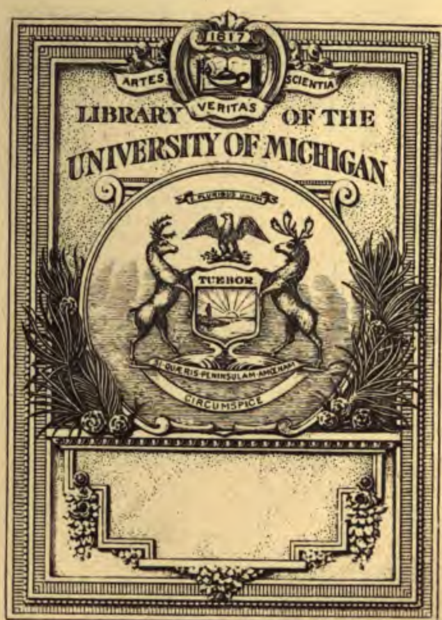

1817
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

M.T. CICERONIS
OPERA OMNIA:
Cum integris notis
JANI GRUTERI,
Ex recensione
JACOBI GRONOVII,
adjectis ejusdem
notis.
Lugd Batav.
Apud
PETRUM VANDER AA
MDC.XCII. cum
Privilegiis.
J. Mulder Fec.

M.T. CICERONIS
OPERA OMNIA:
Cum integris notis
JANI GRUTERI,
Ex recensione
JACOBI GRONOVII, &
adjectis ejusdem
notis.
Lugd. Batav.
Apud

Marcus Tullius Cicero

MARCI TULLII CICERONIS OPERA

QUAE EXTANT OMNIA,

ex MSS. codicibus emendata

Studio atque industria

JANI GULIELMII

ET

JANI GRUTERI,

additis eorum notis integris:

NUNC DENUO RECOGNITA

ab

JACOBO GRONOVIO,

Cujus ubique adjectæ sunt emendationes, petitæ partim ex libris MSS. partim ex animadversionibus Virorum Doctorum; etiam Orationibus illustratis accessione ASCONII PEDIANI *& doctissimi* VETERIS SCHOLIASTAE, *nunquam antea editi:*

Appositis in margine ad utentis commodum numeris, non tantum Gruterianis, sed etiam Apparatui Latinæ Locutionis Nizoliano respondentibus;

Cum Indicibus aliis correctis, aliis novis & accuratissimis.

LUGDUNI BATAVORUM, m. 4

Apud PETRUM VANDER Aa,

ANNO MDCXCII.

CUM PRIVILEGIIS.

Perillustri & Splendidissimo Viro,

D. GERARDO BICKER AB ZWIETEN,

TOPARCHAE IN ZWIETEN, LIBERO DOMINO PALAEO-HAARLEMI, PRINCIPI CONSILIARIO ET MAGISTRO RATIONALI DOMINIORUM HOLLANDIAE ET WEST-FRISIAE, VENATIONISQUE IBIDEM DISCEPTANDAE CUM MAGISTERIA KNAPONIS DIGNITATE ARBITRO, AGGERIBUS RHENI REGENDIS SUMMA CUM POTESTATE OCTOVIRO

Perennem felicitatem P.

JACOBUS GRONOVIUS.

Quod in omni parte vitæ observandum religiose est, ut quidquid agatur deceat; id nunc animadverto vel maxime mihi cavendum, ne in hoc officiorum complexu aliqua concinnitas aut species conturbetur. Sum enim totus in eo, ut Marcum

Tullium Ciceronem, postquam apud me omnia ei persolvi, in mundum & lucem emittam; cujus quidem omnis disputatio quum in eo, quod aptum cuique sit ac conveniat, absolvatur, restare mihi videtur, ut diu domi consideratæ causæ postremam partem ordine & recte in publico componam. Propterea quum eo jam teste ac sponsore observantiæ meæ usus sim apud Eos, quos huic ludo meo præfuisse agnosco; satisfecisse debito ita me existimaro, si idem cultus circa Te mei interpres queat esse. In qua re optandum foret, ut apud animum Tuum eadem venustas nunc quoque patrocinaretur his voluminibus junctis, quæ nonnullis paginis adfuit; & hæc nova quorundam annorum meorum ubertas jam sese universam elatura, perinde blande & ingeniose detinere Te posset, ac inter generandum sparsa quædam & ab prælo recentia membra demeruerunt. Sustineo enim in Te alloquendo verba propemodum imitari Tua, quæ licet in syngrapham conjecta non sint, non ejurabis tamen, ut spero, nec dememinisse adeo

nec

nec potes nec vis quæ tam libenter & volens iteravisti. Tu, Vir Magnifice, is es, cujus oculi frequenter sparsis Ciceronis hujus mei foliis & ab prælo madentibus injecti fuere; & adeo lætitiæ tuæ interioris habitum non compressisti, ut aliquoties talia non solum excidere obiter anguste que & parce siveris, sed etiam plenissimo ore significaveris. Scilicet hi sunt commeatus Tui, quos amplissimorum Tuorum munerum exsecutio flagitat, ut inter nobilissimum Batavo comitiatu locum & Lugdunum repetas ac frequentes, ut in Lugduno hac non mœnium tantum spectaculo fruaris, aut conventui illic agendo caput exhibeas. Nequaquam potes oblivisci eam urbem esse, quæ ab Illustribus nostris Amphictyonibus, ut beatitudinis publicæ specimen, mysteriis augustioribus, non in Operto, sed in media Famæ regia celebrandis exempta non tectis magis colluceat, quam commemoratione hominum: inde eam fuisse, quæ juventutis tuæ alacrem vigorem foverit, velut primo humanitatis cibo suppeditato; illam

M.T. CICERONIS
OPERA OMNIA:
Cum integris notis
JANI GRUTERI,
Ex recensione
JACOBI GRONOVII,
adjectis ejusdem
notis.
Lugd Batav.
Apud

fore sua & officina & rei respondentem. Itaque me ultro conveniens, non sane contentus fuit repetere eadem, quæ nota erant (quod tamen maximo opere suadebam, quum & citius sic absolveretur, & sumptibus parsurus foret, exemplaque darem Londiniensium & Basileensium) sed ut perseverantiam acrimoniamque meam magis exerceret, quum infinitis aliis distinerer, quidquid a me adferri posset ad uberiorem quandam illustrationem, apponi petivit.

Sic igitur postulatus, sic adductus summa cum voluntate & voluptate accessi non ut ad molestam vexationem, sed ad amœnissimam curationem ludorum, si non talium, quos non nisi semel vitæ meæ eventuros prævidere poteram, utique non anniversariorum. Ludos voco, quia non aliud futurum divinabam, nisi ut sanctissimo sapientissimoque ingenio, nisi ut me ipso lætissimus aliquamdiu velut per festum tempus fruerer. Quod & contigit; & ut scias contigisse, aperte loqui tecum, Lector, volo, & qualem Tullium repererim, & qualis nunc prodeat, indicare, ut videas nec illam medio tempore inanem exsultationem meam fuisse, nec consummatis omnibus absurdam.

Jamprimum non debui multum sollicitus esse de exemplo quod sequerer, quum jam semper ratione satis explorata atque provisa labores. Gruteri anteposuissem omnibus aliis, qui in illustris & plane divini hujus ingenii scriptis poliendis fuerunt occupati. Ne enim dicam de infinitis,

qui opere satis laudabili partem aliquam sumpserunt reparandam; quos quidem posteri ut æterna veneratione prosequamur, æquitas flagitat: an illa densitas Manutianarum notarum, ut ne minimum quidem Ciceronis verbum subterlabi voluerint, quod non ab ipsis tractari posse ostenderent, acerrime captatu me teneret? An morosa Petri Victorii hic illic admordentis particulam, etsi felicissime utplurimum decidat, idque in tanta veterum exemplarium copia & facultate universi Ciceronis (quod & effecit, siquidem ex MSS. omnia ab eo mutata supponimus) restituendi, abstinentia & parcimonia placeret? An Lambini consilium, liberum profecto & violentum, & dum sibi indulgeret, codices antiquos advocanti nescio unde, ut tot exemplis reprehendit Gruterus, a me probaretur? an denique cruces & signa Gothofredi, tum in sequendo etiam Lambino tenacissimi, tum antiquitatis partes fere ad nauseam & ex jure suo potissimum desumptas, ac notitia omnium tritas inculcantis, & tot obeliscis & asteriscis & lineis insignientis, ut aliis ineptiis locus non restet, exiguo interim ex aliis MSStis libris ad revocandam Ciceronis manum auxilio prolato, mihi arriderent, aut publicando rursus utiles haberentur? Sed neque ullo genere approbare poteram laborandi genus, quod Serenissimo Delphino sustinent offerre Galli. Præterquam enim quod nihil prorsus ad poliendum Ciceronem in locis etiamnum dubiis adferunt; tum illi, quibus iste labor commendatus est, non videntur tales esse, ut ullos

egre-

egregios & ad hanc rem necessarios profectus in bonis studiis collegisse sint putandi. Ut verbo dicam; non Geographica, non Historica, non Latina ullo bono more illic administrantur. Nec opineris quidquam a me temere ad iniquam detrectationem dici. In promptu ea exhibentur per singulas paginas affatim multa. Quaere, unde producant Æschylum Cnidium; ut Reate dicant Umbriæ urbem; ut Clitomachum faciant Calchedonium; ut Sicyon statuatur urbs Peloponnesi in Græcia Corinthum inter & Athenas. *Ita crimine ab uno disce omnes. Quin & in interpretandi modo regnat mera vanitas aut ignorantia; nec quale vel cujus nomen citetur, nec utrum Ciceronis verba an aliena & supposititia tractent, modo ipsis non displiceant, quidquam discriminis aut cura habent. Et illa quidem quum sic versentur, præsertim ridere oportet, ubi aliquid virile tentant, & judicii vim quandam de Tulliana manu exserere constituunt; neque enim id fit propterea, ut ista restituatur & dies nostri illustrentur, sed quia negant alioqui intelligere. Id ut scias quam leni arte fiat, in Oratore num.* 27. *ubi veteres libri habent* negat in eo positas esse fortunas Græciæ; in hoc eum, huc an illuc manum porrexerit, *& cujus loci medicina prona & facilis est, si paulum adjuves, scribit restituendum esse locum* [Negat in eo positas esse fortunas Græciæ, hoc an illo verbo usus sit, huc an illuc manum porrexerit, *quomodo legit Ambrosius lib.* 11 *in Lucam cap.* 2, *ut observavit Manutius*] *Sic præclare recepimus aut recipiemus Tul-*

 lium!

tium! Sic lib. III *de Orat. num.* 154, *ubi edit* ille Ennius, Dii genitales, *postquam mirabili ingenio interpretatio apposita est* [ille *poeta*] *in notis inertissime haeretur in varietate lectionum, in qua tamen nulla quum exstaret id quod editur, & facile colligi queat aliud latere, judicium additur* [*Alia aliud etiam exhibent: nos lectioni Turnebi adhaesimus: similis est enim Ennii versus,* Jupiter in cœlo cum diis genitalibus ævum Degit] *Interim quidquid fideliter & caste in ejiciendis suppositiciis monuit Gruterus, vicissim quibuscunque verbis ille jure auxit supplevitque Ciceronem, una contumacia flocci facere placuit. Hinc lib.* II *in Verrem num.* 132 *edunt*, quæ res evertendæ reipublicæ causa solent esse, *quum nuspiam τὸ* causa *in veteri libro habeatur: at contra num.* 134 *praclarum illud a Grutero ex optimis MSS. repositum* quid cuique accidisset *contemnere, num.* 155 *ista* & Siculorum & civium Romanorum *omittere, & num.* 162 *ista* decreta Centurip. quæ de statuis erant facta non tolluntur *abigere, quae ab Grutero erant egregie restituta.*

Sed aequius meliusque erit, si meam potius domum exornem & supellectilem bene digeram exponamque quam in aliis turbatam reprehendam; nisi quod tu, mi lector, debuisti conscius reddi. Ego enim inde id profeci collegique, ut nullam mihi causam esse debere opinarer, cur ad horum labores nimium illepidos & plane ingratos Musis ac Ciceroni oculum verterem; praesertim quum jam

ex-

exemplum mihi factum esset ab aliis. Nam & Britannia incolas suos beare nova editione constituens, nihil aliud nisi Gruterianam editionem qualis qualis est, exprimendam censuit, præfatione commendationem ejus ut speciosam, ita vereor ne satis veram, peragente hoc elogio, talem denique nunc sisti, qualem ipse se, si in vivis esset, conspici optaret. Quo quidem ego in hac miserrima laceratione nihil opinor mendaciloquius proferri posse. Quin etiam huic ipsi Gruterianæ, quum quod ad contextum plane similis esse crederetur Leidensis, etsi notis in brevius coarctatis; Basilea anno MDCLXXXVII *suis exterisque Ciceronem offerens, si Leidensem penitus referret, credidit se pro virili satisfacere exspectationi & utilitati hominum simul & laudi Ciceronis. Eam tamen editionem ex certis hominibus postea intellexi Genevæ prognatam nescio cur ejuravisse natalem locum. Ita & rationibus & exemplis gubernabar velut ad formulam, ne aliorsum me flecterem; nec id sane invitus. Nam quum ego is sim, qui nativam ejus, quem verso, proprietatem & scribendi indolem, non aliorum subjectiones contemplari cupiam; idque in illis scriptis, quæ vigente Romano imperio simul & ingenio publicata sunt, fieri nequeat, nisi unicam exemplarium ante sæcula scriptorum fidem sequaris; amavi unice Gruterum, non quod lectionis antiquæ differentias proponat (id enim factum ab pluribus, aliis per omnia Tullii volumina, aliis in quibusdam selectis partibus) sed quia in eis publicandis ex fide videtur egisse, notans edensque nominatim libros*

quos

quos consuluerit. Quod quum ille fecerit ad institutum viri insignis Jani Gulielmii, ita in exemplari suo notantis singulos ab se codices inspectos, tum certo consilio id elegit, quia sape Lambinum sibi videbatur deprehendisse illudentem notitia & fidei publica, & ideo subticentem, ubi tales libros ac lectiones, quas citat, viderit, nec repertas alibi, nec facile reperiendas. Itaque non solum isto titulo meretur maxime hac ab Grutero collecta diversitas considerari, sed eam recognoscere nemo, cujus aliquod erit vel studium vel ingenium, poterit, quin velut peregrinatione quadam & extranearum bibliothecarum perlustratione in compendium missa, praclarum fructum inde cogat, vel dum ludum quendam sibi prabet contemplandis tot Tullianorum scriptorum partibus inter varias quorundam quasi pramiatorum manus & calamos distractis & strangulatis, modo quidem audacter, modo astute & quasi per jocum: vel dum ex varia bonarum rerum lectione aliquid obversans ejus menti, quod non Grutero, non aliis opportune se ingerere voluit, viam aperiet ad praclarum quid ex antiquitate vel Ciceronis cogitatione, utraque profectò admirabili, sibi exhibendum. Ita quidem certe plus vice simplici per istam amœnitatem memini cum summa delectatione spatiatum inhasisse jucundissima contemplationi, cui quidem simile aut ab Manutio aut ab Lambino similibusve nihil unquam aut exspectes aut contingere queat; & ut nunc eadem ambulatione perfruerer ita, ut etiam alios ad eandem adducerem, libenter me allici &

adigi

adigi passus sum. Hinc enim spectare pulcherrimum istud Romanæ reipublicæ decus, linguam manumque Ciceronis, non truncatas & exsangues propositas longe ab corpore, sed agiles & prout ab cœlesti illo spiritu in usum suum & tot miserorum hominum divinitus datæ animabantur, veram & viro dignam voluptatem judico. Quin immo tantum interesse puto inter illos, qui notis & explicationibus protritis & hinc illinc furtiva compilatione collectis eum dehonestant, & istos, qui ingenio præclare laboribus politioribus subacto accedunt ad eum quoque vel admirandum vel prout suis contemplandum, quantum inter M. Antonium ejusque canes, solos calamitate Tulliana fruentes, & Atticum reliquosque qui vel in istis exedris vel sub platanis aut apud Rostra amœnissime se meminerant ab eo passos, veros & justos existimatores amplissimæ & instructissimæ mentis.

Gruterum igitur & notas ejus quoque nunc revocandas & prope locandas putans, agnovi propositam mihi esse geminam administrandi rationem, ut vel integræ vel amputatæ apponi possent. In qua quæstione credebam non me posse esse conniventem, quum in utraque via aliquid occurreret non segniter prætermittendum. Præterquam enim quod ipse Gruterus interdum & sibi & lectori molestus est, dum identidem voces in MSStis servatas & semper pro Tullianis creditas, nec aliter sane æstimandas, tamen deleri jubet confoditque ideo tantum, quoniam sine illis sententia videatur perfecta, (quod quidem & in Cicerone & omnibus aliis scripto-

ribus

ribus mira tenacitate (semper obtinuit) ut jam non exiguo numero carere hæ notæ possent; tum in his collectionibus tot occurrunt sane non laudanda commissa, ut fortaßis illi carptores nostri nullas notas majori jure imminuerint & contraxerint, quam has ipsas Gruteri ad Ciceronem. Etiam sæpe questus sum cum fide aut manus Gruterianæ, aut ejus quem Gruterus vel his edendis præfecit, vel ad eadem describenda delegavit. Non ille auctori, non officio suo, non verecundiæ posteritatis satisfecit. Silvam talium experimentorum afferre hic possem: sed ecce specimen aliquod. Libro IV *ad Herenn. cap.* I *notat [Victorii editio invexit* judicio domestico pugnet & sui ipsius testimonio abutatur] *& refutat, quum certe in illa Roberti Stephani tale quid non exstet: in Iuntina autem post* judicio *distinguatur. Lib.* I *de Inventione cap.* 45 *notat [Consulantur tamen commentaria Fabii Victorini.] quum Marius Victorinus nobis sit notus. Sic sensus nullus est in nota ad lib.* II *Invent. cap.* 38 *ad verba* Num jam satis *&c.* [*Editio Lambini habet appositum ora* , *forte* honoris. *non alterum æque Latine dicitur*] *Similiter pro S. Roscio cap.* 50 *ad verba* facis injuriam Chrysogone *notat [Male heic voces transponit Lambinus. non est formula leniter objurgantis peccantem] quum in hac nota videatur voluisse* nam est formula; *in priore intercidisse distinctio [non. alterum æque L. d.] Libro* II *Orat. cap.* 16 *ad verba* Oratori volumus adjungere *notat [Et vero illud* adjungamus

mus *exstat item in Pal. sec. & Pith. nam Mem. membran.* adjungamus] *certissime lapsu, quum innuere velit diversitatem. Libro* II *de Orat. cap.* 46 *ad voces* Spondalia illa dicentis *notam ponit hanc* [*Pal. prim. & Pith.* spondali illa. *sec. & Memm.* spondali illa] *ubi etiam procul dubio fuit observata diversitas, qua forsan fuit in alterutris* spondalli illa, *quod ipse vidi in MS. Lib.* III *de Orat. cap.* 60 *ad verba*, ea tela texitur & incitatur, *scribit* [*quam ejus, u. Victorii, sententiam impugnat Villiomarus lib.* V *controv. cap.* 24. *Sed quam feliciter, videatur ex Villiomari animadversionibus*] *ubi primo utique loco intellexit & poni voluit ipsum Robertum Titium. In Partition. cap.* 34 *ad verba* aut postulatio ut habeantur *scribi vides* [*Malim quod est in Palat. quinto* aut postulo ut habeantur] *quum id ferri non posse palam sit. Pro Q. Roscio cap.* 6 *citatis vocibus* Sic referens falsum crimen *notat* [*Forsan* referens *annotavit Gulielmius.*] *In Divinatione ad capitis* 4 *voces* depopulatus esse *notat* [*Pall. & editiones prima* depopulatum esse. *an fuit* depopulatum esse?] *quum intellexerit* isse. *Lib.* II *in Verrem cap.* 6 *ad voces* sed in Siciliam paratus *&c. Gruterus etiam* præditatus *reposuerat ex Gulielmio, nisi intercessissem. Pro lege Manilia* 10 *sunt verba*: Civile, Africanum, Transalpinum, Hispaniense mistum ex civitatibus atque ex bellicosissimis nationibus. *Scribit*, [*Coloniens.* civilibus & bell. *unde lubens fecerit Gulielmius* civilibus & bell.] *haud dubie mendose, quum nec mutetur aliquid ita in MSS.*

lectione, *nec sensum bonum efficiat*. *Cap*. XIX *ad voces* qui minantur *notat Gruterus* [*Malebat Gulielmius lectionem nisi* minitantur.] *Patet ibidem erratum esse*, *sed voluisse opinor* [*lectionem MSS.* minit.] *Talia scatent in toto hoc opere. Quæ quidem remissio tanto est deformior & minus toleranda*, *quod illic maxime oportebat cavere & acrem esse*, *utpote in recensione lectionis antiquæ*, *præsertim ignotæ*, *vel proprii tentaminis periculo*, *ubi fama ejus agitur*. *Alia mirifica suspensio est in fronte notarum*, *ubi ponens verba contextus*, *quæ examinare instituit*, *frequentissime discedit ab eo quod ipse in contextu exhibuit. In Bruto cap.* 13 *citat* Omnemque illam salubritatem Atticæ dictionis & quasi sanitatem, *ubi nescio unde copula* & *illi sub calamum ierit*. *Libro* 1 *de Orat. cap.* 22 *citat* quæ quasi traduntur in arte, inscientia, *at nulla non editio illic* inscitia, *unde & Leidensis nupera sustinuit maculam*. *Pro Quintio cap.* 20 Ita videbaris *edit in contextu*, *innota citat* ita videbare, *unde nescio an non & cap.* 16, *ubi edit* in parvula se captionis aliquid vererere, *citat autem* vererereres, *voluerit* vereretis. *In Bruto cap.* 3 *citat* quæ te Attici literæ delectarint, *edit* delectaverint, *ut in Oratore cap.* 45 *citat* Bellinum nominarunt, *quum edat* nominaverunt. *Lib.* II *in Verrem cap.* 56 *citat* dum modo hæc faciat quæ facit, *at illud* dum *in nulla est editione. Et cap.* 74 *edit* reperiebam magistrum fuisse, *at citat in notis* inveniebam. *Pro Quintio cap.* 2 *edit* non eo dico, *citat vero* neque eo dico, *quum ipsa nota huic*

rei

rei inserviat, ut sic corrigatur. Libro III *ad Heren. cap.* 14 *citat* aut in consilium, *quum in Tullio edat* & in cons. *Lib.* II *in Verrem cap.* 16 *edit* P. Rupilius de legatorum sententia, *in nota citat* P. Rupilius de decem legatorum. *Ibidem cap.* 17 *quum toties nomen Heraclii occurrat, tamen citat* obsecraret Heraclitus, *& ex Metelli membranis itidem* Heraclitus. *Libro* V *cap.* 28 *advocat in nota* aut aliquam aliam ob caussam, *quum in contextu relinquat* aut aliquam ob caussam. *Pro lege Manilia cap.* 1 *citat* contingere debere, *quum in Cicerone sit* contingere auderem. *Hae quum sint certe ὄντα τὸ νις, nunquam opinor aptuverit Cicero, se talem conspici, pace Britannici editoris vel laudatoris dixerim: sed potius juste illa carpta & accisa esse ab aliis fateatur, ut minori horum Threciorum stigmatum varietate compunctus, certe agnoscendus magis pateat. Quis probe enim ab illis factum neget lib.* 1 *in Verrem cap.* 54 *ad verba* neque edicta die. *Notuverat ibi Gruterus* [*Lambinus mavult* prodicta die. *vellem prodidisset caussam. Lipsius lib.* II *Variorum cap.* 13 *fingit* edicta. *nescio quare.*] *At illi totum dit Lipsio abcidunt. Summo jure id quidem. Quid enim eos cogeret retinere, quod Gruterus vitiose & sine ullo fructu curavit negligenter attexi? At Lipsii erat* edita. *Talibus similia multa; sed omitto luxuriari in ineptiis. Verumtamen id deprehendisse me scias, ut quum sine aliqua omnino aut modica rationis specie videantur illas detruncationes fecisse, odio & exsecratione digni sint, non laude; atque ideo Gruterum*

po-

potius in hac humana infirmitatis nota, licet nimis densa, potius miserans, relinquendum integrum sibi censui censeoque.

Ista conditione quum scirem esse notas Gruterianas, ipsum contextum plane non majore sanitatis custodia servatum nec ab fœdissimis vibicibus defensum esse habebam per sane cognitum, quorumcunque ea fuerit culpa. Enimvero hîc sæpe mihi contigit ambigere, dolorine an risui, etsi ingrato, sed tamen incessenti, oporteret magis indulgere. Nam quoslibet errores, quos ab Gruteriana adoptatos & conceptos esse noveram, quasi ex compacto ageretur, posteriores, scilicet ne meliora ab eis prodirent, emendare noluerunt. Itaque & quæ Leidæ, & quæ Londinii, & quæ Basileæ prodiit, quum istam ut matrem venerabunda amplexarentur certantes de obsequii sui fide, & ipsis vestigiis insistere eximium judicantes, in eisdem luti sordibus se volutare cupiverunt. Quod quum vel religiosissime fecerint, interdum tamen hæc aut illa, nunquam omnes, magno gradu quasi παραβαίνειν ausa, prorsus ut pœnitere agnosceres & pateret singulas quoque aliquid egisse, multiplicando serpere illas maculas & frequentius alibi in se conspici voluerunt. Cujus quidem turpitudinis vel turpissima exempla eduntur in Londiniensi. Hæc quum edere sustinuerit lib. 1 de Invent. 50. Si non ad id, quod instituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis; *ubi Gruteriana, Leidensis, Basileensis inepte* augmentationis: *non videtur ob aliam caussam sic secessisse, nisi quod conscia priorum flagitio-*

tiorum, *hoc fuco voluerit oblinere vel istud*, *quod illo ipso libro cap*. 34 *prodere eam non puduit*. Melius accurantur, quæ sine consilio geruntur, quam quæ consilio administrantur: *vel istud*, *quod libro* 1 *ad* Herenn. *cap*. 3 *cives suos docere voluit*, Honestum causæ genus putatur, cum aut id defendimus, quod ab omnibus videtur oppugnari debere. *Vice versa quum Gruteri editio lib*. 11 *de Orat. cap*. 39 *exhibeat beat*. sin pars; partione, *maluit Londiniensis hanc sequi*, *quum Leidensis & Basileensis recte* partitione. *Ut & cap*. 57 *eadem cum Gruterina maluit* assentior Antonio dicendi nullam esse artem salis, *quum illa vere* dicenti. *Sed multa sunt*, *ubi omnes illa quatuor conveniunt*. *Sic libro* 1 *de Invent. cap*. 21. Deinceps ad petitionem transeamus, *quod tolerari non potuit*. *Sic lib*. 1. *de Oratore cap*. 42. Omniaque quæ sunt vel partium nomina, *quomodo jam non tantum Leidensis & Londiniensis*, *& Basileensis*, *sed etiam ipsa formosissimâ nuper Parisina*. *Quid enim Gallia magis referret*, *si* τὰ vel generum *omissa sint*, *quum modo didicerit nec Gracia salutem positam fuisse in Demosthenis lingua? Certe nihil habent illi heroes*, *quo pra illis*, *quas nominavi*, *superbiant*. *Sic omnes illa quatuor in Bruto cap*. 12 *retinent* Antiphontem Rhamusium. *Lib*. 11 *in Verrem cap*. 43 amplissima cognitione. 1. 11 *Verr*. 58 ad C. Pompejum. *Sed hac quidem immensa & vix numerabilia apud Gruterum Tullio prorsus aliena*, *qua sic rite propagabantur ab anno hujus saculi octavo decimo ad*

hunc

hunc ipsum, quo hac absolvo, annum. Et post eum quis erat unus, quem ut ab hac fraude immunem sequi poteram, quum ne ipsa quidem decentissima Graviana effecerit, ut tot annorum spatio una saltem editio laudaretur, quæ libri XII *ad Atticum epistolam quartam integram referret, non tribus vocibus ad intellectum vel maxime necessariis detruncatam & mancam, ut illic adverti. Quid autem agimus, boni viri? an id exspectatur a nobis? an integritas nostra spopondit? an hac mens nostra est, & id vocamus servire publico, ut vel erroribus librariorum vel nostra somnolentiæ indiciis redimendis velimus expurgari crumenas adolescentium? Et quum priores ante hoc sæculum castissimam diuturnæ suæ existimationis & assiduitatis religionem in Cicerone certe prodiderint, nos ita volumus levi esse, ut ab principio ejus adscita imbecillitatis aut desidiæ pignora, ne in exitu quidem deleamus? Sed hac aut longa aut supervacua querela est. Tu modo, o juvenis, id hinc auferas, ut discas ab lupinis æra distinguere, & ad usurpandum evolvendumque eligas elaboratos & sedulo exhaustos, non perfunctorios labores, & dum legis, ne patiaris tibi obrepere adeo nefandum in modum, ut Ciceronem tibi imagineris legere, cujus nunc singulæ voces, nunc complures, nunc integri versus, pro nullis interciderunt, quo nihil frequentius toto medio tempore inter Gruteri & meam ætatem contigit. Cujus injuriæ demendæ causa prima quum me sollicitaverit ad hos curationis magnæ experimentum; tum secunda cautela fuit commoditatis.*

Hanc

Hanc vel præsertim in eo sitam esse censui, ut ad citationes ex Cicerone reperiendas non divisiones modo ab Grutero secta, sed & eæ quas Nizolianus thesaurus secutus erat, sine impedimento adderentur. Eas igitur utrasque sic vides appositas, ut major character designet priores, minor posteriores; & nulla tamen inde vel ipsis exemplaribus indecentia vel lectoribus mora obveniat.

Ciceronem igitur daturus circumspexi, ut quam integerrimus huic tempori nostro contingere posset, denique prodiret, idque ut agnoscas, operam justam & æquam huic præfationi concede. Nam quum id constaret in exhibendis partim corporis externis, partim animi bonis, utroque genere te explere desiderans, ut de priore prius loquar, collegi omnia, quæ aut in ære, aut in lapidum aliquo genere alicubi exstare aut lineamenta auctoris nostri aut ipsam, si forte, appellationem præferentia convasare poteram. Ita confeci primas duas tabulas, non ut eas contenderem verissimas, sed (quod unum mea cura esse potuit) ad amussim archetypa sua referentes; & ecce singularum partes, tum quid in eis requiram. In eis ordinandis constituens sequendam conjecturam ætatis, primam mutuatus sum ex ea quam anno MDCLXXXV *Roma produxit in volumine, quod imagines veterum illustrium rhetorum & oratorum promittit, ex hortis quidem Matthæis. In qua diu hæsi nec etiamnum me expedio, an non hæc sit eadem, quam minore forma Fulvius Ursinus edidit in collectionis ab eo facta numero 146, & apud Cyriacum Matthæum in*

marmore exstare (ut etiam in commentariis Faber notans ab Cyriaco Matthæo in hortis Cœlianis asservari) subscripsit, & quæ hanc quoque copiam augens refertur num. 6. Quod quidem si ita est, næ mihi admodum displicet illa licentia pictorum, & detestabilior etiam illa eorum, qui his edendis præfuerunt, ut quum Ursinus plane calvastrum eum nobis offerat, recentior egregie vestitum verticem usque ad ipsam frontem suis decentibus affatim comis ponat. Secunda ex eodem libro petita, quam ex antiquo cammeo sive onyce exceptam iidem testantur. Nihil hæc quidem ad eam quam N°. VII ex Gabriele Simonio, nec ad alteram, quam ex thesauro Palatino N°. VIII (de quibus quid rei mihi esse videatur mox dicam) infra posui. Non dubito tamen, quin idem specimen ab his tribus referatur. Tertia revocata est ex ejusdem Fulvii Ursini appendice, lit. K. quam ex subscriptione discimus exstitisse apud eum in nomismate æreo, ipsum faciei & ætatis constantis florem vividissime reddens, in qua se excellenter mihi offert ille acer & defixus adspectus, quem libro III ad Herennium cap. 15 postulat, quamque mox acrimoniam, cui tamen pudor jungatur, appellat. Hanc eandem esse non dubito, quæ placuit Andreæ Schotto, quamque Tullianis Quæstionibus apud Moretum anno hujus sæculi X° editis præfixit mutata inscriptione prorsus ad morem non Romanum. Hanc quoque eandem esse reor, quam imitari voluerunt illi, qui Annæi Flori editionem Grævianam pag. 153 illuminare hac imagine conati

fue-

fuerunt potius quam illuminarunt: adeo ab excitatissima horum lineamentorum fabrica; ab capite decenter compto, illic deliratur ad stupidam morositatem & Othonianos quosdam cincinnos, ut sit plenum indignitatis factum. Quartam subnexui ex Tristano Santamantio, *qui tomo* II *pag.* 429 *de Magnesiis in Asia scribens non intempestive captavit occasionem inserendi Ciceronis & hujus nummi. Et opinor hic ille nummus est, quem possidens quoque* Fulvius *ad eam magnitudinem, quam modo contemplati sumus, extulit.* Nemo *quidem has duas vultus* Tulliani *descriptiones comparans laudabit mirificam quandam convenientiam. Sed quum ipse nummum non tractaverim, nihil temere in eo pronunciare ausim, nisi esse pulcherrimam gratæ voluntatis Magnetum testationem, qua fatentur ludorum solennitates, pacis pinguedinem, annonæ copiam, vini quoque abundantiam & inde lætitiam Ciceronis velut ex dextra prolatam contineri, quæ antea diffluere videbantur, ut quidem ego interpretari breviter malui, quum coronam* Faber *aut ad Catilinariæ conjurationis præmium aut ad res in* Cilicia *gestas, & spicam ad regionis ubertatem & inde frumenti copiam retulerit; in eo etiam plane* Fabrum *non admirans, quod aversam hujus nummi partem longa explicatione exsequitur, & conspectum ejus lectori denegat, unde tanto certior* Tristano *laus & gratia debetur. Quintam, satis memorabile* Tullii *mei apud Laodicenses honorati monumentum præferentem, huc advexi ex Selectis* Petri Seguini *numismatibus*

pag. 7, cujus quidem argumentum satis copiose & docte explicat, nisi quod hæream in eo, quod scribit sub imperio Ciceronis fuisse præter provinciam deinde tres diœceses, quas Asiaticas vocat, nempe Laodiceam, Cybiram, Apameam, quas Appius quoque rexerat: *quum de diœcesi Laodicena nunquam vel apud Ciceronem, vel ab alio quidquam fuerit significatum, sed tertiam fuisse Synnadensem omnes clament. Sexta est jam bona fide senescentis ex eodem Ursino* N°. 146, *si quidem casta arte nobiscum egerit manus sculptoris, de quo dixi. Septimam contulerunt Gabrielis Simeonii Observationes pag. 68 in oppido Favensi repertam & corniola incisam, ut testatur; qui quoniam non leniore & politiore æris sculptura usus fuit, sed ligneis formis, rudiori etiam illic esse huic imagini contigit. Certe etiam Faber testatur apud Fulvium exstitisse in antiqua gemma corniola singularis artificii, & cui valde conveniens fuerit imago* N°. 146. *Octavam addidi ex thesauro, ut jam incepi dicere, Palatino pag. 71, quam ille, qui tractavit & edidit addita ῥήσει non magni sane momenti, ex sardonyche simulatam fatetur. Quæ si cum laude ad antiquum exemplar meretur exigi, perpolita est quidem: sed simul coma molliuscule & luxuriose crispata & abundans, simul senectutis insignia per faciei rugas dissimilem sibi & liberam sculptoris manum tantum non arguunt. Nonam denique, saltem nominis Tulliani memoriam multiplicans, (etenim an ad familiam Ciceronis pertineat, dubito, quum*

gens

gens Tullia habuerit etiam alia cognomina) argenteus nummus & satis notus adjunxit. Habetur quippe ille in Familiis Romanis Ursini, tam Romæ quam Lutetiæ editis, & nuper tum in Lambecii Bibliotheca Cæsarea, tum in Romano imaginum libro quem citavi, etiam repetitur. Sed quanta, fidem publicam! penicillorum & stilorum varietate? Quam illa heroinæ facies in nummo est virilis, & robusta, & exserta, in ectypis mollitiem fœmineam ex consulto præferre jussa? ille angulus extremus oculi in picturis remotus longissime ab illo galeæ orbe, ubi coeuntes alæ & anteriores galeæ partes nec nisi in pugnis demitti solitæ, ideo nunc super frontem allevatæ; in nummo propinquissime accedens? In ipso galeæ vertice unus modo conus inter divisas alæ partes, in Romana deformatione tres, in Parisina duo, ut & Lambecius expressit, Ursini sententiam de eo nummo ad res Ciceronis in Cilicia gestas satis absurde renarrans, ut pateat nihil eos veritati consuluisse. Nihilo felicior aversus conspectus vel quod ad quinque anteriores pedes notabiliter & discrete expressos in nummo, item octo posteriores similiter; quibus nihil par in qualicunque earum, quas nominavi, delineatione: ut neque in spatio inter anteriores ac posteriores pedes, quod sanequam breve in nummo & vix decussata litera capax, at illi currentium quadrigarum spectatores scilicet acriores & ad depingendum habiliores, statuunt immensum: ut nec in positu Victoriæ, nec ratione tenendorum freni lororum, quæ in-

 tegra

nigra omisit Parisiensis. De nummi sententia quæ dicuntur, plane mihi displicent, sed de qua alibi.

Decimum denique spectaculum non ad reverentiam, plane non, sed ad jocum edi volui ab nummo, quem mirabiliter, an miserabiliter? multis verbis Petrus Lambecius sicuti venditavit Augustissimo Cæsari, cui tamen non satis simpliciter refert brachia icuncula, quam fingitur tenere Minerva, utrinque elevata, ut simul lunæ formam effingant, non ut ille extenta; sic in commentariis sustinet idem facere lectori, quum sit perfidissima moneta. Etiam pretium illius extendit ideo, quod ab diligentissimis nomismatum consularium indagatoribus nulla fiat ejus mentio: ignarus hanc ab eis neglectam spretamque ex monitu jam Antonii Augustini in Dialogo XI *monentis se vidisse alios & habere effictum C. Marium, M. T. Ciceronem (ita citat, ut colligas certe hunc ipsum nummum innui) Catonem &c. Verum a peritis facile dignosci, quid a genuinis Romanis forma & qualitate differant. Quod judicium nuper quidam renovavit ex more suo, scribens amovendos ex serie nummorum antiquos studiis inclitorum hominum, in his Tullii Ciceronis, vultus ostendentium novitios illos nummos & moderni inventi, in quibus nec veri, nec vetustatis ulla sese offert commendatio. Poterat id ex Minerve, imo & ex inusitata forma, & laurea conjicere, quam ne Asiaticus quidem nummus illi tribuit, etsi de ea ipse mente admodum læva garriat, præcipue errans,*

quum

quum eam civicam judicat, in qua nihil querneis foliis simile apparet. Ut maxime mirer hoc mendaci commento etiam illustrari voluisse introitum editionis Graviana epistolarum, quas ad varios scripsit Tullius. Quare nec ego alia mente apposui, quam qua illud futile scriptum sub indice Consolationis adhaerere operibus Tullianis permiserunt viri docti; quos non meliorem in eo caussam sequi potuisse arbitror, quam qua omiserunt libellum, qui de synonymis M. Tullio Ciceroni adscriptus exiit. Hanc ego varietatem nequaquam probo, & in utroque perinde ficto debuerat idem statui exemplum: nunc librariis indulgere cogimur. Equidem his alia poterant accedere sermonibus sat crebris jactata, verum ea aut frequentia sunt in manibus omnium, aut illis careo, aut fidere vehementer nequeo. Primi generis innuo eum, qui exstat in gemmis Leonardi Augustini parte I num. 27: quas quia novimus in hac regione nuper instauratas & hinc cuicunque promptas, non putavi posse nunc adiici, praesertim quum in ea scalptura aliquid desiderem. Sed & diaria peregrinantium in Italia dictitant Ciceronis statuam in Capitolio, scribente ipso Sponio. Le Capitole renferme quantite de belles choses. Les Inscriptions des Magistrats & Consuls Romains, & de leurs triomfes. Les statues de Marius, de Ciceron, de Jules Caesar &c. Sed quum denique curavissem ipsam illam depictam ad me venire, vidi longe alienum nomen illi inditum esse. Etiam Oct. Ferrarius in principio operis de re vestiaria con-

 tem-

templatus statuam togatam, quæ visitur in atrio palatii Veneti, temere decucurrit ad conjecturam de Cicerone*, ideo scilicet, quod oratoris statuam esse libelli in dextra (ubi voluit scribere & innuere in sinistra) indicent, & libellorum theca ad pedes statuæ; quam quidem thecam adspici posse & haberi non opinor. Poterat quoque annecti & alter nummus perinde vanus ab Lambecio attributus filio* Ciceroni *cum capite Vestæ & literis ab occipitio* VESTA*, ab fronte* AP. ClAUDI C. F. PULCHER*, in altero autem latere* M. TULLI M. F. CICERO IIIVIR*, cum ædicula Vestæ tetrastylo, in qua media stat imago basi imposita &, quod mireris, nuda. Quin etiam in elogiis Siculorum ab Hieronymo Ragusa conscriptis video in capite, ubi enarratur Elpis Boethii uxor, scribi parieti in aula domus senatoriæ statuas esse Hannibalis, Scipionis Africani & Ciceronis; quæ si ad liquidum sunt antiqua, referret non ibi solum statutas relinqui. Sed & Sarbievus statuam Ciceronis apud Magnum Hetruriæ Ducem disticho prosequutus legitur inter alia ejus poemata. Denique ut miros nummorum speculatores & ubique Ciceronem infulcientes non hac modo ætate agnoscas, scribit Theodorus Beza in commentariis ad Epistolam Pauli primam ad Corinthios cap.* XI. *v.* 14. Postea vero etiam radere tum comam tum barbam illos consuevisse ex Scipionis, Ciceronis & Cæsaris nummis constat: *quum longe absit, ut vel ipse, vel quisquam ejus ordinis de rasa Ciceronis coma quidquam ex*

vetere nummo sit firmaturus. Utinam pro his ex abysso erui contingeret aut inauratam statuam, qua ab Capuanis se donatum memorat ipse in oratione in Pisonem; vel ex larario secundo Alexandri Severi id reliquum mansisset, quod illic Ciceronis simulacrum quoque fuisse refert Lampridius cap. 31! quod illuc credo abiisse, quo mensa Ciceronis citrea memorata Plinio in historia naturalis libro XIII *cap.* 15.

Sic quum colligerem æra, & antiquitatis reliqua fragmenta exponerem, quoniam felicitas occasionis ita ferebat, non vanum fore judicavi, si velut ex ærario Romano inexspectata sortis benignitate conservatam tabellam in hoc conspecto satis propylæo dedicarem. Nempe Cicero libro II *de legibus cap.* 15 *scribit.* Quo in genere severitatem majorum senatus vetus auctoritas de Bacchanalibus, & consulum exercitu adhibito quæstio animadversioque declarat. *Hæc quidem singula enarrata novimus ab Livio libr.* XXXIX. *Opinatus tamen fore quantivis pretii, si quocunque loco vel tempore ipsam prudentissimi & necessarii consulti formulam spectare aut legere possemus; post hos Ciceronis vultus figi æs illud curavi, quum voluntati huic meæ indulgeret Amplissimus & Consultissimus Vir Joannes de Wit, urbi Dordracenæ a Secretis; sed quem Musæ prius videntur rapuisse, ut hoc munere circa ipsas fungeretur: adeo infinitas earum & totius doctrinæ partes ex obscuro & arcano eruit detexitque, & ad æternum decus urbi isti & Penatibus suis intulit.*

Quæ quum sic digessissem, excipiebat pro ordine, quem Gruterus praiverat, historia Ciceronis doctissime quidem & laudatissime ab Fr. Fabricio descripta. In qua quum olim meminissem aliquoties offendisse, curare debui, ut editionem ejus vetustiorem nanciscerer. Cujus compos factus, & paucis inspectis, non putavi me satisfacere, nisi diligenter omnem contulissem ad Gruteri editionem. Quid dicam hîc me maxime mirari, & illum, quisquis tandem fuit, qui tantum in alieno scripto non solum sibi putavit licere; sed omnia, quæ mutavit, retulit in pejus; & illos, qui Gruteriana editione usi sunt, tam ferreo ac valido, vel potius duro stomacho fuisse, ut illa concoquere potuerint, quæ plane non intelligerent? atque eadem toties repetita per typos? Multa igitur tacitus restitui, quædam illic quoque annotare volui, ut quilibet fieret conscius malæ tractationis, qua vel vestigia antiquitatis ab Fabricio servata hi posteri anni aboleverunt, vel sententiam & veritatem corruperunt. Alia etiam addidi, ut tam excellens vita uberius illustraretur, meque appareret esse longe alterius sententiæ, quam Gallos, qui potius judicarunt aliqua inde excerpta eximere, nec sane illa optima, aut proprie Ciceronem tangentia, sed in quibus satis ineptos se demonstrant, omni interim decore neglecto. Hinc utique anno Ciceronis XXV *illi agnoscunt consulem Cn. Marium Gratidianum. Hinc anno* XL *agnoscitur M. Acilius Glabrio, quem quis non Manium vocavit? Hinc anno* LVI *Cicero ab illis*

praeponitur tribus dioecesibus Asiaticis Cybaritica, Synnadensi & Apamensi. Hinc anno eodem Athenas dicitur venisse 7 Kal. sextil. Et similia nugarum multa. Sed ut liquide pateat istorum perabsurda ratio, scribit Fabricius in anno Ciceronis XXXI haec verba: [His consulibus Cicero, ut ipse in eodem Bruto ostendit, cum unum annum reversus ex Asia, causas nobiles egisset, quaesturam petiit, cum Cotta, qui anno insequenti consul fuit, consulatum, Hortensius aedilitatem peteret] Quae quum illis nimium multa viderentur, pro capaci intelligentia Gallici ingenii paucis contenti, amputaverunt ita [Reversus e Graecia, cum annum in causis posuisset, ac maxime pro Roscio Comoedo dixisset, quaesturam petiit cum Cotta, quam omnibus suffragiis consecutus est] Non secus ac si Fabricius indicasset Ciceronem & Cottam competitores ejusdem honoris fuisse, quum Cotta tanto fuerit annis & gradibus magistratuum provectior Cicerone. Haec sufficere credidi ad illa vanissima Gallicae doctrinae imitamenta illis relinquenda, & solidam Fabricii elegantiam distincta etiam characterum forma in hoc scripto proferendam, quod pluribus illustrari a me potuisset. Haec quod ad vestibulum hujus aedificii.

Ut igitur ad Ciceronem fauste intrarem, utque in libris ad Herennium ex voto eniteret opera mea, fecit codex vetustus Mediceae bibliothecae, charactere, ut solet appellari, Longobardico, & prorsus eodem, quo exemplar Taciti

emmalium ab libro XI. *ibidem servatum*, & *a me inspectum*, *nisi quod sit paulo minutior*; *ex quo*, *nisi fallor*, *multa satis & praeclara ad id scriptum redundaverunt*, *ut optandum fuerit in eodem volumine etiam exstitisse junctos libros de Inventione*, *qui plerumque solent ita junctim reperiri*, *ut in duobus aliis codicibus*, *quibus utor*, *sed nequaquam tanta fidei*, *licet altero non spernendo*, *habui*. *Praeter quos etiam annotata ex Laudiano exemplari*, *quod Oxonii cum degerem adhibui*, *varietates in multis me confirmarunt*, *ubi* & *in* Collegio, *quod* S. *Joannis nomine celebratur*, *nactus membranas*, *in quibus erat sequens volumen de Oratore*, *librum ejus primum* & *secundum ad caput usque sexagesimum evolvi*, *eaque illa esse*, *quae eo usque ex* MS. *Oxoniensi advoco*, *intelliges*. *In reliquis eius tomi*, *qui Rhetorica continet*, *partibus*, *quum tale genus subsidium nullum mihi ad manum esset*, *undecunque arripiens*, *quae ab aliis ad Ciceronis emolumentum publicata erant*, *curavi ut tamen hîc illic aliquid juvarem*; *etsi animadvertens quantis partibus haec editio inciperet excedere densitatem praecedentis in hoc oppido*, *maluerim complura in exemplari meo annotare*, *quam hac vice nimium onerosus esse*.

Similiter secundam partem quae ex orationibus constat, *satis obesam fore ratus accessione sola Asconii Pediani* & *Scholiastae anonymi*, *quum praeter copiam variarum prioris saeculi editionum aliis auxiliis deficerer*, *eandem viam* & *rationem*

tenui. Asconio quidem quas emendationes satis probabiles passim admixtas & interpositas videbis, ex chirographo patris excerpsi, cujus illa omnes sunt. Ob eundem Asconium fragmenta duarum orationum recepi in ordinem, ut & Pisoniana aliqua in principio. Scholiasten anonymum quem voco, is quoque ejusdem beneficii est. Quod si nihil aliud nunc a me adferri potuisse confiterer, hic utique Scholiastes tanti erat, ut novam editionem satis pretiosam praestaret, isque instar multorum ornamentorum & numerum obtinere debeat, quum ex eo tam multa, tam egregia fluant ad illustrandum Ciceronem, ad nostra desideria juvanda. Itaque de eo singillatim enarrare compellor, quum id mereatur.

Et auctor & librarius fuerunt docti, & quidem utraque lingua, ut ex alterius lectione & citatione Herodoti ac Demosthenis, alterius non detrectantis etiam Graeca perscribere facto colligi potest. Hinc utique praeter singularem artificii oratoris animadversionem lex Remmia nunc extra aleam dubitandi ponitur, tantopere modo fluctuans, ut pro ea Galli nunc quoque legem Memmiam Principi suo posuerint. Hinc ille Stajenus in Cluentiana & Asconianis multum jactatus, hinc Fabiani fornicis locus & appellationis causa descripta ampliter, hinc nomina judicum soli quaestori commissa, & ideo libellis per singulas tribus publicatis notata; hinc in Rosciana cap. 20 Kalenda Pigiana memorabiliter adfirmata; hinc cap. 31 ferri Phrygii acumen de Sulla: hinc ille vicus

Pallacina & illic balnea Pallacina ; hinc egregium indicium Enniani , ut vocat , hemistichii ad librum I *in Verrem cap.* 18. *Et cur de Pratura urbana inscripserit Cicero invectivam suam. Quam docte is de Verre legato Dolabellæ delato ad C. Neronem , quum his Romam rejiceret , quod non bene explicatur in Asconianis ? Expositio authepsa quam admirabilis hîc , tam ridicula apud Gallos , qui describant* [*olla auea genus quoddam , ita dictum , quasi per se ipsum coquens ; quod tam artificiose factum erat , ut minimo igne supposito facile bulliret.*] *Hinc quum in principio Ligariana Cicero Q. Tuberonem vocet propinquum , & scribant Galli* [*Quæ fuerit autem cum Tuberonibus Ciceroni propinquitas , non apparet ex aliquo auctore*] *utique jam patet. Jam vero quam multa ad veram Tullii manum hinc auxilia ! Hinc illud* tot tam graves legationes , *hinc Act.* I *Verr.* II vigilantior copiosior ad judicium venisse videar , *ubi vulgo* compositior ; *hinc illud* I *Verr.* 20 avecta exportataque , *hinc Manil.* 2 *illud* huic qui successit , *roborat MSStos alios , ut cap.* 5 naviculariis *ex Fabriciano libro , cap.* 9 Noster autem exercitus tametsi urbem ex Tigranis regno ceperat , & præliis erat usus secundis , tamen , *& cap.* 10 clypeani fugitivi. *In Ligar.* 5 quodne nos domi petimus , *ut habent MSS. apud Gruterum. Hinc tot conspicua fragmenta in lacuna capitis* XLV *Rosciana , ubi pater etiam adnotavit* [*videtur integra in Cicerone habuisse , ubi nunc quædam desunt*]

sunt] *Et similia infinita alia. Continebat has una sittyba paginas omnino* LIV *& forma & litera vere antiqua, tractatas, ut constat ex eo quod erat prima pagina adscriptum, ab* Pithao, *ut opinor, aut* Petavio. *Erat vero istud.* [*Veteris Grammatici in aliquot M.* Tullii *orationes fragmenta. Hieronymus Apolog.* I *adversus Rufinum. Puto quod puer legens Aspri in Virgilium & Sallustium commentarios, Vlcatii in orationes Ciceronis, Victorini in dialogos ejus & in Terentii comœdias præceptoris mei Donati æque in Virgilium. An Vlcatii Gallicani cujus exstant aliquot Impp. vita*] *Sed & inaudierat de his antea aliquid pater, unde is sua manu adscripsit* [P. Pithœus *ad Collat. pag.* 88. *Servo solus dominus pro arbitrio nomen imponit, & ad voluptatem quidem, ut in Orat. pro Roscio Amerino notavit Vulcatius Sejus alius vetus interpres, cujus fragmenta quadam vespillonum aliquando manibus pretio extorsimus. Dion. Gothofr. ad tit. de lege Cornelia de falsis ad l.* 13. *Servo solus d. p. ar. n. imp. & ad vol.* ꝗ. *ut in orat. pro R. Am. notavit Volcatius Gallicanus.*]

Illa, ut fieri amat, mutatis in diem dominis venerunt in jus Isaaci Vossii V. Cl. qui ut multis aliis, (nam fragmenta hinc inde jam producta novimus) sic & patri meo, tum aliquoties ante, tum sub finem vita ipsius commodans, hunc adegit, ut manu sua omnes paginas descripserit. Quas inter cætera laboris & curæ sua pignora mihi relictas Lutetia ad mortis ejus nuncium reversus adhuc cum archetypo conferens id effeci, ut nec litera ad rem aliquid

fa-

faciens discreparet. Nunc quoque non aliter, ne paulum quidem vitiosa interdum immutans, ut opioni, convectus, præcia, exprobat, agere mercaturum, *edidi, lituris, quas in margine pater apposuerat, & correctiunculis, quæ digna erant, adjectis inter lunulas. Erant hæ paginæ admodum conturbatæ, & nihil ad ordinem eum orationum, qui in editionibus nostris obtinet. Præcedebant ea, quæ ad Divinationem, tum Actio prima, hinc pars præfationis in lib.* I *Actionis secundæ, & ad ipsam: Dein pagina* 17 *interjecta erat, quæ comprehendebat alias explicationes Actionis* I *ab capite* VI, *quam sequebatur pagina* 18 *ad caput* IX *Actionis primæ, multis intermissis, ut in editione vides. Pagina* 21 *incipiebat ad* II *Catilinariam cap.* 5, *& continenter ad* III *&* IV, *usque ad paginam* XXIX, *ubi incipiebant pro Ligario, cui adnexa erant pro Marcello, tum Dejotaro, tum Roscio Amerino, tum pro lege Manilia; ac denique pag.* LIV *Miloniana. In his quum, ut dixi, pagina* XVII *servaret novas & diversas expositiones ad Actionis primæ caput* VI *&* VII, *quas non poteram æque commode loco suo digestas immittere, hunc locum eis reservabam, quod nunc exsequor. Erant autem ista principio ut satis patet abrupto adscriptaque in margine hæc. [Exstant & in hunc eundem locum alia nota.]*

Postea dicit sortitionem factam. quia primo reiciuntur judices. sic sortiuntur accusatores. Ante sortiuntur. & sic eliguntur. *Spem prs fortuna perfregerat.* in sortem mittebant. qui præsentibus judicibus accusarent. Curtius exierat

ami-

amicus Verris. Cicero illum de sorte rejecit. vel quia illa decuria exierat. in qua non erant corrupti nisi pauci. *Mea diligentia.* quia malos tenebant. *Renuntiata.* repudiata vel negata. *Conductio.* redemptio. *Libelli nominum vestrorum.* Nomina judicum in albo publice scribebantur. qui in eo essent judicio futuri judices. Ex eo albo quibus erat curae de integritate judicii nomina transcribebant. & apud se tenebant ut possent nosse quid ae quo, (l. qui de quo) negotio judicarent. Dicit itaque hujus consilii judicum nomina in omnium manibus retenta bene scientibus adprobata. ne possint aliqua ratione mutari. *Nullus color: nullae sordes.* Figuram fecit in Hortensium de Varronis judicio Consobrini ejus quod discoloribus ceris judicium corrupit. *Repente ex alacri.* Alacer tam fortis quam velox. ut ille equos alacres media inter praelia Turnus. *Ecce autem.* Post rejectionem judicum & consulum comitia quando consules declarabantur. Et bene *consularibus.* quia sunt & prætoria comitia. *Vetera consilia.* corruptionis. *Pecunia majore.* bene majore quoniam certus erat de judiciis corrumpendis. & primo parvam pecuniam dedit. quoniam incertum exitum sortis acceperat per eosdem corruptores. *Nam ut Q. Hortensius.* Hic vult ostendere unde post desperationem corrumpendi judicii spes coeperit Verres. nam dicit Hortensio consule designato Curionem quendam gaudentem dixisse Verri eum absolutionem sperare debere. quod patronus ejus consul est factus.

factus. *Quem ego hominem honoris.* Dicturus eum dixisse rem turpem honoris causa illum se dicit nominare. ut & amicitiae illius & in hoc illum laedit. cum se dicit parcere. & propter amicitiam quae dicit non debeant prodit. *Vidit ad ipsum fornicem Fabianum.* Sacram ingredientibus viam post templum Castoris. in quo ejus familiae nomen ascriptum est. Fabi tu Maximus ille es. Arcus Latinum non est. *Verbum nullum facit.* Tanta est amicitia prælatus ut perdat officium. *Quod cum tam multi.* aec quis (f. nequis) quaerat auctorem de multis cognatum dicit. quod in utrumque prodest. & populus non ponitur testis. & firmius est quod a plurimis causatur auditum. Ratiocinari prudentium est. *Pridie quam seipse condemnatum putabat.* Una die dicit quod ad absolutionem reo patronus.

Sed etiam quum ita res ferret, ut commentarios in Roscianam demum a capite XX potuerim attexere, ut illud damnum suppleatur, opportunum erit priores quoque nunc apponere, ut ne pereant & adhiberi abvolentibus suo loco & commodo queant.

ARGUMENTUM ROSCIANAE ORATIONIS.

Sextus Roscius Amerinus locuples fuit. hic cum haberet Roscium filium rigidioris naturae in paternis praediis commorantem. & haberet duos inimicos municipes suos Roscium Magnum & Capitonem. Hic Sulla dominante & jam proscriptione finita ad balneas Pallacinere rediens a coena occisus est. de morte ejus primus nuntiavit Ameriam Glaucia quidam Rosciorum

cliens.

aliens. Delatum est ad Sullam nomen. occisi bona venierunt empta a crisogone Sullæ liberto. in societate cum Rosciis possidere coepta sunt. filio expulso Amerino. legatos (l. expulso. Amerini leg.) ad Sullam miserunt qui dicerent bona Rosci non debuisse veniri. obreptumque ipsi esse cum esset Roscius injuriam passus. inducti a Chrisogono sunt. promittente emptionem remissurum. interim Sextus Roscius adulescens parricidii accusatus est ab Erucio quodam ex novis accusatoribus. & absolutus. Duplicis conjecturæ causam dispositione naturali prosequitur. Nam cum defendit filium. regerit crimen in Roscios comparando personas: causas ceteraque quae aut oriuntur ex illis. aut illa referuntur. & tuetur reum. ut intellegi facile sit accusatore supposito periclitantem. multum itaque circa Erucium terrorem calumniae movens urbanissimis salibus insignis actio libertate patrono. quam evitari non potuisse publicis temporibus apparet Sulla dominante. Placet igitur Ciceroni excursus ille juvenilis de suppliciis parricidarum ad annos suos ad existimationem tam floridae partes intermedias haec oratio ponitur. Status conjectura. transfusio per antikathropeian; (f. ἀντικατηγορίαν) non ego feci parricidium sed vos. Genus causae admirabile. nata primo admirabilitas ex adverso tempore ex potentia Sullana ex magnitudine parricidii. *Credo ego*. Pleonasmos est in elocutione. nam cum dixisset Credo. adjecit ego. *Mirari*. modo eadem

par-

partem recurrat, quod nullus oratorum ceterorum ad defensionem accessit. potissimum ipse surrexit. sed dum vult eos timoris excusare quod sciat eos timuisse. se damnavit audacia. *Ego potissimum surrexerim*. Duo sunt quae quaeruntur in oratore. auctoritas & eloquium. Auctoritas ex nobilitate. eloquium ex doctrina; ut ait Virgilius ex auctoritate. Tunc pietate gravem ac meritis. ex eloquio. ille regit dictis animos. *Omnes hi quos videtis*. Debet conciliare orator causam quasi non solus defendat. *Quid ego audacissimus* Antiptosis. (Anterosis) *An tanto officiosior*. Officiosiores dicuntur qui volunt ad suum officium pertinere: ut rapiant causas defendendas. *Ignosce adulescenti*. Inter ignoscere & cognoscere hoc interest. Ignoscere est. erravi da veniam. Cognoscere est non erravi audi me. Modo vero in hac civitate non modo cognoscendi ratio sublata est. sed etiam ignoscendi. *Accedit illa causa*. Anadiplosis. *Quod a ceteris forsitan*; Si quis amicus petat a me defensionis officium. Si praestitero. habeo gratiam. *Salvo officio*; si noluero habeo officium salvum sine gratia. ergo utrum velim in potestate mea est. Si quis vero frater petierit. quia propter potentiam sui Sulla satis timebatur. tamen omnimodo frater est cui præstandum est. possumus hic dicere. in potestate habemus. utrum velimus an nolimus omnimodo necesse est velle. A ceteris ergo sic petitum est. ut in potestate habeant utrum velint a me autem hi petiverunt.

Maximo

Maximo ingenio. Messalam maxime significat cujus maxime extant orationes. *Forsitan quaeratis*. particularis narratio loco principiorum cedit; Narranda causa fuerat; admirabilitas summa fuerat. quia nullus alter erat defensor. quare nullus accessit. & quia præparandus est judex in principio benignitate & benivolentia. causæ vero redditio particularis narratio est. *Quae tot*. ex numero. *Ac tales viros*. ex persona. *Quae res ea est*. Hic non narratio incipit sed est quaedam excusatio. *Lucio Sulla*. Debet servare dignitatem. est enim magna persona. *Potentissimus*. ideo hic effert ut eludat. ideo adjecit postea *Cornelius*. hoc dixit irrisione. qua libertinum hominem interposita ferme patronorum nomina gloriantur. *In alienam pecuniam*. id est in alienum patrimonium. pecuniam dicit universitatem rei familiaris. *Suspicionem omnem*. Vide quemadum (pro, quemadmodum) ad invidiam & odium ducit verba ipsius & postulationem nequissimam. *Damnatum & ejectum*. modo movetur quaestio. si parricida in culleum suitur. quare dixit ejecto quia oratoris est minus dicere poenam rei. ut dicat exilium. *Ego contra brevem postulationem*. Affert illius postulatio. quia indignanter posita fuerat. invidiose locutus est. *Primum a Crisogono*. ostendit potentiam Chrysogoni & in magnam invidiam adducit adversarium supplicando ipsi. *Quod si a causa criminis*. Judicium bonae causæ esse voluit. quod sponsionem quandam apud judices facere ausus est.

ut

ut vel tenui argumento convictus damnationem criminis non excuset. item tria considerantur in conjectura. causa. persona. factum. *In deferendo.* in accusando. quoniam nomen ad prætorem detulit. *Qui ex civitate.* Laudem judicium ut benivolentiam capiat. Novimus quia a Sulla senatus electus fuerat ut judex esset de civitate ergo sit senatus. de senatu judices. *Nam commodati.* proantidosis. tribus enim susperioribus totidem infra retulit. Commode autem dicere nunc hoc significat pertinenter. utiliter. ornate. *Summus timor.* ostendit quantum sit timor. pudor morum. venia prompta benignitate auxilio. ut Virgilius. orantes veniam. *Hoc onus.* permansit in transIane (pro, translatione) propter Sullanum tempus. & quod subaudimus perferam me onere malo. melius est ut opprimat me invidia Sullani temporis quam taceam. *Te quoque maximo opere Fanni.* Fannius præfuit aliquando huic quaestioni de sicariis excitat etiam in hac quæstione ad antiquum severius exemplum. *Quanta multitudo.* Et hoc in rhetoricis praeceptum. & hoc ad virtutem principii pertinet. quod appellatur. *Longo item intervallo.* quoniam post tempora belli civilis restitutis judiciis haec prima causa acta est. *Cum interea cedes indignissimum.* ergo nulla fuerunt peccata. (f. punita) *Omnes hanc quaestionem.* hoc vult dicere Sicarii isti homines occidebant multos. ut vitarent invidiam hoc sibi suaserunt continuare scelera. dimisso. i. prae contempto relicto habitorum.

Mar-

Marce Fanni ante pedes vestros. anticategoria. Hic illuminat genus causae. quod & defensionem habeat pro eo & accusationem in adversarios. *Erant ei veteres.* usque ad istam narrationis partem fuit narratio pertinens ad bona quia non debuit proscribi. modo ad cedem. Alterum *magnum* dicit. homines eiusmodi. novimus quia gladiatores ex factis nomen accipiunt. si facili ictu caput percusserit. Capito dicitur. si multos vincerit Magnus. *Ad eum lanistam.* describit quia gladiatorum nomina dixit. *Antea in pugnam.* sive ante cædem Sexti Roscii sive ante bellum civile. *Nam cum hic Sextus Roscius.* præparatio a loco vel argumentum & facultatem non potuisse. *Cum hic.* dixit ante rem. causa inimicitiarum naturae conveniens. Ergo quia accusatio illorum ad defensionem istius pertinebat per comparationem facit caput. *Rei familiaris.* hoc ideo quia dicebant illi abjectum hunc fuisse a patre idcirco illum interfecisse dicit voluntas patri aequalis circa filium fuit. *Primus Ameriam.* ipsum vult videri immissum qui occiderit Roscium. *Quidam.* duplex causa necessitatis. nam tenuis corrumpi potuit libertinus qui etiam metuebat offendere. *Cliens.* hoc mire ut ab inimicis ad caedem subornatus sit. quibus sine dubio debebat obsequium. *Cißis.* genus vehiculi Gallici. *Voloterrana.* Voloterrana civitas dicitur quae præcisis undique lateribus ad omnes motus alto se monte suspendit. Haec civitas cum Mario senserat. victis etiam Marianis partibus in

eadem

eadem constantia perseveravit ad ipsam oppugnandam.

* * *

patitur. a servo ex eo qui facit. id est Chrisogonus. Ergo modo nata est indignitas non ex eo qui patitur. quia Roscii persona est vilis sed ex eo qui facit id est Chrisogonus. *Tres sunt.* partitio causae. in tres partes dividitur. prima est defensio Roscii. secunda accusatio Rosciorum. tertia ad invidiam Chrisogoni pertinet quae ex potentia nascitur. *Occidisse patrem.* Extollit magnitudinem criminis. ut derogetur. (f. ut fides derogetur) quanto enim quaeque magna sunt. tanto in credendo difficilia. hoc in defensionibus recte facimus ante probationem. in accusationibus autem probato crimine debemus augere. Item dixit principia. dixit narrationem. excessus nunc summam dicit. summa autem dicitur criminis collectio. *Nonne & audacia.* Argumentatur a persona. sitne idonea ad parricidium. *Patrem occidit.* congessit schemata oratoria. nam per quaestum argumentatur. responsionem facit. Quotienscumque conjectura est summa ponitur incipiens a genere criminationis naturae conveniens. Causa lucri. causa inimicitiarum patrem occidit natura conveniens. Eurucius vellet aptam sceleri designare personam. descripsit feram quandam fuisse naturam Roscii dicens. Miramini si iste homo qui in agro & solitudinibus cum nullo vixerit Cicero arripuit luxuriae partes. expugnavit ob-

objectionem Eruci. si enim solus in silvis fuit: luxuriosus esse non potuit. *Quaeres igitur tantum*. augeret rem ut incredibile videatur crimen. Non dixit scelus sed furorem. & bene dixit furorem; declaravit nisi perdita mentis sanitate non posse de parricidio cogitari. *Necesse est enim*: quae causa est quare occidit patrem. quia non placebat patri. incipit alia causa. *In unico filio*. eliganter hoc intulit. quod naturele sit ut unicis liberis quamvis potentibus (f. petulantibus, impotentibus) promptius indulgeamus. *Omnium constantissimus*. Manifeste namque quid esset constantia hic ostendit cum contrariam posuit amentiam. *Neque odii causam*. dicendo neque odii causam patri neque sceleris fuisse expedita facilitate conclusit & principalem & incidentem quæstionem. *quid agis eruci*. qualitatem prædiorum eam fuisse declarat. quæ non magis pœnæ quam voluntati esset quia dicebat pro pœna duos. *tot*. a numero. *tam pulchra*. a qualitate. *fructuosa*. ab utilitate. *illius ordinis*. illius fortunæ. *quod si constat*. nam præfuit ut dominum & ut patrem familias decet. non tamen (f. non tanquam) relegatus a patre suo. *etenim si tibi natura concessit*. constabat hunc Erucium incerto patre natum. Hic autem dicebat propter odium Roscium ruri relegatum. Modo Cicero adludit. Nam dicebat ille. Vis nosse quia hunc odio pater habuit cum duos haberet filios quem amabat secum habebat. quem oderat ruri dederat. Dicit Cicero. Agnosce Eruci, quid dicturus sum. si

tu de incerto patre natus es. nescis quid sit amor in filios parentum. tamen vel litteris scire potuisti a quibus alienus non es. quemadmodum diligunt patres. & dat exemplum apud Caecilium Comoediographum. Inducitur pater quidam qui habebat duos filios. & illum quem odio habebat secum habebat quem amabat ruri dedit. Ergo vides quia amavit Roscium pater siquidem hunc agris dederat. quid ad istas nugas habes inquit. Coepit dicere adversarius quamdiu me inquit ad fabulas vocas. Dicit Tullius. Ego quidem habeo multorum exempla quae proferam vel amicorum. Sed forsitan isti se nominari nolunt quamquam quos magis debemus ad exempla proferre quam Comicos qui ideo a poetis inducuntur ut illorum actibus vitae nostrae videamus imaginem. *vel tribules.* qui de una tribu sunt tribules dicuntur. *age nunc refert ad animum.* Adhuc in quaestione illa versatur quia dicebat adversarius ideo occisum a filio patrem fuisse. quod ruri semper dedisset operam. Hic dicit omnibus placere vitam rusticam. *inopia criminum.* id est cum non habet quod obiciat Erucius Roscio. id obicit quod ad laudem Roscii proficit. *sed permultos ego novi.* Sensus hujus capitis talis est. Non modo parentes filios suos volunt studio agendi detineri in tantum putant vitam rusticam optimam, ut & ipsi studio agendi operam dent. *tu callidior quam hic.* Diversa quidem artificia sunt sed quotiens ad finem veniunt, similia sunt antiquarius & advocatus.

Ars

Ars quidem dissimilis est sed tamen ars est, in sua quisque arte melior illo. quum peritus in meliore parte est positus. Erucius accusator obiciebat rusticam vitam Roscio. Dicit Tullius in hoc meliorem esse Roscium Erucio. quod melior sit illo agricola quam ille accusator illa scilicet conditione qua superius diximus. *& artificium obliviscar.* Sensus talis est quoniam Chrisogonus vituperavit vitam rusticam desinat ipse exequi curam alendorum agrorum quos Roscio tulit. Nam licet doleat Roscius quod amisit agros, tamen contentus est si vel vitam habeat. ut ostendat crudelem esse Chrisogonum qui ne inopia quidem aliena contentus est. *hoc vero est quod ferri nullo modo potest.* Sensus hujus capitis talis est. Causa inquit totius periculi agrorum possessio est. argumentum falsi criminis cultura. nam ideo accusatus Roscius, quia dives fuit. id est inventum argumentum criminis quoniam agros coluit. Idcirco dicitur occidisse patrem quia in agro fuit. sed tamen inquit liberatus est omni suspicione. nam ipsos agros aliis coluit. Scilicet Chrisogono. *nec tu eruci accusator esses.* circa Chrisogonum. Apud antiquos ante dabant ruri aliquos. Sic militia. dat autem exemplum unde vulneret Erucium. Manilius (f. M. Atilius) Serranus semper ruri dabat operam. hic dum terræ semina mandaret missi sunt ad eum legati. factus est consul aratorium pulverem palmata tersit. Ergo hoc dicit Tullius. Tu Erici qui vituperas vitam rusticanam. valde stultus

apicum spectatio monstrat scribendum acu in medio posita? *Ad principium Actionis primæ in Verrem jungenda in eo hæc sunt & scribenda*; Ante-gesta moribus domesticis commode objiciuntur. *Ibidem cap. 6 habet* Notus autem maxime inclinat ad malum, quemadmodum in Cæciliana. *At constat legi debere* Cæliana, *ubi id ipsum exstat. Neque dubito ibidem scripsisse in considerando τῷ* alacrem, quasi alis acrem. *Itidem cap.* 14 *in MS. est uti descripsit pater* Quartum lucrum judicio reservaret, *sed id corruptum sic reponi debet* Quæstum] *lucrum.* Judicibus reservaret]. *Cap.* 20 *fine habetur*, Quum in villa Luculli bellum esset omni apparatu venustatis ornatum, *quum legi debeat* velum. *Pro lege Manilia cap.* 19 Intercessio dicitur aeatio dictionis tribuni plebis, *quod est* vetatio. *In Catilinam* 4 *cap.* 4 *patet etiam duas esse commentationes.* Alter eos] *Iterum ad Silanum redit, quia dicebat Cives Romani sunt, non licet occidi.* Populum Romanum] *Quemadmodum suasit occidendos esse. Pro Marcello cap.* 1, *Verba, tuis vel doloribus vel suspicionibus anteferre, non inchoant novam commentationem, sed continenter jungi debent,* Ideo dixit Cicero Tuis vel dol. *ubi etiam cap.* 9 *scribi debet* laudabilem factorum de me esse famam, *non* fatorum. *Denique hæsitationem quandam in fine Orationibus imponendo attulit nuper editio earum Gallica, ubi post Philippicam* XIV *adnectunt statim Orationem de Pace, ut inscribitur; quæ & adeo in ipso ordine præfertur Invectivæ Sallustii,*

quam

quam in MSS. inventam juste non abjecerunt viri docti. Etiam notis atque interpretatione illustratur aque ac reliqua germana genuina Ciceronis. Quod quidem adeo mirari lector ex Gallorum arbitratu non debet, quia enimvero magnum quid prastantes statuunt orationem Ciceronis ab Dione lib. XLIV. ad verbum integram referri. In quo judicii satis calidi exemplo quum sint primi, adscribunt quoque [Quanquam autem hac oratio vix inter alias Ciceronis reperiatur, ita tamen stylum ejus & dicendi caracterem refert, ut quin illius sit, nemo plane dubitet] Qua venditatio quum sit intoleranda, certe quotusquisque bene doctus & sanus eam inspexerit, negabit esse Ciceronis; negabit verba esse Tulliana. Ut orationem pro Tulliana habeat, adduceiur non nisi hactenus, ut sententiam & ductum Ciceronis & sedes argumentationum in ea proferenda forsan retinuerit ac sequutus sit Dio. Etsi autem mirer, cur celetur nomen ejus, qui eam versionem composuerit, nisi forsan ipse fuerit editor; referet tamen ad pernoscendam eam, clarius & singillatim aliquid notasse; quam & ipsa versio & nota & interpretatio sint ejusdem farina. Principium faciunt, Semper existimavi P. C. rectum esse ut qui sententiam hoc loco dicturi sunt, ii neque odio, neque gratia moveantur. *Quanta in his licentia & discessus ab sententia quam habent Dionis Graca? Quum dicitur* Hoc loco, *etiam notam apponi videbis. At in Dione nulla est loci mentio. Unde qui nobis persuadebit Gallia Ciceronem fecisse? aut cur*

ea adjectio hîc requiritur? Præterea non ſcribit Dio Ciceronem dixiſſe Semper exiſtimavi, *ſed* Equidem exiſtimo ſemper oportere neminem, *idque repetiit mox in* ἡγοῦμαι. *Præterea dicit Dio* ἐν γὰρ δὴ τῷ βουλεύεσθαι, ἐν ᾧ κυριώτατοι τῆς ἡμετέρας αὐτῶν γνώμης ἐσμὲν, *Gallicus ſcilicet Cicero reddidit* in quo animum mentemque in noſtra poteſtate habemus, *& nota additur* [*A longo tempore liber non fuerat ſenatus in ſententia dicenda, propter Cæſaris Dictatoris potentiam, quam ſibi ſummam uſurpaverat: itaque eo extincto jam unicuique licet libere mentem aperire*] *Quum Dionis verba plane non tempori attribuant hanc poteſtatem, ſed libertatem homini ab majore vi datam notent ac qualitatem animi, atque opponatur hæc pars fortunæ rerum bellicarum; quam quum in poteſtate non habeamus, dicit tamen commiſſa per eam in ducibus puniri. Igitur animum quem in poteſtate quiſque habere ab eo ſupponebatur, magis mereri pœnas, ſi male homines conſuluerint. Sed quod ſequitur, multo lepidius eſt ob defectum. Editur in Dione:* Καὶ σου ἄλλους ἄκοντας περιποιήσομεν * * δέδοικα γὰρ μὴ κακῶς. *In Latina etiam verſione Dionis additus eſt aſteriſcus. Sed quam pulchre igitur Gallia? ubi Cicero videlicet loquitur,* & alios vel invitos conſervare poterimus. Ac metuo ne male, *deletis omnibus jacturæ inſignibus. Et ne dubites ab iiſdem, unde Ciceronem ſic accepiſti, Craſſicium mundo contingere ad Smyrnam expli-*

can-

eandam, nota additur [Veretur autem Cicero ne tum utilia Reipublicæ consilia parum audiantur; quia restant aliqui, qui perniciose semper de bonis civibus cogitant. Videtur autem hîc M. Antonium indicare, qui Cæsaris collega, & ejus addictus ut qui maxime partibus, ulcisci mortem ejus volebat.] Itane postridie Cæsaris necem id voluisse jam ostendit Antonius? Id equidem oportet eos habere ex monstrosioribus quibusdam commentariis Antonii, quam Antonius finxit habuisse Cæsaris. Atqui jam anni sunt septendecim, quum in hoc oppido publicavi Supplementa Dionis, quæ ex codice Medicæo exceperam, in quibus monui & hujus loci scripturam ab manu Dionis talem venisse, περιποιήσομεν. ἂν δ᾽ ἀκριβῶς πάντα ἐξετάσαι ἐθελήσωμεν, δέδοικα μὴ κακῶς *&c. Ita enim plane MS. liber, & id addendum fuerat, adversativam post* δέδοικα *nullam esse in eodem MS. quæ verba sic continent egregium ingressum ad suadendam amnestian. Sed illi quum sic egerint, testari debeo, si totus Cicero talis hodie exstaret, cauturum me fuisse, ne quid cum illo mihi foret. Talia plura sunt in ea, si Musis placet, oratione.*

In Epistolis, quæ tertiam partem in hoc divisionis ordine constituunt, utinam ne aliam viam tenuisset Gruterus, nec eas velut a se alienas aliorum labori committere necesse habuisset! nedum ut eam operam adeo diversis manibus tradidisset; quarum altera admodum libere & ampliter ageret suo arbitratu, altera notas vix scio cujus tribus appellandas, certe nihil ex suo depromptum, nihil lepide ex-

politum, nihil Grutero & editionis novitate dignum praeferentes colligeret. Ipse quidem Gruterus scribit ample satis de subsidio, quod inde sibi contigerit. Sed si universum Cicero ejus non aliter fuisset apparatus per reliqua, na omne quod sudarat cecidisset in vacuum: & tam potuisset orbis eo carere, quam ille, qui notas in epistolas ad Atticum compegit, nihil aliud voluit adferre, quam quod ne lippis quidem & sedentibus esset ignotum. An ita Bosius unus audiendus? an nihil in eis supererat, nisi ut ex Bosianis quadam excerpta recoquerentur? an post inspectos ab Junio codices quatuor quosdam Palatinos nihil in felice Germania consuli merebat? Certe has pars ut penitus degenerat ab Gruteri scopo tam laudabili & commodo ad studia & eorum caput Ciceronem; sic mea causa ista si esset, jussissem eas expuncti manipuli nomen numerumque obtinere. Verum ex hac advocatione aliarum manuum aliud quoque inde agnovi indecens accidisse vitandumque, ut in epistolis aliter quadam conciperentur, quam ipse conceperat in aliis partibus, unde illa varietas, ut alibi Tillius Cimber, *alibi* Tullius *legeretur; quod ego isti origini diversarum operarum donans non tetigi, quanquam satis de eo constaret verum; quod quidem saepe in Grutero mihi contigit, ut ei relinquerem.*

Itaque inescatus molesta etiam dulcedine harum epistolarum, & semper gratius gratiusque eas evolvens, quum excerpsissem olim non pauca qua ab tanto commentantium, emendantium & explanantium numero aliter videbantur potuisse ac debuisse

considerari; ea aut non sane diu ante hanc editionem inchoari cœptam respicerem vel ad poliendum vel ad delendum, fecit instructissimus & subsidio insigni & ingenio nuper eis impensus labor Spectatissimi Gravii nostri. Cui quum gratarer, quod meis liceret esse paucioribus; tamen sic quoque in libro III *progrediens attendensque ad molem libri, arbitrabar nimis eam extendi, & ideo supprimere alia mea omnia constituens suffecturum censebam, si contextui quam nitidissime exhibendo fuissem operatus. Hinc quum illa coercerem, pœnitere debuit postea, librario exigente, ut tamen adderem; cui hactenus obsequutus aliqua collegi, quæ post hæc ad varios scriptas epistolas junctim reperies. Ea etiam causa fuit, ut suis locis, quæ volui, inserendo rursus priorem sectam tenuerim in epistolis ad Atticum; quibus ut fatear quod res est, tanto semper fui addictior, quanto duriores & magis multiplices nodi occurrerent, in quibus exerceri pulcrum arbitrabar. Equidem foret venustum, si quæ repentina faustitas proferret venerabilius monumentum, quod epistolas illas ita servaret, prout ab scribentis aut dictantis manu exierant. Sed votis illuc perveniri credo posse; ut vere id fiat, quando diem? quum & fide & vetustate eximii adeo codices ab viris doctis fuerint prolati & adhibiti, ut meliores superesse frustra quis sibi imaginetur. Ita quanquam non neglexerim codices MSS. etiam in hac parte persequi; tamen exspectare quæ nunquam ventura erant longinquum ducens, in oblectamentis habui locos præ-*

cipue corruptos difficilesque ; & eorum varias scripturas ; omnes quidem illas , sed præsertim eas , quæ ex sanctioribus libris erant productæ , ante oculos & in animo versare rem & credidi & expertus sum amœnitatis prorsus antiquissimæ. Unde sicut otium potui recreare meum , ita spero & alios in his nunc reperturos fore , quo se reficiant , & Ciceronem mihi operam dedisse testentur. Ad accessiones hujus partis quam symbolam ; sive auxilio membranæ Oxoniensis in collegio Balliolensi , sive ope mea adfero , merebitur id saltem auguror , ut boni æquique consulatur. Id quod non minus per omnem Ciceronem mihi pigneror , atque etiam in Philosophicis , quæ postremam partem conficiunt. Ubi quidem libros de Finibus non solum cum MSto libro quem possidebat , ab patre collatos , sed etiam cogitationes ejus ad quædam singillatim loca chirographo ipsius conscriptas inveniens immisi. Etiam ipse nactus membranas , sed recentiores , tamen temperavi abjicere ; sed & comparavi , & mentionem earum feci. In Tusculanas Quæstiones diu possedi ab viro docto , sed cujus nec manus nota erat , nec nomen apparebat, notatas ex MS. libro varias lectiones , de quibus sic ipse testatur. [Fuit penes Fulvium Ursinum ; clarissimæ memoriæ virum , membranaceus codex , antiquitate & bonitate juxta venerandus , qui complectebatur hos quinque M. Tullii Tusculanarum disputationum libros. Cujus bonitatem deprehendi ego , dum illum curiosissime cum editione ista (nempe Veneta anni 1589 cum scholiis Pauli Manutii)

nutii) conferrem. Et quoniam ad librorum veterum ætatem conjiciendam nihil æque facit, quam orthographia, specimen ejus rei subjicere hic placet.] Hac excerpta quum animadverterem fere omnia (nam notavi, ubi abirent) respondere Vaticanis, quæ citat Gebhardus, pæne incepi credere, idipsum olim Fulvii exemplar postea Vaticanis scriniis adscitum, non esse aliud illo Vaticano Gebhardi: immo hoc ipsum exemplar, quod possiderem, fuisse ipsum Andreæ Schotti, qui excerpta Vaticani ab Gebhardo scribitur transmisisse Jano Grutero. Libros de Natura Deorum & de Divinatione, usque ad hujus scripti librum II caput 62 in libris paternis videbam sedulo collatos ipsius manu, cum MS. quem nulla nota designabat. Sed tandem ex specimine, quod inde profert in notis ad Livium XLI, 6; intellexi esse ex codice Vossiano. Sed & ipse quædam ejus generis notaveram ad duos priores de Natura Deorum libros ex MS. Cantabrigiensi; cui postea accessit ab Lovanio exemplar Buslidianum. Qualia quum mihi non adessent ad sequentia scripta de Fato & de Legibus, quod solum potui ac notatu dignum duxi, attuli. Libros de Officiis & quæ subnecti solent, quo crebrius sunt per typos vulgata, quo plura MSSta exemplaria conquisita & adhibita, quo pluribus denique viris doctis horum restituendi & exornandi labor placuit; eo secutus magna exempla etiam ipse operosius illis inhæsi, vel ut acciperem quod pollicentur, vel ut discerem eorum fata. Unde quanquam nitide duabus editionibus

tas poliverit nuperrime Cl. Grævius; visus tamen fui etiam huc aliqua ex multis, quæ longo meditationis, variarum editionum notarumque & membranæ veteris contemplatione nixa, usu condideram, adferre posse, quæ non frustra exstarent. Id quod mox etiam in fragmentis quibusdam tentavimus. In omnibus tamen id religiose observavi, ut in eis quæ publicare placuit concipiendis quam brevissimus essem, perspicuitate se ipsa explanatura ac defensura. Hæc quum sic sine laxamento profligavissem universi Ciceronis editione nova instaurata ad summam commoditatem, & merito sperarem meruisse missionem; in novum laborem vocatus sum, ut vidi priores indices aut semiplenos esse, aut vitiose confectos. Equidem hoc crimine etiam non caret istud Penu Tullianum tam speciose apparatum, si quis bene inspicere dignetur, præter ordinem satis turbatum. Ciceronem eum esse, meque tantis ejus beneficiis esse judicavi, ut hoc quoque munus viderer ei debere, præsertim quum id sumpturus non essem nisi cum summa mea utilitate. In quo indice unicam & accuratissimam ordinis ex elementorum imitatione rationem ducere constituens, appellationem diversis hominibus datam in eosdem, ut ita loquar, cuneos forosque coniicere non dubitavi, lectori relinquens singula distinguere.

Neque jam superest tibi, mi lector, quod audítione ultra a me queas expetere, si modo ego is essem, qui præfationis cupidinem loquendi coercere possem. Etenim quum sic aliquamdiu crebrior & plus solito multus in Cicerone fuerim, atque

adeo prabe didicerim, quales ista augusta reliquia ad nos pervenerint; mirarine an deplorare debeo, vel tantis laboribus tot tam excellentium virorum, quorum gloria cœlo tenus sublata vivit vivetque, id solum promotum esse, ut mihi tam grande & locuples residuum manserit experimentum, vel, quum ego dederim potius qua tempus & res exigebat, quam voluntas, tantum etiam restaret! Etenim ut conspicua modo quadam proferam, quam inepta incertaque sunt, qua ad librum II *ad Herenn. cap.* 20 *de domuitione dicuntur vel ab Gothofredo vel post eum ab Gallis ex Turnebo? Quam futile & ab Cicerone omnique bona mente doctrinaque alienum brevitatis exemplum ponitur lib.* IV *ad Herenn. cap.* 54. Lemnum præteriens cepit; inde Thasi præsidium reliquit; post urbem in Bithynia sustulit; inde pulsus in Hellespontum statim potitur Abydo? *Ne dubites de doctrina Gallorum, illi vero sane sciunt, qua sit Lemnus, qua Thasus, qua Bithynia. Nemo neget hoc regium? Sed quî ex Thaso in Bithyniam primo eatur, & postea demum in Hellespontum, boni illi viri juxta alios ignorant. Quam fatua palam sunt, qua prolata olim esse cernimus ad librum* I *de Orat. cap.* 59. Pæanem aut Munionem citare, *eisdem nihil nisi in turba fluctuantibus? Nam de loco fortunas Gracia ostentante & citatione Ennii, ubi ex tam multiplici bonorum codicum probatione quemlibet alium credibile est ab Cicerone nominatum, supra monui. Nuper factum est, ut libro* I *ad Heren. cap.* 15 *ad verba*

ta at in senatum, aut ante imperatorem, & in consilium talis causa potest venire, *ita ratiocinaretur amicus mihi carissimus, quasi possent hic videri tria significari, in qua admitti possit talis deprecatio, sed revera tamen duo designari atque adeo se putare voculam* Et *hic esse adulterinam, ut qua hæc duo, tanquam diversa, sejungere videtur. Nollem dicta. In omnibus scriptis libris, quos consului* [*quod idem statuendum est de omnibus, qui ab aliis inspecti sunt, quum tacite idem testentur*] *penitus integra exstat copulativa. Deinde qui hac tria possunt videri, quum nec Victorinus nec recentiorum sit aliquis, qui aperte id significaverit? nec supponi debet ex copula simul & diversa prapositione venire posse in mentem hominis in Romana republ. non hospitis, & qui noverit toties in Cicerone mentionem fieri simul Imperatoris & consilii, ac præsertim ejus, qui legerit voces lib.* II *de Inventione cap.* 34 *ab ipso citatas de Numitorio Pullo* apud L. Opimium & ejus consilium diu dictum est: *ubi sicut clare Imperator & consilium ejus junguntur, sic quoque hoc loco: ubi ut tria cogitari nequeant, ideo non dixit* aut ante Imperatorem aut in consilium, *quod facit in libro* I *de Oratore* II, Qui tantummodo in jure aut in judiciis possit, aut apud populum, aut in senatu copiose loqui.

Non aliter res habet in ea parte, qua ex Orationibus constat: Quali modo illa Afrania fabula *tractatur in Cœliana? Qua supponitur* Heracliensium legio *in ea pro Cornelio Balbo? in Sextiana*

qua-

quales isti Atta? Quis bene politus quum legit in Cluentiana cap 68 propter vicinitatem Aquinatium & Venafranorum, *& cognoscit in MSS. & olim cusis* Afraternorum *haberi, non misereatur Gruteri conjicientis* Alfaternorum, *ubi vicinitatem literarum vocabuli quod est in MSS. vides, & ipse video; sed nullam locorum. Quantum ab Nuceria Alfaterna distat Aquinum? Et quanquam sit vicinitas Aquinatium & Venafranorum, etiam cognita Ciceroni, ut patet ex ea pro Plancio cap. 9, tamen si ita scripsisset, non fuisset librariis major causa turbandi nunc, quam in Planciana. Litera confusa ostendunt Tullium scripsisse* Fabraternorum, *ut libro* IX epist. 24 Aquini & Fabrateriæ consilia *ait de se* inita. *Si vero attenditur ad præclaros veteres libros, quanta ab eis discessio, si editiones ab hominibus eruditis procurata exigantur? Tangimus eximium locum, in quo præclaram nuper & haud dubie feliciter processuram, si castigatius id quod intendebat fecisset, vidi operam & voluntatem ejusdem honoratissimi amici mei, ut ad MSS. libros propius redigeret lectionem ejus in Sextiana cap. 33, ubi editur*: Alter vero non ille Serranus ab aratro, sed ex deserto Gavi Oleli horreo calatis granis in Calatinos Atilios insitus. *Ubi ille ex citationibus scriptura veteris ab Grutero datis verum esse putat* ex deserto Gavii Cæpionis horreo calatis granis. *At certe in eo non potest non offendere illud* Cæpionis, *quicunque etiam color ad id juvandum oblinatur. Nec licet infra nominetur Atilius Gavianus, atque etiam Gavius fuerit ejus*

ejus pater, *ideo nunc Gavii meminisse debuit*. *Sed neque vox* horreo *ullum momentum defensionis capit ex MSStis*, *qui quum habeant* gravi (*al.* gavi) leliore a (*al.* lætior ea) calatis granis *vel* gravis *vel* gaviis; *plane indicant patrem ejus fecisse præconium*, *quod genus hominum quum libenter risui suo exponit Tullius*, *tum maxime in eo amavit imitari Lucilium*, *a quo ille præco Granius derisus fuit*, *ut se non contemnens*. *Hinc nulla litera inserta vel dempta patet scripsisse* ex deserto Granii Lætiore a calatis granis. *Quo amarulente designat perquam jocosus Tullius*, *fuisse filium præconis*, *qualis ille famosissime traductus Granius*; *sed præconis talis*, *qui vix adhibebatur tunc quamcunque ob causam*, *quum illi qui venditionibus præessent*, *aliorum opera uti mallent*, *ita ut fere nihil lucraretur*, *atque adeo os ejus*, *quod clamando deberet exerceri*, *esse desertum dixit*. *Distinctius describit ejus præconium per sequentia* a calatis granis, *nempe qui illum sibi inservire jusserunt*, *nonnisi frumentarios negotiatores fuisse*, *quorum venalia grana & frumenta circummissus exclamaverit*, *quod effert lepidissime per verbum* calare, *ut ad Calatini cognomen alludat*, *& forsan simul innuat fuisse calatorem alicujus sacerdotum collegii*, *qui plerumque erant libertinæ conditionis*, *ut notum*. *Denique in hac eadem parte est unicus vere & præstantissimus locus*, *qui quia nihil commisit*, *concuti & commoveri debet ob mentionem prætorii in foro ex libro* V *in Verrem cap. ult. ubi invocantur* Vosque, omnium rerum

fo-

forensium consiliorum maximorum, legum, judiciorumque arbitri & testes, celeberrimo in loco prætorii locati Castor & Pollux. *Hic quum Lambino nihil minus quam bene cesserit, Manutius nihil aliud nisi ostendat voluptatem suam commentandi etiam ubi commentari nihil potest: idem tamen amicus meus non ferens locum in urbe Roma sic appellatum conjiciebat* prætoribus locati. *Quod quidquid sit, utique non quia aut Manutius aliique legendo locum talem non compererint, ideo conficitur non fuisse. Obduci Manutio potest Seb. Corradus, qui in notis ad librum* VI *epistolarum ad Atticum epist.* I *hac ipsa verba citat. Porro quia ejus mentio est in eo Ciceronis loco, & quoniam illic omnia vetera exemplaria ante hunc diem inspecta sic servant, securius creditur fuisse, quam non fuisse supponitur, quum plura sic semel modo dicta constent etiam in ipso Cicerone. Equidem illud* prætorii *video occurrere in Scholiaste meo, sed etiam forsan corrupte ad orationem quartam in Catilin. cap.* I, *scribente* Quod dixit circumstare tribunal prætorii urbani, *quibus verbis non dubito eum respicere ad verba Ciceronis* I *Catilin. cap.* 13, *ubi legitur* prætoris, *quod jam non disputo. Sed quid dicemus, quum notat ad Actionem primam in Verrem fine capitis* X. Non quia mos erat dare judici prætorii tabellas, sed quia poterat jubere, ut judices absolverent Cajum Verrem? *Equidem quum moris esset tempore Latinarum Feriarum creare præfectum urbi egressis*

in

in Albanum montem consulibus, possemus merito credere huic tale ædificium destinatum fuisse. Qui magistratus quum sub Principibus plurimum convaluerit, ea etiam ferme perpetua videri posset ejus fuisse habitatio, ut etiam sub Valentiniano id obtinuerit. Certe Ammianus Marcellinus tale quid significat, quum ab eo Maximinum, qui pro præfectis Romam regendam & quæstiones exercendas acceperat, resticulam de fenestra Prætorii quadam remota dicitur semper habuisse suspensam, *libro* XXVIII *cap.* I. *Sed apertiora sunt præsto, quæ originem ejus loci demonstrant. Quum enim Sulla devictis hostibus intravit urbem non sine militibus, omniaque illic ad libidinem confecit, passim quidem legimus illa fuisse transacta ipso* ἐν ἀγορᾷ καθεζομένῳ; *verum ut opiner eum non domi suæ mansisse, sed velut in urbe cujus omnia erant sua spolia, in foro jussisse sibi exstrui instar prætorii, & sic vocavisse, idque vel conjunxisse prorsus vel vicinum fecisse Castori & Polluci ut bellicis sæpe & antesignanis Deis, affatim videtur colligi ex Plutarcho in vita ejus, ubi Lucretio Ofella in consulatu ambiendo resistens, quum tamen eum vidisset cum plurima gratia descendisse in forum,* πέμψας τινὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἑκατοντάρχων, ἀπέσφαξε τὸν ἄνδρα, καθεζόμενος αὐτὸς ἐπὶ βήματος ἐν τῷ Διοσκουρείῳ, καὶ τὸν φόνον ἐφορῶν ἄνωθεν. *Equidem significari velim, ubi Sulla cum milite ingressus urbem manserit, quum utique dominantibus Maximis*

Me-

Metella μόλις διακλέψασα ἑαυτὴν καὶ τοὺς παῖδας ἧκεν ἀγγέλλουσα τὴν οἰκίαν αὐτοῦ καὶ τὰς ἐπαύλεις ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐμπεπρῆσθαι, *ut scribit idem diserte Plutarchus: quam ut postea constat refectam, sic tunc quum prostratis ubique adversariis primum reversus intravit, etiamnum jacebat diruta. Non miror, si pro ea urbem velut castra sua occupavit, & pratorium continuo in foro & in ea parte sibi fieri jusserit; unde imperia daret.*

Tertia pars quam conficiunt epistola, hactenus latior & felicior est, quod pertractare eam placuerit fere omnibus, & in vestigandis consulendisque libris priscis certatim diligentia singularis fuerit posita. At tamen prater symbolam qua nobis nunc extorta est, quam indigna & caca hallucinationis causa etiamnum supersunt vel illa voces libri VIII epist. 8 & cum de ea re ad senatum referretur à Coss. eorum qui in ccc judicibus essent, sex adducere liceret, *vel in libro nono Polypus ille cum suo denario; vel in libro decimo* circulator auctionum; *vel in libro postremo* quadrimus Cato. *Nec enim de epistolis ad Atticum seligere quadam licet, quum istic pagina qualibet clamet claudicetque & vel maxime post tot integrata adhuc etiam opem oret, inter qua quidem eminet egregie illa ridicula vini curatio Lepta in libro* XIII. *Quid enim hujusmodi plura advocabo ex parte quarta, quam philosophica comprehendunt satis exulcerata? quum credere*

me

me oporteat collatatam hanc praefationem fere aliquid senii secum aut jam adferre, aut certe allaturam; ut praestet ipsum te & hanc & priores partes alacriter aggrediendo experiendoque fortunam tuam non modo ista annotare, sed quod spero, evellere & profligare. Id certe voveo vel in tuam, vel in Ciceronis gratiam: aut si id penitus non ita continget, utique quod mihi usu venisse testor latorque & satis grande exercitationis meae pretium fateor, saltem in eis, quae caeli beneficio istic illibata & integra occurrunt, acquiescens, te colligas, te firmes, te instruas, & tot bene dictorum amoenissimo susurro obturatas geras aures, ut si quid in hac vita potius vacerra quam limato ore dignum proiici coram te contingat, in eas deferri nequeat. Vale.

Quos

Quos vel in contextu vel in notis errores admissos notavi, hi sunt: in contextu quidem.

Pag. 158.	vers. 13.	*lege* sunt eres, imago.
161	19.	*l.* successerat, exercitum non.
383	9.	*l.* Q. Tuberoni.
796	5.	*l.* fuisse. Dixi.
863	2.	*l.* indicium.
1003	26.	*l.* [ad tua flagitia, neque]
1006	37.	*l.* Halesæ.
1008	21.	*l.* multis.
1118	22.	*l.* aliorum.
1168	7.	*l.* posse, NI.
1285	27.	*l.* pecuarias.
1302	23.	*l.* destringere.
1362	20.	*l.* labem.
1697	30.	*l.* illa.
1863	7.	*l.* ac summum.
1876	21.	*l.* Interamnas.
1960	14.	*l.* orationem.
1968	2.	*l.* despicere.
2043	30.	Ad Quirites dele.
2080	14.	*l.* T. Planco.
2188	9.	*l.* decernatur.
2343	7.	*l.* Patiscum.
2488	2.	*l.* M. Lænio.
2524	15.	*l.* P. Sullam.
2625	15.	*l.* concione.
2696	19.	*l.* cautio.
3270	8.	*l.* tamen numina horreat.
3382	38.	*l.* despiciendum.
3409	35.	*l.* Erechtei.
3413	7.	*l.* imbecilles.
3594	40.	*l.* maxime.
3627	19.	*l.* hic idem.
3643	43.	*l.* externa magis.

Pag.

me oporteat collatatam hanc praefationem fere aliquid senii secum aut jam adferre, aut certe allaturam; ut praestet ipsum te & hanc & priores partes alacriter aggrediendo experiendoque fortunam tuam non modo ista annotare, sed quod spero, evellere & profligare. Id certe voveo vel in tuam, vel in Ciceronis *gratiam: aut si id penitus non ita continget, utique quod mihi usu venisse testor latorque & satis grande exercitationis meae pretium fateor, saltem in eis, quae coeli beneficio istic illibata & integra occurrunt, acquiescens, te colligas, te firmes, te instruas, & tot bene dictorum amoenissimo susurro obturatas geras aures, ut si quid in hac vita potius vacerra quam limato ore dignum proiici coram te contingat, in eas deferri nequeat. Vale.*

Quos vel in contextu vel in notis errores admissos notavi, hi sunt: in contextu quidem.

Pag. 158.	vers. 13.	*lege* sunt tres, imago.
161	19.	*l.* successerat, exercitum non.
383	9.	*l.* Q. Tuberoni.
796	5.	*l.* fuisse. Dixi.
863	2.	*l.* indicium.
1003	26.	*l.* [ad tua flagitia, neque]
1006	37.	*l.* Halesæ.
1008	21.	*l.* multis.
1118	22.	*l.* aliorum.
1168	7.	*l.* posse, NL
1285	27.	*l.* pecuarias.
1301	25.	*l.* destringere.
1362	20.	*l.* labem.
1697	30.	*l.* illa.
1863	7.	*l.* ac summum.
1876	21.	*l.* Interamnas.
1960	14.	*l.* orationem.
1968	2.	*l.* despicere.
2043	30.	AD QUIRITES dele.
2080	14.	*l.* T. Planco.
2188	9.	*l.* decernatur.
2343	7.	*l.* Patiscum.
2488	2.	*l.* M. Lænio.
2524	15.	*l.* P. Sullam.
2625	15.	*l.* concione.
2696	19.	*l.* cautio.
3270	8.	*l.* tamen numina horreat.
3382	38.	*l.* despiciendum.
3409	35.	*l.* Erechtei.
3413	7.	*l.* imbecilles.
3594	40.	*l.* maxime.
3627	19.	*l.* hic idem.
3643	43.	*l.* externa magis.

Pag.

In Notis.

Pag. 49. vers. 18.		Cæterum quod &c. Dele istos tres versus.
75	9.	*lege*, Martios autem reges (nam minore litera prima edunt) aut Martia lora quæ intellexerunt?
123	14.	*l.* Gruter. Etiam quarto isti & sexto adsentitur Mediceus: Alius *Iste*.
193	13.	*l.* pro S. Rosc. cap. 32. mediis omissis.
297	6.	*l.* Amphitruone Plauti. Gruterus.
761	15.	Post vocem *domesticis* adde. Scholiastes
	17.	Post vocem *defendit* adde. Idem.
804	16.	*l.* donavit.
1216	1.	*l.* *Cimbris.*] Gallis, *Lucius Philippus dixisse dicitur*] Consulibus &c.
1912	ult.	*l.* Ideo dixit Cicero, *tuis vel doloribus vel suspicionibus anteferre*. Tamen.
3146	3.	*l.* optimus Turnebus lib.
3327	8.	*l.* retinuit? Nunc meliora admisi.
3542	13.	*l.* *cogitatione quidem inter*.
3651	fin.	*l.* *coluntur*. Dei autem colunt homines, ut parentes liberos apud Pomponium Melam 1, 8.
4015	30.	*l.* *cum maxime mortuo*.
4061	15.	*l.* *contra asse*.

MAR-

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

MARCI TULLII
CICERONIS
OPERUM
PARS PRIMA.

SERIES OPERUM

PARTIS PRIMAE.

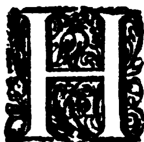
M. Tullii Ciceronis Historia, per Consules descripta, & in annos LXIV. distincta per Franc. Fabricium Marcoduranum.

Rhetoricorum ad C. Herennium libri IV.

De Inventione Rhetorica libri II.

M. TULLII CICERONIS
HISTORIA,
PER CONSULES DESCRIPTA,
ET
IN ANNOS LXIV DISTINCTA,
PER FRANC. FABRICIUM MARCODURANUM.

M. TULLIUS. M. F. M. N. COR. CICERO.

OC modo Orator noster, cujus historiam describturi sumus, Romanorum more nominatur, atque hæc singula primùm explicabimus. M. id est MARCUS, prænomen ejus est, quod à patre, maximus natu filius de more habuit. TULLIUS, proprium & gentile ejusdem nomen est: fuit enim è Tullia [1] gente antiquissima, libro 2 de legibus. Patrem Ciceronis ex regio Volscorum genere fuisse, in Eusebii Chronicis legimus. Et Plutarchus scribit, nonnullos ejus genus referre ad Tullum Attium, nobilem Volscorum regem. Hinc Silius Italicus libro octavo:

Tullius aratas raptabat in agmina turmas,
Regia progenies, & Tullo sanguis ab alto:
Indole proh quanta juvenis, quantumque daturus
Ausoniæ populis ventura in sæcula civem!
Ille super Gangem, super exanditus & Indos,
Implebit terras voce; & furialia bella
Fulmine compescet linguæ, nec deinde relinquet
Par decus eloquii cuiquam sperare nepotum,

M. F. Marci filius. habuit enim Cicero noster patrem M. Tullium, qui cùm esset infirma valetudine, in Arpinati villa ferè ætatem egit in litteris, lib. 2 de legibus. Eum fulloniam fecisse, ac vites oleasque semper coluisse, Q. Calenus in maledica oratione apud Dionem lib. 46 ait. Patrem hunc Cicero in petitione consulatus, annos jam natus XLIII amisit, ut Asconius scribit. vide epist. 5 lib. 1 Att.

M. N.

---

1. Cujus hæc familia Ciceronum fuit plebeja: quod ipse subindicat in Bruto c. 16 loquens de humilioribus hominibus in alienum ejusdem nominis infusis genus; *ut si ego me a M. Tullio esse dicerem, qui patricius cum Servio Sulpicio consule anno x post exactos reges fuit.*

M. N. Marci nepos. nam & avus ejus M. Tullius Cicero[1] nominatus fuit, eoque vivo se natum ait, lib. 2 de legibus. De eodem lib. 3 ita scribit, *Et avus quidem noster singulari virtute in hoc municipio, quoad vixit, restitit M. Gratidio, cujus in matrimonio sororem, aviam nostram habebat, ferenti legem tabellariam.* Is quoque est, de quo Cæsar lib. 2 de Oratore, *M. Cicero*, inquit, *senex, hujus viri optimi, nostri familiaris, pater, nostros homines similes esse Syrorum venalium dicebat: ut quisque optimè Græcè sciret, ita esse nequissimum.*

COR. Cornelia nomen est tribus, ablativi casus, ut sit, ex Cornelia. ex tribubus autem XXXV aliquam necesse erat, cujuscunque ordinis esset, civis Romanus obtineret. atque à tribu, in qua censebantur, cives etiam significabantur; Asconius in Verrinam secundam. Cicero autem cum reliquis Arpinatibus in tribu Cornelia censebatur, Livius lib. 38.

CICERO. Cicerones à cicere appellatos fuisse satis constat: itaque dictum esse illum, qui primus hoc nomen invenit, à nasi figura, auctor est Plutarchus. Apud Priscianum quoque Grammaticum libro 2 legitur, eum qui primus hoc nomen habuit, ab habitu faciei nominatum esse. Plinius vero lib. 18 cap. 3 ait, Fabiorum, Lentulorum, Ciceronum cognomina prima inde esse, ut quisque aliquod optime genus sereret.

Anno post Romam conditam DCXLVII, *ante Christum natum* CIII, *Consules fuerunt*,

Q. SERVILIUS CAEPIO, C. ATILIUS SERRANUS.

HIS Consulibus ante diem III Nonas Januarii M. Cicero natus est, Gellius lib. 15 cap. 28. His quoque Consulibus, quibus L. Crassus legem Serviliam suaserit, se natum esse, ipse Cicero in Bruto scribit. Idem III Non. Januar. natalem suum vocat, epist. 5 lib. 7, & epist. 41 libr. 13 ad Atticum. Verba Plutarchi sine causa in dubium vocantur: qui de Ciceronis natali ita scribit, τεχθῆναι δὲ Κικέρωνα λέγουσιν ἡμέρᾳ τρίτῃ τῶν νέων καλανδῶν, id est, *editum in lucem Ciceronem ferunt tertio die kalendarum novarum*, sive, post diem tertium kalendarum Januarii. quo genere loquendi non quartus, sed tertius dies Januarii, significatur, ut sit tertio die post kalendas, connumeratis ipsis kalendis. Sic Livius libr. 30 ait Hannibalem post sextum decimum annum ex Italia decessisse: qui venit in Italiam anno, ut Livius numerat, ab V. C. DXXXLI. decessit anno DXLVII. Rectè igitur Paullus Jurisconс. in L. Anniculus. D. de verb. signif. *Ante diem decimum kalen-*

1. Qui præter Marcum filium habuit & alium, unde natus Lucius, quem fratrem suum scil. patruelem vocat noster lib. 1 ad Att. epist. 5.

lendarum post diem decimum kalendarum, *neutro*, inquit, *sermone undecim dies significantur*. Sic enim legendum ex Pandectis Florentinis, non, *utroque sermone*: ut perperam Alciatus, Budæus, Valla & Corradus legerunt. Apud Plutarchum omnem dubitationem tollit id quod sequitur: ἐν ᾗ νῦν οἱ ἄρχοντες εἰσέρχονται, καὶ θύουσιν ὑπὲρ τοῦ ἡγεμόνος, id est, *quo die nunc magistratus pro Principe faciunt*, *& vota nuncupant*. de quo die Cajus in L. Si calvitur. D. de verb. signif. *Post kalendas Januarias die tertio pro salute Principis vota suscipiuntur*. ubi tertium diem Januarii intelligendum esse hæc verba Capitolini in Pertinace ostendunt: *Denique ante tertium Nonarum diem*, *Votis ipsis*, *milites Maternum Lascivium*, *senatorem nobilem*, *ducere in castra voluerunt*. *Votis ipsis*, id est, ipso votorum die, quomodo *ludis*, *gladiatoribus*, & similia à Latinis dicuntur. De iisdem votis Spartianus in Hadriano: *Ingravescente valetudine per somnium periit ipsis kalendis Januariis. Quare ab Hadriano votorum causa est lugeri vetitus*. Et Vopiscus in Tacito: *Divorum templum fieri jussit*, *in quo essent statuæ principum bonorum*, *ita ut iisdem Natalibus suis*, *Parilibus*, *kalendis Januariis*, *& Votis libamina ponerentur*.

Mater Ciceronis, quæ ipsum, ut Plutarchus scribit, sine ullo dolore peperit, fuit Helvia, ut ab Eusebio & Paullo Diacono in supplementis Eutropianis rectè nominatur: nam apud Plutarchum Ολϐίαν mendosè est prò Ελϐίαν, quod nomen in ejusdem Quæstionibus Romanis emendatè legitur, quo de in Annotationibus in Orosii libr. 5 cap. 15. Habuit mater Ciceronis sororem, quæ C. Aculeoni equiti R. nupsit: quem L. Crassus dilexit ex omnibus plurimum, ut est libro 2 de Oratore, ubi Aculeonem Crassus apud M. Perpernam judicem contra Gratidianum defendisse dicitur. de eodem ipse Crassus lib. 1, *Nonne*, inquit, *videtis equitem R. hominem acutissimo omnium ingenio*, *sed minimè ceteris artibus eruditum*, *C. Aculeonem*; *qui mecum vivit*, *semperque vixit*, *ita tenere jus civile*, *uti*, *cum ab hoc discesseris*, *nemo de iis*, *qui peritissimi sunt*, *anteponatur*? Hujus igitur Aculeonis filii Ciceronis consobrini fuerunt, quibuscum se in pueritia bonis disciplinis operam dedisse, ipse testatur initio libr. 2 de Orat. Ex his fuit C. Visellius Varro, vir doctus in primis: qui juris civilis à patre Aculeone traditam tenuit disciplinam, in Bruto. De eodem in Orat. de provinciis Cos. Antequam ad sequentem annum transeo, admonebo adolescentes studiosos, his consulibus natum esse Cn. Pompejum pridie kal. Octobris, quod Vellejus libr. 2, & Plinius lib. 37 cap. 2 diserte scribunt: cujus rei observatione facillimè dijudicari potest, quot annos natus Pompejus res singulas gesserit, honoresve consecutus sit.

id quod tam varie ab auctoribus scriptum est, ut major discrepantia vix inveniatur.

Anno urbis DCXLIIX, *Ciceronis* II, COSS. *fuerunt*,

P. RUTILIUS RUFUS, CN. MALLIUS.

HIC est P. Rutilius Stoicus, homo doctissimus, & Panætii auditor, de quo Cicero in Bruto, lib. 3 de Officiis, & nos inferius. Alterum Consulem Cn. Mallium voco, quoniam sic quoque appellatur in antiquo marmore Neapoli: unde Georgius Fabricius legem ædificantium descripsit, de quo Cic. pro Plancio, *Populus R. Q. Catulo in summa familia nato, sapientissimo & sanctissimo viro præposuit Cn. Mallium, non solum ignobilem, verum sine virtute, sine ingenio, vita etiam contempta.* Idem scribit pro Murena. Sed apud historicos, qui hunc consulem victum à Cimbris scribunt, magna varietas in nomine & prænomine invenitur, de qua Sigonius in Fastis. Hoc anno Q. Servilio Cæpioni proconsuli imperium rogatione C. Norbani Tribuni pl. abrogatum est, qua de causa seditio in urbe excitata fuit, de qua Cicero lib. 2 de Orat. unde L. Cottam & T. Didium Norbani collegas fuisse cognoscimus. Sed Cæpio damnatus est, ejusque bona publicata sunt. Livius libr. 63, & Asconius in Cornelianam, ubi mendosè impressum est, *Tulerat autem eam maxime, propter simultates cum Q. Cæcilio.* est enim legendum, *cum Q. Servilio*, vel *cum Q. Cæpione.*

Anno urbis DCXLIX, *Ciceronis* III, COSS. *fuerunt*,

C. MARIUS II, C. FLAVIUS FIMBRIA.

C. MARIUS iterum Consul kalendis Januarii de Jugurtha triumphavit, Plutar. in Mario, Sallustius in Jugurthino. C. Fimbriam Cicero pro Plancio inter eos numerat, qui cum Tribuni pleb. esse non potuissent, Consules facti sunt. De ejus eloquentia idem in Bruto. His consulibus C. Cassius L. F. Longinus Tribunus pleb. plures leges ad minuendam nobilitatis potentiam tulit, in quibus hanc etiam, ut quem populus damnasset, cuive imperium abrogasset, in Senatu ne esset, Asconius in Cornelianam. Hoc anno C. Lusius Tribunus milit. Marii sorore natus, pudicitiam cum eriperet Trebonio, sive C. Plotio militi, interfectus ab eo est, cui vim afferebat. quem cum Marius scelere solutum periculo liberasset ac coronasset, non parum adjumenti ea res illi ad tertium Consulatum attulit. auctor Plutarchus in Mario, & Apophthegmatis. Cicero pro Milone, Valerius lib. 6 cap. 1, Quintilianus lib. 3 cap. ult.

Anno urbis DCL, *Ciceronis* IV, COSS. *fuerunt*,

C. MARIUS III, L. AURELIUS ORESTES.

MARIUS hunc Consulatum in apparatu belli Cimbrici, (quod Cicero de provinciis coss. Gallicum vocat, & Mario extra ordinem decretum fuisse ait) consumpsit, ut scribit Vellejus lib. 2, ubi addit his coss. Cn. Domitium Tribunum pleb. legem tulisse, ut sacerdotes, quos antea collegæ sufficiebant, populus crearet. cujus meminit Suetonius in Nerone, & Cicero Agraria secunda his verbis: *De sacerdotiis Cn. Domitius Tribunus pl. vir clarissimus tulit, quod populus per religionem sacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi vocaretur: ab ea parte qui esset factus, is à collegio cooptaretur.* De eadem lege Domitia idem in Corneliana apud Asconium, ubi illud quoque legimus, Domitium tribunum M. Silanum consularem hominem vexavisse. Orestes in magistratu mortuus fuit. Itaque Marius è Gallia Romam profectus cômitia consularia habuit, quibus ipse consul quartum creatus est. Plutarchus in Mario.

Anno urbis DCLI, *Ciceronis* V, COSS. *fuerunt*,

C. MARIUS IIII, Q. LUTATIUS CATULUS.

HOC anno Marius Teutonos & Ambronas ad aquas Sextias prope Massiliam delevit, Strabo lib. 4, Orosius lib. 5 cap. 16. ut alios mittam, de quibus in Orosium scripsi. Q. Catulus pater est: de cujus dicendi genere multa Cicero in Bruto. Interfectus est à Marianis anno DCLXVI. Eodem anno M. Antonius Orator, qui triennio post, suo nimirum anno, consul fuit, prætor maritimos prædones in Ciliciam persecutus fuit, ut est in epitoma Liviana libro 68. Atque hanc rem ipse Antonius intelligens, libr. 1 de Oratore inquit, *Cum proconsule in Ciliciam proficiscens Athenas venissem, complures tum ibi dies sum propter navigandi difficultatem commoratus.* Corradus non animadvertens, *proconsule* dici etiam, qui ante consulatum cum imperio consulari in provinciam mittitur, scripsit M. Antonium post consulatum in Ciliciam profectum. Tu lege commentarium nostrum in Ligarianam. Atque hic est Antonius ille triumphalis vir, cujus filiam à prædonibus captam fuisse, Plutarchus in Pompejo tradit. unde Cicero pro lege Manilia: *An ignoratis ex Miseno ejus ipsius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum gesserat, à prædonibus esse sublatos?* in cujus loci interpretatione doctissimus Hotomanus perperam hunc Antonium cum ejus filio, qui curator oræ maritimæ fuit, ut infra demonstrabimus, confundit. His consulibus Archiam poetam Romam venisse, Cicero in oratione pro eo habita scribit: & addit, illum sibi à prima pueritia principem ad suscipiendam & ad ingrediendam rationem

suorum studiorum extitisse. Usus enim fuit Cicero puer Græcis doctoribus, quod ipse in epist. ad M. Titinnium referente Suetonio de claris Rhetoribus ita scripsit: *Equidem memória teneo pueris nobis primum Latine docere cœpisse L. Plotium quendam: ad quem cum fieret concursus, quod studiosissimus quisque apud eum exerceretur, dolebam mihi idem non licere. Continebar autem doctissimorum hominum auctoritate, qui existimabant Græcis exercitationibus ali melius ingenia posse.*

Anno urbis DCLII, *Ciceronis* VI, coss. *fuerunt*,

C. MARIUS V, M'. AQUILLIUS.

MARII in quinto consulatu collega fuit Manius Aquillius. Hinc Antonius apud Ciceronem libro 2 de Oratore ait, se in Aquillii causa Marium crebro appellando collegam ei suum commendasse. Aquillium Marii in quinto consulatu collegam adversus fugitivos in Siciliam missum, bellumque servile, Athenione duce interfecto, confecisse, Diodorus Siculus libro 36 scripsit. in cujus excerpta historia ab Henrico Stephano Latine edita hic Consul C. Acilius per mendum vocatur. Apud Ciceronem quoque Agraria 2 male scriptum est, *Siciliæ civitatibus bello fugitivorum M. Atilius etiam mutuum frumentum dedit*, ubi M'. *Aquillius* scribendum. ut initio Verrinæ septimæ, *Nos post id bellum, quod M'. Aquillius confecit, sic accepimus; Nullum in Sicilia bellum fugitivorum fuisse.* Aquillius deinde causam de pecuniis repetundis dixit: eumque M. Antonius acriter defendit, ut Livius libro 70, Cicero lib. 2 de Oratore, & Verrina septima testantur. Idem pro Flacco: *M'. Aquillium patres nostri multis avaritiæ criminibus, testimoniisque convictum, quia cum fugitivis fortiter bellum gesserat, judicio liberaverunt.* Eodem pertinet illud pro Fontejo: *Quam multa M'. Aquillius audivit in suo judicio?* Accusavit Aquillium L. Fufius, ut Cicero in Bruto scribit. Itaque recte nunc libro 2 de Officiis legitur: *in accusando etiam M'. Aquillio L. Fufii cognita industria est.* Ubi prius *Manlio* corrupte scriptum erat. C. Marius cos. V & Q. Lutatius procos. Cimbros in Venetia ad Athesim Veronæ fluvium vicerunt, de qua victoria Orosius noster lib. 5 c. 16. Sic Marius influentes in Italiam Gallorum maximas copias repressit; ut ait Cicero de provinciis coss. atque Italiam obsidione liberavit. Idem post redit. ad Quirites. Meminit pro Rabirio, & in Catilin. 4. Q. Catulus de manubiis Cimbricis porticum in Palatio in area M. Fulvii Flacci fecit, Cicero pro domo.

Anno urbis DCLIII, *Ciceronis* VII, coss. *fuerunt*,

C. MARIUS VI, L. VALERIUS FLACCUS.

HORUM consulum frequens est mentio apud Ciceronem pro Rabirio, in Bruto, in Catilinam, & in Antonium.

Qui-

Quibus L. Appulejus Saturninus seditionem movit. is enim cum anno superiore Tribunatus competitorem, A. Nonium (de quo nomine vide Annotationes nostras in cap. 17 lib. 5 Orosii) adjuvante C. Mario occidisset, eaque ratione Tribunus pleb. iterum factus, legem Agrariam per vim tulisset, in quam à singulis senatoribus jurari voluit, Q. Metello Numidico, qui unus in eam jurare noluit, diem dixit. Metellus autem, cui patriæ salus dulcior, quam conspectus erat, de civitate maluit, quàm de sententia dimoveri: & C. Mario sextum consuli, & ejus invictis legionibus, ne armis confligeret, cedendum esse duxit. Cicero pro Balbo, pro Sextio, & in Pisonem. Sed cum idem Saturninus C. Memmium candidatum consulatus interfecisset, operamque daret, ut C. Servilius Glaucia prætor consul fieret: S. C. factum est, ut consules viderent, ne quid respublica detrimenti caperet. Itaque Saturninus & Glaucia statim sunt interfecti. Cicero pro Rabirio, in Catilin. 1, Philip. 8, & in Bruto. Saturnini caput Rabirium quendam Senatorem per convivia circumtulisse, Auctor de viris illustribus scribit. Quare postea Cicerone consule C. Rabirius accusatus fuit à T. Labieno, cujus patruus Q. Labienus cum Saturnino occisus fuerat. Cicero pro Rabirio, Orosius lib. 5 cap. 17. A Saturnino latæ sunt leges Appulejæ: in quibus fuit illa, qua Saturninus C. Mario tulit, ut in singulas colonias ternos cives Romanos facere posset, de qua Cicero pro Balbo.

Anno urbis DCLIV, *Ciceronis* VIII, COSS. *fuerunt*,

M. ANTONIUS, A. POSTUMIUS ALBINUS.

DE his Cicero in Orat. post reditum ad Quirites: *Nunquam de Q. Metello C. Marius, qui erat inimicus, sed ne is quidem, qui secutus est, M. Antonius homo eloquentissimus cum A. Albino collega Senatum aut populum est cohortatus.* Hoc tamen anno Metellus unius tribuni pl. rogatione ab exilio revocatus est, epist. 9 libr. 1 Famil. Tribunus fuit Q. Calidius, auctore Valerio libr. 5 cap. 2. Calidii lege Q. Metellum in civitatem restitutum fuisse, Cicero quoque pro Plancio ait. Eodem anno Tribunus pl. fuit Sex. Titius, homo seditiosus & turbulentus: cui Antonius Consul restitit, ut ipse narrat lib. 2 de Oratore, ubi de testimonio suo in Titium reum agit. fuit enim hic Titius accusatus & condemnatus, quod L. Saturnini imaginem domi suæ habuisset, ut scribit Cicero pro C. Rabirio, & Valerius lib. 8 cap. 1, qui ait, eum lege Agraria gratiosum fuisse. est ergo is, de quo Obsequens in Antonii & Albini Consulatu hæc scribit, *Sex. Titius* (*Sextius* in Obsequente mendose legitur) *tribunus pleb. de agris dividendis populo, cum repugnantibus collegis, pertinaciter legem*

ferret, corvi duo numero in alto volantes, ita pugnaverunt supra concionem, ut rostris unguibusque lacerarentur. Haruspices sacra Apollinis litanda, & de lege, quæ ferebatur, supersedendum pronuntiarunt. Unde emendandus est locus Ciceronis lib. 2 de legibus corruptus adhuc in omnibus libris, etiam Manutianis postremis. Sic enim legitur: *Quid religiosius, quàm cum populo, cum plebe agendi jus aut dare, aut non dare? quid, leges non jure rogatas tollere, ut etiam decreto collegii, ut Livias consilio Philippi consulis & auguris?* in codice manuscripto pro, *ut etiam*, legitur, *uttetiam*; tu, *ut*, *Titiam*, repone. nam in eodem libro, *Levias* pro *Livias* scriptum est. His consulibus C. Claudium Pulchrum eum, qui septimo anno post consul fuit, ædilem curulem fuisse, ex Plinii lib. 8 cap. 7 cognoscimus. Eum magnificentissima ædilitate functum esse, Cicero lib. 2 de Officiis ait. De eodem in Verrem 6. *C. Claudius, cujus ædilitatem magnificentißimam scimus fuisse, usus est hoc Cupidine tam diu, dum forum Diis immortalibus, populoque Romano habuit ornatum.*

Anno urbis DCLV, *Ciceronis* IX, coss. *fuerunt*,

Q. CAECILIUS METELLUS NEPOS, T. DIDIUS.

AB his Consulibus lata est lex Cæcilia Didia, ab utriusque nomine dicta. cujus meminit Cicero pro domo, Philip. 5, epist. 6 libr. 2 Attic. ubi vulgo *Cœliam Didiam*, sicut pro Sextio, *Aciliam Didiam* mendose legitur. Hujus legis duo capita fuerunt: Unum, ne diversis de rebus lex ferretur; Alterum, ut leges trinundino promulgarentur. auctor Cicero locis jam citatis. Manutius in libro de legibus, duas leges Cæcilias Didias fuisse affirmat, quem lege. Hoc ex Asconio addendum, Hujus Metelli consulis filium fuisse Metellum Nepotem eum, qui cum Cicerone inimicitias gessit. quem Herbestus nescio quis, errore non ferendo, eundem cum patre facit.

Anno urbis DCLVI, *Ciceronis* X, coss. *fuerunt*,

C. [1] CORNELIUS LENTULUS, P. LICINIUS CRASSUS.

P. Crassus, pater est M. Crassi, de cujus censura ad annum DCLXIV, de interitu ad ann. DCLXVI infra dicemus. Ejus fuit domus Ciceronis, ut est in Sallustii Invectiva. Eodem anno Censores in Tabulis Capitolinis inveniuntur, L. Valerius Flaccus, & M. Antonius, de quibus Valerius Max. libri 2 cap. 4. Cicero initio libri tertii de Oratore scribit, Antonium Censorem imperatoriis manubiis rostra ornasse.

Anno

1. Miror, cur non CN. vocet, ut omnes.

Anno urbis DCLVII, *Ciceronis* XI, coss. *fuerunt*,

CN. DOMITIUS AHENOBARBUS, C. CASSIUS LONGINUS.

DE hoc Domitio Cicero pro Domo, *Cn. Domitium*, inquit, *nos pueri Consulem, Censorem, Pontificem Max. vidimus.* De ejus Tribunatu dixi ad annum DCL. Censor fuit anno DCLXI. post Tribunatum pontifex maximus populi suffragio creatus fuit, ut est in epitoma Liviana lib. 67. De eodem Cicero in Bruto, *Hoc*, inquit, *loco ipsum Domitium non relinquo. nam etsi non fuit in oratorum numero, tamen pono satis in eo fuisse orationis atque ingenii, quo & magistratus personam, & consularem dignitatem tueretur.* His Consulibus Ptolemæum regem Cyrenarum, cui cognomen Apioni fuit, mortuum testamento heredem populum Romanum reliquisse, Obsequens & Cassiodorus scribunt. Cicero contra Rullum 2. *Asscribit idem auctioni Corinthios agros opimos & fertiles, & Cyrenenses, qui Apionis fuerunt.*

Anno urbis DCLVIII, *Ciceronis* XII, coss. *fuerunt*,

L. LICINIUS CRASSUS, Q. MUCIUS SCAEVULA.

DE his Cic. Verr. 4. *Halesini pro multis & magnis suis, majorumque suorum in rempublicam nostram meritis atque beneficiis, suo jure nuper L. Licinio, Q. Mucio coss. cum haberent inter se controversias de senatu cooptando, leges ab senatu nostro petiverunt.* Idem libro 3 de Officiis. *Esse pro cive qui non sit civis, rectum est non licere. quam tulerunt legem sapientissimi Consules Crassus & Scævola.* Hanc legem Liciniam & Muciam vocat in Bruto. qua acerrimam de civitate quæstionem venisse, ait pro Balbo. de eadem pro Cornelio majestatis reo: *Legem Liciniam & Muciam de civibus regundis duo Consules omnium, quos vidimus, sapientissimi tulerunt.* in quem locum Asconius plura scribit. Crasso Gallia provincia obvenit, in eaque rem gessit, de qua Cicero lib. 1 de Inventione, & in Pisonem. Q. Mucius in Asia legatum habuit P. Rutilium Rufum, qui Consul fuerat anno DCXLVIII, & quia publicanis nihil agere in Asia permiserat, eorum conspiratione in judicium vocatus, ab equitibus, qui tum judicabant, damnatus est, ut scripsi in cap. 17 lib. 5 Orosii. Meminit ejus Cicero passim, lib. 1 de Oratore, in Bruto, pro Fonteio, in Pisonem, lib. 3 de Natura Deor. & alibi. His Consulibus Prætor fuit suo anno C. Claudius Ap. F. Pulcher, ut est in Verrina 4.

Anno urbis DCLIX, *Ciceronis* XIII, coss. *fuerunt*,

C. COELIUS CALDUS, L. DOMITIUS AHENOBARBUS.

COELIUM hunc inter novos homines numerat Cicero pro Murena. Eundem non mediocribus inimicitiis ac labo-

ribus contendisse, ut ad summos honores perveniret, ait in Ver. 7. De eodem Crassus libr. 1 de Orat. *Quis non videat, C. Cœlio æquali meo magno honori fuisse homini novo illam ipsam, quamcunque habuit in dicendo mediocritatem?* Hac de causa meminit ejus in Bruto. Eundem clarissimum ac fortissimum adolescentem Quæstorem non esse factum, ait pro Plancio. ubi male, *Q. Cælius* legitur. L. Domitius prætor Siciliam obtinuerat, atque severitatis exemplum in pastorem, qui aprum venabulo percusserat, ediderat, quod ex Ciceronis Verr. 7 Valerius in cap. 3 lib. 6 transtulit.

Anno urbis DCLX, *Ciceronis* XIV, COSS. *fuerunt*,

C. VALERIUS FLACCUS, M. HERENNIUS.

M. HERENNIUS is est, qui in consulatus petitione L. Philippum superavit. de quo Cicero in Bruto: *Eodem tempore M. Herennius in mediocribus oratoribus Latinè & diligenter loquentibus, numeratus est: qui tamen summa nobilitate hominem, cognatione, sodalitate, collegio, summa etiam eloquentia L. Philippum in consulatus petitione superavit.* Et pro Murena: *Quis L. Philippum, summo ingenio, opera, gratia, nobilitate, à M. Herennio superari posse arbitratus est?* Totum annum domi forisque tranquillum fuisse, Obsequens scribit.

Anno urbis DCLXI, *Ciceronis* XV, COSS. *fuerunt*,

C. CLAUDIUS PULCHER, M. PERPERNA.

HIC C. Claudius Ap. F. dicitur à Cicerone Verrina 4. Alii non male C. F. appellare videntur: ut sit P. Clodii patruus, quem consulem fuisse, Cicero in Cœliana ostendit. Claudii collega in fragmentis Capitolinorum Fastorum M. Perperna vocatur. Περπέρνας idem nominatur à Dione libr. 41, ubi de ipsius morte scribit. Hoc anno Censor cum Cn. Domitio fuit L. Crassus, cujus Censuræ Cicero in libris de Oratore aliquoties mentionem facit. Hoc etiam tempore clarissima illa M'. Curii & M. Coponii causa apud Centumviros à duobus consularibus atque æqualibus L. Crasso & Q. Scævula defensa est, paullo ante quam Cicero in forum venit, ut testatur ipse pro Cæcina. Meminit ejusdem lib. 1 & 2 de Oratore, & in Bruto. unde causam talem fuisse cognoscimus. Coponius in testamento postumum heredem scripserat: eique, si ante quàm in tutelam suam veniret, mortuus esset, Manium Curium substituerat. cum postumus natus non esset, M. Coponius heres legitimus ad se hereditatem pertinere contendit, negavitque Scævula Coponii patronus, nisi postumus, & natus, & antequam in suam tutelam veniret, esset mortuus, heredem eum esse posse, qui postumo & nato & mortuo esset substitutus. Crassus, qui Curium defendebat, contendit, testatorem hac mente fuisse, ut si filius non esset

qui

qui in tutelam veniret, Curius heres esset, idque omnibus probavit.

Anno urbis DCLXII, *Ciceronis* XVI, COSS. *fuerunt*,

L. MARCIUS PHILIPPUS, SEX. JULIUS CAESAR.

L. PHILIPPUS is est, quem à M. Herennio prius superatum fuisse diximus. de eodem Cicero lib. 3 de Officiis: *L. Philippus Q. F. magno vir ingenio, inprimisque clarus gloriari solebat, se sine ullo munere adeptum esse omnia, quæ haberentur amplissima.* Hic annus decimus sextus terminus est pueritiæ Ciceronis: in qua, ut Plutarchus scribit, cum eas artes, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, disceret, ingenium ejus ita eluxit, tantumque nominis & gloriæ inter pueros habuit, ut eorum parentes, visendi Ciceronis, cognoscendæque celebratæ celeritatis in discendo gratia, ad ludum venirent. Pueri quoque honoris gratia Ciceronem medium deducebant. de quo honore Plutarchus in Præceptis civilibus, & Ovidius lib. 5 Fastorum:

Et medius juvenum, non indignantibus ipsis
Ibat: & interior, si comes unus erat.

Laudat etiam Plutarchus indolem Ciceronis, ac plane ipsum ejusmodi natura fuisse ait, qualem Plato lib. 5 de Rep. in Philosopho & homine docili requirit. ubi Socrates ita concludit, οὐκοῦν καὶ τὸν φιλόσοφον σοφίας φήσομεν ἐπιθυμητὴν εἶναι οὐ τῆς μὲν, τῆς δ᾽ οὔ, ἀλλὰ πάσης, id est, *Igitur & Philosophum dicemus sapientiæ amatorem esse, non unius alicujus, sed universæ.* Puer Cicero, cum poesi imprimis delectaretur, Pontium Glaucum tetrametris composuit, quem sua etiamnum ætate exstitisse Plutarchus ait. Æschylus ἐν τῷ Ποντίῳ Γλαύκῳ à Strabone, Athenæo & aliis citatur.

Hoc anno tribunus pleb. M. Livius Drusus, cum senatui priscum restituere cuperet decus, & judicia ab equitibus, qui tum lege Sempronia judicabant, ad eum transferre ordinem, in iis ipsis, quæ pro senatu moliebatur, senatum habuit adversarium, inquit Vellejus lib. 2. Cùm igitur vehementius inveheretur in causam Principum consul Philippus, Drusique tribunatus, pro senatus auctoritate susceptus, infringi jam ac debilitari videretur, ludorum Romanorum diebus, quos à pridie Non. usque ad Idus Septemb. fuisse, ex veteri Kalendario cognoscitur, Crassus se cum C. Cotta & P. Sulpicio in Tusculanum contulit. quo cum primum Q. Scævula & M. Antonius, deinde Q. Catulus & C. Julius Cæsar venissent, habita fuit disputatio de Oratore, quam Cicero postea tribus libris complexus est, seque tum adhuc puerum fuisse, ait lib. 13 ad Att. Idibus Septembris senatus frequens vocatu Drusi in Curiam venit: ibique permulta vehementissima contentione

ànimi, ingenii, virium à L. Crasso dicta sunt: dicenti latus condoluit, sudorque multus consecutus est: ex quo cùm cohorruisset, cum febri domum rediit, dieque septimo est lateris dolore consumptus, Cicero lib. 1 & 3 de Oratore. Drusus quoque, sociis & Italicis populis spe civitatis Romanæ sollicitatis, cùm è foro cinctus immensa multitudine revertisset, in atrio domus suæ cultello percussus, qui affixus lateri ejus relictus est, intra paucas horas decessit, Vellejus, & Livius libr. 70. Cicero quoque libr. 3 de Natura ait, Drusum domi suæ ferro à Q. Vario interfectum esse. & pro Milone, *Tribunus pleb. M. Drusus occisus est: nihil de ejus morte populus consultus, nulla quæstio decreta à senatu est.* Petiit eodem tempore tribunatum pleb. C. Cotta is, qui anno post Rom. cond. DCLXXVIII Consul cum L. Octavio fuit. sed paucis diebus post mortem Crassi depulsus per invidiam Tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus ejectus est è civitate, lib. 3 de Oratore. Reus enim lege Varia factus, venit in judicium: cumque res suas extulisset, & equites palam insectatus esset, antequam sententiæ de ipso ferrentur, urbe cessit, Appianus lib. 1. Crasso mortuo, Cotta pulso, Cicero in forum venit, ut ipse testatur in Bruto. Unde cognoscitur, M. Tullium anno sequente, cùm judicia bello Italico intermissa essent, sumpta virili toga in forum venisse. Deducebantur enim tum in forum adolescentes à patre, vel à propinquis, ut essent fori auditores, & sectatores judiciorum, qua de re Tacitus in Dialogo de Oratoribus. meminit Cicero pro Cœlio. & ep. 10 libr. 13 Famil. Filius etiam, qui togam virilem sumebat, à patre & propinquis in forum deducebatur, ut Plutarchus in Bruto de Cassii filio scribit, & togam virilem ἀνδρεῖον ἱμάτιον appellat. Dio lib. 45 eandem ἐσθῆτα ἀνδρικὴν vocat. Hanc togam Latini etiam puram, & Græci ἀπόρφυρον nominant. Dabant etiam suis liberis Romani decimo sexto fere anno. Sic enim Suetonius in Augusto. *Quadrimus patrem amisit: duodecimum annum agens, aviam Juliam defunctam pro concione laudavit: quadriennio post, virili toga sumpta, militaribus donis triumpho Cæsaris Africano donatus est, quanquam expers belli propter ætatem.* Sic M. Tullius suo filio, quo auctus fuit Cæsare & Figulo coss. anno DCLXXIX, togam puram dedit Lentulo & Marcello coss. anno DCCIV, ep. 1 lib. 1 & ep. 20 lib. 9 ad Att. Adolescentes eo ipso die, quo togam virilem sumebant, in Capitolium ascendisse, argumento est, quod Valerius libri quinti cap. 4 de M. Cotta scribit, de quo Dio libr. 36. Hoc anno multis prodigiis bellum Italicum significatum fuit: quæ Sisenna initio belli Marsici exposuit, auctore Cicerone, libr. 1 de Divinat. Eadem referuntur ab Obsequente, & Orosio libro 5

bro 5 cap. 18. Tum Haruspices Italici belli funesta illa principia non obscurè prædixerunt, Cicero de harusp. resp.

Anno urbis DCLXIII, *Ciceronis* XVII, COSS. *fuerunt*,

L. JULIUS CAESAR, P. RUTILIUS LUPUS.

HORUM Consulum Cicero lib. 1 de Divinat. his verbis meminit: *Quin etiam memoria nostra templum Junonis Sospitæ L. Julius, qui cum P. Rutilio Consul fuit, de senatus sententia refecit ex Cæciliæ Balearici filiæ somnio.* Et paulo post, *Cæciliæ Q. filiæ somnio modo, Marsico bello, templum est à senatu Junoni Sospitæ restitutum.* Nam his consulibus, ut Paterculus scribit, ortum est bellum, quod, quia à Marsis primum commotum fuit, Marsicum est dictum, ut Strabo libro 5 scribit, atque ita vocatur à Cicerone etiam Philip. 8 & orat. 2 contra Rullum. ubi idem, sicut & Verrina quarta, pro Cluentio, pro Archia, & de Haruspicum resp. Italicum nominatur. idem à Cicerone pro Fonteio, Sociale; à Diodoro, Plutarcho, & Appiano, Μαρσικὸς & συμμαχικὸς πόλεμος dicitur. Defecerunt eo bello finitimi ac vicini, ut Cicero pro Sulla ait. Tu vide Orosium nostrum cap. 18 lib. 5. Gestum est hoc anno & proximo sequente ab ipsis Consulibus. Hinc Cicero pro Fontejo, *Recordamini quos legatos nuper in bello L. Julius, quos P. Rutilius, quos L. Cato, quos Cn. Pompejus habuerit.* Atque de his duobus annis intelligendum, quod Cicero in Bruto scribit, *Erat Hortensius in bello primo anno miles, altero tribunus militum.* Hoc tempore, ut ibidem Cicero ait, judicium exercebatur una lege Varia. Tulerat eam Q. Varius adversus intercessionem collegarum annitentibus equitibus, ut quæreretur de iis, quorum opera consiliove socii contra populum R. arma sumpsissent, Asconius in orat. pro Scauro, Valerius lib. 8 cap. 6. Appianus lib. 1, cujus libri mendose Κόιντον κάλλιστον pro Q. Vario edunt. Sed cum multi Varia lege inique damnarentur, crebræque defectiones Italicorum nunciarentur, tunc ob ejus tristitiæ occasionem senatus decrevit, ne judicia, dum tumultus Italicus esset, exercerentur, inquit Asconius pro Cornelio. Tum Cicero, ut ipse in Bruto ait, quotidie & scribens & legens & commentans, oratoriis tamen exercitationibus contentus non erat. Quare, cum idem auctore Quintiliano lib. 10 cap. 5 in disputationibus de Oratore judicium suum cum Crassi auctoritate conjunxerit; non dubium est, quin ipse Tullius suas exercitationes lib. 1 de Oratore sub Crassi persona ita significaverit: *In quotidianis cogitationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maximè, ut aut versibus propositis quam maximè gravibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam remipsam, quam legissem, verbis aliis*

quam maximè possem lectis pronuntiarem. Postea mihi placuit eoque sum usus adolescens, ut summorum oratorum Graecas orationes explicarem: quibus lectis hoc assequebar, ut cum ea quae legerem Graecè, Latinè redderem, non solùm optimis verbis uterer, & tamen usitatis, sed etiam exprimerem quaedam verba imitando, quae nova nostris essent, dummodo essent idonea. Tum igitur Cicero admodum adolescentulus, ut est lib. 2 de natura Deorum, Arati carmina de cælo stellisque convertit, quorum fragmenta exstant. Marium quoque illis temporibus cum Scævula viveret, qui de eo dixit, *Canescit seclis innumerabilibus*, scripsit. cujus à se scripti meminit lib. 1 de legib. lib. 1 de Divinat. & lib. 12 ad Att. De Mario aliter Corradus: quem lib. 1 de legibus refellit. Extremo hoc anno L. Julius Cæsar cos. legem Juliam de civitate tulit: qua lege civitas est sociis & Latinis data, ut Cicero pro Balbo ait.

Anno urbis DCLXIIII, *Ciceronis* XVIII, COSS. *fuerunt*,
C. [1] POMPEJUS STRABO, L. PORCIUS CATO.

HOC anno primum senatores cum equitibus Rom. lege Plotia judicarunt, cujus Cicero pro Cornelio meminit, & Asconius eum locum interpretans, scribit his consulibus M. Plautium Silvanum tribunum pl. eam legem tulisse. Tulit idem legem Plotiam de vi, de qua Cicero pro Milone, de Haruſp. respon. & alibi. De eodem hoc anno Cicero in Bruto. *Jam consequente anno Q. Varius sua lege damnatus excesserat. ego autem juris civilis studio multum opera dabam Q. Scævolæ P. F. qui quanquam nemini se ad docendum dabat, tamen consulentibus respondendo studiosos audiendi docebat.* Atque hic est Q. Mucius Augur, ad quem sumpta virili toga Cicero à patre ita erat deductus, ut quoad posset, & liceret, à senis latere nunquam discederet; quod ipse in Lælio scribit. Sed cum Q. Scævula Augur, qui cum L. Metello Consul fuit anno urbis DCXXXVI, in monumentis antiquis Q. F. dicatur, videndum, an patris prænomen in Ciceronis libris sit depravatum. nam Scævulam Pontificem, quem Corradus & alii viri docti significari putant, intelligi non posse, inde constat, quòd Cicero se ad Pontificem, non nisi Augure mortuo contulit. Augur autem non solum hoc, verumetiam sequente anno superstes fuit, ac tum Ciceroni sermonem Lælii de amicitia exposuit, ut è Lælio M. Tullii perspicuum est. De eodem Augure Cicero hæc Philippica VIII. *Ego Q. Scævulam Augurem memoria teneo bello Marsico, cùm esset summa senectute & perdita valetudine, quotidie simulatque luceret, facere omnibus conveniendi sui potestatem, neque eum quisquam illo bello vidit in lecto:*

1. Etiam CN. debuit vocare, ut in loco Philipp. 12 nunc editum.

lecto: senexque & debilis primus veniebat in curiam. Plutarchus scribit, Ciceronem bello Marsico aliquandiu sub Sulla militasse. Apud Sullam legatum se fuisse, cum ille hoc anno ante oppidum Nolam florentissima Samnitium castra cepit, ipse Cicero lib. I de Divinatione scribit. De hac sua militia etiam Philipp. 12 hæc memoriæ prodidit: *C. Pompejus Sex. F. consul me præsente, cùm essem tiro in ejus exercitu, cum P. Vettio Catone duce Marsorum inter bina castra collocutus est.* Hoc anno censores fuerunt P. Licinius Crassus, & L. Julius Cæsar, quibus censoribus nullam populi partem esse censam, Cicero ait pro Archia.

Anno urbis DCLXV, *Ciceronis* XIX, COSS. *fuerunt,*

L. CORNELIUS SULLA, Q. POMPEIUS RUFUS.

DE hoc anno Cicero in Bruto. *Atque huic anno proximus Sulla consule, & Pompejo fuit, tum P. Sulpicii in Tribunatu quotidie concionantis, totum genus dicendi penitus cognovimus. Sulpitium ab optima causa profectum, Cajoque Julio consulatum contra leges petenti resistentem, longius, quàm voluit, popularis aura provexit,* ait idem de Resp. Harusp. Diffidebat enim capitali odio à Q. Pompejo consule, quicum conjunctissime & amantissime vixerat, in Lælio: cumque auctore Mario perniciosas leges (quas per vim latas Sulla dicebat, ut est Philipp. 8) promulgaret, ac Pompeji consulis filium, Sullæ generum occidisset, Sulla cum exercitu in urbem venit, ex eaque Sulpicii & Marii factionem expulit, Livius libro 77, & alii. tum Sulla P. Sulpicium oppressit, eique ferro erepta vita est, Cicero in Catilin. 3, & lib. 3 de Oratore. Marius primo senile corpus paludibus demersus occultavit: deinde ad infimorum ac tenuissimorum hominum Minturnis misericordiam confugit: inde navigio perparvo, cum omnes portus terrasque fugeret, in oras Africæ desertissimas pervenit, ait Cicero pro Sextio. Historiam pleniorem apud Plutarchum, Appianum, Vellejum, & in Epitoma Livii invenies. De eodem Cicero post reditum ad Quirites: *C. Marium egomet dicere audivi, tum se fuisse miserum, cum careret patria, quam obsidione liberavisset: cum sua bona possideri ab inimicis, ac diripi, audiret: cum adolescentem filium videret ejusdem socium calamitatis: cum in paludibus demersus concursu ac misericordia Minturnensium corpus ac vitam suam conservasset: cum parva navicula trajectus in Africam, quibus regna ipse dederat, ad eos inops supplexque venisset.* Et in Pisonem: *C. Marium Italia servata ab illo demersum in Minturnensium paludibus, Africa devicta ab eodem, expulsum & naufragum vidit.* Dum hæc in Italia geruntur, interim Mithridates rex Ponti, Ariobarzane & Nicomede amicis populi Rom. exactis Cappadocia atque

què Bithynia, Asiam intravit, unaque die tota Asia tot in civitatibus, uno nuncio, atque una literarum significatione cives Roman. necandos trucidandosque denotavit, inquit Cicero in Maniliana, scribit Livius lib. 78, Valerius libro 9 cap. 2, Plutarchus in Sulla, Appianus in Mithridatico. Atque hæc est illa universorum civium Romanorum per tot urbes uno puncto temporis misera crudelisque cædes, quam Cic. pro Flacco nominat. Hanc verò crudelitatem Mithridatis in togatos P. Rutilius Rufus, cùm à rege Mytilenis oppressus esset, vestis mutatione vitavit, ut est in orat. pro Rabirio Postumo. Idem in Maniliana ait, Mithridatem tum legatum populi Rom. consularem vinculis ac verberibus, atque omni supplicio excruciatum necasse. Intelligit autem M'. Aquillium consulem anni DCLII, de quo præter Appianum Justinus lib. 38, & Athenæus lib. 5 Dipnosoph. Cicero etiam hac de causa M'. Aquillii mentionem facit Tuscul. 5. Urbs Rhodus sola tum in fide mansit, atque oppugnata fuit, ut est in epitoma Livii lib. 78. Unde Cicero in Verr. 4 ait Rhodios prope solos bellum illud superius cum Mithridate gessisse, omnesque ejus copias, acerrimumque impetum mœnibus, littoribus, classibusque suis excepisse. Eodem tempore, cum princeps Academiæ Philo cum Atheniensium optimatibus Mithridatico bello domo profugisset, Romamque venisset, totum ei se Cicero tradidit, admirabili quodam ad philosophiam studio concitatus, ut ipse in Bruto ait. Hinc Plutarchus scribit, Ciceronem, cùm è pueris excessisset, Philonem Academicum audivisse: quem inter Clitomachi discipulos Romani inprimis & propter doctrinam admirabantur, & propter morum mansuetudinem diligebant. Philonem igitur Cicero lib. 1 de Natura Deor. inter eos philosophos numerat, à quibus institutus fuit. De eodem in Lucullo, *Jam Clitomacho Philo noster operam multos annos dedit. Philone autem vivo patrocinium Academiæ non defuit.* Phædrus quoque Ciceroni, cum puer esset, antequam Philonem cognovisset, valde ut philosophus probatus fuit, epist. 1 lib. 13 Famil. Merito igitur libr. 1 de Natura scripsit, non mediocrem se à primo tempore ætatis in philosophiæ studio operam curamque consumpsisse, in quo hoc etiam commorabatur attentius, quod sublata jam esse in perpetuum ratio judiciorum videbatur, ut ait in Bruto. Hoc etiam anno, ut jam retulimus, Q. Mucius Augur Lælii de amicitia sermonem, habitum ab illo paucis diebus post mortem Africani Aquillio & Tuditano consulibus anno DCXXIIII, Ciceroni exposuit. Augure mortuo Cicero se ad Q. Scævulam pontificem contulit. cui Reip. & senatus principi cum operam daret, peritus juris evasit, ut Plutarchus scribit. Unde

Atti-

Atticus lib. I de legib. Tullium his verbis affatur: *Nam à primo tempore ætatis juri studere te memini, cum ipse etiam ad Scævulam ventitarem: neque unquam mihi visus es ita te ad dicendum dedisse, ut jus civile contemneres.* Et Brutus de claris Orat. *Tu mihi videris tantum juris civilis scire voluisse, quantum satis esset Oratori.* Q. Scævula pontifex, seu, ut Appianus eum nominat, Μύκιος Σκαιόλας ὁ τὴν μεγίστην Ῥωμαίοις ἱερωσύνην ἱερώμενος, is est, quem supra consulem cum L. Crasso fuisse anno ab V. C. DCLVIII scripsimus, de cujus morte dicemus ad annum DCLXXI.

Anno urbis DCLXVI, *Ciceronis* XX, coss. *fuerunt*,

CN. OCTAVIUS, L. CORNELIUS CINNA.

HOC anno Cinna consul, cum perniciosas leges per vim ferret, urbe à Cn. Octavio collega pulsus est, Livius lib. 79. unde Cicero in Catil. 3. *Cn. Octavius consul armis ex urbe collegam suum expulit. omnis hic locus acervis corporum, & civium sanguine redundavit.* Atque ita bellum Octavianum commotum est: cujus meminit Cicero lib. I de divina. & lib. 2 de Natura Deorum, *Tum*, inquit, *stellis iis, quas Græci cometas, nostri crinitas vocant, quæ nuper bello Octaviano magnarum fuerunt calamitatum prænuntiæ.* vide Plinium lib. 2 cap. 25. Dissensionis inter Octavium & Cinnam meminit Cicero etiam de haruspicum respon. Cinna urbe pulsus; corruptum App. Claudii exercitum in potestatem suam redegit, ut Livius lib. 79 scripsit. Ap. Claudio. P. Clodii patri, imperium hoc tempore abrogatum fuisse, Cicero pro domo ait. Tum Marius cum reliquis exsilibus ex Africa accersitus, cum in urbem recepti essent, eam velut captam cædibus & rapinis vastarunt, qua de re Orosius lib. 5 c. 19, & ego in eum locum. Hinc Cicero post red. in senatu ait, C. Marium reditu suo senatum cunctum pæne delevisse. Tum Q. Catulus, M. Antonius, C. Julius trium ætatum oratores tres sunt crudelissime interfecti, Cicero in Bruto. Et Marius quidem Cimbricæ victoriæ gloriam cum collega Catulo communicavit: postea vero civili bello victor iratus, necessariis Q. Catuli deprecantibus non semel respondit, *moriatur.* Idem Tuscul. 5, & Cotta lib. 3 de Natura Deor. *Cur tot civitatis principes à Cinna interempti? cur omnium perfidiosissimus C. Marius Q. Catulum præstantissima dignitate virum mori potuit jubere?* M. Antonii in iis ipsis rostris, in quibus ille Remp. constantissime consul defenderat, quæque censor imperatoriis manubiis ornarat, positum caput illud fuit, à quo erant multorum civium capita conservata, lib. 3 de Orat. & Tuscul. 5. *Cinna collegæ sui consulis Cn. Octavii præcidi caput jussit, P. Crassi, L. Cæsaris, nobilissimorum hominum, quorum virtus fuerat domi militia-*

itaque cognita, M. Antonii omnium eloquentissimi quos audierim, C. Caesaris, in quo mihi videtur fuisse specimen humanitatis, salis, suavitatis, leporis. de his omnibus vide procemium l. 3 de Orat. de P. Crasso Cicero pro Sextio, *In qua civitate ipse meminissem patrem hujus M. Crassi, fortissimum virum, ne videret victorem vivus inimicum, eadem sibi manu vitam exhausisse, qua mortem saepe hostibus obtulisset.* de eodem pro Scauro, & ibi Asconius. Hoc anno M. Tullius Moloni Rhodio Romae dedit operam, & actori summo causarum, & magistro, ut ait in Bruto. de quo Molone Plutarchus in Cic. & Caesare, Strabo lib. 14, Quintilianus lib. 3 c. 1, & Suetonius in Julio Caesare. Molonem Rhetorem studia M. Ciceronis acuisse, ait etiam Valerius Max. l. 2 c. 1. Circa hoc tempus Cicero adolescens commentarios Rhetoricos de Inventione inchoatos & rudes edidit. quod ipse initio lib. 1 de Oratore, & Quintilianus lib. 3 significant.

Post hunc annum triennium fere urbem sine armis fuisse, Cicero in Bruto ait, quo Sulla bellum Mithridaticum gerente, de quo Plutarchus & Appianus, Cinnanae Marianaeque partes Italiam obsederunt, ut scribit Vellejus.

Anno igitur ab V. C. DCLXVII, *Ciceronis* XXI, COSS. *fuerunt,*

C. MARIUS VII, L. CORNELIUS CINNA II.

MARIUS, quem Cicero pro Plancio, duabus aedilitatis acceptis repulsis, septies consulem esse factum ait, editis multis sceleribus Idibus Januarii decessit, Livius libr. 80. de ejus morte sic Cic. lib. 3 de Natura Deor. *Cur Marius tam feliciter septimum consul domi suae senex est mortuus?* Mario suffectus est L. Valerius Flaccus, pater illius Flacci, pro quo Ciceronis oratio exstat. Huic, cùm à Cinna missus, ut Sullae ad bellum Mithridaticum succederet, in Asiam trajecisset, consuli portas tota Asia clausit, Cicero pro Flacco. Anno sequente idem à C. Fimbria legato suo consularis interfectus est, Vellejus lib. 2, Livius 82, Strabo 13. Hoc anno censores in tabulis Capitolinis inveniuntur, L. Marcius Philippus, M. Perperna, quorum Verrina tertia in lege Verris mentio fit ita: *Qui de L. Marcio, M. Perperna censoribus redemerit, eum socium ne ei admittito.* De Marcio item Cicero pro domo ait, *L. Philippus censor avunculum suum praeteriit in recitando senatu: nihil enim poterat dicere, quare rata non essent, quae erant acta in ea Rep. in qua se illis ipsis temporibus censorem esse voluisset.* Hi sunt superiores illi censores, quibus Archiam cum L. Lucullo quaestore fuisse in Asia, Cic. pro Archia ait. Lucullus enim hoc tempore quaestor in Asia permultos annos admirabili quadam laude provinciae praefuit, ut Cic. in Luculli

nulli principio scribit. Lucullum verò in Græcia fuisse antequàm Sulla eo veniret, ex Plutarchi Sulla cognoscitur. Sulla quoque ex Asia decedente Lucullus ibi mansit, ut infra dicemus.

Proximo biennio, quo comprehenditur annus urbis DCLXIIX *&* DCLXIX, *Ciceronis* XXII *&* XXIII, *Consules à se creati Remp. tenuerunt*,

L. CORNELIUS CINNA, CN. PAPIRIUS CARBO.

QUA ratione M. Tullius hoc triennium, quo urbs fere sine armis fuit, traduxerit, ipse in Bruto his verbis exponit; *Ego*, inquit, *hoc tempore omni noctes & dies in omnium doctrinarum meditatione versabar. eram cum Stoico Diodoto: qui cum habitavisset apud me, mecumque vixisset, nuper est domi meæ mortuus, à quo cum in aliis rebus, tum studiosissime in Dialectica exercebar: quæ quasi contracta & astricta eloquentia putanda est: sine qua etiam tu, Brute, judicavisti, te illam justam eloquentiam, quam dialecticam dilatatam esse putant, consequi non posse.* Hactenus Cic. qui hunc Diodotum lib. 1 de natura Deor. primo loco numerat inter eos philosophos, à quibus institutus fuit. De eodem in Lucullo; *Diodoto quid faciam Stoico? quem à puero audivi, qui mecum vivit tot annos, qui habitat apud me, quem & admiror, & diligo.* Et ep. 16 l. 13 Fam. *Domi meæ cum Diodoto Stoico, homine, meo judicio, eruditissimo, multum à puero fuit.* Ejusdem meminit ep. 4 l. 9 Fa. de quo loco etsi Adriani Turnebi, & Petri Rami, præceptorum meorum, quos ut ipsorum dignitas poscit, honoris gratia nomino, sententiæ aliquando nonnihil discreparunt: res tamen ipsa ex vera hujus nominis scriptura, quam Victorius, Manutius, & Lambinus, viri doctissimi è vetustis libris ediderunt, jam extra controversiam est. De eodem Cicero Tuscul. 5. *Diodotus Stoicus cæcus multos annos nostræ domi vixit. is vero, quod credibile vix esset, cum in philosophia multo etiam magis assiduè, quàm antea versaretur; & cùm fidibus Pythagoreorum more uteretur; cumque ei libri noctes & dies legerentur (quibus in studiis oculis non egebat) tum, quod sine oculis fieri posse vix videtur, Geometriæ munus tuebatur, verbis præcipiens discentibus, unde, quo, quamque lineam ducerent.* Mortuus fuit Cæsare & Bibulo coss. anno ab v. c. DCXCIII. Cornelius Tacitus in dialogo de Oratoribus ait, Ciceronem apud Philonem Academicum, apud Diodotum Stoicum omnes philosophiæ partes penitus hausisse. Addit Cicero in Bruto: *Huic ego doctori, & ejus artibus variis atque multis ita eram tamen deditus, ut ab exercitationibus oratoriis nullus dies vacuus esset. commentabar declamitans sæpe cum M. Pisone, & cum Q. Pompejo, aut cum aliquo quotidie, idque faciebam multum etiam Latine, sed*

Græ-

Græce sæpius: vel quod Græca oratio plura ornamenta suppeditans consuetudinem similiter Latine dicendi afferebat: vel quòd à Græcis summis doctoribus, nisi Græce dicerem, neque corrigi possem, neque doceri. Ciceronem ad Præturam usque Græce declamasse, auctor est Suetonius de claris Rhetoribus. Circa hoc tempus Cicero, cum Aratum jam Romanum hexametris versibus edidisset, in Xenophontis Oeconomico lusit, ut scribit Hieronymus in præfatione in Euseb. Chron. Ipse Cicero secundo libro extremo de officiis ad filium, viginti annos natum, ita scribit: *Has res commodissime Xenophon Socraticus persecutus est in eo libro, qui Oeconomicus inscribitur: quem nos ista fere ætate cùm essemus, qua es tu nunc, è Græco in Latinum convertimus.* Divisit autem Cicero unum Xenophontis librum in tres, ut Servius in primum Georgicorum testatur. Quin etiam libros Platonis Cicero hoc genere tralatos edidit, inquit Fabius lib. 10 cap. 5. Timæi pars cum maximo bono studiosorum utriusque linguæ exstat. Protagoram ab eo conversum fuisse, Hieronymi, Prisciani & Donati testimoniis tantummodo scimus. Id tamen Ciceronem potius extremo tempore ætatis quàm hoc fecisse, putamus. Carbonis in secundo consulatu quæstor fuit C. Verres, Cic. Verrina 3. Tum Sulla pace cum Mithridate facta, Asiam in quadraginta quatuor regiones distribuit, auctore Cassiodoro. Cum autem Sulla omnes Asiæ civitates pro portione in provincias descripsisset, vectigal quoque iis, quod æqualiter penderent, descripsit, Cic. pro Flacco, & ep. 1 lib. 1 ad Q. fratrem. Sed Sullam in Italiam revocavit Resp. ait pro lege Manilia.

Anno urbis DCLXX, *Ciceronis* XXIIII, COSS. *fuerunt*,

L. CORNELIUS SCIPIO ASIATICUS, C. NORBANUS FLACCUS.

HORUM Consulum meminit Cic. pro Quintio, ubi etiam C. Valerium Flaccum imperatorem hoc anno in Gallia ulteriore fuisse ait. cujus Flacci mentionem Cæsar l. 1 de bello Gallico facit. Scipionis quæstorem M. Pisonem, de quo paullo ante, fuisse, ex Verrina tertia cognoscitur. Hoc tempore tumultus ille pro recuperanda Rep. ortus est, de quo Cic. in Bruto. Nam Sulla compositis transmarinis rebus in Italiam venit, & C. Norbanum prælio vicit, de quo diximus in cap. 20 lib. 5 Orosii. Tum Cn. Pompejus adolescentulus privatus, exercitum difficili Reip. tempore confecit, eique præfuit, & rem optime ductu suo gessit, Cic. in Maniliana. eodem pertinet illud in Phil. 5. *Pompejus ad L. Sulla maximum imperium, victoremque exercitum accessit.* Vide Plutarchum & alios. Sulla vero cum Scipione inter Cales & Theanum, cum alter nobilitatis florem, alter belli socios adhibuisset,

set, de auctoritate senatus, de suffragiis populi, & de jure civitatis, legis inter se conditiones contulerunt [1], inquit Cicero Philippic. 12. sed cum res convenire non posset, & Sulla Scipionis castra oppugnaturus esset, universus exercitus consulis signa ad Sullam transtulit: Scipio, cum interimi posset, dimissus est. hæc Livius lib. 85. Itaque Scipio fluctibus Reip. expulsus Massiliæ postea in exilio vixit, Cic. pro Sextio. Hoc anno Capitolium incensum fuit, cujus meminit Cic. in Catil. 3, & Dionysius Halicarnasseus lib. 4. Tu lege Plutarchum in Sulla, & August. cap. 24 lib. 2 de Civit. Dei.

Anno urbis DCLXXI, *Ciceronis* XXV, COSS. *fuerunt*,

CN. PAPIRIUS CARBO III, C. MARIUS C. F.

HORUM consulum mentio est apud Ciceronem contra Rullum. Hoc anno, cum à Marianis urbs etiamnum teneretur, L. Damasippus prætor ex voluntate C. Marii consulis, cum Senatum contraxisset, omnem, quæ in urbe erat, nobilitatem trucidavit, Livius libro 86. Tunc interfectus fuit C. Carbo consulis frater, de quo Cicero epist. 21 lib. 9 Famil. Periit tum quoque P. Antistius Cn. Pompeji socer, de quo Cicero in Bruto, & Q. Scævula pontifex maximus, quem Livius libr. 86 scribit in vestibulo ædis Vestæ occisum fuisse. Hinc Cicero libr. 3 de Natura deor. *Temperantiæ, prudentiæque specimen ante simulacrum Vestæ pontifex max. est Q. Scævula trucidatus.* meminit ejusdem lib. 3 de Orat. Tandem Sulla, fuso Carbonis exercitu, in urbem venit, eoque tempore ejus immanis crudelitas in cives exstitit, de qua Cicero lib. 2 de Officiis, & Orosius libri 5 cap. 21. Tum Cn. Pompejus in Siciliam cum imperio à Senatu missus Carbonem consulem captum interfecit, Livius libr. 89, Plutarchus in Pompejo, & alii, de quo Cicero epist. 21 lib. 9 Fam. *Hoc vero, qui Lilybæi à Pompejo nostro est interfectus, improbior nemo, meo judicio, fuit.* atque ita Pompejus Siciliam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii explicavit, Cicero in Maniliana. Eodem tempore L. Licinius Murena, pater ejus, quem Cicero defendit, à Sulla cum duabus legionibus in Asia relictus, bellum Mithridaticum renovavit: de quo Appianus in Mithridatico. Murena vero Mithridatem vehementissime vigilantissimeque vexatum, repressum magna ex parte, non oppressum reliquit, ut ait Cic. pro Murena. & addit, filium viro fortissimo parenti suo magno adjumento in periculis, solatio in laboribus, gratulationi in victoria fuisse. Lucullum autem quæsturæ diuturnum tempus;

Mu-

1. Vide cap. 11, ubi vulgo sic legebatur,

Murena bellum in Ponto gerente, in Asiæ pace consumsisse, idem in Lucullo scribit. Extremo hoc anno Sulla effecit, ab Interrege ut Dictator diceretur, ait Cicero ep. 18 l. 9 ad Att. quomodo id effecerit, copiose Appianus, & Plutarchus scribunt. Interrex fuit L. Valerius Flaccus, de quo Cic. orat. 3 contra Rullum, *Omnium legum iniquissimam, dissimillimamque legis esse arbitror eam, quam L. Flaccus Interrex de Sulla tulit, ut omnia, quæcunque ille fecisset, essent rata.* De eadem lege libr. 1 de legibus. *Nihilo credo magis illa justa est, quam Interrex noster tulit, ut Dictator, quem vellet civium, indicta causa impune posset occidere.* Itaque Sulla Dictator, qui tum sine dubio habuit regalem potestatem, ut est in orat. de Harusp. resp. omnes, quos oderat, morte multabat, pro Ligario. De proscriptione Sullana Orosius noster cap. 21 libr. 5. Etsi autem Sulla Dictator post C. Marium & Cn. Papirium fuit, ut ait Cicero orat. 3 contra Rullum: consules tamen creari permisit.

Anno urbis DCLXXII, *Ciceronis* XXVI, COSS. *fuerunt*,

M. TULLIUS DECULA, CN. CORNELIUS DOLABELLA.

De his consulibus Cicero orat. 2 contra Rullum, *De quibus vendendis S. C. facta sunt M. Tullio, Cn. Cornelio coss.* Sulla Dictator hoc tempore rebus (legibus) novis Reip. statum confirmavit, ut est in epitoma Liviana 89. Recuperata Rep. & legibus atque judiciis constitutis, Cicero ad causas & privatas & publicas adire cœpit, in Bruto. Itaque his consulibus, ut Gellius libr. 15 cap. 28 scribit, *M. Cicero causam privatam pro Quintio apud Aquillium Gallum judicem dixit.* Præterea in Eusebii Chronico ita legitur: XXVI *anno ætatis Cic. Quintium defendit.* Idem cognoscitur ex ipsa causæ expositione, quæ talis est. Sex. Nævius ante biennium, Scipione & Norbano coss. cùm P. Quintius pridie k. Febr. in Galliam profectus esset, à P. Burrieno prætore possessionem bonorum Quintii, à quo sibi pecuniam deberi, & vadimonium desertum dicebat, ex edicto postulavit. missus in possessionem Nævius, cùm bona absentis Quintii dies XXX possedisset, ea proscribi jussit. Tum Sex. Alphenus procurator Quintii auctionem impedire conatur, seque paratum esse judicio absentem defendere profitetur. Nævius postulat, ut Alphenus judicatum solvi satisdet; quod cùm ille recusaret, eoque nomine Tribunos appellasset, convenit, ut Idibus Septem. Quintium sisti Alphenus promitteret. Venit Romam Quintius ad vadimonium. Nævius annum & sex menses, hoc est, ab Idibus Septem. Scipione & Norbano coss. usque ad Idus Martias hujus anni, nihil petit.

Tum

Tum demum in jus ventum ad P. [1] Dolabellam Prætorem. ibi Nævius petiit, ut Quintius judicatum solvi satisdaret; quod cùm is recusaret, Dolabella decrevit, ut Quintius aut satisdaret, aut sponsionem faceret, Ni bona sua ex edicto possessa non essent. Sponsione facta, C. Aquillius Judex datus est, apud quem Cicero contendit, Quintii bona ex edicto à Nævio possessa non esse. Vides igitur aperte Quintii causam hoc anno à M. Tullio defensam esse post Idus Martias. nam quod Cicero ait, rem jacuisse in controversiis biennium: Oratorum more elate dictum est, & si quis velit calumniis Nævii, rem in biennium ductam fuisse, hoc quidem certè omnes fateri necesse est, post idus Sep. quæ hoc anno, non quæ Sulla & Metello coss. anno insequente fuerunt (ut Corradus res nescio quas agens scripsit) hanc causam actam esse. Quod vero & Corradus opinatur, & nonnemo affirmat, Quintium defensum post Dictatorem Sullam, eo quod Cicero dicat, *Emisti bona Sex. Alpheni L. Sulla Dictatore vendente*, leve admodum est. cur enim in judicio privato hoc eloqui ausus non fuisset? aut quis præstabit, ab Oratoribus omnia dicta, vel eo modo acta fuisse, quo postea scripta sunt & edita?

Sulla dictatore Cicero iterum se Moloni, qui legatus ad senatum de Rhodiorum præmiis venerat, operam dedisse, ait in Bruto. Hoc quoque tempore Cn. Pompejus, bello in Africa maximo confecto, victorem exercitum deportavit, ut ait Cicero pro lege Manilia. intelligit autem bellum gestum cum Domitio, & Hierta Numidiæ rege, quo de Orosius libro 5 cap. 21, atque ex Africa Pompejus adhuc eques triumphavit. Miror autem Eutropium scribere Pompejum tunc quartum & vigesimum annum egisse, cum M. Tullii æqualis fuerit, ut ex Ciceronis Bruto & Vellejo notum est, & nos supra admonuimus. Eodem tempore L. Sulla Murenam ex Asia revocavit, ut ait Cic. in Maniliana. Murena reversus amplissimè atque honestissimè ex prætura triumphavit, in Orat. pro Murena.

Anno urbis DCLXXIII, *Ciceronis* XXVII, coss. *fuerunt*,

L. CORNELIUS SULLA FELIX II, Q. CAECILIUS METELLUS PIUS.

HORUM Consulum meminit Cicero Verrina tertia, & Gellius lib. 15 cap. 28, ubi scribit Ciceronem his consulibus Sex. Roscium parricidii reum defendisse. & addit, Fenestellæ errorem notatum fuisse à Pædiano, quod scripsisset Ciceronem sexto & vigesimo ætatis anno pro Sex. Roscio dixisse. Quem Fenestellæ errorem Corradum, aliosque viros doctos potius amplecti, quam Asconii & Gellii auctoritatem sequi, equidem miror: cùm præsertim Quintilianus libro 12 cap. 6

1. Cn. vocant meliores.

cap. 6 scribat, Ciceronem sex & xx annos natum pro Sex. Roscio dixisse; eos vero ante III nonas Januarii hujus anni natus non fuit. Egit tamen opinor hanc causam in principio anni. Nam, ut ex oratione ipsa intelligitur, in lege de proscriptione erat, ut anno superiore ad kal. Junias proscriptiones venditionesque fierent: Roscius autem pater aliquot post menses Romæ occisus est: eaque res quatriduo ad Chrysogonum in castra Sullæ Volaterras (quod oppidum obsessum Sulla in deditionem accepit, Livius libr. 89) delata est. Bona Roscii tanquam proscripti, ideoque occisi, ut Plutarchus tradit, Sulla hastæ subjecit, & Chrysogonus ejus libertus duobus millibus nummum emit, cum jam proscriptionis mentio nulla fieret, cùm etiam, qui antea metuerant, redirent, ac jam defunctos sese periculis arbitrarentur. Sed cum filius idemque heres Roscii bona patris ita vendita esse ægre ferret, eaque sexagies esse demonstraret, Sulla coargui se graviter tulit, & Roscii filii nomen opera Chrysogoni de parricidio deferendum curavit. Cum Roscii patrocinium ob Sullæ metum nemo susciperet, adolescens ab omnibus desertus, ad Cic. confugit: quem amici quoque ad reum defendendum cohortabantur, cum aliud splendidius aut præclarius gloriæ initium habere non posset. Cic. igitur adolescens contra L. Sullæ dominantis opes Sex. Roscium Amerinum defendit, libr. 2 de Offic. Defensionis capita tria sunt: in primo parricidii crimen falsò objectum fuisse Roscio, multis argumentis convincit: secundum est de audacia duorum Rosciorum, Capitonis & Magni, in quos crimen ita confert, ut eos multis suspicionibus arguat. tertium est de Chrysogoni potentia, quam invidiosè insectatur. Victor in causa, magna in admiratione fuit, ut Plutarchus ait. ipse verò in Bruto sic scribit: *itaque prima causa publica pro Sex. Roscio dicta tantum commendationis habuit, ut non ulla esset, quæ non nostro digna patrocinio videretur.* Roscio contra Chrysogonum defenso Ciceronem Athenas secessisse, atque inde post triennium Romam revertisse, in Eusebii Chronico scriptum est. unde illud Caleni apud Dionem lib. 46 manasse videtur, *καίπερ τρία ἐν Ἀθήναις ἔτη κατατρίψας*: quibus verbis significat, M. Tullium eloquentiæ gratia triennium Athenis vixisse. & certe si Roscio defenso statim in Græciam profectus esset, quod Plutarchus quoque putavit, triennium ibi vixisset. Jam verò, cum secus ipse in Bruto scribat, nos etiam hæc temporibus aliter dividemus.

Mytilenas hoc tempore in Asia expugnatas fuisse in Liviana epitoma lib. 89 scriptum est. expugnavit eas M. Thermus: in qua expugnatione Julius Cæsar, auctore Suetonio, corona

civi-

civica donatus est. Atque ita urbs & natura, & situ, & descriptione ædificiorum & pulchritudine in primis nobilis, belli lege ac victoriæ jure pop. Ro. facta est, Cic. Or. 2 contra Rullum.

Anno urbis DCLXXIIII, *Ciceronis* XXVIII, coss. *fuerunt*,

P. SERVILIUS VATIA ISAURICUS, AP. CLAUDIUS PULCHER.

HOS Consules in hunc annum Sulla contra voluntatem populi, qui ipsum creabat, renuntiandos curavit, & Dictatura se abdicavit, Appianus lib. 1, Orosius lib. 5 c. 22. Ap. Claudius P. Clodii inimici Ciceronis pater fuit, unde in Orat. de harusp. respon. P. Servilius collega patris ejus nominatur. Hoc tempore Cicero antequam in Græciam profectus fuit, Arretinæ mulieris libertatem contra Cottam hominem disertissimum defendit, Sulla adhuc vivo, ut ait pro Cæcina. Erat eo tempore in Cicerone summa gracilitas & infirmitas corporis, procerum & tenue collum: qui habitus, & quæ figura non procul abesse putatur à vitæ periculo, si accedit labor, & laterum magna contentio. eoque magis, ut ipse in Bruto scribit, hoc eos, quibus erat carus, commovebat, quòd omnia sine remissione, sine varietate, vi summa vocis, & totius corporis contentione dicebat. itaque cum eum & amici & medici hortarentur, ut causas agere desisteret, ipse autem quodvis periculum adire, quàm à sperata dicendi gloria discedere, mallet: censeret tamen remissione & moderatione vocis & commutato genere dicendi se & periculum vitare posse, & temperatius dicere, ut consuetudinem dicendi mutaret, eam sibi causam in Græciam proficiscendi fuisse ait in Bruto. itaque cum esset biennium versatus in causis, Roma est profectus hujus anni æstate; ut ex sequentibus cognoscetur. Cum venisset Athenas, sex menseis cum Antiocho veteris Academiæ nobilissimo & prudentissimo philosopho fuit: studiumque philosophiæ nunquam intermissum, à primaque adolescentia cultum, & semper auctum, hoc rursus summo auctore & doctore renovavit, ut ipse in Bruto testatur. ideoque lib. 1 de Natura Deor. Antiochum inter eos philosophos numerat, à quibus institutus fuit. de eodem lib. 1 de legibus: *Vir iste fuit prudens, & acutus, & in suo genere perfectus, mihique, ut scis, familiaris.* Plutarchus quoque in Cicerone à nobis converso, ita scribit; *Cum Athenas venisset, Antiocho Ascalonitæ operam dedit: ejusque copia quidem & lepore dicendi delectabatur: sed quæ ab ipso in philosophia novabantur, ea minime probabat. Jam enim Antiochus à nova Academia defecerat; & relicta Carneadis secta, commutatoque instituto, vel evidentia & sensibus victus, vel, ut nonnulli ajunt, ambitione & contentione cum Philonis & Clitomachi discipulis adductus, Stoicorum de-*

recta ferè defendebat. Antiochus igitur, ut Cicero in Lucullo testatur, appellabatur quidem Academicus, sed erat, si perpauca mutavisset, germanissimus Stoicus. Didicerat apud Philonem tamdiu, ut constaret diutius didicisse neminem: & scripserat de Academica secta acutissimè, eamque non acrius accusavit in senectute, quàm antea defensitaverat. Plura in Lucullo Ciceronis, & Plutarchi. Athenis Cicero Epicureos quoque, Phædrum & Zenonem frequenter cum Attico audivit, ut ait lib. 2 de finib. Meminit Tuscul. 3, & Acad. 1. Hic annus xx est post M. Antonii & A. Postumii consulatum: ad quem Lucullorum ædilitas à Plinio lib. 8 cap. 7 refertur. eam verò magnificentissimam fuisse Cic. lib. 2 de Officiis scribit. Hac ego conjectura ductus, L. Luculli magistratus, quos Cic. initio Luculli recenset, ita constituo, ut hoc anno ædilis, Bruto & Mamerco coss. prætor fuerit, sequenti Africam obtinuerit, atque inde Octavio & Cotta coss. ad consulatus petitionem redierit.

Anno urbis DCLXXV, *Ciceronis* XXIX, coss. *fuerunt*,

M. AIMILIUS [1] LEPIDUS, Q. LUTATIUS CATULUS.

HIS consulibus Sulla in agro Cumano mortuus, ac Romam perlatus cum magna pompa in campo Martio sepultus est, quod præter ceteros Appianus lib. 1 copiosè narrat. Primus autem è patriciis Corneliis Sulla igni voluit cremari, lib. 2 de legibus. Post Sullæ mortem dissensio inter consules orta est, cum Lepidus Sullæ acta rescindere tentaret, & Catulus ei resisteret. vide Orosium nostrum libri 5 cap. 22. Hinc Cicero in Catil. 3. *Dissensit M. Lepidus a clarissimo & fortissimo viro Q. Catulo. attulit non tam ipsius interitus reip. luctum, quam ceterorum.* Ubi verò M. Tullio de Sullæ morte Athenas allatum est, ut Plutarchus scribit, cum jam corpus ejus exercitationibus confirmatum meliore habitu esse cœpisset, & vox ita conformata esset, ut cùm auditu suavis ac plena, tum ad corporis constitutionem moderate accommodata esset, motus & precibus litterisque amicorum, quæ Roma frequentes ad ipsum afferebantur, & cohortatione Antiochi, ut rempubl. capesseret, dicendi vim ceu instrumentum rursus excoluit, civilemque facultatem excitavit. Itaque primùm, ut ipse in Bruto scribit, Athenis apud Demetrium Syrum, veterem & non ignobilem dicendi magistrum studiose exercebatur. post totam Asiam peragravit cum summis oratoribus, quibuscum exercebatur ipsis lubentibus: quorum erat princeps Menippus Stratonicensis, quem Plutarchus Menippum Carem nominat, Cic. eum tota Asia illis temporibus disertissimum fuisse judicat.

1. Ita miror, cur a Fabricio noluerit retinere Gruterus, etiam seq. anno & sæpius infra.

cat. unde Strabo lib. 14. κἀνταῦθα δ᾽ ἀνὴρ ἀξιόλογος γεγένηται ῥήτωρ Μένιππος κατὰ τοὺς πατέρας ἡμῶν, Κατόκας ἐπικαλούμενος. ὃν μάλιστα ἐπαινεῖ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ῥητόρων, ὧν ἠκροάσατο, Κικέρων, ὥς φησιν ἔν τινι γραφῇ αὐτοῦ συγκρίνων Ξενοκλεῖ, καὶ τοῖς κατ᾽ ἐκεῖνον ἀκμάζουσι. id est, *Fuit ibi patrum nostrorum memoria nobilis magister dicendi Menippus cognomento Catocas: quem Cicero ex Asiaticis oratoribus, quos audivit, maxime laudat, ut est in quodam ipsius libro: ubi eum cum Xenocle, atque illius ætatis oratoribus comparat.* De Xenocle Adramytteno, cui Cic. quoque operam dedit, idem Strabo lib. 13. Erat cum Cicerone tum etiam Æschylus Cnidius, assiduissime autem Dionysius Magnes. quibus non contentus, Rhodum venit, seque ad eundem, quem Romæ audiverat, Molonem applicavit, cum actorem in veris causis, scriptoremque præstantem, tum in notandis animadvertendisque vitiis, & instituendo docendoque prudentissimum. is dedit operam, ut nimis redundantem Oratorem nostrum, & superfluentem juvenili quadam dicendi impunitate & licentia reprimeret, & quasi extra ripas diffluentem coerceret, auctor ipse in Bruto. De Apollonio Molone, inquit Plutarchus, traditum est memoriæ, cum Latinæ linguæ rudem rogasse Cic. ut Græce declamaret. in quo cum ideò illi obtemperasset, quod putaret, se ita melius corrigi posse; ceteri omnes admiratione obstupefacti, certatim de Cicerone, aliusque alio gloriosius prædicabat: Apollonius neque orante Cicerone lætitiam præ se tulit, & cum perorasset, defixus in cogitatione diu sedit. quod ubi Ciceronem ægre ferre sensit, hæc ejus vox erupit: Te equidem, M. Tulli, collaudo & admiror: sed me Græcorum fortunæ miseret, cum videam doctrinæ & eloquentiæ laudem, quæ sola nobis reliqua erat, per te ad Romanos translatam esse. Rhodi Cic. Posidonium Philosophum etiam audivit, ut Plutarchus scribit. Posidonius enim cum esset Apamiensis è Syria, Rhodi vixit, teste Strabone lib. 14. Hunc familiarem suum vocat Cic. libr. 1 de Finib. Eundem libr. 1 de Natura inter eos numerat, à quibus in Philosophia institutus fuit. Præterea in libro de Fato ita scribit, *Quædam etiam Posidonius (pace magistri dixerim) comminisci videtur.*

Anno urbis DCLXXVI, *Ciceronis* XXX, COSS. *fuerunt*,
D. JUNIUS BRUTUS, MAM. AIMILIUS LEPIDUS LIVIANUS.

HOS Consules ex interregno iniisse, argumento est oratio Philippi apud Sallustium, de quibus Cicero in Bruto. *Iisdem fere temporibus D. Brutus, is qui consul cum Mamerco fuit, homo & Græcis doctus literis & Latinis.* Mamerci Æmilii Lepidi consulis meminit Valerius lib. 7 cap. 7. Hoc anno, cum

duo consules clarissimi fortissimique essent, Pompejus adhuc eques contra Sertorium ad bellum maximum formidolosissimumque suasu L. Philippi proconsule missus est. quo quidem tempore, cum esset nonnemo in Senatu, qui diceret, non oportere mitti hominem privatum proconsule, Philippus dixisse dicitur, Non se illum sua sententia pro consule, sed pro consulibus mittere, ait Cicero in Maniliana. Idem Philip. II. *Pompejo Sertorianum bellum à Senatu privato datum est: cum L. Philippus pro consulibus se eum mittere dixit, non proconsule.* Scribit idem Plutarchus in Pompejo. Comparato exercitu, hostes in cervicibus jam Italiæ agentes ab Alpibus in Hispaniam submovit, Galliamque recepit; ut ipse apud Sallustium ad Senatum scribit. Unde Cicero in Maniliana ait, Pompejum per Galliam legionibus Romanis in Hispaniam iter Gallorum internecione patefecisse.

Hoc quoque anno M. Tullius se recepit è Græcia, biennio post quam eo profectus erat, non modo exercitatior, sed prope mutatus. nam & contentio nimia vocis resederat, & quasi deferbuerat oratio, lateribusque vires, & corporis mediocris habitus accesserat, ut ipse in Bruto testatur. Cum autem Cicero, auctore Plutarcho, magna spe erectus, ad remp. summo studio raperetur, ardor eius oraculo quodam repressus est. Nam cum Delphos profectus Apollinem consuluisset, quanam via ad summam gloriam pervenire posset, oraculum editum est, Suam naturam, non multitudinis opinionem ducem vitæ sequeretur. Quapropter Romam reversus primo timide vixit, & dubitanter ad honores accessit, nec ullo in numero habitus, sed Græculus atque otiosus appellatus fuit: quæ nomina infimis & sordidis hominibus in promptu esse, atque in ore consueverunt. Ut verò & innata honorum cupiditate ductus, & patris atque amicorum cohortatione incitatus, se totum patrociniis tradidit, non jam pedetentim principem locum petiit, sed statim eluxit, ceterisque oratoribus longè præstitit. Hactenus Plutarchus, ut à me ante annos octo conversus fuit, ubi quod Græculum atque otiosum dixi, qui Plutarcho est Γραικὸς καὶ σχολαστικὸς, secutus sum auctoritatem nostri oratoris, qui pro Sextio inquit, *Græculum se atque otiosum putari voluit: studio literarum se subitò dedit.* Solent autem Romani uti appellatione Græci probri loco, cum ignobilitatem objiciunt, ut Zonaras scribit.

Anno urbis DCLXXVII, *Ciceronis* XXXI, COSS. *fuerunt*,

CN. OCTAVIUS, C. SCRIBONIUS CURIO.

De his Cicero in Bruto: *Cn. Sicinius, cùm tribunus pl. Curionem & Octavium consules produxisset, Curioque multa dixisset, sedente Cn. Octavio collega, qui devinctus erat fasciis, & mul-*

& multis medicamentis propter dolorem artuum delibutus: nunquam, inquit, Octavi, collegæ tuo gratiam referes; qui nisi se suo more jactavisset, hodie te istic muscæ comedissent. Videntur autem consules à Sicinio producti fuisse, cum id egit, ut tribunitia potestas populo redderetur, Asconius in Divinat. in Verrem. Cn. Octavium M. filium optimum atque humanissimum virum, familiarem suum, nominat Cic. lib. 2 de finib. His consulibus Cicero, ut ipse in eodem Bruto ostendit, cum unum annum reversus ex Asia, causas nobiles egisset, quæsturam petiit, cum G. Cotta, qui anno insequenti consul fuit, consulatum, Hortensius ædilitatem peteret. Quæstoriis comitiis, quæ Tributa fuisse epist. 31 libro 7 Famil. cognoscitur, Cicero quæstor in primis cunctis suffragiis est factus, in Orat. in Pisonem. Idem Verrina septima ait, se ita quæstorem factum fuisse, ut sibi honorem illum tum non solùm datum, sed etiam creditum, ac commissum putaret. In causis iis, quas Cicero ex Asia reversus, ante quæsturam egit, numero orationem pro Q. Roscio Comœdo, id quod proposita constitutione causæ planum faciam. Res igitur, ut ex orationis fragmento colligitur, ita se habet. C. Fannius Chærea servum suum Panurgum communem cum Roscio ea lege fecit, ut is à Roscio arte histrionica institueretur, quæstusque inter eos communis esset. Institutum artificio comico Panurgum Q. Flavius Tarquiniensis quidam interfecit. In hanc rem Fannius cognitor à Roscio datus fuit, qui Flavium judicio DAMNI INIVRIA DATI Roscii nomine persequeretur, non secus atque si res sua esset. Lite contestata, Roscius sine Fannio cum Flavio decidit H-S centum millibus. Deinde C. Pisone teste & arbitro, Roscius Fannio pro opera, pro labore, quòd cognitor fuisset, quòd vadimonia obiisset, certam pecuniam dedit hac conditione, ut si quid Fannius pro sua parte servi interempti à Flavio exegisset, partem ejus dimidiam Roscio dissolveret. Post triennium Fannius, qui diceret se à Flavio nihil abstulisse, Roscium cum eo de tota re pro societate decidisse, Roscium in jus vocavit, & H-S. quinquaginta millia, dimidiam scilicet partem ejus pecuniæ, quam Roscius à Flavio abstulerat, petiit, & sponsione Roscium lacessivit, Ni sibi ille H-S. ɪↄↄↄ deberet. Datus igitur judex à Prætore fuit C. Piso cum hac formula, Si paret Roscium Fannio H-S. ɪↄↄↄ debere. quod Cic. enumeratione causarum debitionis falsum esse docet: neque societatis nomine quidquam à Roscio peti posse probat. Corradus Ciceronem hanc causam egisse Cn. Pompejo & M. Crasso coss. anno post hunc sexto inde putat, quod tum C. Piso prætor fuerit. sed fallitur, qui ex judice privato prætorem facit. Falluntur quoque illi, qui Roscium Comœ-

dum ante Amerinum defensum inde putant, quod post Amerini defensionem Cicero in Græciam statim fuerit profectus. Hoc tempore Q. Roscium fuisse defensum, ex oratione cognoscitur, in qua Roscium Sullano tempore cum Flavio decidisse, & quadriennio post causam actam esse, apertè significatur. Hoc anno in Hispania adversus Sertorium acerrima illa prælia & maxima Sucronense & Duriense commissa sunt, quorum meminit Cicero pro Balbo. tu vide Plutarchum in Pompejo.

Anno urbis DCLXXVIII, *Ciceronis* XXXII, COSS. *fuerunt*,
L. OCTAVIUS, C. AURELIUS COTTA.

DE his Cicero in Verrem 3. *Cum L. Octavius, C. Aurelius coss. ædes sacras locavissent, neque potuissent omnia sarta tecta exigere; neque ii prætores, quibus erat negotium datum, C. Sacerdos, M. Cæsius: factum est S. C. quibus de sartis tectis cognitum & judicatum non esset, uti C. Verres, P. Cœlius prætores cognoscerent, & judicarent.* Ubi vides, C. Sacerdotem, cui Verres in prætura urbana & Siciliensi successit, hoc anno prætorem urbanum fuisse, qui cum sequenti Siciliam obtinuerit, & Cicero ante eum Quæstor in Sicilia fuerit, prætore Sex. Peducæo, suspicionem Corradi, qui Ciceronem hoc anno Quæstorem urbanum & insequenti in Sicilia fuisse putavit, falsam esse omnes vident. Hic est igitur Siciliensis annus, qui M. Tullium quæstorem excepit, ut ipse in Bruto scribit. Cum autem bini quæstores in Sicilia singulis prætoribus essent, Lilybætanus & Syracusanus: Cicero Lilybætanus quæstor fuit, ut Asconius scribit, & Cicero ipse pro Plancio ostendit. Idem Asconius scribit, Ciceronem quæstorem in Sicilia fuisse prætore Sex. Peducæo. ipse vero in orat. post reditum in Senatu ait, se patri M. Curtii quæstorem fuisse. Accidebat autem sæpè, ut unus quæstor duorum prætorum esset, ut Gruchius libr. 2 de Comitiis docet. De Quæstura Ciceronis Plutarchus ita scribit, *Quæstor creatus & sortitus provinciam Siciliam, cùm in difficultate annonæ, atque inopia rei frumentariæ magnus frumenti numerus Romam esset mittendus, Siculos initio offendit: post, ubi diligentiam, justitiam & comitatem ejus experti fuerunt, majores illi honores, quàm ulli unquam prætori tribuerunt.* De eadem ipse in oratione pro Plancio. *Non vereor, ne quis audeat dicere, ullius in Sicilia quæsturam aut gratiorem, aut clariorem fuisse, frumenti in summa caritate maximum numerum miseram: negotiatoribus comis, mercatoribus justus, municipibus liberalis, sociis abstinens, omnibus eram visus in omni officio diligentissimus, excogitati quidam erant à Siculis honores inauditi.* Et in Verr. 7. *Sic obtinui quæsturam in provincia Sicilia, ut omnium oculos in me unum conjectos arbitrarer; ut me, quæsturamque meam quasi in aliquo orbis terræ theatro, versari existimarem:*

rem: ut omnia semper, quæ jucunda videntur esse, non modo his extraordinariis cupiditatibus, sed etiam ipsi naturæ ac necessitati denegarem. Idem Verrina 2 ait, Siculos in quæstura suæ innocentiæ, abstinentiæque periculum fecisse. Eo tempore, ut Plutarchus scribit, multi Romani adolescentes, claris parentibus atque honesto loco nati, apud Siciliæ prætorem accusati sunt intemperantiæ, & neglectæ disciplinæ militaris, quos Cicero magna commendatione defendit & conservavit.

Anno urbis DCLXXIX, *Ciceronis* XXXIII, coss. *fuerunt*,

L. LICINIUS LUCULLUS, M. AURELIUS COTTA.

HIS Consulibus Cicero, annuo munere quæsturæ expleto, è Sicilia provincia decessit. Habuit tum orationem Lilybæi, in qua Siculis multa benigne promisit, ut Asconius scribit. Decedebat autem ea spe, ut sibi populum Rom. ultro omnia delaturum putaret. ac cùm casu diebus iis itineris faciendi causa, Puteolos fortè venisset, concidit pæne, cùm ex eo quidam quæsisset, quo die Roma exisset, & numquid in ea esset novi, quod ipse pro Plancio narrat, & Plutarchus in vita scribit. Cùm è Sicilia se recepisset, jam videbatur facultas illa dicendi esse perfecta, & habere maturitatem quandam suam, ut ait in Bruto. Fuit hoc anno Tribunusplebo. L. Quintius, homo maxime popularis, & ad inflammandos animos multitudinis accommodatus: qui conciones quotidie seditiosas & turbulentas habebat, Cicero pro Cluentio. Hunc acta Sullæ rescindere, ac reipublicæ statum movere & perturbare conantem Lucullus consul ab incepto deduxit, auctore Plutarcho in Lucullo. Hinc Macer apud Sallustium: *Lucullus quantis animis ierit in L. Quintium, vidistis.* Idem Quintius patronus fuit Oppianici, qui hoc anno, Verre prætore urbano, condemnatus est, Cicero pro Cluentio, & Asconius in Verrin. 2. Verrem his consulibus prætorem urbanum fuisse, cognoscitur etiam Verrina, ubi Cicero inquit: *Nemo tam rusticanus homo L. Lucullo & M. Cotta coss. Romam ex ullo municipio vadimonii causa venit, quin sciret, jura omnia populi Romani nutu atque arbitrio Chelidonis meretriculæ gubernari.*

Hoc etiam tempore M. Antonius gratia Cottæ consulis & Cethegi factione in senatu, curationem nactus totius oræ maritimæ, Siciliam & provincias omnes depopulatus est, & ad extremum inferens Cretensibus bellum, re male gesta, morbo interiit, Asconius in Verr. Livius lib. 97. Florus libr. 3 cap. 7. Meminit Vellejus & Cicero Verr. 4, ubi M. Antonii infinitum imperium dicit. Hic Antonius pater fuit M. Antonii Triumviri, qui in Plutarchi Antonio χρῆτικὸς mendose pro Κρητικὸς nominatur. Tum quoque Metellus & Pompejus in Hispania ab obsidione Calagurii oppidi depulsi, coacti fuerunt

diversas regiones petere, Metellus ulteriorem Hispaniam, Pompejus Galliam, auctore Livio lib. 93. Itaque tum exercitus Pompeji hyemavit in Gallia, cùm M. Fontejus prætor eam provinciam obtineret, ut Cicero pro Fontejo ostendit.

Anno urbis DCLXXX, *Ciceronis* XXXIV, coss. *fuerunt*,

M. TERENTIUS VARRO LUCULLUS, C. CASSIUS VARUS.

De his Cicero pro Cluentio: *Sed quæro à vobis, num istam legem ex isto S. C. L. Lucullus consul, homo sapientissimus tulerit? num anno post M. Lucullus & C. Cassius?* Eosdem Verrina tertia, M. Terentium & C. Cassium nominat, à quibus lex frumentaria Terentia & Cassia lata fuit, de qua Cicero Verrina quinta, & septima. fuit enim M. Lucullus, frater L. Luculli, in Terentiorum familiam adoptatus. Eidem Macedoniam evenisse, Eutropius libr. 6 scribit. Hinc Cicero in Verr. 4. *Dixit hoc idem M. Lucullus, se de his Dionis incommodis pro hospitio, quod sibi cum eo esset, jam ante cognosse. Quid? Lucullus, qui tum in Macedonia fuit, melius hæc cognovit, quam tu, Hortensi, qui Romæ fuisti?* Hoc anno bellum in Italia à gladiatoribus duce Spartaco excitatum est, quod Cicero in Maniliana Servile vocat. de quo scripsi in ult. cap. lib. 5 Orosii. Eodem tempore L. Lucullus, qui consul anno superiore contra Mithridatem profectus erat, ad Cyzicum urbem exercitum ejus fame ferroque delevit, auctore Livio lib. 95. Nam cum totius impetus belli ad Cyzicenorum mœnia constitisset, eamque urbem sibi Mithridates Asiæ januam fore putavisset, qua effracta & revulsa, tota pateret provincia; perfecta ab Lucullo hæc sunt omnia, ut urbs fidelissimorum sociorum defenderetur, ut omnes copiæ regis diuturnitate obsidionis consumerentur, ait Cicero pro Murena. eandem rem pro lege Manilia & pro Archia commemorat.

Anno urbis DCLXXXI, *Ciceronis* XXXV, coss. *fuerunt*,

L. GELLIUS POPLICOLA, CN. CORNELIUS LENTULUS CLODIANUS.

De his Cicero in Verr. 4. *Itaque in Senatu continuo Cn. Lentulus, & L. Gellius* [*Lucullus* impressi libri Ciceronis mendose habent, cùm, *L. Gellius*, in vetustis recte legatur] *Consules faciunt mentionem, placere statui, si Patribus conscriptis videretur, ne absentes homines in provinciis rei fierent rerum capitalium.* Iidem in orat. pro Balbo aliquoties nominantur. In quarta vero in Verrem, M. Lollium Palicanum Tribunum pleb. hoc anno fuisse, cognoscimus. quem laborasse, ut Tribunitia potestas populo restitueretur, Asconius in Verrinam primam scribit. De eodem Cicero in Bruto. *Aptior, inquit, etiam Palicanus auribus imperitorum.* Hoc anno Lucul-

lus

lus Mithridatem in Pontum persecutus, cum legionibus Romanis patefecit, qui ante populo Rom. ex omni aditu clausus fuerat, ut ait Cicero pro lege Manilia, & pro Archia.

Anno urbis DCLXXXII, *Ciceronis* XXXVI, COSS. *fuerunt*,

C. AUFIDIUS ORESTES, P. CORNELIUS LENTULUS SURA.

ORESTES gentis Aureliæ cognomen est: sed hic Orestes à Cn. Aufidio adoptatus, ut Cicero pro domo ait, Cn. Aufidius Orestes dictus fuit. Cn. Orestem, cum Tribunus pl. esse non potuisset, consulem factum, ait Cicero pro Plancio. Idem prætor urbanus fuit anno urbis DCLXXVI, ut ex Valerio lib. 7 cap. 7 apparet. P. Lentulus cum Catilina conjuravit, atque à Cicerone Consule in carcere strangulatus fuit, ut inferius dicemus. Unde Suræ cognomen invenerit, Plutarchus in Cicerone hoc modo exponit: *Cum Sullanis temporibus quæstor magnam vim pecuniæ publicæ consumsisset atque perdidisset, Sulla id ægre ferens, rationem ab eo in Senatu exegit. tum ille negligenter & cum contemptu progressus, rationem se redditurum negavit, suram autem præbiturum, ita ut pueri consuessent, cum in pilæ lusione deliquissent. Hinc Sura cognominatus fuit. sura enim Romanis est ea, quæ Græcis* κνήμη *dicitur.* Hactenus Plutarchus. Bellum servile jam tertium annum cum Spartaco gerebatur, cum M. Crasso prætori id mandatum, & sex mensibus confectum fuit, ut Appianus libro primo extremo scribit. itaque Crasso tum permissum Plutarchus ait, ut ovans urbem iniret. Hinc Cicero in Pisonem: *Crasse, pudet me tui. quid est, quod confecto formidolosissimo bello, coronam illam lauream tibi tantopere decerni volueris à senatu?* Exercitum eodem tempore ex Hispania in Italiam Pompejus reduxit, & quinque millia fugitivorum, qui è prælio aufugerant, interfecit, atque ad senatum, auctore Plutarcho, scripsit, Crassum acie gladiatores fudisse, se bellum radicitus sustulisse. Hinc Cicero in Maniliana: *Testis est iterum, & sæpius Italia, quæ cum servili bello tetro periculosoque premeretur, ab hoc auxilium absente expetivit: quod bellum exspectatione Pompeji attenuatum atque imminutum est, adventu sublatum ac sepultum.* Hujus belli confecti gloriam Cicero pro Sextio quoque ad Pompejum his verbis transfert: *Qui etiam servitia virtute victoriaque domuisset.* Ultimo hujus anni die, pridie quam consulatum iniret, Pompejus etiamnum eques Romanus ex Hispania procos. triumphavit, ut Vellejus libro 2 scribit, de quo triumpho Cicero pro lege Manilia: *Quid tam incredibile, quam ut iterum eques Romanus ex Senatusconsulto triumpharet?*

Anno urbis DCLXXXIII, *Ciceronis* XXXVII, COSS. *fuerunt*,

M. LICINIUS CRASSUS, CN. POMPEIUS MAGNUS.

POMPEIUM ex S. C. legibus solutum consulem ante factum, quam ullum alium magistratum per leges capere licuisset, Cicero in Maniliana testatur. Numerus de ætate Pompeji apud Appianum, mendo caret: respicit enim tempus anni superioris, quo Pompejus ante natalem suum consulatum petivit. M. Tullius jam post quæsturam in plurimis caussis, & in principibus patronis quinquennium fere versatus erat, ut ipse in Bruto scribit, fuitque in admiratione, quod ab iis, quorum causas agebat, nulla dona aut munera, auctore Plutarcho, accipiebat. In iis causis fortasse fuerunt M. Tullii, & L. Vareni, quas Cic. scriptas edidisse testimonio Quintiliani, & Prisciani cognoscitur. In primis autem, ut Plutarchus ait, Cic. enituit, cum C. Verrem hoc anno in judicium vocavit. nam in patrocinio Siciliensi maximè in certamen venit designatus Ædilis, cum designato consule Hortensio, quod ipse in Bruto scribit. Tenuerat Verres ex prætura Siciliam provinciam per triennium, atque in ea fuerat libidinose, avare, crudeliterque versatus. quare cum tandem hoc anno L. Metellus ei succederet, repetundarum reus à Siculis postulatus est: qui omnes, præter Syracusanos & Mamertinos, M. Tullium, illo tempore florentem defensionibus amicorum, ad accusandum descendere compulerunt, jampridem illis necessitudine copulatum, quod quæstor in Sicilia fuisset, & decedens multa iis benigne promisisset, ut Asconius ait. Natus jam erat Cicero annos XXXVI. quod tempus legitimum erat, ædilitatis petendæ. Certè P. Scipio Africanus minor, cum annos natus XXXVI ædilitatem peteret, consul à populo dictus est, Livius lib. 50, Vellejus 2. Ædilitatem igitur suo anno petens Cicero, prior designatus est cunctis suffragiis populi, in orat. in Pisonem. Suscepto patrocinio Siciliensi, exstitit Q. Cæcilius Niger, domo Siculus, ut Asconius scribit; Plutarchus ait hominem libertinum fuisse, & Judaicæ religioni obnoxium. unde Cicero in eum dixit, *Quid Judæo cum Verre?* Romani autem porcum non castratum Verrem nominant. In Plutarchi libris, in quibus legitur, Βέῤῥην οἱ Ῥωμαῖοι τὸν ἐκτετμημένον χοῖρον καλοῦσι, negatio deest, & restitui debet, τὸν μὴ ἐκτετμημένον. alioqui falsum esset, quod Plutarchus scribit, idque duos interpretes viros doctissimos, non animadvertisse miror. Cæcilius igitur contendebat, se potius accusatorem constitui oportere, has afferens causas: unam, quod à Verre læsus, jure illi inimicus esset: alteram, quòd cùm quæstor ejus fuisset, crimina sciret: tertiam, quod Siculus pro Siculis ageret. Hinc, quia in

pu-

publicis quæstionibus, ut est libr. 1 ad Herennium, legibus caveatur, ut ante, si reo commodum sit, judicium de accusatore fiat, utrùm illi liceat accusare, necne: divinatio accusatorum Ciceronis & Cæcilii facta est. tum Cicero primam Verrinam de accusatore constituendo dixit, in qua hac usus est divisione: spectandum, à quo maxime agi velint ii, quorum de ultione quæritur, à quo minime velit is, qui accusatur, auctor Quintilianus lib. 7 cap. 5. Victo Cæcilio, & accusatione ad se delata, Cicero, cum inquisitionis tempus in Siciliam postulasset dies cx, & cum L. Tullio fratre patruele totam provinciam colligendis litteris in Verrem, & denuntiandis testimoniis peragrasset diebus quinquaginta; Romam reversus, cum videret id agi, ut à M. Glabrione prætore, & ab iis judicibus, qui tunc erant, ad alium annum, aliumque prætorem res tota transiret, eriperetur que sibi reus patrocinio Hortensii ac Metelli, qui tunc Consules futuri erant, hoc commentus est rationis, ut orationem longam prætermitteret, neque in criminibus declamatione cumulandis tempus absumeret, sed tantummodo citaret testes ad unumquodque crimen expositum, & eos Hortensio interrogandos daret, inquit Asconius. Unde Quintilianus libr. 6 cap. 5. *Cicero summo consilio videtur in Verrem vel contrahere tempora dicendi maluisse; quàm in eum annum, quo erat Q. Hortensius consul futurus, incidere.* Consilium suum ipse Cicero Verrina secunda copiose exponit; quæ præterea exhortationem continet judicum ad vere judicandum: minæ quoque in adversarios diriguntur, omnia tentantes ad corrumpendum judicium. qua oratione ipse Verrina tertia hoc se assecutum fuisse ait, ut una hora, qua cœpit dicere, reo spem judicii corrumpendi præcideret. primo autem die magno testium numero citato, alter dies amicis Verris & defensoribus non modo spem victoriæ, sed etiam voluntatem defensionis abstulit. nam, ut Asconius scribit, arte Ciceronis ita est fatigatus Hortensius, ut nihil, contra quod diceret, inveniret. Itaque *nobis*, ut Cicero in Oratore, *pro familiari reo summus orator non respondit Hortensius.* dicendi enim facultatem Cicero Hortensio nullam dedit nihil ipse dicendo, ait Asconius. & Plutarchus, τῦτον εἶλεν ἐκ εἰπὼν, ἀλλ' ἐξ αὐτῦ τρόπον τινὰ τ͂ μὴ εἰπεῖν, ubi aliquando ἐξ αὐτῦ corruptum esse; atque pro eo ἐξέδρας commodius legi posse putavi. sed Adrianus Turnebus (cujus nomen, ut magistri de me optime meriti, mihi nunquam nisi honoris causa usurpandum est) anno superiore literis significat, τρόπον τινὰ ἐξ αὐτῦ τ͂ μὴ εἰπεῖν, esse quodam modo abdicata eloquentia. Hæc prima actio, cujus quasi procemium tantum literis mandatum est, quæ Verrina secunda numeratur, novem diebus transacta

eſt, Verrina tertia: eaque Verres convictus ſua ſponte in exſilium deceſſit, Aſconius. in quo exſulio illum conſenuiſſe, donec à Triumviris poſt Cic. mortem proſcriptus periit, auctor eſt Lactantius lib. 2 cap. 4, & Seneca in Suaſoriis libr. 1. Proſcriptum Verrem ab Antonio traditur, quod Corinthiis ſe ei ceſſurum negaviſſet, Plin. lib. 34 cap. 2. Reliquas Verrinas quinque Cicero non dixit: ſed, cùm vellet omnem vim & rationem accuſandi in uno reo oſtendere, quinque hos libros domi ſcriptos edidit: quos pro qualitate criminum dividens, anteactis unum dedit, crimini repetundarum quatuor, unum de jure dicundo, alterum de re frumentaria, tertium de ſignis, quartum de ſuppliciis, Aſconius. Hi ſunt quinque contra Verrem ſecundæ actionis libri, de quibus Fabius lib. 11 cap. 2. & Tacitus in dialogo de Oratoribus. Cicero etiam in Oratore Verrinam ſextam quartum Accuſationis appellat. Itaque in primo accuſationis libro, quæ eſt Verrina tertia, Cicero anteacta, id eſt ea crimina, quæ Verres ante præturam Sicilienſem in quæſtura, legatione, & prætura urbana commiſit, exponit. In ſecundo Accuſationis libro, quæ eſt Verrina quarta, explicantur crimina in Sicilia, in jure dicundo commiſſa. Tertius liber eſt de frumenti criminibus, eaque oratio frumentaria à veteribus Grammaticis nominatur. Quartus liber, ſeu Verrina ſexta, eſt de ſignis. Quintus & ultimus de ſuppliciis. Verre damnato, ut Plutarchus tradit, cum Cicero litem ei tricies H-S. æſtimaſſet, male audivit, quaſi pecunia accepta, de multa remiſiſſet. Apud Plutarchum ἑβδομήκοντα πέντε μυριάδας, eſt tricies ſeſtertium: ſiquidem εἴκοσι πέντε μυριάδες eſt, decies H-S. ut idem in Antonio teſtatur. Verùm Budæus in libris de Aſſe & in Commentariis cenſet in Plutarchi libris verbum τριακοσίων, aut aliud deeſſe. Seſtertium quadringenties à Verre tantum repetitum eſſe, Aſconius ſcribit. His coss. tribuniciam poteſtatem reſtitutam eſſe, Salluſtius in Catil. ſcribit, idem eſt in epitoma lib. 97, apud Vellejum lib. 2, & Plutarchum in Pompejo. Hinc Q. Cicero lib. 3 de legib. ait, *Pompejum noſtrum ceteris rebus omnibus ſemper ampliſſimis ſummiſque effero laudibus: de tribunicia poteſtate taceo: nec enim reprehendere libet, nec laudare poſſum.* Pòſt judicia à Sulla conſtituta, ſenatus jam ex lege Cornelia per decem annos turpiter judicaverat, ita ut judiciorum levitate ordo quoque alius ad res judicandas poſtularetur. hoc igitur anno L. Aurelius Cotta prætor legem ad populum tulit, ut ſenatores cum equitibus & tribunis ærariis judicarent. Cicero Verrina prima, & Aſconius in eandem. Livius lib. 97; & Vellejus 2. Eodem anno Cenſores fuerunt Gellius Poplicola, & Cn. Cornelius Lentulus, de quibus Cicero pro Cluentio.

Len-

Lentuli censoris meminit etiam Verrina septima, pro Flacco, & pro domo.

Anno urbis DCLXXXIV, *Ciceronis* XXXVIII, COSS. *fuerunt*,

Q. HORTENSIUS, Q. CAECILIUS METELLUS CRETICUS.

De his consulibus Cicero pro Cluentio: *Tum interim Hortensio Metello coss. ut hunc Oppianicum aliud agentem, ac nihil ejusmodi cogitantem ad hanc accusationem detraheret, invito despondit ei filiam suam.* Hoc anno Cicero ædilis curulis fuit. ædiles autem ἀφ' ἑνὸς ὧν προσέθηκεν ἔργων, ἱερῶν τόπων ἐπιμεληταὶ κληθέντες, id est, ab una parte sui muneris quasi curatores ædium dicti sunt, Dionysius Halicarnasseus lib. 6, ubi addit eos à Græcis ἀγορανόμους dici, quod magnam illis partem similes sunt. De ædilitate sua Cicero Verrina septima ita scribit: *Nunc sum designatus ædilis: habeo rationem, quid à populo Romano acceperim: mihi ludos sanctißimos maxima cum cæremonia Cereri, Libero, Liberaque faciendos, mihi Floram matrem populo plebique Rom. ludorum celebritate placandam: mihi ludos antiquißimos, qui primi Romani sunt nominati, maxima cum dignitate ac religione Jovi, Junoni, Minervaque esse faciundos: mihi sacrarum ædium procurationem, mihi totam urbem tuendam esse commissam: ob earum rerum laborem & sollicitudinem fructus illos datos, antiquiorem in senatu sententia dicenda locum, togam prætextam, sellam curulem, jus imaginis ad memoriam posteritatemque prodendam.* Hinc etiam pro Murena, se ædilem trinos ludos fecisse, ait. Idem libro 2 de officiis, pro amplitudine honorum, quos cunctis suffragiis adeptus esset suo anno, exiguum sumptum ædilitatis suæ fuisse tradit. Advexerunt tum & attulerunt Siculi multa ex insula ad Ciceronem ædilem, quorum ille nihil in suum quæstum contulit: tantum liberalitate hominum ad annonam levandam usus est, auctore Plutarcho. Collega Ciceronis in ædilitate fuit M. Cæsonius, ut ipse Verrina secunda, & Asconius testantur. Scio Paullum Manutium in Asconium scribere, hunc magistratum cum Tullio non Cæsonium, sed C. Antonium gessisse. verum unde id didicerit, equidem ignoro. Hoc anno Lucullus urbem ex Tigranis regno cepit, cujus meminit in Maniliana Cicero. Cùm enim pridie Nonas Octobris magnum numerum hostium exigua manu ad Tigranocertam vicisset, deinde urbem cepit. Plutarchus in Lucullo, Dio libro 35. Eodem anno M. Pupius Piso de Hispanis triumphavit, Cicero in Pisonem, & Asconius. His quoque consulibus [1] templum Jovis in Capitolio, quod incendio consum-

1. Addenda, quæ de hoc templo & Catulo disputat Valesius ad Ammian. Marcellin. XIV, VI p. 34.

sumptum ac refectum erat, à Q. Catulo dedicatum est; Cassiodorus & Livius lib. 98. Tacitus lib. 19. Plinius lib. 7 cap. 43. Cicero etiam Verrina sexta, Q. Catulum appellans, Capitolium magnificentius esse restitutum, quàm fuerit, ait. Circa idem tempus M. Tullius pro Fontejo dixisse videtur. Tenuerat is provinciam Galliam prætor per triennium, ut supra ad annum DCLXXIX annotavi. Reversus autem Romam repetundarum reus factus est à Gallis, quòd Fontejo prætore oppressa ære alieno provincia fuisset: quæstum ipse ex viarum munitione fecisset, & portorium vini instituisset. Accusavit eum M. Plætorius, subscriptore M. Fabio. defendit M. Cicero circa hoc tempus, cùm jam equites cum senatoribus ex lege Aurelia judicarent, quod orationis verba ostendunt. Sequitur oratio pro A. Cæcina: cujus tempus incertum, argumentum verò tale est. M. Fulcinius Tarquiniensis Cæsenniæ uxori moriens, usumfructum omnium bonorum suorum legavit, ut frueretur una cum filio herede instituto. Filio mortuo, & auctione bonorum constituta, Cæsennia fundum ex iis bonis emere de sententia amicorum constituit. idque negotium Sex. Æbutio dedit. cui fundus, pecunia Cesenniæ emptus, fuit addictus. Cæsennia cùm non multò post A. Cæcinæ nupsisset, eumque heredem fecisset, decessit. Tum Æbutius fundum illum, quem mandato Cæsenniæ emerat, suum esse dixit. Itaque constitutum fuit, quo die in rem præsentem veniretur, ut cùm Cæcina de fundo esset dejectus, interdictum à prætore postularet. Verum Æbutius fundo occupato, Cæcinam in eum ingredi conantem, coactis armatisque hominibus per vim aditu ingressuque prohibuit. Repulsus Cæcina interdictum de armatis hominibus à Dolabella prætore impetravit, ut unde dejectus esset, eò restitueretur. Æbutius restituisse se dixit: in eamque rem sponsio facta est. de qua Recuperatores à prætore dati, cognoverunt. Tota quæstio definitionis est, An interdicto de vi teneatur etiam is, qui non dejecit de fundo, sed ab ejus ingressu prohibuit? de qua re Cicero in Oratore: *Tota mihi causa pro Cæcina de verbis interdicti fuit: res involutas definiendo explicavimus, jus civile laudavimus, verba ambigua distinximus.*

Anno urbis DCLXXXV, *Ciceronis* XXXIX, COSS. *fuerunt*,

L. CAECILIUS METELLUS, Q. MARCIUS REX.

DE his consulibus Cicero in Pisonem: *Aude nunc ô furia de tuo dicere; cujus fuit initium ludi Compitalicii, tum primum facti post L. Metellum & Q. Marcium coss. contra auctoritatem hujus ordinis.* Ita enim rectè Paulus Manutius nomina mendosa restituit. Idem Manutius hoc anno epistolam 4 libri I ad Atticum scriptam putat: in qua de L. Ciceronis mor-

morte agit. Hoc anno P. Clodius Luculli exercitum in Nisibis urbis obsidione sollicitavit, auctore Dione lib. 35. unde Cicero de Haruspicum resp. *Post exercitu L. Luculli sollicitato, fugit illinc.*

Anno urbis DCLXXXVI, *Ciceronis* XL, COSS. *fuerunt*,

C. CALPURNIUS PISO, M'. ACILIUS GLABRIO.

HI consules nominantur à Cicerone lib. 12 ad Att. & Philippica secunda, quibus C. Triarius legatus Luculli à Mithridate victus fuit, ut Dio, Plutarchus & Appianus scribunt, qui addunt, cecidisse tum centuriones CL, tribunos XXIV, & castra Romanorum à Mithridate capta fuisse. Hæc est illa calamitas, quam Cicero in Maniliana tantam fuisse ait, ut eam ad aures L. Luculli imperatoris non ex prælio nuncius, sed ex sermone rumor afferret. *hic in ipso illo malo, gravissimaque belli offensione L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro jussu coactus, quod imperii diuturnitati modum statuendum veteri exemplo putavistis, partem militum, qui jam stipendiis confectis erant, dimisit, partem Glabrioni tradidit.* Hactenus Cicero. Confectis stipendiis erant milites Valeriani, Οὐαλέριοι ὡς τῆς στρατείας ἀφεθέντες, ut Dio loquitur, qui addit, turbam etiam tum factam, cum milites Acilium consulem, qui ut Lucullo succederet, missus erat, adventare audiverunt. atque Acilius Glabrio est, quem Cicero in Maniliana Lucullo successisse ait. Huc pertinent verba illa Sallustii, quæ ex lib. 5 histor. apud Priscianum lib. 18 leguntur: *Legiones Valerianæ, comperto lege Gabinia Bithyniam & Pontum consuli datam, se missos esse.* Fuit enim hoc anno tribunus pl. A. Gabinius: qui, cùm piratæ non solum maria, verùm etiam oras maritimas suis latrociniis infestas redderent, ut præter historicos Cicero in Maniliana ait, de uno imperatore contra prædones constituendo legem initio sui tribunatus promulgavit. unde idem post reditum in senatu de Gabinio inquit, *Qui in magistratu nisi rogationem de piratico bello tulisset, profectò & egestate & improbitate coactus, piraticam ipse fecisset.* Tum Hortensius in senatu contra Gabinium graviter, ornateque dixit. Q. Catulus, cum ex populo Rom. quæreret, si in uno Pompejo omnia ponerent, si quid eo factum esset, in quo spem essent habituri, cepit magnum suæ virtutis fructum ac dignitatis, cum omnes una prope voce, in eo ipso se spem habituros esse dixerunt. Hæc Cicero pro lege Manilia. ubi ait etiam, Pompejum hoc bellum piraticum, quod ipse cum Sallustio maritimum nominat, extrema hyeme apparasse, ineunte vere suscepisse, media æstate confecisse. Inter Gabinii collegas fuit L. Roscius Otho, quem Cicero pro Murena ait restituisse equestri ordini non solum dignitatem, sed

sumptum ac refectum erat, à Q. Catulo dedicatum est; Cassiodorus & Livius lib. 98. Tacitus lib. 19. Plinius lib. 7 cap. 43. Cicero etiam Verrina sexta, Q. Catulum appellans, Capitolium magnificentius esse restitutum, quàm fuerit, ait. Circa idem tempus M. Tullius pro Fontejo dixisse videtur. Tenuerat is provinciam Galliam prætor per triennium, ut supra ad annum DCLXXIX annotavi. Reversus autem Romam repetundarum reus factus est à Gallis, quòd Fontejo prætore oppressa ære alieno provincia fuisset: quæstum ipse ex viarum munitione fecisset, & portorium vini instituisset. Accusavit eum M. Plætorius, subscriptore M. Fabio. defendit M. Cicero circa hoc tempus, cùm jam equites cum senatoribus ex lege Aurelia judicarent, quod orationis verba ostendunt. Sequitur oratio pro A. Cæcina: cujus tempus incertum, argumentum verò tale est. M. Fulcinius Tarquiniensis Cæsenniæ uxori moriens, usumfructum omnium bonorum suorum legavit, ut frueretur una cum filio herede instituto. Filio mortuo, & auctione bonorum constituta, Cæsennia fundum ex iis bonis emere de sententia amicorum constituit. idque negotium Sex. Æbutio dedit. cui fundus, pecunia Cesenniæ emptus, fuit addictus. Cæsennia cùm non multò post A. Cæcinæ nupsisset, eumque heredem fecisset, decessit. Tum Æbutius fundum illum, quem mandato Cæsenniæ emerat, suum esse dixit. Itaque constitutum fuit, quo die in rem præsentem veniretur, ut cùm Cæcina de fundo esset dejectus, interdictum à prætore postularet. Verum Æbutius fundo occupato, Cæcinam in eum ingredi conantem, coactis armatisque hominibus per vim aditu ingressuque prohibuit. Repulsus Cæcina interdictum de armatis hominibus à Dolabella prætore impetravit, ut unde dejectus esset, eò restitueretur. Æbutius restituisse se dixit: in eamque rem sponsio facta est. de qua Recuperatores à prætore dati, cognoverunt. Tota quæstio definitionis est, An interdicto de vi teneatur etiam is, qui non dejecit de fundo, sed ab ejus ingressu prohibuit? de qua re Cicero in Oratore: *Tota mihi causa pro Cæcina de verbis interdicti fuit: res involutas definiendo explicavimus, jus civile laudavimus, verba ambigua distinximus.*

Anno urbis DCLXXXV, *Ciceronis* XXXIX, COSS. *fuerunt*,

L. CAECILIUS METELLUS, Q. MARCIUS REX.

DE his consulibus Cicero in Pisonem: *Aude nunc ô furia de tuo dicere, cujus fuit initium ludi Compitalicii, tum primum facti post L. Metellum & Q. Marcium coss. contra auctoritatem hujus ordinis.* Ita enim rectè Paulus Manutius nomina mendosa restituit. Idem Manutius hoc anno epistolam 4 libri I ad Atticum scriptam putat: in qua de L. Ciceronis mor-

morte agit. Hoc anno P. Clodius Luculli exercitum in Nisibis urbis obsidione sollicitavit, auctore Dione lib. 35. unde Cicero de Haruspicum resp. *Post exercitu L. Luculli sollicitato, fugit illinc.*

Anno urbis DCLXXXVI, *Ciceronis* XL, coss. *fuerunt*,

C. CALPURNIUS PISO, M'. ACILIUS GLABRIO.

HI consules nominantur à Cicerone lib. 12 ad Att. & Philippica secunda, quibus C. Triarius legatus Luculli à Mithridate victus fuit, ut Dio, Plutarchus & Appianus scribunt, qui addunt, cecidisse tum centuriones CL, tribunos XXIV, & castra Romanorum à Mithridate capta fuisse. Hæc est illa calamitas, quam Cicero in Maniliana tantam fuisse ait, ut eam ad aures L. Luculli imperatoris non ex prælio nuncius, sed ex sermone rumor afferret. *hic in ipso illo malo, gravissimaque belli offensione L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro jussu coactus, quod imperii diuturnitati modum statuendum veteri exemplo putavistis, partem militum, qui jam stipendiis confectis erant, dimisit, partem Glabrioni tradidit.* Hactenus Cicero. Confectis stipendiis erant milites Valeriani, οὐαλέριοι ὡς τῆς στρατείας ἀφεθέντες, ut Dio loquitur, qui addit, turbam etiam tum factam, cum milites Acilium consulem, qui ut Lucullo succederet, missus erat, adventare audiverunt. atque Acilius Glabrio est, quem Cicero in Maniliana Lucullo successisse ait. Huc pertinent verba illa Sallustii, quæ ex lib. 5 histor. apud Priscianum lib. 18 leguntur: *Legiones Valerianæ, comperto lege Gabinia Bithyniam & Pontum consuli datam, se missos esse.* Fuit enim hoc anno tribunus pl. A. Gabinius: qui, cùm piratæ non solum maria, verùm etiam oras maritimas suis latrociniis infestas redderent, ut præter historicos Cicero in Maniliana ait, de uno imperatore contra prædones constituendo legem initio sui tribunatus promulgavit. unde idem post reditum in senatu de Gabinio inquit, *Qui in magistratu nisi rogationem de piratico bello tulisset, profectò & egestate & improbitate coactus, piraticam ipse fecisset.* Tum Hortensius in senatu contra Gabinium graviter, ornateque dixit. Q. Catulus, cum ex populo Rom. quæreret, si in uno Pompejo omnia ponerent, si quid eo factum esset, in quo spem essent habituri, cepit magnum suæ virtutis fructum ac dignitatis, cum omnes una prope voce, in eo ipso se spem habituros esse dixerunt. Hæc Cicero pro lege Manilia. ubi ait etiam, Pompejum hoc bellum piraticum, quod ipse cum Sallustio maritimum nominat, extrema hyeme apparasse, ineunte vere suscepisse, media æstate confecisse. Inter Gabinii collegas fuit L. Roscius Otho, quem Cicero pro Murena ait restituisse equestri ordini non solum dignitatem,

sed

ſed etiam voluptatem. Tulit enim hoc anno tribunuſpl. legem, ut equitibus Rom. in theatro quatuordecim gradus proximi aſſignarentur, auctor Livius lib. 99, & Dio libro 36. de eadem lege Aſconius in Cornelianam ita ſcribit: *Roſcia eſt, qua L. Roſcius Otho biennio ante confirmavit, ut in theatro equitib. Romanis* XIIII *ordines ſpectandi gratia darentur.* Meminit ejuſdem Tacitus libr. 15. Horatius in Epodo, & epiſt. 1 libr. 1. & Juvenalis Saty. 3. Tu vide Xylandrum in Annotationibus in Plutarchi Ciceronem, in quas ea tranſtulit, quæ ante biennium ad ipſum pro noſtra amicitia miſeram. Eodem anno, cùm magnus ambitus eſſet, C. Cornelius tribunuſpl. is, qui biennio poſt majeſtatis reus à Cicerone defenſus eſt, legem de ambitu tulit: in qua graviſſimis pœnis crimen hoc ſanxit. quare ſenatus conſulibus mandavit, ut huic rei moderarentur, qui tum legem tulerunt, auctore Dione, ut eorum, qui ambitus convicti eſſent, nemini aut magiſtratum gerere, aut in ſenatu eſſe liceret, addita etiam multa pecuniaria. Hæc eſt lex Calpurnia de ambitu, quam ſeveriſſimè ſcriptam fuiſſe, Cicero pro Murena ait. Indicta erant tum comitia, ante quæ, ut Dio ſcribit, nihil ſciſcere licebat: ſed cùm interim candidati multa nefaria facerent, cædeſque fierent, ſenatus decrevit, ut antequam lex de ambitu lata eſſet, comitia ne haberentur, & conſulibus præſidium daretur. excitavit etiam turbas Cornelius, ut Dio & Aſconius ſcribunt. ob quas cum dilata comitia eſſent, Cicero ter prætor primus centuriis cunctis renunciatus eſt, ut ipſe in Maniliana teſtatur. Licebat autem ei præturam petere hoc tempore biennio poſt ædilitatem. vide epiſt. 25 libro 10 Famil. in præturæ petitione competitores illuſtres multos cùm haberet, prætor primus deſignatus eſt, auctore Plutarcho. ipſe prætereà in Bruto, ſe & prætorem primum & incredibili populi voluntate eſſe factum ait. idem in Piſonem confirmat. Cicero igitur prætor primus, id eſt primo loco factus fuit ex octo illis, qui tum fiebant. Prætores cum Cicerone deſignati ſeptem hi fuerunt, Q. Voconius Naſo, M. Plætorius, C. Flaminius, C. Orchinius, C. Aquillius Gallus, P. Caſſius, & C. Antonius, Cicero pro Cluentio, & Aſconius. De comitiis prætoriis agit Cicero epiſtola 8 & 9 lib. 1 Att. quæ hoc anno ſcriptæ fuerunt. in nona, candidatos omnibus iniquitatibus exercitos fuiſſe teſtatur. Extremo hujus anni menſe, a. d. IV Id. Decem. (quem diem Tribuniſpl. ineundo magiſtratui ſollennem fuiſſe, ex Livio & Dionyſio patet) C. Manilius tribunatu inito, poſt pauculos dies ſubnixus libertinorum & ſervorum manu legem tulit, ut libertinis in omnibus tribubus ſuffragium eſſet, auctor Aſconius in Cornelianam & Milonianam, atque hoc Dio lib. 36 ita ſcri-

scribit. τῷ ἔθνει τῷ τῶν ἀπελευθέρων ἔν τε τῇ ἐσχάτῃ τοῦ ἔτους ἡμέρᾳ, καὶ πρὸς ἑσπέραν, παρασκευάσας τινὰς ἐκ τοῦ ὁμίλου, ψηφίσασθαι μετὰ τῶν ἐξελευθερωσάντων σφᾶς ἔδωκεν. quorum verborum sententia, à docto interprete non satis bene expressa, hæc est, *Manilius libertinis extremo anni die sub vesperam comparatis nonnullis è multitudine, lege lata dedit, ut cum patronis suis suffragia ferrent.*

Anno urbis DCLXXXVII, *Ciceronis* XLI, coss. *fuerunt*,

M. AIMILIUS LEPIDUS, L. VOLCATIUS TULLUS.

HOS consules nominat Cicero in Catil. 1, & pro Sulla, quibus ipse kal. Januarii præturam iniit, quam hoc anno gessit. Indicat Asconius in Cornelianam, *Sequenti*, inquiens, *anno M. Lepido L. Volcatio coss. quo anno prætor Cicero fuit, reum Cornelium duo fratres Cominii lege Cornelia de majestate fecerunt*. Indicat idem Cicero pro Cœlio: *Fuit assiduus mecum prætore me: non noverat Catilinam: Africam tum prætor ille obtinebat, secutus est annus, causam de pecuniis repetundis Catilina dixit* [1]. Quare si Catilina causam de pecuniis repetundis anno sequente Cotta & Torquato coss. dixit, ut ex Asconio, & oratione pro Sulla cognoscitur: hoc anno, quo ille Africam obtinuit, Cicero prætor Romæ fuit. quod Dio exponens res gestas hujus anni disertè scribit. Prætor Cicero quæstioni de pecuniis repetundis præfuit, ut ipse pro Rabirio Postumo ita confitetur: *Accusavi de pecuniis repetundis, judex sedi, prætor quæsivi*. & pro Cornelio: *Postulatur apud me prætorem primum de pecuniis repetundis*. Idem ostendit pro Cluentio: ubi quæstionem de pecuniis repetundis suam vocat. Judicia Cicero, ut Plutarchus scribit, visus fuit castè integreque exercere. De Licinio Macro idem memoriæ proditum ait, eum, qui & ipse multum in civitate poterat, & Crasso patrono utebatur, cùm de pecuniis repetundis apud Ciceronem prætorem accusatus esset, & judices adhuc sententias ferrent, fretum sua potentia & studio amicorum domum abiisse, & caput statim totondisse, sumptaque veste pura tanquam victorem in forum revertisse. sed cùm Crassus in vestibulo occurrens, eum omnibus sententiis damnatum esse, dixisset, reversum decubuisse, atque ita decessisse, ajunt. quæ res Ciceroni, ut qui judicia magna cum diligentia exerceret, gloriam peperit. Hactenus Plutarchus. Valerius Maximus lib. 9 cap. 12 rem paulo aliter narrat. Cicero autem epist. 3 lib. 1 Att. quam hoc anno præ-

1. Cur Gruteriana has duas voces omiserit distinctione mutata, & sequantur aliæ, viderint. Præcipue autem ad mentem Fabricii facit locus orat. 11 in Rullum cap. 18. *Vos mihi prætori biennio ante, Quirites, hoc eodem in loco personam hanc imposuistis.*

prætor scripsit, *Nos*, inquit, *hic incredibili ac singulari populi voluntate de C. Macro transegimus: cui cùm æqui fuissemus; tamen multo majorem fructum ex populi existimatione illo damnato cepimus, quam ex ipsius, si absolutus esset, gratia cepissemus.* Meminit in eadem epistola comitiorum Q. Fratris, quibus ille ædilitatem petiisse videtur. Kal. Jan. hujus anni C. Manilii lex de libertinis S. C. damnata fuit, auctore Dion. Tum Manilius, ut Pompeji gratiam colligeret, legem promulgavit, ut Pompejo, qui tum in Cilicia belli maritimi reliquias persequebatur, Bithynia, Phrygia, Lycaonia, Galatia, Cappadocia, Cilicia, Colchis, Armenia minor cum omni apparatu belli piratici, & copiis omnibus, quæ sub Lucullo meruerant, bellùmque Mithridaticum, quod Lucullus jam annis septem gesserat, committeretur, Plutarchus in Pompejo, Appianus in Mithridatico, Dio lib. 36. Hanc legem promulgatam Q. Catulus & Hortensius viri consulares de more dissuaserunt, Cicero prætor suasit oratione, quæ pro lege Manilia exstat, qua bellum Mithridaticum & genere necessarium, & magnitudine periculosum, Cn. Pompejo, in quo summa esset scientia rei militaris, virtus, autoritas, & felicitas, transmittendum esse persuasit. Eodem anno A. Cluentius Avitus veneficii à T. Atio accusatus, à Cicerone prætore apud Q. Voconium defensus fuit. Veneno sustulisse cùm alios nonnullos, tum Oppianicum vitricum suum arguebatur. sed Cicero antequam ad hoc crimen veniat, Cluentium longa defensione primum de falsa infamia purgat. Cùm enim Oppianicus ante annos octo Lucullo & Cotta coss. ut supra demonstravimus, à Cluentio accusatus & condemnatus esset, defensor ejus L. Quintius rem in invidiam adduxit, cùm diceret, pecuniam in judicio fuisse versatam: & cum incertum esset, ex qua parte esset profecta, populus Rom. non credidit ab Oppianico datam, quia damnatus erat, & errore multorum in falso crimine Cluentius fuit, ut scribit Asconius in Verr. 2. Hoc tempore Ciceronem etiam pro M. Fundanio, & Q. Gallio dixisse, Carolus Sigonius in Fragmentis Ciceronis annotavit: sed de oratione pro Gallio dissentio. M. Ciceronem etiam, cùm prætura fungeretur, scholam M. Antonii Gniphonis frequentasse, Tranquillus de illustribus Grammaticis auctor est. Cùm P. Vatinius, patronus asper, & magistratuum contemptor, strumis oppletum collum haberet, ac coram à Cicerone prætore aliquid peteret, idque ille non concederet, sed diu deliberaret, dixit; ea de re se, si prætor esset, nihil dubitaturum. cui Cicero. At ego tantas cervices non habeo. Extremo mense hujus anni, cum Ciceroni jam biduum aut triduum præturæ superesset, Manilium quidam furti apud ipsum postulavit.

Stu-

Studebat Manilio populus, quod propter Pompejum, cui amicus erat, accusari videretur. cùm igitur Manilius unum diem petiisset, ac Cicero tantum insequentem dedisset, populus indigne tulit: quod mos esset, ut decem minimum dies prætores reis darent. quare productus in concionem à tribunis pl. ibique accusatus, cùm rogasset, ut audirent, dixit, Se, qui in reos semper, quantum leges permitterent, comis & humanus fuisset, indignum judicasse, non eundem se Manilio præstare; itaque ei diem, quem unum prætor in sua potestate haberet, dedita opera præfinivisse: cùm non sit ejus, qui rei causam adjuvare velit, ad alium magistratum judicium rejicere. hac oratione animi populi ita commutati sunt, ut Ciceronem lætis acclamationibus prosecuti, rogarent, ut Manilii patrocinium susciperet, quod ille præsertim ob Pompejum absentem cupide recepit: magnaque vi orationis in studiosos potentiæ paucorum & Pompeji invidos invectus est. Hactenus Plutarchus. Dio autem de eadem re in hanc sententiam scribit: *Cum homines nobiles Manilio accusationem comparassent, isque in hoc incumberet, ut dies sibi prorogaretur, Cicero prætor, & quæstionis judex præter alia, quæ contra Manilium fecit, vix in posterum diem judicium distulit, anni & præturæ exitum prætexens. quod cum multitudo indigne ferret, in concionem venit, coactus à tribunis pleb. senatumque insectatus, Manilii causam defensurum se promisit.* Sed quo minus hoc judicium fieret, Dio tumultum in causa fuisse ait. quem brevi expediam. Comitia consularia hoc anno habente L. Volcatio Tullo, consules designati fuerunt P. Autronius Pætus, & P. Cornelius Sulla. designatos jam L. Cotta, & L. Torquatus lege Calpurnia de ambitu, de qua diximus, accusarunt & damnarunt, atque ad se magistratum transtulerunt, ut Cic. in orat. in toga candida, Asconius, Sallustius & Dio testantur. Cicero quoque lib. 2 de Finib. ait, L. Torquatum adolescentulum eripuisse P. Sullæ consulatum, & ad patrem suum retulisse. Eodem tempore Catilina, cum de provincia Africa decessisset petiturus consulatum, pecuniarum repetundarum reus factus, prohibitus fuit petere, auctore Sallustio & Asconio. Tum contra Remp. conjuraverunt pauci, in quibus à Sallustio P. Autronius, L. Catilina & Cn. Piso numerantur. Dio & Suetonius illis addunt P. Sullam, nec dissentit Livius lib. 101. quo nomine Sulla post annos quatuor à L. Torquato accusatus, ab Hortensio & Cicerone defensus fuit. Hi circiter Nonas Decemb. consilio communicato, parabant in Capitolio kalend. Jan. Cottam & Torquatum coss. interficere. ea re cognita, in Nonas Febuar. consilium cædis transtulerunt. sed neque tum cædes facta est, quod Catilina signum conjuratis

prius,

prius, quàm parati essent, dederit, Sallust. & Asconius.

Anno urbis DCLXXXVIII, *Ciceronis* XLII, coss. *fuerunt*,

L. AURELIUS COTTA, L. MANLIUS TORQUATUS.

HORUM consulum meminit Cicero Agraria secunda, & in Catil. 3 his verbis: *Memoria tenetis, Cotta & Torquato coss. complures in Capitolio turres de cælo esse percussas, cùm & simulacra Deorum immortalium depulsa sunt, & statuæ veterum hominum dejectæ, & legum æra liquefacta: tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus*, &c. Eadem prodigia Cicero in secundo de consulatu Uraniam Musam narrantem fecit versibus elegantissimis, qui exstant lib. 1 de Divinat. de iisdem Obsequens, & Dio lib. 37. M. Tullius ex prætura in provinciam ire noluit, ut ipse pro Murena testatur: sed cum anno sequente consulatum petere cogitaret, hoc tempore prensabat. qua de re ait in epist. 1 lib. 1 ad Att. quam hoc anno ante comitia consularia Attico scripsit. His consulibus Cicero C. Cornelium de majestate apud Q. Gallium prætorem quatriduo defendit, quas actiones in duas orationes collatas edidit, auctore Asconio, apud quem reliquiæ orationum exstant. Eodem anno, ut Dio lib. 37 scribit, C. Papius tribunus pl. legem tulit, ne quis peregrinus in urbe esset. Hinc Cicero lib. 3 de Officiis: *Male etiam qui peregrinos urbibus prohibent, eosque exterminant, ut Pennus apud patres nostros, Papius nuper.* hanc legem Papiam nominat idem pro Archia. eandem intelligit in Agraria prima, cum inquit: *Simillime atque in illa lege, qua peregrini Roma ejiciuntur, Glaucippus excipitur.* Hoc quoque anno Catilina accusatus est repetundarum à P. Clodio adolescente, Cicero pro Cœlio, & Asconius. Reo de pecuniis repetundis Catilinæ advocatus fuit Torquatus consul, pro Sulla. Clodius accusator à Catilina pecuniam accepit, ut turpissimè prævaricaretur, de Harusp. resp.

Anno urbis DCLXXXIX, *Ciceronis* XLIII, coss. *fuerunt*,

L. JULIUS CAESAR, C. MARCIUS FIGULUS.

HOS consules nominat Cicero pro Sulla. iisdem se filiolo auctum scribit lib. 1 ad Att. Quia vero annus XLIII legibus Romanis consularis fuit, ut Cicero Philip. 5 ostendit, ideo Cicero hoc anno consulatum petivit, de quò pro Cœlio inquit: *Deinceps fuit annus, quo ego consulatum petivi.* In consulatus petitione sex competitores Cicero habuit, P. Sulpicium Galbam, L. Sergium Catilinam, C. Antonium, L. Cassium Longinum, Q. Cornificium, & C. Licinium Sacerdotem. de quibus Asconius in orat. in tog. cand. & Q. Cicero de petitione cons. in his patricii duo fuerunt, P. Galbà, & L. Catilina. de quibus Cicero pro Murena: *Etenim mihi ipsi accidit, ut cum duobus patriciis, altero improbissimo atque audacissimo,*

ſimo, altero modeſtiſſimo atque optimo viro peterem, ſuperavi tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam. Cum autem in dies licentia ambitus augeretur propter præcipuam Catilinæ & Antonii audaciam, cenſuerat ſenatus, ut lex ambitus aucta etiam cum pœna ferretur. cui rei cùm Q. Mucius Oreſtinus tribunuſpl. intercesſiſſet, graviter ſenatu interceſſionem ferente, Cicero ſurrexit, atque in coitionem Catilinæ & Antonii invectus eſt, habita oratione in toga candida. Utebatur enim hoc tempore magiſtratum petens candida toga, quam Polybius lib. 10 τήβενναν λαμπρὰν nominat. Eam orationem, cujus fragmenta apud Aſconium exſtant, Quintilian. lib. 3 c. 9 vocat librum in competitores, quem vituperationem continere ait, & tamen in ſenatu eſſe habitum loco ſententiæ. Catilina jam convocatis iis, quibus maxima neceſſitudo, & plurimum audaciæ inerat, conſilium ſuum expoſuerat, quod per Fulviam in vulgus prolatum, in primis ſtudia hominum accendit ad conſulatum mandandum M. Tullio Ciceroni, ut Salluſtius ſcribit. *itaque*, ait Aſconius, *Cicero conſul omnium conſenſu factus eſt: Antonius pauculis centuriis Catilinam ſuperavit.* & ipſe in Piſonem: *Me cuncta Italia, me omnes ordines, me univerſa civitas non prius tabella, quàm voce priorem conſulem declaravit.* Item Agraria ſecunda: *Eſt illud ampliſſimum, quòd hoc honore ex novis hominibus primum me multis poſthabitis affeciſtis, quòd prima petitione, quòd anno meo: ſed tamen magnificentius atque ornatius eſſe illo nihil poteſt, quòd meis comitiis non tabellam vindicem tacitæ libertatis, ſed vocem vivam præ vobis indicem veſtrarum ega me voluntatum ac ſtudiorum tuliſtis. itaque me non extrema tribus ſuffragiorum, ſed primi illi veſtri concurſus, neque ſingulæ voces præconum, ſed una voce univerſus pop. Rom. conſulem declaravit.* Hoc anno Ciceronem Q. Gallium de ambitu defendiſſe ut putem, Aſconius facit: qui in orat. in toga candida ſcribit, poſtea defenſum eſſe Gallium. Prætor fuerat anno ſuperiore: hoc verò tempore de ambitu accuſatus fuit, quod præturæ candidatus cùm eſſet, gladiatorium dediſſet, auctor Aſconius. Eodem anno illud memoria dignum accidiſſe Dio ſcribit, quod is, qui Sullæ juſſu Lucretium occiderat, & alius, qui multos proſcriptos interfecerat, rei inter ſicarios facti & condemnati ſunt, auctore in primis Julio Cæſare, ubi L. Bellienum, & L. Luſcium ſignificari, ex Aſconio in orat. pro Ligario ſcripſi. ubi Cicero ait, Sullanam crudelitatem à C. Cæſare eſſe vindicatam. Cæſar enim hoc anno in exercenda de ſicariis quæſtione eos quoque ſicariorum numero habuit, qui proſcriptione ob relata civium Romanorum capita pecunias ex ærario acceperant, auctore Suetonio. Eas verò pecunias M. Catonem

nem quæstorem anno superiore, Cotta & Torquato coss. etiam exegisse, Plutarchus in Catone scribit. Neque solum hoc præter opinionem multitudinis accidisse Dio ait, verum etiam quod Catilina, qui permultos à Sulla proscriptos occiderat, in judicium adductus & absolutus fuit. atque hoc est illud judicium, in quo Catilinæ Torquatum non adfuisse, cùm adessent ceteri, Cicero pro Sulla dicit. Catilinam à L. Lucullo reum inter sicarios factum post repulsam, Asconius scribit. Fuit hoc anno censor L. Aurelius Cotta, ut Plutarchus in Cicerone ostendit. itaque L. Cotta homo censorius dicitur, pro domo sua. Extremo hujus anni mense P. Servilius Rullus tribunus pl. inito magistratu legem agrariam promulgavit, ut decemviri summo cum imperio crearentur, qui in sua potestate Italiam totam, Syriam universam, eaque omnia, quæ virtute Pompeji recens imperio Romano adjecta erant, haberent; venderent quidquid publicum populi Rom. esset; judicarent de omnibus, de quibus ipsi vellent, exsules ejicerent, colonias deducerent, pecuniam ex ærario caperent, milites, quot opus haberent, conscriberent, & alerent. Hæc capita legis agrariæ Plutarchus in Cicerone recenset: ipse in Orationibus plura habet, sed quæ ad hæc pertineant.

Anno urbis DCXC, *Ciceronis* XLIV, coss. *fuerunt*,
M. TULLIUS CICERO, C. ANTONIUS.

KAL. Januarii Cicero se Rempubl. accepisse plenam sollicitudinis, plenam timoris, in qua nihil esset mali, nihil adversi, quod non boni metuerent, improbi exspectarent, ait Agrar. 2. Nam tribuni pl. ut Dio scribit, nacti Antonium cos. moribus sibi simillimum, partim liberos eorum, qui à Sulla proscripti, honorum petitione privati erant, ad magistratus adducebant; partim P. Pæto, & Cornelio Sullæ, qui cum ipso damnatus fuerat, senatoriam dignitatem restituebant, atque ut magistratus gerere possent, permittebant: alii novas tabulas proponebant, alii legem ferebant de agris dividendis per Italiam, & ditiones, quæ pop. Rom. imperio parebant. Hactenus Dio. Multa Antonius, collega Ciceronis, in Repub. moliebatur, favebat legi agrariæ, & Catilinæ familiaris ab ejus consiliis non erat alienus. quod Cicero pro Sextio & in Pisonem, Sallustius, Plutarchus & Dio significant. erat enim inflatus Catilina Antonii promissis, pro Murena. Hunc igitur Cicero patientia & obsequio suo primum mitigavit, atque ita de lege agraria cœpit agere. Kalendis Januarii inito consulatu senatum & bonos omnes legis agrariæ, maximarumque largitionum metu liberavit, ut ipse in Pisonem ait. Tum primam orationem consularem habuit in senatu, epist. 1 lib. 2 ad Att. atque hæc est oratio prima contra Rul-

Rullum, cujus pars exstat, in qua disputat contra venditionem rerum publicarum, emptionem agrorum, & deductionem coloniarum. Hac oratione, Plutarchus, auctores legis ita perterritos fuisse, ait, ut nihil contra dixerint. cùm deinde iidem consules in concionem vocarent, Cicero populo Rom. disceptatore uti non dubitavit: sed, cum senatum se sequi jussisset, progressus, secundam orationem consularem ad populum de lege Agraria dixit, in qua legem Servilíam antiquandam esse suadet, quòd per eam Rullus simulatione largitionis tyrannidem constituat: cùm & decemviris creandis libertatem populo eripiat, & in agrorum venditione atque emptione, coloniarumque deductione tyrannicam potestatem ipsis permittat. Hac oratione Plutarchus ait, Ciceronem non modo legem ejecisse, verum etiam tribunos in desperationem reliquorum, quæ moliebantur, conjecisse. Huc accesserunt duæ orationes breves, quasi ἀποσπασμάτια legis Agrariæ, ut scribit ad Atticum ep. 1 l. 2. harum una, quæ contra Rullum ad populum tertia legitur, brevissima extat. qua se defendit contra accusationem tribunorum, qui Ciceronem gratificantem Sullanarum assignationum possessoribus, Agrariæ legi obsistere criminati erant. Ita factum est, ut Cicerone dicente, legem agrariam, hoc est, alimenta sua abdicaverint tribus, ut Plinius lib. 7 cap. 30 ait. Quanta vis dicendi & eloquentia in Cicerone fuerit, Plutarchus in eo quoque declaratum fuisse ait, quod in illius consulatu circa spectacula evenit. L. Roscius Otho legem Theatralem Pisone & Glabrione coss. tulerat, ut supra demonstravimus. quam plebs ad ignominiam suam pertinere censuit: ideoque Roscium in theatro sibilis consectata est, cùm equites contra illum plausu exceperunt. sublato deinde majore hinc sibilo, inde plausu, convicia, & tumultus tota cavea consecutus est. quo audito, M. Tullius in theatrum venit, & populum in ædem Bellonæ evocatum reprehendendo & admonendo castigavit. Hanc orationem consularem tertiam de Othone appellat lib. 2 ad Att. qua effectum est, ut Roscio theatralis auctori legis plebs ignoverit, & notatam se discrimine sedis æquo animo tulerit, ut Plinius lib. 7 cap. 30 testatur. Plutarchus vero scribit plebem ex æde Bellonæ in theatrum reversam, Othoni magnum plausum dedisse, & de ornando viro equestri ordini nihil concessisse. Quarta oratio consularis pro Rabirio exstat, sed imperfecta. Unde orta hæc causa fuerit, diximus supra ad annum DCLIII, quo Saturninus occisus fuit. hoc vero tempore C. Julius Cæsar T. Labienum subornavit, qui C. Rabirio perduellionis diem diceret, ut Suetonius scribit, & Dio pluribus verbis lib. 37. Est

au-

antem perduellio summum imminutæ majestatis crimen, de quo Duumviri à populo creati, quærere solebant. quod vetus lex apud Livium libro 1 ostendit. Itaque C. & L. Cæsares Duumviri in hac causa creati, non à populo, ut moris erat; sed à prætore, quod non licebat, Rabirium condemnarunt, ut Dio scribit. C. Cæsar, auctore Suetonio, *sorte judex in reum ductus tam cupide condemnavit, ut ad populum provocanti nihil æque ac judicis acerbitas profuerit.* Populo appellato, comitia centuriata, quibus de perduellione judicari solebat, in campo Martio habita sunt: ubi consul Cicero C. Rabirium defendit, tum quod senatus imperio paruisset, tum quod fidem publicam non violasset, quam Marius sine S. C. dare non potuisset. De hac causa in Pisonem hæc dixit: *Ego in C. Rabirio perduellionis reo* XL *annis ante me consulem interpositam senatus auctoritatem sustinui contra invidiam, atque defendi.* de eadem in Oratore: *Jus omne retinendæ majestatis Rabirii causa continebatur, ergo in omni genere amplificationis exarsimus.* Quinta oratio consularis fuit de proscriptorum filiis. hi sunt, quos Plutarchus in Cic. scribit, lege Cornelia honoribus exclusos, cùm neque infirmi, neque pauci essent, populum concitasse: ac juste quidem Sullæ tyrannidem accusasse, verum alieno tempore rempub. perturbasse. Dictator enim Sulla non solum inimicos suos proscripsit, sed eorum etiam filios petendorum honorum jure lege lata privavit. auctores sunt Plutarchus in Sulla, Paterculus lib. 2, & Dionysius Halicarnasseus lib. 8, qui addit illis etiam aditum in senatum obstructum fuisse. itaque petentibus illis, ut, lege Cornelia abrogata, capessendorum honorum potestas sibi fieret, Cicero consul restitit, qua de re Quintilianus lib. 11 c. 1, & Cicero in Pisonem: *Ego adolescentes bonos & fortes, sed usos ea conditione fortunæ, ut si essent magistratus adepti reip. statum convulsuri viderentur, meis inimicitiis, nulla senatus mala gratia, comitiorum ratione privavi.* Hinc Plinius Ciceronem appellans, *Te orante*, inquit, *proscriptorum liberos honores petere puduit.* Sextam orationem consularem M. Tullius ad Atticum numerat, quam habuit, cùm provinciam in concione deposuit. Provincias senatus consulibus lege Sempronia decreverat Macedoniam & Galliam Cisalpinam. Macedoniam, ut Dio scribit, Cicero, Galliam Antonius erat sortitus. commutatis deinde provinciis, Cicero pro illa hanc recepit, acceptamque in concione deposuit. hinc in Pisonem, *Ego*, inquit, *provinciam Galliam senatus auctoritate, exercitu, & pecunia instructam, & ornatam, quam cum Antonio communicavi* [*commutavi* fortasse rectius] *quod ita existimabam tempora reip. ferre, in concione deposui, reclamante populo Rom.* Interim L. Sergius Catilina arma

ma per Italiam locis opportunis parabat, pecuniam sua aut amicorum fide sumptam mutuam, Fæsulas ad C. Manlium centurionem portabat. denique plurimos cujusque generis homines adsciscebat, & in proximum annum consulatum petebat, ut Sallustius scribit, cùm omnia, ut consul designaretur, Catilina moliretur, nihilque intentatum relinqueret. M. Tullio referente placuit senatui, ut ad pœnam, quæ ambitus crimini constituta erat, decem annorum exsilium, lege ad populum lata, adderetur. hæc Dio. Legem de ambitu se consulem tulisse, Cicero quoque pro Murena aliquoties significat. item in Vatinium: *Atque illud etiam audire à te cupio, quare cùm ego legem de ambitu ex S. C. tulerim, sine vi tulerim, salvis auspiciis tulerim, salva lege Ælia & Fufia, tu eam esse legem non putes?* vetabat eadem lex biennio, quo quis peteret, petiturusve esset, gladiatores dare, nisi ex testamento præstituta die, ut ibidem & pro Sextio ait. Cum Catilina, ut Dio tradit, hanc legem Tulliam contra se ex S. C. latam putaret, manum quandam comparavit, & Ciceronem cum aliis nonnullis principibus in campo comitiis interficere conatus est, ut ipse confestim designaretur. Edicta comitia consularia fuisse videntur in ante diem XII Kalend. Novemb. qui nominatur in Catil. I. sed, cùm pridie ejus diei Cicero Catilinæ consilia ad senatum detulisset, factum est S. C. ne postero die comitia haberentur, ut de iis rebus in senatu agi posset. *Itaque postridie*, inquit Cicero pro Murena, *frequenti senatu Catilinam excitavi, atque eum de iis rebus jussi, si quid vellet, quæ ad me allata essent, dicere. atque ille, ut semper fuit apertissimus, non se purgavit, sed indicavit, atque induit. tum enim dixit, duo corpora esse Reip. unum debile infirmo capite, alterum firmum sine capite: huic, cùm ita de se meritum esset, caput se vivo non defuturum.* Hactenus Cicero. idem est apud Plutarchum. Eo die, id est, decimo octavo ante, quàm primam Catilinariam Cicero dixit, ut Asconius in Orat. in Pisonem scribit, factum est S. C. ut viderent consules, ne quid respub. detrimenti caperet. de quo Sallustius, & Plutarchus, qui addit, hoc S. C. facto, Ciceronem res externas Q. Metello commisisse, ipsi urbem curæ fuisse; idem Cicero ep. 2 lib. 5 Famil. significat. Comitiis, quod homines jam tum conjuratos, ut pro Murena testatur, in campum deduci sciebat, descendit in campum cum firmissimo præsidio fortissimorum virorum, & cum illa lata insignique lorica, ut omnes boni animadverterent, & cum in metu & periculo consulem viderent, id quod est factum, ad opem præsidiumque ejus concurrerent. Tectus igitur præsidio firmo amicorum, Catilinæ tum, & Autronii copias & conatum re-

pressit, ut ait pro Sulla, & in Catil. 1. *Cùm proximis comitiis consularibus me consulem in campo, & competitores tuos interficere voluisti, compressi tuos nefarios conatus amicorum præsidio & copiis, nullo tumultu publicè concitato.* Loricæ, qua tectus Cicero in campum descendit, meminerunt Plutarchus, & Dio. His comitiis Catilina repulsam iterum tulit: consules declarati sunt, D. Junius Silanus, & L. Licinius Murena. *Cùm igitur nihil*, inquit Dio, *Catilina procederet, jussit conjuratos noctu in domum quandam convenire.* Fuit ea domus M. Porcii Lecæ, in quam conjuratos nocte ea, quæ consecuta est posterum diem Nonarum Novembr. Catilinæ denunciatione convenisse, Cicero pro Sulla ait. tum Catilinæ dies exeundi, tum ceteris manendi conditio, tum descriptio totam per urbem cædis atque incendiorum constituta est. quod à Cic. Orat. 1 & 2 in Catil. & à Sallustio explicatur. Dixit ibi Catilina, paullulum esse sibi etiam tum moræ, quòd Cicero viveret; reperti sunt duo equites Romani, qui sese illa ipsa nocte paullo ante lucem Ciceronem in suo lectulo interfecturos pollicerentur, orat. 1 in Catil. Alter eorum C. Cornelius à Sallustio & Cicerone pro Sulla nominatur. ei Sallustius L. Varguntejum addit, qui senator, non eques fuit. Plutarchi libri Marcium & Cethegum habent. Dio neutrius nomen expressit. Cùm autem Cicero per Fulviam de dolo, qui parabatur, vixdum etiam cœtu illo dimisso, certior factus esset, domum suam majoribus præsidiis munivit atque firmavit: exclusit eos, quos Catilina mane ad ipsum salutatum miserat, Cic. in Catil. 1, Sallustius, Plutarchus, Appianus & Dio. VI Idus Novemb. Cicero senatum in Jovis Statoris ædem, quæ erat initio viæ Sacræ, quà ad Palatium ascenditur, convocavit. Venit eodem Catilina, eique nullus senator assidere voluit, ut Plutarchus scribit. Cicero in Catil. 1 & 2 ait principes ordinis senatorii partem illam subselliorum, ad quam ille accesserat, nudam atque inanem reliquisse. Tum M. Tullius consul sive præsentiam ejus timens, sive ira commotus, orationem habuit luculentam, atque utilem reipubl. quam postea scriptam edidit, ait Sallustius. Hæc est prima oratio in Catilinam, & septima consularis, qua Catilinam emisit, epist. 1 lib. 2 ad Att. *Ego*, inquit in Pisonem, *L. Catilinam, cædem senatus, interitum urbis non obscurè, sed palam molientem, egredi ex urbe jussi: ut à quo legibus non poteramus, mœnibus tuti esse possemus.* Plutarchus; *Cicero eum urbe exire jussit: oportere enim inter se, qui verbis, & illum, qui armis rempub. gereret, murum interesse.* Catilina igitur nocte intempesta cum trecentis armatis, lictoribus & fascibus imperii insignibus adhibitis, ex urbe in Manliana castra profectus est. Po-

stri-

ftridie, quam Catilina profugit, Cicero orationem ad populum habuit, quam octavam consularem numerat epist. 1 lib. 2 ad Att. & est secunda Catilinaria, in qua Orator gratulatur populo & reipub. quod Catilina ex urbe sit profectus: atque ad confirmandos animos bonorum civium, & infringendos conjuratos utriusque partis copias inter se comparat. Postquam Romæ compertum fuit, Catilinam in castra Manliana profectum esse, senatus Catilinam & Manlium hostes judicavit. decrevit præterea, ubi consules delectum haberent, Antonius cum exercitu Catilinam persequi maturaret, Cicero urbi præsidio esset, auctore Sallustio. Catilina jam bellum gerente, cum ejus socii in urbe relicti nondum essent deprehensi, Cicero Murenam consulem designatum defendit, ut ex ipsa oratione & pro Flacco apparet. Accusarunt eum de ambitu Ser. Sulpicius, M. Porcius Cato, & Cn. Postumius. Sulpicius competitor ejus fuerat, & repulsam tulerat. Catonem Plutarchus in ejus vita scribit jurasse, accusaturum se quemcunque pecuniam populo dare cognovisset: ideoque Murenæ nomen ab eo delatum esse, quod is pecunia effecisset, ut consul cum Silano designaretur. Defenderunt Murenam Q. Hortensius, M. Crassus, & M. Cicero, qui, cùm Hortensium eloquentiæ laude tum florentem superare contenderet, nullam partem noctis conquievit, usque eò ut nimiis curis & vigiliis afflictus, inferior, quàm ille, in actione visus fuerit. hæc Plutarchus in Cicerone, ut ego jampridem converteram, ubi quod alii μὴ addunt, alii αὐτοῦ pro αὐτοῦ legunt, nullo modo probare possum. Interim P. Lentulus Sura legatos Allobrogum, qui Romam questum de avaritia magistratuum venerant, sollicitavit, eosque in Galliam ad suos cives cum litteris misit. Cicero omni re, opera Q. Fabii Sangæ patroni civitatis Allobrogum cognita, L. Valerio Flacco & C. Pomptinio prætoribus imperavit, ut in ponte Mulvio per insidias Allobrogum comitatus deprehenderent. Igitur IIII Nonas Decembr. cum advesperasceret occultè eò profecti, tertia ferè vigilia exacta, Allobroges cum comitatu & litteris comprehenderunt, atque ad Ciceronem, cùm jam dilucesceret, deduxerunt. III Nonas Cicero principes conjurationis ad se venire jussit, & senatum in ædem Concordiæ vocavit. Ibi T. Vulturcii, & Allobrogum indiciis conjuratio omnis patefacta est. Introductis in senatum indicibus, Cicero constituit C. Cosconium, M. Messalam, P. Nigidium, Ap. Claudium, qui omnia indicum dicta, interrogata, responsa perscriberent. quod ipse pro Sulla refert. Tum Lentulus, Cethegus, Statilius, Gabinius, & Cæparius ex S. C. in custodiam sunt traditi. quæ Cicero in Catilin. 3, Sallustius, Plutarchus, Appia-

 nus

nus & Dio pluribus verbis exponunt. Eo die senatus Ciceroni togato, non, ut multis, bene gestæ, sed ut nemini, conservatæ reipub. testimonium dedit, & singulari genere supplicationis Deorum immortalium templa patefecit, in orat. in Pisonem. ejusdem supplicationis mentio est Catilin. 3 & 4, Philip. 2 & 14, pro Sulla, & epist. 4 lib. 15 Famil. Sub noctem progressus in concionem Cicero, populo, qui frequens aderat, quidquid in senatu actum erat, exposuit ea oratione, quæ tertia in Catilinam exstat, & nona Consularis numeratur, epist. 1 lib. 2 ad Att. E concione Cicero, ut Plutarchus scribit, in domum vicini à populo deductus fuit, eo quòd domi ejus in operto sacra Bonæ deæ à mulieribus & Vestalibus fierent. ibi tum peracto sacrificio, cum ignis in ara jam exstinctus putaretur, magna flamma è cineribus in altum sublata fuit. quo ostento aliarum mentes perculsæ fuerunt. Vestales Terentiam Ciceronis conjugem maritum adire, atque dicere jusserunt, quæ de patriæ salute agere instituisset, ea exsequi ne dubitaret. Ostenti hujus mentio est quoque in Dionis historia libro 37. Postero die, pridie nonas Decembr. indicibus præmia constituta fuerunt, ut Cicero in Catilin. 4 indicat. Nonis Decembr. cum Cicero consul intelligeret, paratos esse, qui Lentulum & Cethegum eriperent, dispositis præsidiis, & senatu convocato retulit, quid de iis fieri placeret, qui in custodiam traditi erant. Primus D. Junius Silanus, quia consul designatus erat, sententiam rogatus, extremum supplicium in eos decrevit. ei assensi sunt deinceps multi, donec ad Ti. Neronem sententiæ dictio pervenit. hunc censuisse Appianus ait, ut comprehensi in vinculis haberentur, quoad Catilina bello profligatus esset. Cæsar deinde prætor designatus censuit, eos publicatis bonis in vinculis per municipia habendos. Huic sententiæ, ait Plutarchus, cùm & æquitatis plena, & ab homine eloquentissimo dicta esset, momenti Cicero non parum addidit: surrexit enim, atque in utranque partem disseruit, partim illam Silani, partim hanc Cæsaris sententiam defendens. quibus verbis summam quartæ orationis in Catilinam comprehendit. in qua Cicero de duabus sententiis contrariis ita disputat, ut non obscurè in severiorem Silani inclinet. atque hæc est decima oratio Consularis: quam in senatu Nonis Decembr. habitam fuisse, ipse epist. 1 libr. 2 ad Att. scribit; ut satis mirari nequeam, Silvium & Curionem affirmare, illam orationem VII Idus dictam fuisse. Cæsari deinceps omnes assensos esse usque ad Catonem, Appianus & Dio tradunt. Plutarchus ait, Q. Lutatium Catulum primum contradixisse. Inde M. Porcius Cato tribunus pl. designatus, adhuc admodum adolescens, penè inter ultimos rogatus senten-

tiam, tanta vi animi atque ingenii invectus est in conjurationem, ut ardore oris orationem omnium lenitatem suadentium societate consilii suspectam fecerit; sic impendentia ex ruinis incendiisque urbis, & commutatione status publici pericula exposuit; ita consulis virtutem amplificavit, ut universus senatus in ejus sententiam transiret. hæc Velleius. tu lege Ciceronem pro Sextio. Facto igitur S. C. in Catonis sententiam, supplicium de Lentulo, Cethego, Statilio, Gabinio, Cæpario in carcere sumptum est. Atque ita M. Cicero suis consiliis, suis laboribus, sui capitis periculis, sine tumultu, sine delectu, sine armis, sine exercitu, quinque hominibus comprehensis, atque confossis, incensione urbem, internecione cives, vastitate Italiam, interitu rempubl. liberavit, in orat. pro Sulla. Ad vesperum, cum Cicero, ut Plutarchus scribit, per forum se domum suam reciperet, non jam silentio cives, neque ordine illum deducebant: sed quocunque accesserat, omnes eum vocibus & plausu excipiebant, & servatorem ac conditorem patriæ appellabant, in foribus lampades & faces accensæ vicos & angiportus clarissima luce collustrabant, pro tectis mulieres stabant, ut eum virum honorarent & spectarent, qui clarissimis viris comitatus tanto splendore per forum ascenderet. atque hæc facta sunt Nonis Decembr. quas Cicero semper in ore habebat, ut scribit Brutus ad Att. Vide epist. 9 lib. 1 Fam. epist. 16 lib. 1 & epist. 1 lib. 10 ad Att. In consulatu M. Tullius legem quoque de legationibus liberis tulit, ne sicut antea, infinitum, sed annuum tempus earum esset, libr. 3 de legibus. Quæstor Ciceronis cos. fuit T. Fadius, post red. in senatu. Antonii quæstor fuit P. Sextius, pro Sextio. Eodem anno Cicero consul L. Luculli currum triumphalem pænè in urbem introduxit, in Lucullo. itaque Murenæ consulatum petenti exercitus totus Luculli, qui ad triumphum per eos dies venerat, præstò affuit, pro Murena. Eodem consule referente, primum decem dierum est supplicatio decreta Cn. Pompejo Mithridate interfecto, confectoque Mithridatico bello, in orat. de provinciis Coss. Hactenus consulatum Ciceronis descripsimus. de quo M. Crassus ita dixit, *Se, quòd esset senator, quòd civis, quòd liber, quòd viveret, Ciceroni acceptum referre. quoties conjugem, quoties domum, quoties patriam videret, toties se beneficium ejus videre*, epist. 11 lib. 1 ad Att. Maximè verò consulatum hunc Cn. Pompejus probavit; qui, ut Ciceronem primùm decedens ex Syria vidit, complexus & gratulans, ejus beneficio patriam se visurum esse dixit, Philip. 2. idem vir abundans bellicis laudibus Ciceroni multis audientibus hoc tribuit, ut diceret; frustra se tertium triumphum deportaturum fuisse,

nisi ejus in rempubl. beneficio, ubi triumpharet, esset habiturus, lib. I de Officiis. Ciceronem præterea Q. Catulus princeps senatus, & auctor publici consilii frequentissimo senatu parentem patriæ nominavit, in Pisonem. Neque solum Catulus, verum etiam multi alii sæpe in senatu Ciceronem patrem patriæ nominarunt, ut ipse testatur pro Sextio. in his Plutarchus numerat Catonem. de quo Appianus: *Cùm Cato Ciceronem patrem patriæ appellasset, populus acclamavit: atque, ut quibusdam placet, hæc appellatio primum Ciceroni tributa, inde ad Imperatores pervenit.* Hinc Juvenalis Satira 8.

Roma parentem,
Roma patrem patriæ Ciceronem libera dixit.

Et Plinius lib. 7 cap. 10 M. Tullium sic affatur: *Salve primus omnium parens patriæ appellate.* De Cicerone L. Gellius vir clarissimus in concione dixit, si ille consul, cum fuit, non fuisset, rempubl. funditus interituram fuisse, post red. ad Quirites. Idem civicam coronam Ciceroni deberi à republ. dixit, in Pisonem. vide Gellium lib. 5 cap. 6. Cùm extremis diebus anni hujus novi tribuni pl. quia a. d. IV Id. Decembr. magistratum inibant (ut supra ad annum DCLXXXVI demonstravimus) res eas, quas Cicero consul gesserat, vexare cuperent, ille P. Sextium Capua accersivit cum eo exercitu, quem tum secum habebat: cujus adventu tribunorum conatus sunt retardati, Cicero pro Sextio. Hos tribunos Plutarchus Metellum, & Bestiam nominat: sed L. Calpurnius Bestia tribunatu jam V Id. abierat, quod Manutius & Corradus ex Sallustio monuerunt. Quintus autem Metellus Nepos novus tribunus pridie Kalend. Januarii Ciceronem consulem abeuntem magistratu concionis habendæ potestate privavit. cujus injuria Ciceroni tamen honori summo fuit. nam cum ille nihil ei, nisi ut juraret permitteret, magna voce juravit verissimum pulcherrimumque jusjurandum: quod populus item magna voce ipsum verè jurasse juravit, epist. 3 libr. 5 Famil. Juravit autem se patriam conservasse, ut Plutarchus & Dio scribunt. & ipse Cicero in Pisonem. *Ego*, inquit, *cùm in concione abiens magistratu dicere à tribuno plebis prohiberer, quæ constitueram; cumque is mihi tantummodò, ut jurarem, permitteret; sine ulla dubitatione juravi, rempublicam atque hanc urbem mea unius opera esse salvam. mihi populus Romanus universus illa in concione non unius diei gratulationem, sed æternitatem immortalitatemque donavit, cùm meum jusjurandum tale atque tantum juratus ipse una voce & consensu approbavit, quo quidem tempore is meus domum fuit è foro reditus, ut nemo nisi qui mecum esset, civium esse in numero videretur.* hujus frequentiæ, qua abiens con-

consulatu domum fuit reductus, mentio est in epist. 1 lib. 2 ad Att.

Anno urbis DCXCI, *Ciceronis* XLV, coss. *fuerunt*,
D. JUNIUS SILANUS, L. LICINIUS MURENA.

AB his Consulibus lata fuit lex Junia Licinia, qua, ut leges trinundino die promulgarentur, pœna adjecta cavebatur, Cic. Philip. 5. *Ubi lex Cæcilia & Didia? ubi promulgatio trinundinum? ubi pœna recenti lege Junia & Licinia?* Ejusdem legis meminit in Vatinium, & ad Atticum ep. 9 lib. 2, & ep. 15 lib. 4. Initio hujus anni Catilina in agro Pistoriensi à C. Antonio proconsule cum exercitu cæsus est, Sallustius, Dio lib. 37, Livius lib. 103. Vicit eum prælio M. Petrejus legatus Antonii, de quo Cicero pro Sextio. Victo Catilina Antonius laureatos fasces, ut Obsequens scribit, in Macedoniam provinciam tulit, cui per triennium deinde præfuit. Quia verò Antonius in fascibus insignia laureæ præferebat, imperator appellatus erat. qua de re scripsi in Ligarianam. Itaque Cic. ep. 5 lib. 5 Fam. qua Antonio T. Pomponium Atticum in Græciam proficiscentem hoc anno commendavit, *Imperatori* adscribit, quod Paulus Manutius sine causa miratur. nam & Dio lib. 37 apertè tradit, Antonium ob victoriam de Catilina, quamquam cæsorum numerus infra legitimum esset, Imperatorem appellatum fuisse. Metellus tribunus pleb. a. d. III Non. Januar. ut est epist. 2 lib. 5 Famil. cum agere cœpisset, non in senatu, ut vir doctus annotavit, sed ad populum, ἐν τῷ ὁμίλῳ, ut Dio loquitur (fuisse autem diem comitialem vetus kalendarium ostendit) tertio quoque verbo orationis suæ Ciceronem appellabat, cùm clamaret, non licuisse ei, Lentulum, Cethegum, & reliquos cives indicta causa necare, atque hoc crimen verbo Ciceroni, re senatui intendebatur, auctore Dione. Cicero Metello forti animo restitit, & orationem Metellinam contra concionem Metelli scripsit, cum ille prior scripsisset, epist. 10 lib. 1, & epist. 12 lib. 3 ad Att. Meminit Quintilian. lib. 9 cap. 3, Gellius lib. 18 cap. 17, Priscianus lib. 9 & 10. Tunc etiam Metellus Celer, qui Galliam provinciam pro consule obtinebat, ad Ciceronem misit epist. 1 lib. 5 Famil. querens Nepotem fratrem suum ab eo oppugnatum, cui Cicero epistola secunda respondet. Hoc anno ex indicio L. Vettii equitis R. qui de Catilinæ sociis in urbe remanserant partim præsentes, partim cum citati non respondissent, damnati sunt, ut Dio scribit. in his fuerunt P. Autronius, Ser. Sulla. L. Vargunteius, M. Porcius Læca, C. Cornelius, quos Cicero in orat. pro Sulla nominat. damnati sunt lege Lutatia de vi publica, quod indicant hæc

verba Ciceronis pro Coelio: *Quam legem Q. Catulus armata dissensione civium, reip. extremis penè temporibus tulit: quaque lex, sedata illa flamma consulatus mei, fumantes reliquias conjurationis exstinxit.* Tum L. Torquatus, qui P. Cornelio Sullæ consulatum ante triennium eripuerat, ejusdem nomen de duplici conjuratione detulit. de priore, quæ L. Tullo, M. Lepido coss. inita fuit, Q. Hortensius; de posteriore Cicero, qui illam anno superiore oppresserat, defendit oratione illa, quæ pro P. Sulla exstat. quam hoc tempore, condemnatis aliis conjuratis, habitam esse, illa verba argumento sunt: *Severitatem judiciorum, quæ per hos menses in homines audacissimos facta est, lenitate ac misericordia mitigate.* Huc accedit, quòd homines docti tribunum illum, quem Cicero ad lugendos conjuratos ex illis relictum videri ait, Metellum Nepotem esse non sine causa putant. Eodem tempore, cùm Sulla reus esset, domum Cicero in Palatio emit, ut Gell. scribit lib. 12 cap. 12. Domus emptæ à se meminit epist. 10 lib. 1 ad Att. quam scripsit mense Januario anni sequentis. quare non dubito, quin extremo hujus anni mense, cum Q. Fufius Calenus tribunatum pleb. inivisset, Cicero scripserit epist. 6 lib. 5 Famil. ad P. Sextium, qui, cùm anno superiore C. Antonii consulis quæstor fuisset, hoc anno pro quæstore cum eodem in Macedonia erat. vide Orat. pro Sextio. Cn. Pompejus, confecto jam bello Mithridatico, litteras publicè miserat: in quibus, quod gratulationem de rebus à se in urbe gestis prætermiserat, Cicero cum eo expostulat epist. 7 lib. 5 Fam. P. Clodius Ap. F. adolescens audax & insolens Pompejæ uxoris C. Cæsaris amore captus, extremo hoc anno, cùm Bonæ deæ in domo Cæsaris pro populo fieret, in opertum cum veste muliebri venit; sperans se, quod imberbis esset, clam ingressum, ad Pompejam perventurum. Sed dum in amplis & laxis ædibus oberrat, ab Aureliæ matris Cæsaris ancilla conspicitur, nomenque rogatus, cùm se Auram pedisequam Pompejæ quærere dixisset, ex voce agnoscitur, & à mulieribus in cubiculo ancillæ, cum qua domum ingressus erat, deprehenditur, atque foras ejicitur, ut Plutarchus in Cicerone & Cæsare scribit. Cicero in Orat. de Harusp. respons. ait illum ancillarum beneficio emissum esse, tu vide epist. 10 & sequentes lib. 1 ad Atticum.

Anno urbis DCXCII, *Ciceronis* XLVI, COSS. *fuerunt*,

M. PUPIUS PISO, M. VALERIUS MESSALA.

P. CLODII facinore patefacto, à Virginibus & Pontificibus id nefas est decretum: Cæsar deinde uxori nuntium remisit, & Clodium tribunus pl. accusavit, auctore Plutarcho in Cæsare. Accusatorem Clodii Cicero de Harusp. resp. Lentu-

tulum nominat. Clodium incesti crimine à tribus Lentulis accusatum fuisse, Valerius lib. 4 cap. 2 tradit. De Clodii judicio vide epist. 13 lib. 1 ad Att. in eo M. Tullius testis productus, cùm Clodius crimen ita refelleret, ut diceret, se illa nocte non Romæ, sed longe ab urbe Interamnæ apud Cassinium Scholam fuisse, Cicero contra pro testimonio dixit; illum ad se domum venisse, & de quibusdam rebus egisse. id quod verum erat. Plutarchus, Cicero pro domo, & Milone, ibidemque Asconius, Quintilianus lib. 4 cap. 2, Valerius lib. 8 cap. 5. Absoluto Clodio Cicero cum eo idibus Maji in senatu contendit ep. 13 lib. 1 ad Att. Hoc anno Q. Tullius Cicero M. frater prætor fuit: cumque prætores provincias sortirentur, Q. Ciceroni Asia obtigit, ep. 12 lib. 1 ad Attic. Obtinuit eam provinciam per triennium, cùm L. Valerio Flacco successisset, ut ex Orat. pro Flacco intelligitur. Eodem anno censores creatos fuisse, & lustrum condidisse, ex lib. 1 ad Att. & Dionis lib. 37 satis notum est. Hi Onuphrio sunt P. Servilius Isauricus, & Mam. Æmilius Lepidus. Ante hos Censores Ciceronem pro Archia dixisse, hæc verba [1] orationis, quæ ex tanto numero interpretum nemo adhuc exposuit, arguunt. *Est enim obscurum, proximis censoribus hunc cum clarissimo imperatore L. Lucullo apud exercitum fuisse, superioribus cum eodem quæstore fuisse in Asia, primis Julio & Crasso nullam populi partem esse censam.* L. Julium Cæsarem, & P. Licinium Crassum censores fuisse primos post datam civitatem Archiæ, anno DCLIV diximus. Tertio anno pòst, L. Marcius Philippus & M. Perperna censores lustrum LXVI fecerunt, quo tempore Archias in Asia fuit cum Lucullo quæstore, qui per multos annos admirabili quadam laude provinciæ præfuit, Cicero in Lucullo. Censura deinde intermissa fuit usque ad annum urbis DCLXXXIII, quo L. Gellius, Cn. Lentulus lustrum LXVII fecerunt, cùm Lucullus in Asia bellum contra Mithridatem administraret. atque hi Censores proximi ante Ciceronis consulatum censum egerunt. Nam qui Cotta & Torquato coss. creati fuerunt, propter dissensionem abdicarunt: illi autem, qui anno insequenti iis successerunt, intercedentibus tribunis pl. nihil agere potuerunt, auctor Dio lib. 37. Itaque M. Tullius post consulatum ante censores, qui hoc anno creati fuerunt, A. Licinium Archiam, cui Gracchus quidam civitatis controversiam moverat, defendit illa oratione, quæ exstat. in qua primo, eum civem esse, probat: deinde reliqua oratione ornat, ut civitate Romana dignum esse

1 Cur vocem hanc omisit Gruterus, & omnes inde editiones usque ad hanc?

se demonstret. Corradus ex epist. 13 lib. 1 ad Attic. putat, Ciceronem pro Archia dixisse Metello & Afranio coss. sed qui, quod inchoavit, nondum perfecit, nihil scripsisse videri potest. Hoc anno Pompejus tertium triumphum de Mithridate, Tigrane, plurimisque regibus, ac gentibus per biduum III & prid. Kal. Octobr. ut est in Fastis Capitol. egit. trium triumphorum Pompeji mentio est lib. 2 de Divinat. de iisdem Cicero pro Balbo. *Cujus tres triumphi testes essent, totum orbem terrarum nostro imperio teneri.* Eodem anno C. Cæsar, cum esset in Hispania prætor, populum Gaditanum summis ornamentis affecit, controversias sedavit, jura ipsorum permissu statuit: & inveteratam quondam barbariam ex Gaditanorum moribus disciplinaque delevit, ut Cicero in eadem oratione testatur. Tum quoque C. Pomptinius, qui anno superiore in Galliam ulteriorem ex prætura missus erat, Allobrogas domuit, ut copiose Dio lib. 37 narrat. Meminit Cicero in Orat. de provinciis cos. & Livius libro 103. Nonis Decemb. Cicero ad Att. scripsit epist. 14 lib. 1.

Anno urbis DCXCIII, *Ciceronis* XLVII, coss. *fuerunt*,

Q. CAECILIUS METELLUS CELER, L. AFRANIUS.

DE his consulibus Cicero libro 1 ad Att. Primis hujus anni mensibus Tullius in urbe fuit, epist. 15 & 16 lib. 1 ad Att. effecitque ne Q. fratri in Asia succederetur, epist. 1 lib. 1 ad fratr. L. Flavius tribunus pl. legem Agrariam auctore Pompejo promulgavit de agris dividendis militibus Pompeji, & plebi, de qua Cicero lib. 1 ad Att. & Dio lib. 37, qui scribit Metellum consulem tum à Flavio in carcerem ductum fuisse, unde Cicero epist. 1 lib. 1 ad Atticum, *nunc consule in carcere incluso.* P. Clodius, ut idem Dio scribit, tribunatus cupidus primum tribunos quosdam submisit, qui legem ferrent, ut patriciis quoque ejus magistratus capiundi potestas esset. quod ubi non persuasit, patriciatum ejuravit, atque in concionem progressus, ad plebem transiit. In hanc sententiam Dio. Cicero vero epist. 15 libri primi ad Atticum ita scribit: *C. Herennius tribunus pleb. ad plebem P. Clodium traducit: idemque fert, ut universus populus in campo Martio suffragium de re Clodii ferat.* Addit Dio: *Clodius tribunatum statim petiit: sed creatus non est, Metello ei resistente: qui & propinquus Clodii erat, & ea, quæ ille agebat, non probabat. prætendebat vero adoptionem more majorum non esse factam: quia plebejus, nisi lege Curiata, fieri nemo posset.* Apud Dionem ἐν τῇ εἰσφορᾷ τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου, mendose est pro τοῦ φρατριατικοῦ, quod ex lib. 39 cognoscitur, ubi, τὴν ἐσφορὰν τοῦ φρατριατικοῦ de Clodii adoptione agens dicit. Clodio igitur tum frater Metellus, & concors senatus principi Cn. Pompejo sententiam dicenti acerrime

una

una voce ac mente restitit. Cicero de Harusp. resp. Metellus etiam consul incipientem furere Clodium atque conantem, sua se manu interfecturum, audiente senatu dixit, pro Cœlio. Idibus Martiis hujus anni Cicero commentarium consulatus sui Græce compositum ad Atticum misit, epist. 16 lib. 1. Misit eundem Rhodum ad Posidonium, ut ornatius de iisdem rebus scriberet. ille vero rescripsit, se illud ὑπόμνημα cùm legeret, non modo non excitatum esse ad scribendum, sed etiam plane perterritum, epist. 1 lib. 2 ad Att. Ciceronem ἐν τοῖς περὶ τῆς ὑπατείας Plutarchus in Cæsare adducit. Scripsit etiam Cicero de consulatu suo versibus tres libros. *Tertium poema exspectato*, inquit epist. 16 lib. 1 ad Att. & epist. 3 lib. 2. *Sed me κατάχρεσις mea illa commovet, quæ est in libro tertio.* Libro etiam primo de Divin. Q. frater plures versus ab Urania Musa in secundo de consulatu pronuntiatos commemorat, quorum tres ex libris consulatus Ciceronis Lactantius adducit lib. 3 cap. 17. De Prognosticis, quæ Atticum propediem exspectare jubet, epist. 1 lib. 2, quid dicam non habeo. Certe quæ lib. 1 de Divin. ex Ciceronis prognosticis adducuntur, Aratea sunt, atque Διοσημείοις Græce exstant. Priscianus quoque lib. 10, 16 & 18 Ciceronem in Prognosticis citat, verum, quos adducit versus, ex Arato expressi sunt. Post Idus Martii hujus anni Cicero aliquandiu ruri fuit. Romam autem è Pompejano se recepit a. d. IV Id. Maji, epist. ult. lib. 1 ad Att. Kal. Junii Antium profectus fuit, epist. 4 lib. 2 ad Att. Hoc anno Q. Metellus Nepos prætor portoria Italiæ lege lata sustulit, auctore Dione. de portoriis Italiæ sublatis, Cicero epist. 16 lib. 2 ad Att. Sub idem tempus, ut Dio scribit, Faustus Sullæ F. in honorem patris munus gladiatorium, & magnificum epulum populo dedit: balneas etiam cum oleo gratuito præbuit. Hoc munus Faustum testamento patris debuisse, Cicero pro Sulla ait. Hoc est Fausti adolescentis nobilissimi epulum magnificentissimum, ex quo Vatinium famem suam explesse, Cicero in interrogatione ait. Hoc anno conspiratio inter tres principes civitatis facta est Cn. Pompejum, M. Crassum, & C. Cæsarem, de qua Cicero libro secundo ad Atticum.

Anno urbis DCXCIIII, *Ciceronis* XLVIII, COSS. *fuerunt*,
C. JULIUS CAESAR, M. CALPURNIUS BIBULUS.

CUM C. Antonio C. Octavius in Macedonia anno superiore successisset, ut cognoscitur epist. 1 lib. 2 ad Att. Antonius hoc anno lege Lutaria de vi accusatus est à M. Cœlio, ut est in Orat. pro Cœlio. Antonium apud Cn. Lentulum Claudianum (sic lego ex libris olim impressis) reum factum esse à Q. Fabio Maximo, Cicero in Vatinium demonstrat,

ſed, an de eodem crimine Cœlius & Maximus accuſarint, mihi non conſtat. Hoc Dio lib. 38 ſcribit, Antonium de Catilinæ conjuratione in judicium adductum, propter male administratam provinciam condemnatum fuiſſe. Cicero vero pro Cœlio ait, Antonio nocuiſſe opinionem maleficii cogitati. Antonius condemnatus in Cephallenia exſulavit, auctore Strabone lib. 10, nec à M. Antonio fratris filio cum aliis exſulibus reſtitutus fuit, Philipp. 2. De ſua defenſione Cic. pro domo ita inquit: *Hora fortaſſe ſexta diei queſtus ſum in judicio, cùm C. Antonium collegam meum defenderem, quædam de republ. quæ mihi viſa ſunt ad illius miſeri cauſam pertinere; hæc homines improbi ad quoſdam viros fortes longe aliter, atque à me dicta erant, detulerunt: hora nona, illo ipſo die, tu es adoptatus.* Hinc Suetonius in Julio: *Cicerone in judicio quodam deplorante temporum ſtatum, P. Clodium inimicum ejus fruſtra jampridem à patribus ad plebem tranſire nitentem, eodem die, horaque nona traduxit.* Tranſiit Clodius ad plebem adoptione, quæ arrogatio dicitur. adoptatus fuit à P. Fontejo. contra quam adoptionem Cicero pro domo ſua diſputat. De eadem Suetonius in Tiberio: *P. Clodius ob expellendum urbe Ciceronem plebejo homini, atque etiam natu minori in adoptionem ſe dedit.* In hac adoptione Cæſar legem Curiatam tulit, Pompejus in auſpicio fuit, epiſt. 7 & 12 lib. 2 ad Att. de Haruſp. reſp. Tullius menſe Aprili & Majo extra urbem Antii, in Pompejano, Formiano, & Arpinati in literis vixit: ibique epiſt. quartam & ſequentes uſque ad 18 lib. 2 ad Atticum miſit. Attico deinde in Epirum profecto, Cicero ſe Romam recepit, & ea, quæ in ſequentibus epiſtolis leguntur, ad Atticum ſcripſit. Conſiliis publicis nullis, ut eſt epiſt. 23, intererat, totumque ſe ad forenſem operam laboremque contulerat. Tum A. Thermus bis Cicerone defendente abſolutus eſt, pro Flacco. Tum quoque L. Valerius Flaccus, qui ex prætura, quam Cicerone conſule geſſerat, Aſiam provinciam obtinuerat, à D. Lælio repetundarum accuſatus, à Q. Hortenſio & M. Cicerone defenſus eſt. Ciceronis oratio exſtat: de Hortenſii defenſione vide epiſt ult. lib. 2 ad Att. Hoc anno P. Vatinius, qui in Dionis libris Πούπχιος Ἀτίνιος non ſine mendo nominatur, tribunuſpl. Cæſari conſuli in omni re obſecutus [1] eſt, eaque geſſit, quæ à Cicerone in interrogatione in Vatinium reprehenduntur. Lege Vatinia Cæſari data in quinquennium fuit Gallia citerior cum Illyrico, & tribus legionibus, quibus Senatus Galliam ulteriorem cum alia legione ad-

1 An Gruteri fuit pro hac voce edere *obſcuratus*, & aliorum omnium ita ſequi?

adjecit, Dio lib. 38, Plutarchus, Suetonius, & Orosius lib. 6 c. 7. In hoc imperio Cæsar Ciceronem sibi legatum esse volebat, lib. 2 ad Atticum epist. 19, & epist. 18. *A Cæsare,* inquit, *valde liberaliter invitor in legationem illam, sibi ut sim legatus.* Et de provinciis cos. *Me, ut sibi essem legatus, non solum suasit, verum etiam rogavit.* Consul Cæsar leges multas tulit, quæ ab ipso Juliæ sunt appellatæ. de quibus Dio lib. 38, & Cicero de Harusp. resp. *Tum leges Julias contra auspicia latas, & hic & in concionibus dicere.* Tulit præterea, ut ager Campanus iis, qui ternos pluresve liberos haberent, divideretur, Suetonius & Vellejus. Curatores etiam, qui agros dividerent, constituit Vigintiviros ex iis, qui plurimos honores gessissent, atque ad eam rem quam maxime idonei essent, auctore Dione initio libri 38. Suetonius quoque in Augusto XXviros agrum Campanum plebi Julia lege divisisse, ait. In his fuit Cosconius. quo mortuo Cicero in ejus locum invitatus fuit, epist. 19 lib. 2 ad Att. in iisdem fuit Cn. Tremellius Scrofa, quo de Varro lib. 1 de re rust. cap. 2. Nominat eosdem Frontinus & Plinius lib. 7 cap. 52. Sed Cicero XXviratum repudiavit, quod Quinctilianus lib. 12 cap. 1 scribit, & ipse epist. 2 lib. 2 ad Atticum de Cæsare inquit, *Repudiari se totum, magis etiam quàm olim in XXviratu putabit; ac solet, cum se purgat, in me conferre omnem illorum temporum culpam: ita me sibi fuisse inimicum, ut ne honorem quidem à se accipere vellem.* Paterculus quoque in commemoratione exsulii Ciceronis addit: *Hoc sibi contraxisse videbatur Cicero, quod inter XXviros dividendo agro Campano esse noluisset.* Hic scrupulum injicit oratio de provinciis cos. in qua Cicero ait, se à Cæsare fuisse rogatum, ut quinqueviratum acciperet, eumque se obstinatione quadam sententiæ repudiasse. præterea quinqueviri nominantur epist. 7 lib. 2 ad Att. Sunt viri doctissimi, in rebus Romanis cognoscendis diu multumque versati, qui scribunt Cæsarem ad æstimationem agri Campani XXviros creasse; ac præterea quinque, qui æstimatum dividerent. Dant illi quidem testem in hanc rem Dionem: sed verba, quibus hoc demonstretur, in Græca ejus historia invenire equidem adhuc nulla potui. Comitiis tribuniciis P. Clodius Pulcher tribunuspl. factus fuit opera Cæsaris, ut scribit Dio, & Plutarchus in Cæsare. Etsi autem Pompejus Clodium omni cautione, fœdere, execratione devinxerat, nihil in tribunatu contra Ciceronem esse facturum, ut est pro Sextio: ille tamen in fide non mansit: sed tribunuspl. factus, continuo se in Ciceronem convertit. qua de re dicemus, si prius illud admonuerimus, hunc tertium fuisse annum imperii Q. Ciceronis in Asia. quo ad duos priores adjuncto, M. Cicero epistolam

illam pulcherrimam, quæ est prima lib. 1 ad fratrem, misit, in qua omnia præcepta bene administrandæ provinciæ ita persequitur, ut amplius nihil requiri possit. Ejusdem anni ultimis mensibus scripsit epistolam secundam ad fratrem, ut ex ipsa cognoscitur.

Anno urbis DCXCV, *Ciceronis* XLIX, coss. *fuerunt*,

L. CALPURNIUS PISO CAESONINUS, A. GABINIUS.

PRAETORES hujus anni à Suetonio in Julio nominantur duo, C. Memmius, & L. Domitius. C. Memmium prætorem ex lege Licinia & Iunia edixisse, ut Vatinius adesset die tricesimo, Cicero in Vatinium ait. Piso, & Gabinius sunt duo funesti, non consules, sed latrones atque eversores reip. quos suis coloribus Cicero multis locis depinxit: ut in orat. post reditum, pro domo, pro Sextio, de provinciis Cos. in Pisonem, & alibi. His consulibus sedentibus, inspectantibus, atque adeo adjuvantibus M. Tullius conservator patriæ à sceleratissimo tribuno pleb. in exsulium ejectus est. Clodius enim, ut Dio lib: 38 scribit, sperans, facile se Ciceronem oppressurum, si prius senatum, equites & plebem sibi conciliasset, quatuor leges, populares illas quidem, sed reipubl. perniciosas, initio hujus anni, quod Cicero in Pisonem significat, tulit: unam, ut frumentum populo gratis daretur: alteram, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cœlo servaret: tertiam de collegiis restituendis, novisque instituendis: quartam, ne quem Censores in senatu legendo præterirent, neve qua ignominia afficerent, nisi qui apud eos accusatus, & utriusque Censoris sententia damnatus esset. Hæc Asconius in Pisonianam, Dio lib. 38, & Cicero passim. Alias deinde rogationes idem Clodius uno eodemque tempore promulgavit, unam de provinciis consulum nominatim, alteram de Ciceronis pernicie, ut ait pro Sextio. Pactus enim cum consulibus, Gabinio Syriam, Babylonem, Persas; Pisoni Achaiam, Thessaliam, Græciam, Macedoniam, omnemque Bœotiam dedit, Cicero de provinciis, & in aliis Orationibus. Ad Ciceronis perniciem lex illa pertinebat, qua tulit, Qui civem Rom. indemnatum interemisset, ei aqua & igni interdiceretur: *cujus verbis etsi non nominabatur Cicero, tamen solus petebatur*, inquit Paterculus lib. 2, idemque scribit Dio lib. 38. atque iccirco Tullius hoc privilegium appellat, vide Orat. pro domo. Reus igitur Cicero, ut Plutarchus scribit, vestem mutavit, & sordidatus populo supplicavit. Tum Clodius illi omnibus vicis occurrebat stipatus hominibus contumeliosis & temerariis: qui petulanter mutationem vestis, & habitum Ciceronis exagitantes, multisque locis luto & lapidibus in eum conjectis, supplicationes impediebant. Cum

Cicerone tamen primum omnis fere ordo equester vestem mutavit: cumque nobilissimi adolescentes numero ad xx millia sordidati, deprecatores ejus salutis, comitabantur. Deindè cum senatus frequens convenisset, ut vestem tanquam in publico luctu mutandam censeret, idque consules vetarent, & Clodius cum armis ad curiam versaretur, senatores non pauci è senatu, vestibus discissis & clamore sublato, se proripuerunt. Hactenus Plutarchus. Dio lib. 38 tradit, equites in Capitolium tunc convenisse, atque ad consules & senatum misisse legatos non solùm è suo ordine, verum etiam senatores duos, Q. Hortensium, & C. Curionem, qui pro Cicerone deprecarentur. Unde Cicero pro Sextio ait, *Cùm incredibilis in Capitolium multitudo ex tota urbe, cunctaque Italia convenisset, vestem mutandam omnes meque omni ratione defendendum putarunt.* Erat tum senatus in æde Concordiæ, & Gabinium consulem, Pisone absente, orabat. equites quoque R. & omnes boni veste mutata se pro Ciceronis capite ad pedes Gabinii projecerunt, quorum precibus ab illo repudiatis, vir incredibili fide, magnitudine animi, constantia, L. Mummius ad senatum de rep. retulit, senatusque frequens vestem pro Ciceronis salute mutandam censuit, pro Sextio. Dio hunc Mummium vocat L. Ninnium Quadratum, & scribit, eum populo auctorem fuisse, ut tanquam in aliqua publica calamitate vestem pro salute Ciceronis mutaret. *Pro me*, inquit Cicero post reditum ad Quir. *senatus, hominumque præterea viginti millia vestem mutaverunt.* Sed consules edixerunt, ut ad suum vestitum senatores redirent. vide orationes post reditum, pro domo, pro Sextio, & in Pisonem. Tum Gabinius L. Ælium Lamiam equestris ordinis principem relegavit, quod Dio lib. 38 dicit, ἐκ τῆς πόλεως ἐξήλασε. meminit Cicero post redit. in senatu, pro Sextio, in Pisonem, & epist. 16 lib. 11 Famil. Itaque Cicero non solùm à consulibus, verum etiam à Cn. Pompejo proditus, & derelictus, maluit urbe cedere, quam bonorum vitam servis armatis objicere, quod ipse in orationibus non semel testatur. Habebat domi suæ Minervæ signum, idque longo tempore religiosissimè coluerat. Cùm autem ex urbe discessurus esset, hoc signum in Capitolium delatum ibi dedicavit, & subscripsit, MINERVAE CUSTODI URBIS, Plutarchus & Dio. Hæc est illa Minerva custos urbis, de qua Cicero epist. 25 lib. 12 Famil. & lib. 2 de legibus. Dio lib. 45 Ἀθηνᾶν φυλακίδα nominat. Discedentem M. Tullium omnes boni flentes prosecuti sunt, ut ipse pro domo ait. Cessisse urbe Ciceronem puto mense Martio extremo. nam, ut ex Plutarchi Cæsare, & primo Commentario de bello Gallico intelligitur, cùm Helvetios a. d. v kal. Apr. de finibus

suis

ſulis exire conſtituiſſe Cæſar cognoviſſet, maturavit ab urbe proficiſci. atque octavo die ad Rhodanum pervenit. neque tamen prius Cæſar ad exercitum abiit, quàm Ciceronem per Clodium Italia expuliſſet, auctore Plutarcho. Ubi compertum fuit Ciceronem diſceſſiſſe, Clodius de exſulio ejus ad populum tulit, atque edictum propoſuit, ut illi aqua & igni interdiceretur, & ne intra quingenta millia paſſuum ab Italia tecto reciperetur. Hæc Plutarchus in Cicerone, quibus gemina ſcribit Dio lib. 38. in eo tamen diſſentit, quod Ciceroni lege Clodia irrogatum fuiſſe ait, ne intra ſtadiûm tria millia ſeptingenta quinquaginta, id eſt, millia paſſuum ccc xxix fere, ab urbe illi eſſe liceret. Cicero epiſt. 4 lib. 3 ad Att. in lege hoc correctum fuiſſe ait, ut ſibi ultra quadringenta millia liceret eſſe. Dio hoc quoque legi adjectum fuiſſe tradit, ut ſi Tullius intra ſpatium definitum viſus fuiſſet, & ipſe, & qui eum recepiſſent, impune interficerentur. Hinc Cicero pro domo: *Pœna eſt, qui receperit: quam omnes neglexerunt*. Pœnam neglectam fuiſſe, omnibus reverentibus M. Tullium, comiterque excipientibus & proſequentibus, Plutarchus quoque ſcribit. Clodius præterea villas Ciceronis ejecti inflammavit, & domum in Palatio incendit, atque in area templum Libertatis extruxit, Plutarchus, Dio & Cicero pro domo. Bona diripiebantur, atque ad conſules deferebantur. columnæ marmoreæ ex ædibus ad ſocrum Piſonis portabantur: in fundum autem Gabinii vicini conſulis, non modo inſtrumentum aut ornamenta villæ Tuſculanæ, ſed etiam arbores transferebantur. Hæc Cicero pro domo, poſt reditum in ſenatu, pro Sextio, & in Piſonem. templum Libertatis, ναὸν ἐλευθερίας, Cicero lib. 2 de legib. templum Licentiæ vocat. Pulſum M. Tullium pedibus iter per Lucaniam Siciliam verſus feciſſe, Plutarchus ſcribit. Naryce Locridis fuit VI Idus Aprilis, ibique ſcripſit epiſtolam ſecundam lib. 3 ad Att. Inde Cicero Vibonem venit, quod eſt oppidum Lucaniæ ad fretum, & à Locris conditum prius Hipponium appellatum fuit, Strabo lib. 6, Cæſar 3 de bello Civili. Ibi, ut Plutarchus ſcribit, Vibius homo Siculus, qui cum alia multa commoda ex Ciceronis amicitia perceperat, tum eo conſule præfectus fabrûm fuerat, illum in ædes quidem non recepit, ſed fundum ſe ipſi adſignaturum denunciavit. Sic illa Plutarchi verba, χωρίον δὲ καταγράφειν ἐπηγγέλλετο, ego jam pridem converteram: cùm præſertim alibi quoque verbum καταγράφειν pro attribuere & aſſignare uſurpatum notaſſem, ut περὶ φιλαδελφίας· ἔπειτα δὲ, πάππακίζω καὶ πόρ-ναις οἰκίας καὶ ἀγροὺς καταγράφοντες, ὑπὲρ οἰκοπέδου καὶ γωνίας πρὸς ἀδελφοὺς διαμονομαχοῦσι. Merito igitur Xylander noſter à Boc-

à Bocchii & Corradi falsis interpretationibus discessit. Cicero se ad Vibonem in fundo Sicæ fuisse, ad Atticum scribit, epist. 2 & 4 lib. 3. Siciliam, quam Cicero petebat, eo tempore obtinebat C. Virgilius (Γάϊος Οὐεργίλιος est apud Plutarchum) prætor is Ciceroni scripsit, ne in Siciliam veniret. quare consilio repente mutato, iterum à Vibone Brundusium terra petere contendit, ut ipse pro Plancio narrat. In eo itinere III Idus April. Thurii scripsit epist. 5 lib. 3 ad Att. & XIV Kal. Maji Tarenti, sequentem. eodemque die se Brundusium venisse, epistola 7 ejusdem libri scribit. urbem ipsam ingressus non est: sed in hortos M. Lenii Flacci se contulit, pro Plancio, meminit etiam in Sextiana. Apud M. Lenium dies XIII fuit, epist. 4 lib. 14 Famil. Pridie Kal. Maji, cum Brundusio proficiscens Dyrrachium vento secundo transmitteret atque adversus ex alto reflasset, rejectus est: deinde iterum in altum provectus, Dyrrachium pervenit. ubi, cùm è navi in terram egressurus esset, terræmotum & maris convulsionem exstitisse ferunt, unde haruspices conjiciebant, illius exsulium non fore diuturnum, quod hæc mutationis signa essent. Hæc Plutarchus. Dyrrachio aliquorum dierum viam in Macedoniam, ad Planciumque perrexit, & cum eo Thessalonicam X Kalend. Junii venit, pro Plancio, & epist. 8 lib. 3 ad Att. Thessalonicæ Cn. Plancius sua liberalitate Ciceronem per menses septem retinuit. quo tempore plures epistolas ad Atticum scripsit, quæ lib. 3 ab octava usque ad XXII leguntur. Interim Q. Cicero, cum jam Asiam per triennium obtinuisset, de provincia ante Kal. Maji decessit, epist. 9 lib. 3 ad Att. Fratrem aliquanto post suum discessum ex provincia venisse ait pro domo. meminit quoque in Sextiana. Itaque M. Cicero, Idib. Junii ad eum misit epist. 3 lib. 1 & deinceps sequentem. Tertio Non. Octob. Thessalonica ad Terentiam uxorem misit epist. 2 lib. 14 Fam. Redeamus nunc ad acta urbana. Cicerone expulso, Clodius legem promulgavit de Ptolemæo rege Cypri, ut bona ejus publicarentur, & regnum in provinciæ formam redigeretur: idque negotium M. Catoni mandatum est, quo de Cicero sæpe, Plutarchus in Catone, Appianus lib. 2, Dio lib. 38. Kal. Junii, ut est in Orat. pro Sextio, decrevit Senatus frequens de Ciceronis reditu, dissentiente nullo, referente L. Mummio tribuno pl. intercessit Ælius Ligus. Pompejus quoque illo tempore se accusans, ut Plutarchus scribit, quod Ciceronem prodidisset, de illius reditu, amicorum opera adjutus, agere cœpit. Resistente Clodio, placuit Senatui, nihil in rep. decernere, nulla de re agere, nisi Cicero ab exilio revocaretur. Hinc Cicero pro Sextio: *Omnia senatus rejiciebat, nisi de me*

pri-

primùm consules retulissent. Et in Pisonem: *An tum eratis consules, cùm quacunque de re verbum facere cœperatis, aut referre ad senatum, cunctus ordo reclamabat: ostendebatque, nihil esse vos acturos, nisi prius de me retulissetis?* De eadem re vide epist. 24 lib. 3 ad Att. Initur deinde consilium de interitu Cn. Pompeji, ait Cicero pro Sextio. quam rem Asconius in Milonianam sic exponit: *Cum* III *Idus Sext. Pompejus in senatum venisset, dicitur servo P. Clodii sicam excidisse, eaque ad Gabinium consulem delata, dictum est, servo imperatum à P. Clodio, ut Pompejus occideretur. Pompejus statim domum rediit, & ex eo domi tenus.* Et Cicero pro Milone: *Comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompejum interficiendum collocarat. extorta est confitenti sica de manibus, caruit foro Pompejus postea, caruit senatu, caruit publico.* Huc pertinet illud paradoxo 4. *Ante senatum tua sica deprehensa est.* Et in Pisonem: *Deprehensus cum ferro ad senatum is, quem ad Cn. Pompejum interimendum collocatum fuisse constabat.* Meminit etiam pro domo. Quarto Kalend. Novembris octo tribuni pl. de Ciceronis reditu legem promulgarunt: iisdemque referentibus P. Lentulus cos. designatus, præstantissimam de Cicerone sententiam dixit, pro Sextio, post red. in senatu, & epist. 23 lib. 3 ad Att. Thessalonica Cicero se Dyrrachium recepit: ibique VI kal. Decembr. scripsit ad Terentiam ep. 1 lib. 14 famil. & partem epistolæ 22 lib. 3 ad Att. Pridie Kal. Decemb. inde misit ad Terentiam epist. 3 lib. 14, & ad Atticum epist. 23 lib. 3, & deinceps quattuor reliquas ejusdem libri. Exierunt deinde paludati in provincias consules, Piso in Macedoniam, Gabinius in Syriam, Cicero pro Sextio. IV Idus Decemb. novi tribuni pl. T. Annius Milo, P. Sextius, C. Sestilius, M. Cispius, T. Fadius, M. Curtius, C. Messinius, Q. Fabricius, Sex. Atilius Serranus, & Numerius Quintius, magistratum inierunt, pro Sextio, & post reditum in senatu.

Anno urbis DCXCVI, *Ciceronis* L, COSS. *fuerunt*,

P. CORNELIUS LENTULUS SPINTHER, Q. CAECILIUS METELLUS NEPOS.

PRAETORES eodem anno fuerunt L. Cæcilius, M. Calidius, C. Septimius, Q. Valerius, P. Crassus, Sex. Quintilius, C. Cornutus, & Ap. Claudius Pulcher, Cicero post reditum in Senatu. Kalendis Januarii P. Lentulus simulac de solenni religione retulerat, nihil humanarum rerum sibi prius, quàm de Cicerone agendum judicavit. cùm princeps rogatus sententiam L. Cotta dixit, nihil de Cicerone actum esse jure, nihil more majorum, nihil legibus: propterea que lege illi opus non esse: verùm Pompejus censuit, ut ad senatus aucto-

auctoritatem populi beneficium adjungeretur. atque eo die confecta res esset, nisi Sex. Atilius tribunuspl. non ausus intercedere, noctem sibi ad deliberandum postulasset. Hæc Cicero post redit. ad Quirites, pro domo, pro Sextio, & lib. 3 de legibus. Postea res acta est in senatu alia nulla, & cùm variis rationibus impediretur, voluntate tamen perspecta senatus, causa ad populum VIII Kal. Febr. fuit delata, quo die Clodiani, cæde in foro maxima facta, flumine sanguinis reditum Ciceronis intercludendum putaverunt, post reditum ad Quirites, & pro Sextio. Clodius enim, ut Dio lib. 39 scribit, illo die, cùm lex ad populum ferretur, acceptis à fratre Appio gladiatoribus, quos ille in funere Marci propinqui sui daturus erat, impetu in multitudinem facto, multos vulneravit, multosque occidit. Tum in foro tribuni pleb. vulnerati fuerunt, & Q. Cicero inter cadavera tanquam occisus jacuit, Plutarchus, & Cicero pro Sextio. Crudelissimæ cædis eo tempore in foro factæ, mentio est etiam in Miloniana. Clodium Milo tum de vi postulavit: sed in judicium non adduxisse Dio scribit, quod nondum creati essent Quæstores, per quos judicum sortitionem fieri oporteret, Nepotemque Prætori edixisset, ne quod judicium, ante quam judices sorte deligerentur, fieri pateretur. Quæstores autem, nisi habitis prius comitiis ædilitiis, quibus hac de causa mora pecissimum afferebatur, creari non poterant. In hanc sententiam Dio: Cicero verò in Sextiana ait, consulem, prætorem, tribunumpl. nova novi generis edicta proposuisse: ne reus adesset, ne citaretur, ne quæreretur, ne mentionem omnino cuiquam judicum, aut judiciorum facere liceret. quo pertinet illud de Haruspic. respons. *Restiterunt etiam, ne causam diceret.* Quare, cùm Milo videret judicia esse sublata, ne Clodius omnia vi posset efficere, curavit, inquit idem post redit. in senatu. Emit enim gladiatores, ut Dio scribit. de quibus Cicero lib. 2 de officiis: *Sed honori summo nuper nostro Miloni fuit, quod gladiatoribus emptis reipub. causa, quæ salute nostra continebatur, omnes P. Clodii conatus furoresque compressit.* Senatus autem multo ante, quam lex de Ciceronis reditu fuit lata, gratias agendas censuit civitatibus iis, quæ M. Tullium civem optimè de rep. meritum recepissent, pro domo, in Pisonem, Parad. 4, & Plutarchus. Idem decrevit, ut qui provincias cum imperio obtinerent, qui quæstores legatique essent, salutem & vitam Ciceronis custodirent, pro Sextio. Idem ad M. Tullii salutem auxilium omnium civium cuncta ex Italia, qui remp. salvam esse vellent, imploravit, in Pisonem. Factum enim S. C. fuit, ut literis consularibus cuncta ex Italia omnes, qui rempub. salvam vellent, convocarentur, pro

Sex-

Sextio, post redit. in senatu, & pro domo. Cum igitur Ciceronis capitis servandi causa Romam uno tempore quasi signo dato Italia tota convenisset, Lentulus consul senatum frequentissimum in Capitolium convocavit, in Pisonem, & post redit. in senatu. Ibi tum in templo Jovis opt. max. Q. Metellus Nepos cos. qui Ciceroni vel maximè ex magnis contentionibus reipub. fuerat inimicus, permotus cum auctoritate senatus, tum P. Servilii incredibili gravitate dicendi, absens cum M. Tullio rediit in gratiam, post red. in senatu, pro Sextio, & de provinciis cos. hic cum mitissimam orationem in senatu habuisset, Cicero ad eum misit epist. 4 lib. 5 Fam. in qua studium & auxilium ejus implorat. Illo vero die, cum ccccx senatores, magistratusque omnes in Capitolio adessent, Cn. Pompejus de scripto sententia dicta, uni Ciceroni patriæ conservatæ testimonium dedit: cujus sententiam frequentissimus senatus, uno P. Clodio dissentiente, secutus, M. Tullium ab exsulio revocavit, post redit. in senatu, pro Sextio & pro Milone. De hoc S. C. in æde Iovis Mariana facto, Cic. lib. 1 de Divinat. & Valerius lib. 1 cap. 7. Faciebat eodem die ludos in theatro consul, quò cùm ipse & senatores spectatum è senatu venissent, S. C. illud de Ciceronis reditu factum frequentissimo theatro, incredibili clamore & plausu comprobatum est, pro Sextio, & lib. 1 de Divinat. Postridie de Ciceronis salute P. Lentuli consulis, Cn. Pompeji ceterorumque principum, in his P. Servilii, & L. Gellii celeberrimæ & gravissimæ conciones fuerunt, post redit. ad Quirites, & in senatu, pro Sextio, in Pisonem. Eodemque die decretum in Curia fuit, populi ipsius Rom. & eorum, qui ex municipiis convenerant, admonitu; ne quis de cælo servaret; ne quis moram ullam afferret. si quis aliter fecisset, eum planè eversorem Reip. fore, idque senatum gravissime laturum: & ut statim de ejus facto referretur. addidit etiam senatus illud: nisi diebus quinque, quibus agi de Cicerone potuisset, esset actum, rediret in patriam dignitate omni recuperata. decrevit eodem tempore senatus, ut iis, qui ex tota Italia salutis M. Tullii causa convenerant, agerentur gratiæ, atque ut iidem ad res redeuntes, ut venirent, rogarentur, pro Sextio, post red. in senatu, & in Pisonem. Legem deinde omnes magistratus, præter Appium prætorem, duosque tribunosplеb. N. Quintium & Sex. Atilium, ex S. C. promulgarunt, in Pisonem. Cùm ferendæ legis dies, qui fuit pridie Non. Sextil. venisset, & Lentulus consul, idemque lator legis comitia centuriata in campo Martio haberet, P. Clodius legem de more dissuasit, quod Dio libro 39 planè scribit, & Cicero pro domo ita significat: *illa fuit pulchritudo populi Rom. illa forma,*

quam

quam in campo vidisti tum, cùm etiam tibi contra senatus totiusque Italiæ auctoritatem & studium dicendi potestas fuit. Et in Sextiana: *Cedo nunc ejusdem illius inimici mei de me eodem ad verum populum in campo Martio concionem.* Verùm, cùm & alii, & Pompejus in primis legem suaderet, ut Dio scribit, summo consensu omnium centuriarum accepta fuit, cùm nemini civi ulla quo minus adesset, justa excusatio esset visa, nullis comitiis unquam multitudo hominum tanta, neque splendidior fuisset, in Pisonem. Constat enim, ut idem pro domo sua ait, nullis unquam comitiis campum Martium tanta celebritate, tanto splendore omnis generis hominum, ætatum, ordinum floruisse. idem est in orat. post reditum. Pridiè Non. Sextil. ipso illo die, quo lex est lata, Cicero Dyrrachio profectus, Brundusium venit Non. Sext. epist. 1 lib. 4 ad Att. Advenienti Ciceroni tanquam totius Italiæ atque ipsius patriæ dexteram porrexerunt Brundusini; cùm ipsis Nonis Sextil. idem dies adventus M. Tullii fuisset, qui natalis idem Tulliæ filiæ, quæ ibi patri fuit præstò, idem etiam ipsius coloniæ Brundusinæ, idem Salutis, quæ res animadversa à multitudine, summa Brundusinorum gratulatione celebrata est, pro Sextio, & libr. 4 ad Att. epist. 1. Brundusii cùm esset in domo optimorum & doctissimorum virorum Lenii Flacci, & patris & fratris ejus, ante diem VI Id. Sextil. cognovit literis Quinti fratris, mirifico studio omnium ætatum, atque ordinum, incredibili concursu Italiæ, legem comitiis centuriatis esse perlatam, ibidem. Inde à Brundusinis honestissimis ornatus, iter via Appia Romam versus fecit. In itinere XXIV dies consumsisse videtur, cùm Sextilis tum XXIX dierum esset. Brundusio profectus Neapolim, inde Capuam, Sinuessam, Minturnas, Formias, Terracinam, & demum Ariciam, pridiè Non. Septembr. Romam venit, epist. 1 lib. 4 ad Att. Toto autem illo itinere à Brundusio usque Romam agmen perpetuum totius Italiæ vidit. neque enim regio fuit ulla, neque municipium, neque præfectura aut colonia, ex qua non publicè ad Ciceronem venerint gratulatum. magnæ erant effusiones hominum ex oppidis, maximi concursus ex agris patrumfamilias cum conjugibus ac liberis. cumque viæ multitudine legatorum undique missorum celebrarentur: urbes Italiæ festos dies agere adventus ejus videbantur, in Pisonem, & pro Sextio. Ad urbem ita venit, ut nemo ullius ordinis homo nomenclatori notus fuerit, qui ipsi obviam non venerit, epist. 1 lib. 4 ad Att. itaque in Pisonem ait, *Unus ille dies mihi quidem immortalitatis instar fuit, quo in patriam redii: cùm senatum egressum vidi populumque Rom. universum: cùm mihi ipsa Roma prope convulsa sedibus suis ad complectendum*

om-

conservatorem suum procedere visa est. Cùm venisset ad portam Capenam, qua via Appia ducit in urbem, gradus templorum (in quibus fuit Martis & Camoenarum) ab infima plebe completi erant, à qua plausu maximo cùm esset Ciceroni gratulatio significata, similis & frequentia, & plausus eum usque ad Capitolium celebravit, in foro & in ipso Capitolio miranda multitudo fuit, epist. 1 lib. 4 ad Att. *Itaque ille unus dies*, ait pro domo, *quo die me populus Rom. à porta in Capitolium, atque in domum sua celebritate, lætitiaque comitatum honestavit, tanta mihi jucunditati fuit, ut tua mihi conscelerata illa vis non modo non propulsanda, sed etiam emenda fuisse videatur.* Plutarchus scribit, revertenti Ciceroni tanta lætitia civitates, tanto studio homines obviam venisse, ut infra veritatem sit, quod postea dixit, se humeris Italiæ Romam reportatum fuisse. dixit autem hoc in extrema oratione post reditum in senatu. Postridie in senatu, qui fuit dies Non. Septemb. senatui gratias egit ea oratione, quæ, post reditum in senatu inscripta, exstat. egit etiam populo Rom. gratias, altera oratione, quæ post reditum ad Quirites inscribitur. De utraque Dio ita scribit: *κατῆλθέ τε οὖν ὁ Κικέρων, καὶ χάριν τῇ τε βουλῇ, καὶ τῷ δήμῳ παρασχόντων αὐτῷ τῶν ὑπάτων, καὶ κατὰ τὸ συνέδριον, καὶ κατὰ τὴν ἐκκλησίαν ἔγνω.* id est, *Rediit igitur Cicero, & gratias tum Senatui, tum populo, concione à Consulib. data, in senatu, & in concione egit.* Eo biduo, cum esset annonæ summa caritas, homines primo ad theatrum venerunt: ubi L. Cæcilio Rufo prætore ludos Apollinares faciente, ita infima concitata multitudo annonæ caritate tumultuata est, ut omnes, qui in theatro spectandi causâ consederant, pellerentur: deinde iidem ad Capitolium, ubi tum senatus habebatur, concurrerunt, cumque cædem & incensionem Capitolii senatoribus minarentur, atque iccirco per eos dies, quibus senatus de annona habebatur, consulares plerique abessent, quod tuto se negarent posse sententiam dicere, in Ciceronis sententiam factum est S. C. atque ex eo lex promulgata, ut Pompejo per quinquennium omnis potestas rei frumentariæ toto orbe terrarum daretur, Cicero pro domo & epist. 1 lib. 4 ad Att. Asconius in Milonianam, Plutarchus in Pompejo, & Dio lib. 39. Secuta est deinde magna contentio de domo Ciceronis, quam Clodius Libertati consecraverat. populus eam comitiis centuriatis eodem jure esse jusserat, quo fuisset. verum senatus decreverat, ut de ejus religione ad Pontificum collegium referretur, ut est in orat. de harusp. resp. Apud pontifices pridie Kal. Octobris Cicero pro domo, dixit eam orationem, quæ extat, in qua primum respondet Clodio, qui actionem ejus de potestate rei frumentariæ Pompejo

pejo danda reprehenderat, deinde suam domum propter Clodii consecrationem sacram non esse, sed ab omni religione vacuam atque puram docet. Nam, ut Dio lib. 39 scribit, lationem legis Curiatæ, qua è patriciis ad plebem Clodius transierat, criminans, quòd ex instituto majorum per trinundinum promulgata non fuisset, omnem ejus tribunatum, in quo de domo Ciceronis etiam constituerat, evertit; affirmans, nihil ab eo tribunopl. jure fieri potuisse, qui ipse contra omne jus plebejus factus esset. atque ita pontificibus persuasit, ut sibi aream, quæ ab omni religione vacua & pura esset, restituerent. Hactenus Dio. Itaque Cicero in Pisonem ait; *Ma consequentibus diebus in ea ipsa domo, qua tu me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, Pontifices, Consules, P. C. collocaverunt: mihique quod ante me nemini, pecunia publica ædificandam domum censuerunt*, in quem locum Asconius legendus. Superficiem ædium consules de consilii sententia æstimarunt H-S. vicies, Tusculanam villam H-S. quingentis millibus, Formianum H-S. ducentis quinquaginta millibus, epist. 2 lib. 4 ad Att. Eodem anno Ptolemæus rex Ægypti, cum, ingenti pecunia consumpta, ut rex atque socius populi Rom. appellaretur, eam vi ab Ægyptiis extorqueret, & cum hoc nomine, tum quod Cyprum à Romanis repetere, aut amicitiam eis renunciare nollet, apud suos offendisset, regno pulsus, Romam venit, P. Lentulo etiam tum consule, cui Cilicia obtigerat, petens, ut in regnum restitueretur. Ægyptii quoque legatos, qui Regis crimina purgarent, miserunt. de quibus Dio, & Cicero de haruspic. respons. Ante diem tertium Non. Novembr. expulsi fuerunt fabri de area Ciceronis. Quinti fratris domus primo fracta conjectu lapidum ex area Marci, deinde inflammata jussu Clodii, epist. 3 lib. 4 ad Att. hæc est vis illa nefaria, qua se cum fratre domo expulsum fuisse, ad Lentulum scribit. Cùm autem Clodius saxis, & ignibus, & ferro vastitatem ædibus Ciceronis intulisset, decrevit senatus, eos, qui id fecissent, lege de vi, quæ est in eos qui universam Remp. oppugnassent, teneri, in orat. de haruspic. responsis. Quæ deinde usque ad VIII Kal. Decembr. acta sunt, vide epist. 3 lib. 4 ad Att. IV Idus Decem. novi tribunipl. magistratum inierunt, è quibus à Cicerone lib. 1 Famil. lib. 2 ad Fratrem, & Dione lib. 39, hi nominantur, P. Rutilius Lupus, C. Porcius Cato, C. Caninius, L. Racilius, Cn. Plancius, A. Plautius, Sex. Antistius Vetus, & Cassius. Cùm tribuni magistratum inissent, C. Cato turbulentus adolescens, nec imparatus ad dicendum, concionibus assiduis invidiam & Ptolemæo simul, qui jam profectus ex urbe erat, & P. Lentulo consuli paranti jam iter, concitare, secundo qui-

quidem populi rumore, coepit. quod ex lib. XXII Annal. Fenestellæ Nonius Marcellus refert. In quindecim legatis, quos Pompejus sibi rei frumentariæ causa legaverat, fuit Q. Cicero, qui cum esset in Sardinia, M. Cicero ad eum scripsit, quæ extremo hujus anni mense in senatu acta fuerunt, epist. 1 lib. 2 ad Fratr.

Anno urbis DCXCVII, *Ciceronis* LI, coss. *fuerunt*,
CN. CORNELIUS LENTULUS MARCELLINUS,
L. MARCIUS PHILIPPUS.

IN collegio prætorum hujus anni fuerunt, Cn. Domitius, Q. Ancharius, & C. Claudius Pulcher, ut pro Sextio, lib. 2 ad frat. & in Cicerone Plutarchi cognoscitur. M. Tullius initio hujus anni omni studio in id incubuit, ut P. Lentulo, qui Ciliciam pro consule obtinebat, Ptolemæi regis reductio decerneretur. Argumento sunt epistolæ, quæ hoc tempore ad Lentulum missæ l. 1 Famil. exstant. Tum quoque orationem de rege Ptolemæo, cujus apud Aquilam, & Fortunatianum mentio est, habuisse videtur, cum regis Alexandrini restitutionem Lentulo sua sententia decerneret. XIV Kalend. Februarii Cicero scripsit ad Q. fratrem epist. 2 libr. 2, ubi ait, Comitia ædilicia, quibus Clodius ædilitatem petebat, edicta esse a. d. XI kal. Feb. Clodius ædilis factus, Miloni diem dixit, & de vi ad populum accusavit, pro Sextio, in Vatinium, & lib. 2 ad Frat. qua de re Dio ita scribit: *Clodius simulatque ædilitatem Marcellino, & Philippo coss. iniit, Miloni diem dixit, quod gladiatoribus rempub. obsedisset: quæ enim ipse commiserat, quorumque nomine reus erat, ea illi crimini dabat; non quòd Milonem condemnatum iri speraret, qui patronos magnos, in iis Pompejum & Ciceronem, habebat; sed ut per hanc causam & Milonem oppugnaret, & patronos ejus vexaret.* IV Non. Febr. Milo affuit: ei Pompejus advocatus venit: producta dies est in VIII Idus: quo die Pompejus, cùm pro Milone apud populum diceret, clamore, convicioque jactatus est, Clodiusque diem in Quirinalia, id est, XIII Kal. Mart. produxit: epist. 3 lib. 2 ad Frat. & epist. 5 lib. 1 Fam. Cicero autem jam ante diem tertium Kal. Febr. ad Atticum ex Epiro in Italiam reversum miserat epist. 4 lib. 4. A. d. IV Id. Februar. P. Sextius à M. Tullio Albinovano lege Lutatia de vi postulatus fuit, propter cædem, quam anno superiore, VIII Kal. Febr. cùm de Ciceronis reditu ageretur, in foro factam diximus. defensus fuit cum ab aliis, tum à Q. Hortensio, & M. Cicerone: cujus oratio pro Sextio exstat. Sextius absolutus fuit a. d. II Id. Mart. epist. 4 lib. 2 ad Frat. Oppugnaverat Sextium maxime P. Vatinius, qui etiam testimonium in illum dixerat. itaque Cicero Vatinium testem perpetua interro-

rogatione accusavit, quæ oratio separatim edita exstat, de qua Fabius lib. 5 cap. 7. Et Cicero epist. 9 lib. 1 Fam. *Tota vero interrogatio mea* (orationem in Vatinium sic appellat) *nihil habuit aliud, nisi reprehensionem illius tribunatus: in quo omnia dicta sunt libertate, animoque maximo de vi, de auspiciis, de donatione regnorum.* III Id. Feb. Cicero dixit pro Bestia de ambitu, apud prætorem Cn. Domitium, in foro medio, maximo conventu. Prid. Id. T. Pomponius Atticus Pilia uxore ducta nuptias celebravit, in quibus Cicero cœnavit, epist. 3 lib. 2 ad Frat. Tulliam filiam Cicero anno proximo ante consulatum suum desponderat C. Pisoni L. F. Frugi, epist. 2 lib. 1 ad Att. ejus amor, virtus, pietas in Ciceronem exsulantem, tanta fuit, ut supra nihil posset, epist. 1 & 3 lib. 14 ad Fam. & in orat. post redit. Ei vero fructum pietatis suæ ferre non licuit: decessit enim anno superiore, ut ex Sextiana & orat. in Vatinium cognoscitur. Quem cùm Tullia hoc anno eluxisset, Cicero pridie Non. Apr. eam Furio Crassipedi despondit, eique VIII Idus sponsalia præbuit, lib. 2 ad Frat. ep. 5, ut Manutius nunc distinxit. Unde scribit ad Attic. lib. 4 epist. 5, *Viaticum Crassipes præripit.* De hac conjunctione gratulatus quoque Lentulus Ciceroni fuit: cui Cicero respondet epist. 7 lib. 1 ad Fam. Non. April. factum fuit S. C. in Ciceronis sententiam, ut de agro Campano frequenti senatu Idib. Maji referretur, epist. 9 lib. 1 Fam. Cum autem Miloni dies in Nonas Maji prodita esset, Cicero Roma exivit, villasque lustravit, epist. 5 & 6 lib. 2 ad Frat. Prodigia interim facta, ut Dio lib. 39 scribit. Nam & in Albano monte sacellum Junonis, quod in mensa dedicatum orientem solem spectabat, ad septentriones conversum est, fax à meridie ad aquilonem porrigi visa, lupus urbem intravit, terra movit, cives quidam fulmine icti sunt, & in agro Latiniensi auditus fuit strepitus sub terra cum fremitu. quæ cùm haruspices expiari vellent, iratos Deos esse, quod loca sacra & religiosa profana haberentur, responderunt. Hanc occasionem arripiens Clodius ædilis, habuit concionem de sacris & religionibus; atque Ciceronis domum inter ea loca esse dixit, quæ consecrata profana haberentur. itaque postridie Cicero defendens se in senatu, qui ex haruspicum responso decreverat, ut de locis sacris & religiosis consules ad senatum referrent, orationem habuit de haruspicum responsis, quæ exstat, in qua haruspicum responsa contra Clodium interpretatur. Tum quoque Cicero, ut Dio scribit, Milone & quibusdam tribunis pl. adhibitis, in Capitolium venit, & tabulas de exsulio suo à Clodio tribuno pl. fixas dejecit. sed Clodius cum fratre Cajo, qui Prætor erat, interveniens, eas tum eripuit: postea vero

observata Clodii absentia, rursus in Capitolium ascendit, & tabulas inde ablatas, domum suam asportavit. quod factum à Clodio reprehensum cum Tullius in senatu, ut Plutarchus narrat, sic defenderet, ut diceret Clodium contra leges è patriciis ad plebem transiisse, ideoque nihil eorum, quæ gessisset, ratum habendum esse; Cato indignatus illi contradixit: non quod Clodium laudaret, cujus acta oderat; sed grave & violentum esse confirmabat, tot decreta, & res gestas senatusconsulto tolli; in quibus essent etiam ea, quæ ipse in Cypro & Byzantii gessisset. de quibus rebus præter historicos Cicero pro domo, in Sextiana, & alibi. Hoc etiam tempore actum in senatu fuit de stipendio exercitus Cæsaris. idque Cicero se non solum decrevisse, sed etiam, ut alii decernerent, laborasse ait in Orat. de provinciis cos. Stipendii decreti meminit epist. 7 lib. 1 Fam. ubi & de decem legatis. de quibus sic in oratione de provinciis: *Actum est de decem legatis: quos alii omnino non dabant, alii exempla quærebant, alii tempus differebant, alii sine ullis verborum ornamentis dabant; in ea quoque re sic sum locutus, ut omnes intelligerent, me id, quod reip. causa sentirem, facere uberius propter ipsius Cæsaris dignitatem.* Et pro Balbo: *Idem in angustiis ærarii victorem exercitum stipendio affecit: Imperatori decem legatos decrevit.* Hos decem legatos à Dione intelligi puto, cum de honoribus Cæsari habitis inquit, ὥς τε καὶ ἐκ τῆς βουλῆς ἄνδρας, οἷς καὶ ἐπὶ δεδουλωμένοις παντελῶς τοῖς Γαλάταις ἀποστεῖλαι. Nam re bene gesta, dispensandæ cohonestandæque victoriæ, ut Manlius apud Livium lib. 38 ait, Imperatoribus decem legati decernebantur. A. Gabinius, qui Syriam procos. tenebat, in Palæstina re bene gesta contra Aristobuli filium Alexandrum, ipsumque Aristobulum, ut Josephus lib. 14 Antiquitatum scribit, literas Romam misit, quibus & rem bene gestam in bello nuntiavit, & supplicationem à senatu postulavit. Idibus Maji senatus frequens supplicationem Gabinio denegavit, epist. 7 lib. 2 ad Fratrem, de provinciis cos. & in Pisonem. Deinde, cùm provinciæ consulares futuris consulibus lege Sempronia essent decernendæ, ut in argumento Orat. de provinciis scripsi, & de quatuor provinciis sententiæ dictæ essent, de Syria, Macedonia, & duabus Galliis: M. Tullius rogatus sententiam, orationem, quæ de provinciis consularibus exstat, in Senatu habuit, in qua suadet, ut Syria & Macedonia futuris consulibus decernantur, & Galliæ Cæsari non adimantur. Ante orationem de provinciis in libris Ciceronis legitur Corneliana pro L. Cornelio Balbo, quam hoc anno à M. Tullio dictam esse ex eo suspicor, quod de supplicatione, stipendio & decem legatis extrema fere oratione

di-

dicitur. ea enim hoc anno Cæsari decreta esse, non solum oratio de provinciis docet, verum etiam epist. 7 lib. 1 ad Lentulum, quam tametsi docti quidam ad secundum consulatum Pompeji & Crassi referant, tamen hoc anno scriptam esse arguit, quod L. Racilius inter magistratus nominatur, quem Marcellino & Philippo coss. tribunumpl. fuisse supra diximus. Igitur Balbus, cùm esset Gadibus in Hispania natus, ac bello Sertoriano Imperatoribus Romanis probatus bello confecto à Cn. Pompejo civitate Romana donatus, & quia per L. Cornelium, hoc beneficium consecutus fuit, L. Cornelius Balbus vocatus est. Et inimici Cæsaris & Pompeji accusatorem compararunt, qui Balbo hoc tempore civitatis controversiam movit: negans eum jure & recte civitate donatum, cùm ex fœderato populo, quo in numero Gaditanus erat, nemo posset, nisi is populus factus esset fundus, id est, auctor obstringendi se jure civium Romanorum, in civitatem venire. Defenderunt Balbum M. Crassus, Cn. Pompejus & M. Cicero. De Planciana, quæ suo loco non legitur, dicemus infra. Nunc de Cœliana dicendum. Hoc anno Ciceronem pro M. Cœlio apud Cn. Domitium Prætorem dixisse Corradus scribit. Manutius cùm in Commentario in epistolam quintam libri secundi ad Fratrem orationem pro Cœlio habitam, Marcellino & Philippo coss. scripsisset, exponens deinde epistolam duodecimam ejusdem libri, diem illi in biennium prodit, atque L. Domitio & Appio Claudio coss. Cælium de vi accusatum, & defensum à M. Tullio facit. Res est non levis, quæ & tanti viri animum in scribendo distraxerit, & aliis ancipitem curam cogitandi afferre possit. quare, an certi quid eruere queamus, experiamur. Quæstionem illam Cn. Comitium exercuisse, ipsa oratio demonstrat. Fuit autem Cn. Domitius prætor hoc anno, apud quem Ciceronem pro Bestia dixisse, indicavimus. Fuit quoque alius Domitius Prætor biennio post, apud quem Cœlius causam dicere debebat, epistola duodecima libri secundi ad Fratrem. Cur autem Cœlium lege Lutatia de vi reum factum apud Domitium, qui his coss. non eum, qui biennio post præturam gessit, putem, illa me causa maximè movet, quòd M. Crassus una cum Tullio Cœlium defendit. (nam interpretum inscitia, qui Crassum Cœlii accusatorem faciunt, ridenda, seu miseranda potiùs, quàm refutanda) Cassius verò cùm anno insequenti consul paludatus exierit, Appio & Domitio coss. ne Romæ quidem fuit, nedum causas ibi orare potuit. Huc accedit, quòd Alexandrinæ legationis princeps Dio Academicus, cujus interficiendi causa Cœlium aurum à Clodia sumpsisse adversarii arguebant, anno superiore fuerit occisus,

primùm consules retulissent. Et in Pisonem: *An tum eratis consules, cùm quacunque de re verbum facere cœperatis, aut referre ad senatum, cunctus ordo reclamabat: ostendebatque, nihil esse vos acturos, nisi prius de me retulissetis?* De eadem re vide epist. 24 lib. 3 ad Att. Initur deinde consilium de interitu Cn. Pompeji, ait Cicero pro Sextio. quam rem Asconius in Milonianam sic exponit: *Cùm III Idus Sext. Pompejus in senatum venisset, dicitur servo P. Clodii sicam excidisse, eàque ad Gabinium consulem delata, dictum est, servo imperatum à P. Clodio, ut Pompejus occideretur. Pompejus statim domum rediit, et eo domi tenuit.* Et Cicero pro Milone: *Comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompejum interficiendum collocarat. extorta est confitenti sica de manibus, caruit foro Pompejus postea, caruit senatu, caruit publico.* Huc pertinet illud paradoxo 4. *Ante senatum tua sica deprehensa est.* Et in Pisonem: *Deprehensus cum ferro ad senatum is, quem ad Cn. Pompejum interimendum collocatum fuisse constabat.* Meminit etiam pro domo. Quarto Kalend. Novembris octo tribuni pl. de Ciceronis reditu legem promulgarunt: iisdemque referentibus P. Lentulus cos. designatus, præstantissimam de Cicerone sententiam dixit, pro Sextio, post red. in senatu, & epist. 23 lib. 3 ad Att. Thessalonica Cicero se Dyrrhachium recepit: ibique VI kal. Decembr. scripsit ad Terentiam ep. 4 lib. 14 famil. & partem epistolæ 22 lib. 3 ad Att. Pridie Kal. Decemb. inde misit ad Terentiam epist. 3 lib. 14, & ad Atticum epist. 23 lib. 3, & deinceps quattuor reliquas ejusdem libri. Exierunt deinde paludati in provincias consules, Piso in Macedoniam, Gabinius in Syriam, Cicero pro Sextio. IV Idus Decemb. novi tribuni pl. T. Annius Milo, P. Sextius, C. Sestilius, M. Cispius, T. Fadius, M. Curtius, C. Messinius, Q. Fabricius, Sex. Atilius Serranus, & Numerius Quintius, magistratum inierunt, pro Sextio, & post reditum in senatu.

Anno urbis DCXCVI, *Ciceronis* L, COSS. *fuerunt*,

P. CORNELIUS LENTULUS SPINTHER, Q. CAECILIUS METELLUS NEPOS.

PRAETORES eodem anno fuerunt L. Cæcilius, M. Calidius, C. Septimius, Q. Valerius, P. Crassus, Sex. Quintilius, C. Cornutus, & Ap. Claudius Pulcher, Cicero post reditum in Senatu. Kalendis Januarii P. Lentulus simulac de solenni religione retulerat, nihil humanarum rerum sibi prius, quàm de Cicerone agendum judicavit. cùm princeps rogatus sententiam L. Cotta dixit, nihil de Cicerone actum esse jure, nihil more majorum, nihil legibus: propterea que lege illi opus non esse: verùm Pompejus censuit, ut ad senatus aucto-

auctoritatem populi beneficium adjungeretur. atque eo die confecta res eſſet, niſi Sex. Atilius tribunuſpl. non auſus intercedere, noctem ſibi ad deliberandum poſtulaſſet. Hæc Cicero poſt redit. ad Quirites, pro domo, pro Sextio, & lib. 3 de legibus. Poſtea res acta eſt in ſenatu alia nulla, & cùm variis rationibus impediretur, voluntate tamen perſpecta ſenatus, cauſa ad populum VIII Kal. Febr. fuit delata, quo die Clodiani, cæde in foro maxima facta, flumine ſanguinis reditum Ciceronis intercludendum putaverunt, poſt reditum ad Quirites, & pro Sextio. Clodius enim, ut Dio lib. 39 ſcribit, illo die, cùm lex ad populum ferretur, acceptis à fratre Appio gladiatoribus, quos ille in funere Marci propinqui ſui daturus erat, impetu in multitudinem facto, multos vulneravit, multoſque occidit. Tum in foro tribuni pleb. vulnerati fuerant, & Q. Cicero inter cadavera tanquam occiſus jacuit, Plutarchus, & Cicero pro Sextio. Crudeliſſimæ cædis eo tempore in foro factæ, mentio eſt etiam in Miloniana. Clodium Milo tum de vi poſtulavit: ſed in judicium non adduxiſſe Dio ſcribit, quod nondum creati eſſent Quæſtores, per quos judicum ſortitionem fieri oporteret, Neposque Prætori edixiſſet, ne quod judicium, ante quam judices ſorte deligerentur, fieri pateretur. Quæſtores autem, niſi habitis prius comitiis ædiliciis, quibus hac de cauſa mora potiſſimum afferebatur, creari non poterant. In hanc ſententiam Dio: Cicero verò in Sextiana ait, conſulem, prætorem, tribunum pl. nova novi generis edicta propoſuiſſe: ne reus adeſſet, ne citaretur, ne quæreretur, ne mentionem omnino cuiquam judicum, aut judiciorum facere liceret. quo pertinet illud de Haruſp. reſponſ. *Reſtiterunt etiam, ne cauſam diceret.* Quare, cùm Milo videret judicia eſſe ſublata, ne Clodius omnia vi poſſet efficere, curavit, inquit idem poſt redit. in ſenatu. Emit enim gladiatores, ut Dio ſcribit. de quibus Cicero lib. 2 de officiis: *Sed honori ſummo nuper noſtro Miloni fuit, quod gladiatoribus emptis reipub. cauſa, quæ ſalute noſtra continebatur, omnes P. Clodii conatus furoreſque compreſſit.* Senatus autem multo ante, quam lex de Ciceronis reditu fuit lata, gratias agendas cenſuit civitatibus iis, quæ M. Tullium civem optimè de rep. meritum recepiſſent, pro domo, in Piſonem, Parad. 4, & Plutarchus. Idem decrevit, ut qui provincias cum imperio obtinerent, qui quæſtores legatique eſſent, ſalutem & vitam Ciceronis cuſtodirent, pro Sextio. Idem ad M. Tullii ſalutem auxilium omnium civium cuncta ex Italia, qui remp. ſalvam eſſe vellent, imploravit, in Piſonem. Factum enim S. C. fuit, ut literis conſularibus cuncta ex Italia omnes, qui rempub. ſalvam vellent, convocarentur, pro

Sex-

Lentulum scripsit. Gabinius de majestate absolutus, de repetundis accusatus & condemnatus fuit, quamvis Tullius rogatu Pompeji eum defendisset, Dio lib. 39. Valerius lib. 4 cap. 2. *Sed hujusce generis humanitas etiam in M. Cicerone præcipua apparuit: A. namque Gabinium repetundarum reum summo studio defendit, qui eum in consulatu suo urbe expulerat.* Gicero pro Rabirio Postumo ait, sibi causam defendendi Gabinii fuisse reconciliationem gratiæ. ibidem testatur, se Gabinium ex maximis inimiciciis receptum in gratiam, summo studio defendisse. Meminit hujus defensionis D. Hieronymus in Apologia adversus Rufinum. Gabinio condemnato C. Memmius lege Julia de repetundis accusavit C Rabirium Postumum, qui, cùm post mortem patris sui C. Curtii natus esset, à C. Rabirio avunculo adoptatus, C. Rabirius Postumus dictus fuit. defendit eum Cicero hiberno tempore, ut oratio indicat. Claudius Cæsar apud Suetonium refert, Rabirio Postumo Ptolemæum Alexandriam crediti servandi causâ secuto crimen majestatis apud judices motum fuisse. Hoc ad extremum admonebo, quatuor prætores hujus anni à Cicerone in epistolis nominari, M. Catonem, Domitium, Servilium, & C. Alfium, quibus Dio addit Ser. Sulpicium Galbam. Tribunipl. apud Ciceronem sunt, Q. Mucius Scævola, Terentius, & C. Memmius; his apud Valerium lib. 8 cap. 1 additur Lælius.

Anno urbis DCC, *Ciceronis* LIIII, COSS. *fuerunt*,
CN. DOMITIUS CALVINUS, M. VALERIUS MESSALA.

HI consules non statim initio anni, ut moris erat, sed septimo tandem mense magistratum inierunt, auctore Dione libro 40. Cùm enim anno superiore comitiorum consularium singuli dies obnuntiationibus sublati essent, ut scribit Cicero epist. 3 lib. 3 ad Fratr. & ob id mense Januario nulli dum Consules essent, Interreges de more proditi fuerunt, qui rempublicam per sex menses administrarunt: cum quod propter auspicia, quæ secunda Interregibus non eveniebant, comitia habere non possent; tum quod tribunipl. qui remp. tractabant, ne magistratus crearentur, impedirent, ut Dio scribit. Plura igitur hoc tempore interregna fuerunt: de quibus Cicero epist. 1 lib. 7 Famil. quam hoc tempore scriptam esse res ipsa indicat, sicut & sequentes. quarum decima tertia data est III Nonas Mart. decima octava VI Idus Apr. Sed, cùm tribunipl. comitia omni ratione impedirent, ac primum ut tribuni milit. pro consulibus, deinde ut Pompejus Dictator crearetur, ad populum ferrent, M. Catonis cohortatione adductus Pompejus effecit, ut Cn. Domitius, & M. Mes-

Messala coss. tandem fuerint creati, Plutarchus in Pompejo, & Dio lib. 40. His coss. M. Crassus interfecto P. filio exercituque deleto, trans Euphratem cum ignominia & dedecore periit, ait Cicero lib. 2 de Divinat. & scribit præter alios Orosius noster lib. 6 cap. 13. Periisse Crassum mense Junio Ovidius lib. 6 Fastorum indicat. In locum P. Crassi M. F. Cicero Augur factus fuit, ut Plutarchus scribit. In Auguratus petitione competitorem habuit C. Hirrum. de quo lib. 2 & 8 Famil. Sed M. Tullium augurem à toto collegio expetitum Cn. Pompejus, & Q. Hortensius nominaverunt, Philip. 2. Ab Hortensio se cooptatum in collegium, & inauguratum, ait in Bruto. Quo tempore Cicero Augur factus est, C. Scribonius Curio filius in Italia non fuit, ut ipse ait Philip. 2. erat autem in Asia, eoque Cicero ad illum misit sex primas epistolas lib. 2 Famil.

Anno urbis DCCI, *Ciceronis* LV, *Consul fuit*,

CN. POMPEJUS MAGNUS III SINE COLLEGA.

PETEBANT in hunc annum Consulatum summis contentionibus T. Annius Milo, P. Plautius Hypsæus, & Q. Metellus Scipio. Petebat in eundem annum præturam P. Clodius, cui summæ inimicitiæ cum Milone intercedebant. itaque a. d. XIII Kalend. Feb. cum Milo Lanuvium proficisceretur, & Clodius Aricia rediens ei occurrisset, rixa & pugna forte commissa, Clodius interfectus fuit, quod Asconius in argumento orat. pro Milone pluribus verbis narrat. Pompejus deinde ab interrege Ser. Sulpicio V Kalend. Martii consul creatus est; statimque consulatum iniit, & novas leges tulit: duas ex S. C. alteram de vi, qua nominatim cædem Appia via factam, & incendium Curiæ, & domum M. Lepidi interregis oppugnatam comprehendit: alteram de ambitu, pœna graviore, & forma judiciorum breviore proposita. utraque enim lex prius testes dari per triduum, deinde uno die atque eodem & ab accusatore, & ab reo perorari jubebat, ita ut duæ horæ accusatori, tres reo darentur, auctore Asconio. hinc Tacitus in dialogo de Oratoribus ait Pompejum primum adstrinxisse, & imposuisse veluti frænos eloquentiæ. De hac lege Pompeji Cicero in Bruto, *Maximè* (inquit de se & Hortensio agens) *perspecta est utriusque nostrum exercitatio paullo ante, cum lege Pompeja ternis horis ad dicendum datis, ad causas simillimas inter se, vel potius easdem novi veniebamus quotidie.* & initio lib. 4 de Finibus. *Ain' tandem, cum ego te hac nova lege videam, eodem die accusatori respondere, & tribus horis perorare, in hac me causa tempus dilaturum putas?* Perlatâ lege Pompeji, & L. Domitio Ahenobarbo Quæsito-

ac suffragio populi creato, Milo de vi, & de ambitu, & de sodalitiis postulatus fuit. Accusarunt de vi Milonem III Idus Apr. Appius major, M. Antonius, & P. Valerius Nepos; respondit illis unus M. Cicero. qui cùm inciperet dicere, exceptus est acclamatione Clodianorum, ita ut non ea, qua solitus erat, constantia diceret. sed oratio illa quoque excepta fuit, ut Asconius scribit. Meminit Quintilianus lib. 4 cap. 3. Eam verò, quam nos habemus, Cicero postea scripsit, cùm Milo esset Massiliæ, quò condemnatus in exsilium intra paucissimos dies profectus fuit, Asconius, & Dio lib. 40. Accusatus deinde M. Saufejus, defendente Cicerone, & M. Cœlio, absolutus fuit. Sex. autem Clodius magno consensu damnatus est, Asconius. Pompejus in hoc consulatu Corneliam Q. Metelli Scipionis filiam uxorem duxit, & socerum sibi in quinque menses extremos collegam subrogavit, Plutarchus in Pompejo, Dio lib. 40, Appianus lib. 2. Eundem Scipionem Censoriam potestatem, quam Clodius imminuerat, lege restituisse, Dio scribit. Hoc anno fingitur habitus sermo de finibus bonorum & malorum, quem Cicero libris quinque postea perscripsit. argumento sunt verba illa, quæ de libro quarto modò adduxi, & illa lib. 2. *Ut M. Crassus fuit, qui tamen solebat uti suo bono: ut hodie est noster Pompejus, cui rectè facienti gratia est habenda.* Extremo hujus anni mense, cùm T. Munacius Plancus Bursa magistratu abiisset, à Cicerone accusatus, & Cn Pompejo defensus, condemnatus fuit, Dio lib. 40, & Cicero epist. 2 lib. 7 Fam. quam hoc tempore scripsit. Plancus omnibus sententiis, maximo populi plausu condemnatus fuit, quòd Curiam incendisset, Philippica 6, & 13.

Anno urbis DCCII, *Ciceronis* LVI, COSS. *fuerunt*,

SER. SULPICIUS RUFUS, M. CLAUDIUS MARCELLUS.

HOC tempore, certe post Clodii cædem, M. Tullius de Legibus scripsit, ut ex lib. 2 cognoscitur. Cùm autem plures libros de Legibus scripsisset, ad nos tres tantùm, iique mutilati pervenerunt. Factum anno superiore senatusconsultum erat, ne quis prætorius aut consularis intra quinquennium in provinciam ire posset, ut Dio lib. 40 scribit. Hoc S. C. ire in provincias coacti sunt, qui in eas ex prætura, aut ex consulatu non iverant. in his erat M. Tullius: cujus sors cùm dejecta esset, Cilicia provincia consularis cum exercitu peditum XII mil. equitum duûm mil. DC ei obvenit, auctore Plutarcho. Cicero se nomen tantum duarum legionum habuisse, ait epist. 15 lib. 5 ad Att. & epist. 6 lib. 3 Famil. ait in tanta militum paucitate abfuisse tres cohortes.

Tenuit

Tenuit Cicero pro cos. etiam Cyprum insulam Ciliciæ oppositam, & præterea tres diœceses Asiaticas, Cibyraticam, Synnadensem, & Apameensem, ut lib. 5 & 6 ad Att. perspicitur. itaque lib. 1 de Divinat. ait, se nationibus Cilicum, Pisidarum, & Pamphyliæ præfuisse. Successit M. Tullius Ap. Claudio, quem de successione certiorem facit epist. 2 lib. 3 Famil. cùm epistolam primam prius ad ipsum in Ciliciam misisset. Legatos habuit Cicero, Q. Tullium fratrem, C. Pomptinium, L. Tullium, & M. Annejum: Quæstorem L. Messinium, cui C. Cœlius postea successit. Profectus Cicero ex urbe mense Majo, Nonis cum Attico in Tusculano fuit, inde Arpino, Arcano, Aquino, Cumano, Pompejano & Trebulano peragratis, Beneventum venit V Id. Maji. Tarentum XV Kal. Jun. & triduum cum Pompejo, & apud Pompejum fuit, epist. 1, 2, 3, 4, 5, 6 & 7 lib. 5 ad Att. Brundisium venit a. d. XI Kalend. Jun. epist. 3 lib. 3 Famil. ibi plures dies mansit. pridie Non. Junii se etiam tum Brundisii fuisse scribit ad Appium epist. 4 lib. 3 Famil. Interim M. Cœlius ad eum misit epist. 1 lib. 8, cui Athenis rescripsit epist. 8 lib. 2 Famil. Brundisio profectus Actium venit XVII Kalend. Athenas VII Kalend. Quintil. epist. 9 & 10 lib. 5 ad Att. Exulabat tum Athenis C. Memmius de ambitu condemnatus, epist. 2 lib. 3 ad Frat. & epist. 19 lib. 13 Fam. & Appianus lib. 2. is pridie, quam Cicero Athenas venit, Mytilenas profectus erat, epist. 11 lib. 5 ad Att. tum Cicero ad eum misit epist. 1, & seq. ut videtur, lib. 13 Famil. Cum Athenis decem ipsos dies fuisset, pridie Non. Quintil. inde profectus Ephesum venit a. d. XI Kal. Quintil. epist. 11, 12, & 13 lib. 5 ad Att. & epist. 8 lib. 2 Famil. Tralles venit a. d. VI Kal. Sextil. atque ad Appium misit epist. 5 lib. 3 Fam. Laodiceam in provinciam venit pridie Kalendar. Sextil. epist. 15, 20 & ult. lib. 5 ad Att. epist. 2 & 4 lib. 15 Fam M. Cœlius interim ad Ciceronem plures epistolas scripsit, quæ lib. 8 Famil. exstant. In quarta Kal. Sextil. data meminit C. Marcelli cos. designati: habita ergo comitia consularia fuerunt ante Sextilem. quibus creati consules sunt L. Paullus & C. Marcellus: qua re cognita, Cicero non solum ipsis, verum etiam C. Marcello patri, & M. Marcello fratri patrueli C. Marcelli cos. des. gratulatus est, epist. 7, 8, 9 & 12 lib. 15 Famil. Triduum moratus Laodiceæ, triduum Apameæ, totidem dies Synnade VII Kalen. Septemb. in Lycaoniam ad Iconium in castra venit, epist. 16, & sequentibus lib. 5 ad Attic. & epist. 4 lib. 15 Fam. C. Cassius, qui quæstor M. Crassi fuerat, atque ex clade, quæ ad Carrhas accepta erat, cum parte exercitus se in Syriam receperat, eo tempore, quo Ci-

cero in Ciliciam venit, Antiochia tenebatur: Parthosque cedentes ab oppido insecutus rem bene gessit, Osace duce occiso, Cicero epist. 10 lib. 2 Famil. & epist. 20 lib. 5 ad Atticum, Dio lib. 40, Justinus 42. Unde Cicero Philipp. 11 de Cassio: *Magnas ille res gessit ante Bibuli summi viri adventum, cum Parthorum nobilissimos duces, maximasque copias fudit, Syriamque immani Parthorum impetu liberavit.* In castra Ciceronis ad Iconium ante diem III Kalend. Septembr. venerunt legati missi ab Antiocho Commageno, iique nuntiarunt, Parthorum magnas copias Euphratem transire cœpisse, ut scribit epist. 1 & 3 lib. 15 Famil. Pridie Kalend. Septemb. Cicero castra ab Iconio movit, iterque per Cappadociam in Ciliciam faciens, in Cappadocia extrema non longe à Tauro apud oppidum Cybistra castra posuit, epist. 6 lib. 3, & epist. 2 & 4 lib. 15 Fam. & epist. 18 lib. 5 ad Att. ibi cum dies quinque esset commoratus; regem Ariobarzanem, cujus salutem à senatu commendatam habebat, præsentibus insidiis liberavit, ut scribit ad Catonem, & copiose exponit magistratibus epist. 2 & 4 lib. 15 Famil. inde confestim iter in Ciliciam fecit per Tauri pylas, & Tarsum venit a. d. III Non. Octobr. epist. 20 lib. 5 ad Att. Non. Octobr. in senatu recitatæ sunt Ciceronis literæ, quas publice de Parthico tumultu miserat, epist. 1 lib. 15 Fam. & epist. ult. lib. 5 ad Att. eodemque die Cicero Tarso Amanum versus profectus est, epist. 8 lib. 3 Fam. qui mons erat hostium plenus sempiternorum. Hic a. d. III Id. Octob. magnum numerum hostium cecidit, castella munitissima cepit, incendit, imperatorque appellatus est, epist. 20 lib. 5 ad Att. epist. 10 lib. 2, & 4 lib. 15 Fam. vide quoque Commentarium nostrum in Ligarianam. His rebus ita gestis, castra in radicibus Amani habuit, ea ipsa, quæ contra Darium habuerat apud Issum Alexander, ut est locis jam citatis. inde Pindenissum oppidum munitissimum Eleutherocilicum diu omnibus machinis oppugnatum septimo & quinquagesimo die cepit, Saturnalibus mane, epist. 20 lib. 5 ad Att. & epist. 4 lib. 15 Fam. Pindenisso capto exercitum in hiberna dimisit, iisque Quintum fratrem præposuit, epist. 4 lib. 15. Extremo hoc anno Cicero ad Curionem misit epist. 7 lib. 2 Fam. in qua illi de tribunatupl. gratulatur, quem a. d. IV Id. Decemb. iniit.

Anno urbis DCCIII, *Ciceronis* LVII, COSS. *fuerunt*,

L. AEMILIUS PAULLUS, C. CLAUDIUS MARCELLUS.

AD hos consules exstant Ciceronis literæ: quibus petit, ut quàm honorificentissimum S. C. de rebus à se gestis faciendum curent, epist. 10 & 13 lib. 15 Famil. hac de re scripsit etiam ad Catonem epist. 4 ejusdem libri; tum Ciceronis

roni pro re bene gesta supplicationes sunt decretæ, epist. 11 lib. 8 Famil. & epist. 1 lib. 7 ad Attic. pro quibus Marcello cos. gratias agit epist. 11 lib. 15 Fam. Nonis Jan. Cicero Tarso profectus fuit in Asiam, ut ibi suarum diœcesium hominibus jus diceret, epist. ult. lib. 5 ad Att. quam Idib. Febr. se dedisse ait. Quo tempore Cicero Ciliciam, & M. Bibulus Syriam obtinuerunt, eodem tempore Q. Thermus pro prætore in Asia, & P. Silius in Bithynia, ut videtur, fuerunt, indicat epist. 1 lib. 6 ad Att. Itaque è Cilicia Cicero ad Thermum & Silium misit epist. 53 & alias, quæ deinceps lib. 13 Fam. leguntur. Laodiceæ M. Tullius ex Idib. Februarii ad Kalend. Maji forum egit omnium diœcesium Asiaticarum, epist. 1 & 2 lib. 6 ad Attic. Eo venit M. Fabius commendatus ei à C. Cassio. commendat eundem ipse Cœlio, Pæto, & Curtio, epist. 14 lib. 2, epist. 25 lib. 9, epist. 59 lib. 13, & epist. 14 lib. 15 Famil. eodem tempore Cicero aliquot epistolas ad Cœlium & Appium misit, quæ lib. 2 & 3 leguntur. in quibus cùm de aliis rebus, tum de Appii accusatione, & Tulliæ nuptiis agitur. Accusavit Appium reversum è provincia P. Cornelius Dolabella: eidemque Tullia M. Ciceronis filia hoc tempore nupsit. de affinitate hac gratulatur Ciceroni Cœlius epist. 13 lib. 8. Fuit quoque Appius hoc anno, ut Dio scribit, censor cum L. Pisone. Appii censuræ meminit Cic. in epistolis ad ipsum, epist. 10, 11 & ult. lib. 3. de eadem Q. frater lib. 1 de Div. *in quo Appius collega tuus, bonus augur, ut ex te audire soleo, non satis scienter, virum bonum, & civem egregium, censor P. Atejum notavit, quod ementitum auspicia subscripserit.* Ex Asia Cicero in Ciliciam Nonis Maji profectus epist. 13 lib. 2 Fam. & epist. 2 lib. 6 ad Att. Tarsum venit Nonis Jun. epist. 4 lib. 6 ad Att. Ciceroni interim Quæstor C Cœlius obtigit, ad quem scribit epist. ult. lib. 2 Fam. eundemque de provincia decedens III Kal. Sextil. provinciæ præfecit, epist. 6 lib. 6 ad Att. epist. 15 lib. 2 Famil. & epist. 14 lib. 3. Epheso proficiscens Kal. Oct. Athenas venit pridie Idus, epist. 8, & 9 lib. 6 ad Att. & epist 5 lib. 14 Fam. Athenis Ciceronem libenter commoratum esse, πόθῳ τ̃ πάλαι διατριϐῶν, Plutarchus scribit. Athenis Imperatorem se apud Aristonem diversatum esse Tuscul. 5 ait. Tironem libertum Cicero è Cilicia in Italiam revertens Patris ægrum reliquit, epist. 2 lib. 7 ad Att. ad eumque plures ex itinere epistolas misit, quæ lib. 16 Fam. leguntur, & totius itineris rationem continent. Brundisium venit VII Kal. Decemb. eodemque tempore uxor Terentia ad portam Brundisinam accessit, quo Tullius in portum, epist. 1 lib. 7 ad Att. & epist. 9

lib. 16 Fam. Inde Romam versus proficiscens, ex itinere scripsit ad Atticum epist. 3, 4, 5, 6, 7, & 8 lib. 7.

Anno urbis DCCIV, *Ciceronis* LVIII, coss. *fuerunt*,

C.[1] CLAUDIUS MARCELLUS L. CORNELIUS LENTULUS CRUS.

HIS consulibus M. Tullio pridie Non. Januar. ad urbem accedenti sic est obviam proditum, ut nihil fieri potuerit honoratius, epist. 10 lib. 16 Famil. ubi addit, se incidisse in ipsam flammam civilis discordiæ, vel potius belli. quod etiam Plutarchus scribit. Nam Kalend. Januar. cum in Q. Metelli Scipionis sententiam S. C. fieret, uti ante certam diem Cæsar exercitum dimitteret. si non faceret, eum adversus remp. facturum videri: eique S. C. M. Antonius & Q. Cassius tribunipl. intercessissent: Senatus consulibus, prætoribus, tribunispl. & iis, qui pro consulibus ad urbem erant, negotium dedit, ut curarent, ne quid resp. detrimenti caperet. Tum Antonius & Cassius ad Cæsarem ex urbe cum Curione profugiunt, Cæsar lib. 1 de bello civili, Cicero epist. 10 lib. 16 Famil. & Philip. 2. Cicero ut venit ad urbem, non destitit omnia & sentire, & dicere, & facere, quæ ad concordiam pertinerent, epist. 11 lib. 16 Famil. fuitque semper auctor pacis, ut testatur in orationib. pro Marcello, Ligario, & Dejotaro. item epist. 6 lib. 6, & epist. 3 lib. 7 Famil. eaque de re, ut Plutarchus tradit, privatim multa ad Cæsarem scripsit, & Pompejum coram precatus est, utrumque placans & deliniens. Sed mirus invaserat furor non solum improbis, sed etiam iis, qui boni habebantur, Cicerone clamante, nihil esse bello civili miserius, epist. 11 lib. 16 Famil. Itaque Italiæ regiones descriptæ fuerunt, quam quisque partem tueretur. Cicero Capuam sumpsit, quod pridie Idus Jan. ad Tironem scripsit epist. 10 lib. 16. Cum interim Cæsar, trajecto Rubicone, Ariminum, Pisaurum, Anconam, Aretium occupasset, urbem consules atque optimates omnes reliquerunt. Cicero epist. 11 lib. 16 Famil. Dio lib. 41, & alii. M. Tullius tum quoque ab urbe discessit, epist. 9, & sequent. lib. 7 ad Att. Discessisse eum XIV Kalend. Febr. cognoscitur epist. 12 lib. 9 ad Att. Fuit Cicero ἐπίσκοπος totius oræ maritimæ à Formiis, epist. 11 lib. 16 Fam. & epist. 10 lib. 7 ad Att. VIII Kal. Februarii Cicero Minturnis fuit epist. 12 lib. 7 ad Att. Reliquerat uxorem Terentiam & filiam Tulliam Romæ, epist. 11 lib. 16 Famil. quarum curam sæpius Attico mandat. ipsas quoque de hac re monet epist. 14, & 18 lib. 14 Famil. VI Kal. Febr. Cicero Calibus Capuam proficiscens ad At-

1. Nam vitiosum est in Gruteriana prænomen L, quod temere sequuti alii.

Atticum misit epist. 13 lib. 7, & postridie sequentem. IV Kalend. Capua ad Tironem dedit epist. 11 lib. 16 Famil. Capua profectus est Formias a. d. III Kalend. eò quarto Non. Febr. Tullia & Terentia venerunt. M. Tullius postridie cum fratre Capuam versus profectus est, epist. 15 & 16 lib. 7, & epist. 13 lib. 8 ad Att. Capuæ cum triduum fuisset, VII Id. Febr. inde discedens se Formias recepit, epist. 19 lib. 7, & 13 lib. 8 ad Att. Formiis quotidie ferè literas ad Atticum dedit, quæ extremo libro septimo, & primo octavo leguntur. Reddita interim Ciceroni est à Pompejo epist. 12 lib. 8 ad Attic. qua in Apuliam evocatur, eam se XV Kal. Mart. Formiis accepisse, Pompejo rescribens ait, epist. 13 lib. 8 ad Attic. meminit epist. 1 ejusdem lib. Profectus deinde ad Pompejum cum Teanum Sidicinum venisset, ex C. Messio, aliisque compluribus cognovit, in iis locis esse Cæsarem, ut tuto ad Pompejum venire non posset. itaque Cales progressus ibi constitit. & cùm esset incertum iter Cæsaris, Leptam ad Pompejum misit, & literas. ipse Formias revertit, epist. 3 & 15 lib. 8 ad Attic. Ibi aliquamdiu manens plures epistolas ad Atticum misit, quæ lib. 8 & 9 exstant. VIII Kal. Mart. Pompejus Canusio Brundisium profectus fuit, epist. 1 lib. 9 ad Att. eo Ciceronem vocavit missa epist. 14 lib. 8 ad Att. quam Cicero accepit III Kal. epist. seq. & mansit in Formiano. A. d. VII Id. Mar. Cæsar Brundisium cum legionibus sex pervenit, atque ad murum castra posuit, cùm jam consules Dyrrachium profecti cum magna parte exercitus essent, & Pompejus Brundisii cum cohortibus XX remaneret, epist. 16 lib. 9 ad Att. & lib. 1 de bello civili. Cicero illo tempore etiam ad Tironem scripsit epist. 13, 14 & 15 lib. 16 Fam. Pompejus XVI Kal. April. Brundisio cum omnibus copiis, quas habuerat, profectus est. Cæsar postero die oppidum ingressus, & concionatus Romam contendit, epist. 18 lib. 9 Att. Eo itinere M. Cicero illum convenit, & quid egerit, Attico scribit epist. 21 lib. 9 Cicero deinde Arpinum profectus, ibi Tullio filio suo togam purain dedit, epist. 21 & ult. lib. 9 ad Att. mansitque in villis mense Aprili & Majo, atque ad Atticum misit epistolas, quæ lib. 10 exstant. VII Idus Junii ad Pompejum in Græciam proficiscens navim conscendit, epist. 7 lib. 14 Famil. *Suscepto bello, Cæsar, gesto etiam ex magna parte, nulla vi coactus, judicio meo, ac voluntate ad ea arma profectus sum, quæ erant sumpta contra te*, ait ipse pro Ligario, & nos in Commentario exposuimus. Adventus ejus, ut Plutarchus scribit, ceteris gratus fuit; Cato autem illum conspicatus multis verbis reprehendit, quod Pompejum secutus esset. nam se non potuisse honeste eam sectam deserere, quam ab initio

in

in rep. delegisset; illum, qui magis prodesse patriæ & amicis potuerit, si in Italia mansisset, & æqualiter se ad eventum comparasset, nulla ratione & absque necessitate hostem Cæsari factum esse, atque in tanti periculi societatem venisse. Cum hæc verba Ciceronis animum flexerunt, tum quod nulla magna in re Pompejus illius opera utebatur. in causa erat ipse, non negans se facti sui pœnitere. Hactenus Plutarchus. ipse quoque epist. 3 lib. 7 Famil. ait: *Cujus me mei facti pœnituit, non tam propter periculum meum, quàm propter vitia multa, quæ ibi offendi, quò veneram.* Cæsar in Hispaniam profectus, ea potitus est, & Dictator à M. Lepido prætore dictus comitia habuit, quibus ipse cum P. Servilio consul creatus est, ut scribit lib. 3 de bello civili.

Anno urbis DCCV, *Ciceronis* LIX, COSS. *fuerunt*,
C. JULIUS CAESAR II, P. SERVILIUS VATIA ISAURICUS.

HIS consulibus pridie Nonas Ianuar. Cæsar Brundisio in Epirum contra Pompejum trajecit, lib. 3 de bello civili. post Nonas Febr. Cicero è Græcia ad Atticum dedit epist. 2 lib. 11. Obsesso à Cæsare & circumvallato Pompejo apud Dyrrachium, P. Dolabella ad Ciceronem misit epist. 9 libr. 9 Famil. Nonis Iunii in castris fuit: è quibus ad Atticum dedit epist. 3 libr. 11, & sequentem: in qua scribit se confici solicitudine, ex qua etiam summa infirmitas corporis consecuta sit. Itaque cum Pompejus, translato in Thessaliam bello, apud Pharsaliam media æstate, ut Plutarchus in Bruto tradit, à Cæsare victus est, Cicero in acie non fuit, ut scribit ad Pætum epist. 18 lib. 9 Fam. sed remansit in castris, ut Livius lib. III scripsit: unde Plutarchus in Cicerone ait, τῆς μάχης οὐ μετέσχε δι' ἀῤῥωστίαν, id est, *prælio propter infirmitatem corporis non interfuit.* Erant cum Cicerone M. Varro, & M. Cato, libr. I de Divinat. Catonem Dyrrachii, ut impedimentis præsidio esset, cum XV cohortibus à Pompejo relictum fuisse, Plutarchus in Pompejo, & Catone auctor est. Victo Pompejo, Cato (inquit Plutarchus in Cicerone) qui copias magnas, classemque magnam Dyrrachii habebat, ad M. Tullium, qui & lege & dignitate consulari præstaret, imperium deferebat. quod cùm ille recusaret, militiamque subterfugeret, propius factum est nihil, quàm ut occideretur, cùm & Pompejus filius, & amici eum proditorem appellarent, gladiosque stringerent; sed Cato resistens vix illum cædi eripuit, & ex castris removit atque ablegavit. Hæc Plutarchus. Q. Cicero lib. I de Divinat. refert Labienum ex Pharsalica fuga in castra venisse, interitumque exercitus nuntiavisse, atque ita ipsos subito perterritos metu naves conscen-

scendisse. Victoriam igitur Cæsaris Cicero belli finem sibi fecit. nec putavit, cùm integri pares non fuissent, fractos superiores fore, epist. 3 libr. 7 Famil. Dio lib. 42 scribit Ciceronem cum nonnullis aliis senatoribus continuo Romam profectos esse: ipse epist. 6 lib. 11 ad Att. ait, se in Italiam venisse non accersitum. Terentiæ uxori, quæ ipsi de adventu gratulata erat, pridie Non. Novembr. Brundisio rescripsit, epist. 12 lib. 14 Fam. Brundisii Cicero diu moratus est Cæsarem exspectans, dum is post prælium Pharsalicum in Ægyptum profectus bellum Alexandrinum gessit, & Pharnacem in Ponto superavit. Brundisium quoque M. Antonius post victoriam cum legionibus venit, & Ciceroni pepercit. quod beneficium Cicero Philippicá secunda agnoscit. Scripsit tum Cæsar ad Antonium, prohiberi omnes Italia, nisi quorum ipse causam cognovisset. quare, cùm Antonius petiisset à Cicerone per literas, ut sibi ignosceret: facere se non posse, quin Cæsaris literis pareret: misit Cicero ad eum L. Lamiam, qui demonstraret, Cæsarem Dolabellæ dixisse, ut ad Ciceronem scriberet, ut in Italiam quàm primùm veniret. Itaque Antonius edixit ita, ut M. Tullium exciperet nominatim. hoc XIV Kalend. Ian. Cicero ad Atticum scripsit epist. 7 libr. 11. Affligebat Ciceronem eodem tempore Tulliæ morbus: cujus meminit epist. 7 lib. 11 ad Att. de eodem scribit ad Terentiam ep. 39 lib. 14 Fam. scribit etiam per Leptam & Trebatium epist. 17 ejusdem lib. vide epist. 8 lib. 11 ad Atticum.

Anno urbis DCCVI, *Ciceronis* LX,

C. JULIUS CAESAR II DICTATOR FUIT, M. ANTONIUS MAG. EQUIT.

HANC Dictaturam Cæsar extra Italiam iniit, auctore Dione libr. 42. De Antonio magistro equitum Cicero Philipp. 2. *Accessit, ut Cæsare ignaro, cum esset ille Alexandriæ, beneficio amicorum ejus magister equitum constitueretur.* III Nonas Januar. die natali suo M. Tullius ad Att. dedit epist. 9 lib. 11, & sequentem XII Kalend. Februar. VIII Idus Martii ad eundem scripsit epistol. 11 & 12. Romæ illo tempore seditiones à P. Cornelio Dolabella tribunopl. & Tulliæ marito, legem ferente de novis tabulis, excitatæ sunt. de quibus Livius lib. 113, Dio lib. 42. Hæ sunt generi actiones, de quibus Cicero epist. 12, 14, 15 & 23 libr. 11 ad Attic. Pridie Idus Maji Cicero ad Atticum dedit epist. 15, & III Nonas Junii sequentem ejusdem libri. Pridie Idus Jun. Tullia ad patrem Brundisium venit, epist. 11, & 15 lib. 14 Famil. & epist. 17 lib. 11 ad Atticum. Constituerat eo tempore M. Tullius Ciceronem filium cum Cn. Sallustio obviam Cæsari mit-

mittere: ſed cum de ejus adventu nihil afferretur, conſilium mutavit, epiſt. 17 & 18 lib. 11 ad Att. & epiſt. 11 & 15 lib. 14 Fam. Pridie Idus Sextil. Cicero accepit literas Cæſaris, quas ille ex Ægypto ad eum miſerat, ut eſſet idem, qui fuiſſet, epiſt. ult. lib. 14 Famil. & pro Ligario. ubi C. Panſam nuntium de conceſſis faſcibus pertuliſſe, ait. Dedit tum Cicero ad Att. epiſtolas, quæ extremo libro undecimo exſtant. Cum Cæſar ad Kal. Septembr. Athenis fore diceretur, Cicero propter moras Aſiaticas ſecus putabat epiſt. 21 lib. 11 ad Att. Venit tamen in Italiam celerius omnium opinione, ut Hirtius auctor eſt. Ubi ad Ciceronem allatum eſt, eum Tarentum navibus appuliſſe, atque inde Brundiſium pedibus contendere, obviam illi proceſſit, non equidem valde diffidens, ſed tamen veritus in tanta multitudine hoſtis & victoris periculum facere. Verum non fuit opus quicquam dicere aut facere præter dignitatem. Cæſar enim, ut eum longe ante alios occurrere vidit, deſcendit & ſalutavit, cumque eo ſolo colloquens multa ſtadia proceſſit. hæc Plutarchus in Cicerone. Kal. Oct. Cicero ad Terentiam de Venuſino dedit epiſt. 20 lib. 14 Fam. mandans, ut in Tuſculano omnia eſſent parata ad hoſpites excipiendos. deinde in urbem venit, & rediit cum libris in gratiam, epiſt. 1 lib. 9 Fam. Extremo anno Q. Fuſius Calenus, & P. Vatinius coss. fuerunt, Dio lib. 42.

Anno urbis DCCVII, *Ciceronis* LXI, COSS. *fuerunt*,

C. JULIUS CAESAR III, M. AEMILIUS LEPIDUS.

CAESAR cum à ſummo haruſpice moneretur, ne in Africam ante brumam tranſmitteret, ut Cicero lib. 2 de Divinat. ait, VI Kal. Jan. Lilybæi conſcendit, ac poſt diem quartum in conſpectum Africæ venit, ibique hoc anno bellum Africanum adverſus P. Scipionem, & Jubam Mauritaniæ regem adminiſtravit, de quo Hirtius, & alii. Obtinebat eo tempore Siciliam Allienus prætor, ut Hirtius ſcribit. Miſit tum ad eum in provinciam Cicero epiſt. penult. & ultim. lib. 13 Famil. Cæſar, cùm ad bellum Africanum proficiſceretur, M. Brutum Galliæ Ciſalpinæ præfecit, auctor Appianus libr. 2, & Cicero epiſt. 6 lib. 6 Fam. eo tempore Cicero ad illum ſcripſit quinque epiſtolas, quæ lib. 13 Famil. leguntur. Græciæ idem Cæſar præfecit Ser. Sulpicium, epiſt. 4 libr. 4. item 1 & 6 lib. 6 Famil. Ad eum quoque plures Ciceronis epiſtolæ exſtant lib. 13 Famil. Erat autem M. Tullius tempore belli Africani Romæ, nec ferè exibat, propter varias hominum ſuſpiciones, quas Varroni exponit epiſt. 2 lib. 9 Fam.

Fam. Fuit etiam ruri in villis, epist. 1 libri 12 ad Att. ubi Hirtii & Balbi Cæsarianorum meminit, qui hoc bello Africano Romæ fuerunt, ut permultæ epistolæ ad familiares tum scriptæ ostendunt. in quibus sunt ad Varronem & Pætum pleræque libr. 9 Famil. Conquiescebat M. Tullius in studiis epist. 6 libri 9 Famil. Scripsisse illum eo tempore Partitiones Oratorias Corradus putat. & de Bruto, qui est de claris Oratoribus, verè affirmat, eum vivo adhuc Catone scriptum esse, quamvis procemium, anno sequenti editum fuisse, ostendat. Cæsar initio mensis Aprilis, ut Hirtius scribit, Jubam & Scipionem vicit: ac paucis diebus post M. Cato sibi Uticæ mortem conscivit. Cato autem sic abiit è vita, ut causam moriendi nactum se esse gauderet, ait Cicero Tusculan. 1. Africano bello confecto, Cæsar Idib. Jun. classem conscendit, & post diem tertium in Sardiniam pervenit. inde a. d. III Kalend. Quint. naves conscendens duodetrigesimo die ad urbem Romam venit, Hirtius. Fuerat cum Cæsare in Africa P. Dolabella, ut docet Cicero Philip. 2. qui cum Cæsarem ab Africano bello redeuntem antecederet, epist. 7 lib. 9 ad Fam. Cicero ei Tironem obviam misit epist. 5 lib. 12 ad Att. Cæsari senatus multos honores decrevit, in iis, ut præfectus moribus, *τ̃ τρόπων ἐπιστάτης* per triennium esset, Dio lib. 43. meminit Cicero epist. 15 lib. 9 Famil. Erat Cicero in urbe, atque à Cæsare, ut Plutarchus scribit, honore afficiebatur, adeò ut laudi Catonis à Cicerone scriptæ respondens orationem ejus & vitam, cum Periclis & Theramenis maximè geminam, collaudaret. Atque Ciceronis liber Cato, Cæsaris Anticato inscribitur. Cicero anno sequente ad Atticum, ut est epist. 15 lib. 12, ita scripsit: *Qualis futura sit Cæsaris vituperatio contra laudationem meam, perspexi ex eo libro, quem Hirtius ad me misit: in quo colligit vitia Catonis, sed cum maximis laudibus meis.* Tribus statibus usum C. Cæsarem in vituperando Catone, est apud Quintilian. lib. 3 cap. 9. Cæsarem in Anticatone citat Gellius lib. 4 cap. 16. C. Cæsar in Anticatone priore adducitur à Prisciano lib. 13. Juvenalis Satyra 6. *Duo Cæsaris Anticatones.* Cicero sub finem lib. 13 ad Att. Cæsaris libros contra Catonem, nominat. Cremutius Cordus apud Tacitum lib. 4. *M. Ciceronis libro, quo Catonem cœlo æquavit, quid aliud Dictator Cæsar, quam rescripta oratione velut apud Judices respondit?* Gellius libro 13 cap. 18. *M. Cato Nepos pater fuit M. Catonis prætorii viri, qui bello civili Uticæ necem sibi gladio manu sua conscivit: de cujus vita liber est M. Ciceronis, qui inscribitur, Laus M. Catonis.* Cæsarem laudationem à Cicerone scriptam non ægre tulisse, sed librum, sive βιβλίον τι, scripsisse, ὃ ϗ Ἀντικάτωνα ἐπέγραψεν, ait Dio lib. 43.

lib. 43. Catone absoluto Cicero statim est aggressus Oratorem, ut ipse in oratore ad M. Brutum, qui tum Galliæ præerat, scribit; de Oratore lege epist. 19 lib. 6 Fam. M. Claudius Marcellus, qui ante annos quinque in consulatu Cæsarem palam oppugnaverat, bello civili partes Pompeji secutus, eo victo Cæsarem veterem suum inimicum metuens Mytilenas concessit, ibique in studio bonarum artium hoc tempore beatissimè, quantum modò natura hominis patitur, vivebat, ut ex Bruto refert Seneca in Consolatione ad Albinam: tum M. Tullius ad eum dedit epist. 7 & 8 lib. 4 Fam. hortans illum, ut Cæsari se summitteret. cum autem in senatu à L. Pisone mentio esset facta de Marcello, & cum C. Marcellus se ad Cæsaris pedes abjecisset, cunctus senatus consurrexit, & ad Cæsarem supplex accessit. tum Cæsar, accusata acerbitate Marcelli, repentè præter spem dixit, se senatui roganti de Marcello ne ominis quidem causa negaturum. Itaque, cum omnes ante M. Tullium rogati gratias Cæsari præter L. Volcatium Tullum egissent, Cicero qui statuerat in perpetuum tacere, sententiam rogatus pluribus verbis egit Cæsari gratias, quæ oratio pro Marcello exstat. vide epist. 4 lib. 4 Fam. Cicero quoque Marcello persuasit, ut Romam redire vellet, epist. 9, 10 & 11 ejusdem libri. Hoc anno, ut Dio testatur, Cæsar fastos correxit, *annumque ad cursum Solis accommodavit, ut CCCLXV dierum esset, & intercalario mense sublato, unus dies quarto quoque anno intercalaretur. quo autem magis in posterum ex Kalend. Januar. temporum ratio congrueret, inter Novembrem ac Decembrem mensem interjecit duos alios: fuitque his annus XV mensium cum intercalario, qui ex consuetudine in eum annum inciderat.* Hæc Suetonius. lege præterea Macrobium, Plinium, Dionem & Plutarchum. Pridie Kalend. intercalares priores Tullius rogatu fratrum Q. Ligarii, qui post victos in Africa Pompejanos vita à Cæsare impetrata extra Italiam in exsilio vivebat, mane ad Cæsarem venit: cumque fratres & propinqui Ligarii jacerent ad pedes, Cicero ea est locutus, quæ causa, quæ tempus postulabat, epist. 15 lib. 6 Fam. Ligarius deinde à Q. Ælio Tuberone reus factus est, ejusque patrocinium Cicero suscepit. tum Cæsarem dixisse ferunt, Quid est causæ, cur Ciceronem orantem aliquamdiu non audiamus? nam reum quidem hominem improbum & hostem esse, jampridem certum est. Ubi vero Cicero ingressus dicere, mirificos motus concitavit, & oratio progressa cùm affectibus varia, tum venustate admirabilis fuit, perspicuè cognitum ajunt, varios colores Cæsaris vultum subire, ejusque animum omnibus modis commutari: ac tandem, cum Pharsalici prœlii mentionem facere Orator cœpisset, immo-

dicis

dictis perturbationibus incitatum corpore contremuisse, & libellos quosdam è manu ejecisse. Victus igitur Cæsar orationis vi, Ligarium crimine liberavit. Ita nos locum Plutarchi de hac causâ à nobis conversum in fine Commentarii Ligariani ad Ornatiss. virum Gerhardum Juliacensem jam dudum edidimus. Confecto bello Africano, T. Quintius Scapula novum in Hispania commovit: cujus meminit Cicero epist. 13 lib. 9 Famil. Tu lege Dionem libr. 43, ubi Cn. Pompejum Magni filium Hispaniæ partes plerasque in suam ditionem redegisse tradit. Cæsar igitur extremo hoc anno ad bellum Hispaniense profectus, XXVII diebus in Hispaniam pervenit, ut Appianus libro 2 scribit. Hoc anno M Tullius cum Terentia uxore divortium fecit, quæ Vibio Rufo deinde nupta fuit, auctore Dione lib. 57. atque tertium & centesimum explevit annum, ut scribit Val. Max. libr. 8 cap. 13.

Anno urbis DCCVIII, *Ciceronis* LXII,

C. JULIUS CAESAR III DICTATOR FUIT,

M. AIMILIUS LEPIDUS MAG. EQUIT.

Eodem anno

C. JULIUS CAESAR IIII

Cos. sine collega fuit.

HAEC ex Capitolinis lapidibus rectè à viris doctis probantur, vide Fastos Sigonii & Onuphrii. Cicero Terentia dimissa, virginem uxorem duxit; ut quidem Terentia dictitabat, formæ gratia; ut autem Tiro Ciceronis libertus scripsit, divitiis ejus adductus, ut æs alienum dissolveret. erat enim puella dives, & bona ejus Cicero fideicommissarius heres relictus custodiebat. quare cum permagnum æs alienum haberet, amicorum & familiarium impulsu puellam uxorem præter ætatem duxit, ut illius facultatibus creditoribus satisfaceret. Hæc Plutarchus, ut quidem nos convertimus, aliis interpretibus nihil præjudicantes, è quibus verba illa Plutarchi, καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῆς Κικέρων ἐν πίστει κληρονόμος ἀπολειφθεὶς διεφύλαττεν, quæ nos vertimus, *Et bona ejus Cicero fideicommissarius heres relictus custodiebat:* Bocchius sic expressit, *Et ejus substantias sub tutoris fide servabat*, Xylander noster: *Ejusque bona fidei suæ commissa Cicero heres ab ea scriptus servabat:* Corradus: *Et ejus facultates Cicero suæ fidei commissas, ut heres relictus, servabat.* Non erat Cicero ut heres relictus, neque secundus heres, ut Corradus scribit: sed Publilius, sive Popillius moriens Ciceronem heredem instituerat, & rogaverat, ut hereditatem redderet suæ filiæ. Hujus-

jusmodi heredem fideicommissarium dici à Jurisconsultis, etiam in Græcis Justiniani Constitutionibus, notum est iis, qui libros illos non aspernantur. Sic P. Sextilius Rufus heres à Q. Fabio Gallo scriptus, rogatus fuit, ut omnis hereditas ad filiam perveniret, ut est lib. 2 de Finibus. Verum ad institutum. Calenus apud Dionem lib. 46 ait, M. Tullium exacta ætate virginem duxisse, *ἵνα ἐκ τῆς οὐσίας δανείσματα χροτίσῃ, ut illius facultatibus se ære alieno liberaret.* Quintilianus lib. 6 cap. 4. *Cicero objurgantibus, quod sexagenarius Popilliam virginem duxisset, Cras mulier erit, inquit.* Lib. 12 ad Att. epist. 27 Publilia nominatur, quam secundam Ciceronis uxorem fuisse homines docti affirmant. De his nuptiis cùm Ciceroni Cn. Plancius gratulatus esset, Cicero ita respondit, epist. 14 lib. 4 Famil. *Quod mihi de eo, quod egerim, gratularis: te ita velle certò scio: sed ego tam misero tempore nihil novi consilii cepissem, nisi in reditu meo nihilo meliores res domesticas, quam rempub. offendissem.* &c cet. Non ita multò pòst, quam Cicero Publiliam duxerat, Tullia filia apud Lentulum pariens decessit, ut Plutarchus scribit. Asconius quoque in Pisonem, filiam Ciceronis apud P. Lentulum ex partu decessisse, ait. Propter Tulliæ partum Cicero se Romæ teneri initio belli Hispaniensis scribit ad Leptam epist. 19 lib. 6 Fam. Lentulus apud quem Tullia decessit, est P. Cornelius Dolabella, qui cum Cæsare in Hispania erat, ut Cicero Philip. 2, & epistolarum ad Atticum lib. 13 ostendit. Itaque deplorans Tulliæ mortem ad illum scripsit epist. 11 lib. 9 Fam. Quanto dolore propter interitum filiæ carissimæ exarserit, ipse ostendit in epistolis, quas tum ad Atticum misit, & exstant lib. 12 & 13 ad Attic. Undique tum philosophos ad Ciceronem consolandi gratiâ convenisse, Plutarchus auctor est. Misit ad Tullium consolatorias literas M. Brutus, epist. 8 lib. 12 ad Att. in Bruto, & epist. 9 ad M. Brutum. Ser. Sulpicii consolatio exstat epist. 5 lib. 4 Famil. cui Cicero epist. sequenti respondet. L. quoque Lucceius Ciceronem per literas consolatus fuit: eique respondet epist. 13 lib. 5 Fam. Præterea Cæsar litteras consolatorias pridie Kalend. Maji Hispali dedit, epist. 19 lib. 13 ad Attic. sed, cùm omnem consolationem vinceret dolor, se ipse per litteras consolatus est, scripsitque librum, quem Consolationem, vel de luctu minuendo inscripsit, lib. 12 & 13 ad Att. Ex hoc lib. Lactantius lib. 1 & 3 multa adducit. Consolationis suæ meminit etiam Cicero in Tusculanis aliquoties, & in secundo de Divinat. sic: *Nam quid ego de Consolatione dicam? quæ mihi quidem ipsi sanè aliquantum medetur, ceteris item multum profuturam puto.* Plutarchus addit, Ciceronem Publiliæ nuntium remisisse, quod visa

visa esset Tulliæ morte lætari. Unde negotium, quod cum Publilio habuit, de solutione dotis fuisse videtur lib. 13 & 16 ad Att. Post Tulliæ mortem Cicero domo absuit, & Asturæ atque in ceteris villis maximam partem anni in philosophiæ studiis consumpsit. Cum enim dominatu unius omnia tenerentur, ad philosophiam, cui multum adolescens discendi causa temporis tribuerat, se retulit, & sapientiæ studium longo intervallo intermissum revocavit, Tuscul. 1, & de Offic. 2. Quare cùm, quæ à Græcis summis auctoribus memoriæ prodita erant, ea Latinis litteris illustrare vellet: Hortensium scripsit, quo in libro philosophiam ab Hortensio accusatam & vituperatam, ipse defendit, & collaudavit, ut testatur primo de Finibus. ejusdem mentio est Tusc. 3, & lib. 2 de Divinat. his verbis: *Cohortati sumus, ut maxime potuimus, ad philosophiæ studium in eo libro, qui est inscriptus Hortensius*. Hujus libri lectione D. Augustinus se ad veræ, hoc est, Christianæ philosophiæ contemplationem incensum fuisse, aliquot locis fatetur. Deinde, ut est secundo de Divin. quod genus philosophandi minimè arrogans, maximeque & constans & elegans arbitraretur, quatuor Academicis libris ostendit. Scripserat autem primum duos libros Academicos, & unum Catulum, alterum Lucullum appellavit. quorum posterior adhuc exstat: de quo Plutarchus in vita Luculli. deinde quia παρὰ τὸ πρέπον videbatur, quòd erat hominibus non ignota, non illa quidem ἀπαιδευσία, sed in iis rebus ἀτριψία, eosdem illos sermones ad Catonem Brutumque transtulit. sed admonitus ab Attico totam illam Academicen σύνταξιν ab hominibus nobilissimis abstulit, transtulitque ad M. Varronem, & ex duobus libris contulit in quatuor, lib. 13 ad Att. epist. 12, 13 & 15. atque ex his quattuor libris primi tantum particula exstat. Scripsit tum etiam, ut ex iisdem epistolis cognoscitur, de Finibus. cumque fundamentum esset philosophiæ positum in finibus bonorum & malorum, perpurgatus est is locus quinque libris, ut quid à quoque, & quid contra quemque Philosophum diceretur, intelligi posset, lib. 2 de Divinat. Ita autem confecit quinque libros περὶ τελῶν, ut Epicurea L. Torquato, Stoica M. Catoni, περιπατητικὰ M. Pisoni daret, epist. 18 lib. 13 ad Att. Scripsit eodem tempore Laudationem Porciæ, sororis M. Catonis, & uxoris L. Domitii Ahenobarbi, epist. 36 & 47 lib. 13 ad Att. Jam à scriptis aliò transeamus. Post Tulliæ mortem Tullius M. F. Athenas cum L. Tullio Montano profectus est, in fine lib. 12 ad Att. Ser. Sulpicius adhuc Achajæ præerat, atque pridie Kal. Jun. Athenis ad Ciceronem dedit epist. 12 lib. 4 Fam. in qua eum certiorem facit de M.

Mar-

Marcello, qui à P. Magio Chilone occisus erat. Livius lib. 115, Cicero epist. 10 & 11 lib. 13 ad Att. A. Torquatus eo tempore Athenis exsulabat, ad quem sunt Ciceronis epistolæ lib. 6 Fam. In quarta epist. Servius Athenis discessisse dicitur. Cæsar interim liberos Pompeji in Hispania vicit: è quibus Sextus profugit, Cneus pridie Id. April. interfectus est, auctore Hirtio. Dolabella inde in Italiam profectus, ad Ciceronem Majo mense venit, epist. 8 lib. 13 ad Att. Cæsar deinde in urbem mense Octobri revertit, ut Paterculus lib. 2 scribit. Initio ejus mensis eum revertisse, ex iis, quæ sequuntur, disces. In triumphalibus fragmentis tabularum Capitolinarum scriptum est, Q. Fabium Maximum cos. an. DCCVIII ex Hispania III Idus Octob. triumphasse. Fabius autem consul non fuit, nisi post Cæsaris reditum ex Hispania. Cæsar enim in urbem reversus consulatu se abdicavit, & in reliquum anni Q. Fabium, & C. Trebonium suffecit, auctore Dione lib. 43. atque hi sunt Consules, quos Cæsarem in quarto Consulatu sibi in ternos novissimos menses substituisse, Suetonius ait. Jam Cæsarem ante Q. Fabium triumphasse, non modo ex Dionis historia cognoscitur, sed & à Quintiliano lib. 6 cap. 3 [1] disertè scribitur. Quæ cum ita sint, considerandum, quomodo Cæsar ex Hispania revertens à Cicerone tertiis Saturnalibus potuerit hospitio accipi, ut videtur significari epist. ult. lib. 12 ad Att. Post reditum Cæsaris ex Hispania Cicero apud eum dixit pro Dejotaro, quæ oratio exstat. Fuerat is tetrarcha Gallogræciæ pænè totius, & Armeniæ minoris rex à senatu constitutus. Sed quia bello civili Pompeji partes secutus fuerat, Cæsar, Pharnace devicto, eum parte tetrarchiæ multaverat, Armeniamque abstulerat, Cicero Philip. 2, Hirtius de bello Alexandrino. Cùm deinde Cæsar litteris Tarracone datis eum bene sperare, & bono animo esse jussisset; hoc tempore Castor nepos Dejotari ex filia Philippum medicum, servum regis corruptum præmiis ad accusandum dominum Dejotarum impulit. Crimini dedit, regem domi suæ Cæsarem interficere voluisse. Accusatum domi Cæsaris Cicero hospes ejus defendit, causamque licet tenuem, & inopem, tamen scripsit, atque ad Dolabellam misit, epist. 12 lib. 9 Famil. Extremo hujus anni die, Q. Fabio Maximo consule mortuo, C. Caninius Rebilus consul hora septima renuntiatus est, qui usque ad Kal. Jan. esset, quæ erant futuræ mane postridie. Itaque Cicero dixit, eum

1. Sic edidi, quum Gruterus fecisset *cap.* 6, editio Coloniensis haberet *lib.* 6 *&* *cap.* 4. Notat iocum de eboreis & ligneis oppidis.

eum mirifica vigilantia fuisse, qui suo toto consulatu somnum non viderit, epist. 30 lib. 7 Famil. Macrobius lib. 3 & 7, Pollio in libro de xxx tyrannis, Plinius lib. 7 cap. 53, Plutarchus in Cæsare, & Dio lib. 43.

Anno urbis DCCXI, *Ciceronis* LXIII, COSS. *fuerunt*,
C. JULIUS CAESAR V, M. ANTONIUS.

EODEM anno, ut monumenta vetusta ostendunt, C. Julius Cæsar dictator IV fuit, & M. Æmilius Lepidus Magister equitum. Cicero post libros quinque de Finibus totidem Tusculanarum quæstionum sive disputationum edidit, iisque res ad beate vivendum maxime necessarias aperuit: primus enim est de contemnenda morte, secundus de tolerando dolore, de ægritudine lenienda tertius, quartus de reliquis animi perturbationibus; quintus eum locum complexus est, qui totam philosophiam maxime illustrat: docet enim ad beate vivendum virtutem se ipsa contentam, lib. 2 de Divinat. Utrum verò hi libri ad hunc, an superiorem annum referendi sint, nondum decerno, nec multum refert. De reliquis philosophicis libris deinceps dicemus, si prius acta urbana exposuerimus. Initio hujus anni M. Tullius Romæ fuit. Kal. quidem Januarii affuit in senatu, cùm Cæsar P. Cornelium Dolabellam subrogare sibi, resistente Antonio, voluit, ut cognoscitur Phil. 2. vide Plutarchum in Antonio. Lupercalibus, id est, xv Kalend. Martii, cum Cæsar in Rostris sedens in sella aurea, amictus toga purpurea, spectaret Lupercos, Antonius unus è Lupercis ad sellam accessit, & capiti ejus diadema imposuit: quod Cæsar cum plausu populi rejecit, Cicero Philipp. 2, 3, & 13, Plutarchus, Appianus, Dio, & alii. Idibus Mart. Cæsar à conjuratis in Pompeji curia tribus & xx plagis confossus est. ejus conjurationis, ut Plutarchus scribit, Cicero particeps non fuit, quamvis M. Bruto familiarissime uteretur. verum, quia Cæsare interfecto, statim cruentum alte extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem est gratulatus; Antonius, Ciceronis consilio Cæsarem interfectum, postea in senatu dixit, Phil. 2. Dio lib. 44 ait percussores Cæsaris, cùm è curia in forum se conferrent, crebro Ciceronem exclamasse. Receperunt illi se è foro in Capitolium, eoque Cicero etiam cum aliis permultis ascendit, neque tamen adduci potuit, ut ad Antonium iret, atque ad defendendam remp. hortaretur: sed, cùm cæteri consulares irent, redirent, ipse in sententia mansit, neque Antonium illo die neque postero vidit, ut ipse in secunda Philip. testatur: nec verum est, quod Plutarchus, Appianus, Dio, & interpretes Philippicarum scribunt, postridie Idus senatum in

æde Telluris habitum fuisse: nam & in secunda Philipp. se post diem tertium in ædem Telluris venisse ait, & epistol. 11 & 16 lib. 14 ad Atticum id Liberalibus factum fuisse ostendit, id est, a. d. XVI Kalend. April. Eo die M. Tullius, quantum in ipso fuit, jecit fundamenta pacis, Atheniensiumque renovavit vetus exemplum: Græcum etiam verbum usurpavit, quo tum in sedandis discordiis usa erat civitas illa; atque omnem memoriam discordiarum oblivione sempiterna delendam censuit, Philip. 1. Plura scripsi in cap. 2 lib. 12 Orosii. Habuit ibi Antonius quoque orationem de concordia, ejusque parvus filius in Capitolium missus, pacis obses fuit, Philipp. 1 & 2. itaque interfectores, ut Plutarchus in Bruto scribit, è Capitolio descenderunt, & Brutus apud Lepidum, Cassius apud Antonium, ceteri apud alios cœnarunt. postero die provinciæ iisdem in senatu decretæ fuerunt; Bruto Creta: Cassio Africa: Trebonio Asia: Cimbro Bithynia: D. Bruto Gallia citerior. Sed, cùm Cæsar funere elatus, & à M. Antonio laudatus esset, plebs cum facibus ad domum Bruti, Cassii, & aliorum tetendit, atque ægre vi manuque repulsa fuit. quod historici prope omnes scribunt, & cum illis Cicero libro 14 ad Att. & Philipp. 2. Tum M. Brutus, & Cassius urbem reliquerunt, & Antium atque Lanuvium profecti, diu ibi otiosi fuerunt, ut lib. 14 & 15 ad Atticum videmus. Cicero quoque initio Aprilis ex urbe rus profectus villas suas lustravit, ut indicant epistolæ illæ, quæ initio lib. 14 ad Att. hoc tempore scriptæ leguntur: nec quidquam eo tempore malebat, quam rusticari, epist. 23 lib. 16 Famil. Hæc autem rusticatio nobis dedit tres libros de Natura Deorum, & duos de Divinatione, & præterea dialogum de Senectute, ut puto. quamvis enim ante libros de Divinatione sit scriptus, ut procemium lib. 2 ostendit: tamen hoc anno eum ad Atticum missum arbitror, cum is timidior πανικοῖς quibusdam commoveretur, & Cicero senectutem contemneret, epist. 23 lib. 16 Famil. Ante Idus Maji scriptum fuisse, cognoscitur extremo lib. XIV epistol. ad Att. Eodem tempore Cicero, cum omnes cogitationes suas in concordia civium defixas haberet, atque omnium, etiam Antonii amicitiam retinere vellet, epist. 23 lib. 16 Famil. scripsit Lælium, sive de amicitia. Romæ interim à consulibus M. Antonio, & P. Dolabella, qui Cæsaris locum ceperat, uncus impactus est fugitivo illi, qui in C. Marii nomen invaserat, & in Liviana epitoma lib. 116 Chamaces, ab Appiano lib. 3 ἀμάτιος ὁ ψευδομάριος, à Valerio Max. lib. 9 cap. 16 Herophilus equarius medicus dicitur. De hujus supplicio Attici literas Cicero accepit XVII Kalend. Maji, epist. 8 lib. 14 ad Att. Mense

Apri-

Aprili & Majo Antonius Italiam percursavit; Dolabella, absente collega, bustum in foro evertit, Philip. 2. Plebs enim solidam columnam prope xx pedum lapidis Numidici in foro in busto Cæsaris statuerat, & inscripserat, PARENTI PATRIAE: atque apud eandem sacrificabat, vota suscipiebat, & controversias quasdam interposito per Cæsarem jurejurando distrahebat, ut Suetonius scribit. Dio lib. 44 βωμὸν fuisse ait, ad quam Cæsari plebs sacrificia fecerit. Ara nominatur quoque epist. 2 lib. 11 Famil. Cicero columnam vocat, quam Dolabella sustulit, & homines seditiosos, quia [1] illam eversionem indigne ferebant, partim in crucem egit, alios de saxo dejecit, epist. 17 lib. 14 ad Att. & Philip. 1. Meminit ejusdem rei Lactantius lib. 1 cap. 15, ubi ait, Dolabellam Cæsaris columnam, id est titulum, evertisse. De hoc facto gratulatur Cicero Dolabellæ consuli, epist. 14 lib. 9 Famil. C. Octavius, qui deinceps imperium tenuit, & Augustus dictus est, cùm Cæsar, ejus avunculus magnus, Romæ interficeretur, Apolloniæ erat. Factus autem certior de Cæsaris cæde in Italiam transiit & Neapolim venit XIV Kalend. Maji, epist. 10 lib. 14 ad Att. fuit etiam ruri cum Cicerone perhonorifice & amice, epist. 12 ejusdem lib. Romam cùm venisset, ab Antonio cos. superbe exceptus est. Adiit tum invidiosam Cæsaris hereditatem, quamvis id neque Attiæ matri, neque L. Marcio Philippo vitrico placeret. quod cum aliis historicis Vellejus & Suetonius scribunt. Adita hereditate Cæsaris, nomen quoque ejus tulit, cumque prius C. Octavius nominaretur, deinceps C. Julius Cæsar Octavianus de more dictus est. quamquam lex curiata de adoptione ejus anno demum sequente, cùm jam consul esset, perlata fuerit, auctore Dione lib. 46. itaque Cicero eum modo Octavianum, modo Octavium nominat. *Deinde aperte* (inquit Vellejus) *Antonii ac Dolabellæ Consulum erupit furor. sestertium septies millies depositum à C. Cæsare ad ædem Opis occupatum est ab Antonio.* Hinc Cicero in Philipp. 2. *ubi est millies sestertium, quod in tabulis, quæ sunt ad Opis, patebat?* Mentionem ejusdem pecuniæ facit Philip. 1 & 5, & epist. 16 lib. 14 ad Att. *Rapinas*, inquit, *scribis ad Opis fieri.* Quibus in villis & locis M. Cicero mensem Aprilem & Majum rusticando posuerit, epistolæ lib. 14 ad Att. demonstrant, quas illis mensibus scripsit. Hoc quoque ex iisdem, & ex epist. 1 lib. 15 cognoscitur, A. Hirtium cos. designatum mense Majo cum Cicerone in Puteolano fuisse. Ibi tum sermonem

1. In Colon. editione est *qui illam*. Mox cur *Attiam* vocet matrem Augusti, viderit, quæ Atia aliis.

nem de Fato habitum fuisse, ipse initio libri de Fato testatur. De Timæo Platonis, qui liber de Universitate inscribitur, certò sciri non potest, quo tempore scriptus fuerit: quare in Corradi conjecturam, cui liber ille temporibus hisce videtur conversus, non invitus descendo: cùm præsertim constet, Ciceronem, nisi extremo hoc tempore, Græcos scriptores non vertisse. vide procemium lib. 1 de Finib. Extremo mense Majo Tullius Romam versus proficiscens, ut Kalend. Junii in senatu, sicut Antonius edixerat, adesset, scripsit epistolas, quæ initio lib. 15 ad Atticum leguntur. Kalendis, cùm Antonius Romam se, peragratis veteranorum coloniis, stipatum armis retulisset, senatores metu perterriti repente diffugerunt, Philip. 2. IV Nonas igitur Cicero ab urbe abfuit, epist. 8 lib. 15 ad Att. nec in urbem rediisse, nisi pridie Kalend. Septembr. videtur. Eo tempore de Officiis scribere aggressus est, epist. 13 lib. 15 ad Att. sed post reditum è cursu Achaico absolvit. hoc verò tempore, cùm haberet jus legationis liberæ, ea mente iter in Græciam ingressus est, ut Romæ adesset Kalend. Januariis, quibus Hirtius & Pansa consulatum erant inituri, Philip. 1, & in Cicerone Plutarchus. VI Nonas Quintil. ex Arpinati scribens Attico epistola 26 lib. 15 ait, se itinera sic composuisse, ut Nonis Puteolis esset, sicut fuit epist. 1 lib. 16 ad Att. Cùm autem Brundisium, iterque illud, quod tritum in Græciam est, Cicero vitaret, ut ait Philip. 1, Veliæ fuit XIII Kalend. Sextil. epist. 20 lib. 7 Famil. cumque diem ibi constitit, epist. 6 lib. 16 ad Att. Velia proficiscens Topica ad Trebatium, cùm secum libros non haberet, memoria repetita, in ipsa navigatione conscripsit, & Rhegio librum ad Trebatium misit V Kalend. Sextil. epist. 19 lib. 7 Famil. & in procemio Topicorum. Miserat etiam paulo ante ad Atticum duos libros de Gloria, epist. 28 lib. 15, & 6 lib. 16 ad Att. Meminit horum librorum ipse lib. 2 de Officiis, & Gellius lib. 15 cap. 6. Scribit in epistolis Franciscus Petrarcha, se hos libros habuisse, qui jam nusquam apparent. Cicero deinde in Siciliam transgressus Kal. Sext. venit Syracusas. Cùm autem postero die venti ipsum ex Sicilia ad Leucopetram, quod est promontorium agri Rhegini, detulissent; ab eo loco conscendit, ut transmitteret; & stadia circiter CCC provectus, rejectus Austro vehementi est ad eandem Leucopetram. cumque intempesta nox esset, mansissetque in villa P. Valerii comitis & familiaris sui, postridieque apud eundem, ventum exspectans maneret, Rhegini quidam illustres eo venerunt Roma, qui summam spem nuntiabant, fore, ut Antonius cederet, res convenirет, Cæsaris interfectores Romam redirent. Addebant

bant etiam, Ciceronem desiderari, & subaccusari. quæ cùm audisset, sine ulla dubitatione abjecit consilium profectionis. itaque celeriter Veliam devectus, convenit Brutum, qui cedens Italia cum suis navibus erat apud Haletem fluvium circa Veliam, Philippica prima, & epist. 7 lib. 16 ad Att. Inde ventis remisque in patriam omni festinatione properavit, epist. 25 lib. 12 Fam. Accedenti ad urbem tanta multitudo, ut Plutarchus scribit, obviam processit, ut dum ad portas ingredientem excipiunt, adventumque gratulantur, dies fere consumptus fuerit. Videtur autem verisimilius eum pridie Kalend. Septemb. Romam revertisse, quod Plutarchi narratio ostendit, quàm Kalendis, ut ipse significare videtur epist. 25 lib. 12 Famil. Kalendis Septemb. Antonius senatum habuit de supplicationibus Cæsari decernendis, & Ciceronem in Curiam vocavit. qui cum è via langueret, & sibimet displiceret, misit pro amicitia qui hoc ei diceret, Philipp. 1 & 5. Plutarchus ait Ciceronem languoris causam opposuisse, cùm re insidias metuere ex quadam suspicione & indicio, quod inter viam ei factum erat, videretur. Antonius id ægre ferens, palam in senatu, nisi veniret, fabros se missurum, & domum ejus disturbaturum dixit Philip. 1 & 5. Plutarchus scribit, Antonium milites misisse, quos Ciceronem adducere vel domum ejus incendere jusserit: sed, cum multi intercederent, & deprecarentur, pignoribus captis quievisse. Venit postridie in senatum Cicero, cùm Antonius non venisset, locutumque se de rep. minus quidem libere, quam sua consuetudo; liberius tamen, quam pericula minæque postulabant, ait Philip. 5. At epist. 25 lib. 12 Famil. [1] scribit, se postridie in summa reliquorum servitute liberum unum fuisse. Habuit tum in senatu primam orationem Philippicam, in qua primum itionis & reditionis suæ causam exponit: deinde de Antonii injuria, & Cæsaris actis disputat, ad extremum Antonium & Dolabellam coss. ad remp. moderate regendam cohortatur. Tum Antonius ira incensus, inimicitias Ciceroni denuntiavit, atque adesse in senatu jussit XIII Kal. Octobr. ipse interea septendecim dies de Cicerone in Tiburtino Scipionis declamitavit, & XIII Kalend. agmine quadrato in ædem Concordiæ venit, atque in Ciceronem absentem orationem ex ore impurissimo evomuit, omnibusque visus fuit suo more vomere, non dicere. Ciceroni autem cupienti in senatum venire, per amicos non licuit. eo quod

1. Ediderat Gruterus *ait Philip. 5. Att. epist. 25 lib. 12 Famil.* Hinc Leidæ editum *ait Philippica 5. ad Att. epist. 25 lib. 12 Famil.* quum Londiniensis sequatur Gruterum. Omnia stulta & ridicula, & præter Fabricii manum.

quod Antonius à Cicerone cædis initium quæreret, facturusque putaretur, Philip. 3 & 5, & epist. 25 lib. 12 Famil. Antonio M. Tullius respondit scripta nobili & divina, ut Juvenalis ait, Philippica secunda, in qua primum crimina sibi objecta refutat, & deinde totam Antonii vitam à pueritia exorsus reprehendit. Nec verum est, quod interpretes ad unum omnes putarunt, Ciceronem illam orationem in senatu præsente Antonio habuisse, sed ita Cicero eam scripsit, quasi in præsentem Antonium XIII Kal. Oct. habita esset. argumento sunt verba illa: *Quæro deinceps, num hodiernus dies qui sit, ignores: nescis heri quartum in circo diem ludorum Romanorum fuisse?* quartum diem ludorum Rom. in circo fuisse XIV Kalend. Octobris ex Kalendario vetere notum est. Antonius deinde obviam profectus est legionibus quatuor, quæ in Macedoniam à Cæsare missæ, post ejus cædem in Italiam reverterunt, ut eas pecunia sibi conciliaret, & ad urbem vel potius in urbem adduceret: Brundisiumque venit VII Idus Octob. epist. 23 lib. 12 Famil. & Philip. 5. Profecto Antonio, Octavianus primum à Calatia, mox à Casilino veteranos paternos excivit: quorum exemplum secuti alii, brevi in formam justi exercitus coiere, Vellejus lib. 2, Cicero epist. 8 lib. 16 ad Att. Cum autem Antonius Brundisii militibus centenas drachmas promitteret, fortissimæ legiones ejus promissis reclamarunt, & congiarium hoc accipere noluerunt. itaque centuriones domum ad se venire jussit, eosque ante pedes suos, uxorisque suæ jugulari coegit, Cicero Philipp. 3, 5 & 13, & epist. 8 lib. 16 Att. Dio lib. 45, Appianus 3. Cicero tum rusticabatur, atque libros de Officiis perficiebat, ut cognoscitur epist. 8 & sequentibus lib. 16 ad Att. Sunt etiam, qui eo tempore Paradoxa scripta fuisse existiment, quod secundo paradoxo in Antonium invehi videatur: quamvis in procemio de Catone quasi vivo loquatur. Antonius, cùm edixisset, ut adesset senatus frequens a. d. VIII Kalend. Decem. eumque diem obire neglexisset, in ante diem quartum Kalend. distulit, adesse in Capitolio jussit. quo cum de legione Martia & Quarta, quæ relicto Antonio ad Cæsarem Octavianum transierant, nuntius esset allatus, mente concidit. & paludatus in Galliam citeriorem, quam à populo obtinuerat, cùm ea D. Bruti provincia esset, properavit. Dio, Appianus, Vellejus, Cicero ipse Philippica tertia, & sequentibus. Sed Antonium Brutus provincia exclusit, atque exercitu obsistens edictum proposuit, quo promittebat, se provinciam Galliam retenturum in senatus populique Rom. potestate, Philipp. 3. Quare cum Cicero V Idus Decembr. Romam venisset, ut scribit epist. 5 lib. 11 Fa-

Famil. tribunipl. edixerunt, ut senatus adesset a. d. XIIII Kalend. Januar. Statuerat Cicero ante Kalendas Januar. in senatum non venire: sed cum eo die ipso edictum D. Bruti propositum esset, mane in senatum venit, quod ubi est animadversum, frequentissimi senatores convenerunt, epist. 6 lib. II Famil. Retulerunt tribunipl. ad senatum de præsidio consulum des. Pansæ & Hirtii, ut senatus Kalendis Januarii tuto haberi, sententiæque de summa repub. libere dici possent. Tum M. Tullius rogatus sententiam censuit, ut & præsidium decerneretur, & quæ Octavianus Cæsar egisset, publica auctoritate confirmarentur, & milites, qui ab Antonio ad Cæsarem transissent, præmiis afficerentur; item ut D. Brutus, ceterique provincias suas retinerent, neque cuiquam traderent, nisi qui ex S. C. successisset. quam sententiam Cicero Philippica tertia complexus est, factoque S. C. in ejus sententiam, progressus in concionem, quid in senatu actum esset, populo exposuit, quæ est Philippica quarta. Hujus S. C. meminit etiam Dio lib. 45.

Anno urbis DCCXX, *Ciceronis* LXIIII, COSS. *fuerunt*,

C. VIBIUS PANSA, A. HIRTIUS.

KALENDIS Januarii consules statim post sollemnem religionem senatum in Capitolio de Antonio, qui tum Mutinam circumsedebat, & D. Brutum oppugnabat, habuerunt; ut Appianus lib. 3 scribit. Ibi L. Piso & alii nonnulli mitiorem sententiam de Antonio dixerunt, legatosque ad eum mittendos censuerunt. Cicero cum suis id egit, ut hostis Antonius judicaretur. Habuit tum Cicero in senatu quintam Philippicam. in qua non modo legationem dissuadet, verum etiam bello Antonium persequendum esse censet: agit etiam de honoribus decernendis iis, qui rempubl. adversus Antonium defendant. Eo die nihil in senatu confectum est: sed, controversia usque ad noctem ducta, senatum esse dimissum, Appianus scribit. Postridie Antonius hostis, ita ut Tullius censuerat, judicatus fuisset, nisi Salvius tribunuspl. intercessisset. decrevit tamen senatus, ut D. Brutus laudaretur, quòd Galliam Antonio non concessisset: item, ut Cæsar una cum Hirtio & Pansa exercitu illo, quem haberet, bellum administraret, atque statua illi poneretur: ut sententiam loco consulari diceret, consulatumque decem annis prius, quam leges permitterent, illi petere liceret: quantamque pecuniam militibus earum legionum, quæ Antonium reliquissent, parta victoria pollicitus esset, tanta publice daretur.

Hæc Appianus lib. 3. ubi addit, insequenti die fuisse d
tos legatos ad Antonium cum mandatis, quæ Cicerc
scribere senatus voluerit. Dio lib. 45 & 46 eadem fere
rat, & senatum à Kalendis Januar. per triduum habit
sententiasque dictas, & tandem legationem ad Antoı
missam fuisse ait. Itaque pridie Nonas Januar. factum S
tus consultum fuit, ut Ser. Sulpicius, L. Piso, & L. Pl
pus cum mandatis ad Antonium proficiscerentur. q
rem M. Tullius eodem die in concione exposuit habita
tione, quam sexta Philippica comprehendit. de legatis
de epist. 8 lib. 11, 14 & 24 libri 12 Fam. Cùm legat
Antonium missi exspectarentur, ejusque amici respons
lius confingerent, M. Tullius metuens, ne senatorum
mi ad pacem inclinarent, habuit in senatu Philippicam
ptimam, in qua pacem tribus de causis dissuadet: Primi
quia sit turpis; deinde, quia periculosa: postremo, quia
se non possit. In legatione Ser. Sulpicius mortem obiit.
so & Philippus Romam reversi ab Antonio ad senatum
tolerabilia postulata retulerunt, epist. 4 lib. 12 Famil. I
lib. 46. Tumultus interim à senatu fuit decretus, cùm b
li nomen in sententia poni quibusdam non placeret. id qu
Cicero Philippica octava reprehendit, quam ante Idus M
tias in senatu dixit, graviter invehens in Q. Fufium Ca
num, qui Antonio studebat. Deinde, cum de ornando S
Sulpicio in senatu ageretur, Cicero nonam Philippicam
xit; suadens, ut Sulpicio statua pedestris ænea in rostris p
neretur. quam sua ætate pro rostris Augusti exstitisse, Po
ponius de Origine juris testatur. M. Brutus anno superio
ex Italia in Græciam profectus, cùm Athenas venisset, ad
lescentes nobiles Romanos, quorum magna multitudo
lic bonarum artium causa erat, sibi adjunxit. in his fuit M
Ciceronis filius: quem Brutus, ut Plutarchus scribit, sum
mis laudibus efferebat, inquiens, se illum sive vigilaret
sive dormiret, admirari, quod animus in eo tam generc
sus, tantumque odium tyrannorum esset. Brutus inde i
Macedoniam transgressus, Ciceronem filium secum duxi
eoque legato usus multa feliciter gessit, ut Plutarchus in Bru
to testatur, & Brutus in epistola ad Ciceronem patrem
quæ nunc est quarta libri, qui ad Brutum exstat, ita scri
bit: *Cicero filius tuus sic mihi se probat industria, patientia*
labore, animi magnitudine, omni denique officio, ut prorsus nun
quam dimittere videatur cogitationem, cujus sit filius. Ut ve
hinc eorum imperitia (ne quid gravius dicam) arguatur, qu
verum esse non putant, quod Cicero lib. 2 de Officiis ait
filium bello civili à Pompejo alæ alteri præfectum, magnan
lau-

laudem & à summo viro, & ab exercitu consecutum fuisse equitando, jaculando, omniaque militari labore tolerando. Sed ad propositum. Venit M. Brutus in Macedoniam, cùm Q. Hortensio decedenti C. Antonius Marci frater succederet. Sed Hortensius exercitum, quem delectu habito conscripserat, Bruto tradidit. legio etiam, quam L. Piso legatus Antonii ducebat, Ciceroni filio se tradidit. equitatus, qui in Syriam ducebatur bipertitò, alter eum quæstorem, à quo ducebatur, reliquit in Thessalia, sesèque ad Brutum contulit: alterum in Macedonia Cn. Domitius adolescens à legato Syriaco, qui à Plutarcho Cinna vocatur, abduxit. P. Vatinius, qui Dyrrachium occupaverat, portas Bruto aperuit, & exercitum tradidit. C. Antonius se Apolloniam recepit, Cicero Philipp. 10, Plutarchus in Bruto, & Dio lib. 47. His de rebus Brutus litteras publice misit, quas C. Pansa consul coacto senatu recitavit, & Brutum oratione sua ornavit. Sed Q. Fufius rogatus sententiam, Brutum oppugnavit. contra quem Cicero tum Philippicam decimam dixit, quam Brutus epist. 4 de litteris suis [1] habitam esse contra Calenum ait. Erat Apolloniæ adhuc C. Antonius cum septem cohortibus, Philippica 10. Inde Buthrotum contendens in itinere primum tres cohortes amisit, quas Brutus concidit: deinde prœlio cum Cicerone filio ad Byllidem commisso, victus in Bruti potestatem venit, ut Plutarchus in Bruto scribit. Antonium Brutus secum diu honorifice habuit, usque eo, ut magistratus insignia illi non adimeret. quam ejus clementiam Cicero in epistolis ad eum scriptis sæpe accusat. Sed, cùm Antonius Apolloniam teneret, ante Kalend. Aprilis Romam allatum fuit de morte C. Trebonii, quem P. Dolabella Smyrnæ, verberibus ac tormentis quæstione publicæ pecuniæ per biduum habita, interfecit, Cicero Philipp. undecima, & Dio lib. 47. Itaque Dolabella à senatu hostis judicatus fuit. Postridie, cum in senatu ageretur de Imperatore deligendo, qui bello Dolabellam persequeretur, L. Cæsar censuit, P. Servilio hoc bellum extra ordinem mandandum esse: aliis nonnullis placuit, ut consules Dolabellæ persequendi causa Asiam & Syriam sortirentur. Cicero sententiam rogatus Philippicam undecimam dixit. in qua primum Trebonii casum deplorans, Dolabellæ & Antonii crudelitatem accusat: deinde, duabus illis sententiis refutatis, censet, ut Dolabellam C. Cassius bello persequatur. quam sententiam se repugnante & irascente Pansa dixisse, ad Brutum scribit epist. 5. ea

1. Hanc vocem cur Gruterus & alii omittunt!

ea sententia dicta, quæ facile valuisset, nisi Pansa vehementer obstitisset, productus fuit in concionem à tribunopl. M. Servilio, eandemque rem ad populum summa contentione egit, epist. 7 lib. 12 Fam. Extremo anno superiore turbinis vi simulacrum, quod M. Cicero ante cellam Minervæ pridie, quam in exsulium iret, posuerat, dissipatum membris pronum jacuit fractis humeris, brachiis, capite, mortem Ciceroni portendens, ut Obsequens & Dio lib. 45 scribunt. Quinquatribus, id est XIV Kal. Apr. senatus decrevit, ut hæc Ciceronis Minerva, custos urbis restitueretur, epist. 25 lib. 12 Fam. Deinde illata pacis mentione ab Antonii amicis, senatus legatos ad eum decrevit M. Ciceronem, & P. Servilium. Sed, cùm eam legationem frustra fore Cicero videret, habuit in senatu Philippicam duodecimam. in qua legationem dissuadet, seque ad eam obeundam idoneum non esse demonstrat. Meminit hujus legationis Dio quoque lib. 46. Pansa deinde initio mensis Aprilis, ut arbitror, ad bellum profecto, M. Æmilius Lepidus (qui, auctore Paterculo, pontifex Max. in C. Cæsaris locum furto creatus, decreta sibi Hispania, adhuc in Gallia morabatur) Romam ad senatum misit, ad pacem cum Antonio faciendam cohortans. ea de re cùm in senatu ageretur, multi pacem suaserunt, quòd incertus exitus belli esset, & quòd Lepidus ad pacem hortaretur, qui exercitu cogere posset. Tum M. Tullius rogatus sententiam, Philippicam XIII in senatu dixit. in qua adversariorum rationes confutans, pacem cum Antonio & Antonianis esse non posse docet: & Antonii animum ex litteris ad Hirtium & Octavianum missis declarat. Cicero tum quoque ad Lepidum misit epist. 27 lib. 10 Famil. in qua illum, ne se in istam pacificationem interponat, hortatur. Post profectionem Pansæ consulis turbulentissimum tempus fuit, cum D. Brutus Mutinæ vix jam sustineret. itaque cum tristis à Mutina fama manaret, omnesque aut foedissimam mortem, aut miserabilem fugam cogitarent, inflati lætitia atque insolentia impii cives famam dissipaverunt, Ciceronem pridie Vinalia cum fascibus descensurum esse. Interim XVII Kalend. Maji, ut Galba ad Ciceronem scribit epist. 30 lib. 10 Famil. seu, ut Ovidius lib. 4 Fast. indicat, XVIII Kalend. Maji, Antonius proelio ad Mutinam superatus est. Habuit paucis diebus pòst concionem Romæ P. Appulejus tribunuspl. in qua cum liberare Ciceronem suspicione fascium vellet, una voce cuncta concio declaravit, nihil esse à M. Tullio umquam de republica, nisi optimè cogitatum. Duabus tribusve horis pòst optatissimi nuntii & litteræ de victoria Mu-

tinensi

sinensi venerunt. quo tempore tantæ multitudinis, quantam urbs capiebat, ad Ciceronem concursus est factus, à qua ille maximo clamore atque plausu in Capitolium deductus, & in rostris collocatus, domum inde reductus est. Hæc sunt apud Ciceronem Philip. 14 epist. 2. 6, & 7 ad Brut. & epist. 30 lib. 10 & 6 lib. 12 Famil. Pridie Vinalia, id est x Kalend. Maji, Cicero habuit Philippicam decimam quartam. in qua supplicationem dierum quinquaginta, trium Imperatorum Pansæ, Hirtii, & Cæsaris nomine ob Antonium hostem superatum decernit: atque ad extremum eos, qui in prælio ceciderant, laudat, eorumque proximos consolatur. de supplicatione L dierum vide Appianum lib. 3. Cùm Hirtius in prœlio cecidisset, & Pansa ex vulneribus paucis diebus post Bononiæ mortuus esset, rumor percrebruit, Ciceronem cos. factum esse, epist. 8 ad Brut. Plutarchus & Appianus scribunt, M. Tullium ab Octaviano ad consulatus petitionem inductum fuisse. V Kalend. Maji senatus habitus fuit de iis, qui hostes judicati erant, bello persequendis, epist. 9 ad Brut. Dedit eo tempore Cicero plures litteras ad D. Brutum, & L. Plancum, ut fusum Antonium persequerentur, quæ lib. 10 & 11 Fam. exstant. Interim Antonius fuga transgressus Alpes, primo spe colloquii repulsus à M. Lepido; mox sæpius in conspectum veniens militum, per aversa castrorum proruto vallo à militibus receptus est, Paterculus lib. 2, Plutarchus in Antonio, Appianus lib. 3. Lepidus se cum Antonio conjunxit a. d. IV Kalend. Jun. epist. 23 lib. 10 Famil. Pridie Kalend. Quint. Lepidus sententiis omnibus hostis à senatu judicatus est, ceterique qui unà cum illo à republ. defecerant. quibus tamen ad sanitatem redeundi ante Kalend. Septemb. potestas facta fuit, epist. 10 lib. 12 Famil. epist. 16 & 19 ad Brut. & Dio lib. 46. Octavianus Cæsar, ut cognovit Antonium à Lepido receptum, ceterosque duces & exercitus consentire pro partibus, causam optimatium sine cunctatione deseruit, ad prætextum mutatæ voluntatis, dicta factaque quorundam calumniatus, quasi alii se puerum, alii ornandum tollendumque jactassent, Suetonius in Augusto, Paterculus lib. 2, Brutus epist. 20 lib. 11 Famil. Tum inter eum & Antonium commercia epistolarum, & conditionum facta mentio, quod Paterculus scribit. cumque effecisset, ut milites inter se jurejurando sancirent, cum nullo exercitu, qui C. Cæsaris fuisset, bellum se gesturos; quadringentos milites Romam ad senatum misit, qui consulatum sibi nomine exercitus deposcerent: cùm quidem cunctante senatu, Cornelius centurio, princeps legationis, rejecto sa-

gulo ostendens gladii capulum, non dubitasset in curia dicere: Hic faciet, si non feceritis vos, Suetonius, & Dio libro 46. ubi addit, Ciceronem subjecisse: Si ita consulatum petieritis, eum accipiet. Militibus re infecta ad Octavianum reversis, Antonium & Lepidum in Italiam accersivit, atque ipse legiones ad urbem hostiliter admovit, Suetonius, Dio & Appianus: qui scribit Ciceronem tum ad Octavianum venisse, ac paullo post lectica ex urbe fugisse. C. autem Cæsar Octavianus consul cum Q. Pedio statim factus est, ut omnes annales testantur. Consulatum Cæsarem iniisse pridie, quàm XX annos impleret, X Kalend. Octobris, Paterculus auctor est. In Liviana epitoma lib. 119 legitur, Cæsarem consulem creatum esse, cum annos XIX haberet. Plutarchus in Bruto ex Octaviani commentariis refert, ipsum vigesimum annum egisse, cum consul primum est factus. Eutropius initio lib. 7 ait, Cæsarem Romam cum exercitu profectum extorsisse, ut sibi vigesimo anno consulatus daretur. Suetonius in Augusto scribit, eum in ordinatione anni Sextilem mensem è suo cognomine nuncupasse, quod eo sibi & primus consulatus, & insignes victoriæ obtigissent. Similiter Dio lib. 56 tradit Octavianum XIX die Augusti, eodem, quo primum consulatum ceperat, decessisse. Cæsar Octavianus cos. legem tulit de quæstione habenda in eos, quorum opera pater occisus esset, Livius lib. 120, Appianus lib. 3, Dio lib. 46. Auctor legis fuit Octavianus, tulit Q. Pedius collega: unde lex Pedia nominatur; eaque omnibus, qui Julium Cæsarem interfecerant, aqua ignique interdictum est, Vellejus lib. 2, Suetonius in Nerone. Consul factus Octavianus Ciceronem, ut Plutarchus in ejus vita scribit, valere jussit, & pace cum Antonio Lepidoque facta copias omnes in unum locum contraxerunt, ibique imperium Rom. quasi possessionem aliquam inter se diviserunt. Partiti sunt autem provincias inter se hoc modo, ut Cæsar utramque Africam cum Sicilia, & Sardinia; Lepidus Hispanias & Galliam Narbonensem; Antonius reliquas Gallias haberet, Appianus lib. 4, Dio lib. 46. Inter hos etiam convenit, ut ipsi triumviri reipubl. constituendæ per quinquennium essent, & ut suos quisque inimicos proscriberet. in qua proscriptione plurimi equites, CXXX senatorum nomina fuerunt, ut est in epitoma lib. 120. Tu vide Orosium nostrum lib. 6 cap. 18. Cæsarem restitisse aliquamdiu collegis, ne qua fieret proscriptio, sed inceptam utroque acerbius exercuisse, Tranquillus ait. Maximam verò contentionem, inquit Plutarchus, Ciceronis proscriptio præbuit, cùm Antonius nullam conditionem acciperet, nisi primus ille interficere-

ceretur, Lepidus Antonio assentiretur, & Cæsar utrique repugnaret. Congressus horum trium occultus in triduum fuit apud Bononiam, in loco remoto à castris, & flumine circumfuso, ut Plutarchus non solum in Cicerone, sed & in Antonio tradit. Dio quoque lib. 46 scribit, triumviros convenisse in parva insula fluminis, quod Bononiam præterlabitur. Appianus initio libri quarti ait, eos congressos esse ad Mutinam in Lavinii fluvii insula. Sed triumvirûm copias ad Bononiam contractas fuisse, Suetonius etiam in Augusto auctor est, & Florus cap. 5 libr. 4 tradit pacem inter tres duces factam apud confluentes inter Perusiam & Bononiam. Ibi ajunt Cæsarem primis diebus, ut Plutarchus narrat, pro Ciceronis salute cum aliis concertasse, ac tertio die concessisse, ejusque vitam prodidisse, fuitque permutatio ita facta. Ciceronem Cæsar, L. Paullum fratrem Lepidus, L. Cæsarem avunculum Antonius proscribi permisit. *Sed nihil*, ait Paterculus, *tam indignum illo tempore fuit, quam quod aut Cæsar aliquem proscribere coactus est, & ab illo Cicero proscriptus est.* Cesserat ille sub adventum IIIvirorum urbe, ut ex Livio Seneca libr. I Suasoriarum refert, pro certo habens, id quod erat, non magis Antonio eripi se, quam Cæsari Cassium & Brutum posse. Primò in Tusculanum fugerat: inde transversis itineribus in Formianum, ut ab Cajeta navim conscensurus proficisceretur. unde aliquoties in altum provectum cum modo venti adversi retulissent, modò ipse jactationem navis cœco volvente fluctu pati non posset, tædium tandem eum & fugæ & vitæ cepit: regressusque ad superiorem villam, quæ paullò plus mille passibus à mari abest, Moriar, inquit, in patria sæpe servata. Hactenus Livius. Plutarchus verò ita: Erat Cicero in Tusculano cum Quinto fratre. Cognita vero proscriptione, Asturam in maritimum Ciceronis fundum proficisci, atque inde in Macedoniam ad M. Brutum, de cujus victoria læti rumores afferebantur, transire constituerunt. Ferebantur lecticis confecti mœrore, atque in itinere subsistentes, junctis lecticis inter se casum suum deplorabant. Quintus verò magis angebatur animo, atque inopiæ illi in mentem veniebat: nihil enim secum se domo extulisse dicebat: Marco etiam perexiguum viaticum erat: satius igitur esse affirmabat, Marcum fuga antecedere, se [1] convasatum domum recurrere. Hoc consilio probato, complexi inter se, multisque lacrymis profusis digressi sunt. Quintus non ita multis diebus post à servis proditus inquisitoribus unà cum filio suo interfectus

1. Necessaria erat hæc vocula, quam Gruterus aliique post eum omnes neglexerunt temere: plane & Plutarchus αὐτὸν δὲ.

fectus est. Ita quidem de Q. Cicerone Plutarchus. Appianus in hanc sententiam: Q. Cicero cum filio comprehensus percussores orabat, ut se ante filium necarent. quod cùm filius contrà fieri obsecraret, illi se eorum controversiam composituros dixerunt. itaque alii hunc, alii illum arripientes eodem signo ambos simul occiderunt. Dio lib. 47 ita: Q. Ciceronem M. fratrem filius de medio removit, & quantum in ipso fuit, servavit. nam & patrem occultavit, ut inveniri non posset, & ea de causa tormentis omnibus excruciatus indicium nullum fecit. sed pater, re intellecta, cùm admiratione filii, tum misericordia adductus ultro prodiit, seque ipse percussoribus tradidit. Redeamus nunc ad Plutarchum. Cicero, inquit ille, Asturam delatus, navem, quam nactus fuit, subitò conscendit, & oram legens Circæum usque vento pervenit. Inde solvere [r] gubernatores cùm pararent, vel maris metu permotus, vel Cæsaris fidem non plane desperans, in terram egressus est: & millia passuum XIII fere pedibus Romam versus progressus, animi pendere cœpit, sententiaque mutata rursus ad mare descendit, ibique noctem gravibus & incertis cogitationibus traduxit: adeò, ut in animo haberet, Cæsaris domum clam ingredi, sibique ante lares ejus manus inferre, atque ita furiales intemperias illi impingere. Sed ab ea ratione cruciatus metu depulsus, alia rursus tumultuosa consilia in pectus instituit. & servis se ad Caietam deportandum navigio commisit: ubi prædia habebat, & blandum æstate Etesiarum diebus perfugium. est ibidem supra mare sacellum Apollinis: unde corvi cum clangore ad Ciceronis navem, quæ ad litus appellebatur, confertim advolarunt, atque ex utraque parte antennæ insidentes partim crocitarunt, partim rudentum capita rostris tutuderunt: idque signum omnibus infaustum est visum. Cicero tamen egressus in villam se recepit, & quieti dedit. ibi corvorum magna pars tristi voce ad fenestram assedit: unus in lectum devolavit, & rostro vestem, qua Cicero tectus erat, paulatim ab ore ipsius removit. De eadem re Valerius lib. I cap. 4. *M. Ciceroni mors imminens auspicio prædicta est: cùm enim in villa Cajetana esset, corvus in conspectu ejus horologii ferrum loco motum excussit, & protinus*

ad

r. Ex Plutarchi verbis non patet eum appulisse litori vel portui Circeiensi, ut hactenus oram legens & perveniens rursus solvere inde debuerit; sed oram legens venit e regione Circejorum, ut maneret navigans; verum inde omissa ora altius mare intrare statuebant nautæ. ἐκεῖθεν δὲ βυλομένων εὐθὺς ἄρειν τῶν κυβερνητῶν. Illud εὐθὺς nec Fabricius nec interpres Plutarchi intellexit.

ad ipsum tetendit, ac laciniam togæ eò usque morsu tenuit, donec servus, ad occidendum eum milites venisse, nuntiaret. Hactenus Valerius: ex quo perspicuè cognoscitur apud Plutarchum εἰς καιήτας mendosè, non pro Capua, sed Cajeta legi. quamvis Appianus Capuam nominet, ad quam fuerit hæc Ciceronis villa, in qua adventantibus inquisitoribus à corvis è somno excitatus sit. Sequitur in Plutarcho: Servi hæc aspicientes suam ipsi ignaviam damnarunt, si herilis cædis spectatores esse sustinerent; cumque bestias domino opem ferre, ac pro indigno ejus casu solicitas esse viderent, ipsi eum non defenderent; partim precibus, partim vi impositum lecticæ ad mare detulerunt. Interim percussores cum ministris superveniunt, Herennius centurio, & Popillius tribunus militum, quem parricidii reum Cicero olim defenderat.

De Popillio hoc multa Seneca in Declamationibus & Suasoriis. de eodem Valerius lib. 5 cap. 3. *M. Cicero C. Popillium Lænatem Picenæ regionis, rogatu M. Cœlii, non minore curâ, quam eloquentia defendit: eumque causa admodum dubia fluctuantem, salvum ad penates suos remisit. hic Popillius postea nec re, nec verbo à Cicerone læsus, ultro M. Antonium rogavit, ut ad illum proscriptum persequendum & jugulandum mitteretur: impetratisque detestabilis ministerii partibus, gaudio exultans Cajetam cucurrit, & virum, omitto quòd amplissimæ dignitatis, certè salubri studio* (ita lege è manuscriptis) *præstantis officii privatim sibi venerandum jugulum præbere jussit: ac protinus caput Romanæ eloquentiæ, & pacis clarissimam dexteram per summum & securum otium amputavit: eaque sarcina, tanquam opimis spoliis, alacer in urbem reversus est. neque ei scelestum portanti onus succurrit, illud se caput ferre, quod pro capite ejus quondam peroraverat.*

Sequitur apud Plutarchum: Percussores cum fores clausas invenissent, eas effregerunt: cumque Cicero non appareret, & ii, qui intus erant, scire se, ubi esset, negassent, ajunt adolescentem quendam, à Cicerone in bonis litteris & disciplinis educatum, Quinti fratris libertum, Philologum nomine, tribuno dixisse, lecticam per silvestres & opacas ambulationes ad mare deferri. Tribunus igitur cum paucis comitibus circum ambulationes ad exitum cucurrit: Herennius recta per easdem accurrit. quod ubi Cicero animadvertit, servos lecticam ibi deponere jussit. *Satis*, inquit Livius, *constat, servos fortiter fideliterque paratos fuisse ad dimicandum: ipsum deponi lecticam, & quietos pati, quod fors iniqua cogeret, jussisse.* Appianus scribit, multos discurrisse quærentes, num alicu-

alicubi Cicero visus esset: cumque alii benevolentia & misericordia permoti, eum in alto esse dixissent, clientem Clodii acerrimi inimici Ciceronis Popillio Lænati tribuno militum indicasse viam, qua lectica deportabatur, eo illum irrupisse, & cum servos longe plures, quàm ipse secum habebat, ad dimicandum paratos vidisset, callide exclamasse, Tribuni, qui in extremo agmine sunt, ingrediantur: tum servos majorem multitudinem exspectantes perterritos fuisse. *Cicero*, ait Aufidius Bassus apud Senecam, *paullum remoto velo, postquam armatos vidit, Ego vero consisto, ait: accede veterane, &, si hoc saltem potes recte facere, incide cervicem. trementi deinde dubitantique, Quid si ad me, inquit, primum venissetis:* Butridius Niger apud eundem: *Elapsus interim altera parte villæ Cicero lectica per agros ferebatur. sed ut vidit appropinquare notum sibi militem Popillium nomine, memor defensum à se, lætiore vultu aspexit. at ille, victoribus idipsum imputaturus occupat facinus, caputque decisum, nihil in ultimo fine vitæ facientis, quod alterutram in partem posset notari, Antonio portat, oblitus se paulo ante defensum ab illo. Prominenti*, inquit Livius, *ex lectica, præbentique immotam cervicem, caput præcisum est, nec satis stolidæ crudelitati militum fuit, manus quoque, scripsisse aliquid in Antonium exprobrantes, præciderunt.* Plutarchus: Cicero mentum, ita ut consueverat, tangens in percussoribus oculos constanter fixit, squaloris plenus, & capillo demisso, macieque ob solicitudines confectus, usque eo ut plurimi Herennio cum jugulante capita obnuberent. Occisus est præbens cervicem extra lecticam, cum annum jam LXIV ageret. Præcidit illi jussu Antonii caput & manus, quibus Philippicas scripserat. *Vixit*, ait Livius, *tres & LX annos: ut, si vis abfuisset, ne immatura quidem mors videri possit.* Eusebius: Cicero in Formiano suo ab Herennio, & Popillio occiditur LXIV ætatis suæ anno. Appianus [2]: Occiso Cicerone quidam equis, alii navigiis incitatis properabant Antonio hunc nuntium perferre, eique in foro sedenti Lænas caput & manum eminus ostendit. quo ille maxime lætatus, tribunum militum coronavit, & H-S. decies centena millia ei pro maximo præmio dedit, quod summum & infensissimum suum inimicum occidisset. Plutarchus: Cum membra Ciceronis Romam perlata essent, Anto-

2. Sed modum occidendi accuratissime refert Appianus in verbis quæ nescio cur Fabricius omiserit. Lænas ἐκ τοῦ φορείου τὴν κεφαλὴν ἐπισπάσας ἀπέτεμνεν, ἐς τρὶς ἐπιπλήσσων καὶ διαπρίζων ὑπὸ ἀπειρίας. In percussore igitur non convenit Plutarcho, qui clare Herennium statuit, cum Appiano, qui manifeste Popillium.

tonius, qui tum forte comitia habebat, iis visis exclamavit, Proscriptionem jam peractam esse: caput autem & manus pro rostris 3 poni jussit, spectaculum horrendum Romanis, qui se non Ciceronis vultum, sed imaginem animi Antonii videre putabant. Dio lib. 47. Ubi Ciceronis caput allatum fuit, Antonius multis & gravibus probris illatis, illud pro rostris, loco præ aliis conspicuo poni jussit, ut unde in ipsum verba faciens auditus fuerat, ibi caput ejus cum manu dextra, quæ simul præcisa fuerat, conspiceretur. Fulvia vero caput, antequam auferretur, in manus sumpsit, atque atrocibus verbis illudens & conspuens genibus suis imposuit, & linguam ex ore extractam acubus, quibus ad capitis ornatum utebatur, compunxit, additis multis iisque execrandis opprobriis. Livius: *Ita relatum caput ad Antonium, jussuque ejus inter duas manus in rostris positum, ubi ille Consul, ubi sæpe consularis, ubi eo ipso anno adversus Antonium, quanta nulla unquam humana vox, cum admiratione eloquentiæ auditus fuerat: vix attollentes lachrymis oculos homines intueri trucidata membra ejus poterant.* Cremutius Cordus: *Præcipue tamen solvit pectora omnium in lacrymas gemitusque visa ad caput ejus deligata manus dextra, divinæ eloquentiæ ministra: cæterorumque cædes privatos luctus excitaverunt, illa una communem.* Mortem Ciceronis versibus elegantissimis deploravit Cornelius Severus; in quibus sunt, qui sequuntur:

Abstulit una dies ævi decus, ictaque luctu
Conticuit Latiæ tristis facundia linguæ,
Unica sollicitis quondam tutela, salusque,
Egregium semper patriæ caput: ille Senatus
Vindex, ille fori, legum, ritusque togæque,
Publica vox sævis æternum obmutuit armis.
Informes vultus, sparsamque cruore nefando
Caniciem, sacrasque manus, operumque ministras
Tantorum, pedibus civis projecta superbis
Proculcavit ovans, nec lubrica fata Deosque
Respexit: nullo luet hoc Antonius ævo.

Pa-

3. Et quidem ἐπὶ τοῦ βήματος.

Paterculus post narratam cædem M. Tullii, in hæc verba erumpit: *Nihil tamen egisti, M. Antoni, mercedem cælestissimi oris & clarissimi capitis abscisi numerando, auctoramentoque funebri ad conservatoris quondam reip. tantique consulis irritando necem. Rapuisti tu M. Ciceroni lucem sollicitam, & ætatem senilem, & vitam miseriorem te principe, quam sub te triumviro mortem: famam vero gloriamque factorum atque dictorum adeo non abstulisti, ut auxeris. Vivit, vivetque per omnem sæculorum memoriam: dumque hoc vel forte, vel providentia vel utcunque constitutum rerum naturæ corpus, quod ille pæne solus Romanorum animo vidit, ingenio complexus est, eloquentia illuminavit, manebit incolume, comitem ævi sui laudem Ciceronis trahet: omnisque posteritas illius in te scripta mirabitur, tuum in eum factum execrabitur: citiusque in mundo genus hominum, quam hujus nomen, cadet.* Ciceronem hoc anno VII Idus occisum esse, testimonio Tironis liberti scribit Tacitus in dialogo de Oratoribus. intelligo autem Idus Decembr. quoniam triumviri inierunt V K. Decembris, ut est in lapide Colotiano. Vixit igitur Cicero annos LXIII, menses XI, dies V, sive annos LXIV minus XXVI diebus.

Nunc ad extremum illud addam, quod Desiderius Lignamineus Patavinus ante annos sedecim divulgavit. Cum anno Christi M D XLIV Kal. Decemb. Angulus Apulus Minorita in Zacyntho insula Venetorum, quæ in mari Jonio Epiro adjacet, apud sacellum D. Mariæ Gratiosæ, non longe à littore maris, Cœnobii fundamenta ageret, sepulchrum antiquissimum reperit cum hac inscriptione: M. TVLLI CICERO HAVE. ET TV TEPTIA ANTΩNIA. in eodem sepulcro inventæ sunt duæ urnæ vitreæ, una major cinerum, altera minor lacrimarum, ut volunt. in majoris fundo, erat vitro inscriptum: AVE MAR. TVL. Hoc monumentum ibi in sacrario templi adservatur, & Ciceronis nostri esse putatur. verum in hujusmodi rebus mihi Epicharmi cantilenam illam μέμνασο ἀπιστεῖν ad aurem utramque insusurrari facile patior [1]: cùm præsertim in Epitaphio quodam, quod in libro manuscripto

1. Bene Fabricius; cujus prudentiam confirmat CL. Jac Sponius in itinerario, cujus hæc verba merentur adscribi. *Au dessus de la ville en allant a la forteresse, il y a une Eglise appellée S. Helie, ou selon que quelques-uns ont ecrit, on avoit trouvé le tombeau de Ciceron & de Tertia Antonia sa femme; mais je n'y remarquay autre chose, qu'un fond d'urne de porphyre, & je ne pus apprendre aucune nouvelle du reste.*

ἀδιάπτωτον ſubjicitur, Arpinatem Ciceronem lapide extra Cajetam ſervari, inveniam, quem Lignamineus à ſervis crematum, & in Zacynthum delatum fuiſſe putat.

FINIS HISTORIAE M. T. CICERONIS.

DE J. GULIELMIO
E L O G I A
ALIQUORUM VIRORUM CL.
FRANCISCUS MODIUS
JANO GULIELMIO SUO S.
CORONIAM AGRIPPINAM.
EPISTOLA NOVANTIQUARUM LECT. CXXXI.

SIT *sane ita, Gulielmi; Magnus in his studiis vir fuerit D. Lambinus; ideo licere quidvis homini in optimum & doctissimum quemque putabimus? Victorium, Langium, alios, ut semidoctos, &, si Diis placet, barbaros, ac Latinæ linguæ ignaros, passim traducit. cum tamen hi sint illi, à quibus tantum in Ciceronis recognitione adjutum fuisse constat, quantum haud scio an ab ullis omnino aliis. sed quid de istis queror; quorum Italum alterum, alterum Belgam ipse Gallus suo quodammodo jure, ut alienigenas contemnere potuit; cùm etiam non pepercerit suis? de quibus, ut Muretum, & infinitos alios mittam; an non ausus est Turnebum; illum, inquam, Turnebum, quo doctiorem Gallia non vidit, plagii accusare? sed benè quod nemo credit. non magis quàm cùm dissimulare studet nostrorum hominum (& jam non de Langio, sed aliis quam plurimis loquor) in Ciceronem laboribus meritisque quidquam deberi. quorum quantum ille ipse Lambinus cùm judicio, tum libris, diligentiaque in hoc scriptore adjutus fuerit: qui videre volet, is postremam ejus editionem cum prioribus contendere ne gravetur. Cetera ut spero tibi curæ erunt. dico in quibus pluscu-lum sibi etiam contra libros omnes idem Lambinus licere voluit. est tibi certè facultas cernendæ hujus tantæ, quantam ex alio scriptorum frustra speres, gloriæ; ad quam ut accedat etiam voluntas, præter eam quam dixi laudem, movere te debet doctissimorum hominum per Belgicam & Germaniam exspectatio; quos omnes hac spe implevi, futurum brevi, ut per te hunc auctorem omnium optimum, & ad usum vitæ maximè necessarium, quam emendatissimum habeamus. ego promisi. tu vide ne amicum vanitatis accusari patiare.*

Ju-

JUSTUS LIPSIUS

LIBRO II ELECTORUM, CAP. XVI.

ITA *vivam ipse & valeam, ut peracerba nuper mihi accidit* JANI GULIELMI *mors, sive potius raptus. Subita enim fuit: & vix Bituriges venerat, cum febris eum occupavit, & in paucis diebus extremus ille dies. Sanè amabam adolescentem insigni indole, magnâ spe: nec facilè ingenium videram (juvenile quidem) magis mihi ad gustum. Libelli judicio meo testes. quos in Critico isto genere paucos edidit; sed probos doctosque, & quos haud temerè Invidiæ dens atteret aut lima labentis ævi. Sed peracerba mihi tamen hæc mors, non nova. Quæ enim alia vitæ lex? Ut lignum uri natum est, arista secari: sic homines mori. Ite mei juvenes, & animis fidite aut annis. una nempe morbi aura est, quæ adurit & exstinguit hunc omnem vitæ florem. Quin & venti cùm vehementissimè perflant, ponunt ferè & desinunt: sic mortales, cùm grandia maximè spirant & sperant. Ego ipse, qui ista loquor, quamdiu hîc sum? Fallor: aut strictum jam in me quoque fatale hoc ferrum, & sequor te, mi Gulielmi, imò calcem premo calce. Ita lentus difficilisque morbus hic suadet: qui ut hedera quædam serpens, implicat & enecat me longo tractu. Sed hoc quidem fiet, cùm Deo meo visum: intereà judicii mei de te & amoris monumentum hoc positum esto. non æternum, scio, (stulti qui ab his scriptis id sperant,) sed longævum fortasse: si tamen, ut cum Pindaro dicam,*

—— Σύν τινι μοιριδίῳ παλάμᾳ
Ἐξαίρετον Χαρίτων νέμομαι
Κᾶπον. ——

JA-

effingebat veteres illos, Horatium dico, Catullum, Propertium, & ceteros augustioris famæ. Testor illius Divos Manes, Lecti, nequicquam do amicitiæ: quicquid hîc scribo, extorquet à me ipsissima veritas: si non eum destinasset hac mortalis vita in tam secundo ad supremam humanæ laudis metam cursu, se probasset proculdubio Musarum alumnis scriptorem eloquentissimum, summum Poetam, maximum Criticum. Denique angit me super ista multò gravissima jactura mea, si jactura dicenda est, tanti viri, tanti amici amißio; amici, cui propè unico volebam patere intimas cogitationes meas. Accedit mœrori meo, quod absens & impendentis mali nescius, pariter ægrum, pariter excessisse cognovi, ut in tanto infortunio meo privatus fuerim tantilla felicitate adversus illum fungendi novissimis, quæ debemus, officiis. Paulo enim ante, quàm venissem Avaricum (quæ urbs funesta ejus morte, honorata sepulchro) Deo reddiderat optimè de literis, deque amicis nobis meritum spiritum &c.

IN-

INCERTI AUCTORIS, SEU, Ut doctis quibusdam videtur, CORNIFICII,

Rhetoricorum ad C. Herennium, LIBER PRIMUS.

ETSI negotiis familiaribus impediti, [1] vix satis otium studio suppeditare possimus, & idipsum, quod datur otii, libentiùs in philosophia consumere consuevimus; tamen tua nos, C. Herenni, voluntas commovit, ut de ratione dicendi conscriberemus; ne aut tua causa noluisse nos, aut fugisse laborem putares. Et eo studiosiùs hoc negotium suscepimus, quòd te non sine causa velle [2] cognoscere artem rhetoricam intelligebamus. Non enim

1. *Vix satis otium studio suppeditare possimus.*] Pal. quartus notæ optimæ liber, non agnoscit illud *studio*; aberatque item à membranis Francisci Fabricii, quibus usus fuit Gulielmius noster: qui præterea adscripserat heic ad oram libri sui variantes lectiones excerptas ex codice Gemblacensi, Erphurdiensi, Bruilerensi, denique è chartaceo Suffridi Petreii. Ego autem usus sum Palatinæ Bibliothecæ exemplaribus sex, quorum secundus, quartus ac sextus erant antiquiores ceteris. *Gruter.*

2. *Cognoscere artem rhetoricam.*] Nullus è sex Pall. admisit voculam *artem*: ideoque videtur expungenda: quamvis pro ea contra Lambinum pugnet Gulielmius. *Gruterus.* Quam juste tueri mediam vocem nonnulli potuerint, videant; certe etiam in tribus nostris exemplaribus non adest. Porro quanquam bis, nempe libro 3 in princip. & in fine totius scripti hujus sic loquatur, occurrit tamen

Paterculus post narratam cædem M. Tullii, in hæc verba erumpit: *Nihil tamen egisti, M. Antoni, mercedem cælestissimi oris & clarissimi capitis abscisi numerando, auctoramentoque funebri ad conservatoris quondam reip. tantique consulis irritando necem. Rapuisti tu M. Ciceroni lucem sollicitam, & ætatem senilem, & vitam miseriorem te principe, quam sub te triumviro mortem: famam vero gloriamque factorum atque dictorum adeo non abstulisti, ut auxeris. Vivit, vivetque per omnem sæculorum memoriam: dumque hoc vel forte, vel providentia vel utcunque constitutum rerum naturæ corpus, quod ille pæne solus Romanorum animo vidit, ingenio complexus est, eloquentia illuminavit, manebit incolume, comitem ævi sui laudem Ciceronis trahet: omnisque posteritas illius in te scripta mirabitur, tuum in eum factum execrabitur: citiusque in mundo genus hominum, quam hujus nomen, cadet.* Ciceronem hoc anno VII Idus occisum esse, testimonio Tironis liberti scribit Tacitus in dialogo de Oratoribus. intelligo autem Idus Decembr. quoniam triumviri inierunt V K. Decembris, ut est in lapide Colotiano. Vixit igitur Cicero annos LXIII, menses XI, dies V, sive annos LXIV minus XXVI diebus.

Nunc ad extremum illud addam, quod Desiderius Lignamineus Patavinus ante annos sedecim divulgavit. Cum anno Christi M D XLIV Kal. Decemb. Angelus Apulus Minorita in Zacyntho insula Venetorum, quæ in mari Jonio Epiro adjacet, apud sacellum D. Mariæ Gratiosæ, non longe à littore maris, Cœnobii fundamenta ageret, sepulchrum antiquissimum reperit cum hac inscriptione: M. TVLLI CICERO HAVE. ET TV TEPTIA ANTΩNIA. in eodem sepulcro inventæ sunt duæ urnæ vitreæ, una major cinerum, altera minor lacrimarum, ut volunt. in majoris fundo, erat vitro inscriptum: AVE MAR. TVL. Hoc monumentum ibi in sacrario templi adservatur, & Ciceronis nostri esse putatur. verum in hujusmodi rebus mihi Epicharmi cantilenam illam μέμναςο ἀπιςεῖν ad aurem utramque insusurrari facile patior [1]: cùm præsertim in Epitaphio quodam, quod in libro manuscripto

ad-

---

1. Bene Fabricius; cujus prudentiam confirmat CL. Jac Sponius in itinerario, cujus hæc verba merentur adscribi. *Au dessus de la ville en allant a la forteresse, il y a une Eglise appellée S. Helie, ou selon que quelques-uns ont écrit, on avoit trouvé le tombeau de Ciceron & de Tertia Antonia sa femme; mais je n'y remarquay autre chose, qu'un fond d'urne de porphyre, & je ne pus apprendre aucune nouvelle du reste.*

ἀδιάπαυστον subjicitur, Arpinatem Ciceronem lapide extra Cajetam servari, inveniam, quem Lignamineus à servis crematum, & in Zacynthum delatum fuisse putat.

FINIS HISTORIAE M. T. CICERONIS.

DE

DE J. GULIELMIO

ELOGIA

ALIQUORUM VIRORUM CL.

FRANCISCUS MODIUS

JANO GULIELMIO SUO S.

CORONIAM AGRIPPINAM.

EPISTOLA NOVANTIQUARUM LECT. CXXXI.

SIT *sane ita, Gulielmi; Magnus in his studiis vir fuerit D. Lambinus; ideo licere quidvis homini in optimum & doctissimum quemque putabimus? Victorium, Langium, alios, ut semidoctos, &, si Diis placet, barbaros, ac Latinæ linguæ ignaros, passim traducit. cum tamen hi sint illi, à quibus tantum in Ciceronis recognitione adjutum fuisse constat, quantum haud scio an ab ullis omnino aliis. sed quid de istis queror; quorum Italum alterum, alterum Belgam ipse Gallus suo quodammodo jure, ut alienigenas contemnere potuit; cùm etiam non pepercerit suis? de quibus, ut Muretum, & infinitos alios mittam; an non ausus est Turnebum; illum, inquam, Turnebum, quo doctiorem Gallia non vidit, plagii accusare? sed benè quod nemo credit. non magis quàm cùm dissimulare studet nostrorum hominum (& jam non de Langio, sed aliis quam plurimis loquor) in Ciceronem laboribus meritisque quidquam deberi. quorum quantum ille ipse Lambinus cùm judicio, tum libris, diligentiaque in hoc scriptore adjutus fuerit: qui videre volet, is postremam ejus editionem cum prioribus contendere ne gravetur. Cetera ut spero tibi curæ erunt. dico in quibus plusculum sibi etiam contra libros omnes idem Lambinus licere voluit. est tibi certè facultas cernendæ hujus tantæ, quantam ex alio scriptorum frustra speres, gloriæ; ad quam ut accedat etiam voluntas, præter eam quam dixi laudem, movere te debet doctissimorum hominum per Belgicam & Germaniam exspectatio; quos omnes hac spe implevi, futurum brevi, ut per te hunc auctorem omnium optimum, & ad usum vitæ maximè necessarium, quam emendatissimum habeamus. ego promisi. tu vide ne amicum vanitatis accusari patiare.*

Ju-

JUSTUS LIPSIUS

LIBRO II ELECTORUM, CAP. XVI.

ITA *vivam ipse & valeam, ut peracerba nuper mihi accidit* JANI GULIELMI *mors, sive potius raptus. Subita enim fuit: & vix Biturigas venerat, cum febris eum occupavit, & in paucis diebus extremus ille dies. Sanè amabam adolescentem insigni indole, magnâ spe: nec facilè ingenium videram (juvenile quidem) magis mihi ad gustum. Libelli judicio meo testes. quos in Critico isto genere paucos edidit; sed probos doctosque, & quos haud temerè Invidiæ dens atteret aut lima labentis ævi. Sed peracerba mihi tamen hæc mors, non nova. Quæ enim alia vitæ lex? Ut lignum uri natum est, arista secari: sic homines mori. Ite mei juvenes, & animis fidite aut annis. una nempe morbi aura est, quæ adurit & exstinguit hunc omnem vitæ florem. Quin & venti cùm vehementissimè perflant, ponunt ferè & desinunt: sic mortales, cùm grandia maximè spirant & sperant. Ego ipse, qui ista loquor, quamdiu hîc sum? Fallor: aut strictum jam in me quoque fatale hoc ferrum, & sequor te, mi Gulielmi, imò calcem premo calce. Ita lentus difficilisque morbus hic suadet: qui ut hedera quædam serpens, implicat & enecat me longo tractu. Sed hoc quidem fiet, cùm Deo meo visum: intereà judicii mei de te & amoris monumentum hoc positum esto. non æternum, scio, (stulti qui ab his scriptis id sperant,) sed longævum fortasse: si tamen, ut cum Pindaro dicam,*

—— Σύν τινι μοιριδίῳ παλάμᾳ
Ἐξαίρετον Χαρίτων νέμομαι
Κᾶπον. ——

JACOBUS AUGUSTUS THUANUS FINE HISTORIARUM LIB. LXXX.

EODEM *mense Quintili* CIↃ IↃ XXCIV JANUS GULIELMIUS, *adolescens cultißimi ingenii Lubeca natus, Avarici Biturigum, quò ad magnum Cujacium audiendum profectus fuerat, contracto ex nimiis caloribus morbo, vix salutata urbe deceßit, cùm nondum* XXX *vitæ annum attigisset; eo magis deploranda morte, quod multa, & inter ea novam Ciceronis operum ad M. S. exemplaria diligentißime collatorum & amplius sexcentis clausulis suppletorum editionem paratam haberet; quam & ego Lutetiæ, dum is ad me familiariter ventitaret, vidi, hactenus magna rei literariæ jactura aut disperditam aut suppressam.*

HIERONYMUS GROSLOTIUS LISLAEUS JACOBO LECTIO JC. PARTE EPISTOLAE EDITAE ANNO 1610.

VOLEBAM *hîc interjungere, ni me ulterius provehi incitasset, qui est justißimus, & meritò obstinatus dolor meus, quem contraxi ex obitu C. M. juvenis amicißimi quondam mei, quem, ut ita dicam, mi Lecti, dulcacidum mihi est in sinu tuo deflere. Is fuit* JANUS GULIELMIUS, *quo juvene, non me redarguet ipsa Veritas, nihil tulit Germania doctius aut verius: nihil vidit Sol ipse amabilius aut melius. jurasses factum illum à Gratiis, eductum edoctum à Musis. Nam illi quanta probitas in ore? quanta in sermone simplicitas? quanta urbanitas, quis candor, qui sales? quàm pari lance gravitas comitasque? quanta in omni vita pietas? & quod rarißimum in illa gente, quanta in omni victu abstinentia? denique quo ille studiorum amore flagrabat? quantum legit? quantum etiam scripsit? quæ nunc maximam partem cum ipso, sine fructu posteritatis, abierunt. Supersunt tamen in manibus hominum non obscura tanti ingenii monumenta, quæ etsi fuerint edita ab admodum adolescente, &, ut ipse sum oculatus testis, nimio impetu præcipitata, tamen æternum (si æterna, quod auguror, erunt) testificabuntur, quo fuerit in his literis acumine & judicio, simulque quantum virum daturus fuisset,*

si virtutes ejus maturuissent. Angor ipsius casu, qui acerbo & planè immaturo interitu primo ætatis flore extinctus est: dignus (ô fata!) vivere ætatem trium Nestorum. Sed illud forte an utcumque tolerabile, quia commune cum multis. hoc verò mihi non triste solum, verùm etiam luctuosum videtur, quod reliquit imperfectum præclarissimum opus, quod absolvi non minus fuisset è re publica, quàm ex ipsius sua, qui sibi inde comparasset nominis immortale decus. Enim parabat emittere in vulgus optimum linguæ Romanæ parentem M. Tullium Ciceronem quam castigatissimum & nitidissimum: & jam propè adfecta res erat, nisi tam alieno, & penè dicam, tam non suo tempore, fato fuisset oppressus. Verùm si posteritatem spectemus, quidquid non absolutum, habetur pro non inchoato. Memini, & memini non absque lacrimis, audivisse ipsum sæpius prædicantem, non vana ostentatione, ut solet, à qua sanè plurimum abhorrebat emendatissima indoles ejus, se in Cicerone quà ex libris, quà ex conjecturâ aut emendasse certo judicio, aut explicasse nunc primum, ad ter mille locus maximi momenti. Levioris enim habebat ὅσα ψάμαθός τε κόνις τε. At ista omni immortalitate dignissima prærnaturâ ejus morte nunc jacent; & verendum ne malâ operâ eorum, in quorum manus devenere, idem quod ille, fatum sentiant. quod invidisse illi tantam gloriam, & nobis atque ipsis, quas colimus, literis, tantum bonum, quis vel imbutus humanitate aliqua non misereatur, non doleat? M. Tulli, si quis tibi etiam adhuc manet sensus, agnosce & defle seriò maximè capitale fatum tuum, quo tibi præreptus est ille Æsculapius tuus, qui vitam dum tibi reparat (ah nimis invidiosum opus!) exitium paravit sibi ipse. fatum tibi tanto calamitosius illo, quo præcisum divinæ eloquentiæ caput, amputatæ fortissimæ manus; quanto tibi gratior esse vita debet, quàm mors; quæ, puto, jucunda tum fuit, eversâ penitus Repub. quam conservaveras. Ita mihi, ô, semper pateant abditiores & jam vetustate fallentes sensus tui, mi Arpinas homo, angor acerbissimè tuo nomine: angor tamen publico magis, cujus maximo malo denatus est tam ingenti tot literarum, tot virtutum, flumine inundatus juvenis: cui quemadmodum propè unico ævi hujus nostri, dixero Invidia audiente indignante, facultas erat tantum scriptorem emaculatissimum publicandi, ita doctissimorum judicio felicissimè, cum prosam scriberet, prorsus exprimendi, accersitis tamen ex Plauto, aliisque similibus, id est, optimæ notæ scriptoribus lepidissimis, & jocis urbanioribus. Jam verò cum se demittebat ad carmen, edebat, DEUS bone! quàm tersum, quàm amœnum, quàm acutum, & verbo dicam, omnino sanitatis antiquæ: ita proximè

effin-

effingebat veteres illos, Horatium dico, Catullum, Propertium, & ceteros angustioris famæ. Testor illius Divos Manes, Lecti, nequicquam do amicitiæ: quicquid hîc scribo, extorquet à me ipsissima veritas: si non eum destinasset hac mortalis vita in tam secundo ad supremam humanæ laudis metam cursu, se probasset procul dubio Musarum alumnis scriptorem eloquentissimum, summum Poetam, maximum Criticum. Denique angit me super ista multò gravissima jactura mea, si jactura dicenda est, tanti viri, tanti amici amißio; amici, cui propè unico volebam patere intimas cogitationes meas. Accedit mœrori meo, quod absens & impendentis mali nescius, pariter ægrum, pariter excessisse cognovi, ut in tanto infortunio meo privatus fuerim tantilla felicitate adversus illum fungendi novißimis, quæ debemus, officiis. Paulo enim ante, quàm venissem Avaricum (quæ urbs funesta ejus morte, honorata sepulchro) Deo reddiderat optimè de literis, deque amicis nobis meritum spiritum &c.

INCERTI AUCTORIS,

SEU,

Ut doctis quibusdam videtur,

CORNIFICII,

Rhetoricorum ad C. HERENNIUM,

LIBER PRIMUS.

ETSI negotiis familiaribus impediti, [1] vix satis otium studio suppeditare possimus, & idipsum, quod datur otii, libentiùs in philosophia consumere consuevimus; tamen tua nos, C. Herenni, voluntas commovit, ut de ratione dicendi conscriberemus; ne aut tua causa noluisse nos, aut fugisse laborem putares. Et eo studiosiùs hoc negotium suscepimus, quòd te non sine causa velle [2] cognoscere artem rhetoricam intelligebamus. Non enim

---

1. *Vix satis otium studio suppeditare possumus.*] Pal. quartus notæ optimæ liber, non agnoscit illud *studio*; aberatque item à membranis Francisci Fabricii, quibus usus fuit Gulielmius noster: qui præterea adscripserat heic ad oram libri sui variantes lectiones excerptas ex codice Gemblacensi, Erphurdiensi, Bruilerensi, denique è chartaceo Suffridi Petreii. Ego autem usus sum Palatinæ Bibliothecæ exemplaribus sex, quorum secundus, quartus ac sextus erant antiquiores ceteris. *Gruter.*

2. *Cognoscere artem rhetoricam.*] Nullus è sex Pall. admisit voculam *artem*: ideoque videtur expungenda: quamvis pro ea contra Lambinum pugnet Gulielmius. *Gruterus.* Quam juste tueri mediam vocem nonnulli potuerint, videant; certe etiam in tribus nostris exemplaribus non adest. Porro quanquam bis, nempe libro 3 in princip. & in fine totius scripti hujus sic loquatur, occurrit tamen

enim parum habet in se fructus copia dicendi, & commoditas orationis, si recta intelligentia & definita moderatione animi gubernetur. Quas ob res illa, quæ Græci scriptores [1] inanis arrogantiæ causa sibi assumserunt, reliquimus. Nam illi, ne parum multa scisse viderentur, [2] ea conquisierunt, [3] quæ nihil attinebant, ut ars difficilior cognitu putaretur: nos autem ea, quæ videbantur ad rationem dicendi pertinere, sumsimus. non enim spe quæstus, aut gloria commoti venimus ad scribendum, quemadmodum ceteri; sed ut industria nostra tuæ morem geramus voluntati. Nunc, ne nimiùm longa sumatur oratio, de re dicere incipiemus; si te unum illud monuerimus, artem sine assiduitate dicendi non multùm juvare: ut intelligas hanc rationem præceptionis ad exercitationem accommodari oportere.

2 Oratoris officium est, de his rebus posse dicere, quæ
1 res ad usum civilem moribus ac legibus constitutæ sunt, cum assensione auditorum, quoad ejus fieri poterit.

Tria

II, 27. *Veluti qui rhetoricam vituperant propter alicujus oratoris vituperandam vitam.* Et fine libri III. *De quinta parte rhetorica deinceps dicemus.* Ubi substantivum æque videmus negligi. Utique & Vellejus ita *comicam novam* dixit, & Ausonius *sophisticam.* Sed tamen videndum, quum in MSStis legatur, *cognoscere Rhetoricam intelligebamus*, an non illûd *M* venerit ex duplicata temere prima syllaba verbi sequentis, & auctor dederit *rhetorica.* Nam quum Asconius in Divinationem & orationem de Prætura urbana citet librum primum Rhetoricorum, & ea propter quæ citat, tam in libro I de inventione quam ad Herennium exstent; ut fatendum quidem est ab Mario Victorino illa vocari Rhetorica; ita sciendum quoque est hos ad Herennium libros in mss. non minus appellari Rhetorica, quem titulum sic in ms. conceptum vidi *M. Tullii Ciceronis ad Cajum Herennium Rhetoricorum liber explicit*, & testatur idem de duobus P. Lambecius in libro II Comment. Biblioth. Cæsareæ, quidquid alii negent. *Gronov.*

1. *Inanis arrogantia causa.*] Pall. omnes & Gulielmiani hoc loco retinent illud *inanis*, quod Lambinus adjungit infra voci *gloriæ.* Apparet quidem eo commotum, quod ore vulgi teratur, *inanis gloria*, non item *arrogantia inanis.* Quomodo tamen locutum hunc scriptorem quid vetat credere? Certè non repugnat, aut Latinitatis ratio, aut sententiæ Miseram verò optimorum scriptorum sortem, si hoc modo illis præscribere, & pro captu nostro quidvis immutare nobis licebit. hæc Gulielmii schidæ. *Gruter.*

2. *Ea conquisierunt.*] Sic edidi secutus vetustissimos libros, in quibus ita legebatur, non *conquisiverunt.* Etiam cap. 10 *quæsisse* vel *quæsisse* habent libri vetusti, & priores editi, ubi Gruterus retulit *quæsivisse.* frustra, & ideo recorrexi. Sic 4, 3 *nescierunt.* Gronov.

3. *Quæ nihil attinebant.*] Ejecimus binas dictiones *ad rem*, quæ in nullo comparebant Palatinorum, nam primus, earum loco habebat, *ad propositum.* Gruter.

3. De-

Tria sunt genera causarum, quæ recipere debet orator; demonstrativum, deliberativum, judiciale. Demonstrativum est, quod tribuitur in alicujus certæ personæ laudem, vel vituperationem. [1] Deliberativum est, quod in consultatione positum, habet in se suasionem & dissuasionem. Judiciale est, quod positum in controversia, habet accusationem, aut petitionem cum defensione. Nunc, quas res oratorem habere oporteat, docebimus: deinde quo modo has causas tractari conveniat, ostendemus. Oportet igitur esse in oratore inventionem, dispositionem, elocutionem, memoriam & pronuntiationem. Inventio est excogitatio rerum verarum aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio est ordo & distributio rerum; quæ demonstrat, quid quibus in locis sit collocandum. Elocutio est idoneorum verborum & sententiarum ad inventionem accommodatio. Memoria est [2] firma animi rerum & verborum & dispositionis perceptio. Pronuntiatio est vocis, vultus, gestus moderatio cum venustate.

Hæc omnia tribus rebus assequi poterimus, arte, imitatione, exercitatione. Ars est præceptio, quæ dat certam viam rationemque dicendi. Imitatio est, qua [3] impellimur cum diligenti ratione, ut aliquorum similes in dicendo velimus esse. Exercitatio est assiduus usus consuetudoque dicendi. [4] Quoniam igitur demonstratum est, quas causas oratorem recipere, quas-

1. *Deliberativum est, quod in consultatione positum, habet in se, &c.*] Adblanditur mihi scriptura Pal. quarti *Deliberativum, est in consultatione, quod habet in se.* Gruter.

2. *Firma animi rerum & verborum & dispositionis perceptio.*] Non ita omnes scripti: sed in bene multis posterior copulativa non exstat, quomodo etiam veteres editi, qui mihi quidem hîc videntur castiores, quum non consistat dispositio in aliis quam in rebus vel verbis, & memoria præbeat animo firmam perceptionem dispositionis rerum & verborum. *Gronov.*

3. *Impellimur cum diligenti ratione.*] Gembl. & Bruil. item Pal. quart. *dicendi*, forte fuit *diligendi ratione*, pro *delegendi*. veteribus enim *dilectus*, quod nobis hodie *delectus*. diligendi ergo ratio, esset delectus, quo non aliud magis in imitatione necessarium, quippe quem eloquentiæ magistrum Cicero sæpe dixit. Gulielmius, *Gruterus.*

4. *Quoniam igitur demonstratum est, &c.*]Tota hæc clausula est ab interpretibus; aut potius, liber iste in epitomen redactus est ab aliquo. quid enim absurdius hac recapitulatione, cum tribus punctis sua omnia vix signarit, nedum demonstrarit? Sic & infra ubi est: *Nunc quoniam unà &c.* Nihil odiosius est tali insimuatione, hoc in breviculo. idemque postea millies occurrit, non sine incredibili lectorum fastidio, meo certè: quem pudet pigetque tam multas bonas horas consumpsisse in tam turbido lacu. Sed quid faciamus? quia Tulliô cohæret tale quid ei dandum videbatur. & verò in libris posterioribus, dignus est ferre nomen Tullium. *Idem.*

enim parum habet in se fructus copia dicendi, & commoditas orationis, si recta intelligentia & definita moderatione animi gubernetur. Quas ob res illa, quæ Græci scriptores [1] inanis arrogantiæ causa sibi assumserunt, reliquimus. Nam illi, ne parum multa scisse viderentur, [2] ea conquisierunt, [3] quæ nihil attinebant, ut ars difficilior cognitu putaretur: nos autem ea, quæ videbantur ad rationem dicendi pertinere, sumsimus. non enim spe quæstus, aut gloria commoti venimus ad scribendum, quemadmodum ceteri; sed ut industria nostra tuæ morem geramus voluntati. Nunc, ne nimiùm longa sumatur oratio, de re dicere incipiemus; si te unum illud monuerimus, artem sine assiduitate dicendi non multùm juvare: ut intelligas hanc rationem præceptionis ad exercitationem accommodari oportere.

2 Oratoris officium est, de his rebus posse dicere, quæ
1 res ad usum civilem moribus ac legibus constitutæ sunt, cum assensione auditorum, quoad ejus fieri poterit.

Tria

11, 27. *Veluti qui rhetoricam vituperant propter alicujus oratoris vituperandam vitam.* Et fine libri III. *De quinta parte rhetorica deinceps dicemus.* Ubi substantivum æque videmus negligi. Utique & Vellejus ita *comicam novam* dixit, & Ausonius *sophisticam.* Sed tamen videndum, quum in MSStis legatur, *cognoscere Rhetoricam intelligebamus*, an non illud *M* venerit ex duplicata temere prima syllaba verbi sequentis, & auctor dederit *rhetorica.* Nam quum Asconius in Divinationem & orationem de Prætura urbana citet librum primum Rhetoricorum, & ea propter quæ citat, tam in libro 1 de inventione quam ad Herennium exstent; ut fatendum quidem est ab Mario Victorino illa vocari Rhetorica; ita sciendum quoque est hos ad Herennium libros in mss. non minus appellari Rhetorica, quem titulum sic in ms. conceptum vidi *M. Tullii Ciceronis ad Cajum Herennium Rhetoricorum liber explicit*, & testatur idem de duobus P. Lambecius in libro II Comment. Biblioth. Cæsareæ, quidquid alii negent. *Gronov.*

1. *Inanis arrogantia causa.*] Pall. omnes & Gulielmiani hoc loco retinent illud *inanis*, quod Lambinus adjungit infra voci *gloria.* Apparet quidem eo commotum, quod ore vulgi teratur, *inanis gloria*, non item *arrogantia inanis.* Quomodo tamen locutum hunc scriptorem quid vetat credere? Certè non repugnat, aut Latinitatis ratio, aut sententiæ Miseram verò optimorum scriptorum sortem, si hoc modo illis præscribere, & pro captu nostro quidvis immutare nobis licebit. hæc Gulielmii schidæ. *Gruter.*

2. *Ea conquisierunt.*] Sic edidi secutus vetustissimos libros, in quibus ita legebatur, non *conquisiverunt.* Etiam cap. 10 *quæsisse* vel *quæsisse* habent libri vetusti, & priores editi, ubi Gruterus retulit *quæsivisse.* frustra, & ideo recorrexi. Sic 4, 3 *nescierunt.* Gronov.

3. *Quæ nihil attinebant.*] Ejecimus binas dictiones *ad rem*, quæ in nullo comparebant Palatinorum, nam primus, earum loco habebat, *ad propositum.* Gruter.

1. De-

Tria ſunt genera cauſarum, quæ recipere debet orator; demonſtrativum, deliberativum, judiciale. Demonſtrativum eſt, quod tribuitur in alicujus certæ perſonæ laudem, vel vituperationem. [1] Deliberativum eſt, quod in conſultatione poſitum, habet in ſe ſuaſionem & diſſuaſionem. Judiciale eſt, quod poſitum in controverſia, habet accuſationem, aut petitionem cum defenſione. Nunc, quas res oratorem habere oporteat, docebimus: deinde quo modo has cauſas tractari conveniat, oſtendemus. Oportet igitur eſſe in oratore inventio- 3
nem, diſpoſitionem, elocutionem, memoriam & pronuntiationem. Inventio eſt excogitatio rerum verarum aut veriſimilium, quæ cauſam probabilem reddant. Diſpoſitio eſt ordo & diſtributio rerum; quæ demonſtrat, quid quibus in locis ſit collocandum. Elocutio eſt idoneorum verborum & ſententiarum ad inventionem accommodatio. Memoria eſt [2] firma animi rerum & verborum & diſpòſitionis perceptio. Pronuntiatio eſt vocis, vultus, geſtus moderatio cum venuſtate.

Hæc omnia tribus rebus aſſequi poterimus, arte, imitatione, exercitatione. Ars eſt præceptio, quæ dat certam viam rationemque dicendi. Imitatio eſt, qua [3] impellimur cum diligenti ratione, ut aliquorum ſimiles in dicendo velimus eſſe. Exercitatio eſt aſſiduus uſus conſuetudoque dicendi. [4] Quoniam igitur demonſtratum eſt, quas cauſas oratorem recipere, quas-

1. *Deliberativum eſt, quod in conſultatione poſitum, habet in ſe, &c.*] Adblanditur mihi ſcriptura Pal. quarti *Deliberativum, eſt in conſultatione, quod habet in ſe.* Gruter.

2. *Firma animi rerum & verborum & diſpoſitionis perceptio.*] Non ita omnes ſcripti: ſed in bene multis poſterior copulativa non exſtat, quomodo etiam veteres editi, qui mihi quidem hîc videntur caſtiores, quum non conſiſtat diſpoſitio in aliis quam in rebus vel verbis, & memoria præbeat animo firmam perceptionem diſpoſitionis rerum & verborum. *Gronov.*

3. *Impellimur cum diligenti ratione.*] Gembl. & Bruil. item Pal. quart. *dicendi*, forte fuit *diligendi ratione*, pro *delegendi.* veteribus enim *dilectus*, quod nobis hodie *delectus.* diligendi ergo ratio, eſſet delectus, quo non aliud magis in imitatione neceſſarium, quippe quem eloquentiæ magiſtrum Cicero ſæpe dixit. Gulielmius, *Gruterus.*

4. *Quoniam igitur demonſtratum eſt, &c.*] Tota hæc clauſula eſt ab interpretibus; aut potius, liber iſte in epitomen redactus eſt ab aliquo. quid enim abſurdius hac recapitulatione, cum tribus punctis ſua omnia vix ſignarit, nedum demonſtrarit? Sic & infra ubi eſt: *Nunc quoniam unà &c.* Nihil odioſius eſt tali inſinuatione, hoc in breviculo. idemque poſtea millies occurrit, non ſine incredibili lectorum faſtidio, meo certè: quem pudet pigetque tam multas bonas horas conſumpſiſſe in tam turbido lacu. Sed quid faciamus? quia Tulliò cohæret tale quid ei dandum videbatur. & verò in libris poſterioribus, dignus eſt ferre nomen Tullium. *Idem.*

quasque res habere conveniret, nunc, [1] quemadmodum ad ora-
tionem possint oratoris officia accommodari, dicendum vi-
3 detur. Inventio [2] in sex partes orationis consumitur, in exor-
4 dium, narrationem, divisionem, confirmationem, confutatio-
nem, conclusionem. Exordium est principium orationis, per
quod animus auditoris aut judicis [3] constituitur, vel apparatur
ad audiendum. Narratio est rerum gestarum, aut perinde ut
gestarum, expositio. Divisio est, per quam aperimus, [4] quid
conveniat, quid in controversia sit; & per quam exponimus,
quibus de rebus [5] simus dicturi. Confirmatio est nostrorum
argumentorum expositio cum asseveratione. Confutatio est
contrariorum locorum dissolutio. Conclusio est [6] artificiosus
terminus orationis. Nunc, quoniam unà cum oratoris officiis,
quo res cognitu facilior esset, producti sumus, ut de orationis
partibus loqueremur, & eas ad inventionis rationem accom-
5 modaremus; de exordio primùm dicendum videtur. Causa
posita, quo commodiùs exordiri possimus, genus causæ consi-
de-

---

1. *Quemadmodum ad orationem possint.*] Ita editio Victorii, neque aliter Pall. aliquot. ceteri *rationem*, nisi quod primus, *ad inventionem possint*. Sec. *quemadmodum oratio ad rationem oratoris officii &c.* Lambinus conjecturam suam nobis objecit; *quemadmodum ad inventionis rationem possint &c.* Nihil mutari placet. quippe ad orationem ipsam oratoris officia accommodantur, cum traditur inveniundi via, quę eloquentię mater est. Gulielmius. *Idem.*

2. *In sex partes orationis consumitur, in exordium.*] Sic placuit edere, quum & quondam ita Victorius, & in tribus meis repeririam. Gronov.

3. *Constituitur, vel apparatur ad audiendum.*] Monet Gulielmius exstare in Coloniensi *& app.* quomodo & tres Pall. posteriores; itaque habet illud *vel*, tanquam insigne glossematis; ut scilicet *vel apparatur*, adjectum fuerit ab librario parum Latino. *Gruter.*

4. *Quid conveniat, quid in controversia sit.*] Hanc lectionem servant Pall. vetustiores, nam quo quodque exemplar est recentius, hoc pluribus interpolatum est quisquiliis exscriptorum, unde sec. *quid nobis conveniat, quid &c.* at primus adhuc amplius, *quid nobis ex adversariis conveniat, quid &c.* Qualia cum forte reperisset in Gallicanis membranis Lambinus, obtrusit lectori; *quid nobis cum adversario conveniat., quid &c.* Non ineptè; si alterius ore auctor quisque loqui debebat, non suo. *Idem.*

5. *Simus dicturi.*] Gulielmio placebat *acturi*; inventum in duobus suis, & tribus Lambini. est quidem agere verbum forense, hincque actores causarum: sed cum parum intersit, & nihil varient Pall. retineo lectionem receptam. *Idem.*

6. *Artificiosus terminus orationis.*] Pall. tres priores, ex Italia ad nos delati adjiciunt, *totius orationis*. Quæ dictio otiosa videri non posset, nisi abesset totidem Pall. in Germania fortè descriptis: qrprum quartus planè est scriptura antiqua, ut & sextus, qui ultimus præscriptum habet nomen Johannis Palatini, Ducis Bavariæ aç Simerensis, qui fuit pater Friderici II Electoris. *Idem.*

1, Quod

derandum est. Genera causarum sunt quattuor, honestum, turpe, dubium, humile. Honestum causæ genus putatur, cùm aut id defendimus, [1] quod ab omnibus defendendum videtur; aut id oppugnamus, quod ab omnibus videtur oppugnari debere: ut pro viro forti contra parricidam. Turpe genus intelligitur, cùm aut honesta res oppugnatur, aut defenditur turpis. Dubium genus est, cùm habet in se causa & honestatis & turpitudinis partem. Humile genus est, quum contemta res affertur. Cùm hæc ita sint, conveniet exordiorum ratio- 4
nem ad genus causæ accommodari. Exordiorum duo sunt 6
genera, principium, quod Græcè προοίμιον appellatur; & insinuatio, quæ [2] ἔφοδος nominatur.

Principium est, quum statim auditoris animum nobis idoneum reddimus ad audiendum. id ita sumitur, ut attentos, ut dociles, ut benivolos auditores habere possimus. Si genus causæ dubium habebimus, à benivolentia principium constituemus, nequid illa turpitudinis pars nobis obesse possit. Sin humile erit genus causæ, faciemus attentos. Sin turpe causæ genus erit, insinuatione utendum est, de qua posteriùs dicemus, [3] nisi quid nacti fuerimus, quare adversarios criminando benivolentiam captare possimus. Sin honestum causæ genus erit, licebit rectè vel uti, vel non uti principio. Si uti volemus, aut id oportebit ostendere, quare causa sit honesta, aut breviter, quibus de rebus simus dicturi, exponere. Si principio uti nolemus, à lege, à scriptura, aut ab aliquo firmissimo nostræ causæ adjumento principium capere oportebit. Quoniam igitur docilem, benivo- 7
lum, attentum habere auditorem volumus, quomodo quidque confici possit, aperiemus. Dociles auditores habere poterimus, si summam causæ breviter exponemus, & si attentos eos faciemus. nam [4] docilis est is, qui attentè vult audire. Atten-

1. *Quod ab omnibus defendendum.*] Gulielmius, & heic, & statim infra delevit vocabulum *ab*, nescio an librorum jussu, hæret id sanè in sex Palatinis, & vetustè editis: *Gruter*.

2. ἔφοδος.] Maluit Gulielmius ἐπῳδὸς; ut Latinis expressere literis duo mss. ejus, & Pall. omn. tralatio tunc ducta esset ab incantationibus morbos pellentibus; quarum meminit Suidas: tanquam heic quoque rhetores magico quasi artificio aversos hominum animos ad se allicerent. sed longius petitum videtur. *Idem*.

3. *Nisi quid nacti fuerimus.*] Ita quidem, quod scio, Gothofredus & Gruterus, quum ante illos legant editiones *nacti erimus*, quod probant nostri tres: & particula ista æque frequenter vel sæpius etiam sic construitur ab hoc scriptore. Mox quoque iidem *benivolentiam capere*. Gronovius.

4. *Docilis est is, qui attente vult audire*] In nullo MS. reperi istud *is*, quod tamen habent etiam editi. *Idem*.

tentos habebimus, si pollicebimur, nos de rebus magnis, novis, inusitatis verba facturos, aut de iis rebus, [1] quæ ad remp. pertinent, aut ad eos ipsos, qui audient, aut ad Deorum [2] immortalium religionem: &, si rogabimus, ut attentè audiant:
8 [3] & si numero exponemus res, de quibus dicturi sumus. Benivolos auditores facere quattuor modis possumus, à nostra, ab adversariorum, ab auditorum persona, & à rebus
5 ipsis. [4] A nostra persona benivolentiam contrahemus, si nostrum officium sine arrogantia laudabimus, aut in remp. quales fuerimus, aut in parentes, aut in amicos, aut in eos ipsos, [5] qui audiunt, vel omnes, vel aliquos, referemus, dummodo hæc omnia ad eam ipsam rem, de qua agitur, sint accommodata. Item si nostra incommoda proferemus, inopiam, solitudinem, calamitatem: & si orabimus, ut nobis sint auxilio; simul ostendemus, nos in aliis spem noluisse habere. Ab adversariorum persona benivolentia captabitur, si eos in odium, in invidiam, in contemtionem adducemus. In odium rapiemus, si quod eorum spurcè, superbè, perfidiosè, crudeliter, confidenter, malitiosè, flagitiosè factum proferemus. In invidiam trahemus, si vim, si potentiam, factionem, divitias, incontinentiam, nobilitatem, clientelas, [6] hospitium, sodalitatem, affinitates adversario-

---

1. *Quæ ad rempubl. pertinent*] MSS. vel *pertinerent* vel *pertineant*. Gronov.

2. *Immortalium religionem: &, si &c.*] Secutus sum Victorium & Manutium Pall. & quinque, item Fabr. nam retrò vulgati verbosius; *religionem, aut ad pietatem, & si &c.* Male, nam quod cui in mentem veniat, *pietatem* heic intelligi de iis officiis, quæ conferuntur in parentes, cognatos, liberos &c. id verò minus nihilo est. ea attentionem non excitabit, sed magis benivolentiam, itaque ibi mox ponitur. *Gruter.*

3. *Et si numero exponemus res, de quibus dicturi.*] Plerique mss. *quibus de rebus dicturi;* ut videatur id admittendum, sed prius expuncta syllaba *res*. Gruterus. Cur illam exigat, non bene intelligo, quum MSSti nihil varietate sua definiant, & in uno plenissime legam *exponemus res quibus de rebus.* Id non minus nunc pati queo, quam initio capitis 2. *de his rebus posse dicere, quæ res ad usum civilem constitutæ sunt*, & centies tum in hac, tum reliqua horum scriptorum parte, & cap. 10. *Gronov.*

4. *A nostra persona benivolentiam contrahemus.*] Cum tradat Lambinus, quosdam arbitrari legendum *corrademus;* prodideritque Bechichemus in libro suo ms. inveniri *comparemus;* suspicetur quis non de nihilo, duo illa, *benivolentiam contrahemus* esse à largitione scribarum, certè subintelligi posse, nemo negaverit. *Grut.*

5. *Qui audiunt, vel omnes, vel aliquos, referemus.*] Recepi lectionem Lambinianam libris aliquot veteribus nixam, ut quidem ipse adfirmat. nam nostri subscribunt vulgato, *qui audiunt aliquid referemus*, neque ullam suorum varietatem prodidit Gulielmius. *Idem.*

6. *Hospitium, sodalitatem &c.*] Arbitratur Gulielmius corrigendum

sariorum proferemus, & his adjumentis magis, [1] quàm veritate eos confidere aperiemus. In contemtionem adducemus, si inertiam, ignaviam, desidiam, [2] luxuriam eorum proferemus. Ab auditorum persona benivolentia colligetur, si res eorum fortiter, sapienter, mansuete, magnificè judicatas proferemus: & si, quæ de iis existimatio, quæ judicii exspectatio sit, aperiemus. A rebus ipsis benivolum efficiemus auditorem, si nostram causam [3] laudando extollemus, adversariorum per contemtionem deprimemus.

[4] Deinceps de insinuatione aperiundum est. Tria sunt tem- 6
pora, quibus principio uti non possumus, quæ diligenter sunt 9
consideranda: aut cùm turpem causam habemus, hoc est, cùm
ipsa res animum auditoris à nobis alienat; aut cùm animus
auditoris persuasus videtur esse ab iis, qui antè contrà dixe-
runt; aut cùm defessus est eos audiendo, qui antè dixerunt. Si
causa turpitudinem habebit, exordiri poterimus his rationi-
bus: rem, non hominem; aut hominem, [5] non rem spectari o-
portere: non placere nobis ipsis, quæ facta dicantur ab adver-
sariis, & esse indigna, aut nefaria. Deinde cùm diu rem auxe-
rimus, nihil simile à nobis factum ostendemus; aut aliquorum
judicium de simili causa, aut de eadem, aut de minore, aut de
majore proferemus. Deinde ad nostram causam pedetentim
accedemus, & similitudinem conferemus. Item si negabimus,
nos de adversariis, [6] aut de aliqua re dicturos, & tamen oc-
cultè dicemus interjectione verborum. [7] Si persuasus auditor 10
fue-

---

dum *hospitia*, *sodalitates*, neque enim odiosum, habere hospitem, aut sodalem. multitudo in invidia fuit. *Gruter.*

1. *Quàm veritate eos confidere.*] Sic Pal. sec. quart. sextus item Bruil. dictumque vetustè ac venustè videbatur Gulielmio. *Idem.*

2. *Luxuriam eorum*] Sic in nullo vetere inveni, sed simpliciter *luxuriam adversariorum*, ut est in olim editis. *Gronov.*

3. *Laudando extollemus.*] Equidem verba *extollere* & *deprimere* aliquoties opposita occurrunt apud Ciceronem; etiam apud Livium, ut patet ex citatis ab patre ad 30, 36. Hic tamen in Mss. mihi occurrit *laudando tollemus. Idem.*

4. *Deinceps de insinuatione aperiundum est.*] Pal. quartus nihil habet loco illius, *aperiundum est*, & profecto, poterat abesse. *Grut.*

5. *Non rem spectari oportere.*] Indicat Gulielmius restare in Bruil. *exspectare*; quod & mihi repertum in Pal. pr. sec. quarto, sexto, & sic sæpe expressum in bonis auctoribus. de quo nos integro capite in libellis Suspicionum. *Idem.*

6. *Aut de aliqua re dicturos.*] Hactenus impressi interjectum habebant, *re eorum dict.* perperam: sanè contra mss. nostros, & verò de persona, aut de re dicimus. *Idem.*

7. *Si persuasus auditor fuerit, id est, si oratio adversariorum auditoribus fidem fecerit.*] Quis concoquat hanc explicandi rationem,

fuerit, id est, si oratio adversariorum auditoribus fidem fecerit: (neque enim non facilè scire poterimus, quoniam non sumus nescii, quibus rebus fides fieri soleat) ergo si fidem factam putabimus, his nos rebus insinuabimus ad causam: de eo, quod adversarii firmissimum sibi adjumentum putaverunt, primùm nos dicturos pollicebimur; aut ab adversarii dicto exordiemur, & ab eo maximè, quod ille nuperrimè dixerit; aut dubitatione utemur, quid potissimum dicamus, aut cui loco primùm respondeamus cum admiratione. Si defessi erunt audiendo; ab aliqua re, quæ risum movere possit, exordiemur, ab apologo, à fabula verisimili, imitatione, depravatione, inversione, ambiguo, suspicione, irrisione, stultitia, exsuperatione, [1] collatione, abjectione, adjectione, litterarum mutatione; præterea exspectatione, similitudine, nòvitate, historia, versu aut ab alicujus [2] interpellatione, aut arrisione; & si promiserimus, aliter, ac parati fuerimus, nos esse dicturos; nos non eodem modo, ut ceteri soleant, verba facturos; quid alii soleant, quid nos facturi simus, breviter exponemus.
7 Inter insinuationem, & principium
21 hoc interest, quòd principium, hujusmodi debet esse, ut statim [3] apertis rationibus, quibus præscripsimus, aut benivolum, aut attentum, aut docilem faciamus auditorem. at insinuatio, ejusmodi debet esse, ut occultè per dissimulationem eadem illa omnia conficiamus, ut ad eandem commoditatem in dicendo pervenire possimus. Verùm hæ tres utilitates tametsi in tota oratione sunt comparandæ, hoc est, ut au-

---

ut quum in glossa sit singulare, in expositione ponatur plurali numero? Certe non sic facit alibi. Etiam Mss. hîc fraudem agnoscunt, in quorum uno non apparet vox *auditoribus*, in duobus hic ordo est *fidem fecerit auditoribus*, & eorum tamen unus *auctoribus*. Mox iidem duo *putarint*, quomodo etiam nonnulli editi antiquiores, alii vero *putaverint*; quod non video cur sit mutatum. *Gronovius*.

1. *Collatione, abjectione, adjectione litterarum.*] Secutus sum editionem Roberti Stephani, confirmatam ab interprete Palatini primi, nisi quod idem quoque explicet præterea vulgatum illud *collocatione*: adeo ut forsan & hoc reponi heic possit. Lambinus hæc etiam habet, sed interponit ter voculam *aut*, quæ in nullo mss. posset etiam legi *collectione* cum Bruil. ac Fabr. *Grut*.

2. *Interpellatione, aut arrisione.*] Ita exemplaria nostra omnia. Lambinus *irrisione* maluit; oblitus turpiter, id verbum paullo ante positum hac ipsa in re. *Idem*.

3. *Apertis rationibus, quibus præscripsimus.*] Est ab antiquitus cusis & Pall. nostris aliorumque. vulgata, *quas præsc.* genus dicendi è Græcia est, inquit Gulielmius, qui item monuit abesse Fabr. *apertis* ac probat. *Idem*.

1. *Aut*

auditores sese perpetuò nobis attentos, dociles, benivolos præbeant; tamen id per exordium causæ maximè comparandum est. Nunc, ne quando vitioso exordio utamur, quæ vitia vitanda sunt, docebo. In exordienda causa servandum est, ut lenis sit sermo, & usitata verborum consuetudo, ut non apparata oratio esse videatur. Vitiosum exordium est, quod in plures causas potest accommodari, quod vulgare dicitur. item vitiosum est, quo nihilo minus adversarius potest uti; quod commune appellatur. item illud, quo leviter commutato adversarius poterit uti ex contrario. item vitiosum est, quod nimiùm apparatis verbis compositum est, [1] aut nimis longum est, & quod non ex ipsa causa natum videtur, (quod separatum vocatur; in quo etiam translatum includitur) [2] ut propriè cohæreat cum narratione: & quod neque benivolum, neque docilem, neque attentum facit auditorem.

De exordio satis dictum est: deinceps ad narrationem 8
transeamus. Narrationum tria sunt genera. Unum, quo ex- 12
ponimus rem gestam, & unumquodque trahimus ad utilitatem nostram, vincendi causa: quod pertinet ad eas causas, de quibus judicium futurum est. Alterum genus narrationis est, quod intercurrit nonnumquam aut fidei, aut criminationis, aut transitionis, aut alicujus apparationis, vel laudationis causa. Tertium genus est id, quod à causa civili remotum est: in quo tamen exerceri convenit, quò commodiùs illas superiores narrationes in causis tractare possimus. Ejus narratio- 13
nis duo sunt genera: unum, quod in negotiis; alterum, quod in personis positum est. Id quod in negotiorum expositione positum est, tres habet partes, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, quæ neque veras, neque veri-

---

1. *Aut nimis longum.*] Dicant causam, qui sic mutarunt. Nos in omnibus legimus *aut nimium longum*, quod mihi non ingratius accidit, quam *nimium quantum:* aut ut in 1 Verrin. *nimium diligentem*. Magna autem hujus loci in Mss. mutatio, & licet in ipso contextu non habeant omnes, tamen in margine agnoscunt hic argui exordia vulgare, commune, commutabile, longum, separatum, translatum, contra præcepta. Itaque quum probabiliter aliæ appellationes huc invectæ sint, certe non minus probabiliter augebitur, *ex contrario poterit uti*, *quod commutabile dicitur*, & in fine, *auditorem*, *quod contra præcepta & inefficax appellatur*. Utique idem tenor per omnia servandus fuit, nec apparet hæc esse sciolorum. *Gronovius*.

2. *Ut proprie cohæreat.*] Revocavi veterem scripturam à Lambino fœdè ejectam, immissa voce negativa, *non*, quæ in nullis visa mihi membranis. scriptorisque sententiæ prorsus est contraria. admissis quidem distinctionibus nostris; quas ipsa propugnat ratio. *Gruterus*.

verisimiles continet res, [1] ut hæ, quæ tragœdiis traditæ sunt. Historia est res gesta, sed ab ætatis nostræ memoriâ remota. Argumentum est ficta res, quæ tamen fieri potuit, velut argumenta comœdiarum. Illud genus narrationis, quod in personis positum est, debet habere sermonis festivitatem, animorum dissimilitudinem, [2] gravitatem, lenitatem, spem, metum, suspicionem, desiderium, [3] dissimulationem, misericordiam, rerum varietates, fortunæ commutationem, insperatum incommodum, subitam lætitiam, jucundum exitum rerum. Verùm hæc in exercendo transigentur. illud, quod ad veritatem pertinet, quomodo tractari conveniat, aperiemus.

9 Tres convenit res habere narrationem, ut brevis, ut dilu-
14 cida, ut verisimilis sit: quæ quoniam fieri oportere scimus, quemadmodum faciamus, cognoscendum est. Rem breviter narrare poterimus, si inde incipiemus narrare, unde necesse erit, & si non [4] ab ultimo initio repetere volemus; & si summatim, non particulatim narrabimus; & si non ad extremum, sed usque eò, quò opus erit, prosequemur; & si transitionibus nullis utemur; & si non deerrabimus ab eo, quod cœperimus exponere; & si exitus rerum ita exponemus, ut antè quoque quæ facta sunt, sciri possint, tametsi nos reticuerimus. Quod genus, si dicam, me ex provincia rediisse, profectum quoque in provinciam intelligatur. Et omnino non modò id, quod obest; sed etiam id, quod neque obest, neque adjuvat, satius est præterire. Et ne bis aut sæpius idem dicamus, cavendum est: etiam ne id, quod semel suprà diximus, deinceps dicamus, hoc modo:

Athenis Megaram vesperi advenit Simo:
Ubi advenit Megaram, [5] insidias fecit virgini:

In-

1. *Ut hæ, quæ tragœdiis traditæ sunt*] Sic sane & plures mss. nisi quod in plerisque opinor, *tragœdis*, quod ipse video in duobus. Sed in tertio erat *ut hee sunt que tragœdis*, quæ superscribendo aucta sunt usque *in tragœdiis sunt tradita*. Plane persuadeor esse hic aliquid inconcinnum; immo fere illud *traditæ* ortum ex superscripto *tragica*, quæ erat expositio τῶν *fuetæ tragœdiis*: forsan enim ex lectione antiqua Ms. quam posui, patebit auctorem scripsisse *ut hæ fuetæ tragœdis*. Gronov.

2. *Gravitatem, lenitatem*] Hæc non videtur inter hos animorum impetus habere locum, & quum senilem hic ac juvenilem habitum innuat, malo cum alio Ms. *levitatem*, quod non dubito in pluribus exstare libris. Nam quod sequitur *errorem* (dicat enim Gruterus, ubi legerit *errores*) plane expuli, quum nuspiam firmetur. *Idem*.

3. *Dissimulationem, misericordiam.*] Interserunt recentiores, *errores*. sed non comparet in ullo Pall. aut editione veteri. Gruterus.

4. *Ab ultimo initio repetere.*] Habuerim vocabulum *initio* pro glossatoris emblemate. *Gruter*.

5. *Insidias fecit virgini.*] Lambinus, *insidiatur virgini*, contra Pall.

Insidias postquam fecit, vim in loco attulit.

Rem dilucidè narrabimus, si, ut quidque primùm gestum erit, ita primùm exponemus, & rerum ac temporum ordinem conservabimus, ut gestæ res erunt, aut ut potuisse geri videbuntur. Hic erit considerandum, nequid perturbatè, nequid contortè, nequid ambiguè, ne quid novè dicamus, ne quam in aliam rem transeamus, ne ab ultimo repetamus, ne longè persequamur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereamus, & si sequemur ea, quæ de brevitate præcepta sunt. nam quo brevior, eo dilucidior & cognitu facilior narratio fiet. 15

16 Verisimilis narratio erit, si, ut mos, ut opinio, ut natura postulat, dicemus; si spatia temporum, personarum dignitates, consiliorum rationes, locorum opportunitates constabunt. [1] ne refelli possit, aut temporis parum fuisse, aut causam nullam, aut locum idoneum non fuisse, aut homines ipsos facere aut pati non potuisse. Si vera res erit, nihilominus hæc omnia narrando conservanda sunt. nam sæpe veritas, nisi hæc servata sint, fidem facere non potest. Sin erit ficta, eò magis erunt conservanda. De iis rebus cautè confligendum est, quibus in rebus tabulæ aut alicujus firma auctoritas videbitur interfuisse. Adhuc quæ dicta sunt, arbitror mihi constare cum ceteris artis scriptoribus, [2] nisi quia de insinuationibus nova excogitavimus, quòd eas [3] soli, præter ceteros, in tria tempora divisimus, ut planè certam viam & perspicuam rationem exordiorum haberemus. Nunc, quod reliquum est, quoniam de rerum inventione disputandum est, in qua singulare consumitur oratoris officium, dabimus operam, ut nihilo minus industriæ, quàm rei utilitas postulabit, quæsiisse videamur, si priùs pauca de causarum divisione dixerimus.

17 Causarum divisio in duas partes distributa est. Primùm perorata narratione debemus aperire, quid nobis conveniat cum adversariis.

Pall. & Guli. neque versus labat. absorbetur enim prima syllaba à fine antecedentis, sed & idem editor mutat illud *in loco* præter auctoritatem membranarum: notatque *è vestigio, statim, &c.* Idem.

1. *Ne refelli possit, &c.*] Aptum huic loco verbum, itaque acumen laudandum Aurati ac Memmii, conjectantium *referre*, sed non id etiam inferendum in contextum cum Lambinianis, repugnante omni supellectile librorum nostrorum calamo exaratorum. *Idem.*

2. *Nisi quia de insinuationibus nova excogitavimus, quod eas soli &c.*] Hæc est vett. edd. scriptura, firmaturque à Pall. deinde cusi *insinuatione*, item *eam*. Gulielmius emendaverat, *nisi quæ de insinuatione nova excogitavimus, eam soli nos &c.* Idem.

3. *Soli præter ceteros*] Scripti vetustiores *soli nos pr.* Sed & illa *præter ceteros* valde suspecta habeo. Vide notas patris ad Senecæ Hippolyt. v. 874. Gronov.

riis. Si ea, quæ nobis utilia erunt, convenient, quid in controversia relinquatur, hoc modo: Interfectam esse matrem ab Oreste convenit mihi cum adversariis: jure fecerit, & licueritne facere, id est in controversia. Item è contrario, Agamemnonem esse à Clytæmnestra occisum confitentur: cùm id ita sit, me ulcisci parentem negant oportuisse. Deinde quum hoc fecerimus, distributione uti debemus. Ea dividitur in duas partes, enumerationem & expositionem. Enumeratione utemur, cùm dicemus numero, quot de rebus dicturi sumus. [1] Eam plus quàm trium partium numero esse non oportet. nam & periculosum est, nequando plus minusve dicamus, & suspicionem affert auditori meditationis & artificii; quæ res fidem abrogat oratori. Expositio est, [2] cum res, de quibus dicturi sumus, exponimus breviter & absolutè.

12 Nunc ad confirmationem transeamus. Tota spes vincendi, ratioque persuadendi posita est in confirmatione & confutatione. nam cùm adjumenta nostra exposuerimus, contrariaque dissolverimus, absolutè nimirum munus oratorium

11 confecerimus. Utrumque igitur facere poterimus, si constitutionem causæ cognoverimus. Causarum constitutiones alii quattuor fecerunt: [3] noster doctor Hermetes tres putavit esse. non ut de illorum quicquam detraheret inventione, sed ut ostenderet, id, quod oportuisset simpliciter ac singulari modo docere, illos distribuisse dupliciter & bipertitò. Constitutio est prima deprecatio defensoris cum accusatoris insimulatione conjuncta. Constitutiones itaque, ut ante diximus, tres sunt, con-

---

1. *Eam plus quam trium partium numero esse non oportet.*] Sic Pal. pr. ac sec. at tertius & quint. *numero contineri non op.* quartus, *ea plus quam trium partium uti non oportet.* ex quibus liquet quantum sibi indulserit scribarum licentia. *Gruter.*

2. *Cum res de quibus dicturi sumus.*] Ita etiam plerique Pall. non ut prius editi, *cum res quibus de rebus dict.* pudet quidem annotare tam pusilla, sed facio fidei meæ causa, sæpius tamen meliorem deinde faciam hunc auctorem, nec indicabo. tantum velim sciat lector, nihil nos abire à lectione recepta, nisi inducti aut auctoritate exemplarium pluteariorum, vel scriptorum, vel olim excusorum. *Idem.*

3. *Noster doctor Hermetes.*] Haud aliter Victorius, & alludunt Pall. in quibus ferè *Hermestes*, aut *Hermes;* nisi quod quartus ac sextus totum nomen omittant, quemadmodum & Bruil. & Fabr. Lambinus reposuit *Hermagoras*, secutus Guberti Longolii fidem. Gulielmius mallet nihil adesse, quàm nomen falsum, utique cum & Nicolaus Angelius testatus fuerit, de suis in Italia omnibus, nihil comparere ibidem, præter, *noster doctor tres*. Gruterus. Angelii hujus fidem confirmat præclarus ille Medicæus, & alter satis vetustus; sed in hoc superscriptum ab nova manu *Ermestes vel Ermetes*. Gronovius.

conjecturalis, legitima, juridicialis. Conjecturalis est, cùm
de facto controversia est, hoc modo: Ajax in silva, postquàm
rescivit quæ fecisset per insaniam, gladio incubuit. Ulysses in-
tervenit: occisum conspicatur: è corpore telum cruentum
educit. Teucer intervenit; cùm fratrem occisum & inimi-
cum fratris cum gladio cruento videt, capitis arcessit. Hìc,
quoniam conjectura verum quæritur, de facto erit controver-
sia, & ex eo constitutio causæ conjecturalis nominatur. Le- 19
gitima constitutio est, cùm in scripto, aut ex scripto aliquid
controversiæ nascitur. Ea dividitur in partes sex, scriptum
& sententiam, contrarias leges, ambiguum, definitio-
nem, translationem, ratiocinationem. Ex scripto & sen-
tentia nascitur controversia, cùm videtur scriptoris voluntas
cum scripto ipso dissentire, hoc modo: Sit lex, quæ jubeat,
eos, qui propter tempestatem navim reliquerint, omnia per-
dere; eorum navim, ceteraque esse, si navis conservata sit,
qui remanserint in navi. magnitudine tempestatis omnes
perterriti navim reliquerunt, [1] scapham conscenderunt, præ-
ter unum ægrotum. is propter morbum exire & fugere non
potuit. casu & fortuitu navis in portum incolumis delata est.
illam ægrotus possidet. navim petit ille, cujus fuerat. Hæc
constitutio legitima est ex scripto & sententia. Ex contrariis 20
legibus controversia constat, cùm alia lex jubet aut permit-
tit, alia vetat quippiam fieri, hoc modo: Lex vetat eum, qui
de pecuniis repetundis damnatus sit, in concione orationem
habere. Altera lex jubet, augurem, in demortui locum qui
petat, in concione nominare. Augur quidam damnatus de
pecuniis repetundis, [2] in demortui locum nominavit. petitur
ab eo mulcta. Constitutio hæc legitima est ex contrariis 12
legibus. Ex ambiguo controversia nascitur, quùm scriptum
duas aut plures sententias significat, hoc modo: Paterfami-
liâs quùm filium heredem faceret, testamento vasa argentea
uxori [3] legavit, hoc modo: Tullius heres meus Terentiæ uxori
meæ

---

1. *Scapham conscenderant.*] Est Pall. quarto & sexto, quorum brevitas mihi placuit, præ aliorum, *& in scapham conscenderunt.* Lambinus reposuit, ex optimis, ut loquitur, membranis, *& in scapham descenderunt.* ex quo putabat Gulielm. faciendum *escenderunt.* Gruterus. Ex his tamen patet, in Mss. esse terminationem præteriti, ut est etiam in nostris Mss. atque ideo secuti eam sumus. *Gronovius,*

2. *In demortui locum nominavit.*] Abjeci duas voces infestrices loci non sui, *locum qui petat nominavit*, auctoritate Pall. pr. sec. quart. sexti & Bruilerensis. tanto quidem magis quod esset in tertio *qui petebat.* Gruter.

3. *Legavit, hoc modo.*] Pal. quartus non habet illud *hoc modo*, & non

meæ xxx pondo vaſorum argenteorum dato quæ volet. Poſt
mortem ejus vaſa pretioſa & cclata [1] magnificè petit mulier.
Tullius ſe, quæ ipſe volet, in xxx pondo ei debere dicit. Con-
21 ſtitutio eſt legitima ex ambiguo. Ex definitione conſtat cau-
ſa, [2] cùm inde controverſia eſt, quo nomine factum appelle-
tur. ea eſt hujuſmodi: Cum L. Saturninus legem frumenta-
riam de ſemiſſibus & trientibus laturus eſſet, Cæpio, qui per
id temporis quæſtor urbanus erat, docuit ſenatum, ærarium
pati non poſſe largitionem tantam. Senatus decrevit, ſi eam
legem ad populum ferat, adverſus remp. videri eum facere.
Saturninus ferre cœpit. Collegæ intercedere. ille nihilomi-
nus [3] ciſtellam detulit. Cæpio, ut illum contra S. C. inter-
cedentibus collegis adverſus remp. vidit ferre, cum viris bo-
nis impetum facit, [4] pontes diſturbat, ciſtas dejicit, impe-
dimento eſt, quo ſeciùs feratur lex: arceſſitur Cæpio maje-
ſtatis. Conſtitutio eſt legitima ex definitione. Vocabulum
enim definitur ipſum, cùm quæritur, quid ſit minuere majeſta-
22 tem. Ex tranſlatione controverſia naſcitur, cùm aut tempus
differendum, aut accuſatorem mutandum, aut judices mutan-
dos reus dicit. Hac parte conſtitutionis, Græci in judiciis,
nos in jure civili plerumque utimur. in hac parte [5] nos juris
civilis ſcientia maxime adjuvabit. In judiciis tamen nonni-
hil ea [6] utimur, hoc modo: Siquis peculatus accuſatur, quòd
vaſa argentea publica de loco privato dicatur ſuſtuliſſe, poſſit
di-

---

non videtur eſſe auctoris. abeſſe poteſt profectò ſalva ſententia; utpote cum neque agnoverit item Bruil. aut Fab. *Gruter.*

1. *Magnificè petit mulier. Tullius ſe, quæ ipſe volet, in xxx pondo, &c.*]Sic omnino Pall. plerique & Gulielmiani. prius editi *magnificè illa petit. Tullius ſe quæ velit ipſe xxx pondo, &c.* Idem.

2. *Cum inde controverſia.*] Ita Pal. pr. quart. Bruil. & Fabr. non *in*, ut antea vulgati. *Idem.*

3. *Ciſtellam detulit.*] Sic vulgarii omnes & Pall. ad unum. Lambinus ex ſuis maluit *ſitellam*. Idem.

4. *Ponteis diſturbat, ciſtas dejicit.*] Haud ſecus Pall. noſtri, niſi quod ſec. *gradus pontis diſturbat, ciſtam deicit.* quod ipſum pro interpretamento habuerim, aliter quam placitum Lambino. *Idem.*

5. *Nos juris civilis ſcientia maxime adjuvabit*] Opinor ſic mutatum fuit ab Gothofredo & tum Grutero, ante quos alii *juvabit*, alii etiam τὸ *maxime* omittebant; id quod in nullo trium codicum reperi, qui tantum habent, *ſcientia juvabit*. Gronov.

6. *Utimur, hoc modo.*] Pal. quar. & Bruil. *utimur ut hoc modo.* quis non videt, *hoc modo*, delendum, retento *ut*? Grut. Pravum arbitrium. Nam patet illud *ut* exſtitiſſe ex poſtrema ſyllaba verbi præcedentis, ubi ſcriptum fuit olim *utim* ubi linea tenuiore adſcripta, & mox fere evaneſcente, ut videbatur aliis, hi adſcripſerunt *ur*, alii quibus veſtigia lineæ apparebant, inde fecerunt *ut*. Unde patet voces *hoc modo*, quæ in omnibus ſcriptis exſtant, retineri debere; ſyllabam vero *ut* eſſe luſum calami deſcribentium. *Gronov.*

1. *Agna-*

dicere, cùm definitione sit usus, quid sit furtum, quid pecu-
latus; secum furti agi, non peculatus oportere. Hæc partitio
legitimæ constitutionis his de causis rarò venit in judicium,
quòd & in privata actione prætoriæ exceptiones sunt, & cau-
sa cadit is, qui non, quemadmodum oportet, egerit; & in
publicis quæstionibus cavetur legibus, ut antè, si reo com-
modum sit, judicium de accusatore fiat, utrùm illi liceat ac-
cusare, nécne. Ex ratiocinatione controversia constat, cùm 13
res sine propria lege venit in judicium, quæ tamen ab aliis 23
legibus similitudinem quandam aucupatur. Ea est hujusmodi.
Lex est, Si furiosus exsistit, [1] agnatûm gentiliumque in eo,
pecuniaque ejus potestas esto. Et lex, Qui parentem necasse
judicatus erit, [2] is obvolutus & obligatus corio, devehatur in
profluentem. Et lex, Paterfamilias uti super familia pecu-
niáve sua legaverit, ita jus esto. Et lex, Si Paterfamilias
intestatus moritur, familia pecuniaque ejus agnatûm gen-
tiliumque esto. Malleolus judicatus est matrem necasse. ei
damnato statim folliculo lupino os obvolutum est, & [3] soleæ
ligneæ pedibus inductæ sunt, & in carcerem ductus est.
Qui defendebant eum, tabulas in carcerem afferunt; te-
stamentum ipso præsente conscribunt; testes ritè affuerunt:
de illo [4] supplicium paullo pòst sumitur. ii, qui heredes erant
testamento, hereditatem adeunt. Frater minor Malleoli, [5] qui
eum oppugnaverat in ejus periculo, suam vocat hereditatem
lege agnationis. Hîc certa lex in rem nulla affertur, & ta-
men multæ afferuntur, è quibus ratiocinatio nascitur, quà-
re potuerit, aut non potuerit jure testamentum facere. Con-
stitutio legitima est ex ratiocinatione. Cujusmodi partes 14
essent 24

---

1. *Agnatûm gentiliumque.*] Casus gignendi antiquus, pro *agnatorum*, neque aliter Pal. quar. sextus, Fabr. ut etiam mox omnes libri habent; & convenit XII. tabularum formulis. *Grut.*

2. *Is obvolutus & obligatus corio, devehatur.*] Sic mss. nostri omnes, nisi quod Liliensis, *os obvolutus*. Stephanus pater publicavit *culeo*, quod & retinuit Manutius, ut & *dejiciatur in profl.* quomodo item Victoriana, quod ad ultimum attinet. *Gruterus*. Potius de formula legis movisset controversiam. Nam quum & præcedens & sequens concipiatur per *esto*, cur hæc non creditur scripta per *devehitor?* Sed hîc latet aliquid singulare, quod aperiunt duo mss. exhibentes *ut is obv. & obl. corio de vehatur*, quod frequens in legibus & SCtis. *Gron.*

3. *Soleæ ligneæ pedibus inductæ.*] Bruil. *ferreæ in pedibus*, quod in restat etiam in Pal. pr. quar. sext. *Grut.*

4. *Supplicium paullo pòst sumitur.*] Voces medias in mss. non observavi. *Gronov.*

5. *Qui eum oppugnaverat in ejus periculo.*] Tria verba postrema resipiunt glossam interpretis. *Gruter.*

1. Com-

eſſent legitimæ conſtitutionis oſtendimus, nunc de juridiciali conſtitutione dicamus.

Juridicialis conſtitutio eſt, cùm factum convenit, ſed jure, an injuria factum ſit, quæritur. Ejus conſtitutionis partes ſunt duæ, quarum una abſoluta, altera aſſumtiva nominatur. Abſoluta eſt, cùm id ipſum, quod factum eſt, ut aliud nihil foris aſſumatur, rectè factum eſſe dicemus. Ea eſt hujuſmodi: Mimus quidam nominatim Accium poëtam [1] compellavit in ſcena. cum eo Accius injuriarum agit. hic [2] nihil aliud defendit, niſi licere nominari eum, cujus nomine ſcripta dentur agenda. Aſſumtiva pars eſt, cùm per ſe defenſio infirma eſt, [3] ſed aſſumta extraria re comprobatur. Aſſumtivæ partes ſunt quattuor; conceſſio, remotio criminis, translatio criminis, comparatio. Conceſſiò eſt, cùm reus poſtulat ſibi ignoſci. ea dividitur in purgationem, & deprecationem. Purgatio eſt, cùm conſulto ſe negat reus feciſſe. Ea dividitur in fortunam, imprudentiam, neceſſitatem. Fortunam, ut Cæpio ad tribunos pl. de amiſſione exercitus. Imprudentiam, ut ille, qui de eo ſervo, qui dominum occiderat, ſupplicium ſumſit, cui frater eſſet, antequàm tabulas teſtamenti aperuit, cùm is ſervus manumiſſus teſtamento eſſet. Neceſſitudinem, ut ille, qui ad diem commeatus non venit, quòd eum aquæ intercluſiſſent. Deprecatio eſt, cùm & peccaſſe ſe, [4] & conſultò feciſſe reus confitetur,

1. *Compellavit in ſcena.* Debetur Bechichemo. ſcripti enim noſtri omnes, *in cœnaculo*, placuitque Gulielmio, firmabatque illo Plauti Amphitr. *In ſuperiore qui habito cœnaculo.* ut ſcilicet alludatur ad iſta theatri cœnacula: pro Bechichemo tamen militat infra locus libro II. cap. 13. m. quamquam & ibidem Pal. tert. *in cœnaculo* diſertim præ ſe ferat. *Gruter.*

2. *Nihil aliud defendit, niſi licere.*] Etſi id ſolum & unum defendat, nihilominus poteſt multa alia adſumere cauſam ſuam juvantia & animum accuſatoris iniquum ac fœdum & criminationi pronum oſtendentia: ut adeo hæc verba in exemplo non ſint paria præmiſſæ declarationi. Ea autem recte ſe habebunt, ſi commutatis verbis legas *nihil aliud, niſi defendit*, quomodo dediſſe auctorem opinor; & conſtat hanc loquutionem ſæpe quaſi imperfectam ab ſcribis repletam. Vide paterna ad Livium 4, 26. & Quintiliani decl. 4. Itaque idem ſentio in verbis, quæ habentur 4, 30. *Hi autem nihil aliud fecerunt, niſi Alexandrum perculerunt.* Honeſta oratio abigit illud *fecerunt.* Gronov.

3. *Sed aſſumta extraria re.*] Sic ferè omnes libri noſtri; niſi quod quidam *ex contraria.* & ita infra de hac ipſa conſtitutione: *Sine ulla aſſumptione extrariæ defenſionis.* ubi Lambinus non debuit inculcare, *extranea*, neque aliter editio Stephani. *Gruterus.*

4. *Et conſultò feciſſe reus confitetur.*] Voculam *reus* reduxi ſuaſu Pall. trium & primarum editionum. ſolum Pal. pr. habet alio poſitu; *& conſulto feciſſe & ſe peccaſſe reus confitetur.* Idem.

tur, & tamen postulat, ut sui misereantur. hoc in judicio ferè non potest usu venire, nisi quando pro eo dicimus, [1] cujus multa rectè facta constant. Hoc modo in loco communi per amplificationem injiciemus; Quod si hoc fecisset, tamen ei pro pristinis beneficiis ignosci conveniret: verùm nihil postulat ignosci. Ergo in judicium non venit: at in senatum, aut ante imperatorem, [2] & in consilium talis causa potest venire. Ex translatione criminis causa constat, cùm fecisse nos non negamus, sed aliorum peccatis coactos fecisse dicimus: ut Orestes cùm se defendit, in matrem confert crimen. Ex remotione criminis causa constat, cùm à nobis non crimen, sed culpam ipsam amovemus, & vel in hominem transferimus, [3] vel in rem quampiam conferimus. In hominem transfertur: ut si accusetur is, qui P. Sulpicium se fateatur occidisse, [4] & id jussu consulum defendat; & eos dicat non modò imperasse, sed rationem quoque ostendisse, quare id facere liceret. In rem confertur, ut si quis ex testamento, quod facere jussus sit, ex plebiscito vetetur.

[5] Ex comparatione criminis causa constat, cùm dicimus necesse fuisse alterutrum facere, & id, quod fecerimus, satius fuisse facere. Ea causa hujusmodi est: C. Popillius, cùm à Gallis obsideretur, neque effugere ullo modo posset, venit cum hostium ducibus in collocutionem; ita discessit, ut impedimenta relinqueret, exercitum

---

1. *Cujus multa rectè facta constant.*] Hoc est *in medio sunt*, & *nota omnibus*. Eam vim verbi *constare* non vidit Lambinus, cum hoc mutavit, rescribendo *facta esse constat.* etiam contra vett. edd. in quibus tamen, *facta esse constant*, aliter atque Pall. & Bruil. *Gruter*

2. *Et in consilium &c.*] Vulgo *concilium*, contra libros, & sententia nulla. *Consilia* consulum intelligit aliorumque magistratuum, cum quibus agnoscebant delicta interdum domi ex Senatusconsulto, de quo in Bruto, ubi deprecationi locum ait esse posse. exemplum illustre est in Lælio Marc. Tullii capitis XIII. initio. *Gulielmius.* Idem.

3. *Vel in rem quampiam conferimus.*] Verbum ultimum est à glossatore, subintelligiturque *transferimus.* sanè nulla hujus vola vel vestigium exstat in Pal. sec. ideoque omnino expunxissem, nisi fuisset in aliis mss. vel ejus loco *inferimus.* Idem.

4. *Et id jussu consulum defendat.*] Sic Pall. & olim impressi, nisi quod Pal. pr. non habeat voculam *id.* tert. vero ejus loco *se.* posterius editi, *& id jussu consulum se fecisse defendat*, ex supervacuo. *Idem.*

5. *Ex comparatione criminis causa constat.*] Dubito de voce *criminis.* an sit legitima: neque enim agnoscunt aut vetuste editi, aut Pall. quatuor priores, Fabricianus codex. invexit primum Victorius. *Idem.*

1. *Exer-*

tum educeret ; satius esse duxit amittere impedimenta,
quam exercitum. [1] exercitum eduxit, impedimenta reli-
16 quit; arcessitur majestatis. Quæ constitutiones, & quæ con-
stitutionum partes sint, [2] satis videor ostendisse. [3] Nunc
quo modo eas, & qua via tractari conveniat, demonstran-
dum est, si priùs aperuerimus, quid oporteat ab ambobus in
causa destinari, quò ratio omnis totius orationis conferatur.
M [4] Constitutione igitur reperta, statim quærenda est ratio. ra-
tio est, quæ causam facit, & continet defensionem, hoc mo-
do, (ut docendi causa in hac potissimùm consistamus:) Ore-
stes, cùm confiteatur se occidisse matrem, nisi attulerit facti
rationem, [5] perverterit defensionem. ergo affert eam : quæ
nisi intercederet, ne causa quidem esset. illa enim, inquit, pa-
trem meum occiderat. Ergo (ut ostendi) ratio ea est, quæ
continet defensionem, sine qua ne parva quidem dubitatio
potest remorari damnationem. Inventa ratione, [6] firmamen-
tum quærendum est; id est, quod continet accusationem,
quod affertur contra rationem defensionis, de qua antè di-
ctum est. Id constituetur hoc modo: Cùm usus fuerit Ore-
stes ratione, hoc pacto, Jure occidi, illa enim patrem meum
oc-

---

1. *Exercitum eduxit, impedimenta reliquit.*] Quadriga horum verborum nata mihi videtur à glossa marginali. plùs quam superfluam, res ipsa clamat: aut si retinenda, tunc certe expungenda venient illa, *satius esse duxit impedimenta quam exercitum.* Gruter. Sane videtur posse offendere quodam genere hæc tam inexspectata repetitio. Sed vide an hæc offensio non veniat ab omissa particula, quam ms. optimus ita restituens suppeditat. *ita discessit* (n. ex collocutione, non obsidione) *ut si impedimenta relinqueret, exércitum educeret.* Hæc fuit illi proposita conditio. de qua deliberans *satius esse duxit amittere impedimenta, quam exercitum.* Quum id decrevisset, facto exsecutus est, & *exercitum eduxit, impedimenta reliquit.* Sic apparet & ipsam facti seriem exprimi per narrationem, & nihil omnino superesse, & particulam *si* commode à me restitutam. *Gronov.*

2. *Satis videor ostendisse.*] Vox prior in nullo ms. à me conspecta est, certo indicio esse suppositam & huc quoque petitam ex similibus interpositionibus, & præcipue 2, 18. *Idem.*

3. *Nunc quo modo eas, &c.*] Legendum esse voce divisa, non unita, ut vulgo circumfertur, ostendit id quod illi respondet, *quæ via. Gruter.*

4. *Constitutione igitur reperta.*] Sic Pall. sic Bruil. sic antiquitus cusi: neoterici voce adjecta, *Constitutione igitur causæ reperta.* Idem.

5. *Perverterit defensionem.*] Pall. tres *pervertit*, ut & lectio vulgata. Bruil. & Pal. tertius. quart. sext. *perverterit* ; quod Gulielmio non displicuisse videtur, ideoque admisimus. *Idem.*

6. *Firmamentum quærendum est ; id est, quod continet &c.*] Melius Pal. pr. & Bruil. item Liliensis collegii liber, *firmamentum quærendum est id quod &c.* Gruterus.

1. *Sed*

occiderat; uteiur accusator firmamento, hoc modo: [1] Sed non abs te tamen occidi, neque indemnatam pœnas pendere oportuit. Ex ratione defensionis, & ex firmamento accusationis, judicii quæstio nascatur oportet; quam nos judicationem, Græci κρινόμενον appellant. Ea constituitur ex conjunctione firmamenti & rationis defensione, hoc modo: Cùm dicat Orestes, se patris ulciscendi causa matrem occidisse, rectumne fuerit à filio sine judicio Clytæmnestram occidi. Ergo hac ratione judicationem reperire convenit. reperta judicatione, [2] omnem rationem totius orationis eò conferri o-
portebit. In omnibus constitutionibus & partibus constitu- 17
tionum hac via judicationes reperientur, præterquam in con- 27
jecturali constitutione. ea nec ratio quæritur, quare fecerit; fecisse enim negatur: nec firmamentum exquiritur; quoniam non subest ratio. Quare ex intentione & infitiatione judicatio constituitur, hoc modo: Intentio est, Occidisti Ajacem. Infitiatio, Non occidi. Judicatio, Occideritne. Ratio omnis utriusque orationis, ut ante dictum est, ad hanc judicationem conferenda est. Si plures erunt constitutiones, aut partes constitutionum; judicationes quoque plures erunt in una causa, sed omnes simili ratione reperientur. Sedulò dedimus operam, ut breviter & dilucidè, quibus de rebus adhuc dicendum fuit, diceremus. Nunc quoniam satis hujus voluminis magnitudo crevit, commodius est in altero libro de ceteris rebus deinceps exponere; nequa [3] propter multitudinem litterarum possit animum tuum defatigatio retardare. [4] Sed si quo hæc tardiùs, quàm studes, absolventur, cùm rerum magnitudini, tum nostris quoque occupationibus assignare debebis. Verumtamen maturabimus, & quod negotio diminutum fuerit, exæquabimus industria: ut pro tuo in nos officio & nostro in te studio munus hoc accumulatissimè tuæ largiamur voluntati.

RHE-

1. *Sed non abs te tamen.*] Prima vocula videtur addita à mala manu. sane non exstat in Pal. pr. quarto sexto: ejusque loco habet tert. quint. *At non abs te*, sine dictione *tamen* quæ quoque non est in antiquioribus edd. aut Pal. quarto. aut sexto. *Gruter.*

2. *Omnem rationem totius orationis.*] Sequutus antiquiores discessi ab Gruteriana, quam nimis fideliter retinuerunt aliæ proximæ & in his ipsa Londinensis, inepte edens *orationem:* & bene idem observavit Basileensis. Quæ mox omnes consentiunt in id, ut exhibeant *ea nec ratio*, omissa vocula *in*, quæ in mss. palam exstat, & sensui necessaria est. 3, 2. *Gronovius.*

3. *Propter multitudinem litterarum.*] Voces eæ tres videntur à glossa. erat in Pal. quarto *altitudinem.* Gruter.

4. *Sed si quo hæc tardiùs.*] Est à plerisque Pall. item Fabr. & Br. aliæ edd. *Sed si quidem hæc tardius.* Idem.

1. Et

RHETORICORUM
AD
C. HERENNIUM
LIBER SECUNDUS.

N primo libro, Herenni, breviter exposui-
1 mus, quas causas recipere oratorem oporte-
2 ret, [1] & in quibus officiis artis elaborare convenirei, & ea officia qua ratione facillimè consequi posset. [2] Verùm quia neque de omnibus rebus simul dici poterat, & de maximis primùm scribendum fuit, quò cetera tibi faciliora cognitu viderentur; ita nobis placitum est, ut ea, quæ difficillima essent, potissimùm scriberemus.

Causarum tria sunt genera, demonstrativum, deliberativum, judiciale; multo difficillimum est judiciale. ergò id primùm absolvemus. [3] Hoc & priore libro egimus, [4] cum de quinque oratoris officiis tractaremus, quorum inventio & prima, & difficillima est: ea quoque nobis erit hoc in libro propemodum absoluta, & parvam partem ejus in tertium volumen

trans-

---

1. *ET in quibus officiis artis elaborare.*] Delet *artis* Lambinus. ego non ausim, neque variant libri veteres: nisi quod in duobus audio reperiri *partibus artis*, quod etiam ipsum non displicet. alterum tamen restat in Pall. sext. *Gruterus.*

2. *Verùm quia neque de omnibus rebus &c.*] Sic Pall. & vett. edd. nisi quod Pall. pr. non adsit *rebus*, quam vocem nec requiram. vulgati hodie. *verum quod neque &c.* Idem.

3. *Hoc & priore libro egimus.*] Sic Gulielmiani, sic Pall. sic edd. vett. nam recentes præposita vocula. *De hoc &c.* Idem.

4. *Cum de quinque oratoris officiis tractaremus.*] Haud secus Pall. Gul. vett. edd. nam mediæ ætatis, *cum de oratoris officiis tractabamus.* Idem.

1. De

transferemus. [1] De sex partibus orationis primùm scribere incepimus. in primo libro loquuti sumus de exordio, narratione, divisione, nec pluribus verbis, quàm necesse fuit, nec minus dilucide, quàm te velle existimabamus. deinde conjun- 1
ctim de confirmatione & confutatione dicendum fuit: quare genera constitutionum & earum partes aperuimus: ex quo simul ostendebatur, quomodo constitutionem & partes constitutionis, causa posita, reperiri oporteret. deinde docuimus, judicationem quemadmodum quæri conveniret: qua inventa, curandum, ut omnis ratio totius orationis ad eam conferatur. postea admonuimus esse causas complures, quibus plures constitutiones aut partes constitutionum accommodarentur.
Reliquum videbatur esse, ut ostenderemus, quæ ratio posset 2
inventiones ad unamquamque constitutionem aut partem constitutionis accommodare. & item quales argumentationes, quas Græci ἐπιχειρήματα appellant, sequi, & quales vitari oporteret: quorum utrumque pertinet ad confirmationem & confutationem. Deinde ad extremum docebimus, cujusmodi conclusionibus orationum uti oporteat: [2] qui locus erat extremus de sex partibus orationis. Primùm ergò quæremus, quemadmodum quamque causam tractari conveniat. [3] & nimi-

---

1. *De sex partibus, &c.*] Enumeratio isthæc tam prolixa, valde ineptit: nam certè paucula admodum de his supra dixit: & næ miserabili erant memoria quibus tam citò illa exciderant. *Gruter.* Quidquid id sit, auctor non ignoravit suum Herennium, cujus animum ne defatigatio introeat, vereri se etiam alibi testatur. Præter hæc in vetustis video esse *incipiemus*, quod ab recentibus manibus interpolatum est, ut fieret *incepimus*. In uno reperi *instituimus*, quod sane præferrem. Nec sic tamen evitatur nausea enumerationis hujus; præsertim quid est illud *primum?* Et cur ineptissime iterat mentionem libri primi? Ego suspicor τὸ *primum* natum esse pro *tum*, ubi primam literam aliquis aspiciens pro nota numeri sic mutavit. Sic certe fit decentior series, & stilus mollior. Reliqua vide an non sic mecum constitues, *De sex partibus orationis tum* (nempe post oratoris officia) *scribere instituimus. In primo loquuti sumus de exordio.* Quod aliquis non intelligens male per vocem *libro* supplendum putavit. *Gronov.*

2. *Qui locus erat extremus de sex partibus*] Id verum, sed etiam *erat proximus*, hoc est, post præcedentes quinque absolutas solus restans ex illis sex. Sic enim deprehendo legi in omnibus nostris, unde non dubito etiam in aliis sic exstare; idque præferendum vel ideo quod vix modo antecessit τὸ *extremum*. Videntur neglexisse, qui id explicare nequierunt. *Idem.*

3. *Et nimirum conjecturalem, quæ prima & difficillima est.*] Pall. pr. *conjecturalem earum quæ est difficillima.* omissis ceteris; nam sec. *conject. ea quæ difficill. est.* Bruilerensis, *nimirum quæque difficill. est.* quod

mirum conjecturalem, quæ prima & difficillima est, potissi-
2 mùm consideremus. In causa conjecturali, narratio accusa-
toris suspiciones interjectas & dispersas habere debet, ut ni-
hil actum, nihil dictum, nusquam ventum, aut abitum,
nihil denique factum sine causà putetur. Defensoris narratio
simplicem & dilucidam expositionem debet habere, cum
attenuatione suspicionis. Hujus constitutionis ratio in sex
partes est distributa; probabile, collationem, signum, argu-
mentum, consecutionem, approbationem. Horum unum-
quidque quid valeat, aperiemus. Probabile est, per quod
probatur, expedisse reo peccare, & à simili turpitudine
hominem nunquam abfuisse. Id dividitur in causam & in
vitam. Causa est ea, quæ induxit ad maleficium, commo-
dorum spe, aut incommodorum vitatione: ut cùm quæritur,
num quod commodum [1] maleficio appetierit, num hono-
rem, num pecuniam, nùm dominationem, num aliquam
cupiditatem amoris, aut hujusmodi libidinis voluerit ex-
plere. Aut num quod incommodum vitarit, inimicitias,
3 infamiam, dolorem, supplicium. Hìc accusator in spe com-
4 modi [2] cupiditatem ostendet adversarii, in vitatione incom-
modi formidinem augebit. Defensor autem negabit fuisse
causam, si poterit, aut eam vehementer extenuabit. deinde
iniquum esse dicet, omnes, ad quos aliquid emolumenti ex
aliqua re pervenerit, in suspicionem maleficii devocari.
5 Deinde vita hominis ex antè factis spectabitur. [3] In quo
primò considerabit accusator, num quando simile quid fece-
rit. Si id non reperiet, quæret, num quando venerit in si-
milem suspicionem: & in eo debebit esse occupatus, ut
ad eam causam peccati, quam paullò antè exposuerit, vita
ho-

---

quod & in quarto, præterquam quod is *quæ*, non *quæque* omisso prorsus illo *conjecturalem*. vett. edd. *conject. quæ prima quæque diff. est.* Gruter. Ad Palatinum secundum fere accedunt nostri, exhibentes *conjecturalem eam quæ difficill.* Hinc facile vidi venisse ab auctore. *& nimirum conjecturalem (eaque difficillima est) potiss. consid.* Gronov.

1. *Maleficio appetierit.*] Haud aliter manuscripti & nostri & Gulielmii, item edd. antiquæ. posteriores, *acquisierit*. longè deterius. *Gruter.*

2. *Cupiditatem ostendet adversarii, in vitatione incommodi formidinem augebit.*] Robustiora omnia forent, expuncto illo *ostendet*, ut ad *augebit* & prius membrum referretur. *Idem.*

3. *In quo primò considerabit.*] MSS. omnes constanter *primum*. quod & fuit quondam in editionibus, nec scio cur mutatum. Sed & ista *in quo* nullibi reperio, & plane credo insiticiam esse velut connectendi formulam, quæ toties quoque nuper obsidebat Livium. *Gronov.*

1. Si

hominis poſſit accommodari, hoc modo. Si dicet pecuniæ cauſa feciſſe, oſtendet eum ſemper avarum fuiſſe: ſi honoris, ambitioſum: ita poterit animi vitium cum cauſa peccati conglutinare. Si non poterit par animi vitium cum cauſa reperire, reperiat diſpar. [1] Si non poterit avarum demonſtrare, demonſtret [2] corruptorem vel perfidioſum, ſi quo modo poterit: denique aliquo aut quàm plurimis vitiis contaminabit perſonam: deinde qui illud fecerit tam nequiter, eundem hunc tam perperam feciſſe non eſſe mirandum. Si vehementer caſtus & integer exiſtimabitur adverſarius, dicet facta, non famam ſpectari oportere; illum antè occultaſſe ſua flagitia; ſe planum facturum, ab eo maleficium non abeſſe. [3] Defenſor primùm demonſtrabit vitam integram, ſi poterit: id ſi non poterit, confugiet ad imprudentiam, ſtultitiam, adoleſcentiam, vim, perſuaſionem: quibus de rebus vituperatio eorum, quæ extra id crimen erunt, non debeat aſſignari. [4] Sin vehementer hominis turpitudine impedietur, & infamia, priùs dabit operam, ut falſos rumores diſſipatos eſſe dicat de innocente; &

---

1. *Si non poterit avarum demonſtrare, demonſtret &c.*] Lambinus edidit *demonſtrare, quem pecunia cauſa dicat maleficium feciſſe, demonſtret.* ex codice inquit manuſcripto, ſed tale nihil invenit Gulielmius in ſuis, nec ego in Pall. aut vetuſtiſſimis edd. & verò, ſi quo reperiuntur in libro, fuere adjecta à gloſſatore. *Gruter.*

2. *Corruptorem vel perfidioſum.*] *Corruptores* è Cicerone noti. *Perfidioſi*, qui per fidem decipiunt eos quicum contraxerunt, ut in re privata, qui ſocios fallunt, in publica, qui depeculantur ærarium. Plautus Ciſtellaria: *Perfidioſus eſt amor? ergo in me peculatum facit.* Divinatione: *Si ille apud te poſtea cenavit, utrum te perfidioſum an prævaricatorem exiſtimari mavis?* Videt neceſſe eſſe alterutrum, eadem ſignificatione, qua heic. ea re non audit membranas ſuas Gulielmius, in quibus invenit *perfidum:* quod etiam in Pall. reperi; ſed pr. tamen expreſſit alterum. *Idem.*

3. *Defenſor primùm demonſtrabit vitam integram.*] Palatinus primus, *famam integram.* Idem.

4. *Sin vehementer hominis turpitudine impedietur.*] Lambinus cum inveniſſet in uno manuſcripto *vita hominis*, fecit inde *vita hominis*, at enim teſtor, talem vocem non exſtare in Gulielmianis, in Pall. in exoletis editionibus. Gulielmius tamen videbatur pronior fuiſſe in illud *vita*, atque infit: Probo veteris libri ſcripturam, quam Lambinus fruſtra mutavit. *Vita impeditur turpitudine & infamia*, quæ vitiis & flagitiis cooperta eſt. *Impedire* enim interdum eſt *polluere*, & ut Nonius interpretatur, *ſordidare* ac *probrum inducere.* ſic ſcribo in Nonio. non *ducere.* Plautus Amphitruone.

Imò hunc ego Thebani cives qui domi uxorem meam Impudicitia
impedivit.

Quem verſum laudat idem ille Grammaticus, Scenâ *Quis tam vaſto*, quæ eſt una ex ſcenis, quas verè docti ac religioſi homines nondum

& utetur loco communi, rumoribus credi non oportere. Sin nihil horum fieri poterit, utatur extrema defensione, & dicat, non se de moribus ejus apud censores, sed de crimi-
4 nibus adversariorum apud judicès dicere. Collatio est,
6 quum accusator id, quod adversarium fecisse criminatur, alii nemini, nisi reo, bono fuisse demonstrat: aut alium neminem potuisse perficere, nisi adversarium: aut eum ipsum aliis rationibus aut non potuisse, aut non æquè commodè potuisse, aut 1 eum effugisse alias rationes commodiores propter cupiditatem. Hoc loco defensor demonstret, oportet, aut aliis quoque bono fuisse, aut alios quoque id, 2 quod ipse insimuletur, facere potuisse.

Signum est, per quod ostenditur idonea perficiendi facultas esse quæsita. id dividitur in partes sex; locum, tempus,
7 spatium, occasionem, spem perficiendi, spem celandi. Locus quæritur, celebris, an desertus; 3 semper desertus, an tum, cùm id factum sit, fuerit in eo loco solitudo; sacer, an profanus; publicus, an privatus fuerit; cujusmodi loci attingant; num, qui est passus, perspectus aut exauditus esse possit. Horum quid reo, quid accusatori conveniat, perscribere non gravare-

dum Plauto inferre audent; cum & vetustissimi Scriptores consensu tribuant optimo poëtæ, & ipse lepor γνησίους clamet, hactenus Gulielmius. *Idem.* Immo *impedietur* scilicet defensor, nec potest ad aliud referri, non magis quam τὸ *dabit operam*, & omnia in futuro quæ præcedunt, ex quorum oppositione patet nimis doctum hic esse Gulielmium. Cap. 8. *ut ne parvula quidem titubatione aut offensione impediremur.* Gronov.

1. *Eum effugisse alias rationes.*] Quidquid veterum librorum præsto est, in eis exhiberi video, *eum fugisse*, quod certe est hujus auctoris: sic enim cap. 16. *Qui se propter vinum fugisse rationem dicet.* 11, 25. *sed me tum hæc ratio fugit.* Et notum est Horatii. Sed etiam infra observabis utplurimum dici *fugere laborem* (quod & initio totius operis) *concursiones vocalium, istam rem, impetus fortunæ, continuationem verborum*, non *effugere.* Idem.

2. *Quod ipse insimuletur*] Sic restituere non dubitavi ex consensu nostrorum trium codicum & necessitate sententiæ, remisso ad auctorem, quicunque ille est, (neque enim decernere queo) simplici *simuletur.* Utique enim non hic agitur de simulatione. *Idem.*

3. *Semper desertus, an tum &c.*] Inservi verbum *desertus*, suadentibus cunctis ad unum manuscriptis & edd. vett. primum removit puto Victorius: qui cum non diffiteatur destitutum se exemplaribus manuscriptis circa omnes libros qui Oratorem instituunt; plus credi æquum non est ipsius auctoritati quàm omnium librorum. enim & mihi liberet refingere scriptorem istum habitu decentiore, centum aliquot voces ei detrahere possem, prorsus supervacuas. Exempli causa; illa verba quæ proximè sequuntur; *fuerit in eo loco solitudo*, omnia ad unum deleverim; nullius sententiæ malo. *Gruter.*

varemur, nisi facilè quivis, causa posita, posset judicare. initia enim inventionis ab arte debent proficisci; cetera facilè comparabit exercitatio. Tempus ita quæritur, qua parte anni, [1] qua hora: noctu, an interdiu: qua diei, qua noctis hora factum esse dicatur, [2] & cur ejusmodi temporibus. Spatium ita consideratur, satisne longum fuerit ad eam rem transigendam, & potueritne scire, satis ad id perficiendum spatii futurum. Nam parvi refert satis spatii fuisse ad id perficiendum, si id antè sciri & ratione provideri non potuit. Occasio quæritur, [3] idoneane fuerit ad rem adoriendam, an alia melior, quæ aut præterita sit, aut non exspectata. [4] Spes perficiendi quæ fuerit, spectabitur hoc modo: si, quæ suprà dicta sunt signa, concurrerint; si præterea ex altera parte vires, pecunia, consilium, [5] scientia, apparatio videbitur fuisse; ex altera

1. *Qua hora: noctu, an interdiu: qua diei, qua noctis hora factum.*] Lambinus concinnius quidem hæc omnia edidit, sed an verius, dubites. Gulielmii certè manuscripti conveniunt cum nostris, quorum quidam mirabiliter exorbitant. Pal. profectò tert. oggerit nobis: *qua hora nocte an die, an inter noctem & diem, & qua die, & quota parte noctis, & quota hora.* Verum variantes lectiones curiose enotare, non est meæ ætatis, sed adolescentiæ laboriosæ; quam tamen hodie potius ad omnia alia trahas. adeo post ærumnabiles labores nullum sibi sciunt sperandum præmium, nisi fortè verborum; principibus viris heic supra Euclionem sordidis. *Gruterus.* Sane & videntur & non videntur hæc ab MSS. nostris firmari; adeo in quibusdam mutant. Cæterum si id retineatur, non video, quin absurde iterentur *qua hora* & *qua noctis hora*. In quibus nulla differentia. Primo igitur MSS. nostri omnes *qua die*. Tum *quota hora noctis* in duobus, quod utrùmque amplector; nam sic in singulis est certum ac proprium discrimen, ac dignum, quod in tali re advertatur. *Gronovius.*

2. *Et cur ejusmodi temporibus.*] Elegans emendatio, quam eruit quidem è Fabriciano Gulielmius. Sed ego nunc etiam firmo auctoritate Pal. pr. & tert. neque abludit sec. quart. sext. nisi quod ii, *& cum ejusmodi*. Vulgò est. *Et cujusmodi temporibus*, nulla bona sententia. non tantum indicandum tempus facinoris; sed & addenda ratio quare eo potissimum tempore scelus admissum sit. *Grut.*

3. *Idoneane fuerit ad rem adoriendam.*] Libri recentioris editionis voce auctiores, *idonea ne satis fuerit;* quæ nuspiam comparet in olim vulgatis, aut adeo mss. nostris. *Idem.*

4. *Spes perficiendi quæ fuerit.*] Ut in duobus nostris, sic non dubito quin in pluribus legatur *perficiendi hæc quæ:* unde patet auctorem dedisse *ecquæ*. Gronov.

5. *Scientia, apparatio, videbitur fuisse.*] Adjeci duas voces, *videbitur fuisse;* non testimonio duorum librorum manuscript. verum integra cohorte, eas enim agnoscunt sex membranę quas consuluit Gulielmius, sex Pall. & editiones primę, neque otiosas esse videbit, qui vim hujus suspicionis attentè perspiciet, imo supervacuum potius fuerit illud alterum quod sequitur, *demonstrabitur fuisse*, quam istud nostrum. *Grut.*

gum & ſtipulationum [1] breviter excerptarum, in quibus
15 intelligatur ſcriptorum [2] voluntas & expoſitio. Locus com-
munis contra eum, qui ſcriptum reciiet, & ſcriptoris vo-
luntatem non interpretetur. Cùm duæ leges inter ſe diſcre-
pant, videndum eſt primùm, num qua obrogatio aut deroga-
tio ſit. Deinde utrùm leges ita diſſentiant, ut altera jubeat,
altera vetet: an ita, ut altera cogat, altera permittat. Infir-
ma enim erit ejus defenſio, qui negabit [3] ſe feciſſe quod
cogeretur, cùm altera lex permitteret. Plus enim valet ſanctio
permiſſione. Item illa defenſio tenuis eſt, cùm oſtenditur id
factum eſſe, quod ea lex ſanciat, cui legi obrogatum, vel de-
rogatum ſit: id, quod poſteriori lege ſancitum ſit, eſſe ne-
glectum. Cùm hæc erunt conſiderata, ſtatim noſtræ legis ex-
poſitione, recitatione, collaudatione utemur. Deinde con-
trariæ legis enodabimus voluntatem, & eam trahemus ad no-
ſtræ cauſæ commodum. Deinde de juridiciali abſoluta ſume-
mus rationem juris, & quæremus partem juris, utrùm cum
31 ea faciat; de qua parte poſteriùs diſſeremus. [4] Si ambiguum
16 eſt ſcriptum, ut puta quod in duas aut plures ſententias trahi
poſſit, hoc modo tractandum eſt. Primùm, ſitne ambiguum,
quærendum eſt. Deinde, quomodo ſcriptum eſſet, ſi id, quod
adverſarii interpretantur, ſcriptor fieri voluiſſet, oſtendendum
eſt. Deinde id, quod nos interpretemur, & fieri poſſe, &
honeſtè, rectè, lege, more, natura, bono & æquo fieri poſ-
ſe;

---

1. *Breviter excerptarum.*] Liquido in Gemblacenſi, Colonienſi, Fabriciano fuit, *excerptarum*, ut Lambinus conjecit: & haud dubio ſic legi debet, cum ei adſtipulentur Pall. quart. & ſextus, alluduntque Pall. alii & olim editi in quibus, *exceptarum*. vulgò erat *exſcriptarum*. Gruter.

2. *Voluntas & expoſitio.*] Ineptiſſima menda, quæ tamdiu ſenſum hujus loci obumbravit. Nam delenda erat copula, quum vox *expoſitio* referri debeat ad τὰ *legum & ſtipulationum breviter excerptarum*. Et hæc reſtitutio probat id quod in ſuperiori membro tentavit Gruterus; quippe uno & pari tenore procedens illic dicit *exemplorum enumeratio*, hîc *legum & ſtipulationum expoſitio*. Quæſo quid commune habent voluntas & expoſitio? Non dubito, quin boni Mſſ. quoque copulam iſtam averſaturi ſint, ſi modo attente fuerint inſpecti. *Gronov.*

3. *Se feciſſe quod cogeretur cum altera &c.*] Addit Fabricianus, *ab altera*, Pal. quartus *altera*, *cui altera*, quod item in ſexto. *Gruter.*

4. *Si ambiguum eſt ſcriptum, ut puta quod.*] Repoſuit iſtud Gulielmius ex Bruilerenſi, Toſano, & Gemblacenſi, nec abit editio Stephani; imò ſic quoque vetuſtiſſima, niſi quod voce amplius; *Si ambiguum eſſe ſcriptum putabitur, ut puta quod.* quomodo Pal. tert. deincipes: *Si ambiguum eſſe ſcriptum putabitur, quod*, ut eſt in Palat. pr. ac ſec. quinto. nam quartus & ſextus favent emendationi noſtræ. *Idem.*

1. *Neu*

tu. nam quivis horum sensus potest conflare suspicionem. In consequenti tempore spectabitur, num quid re transacta relictum sit, quod indicet aut factum esse maleficium, aut à quo sit factum. Factum esse, hoc modo: si tumore & livore decoloratum est corpus mortui, significat eum veneno necatum. A quo factum sit, hoc modo: si telum, si vestimentum, siquid ejusmodi relictum sit, [1] aut vestigium repertum fuerit, [2] si cruor in vestimentis, si in eo loco comprehensus, aut visus transacto negotio, quo in loco res gesta dicitur. Consecutio est, cùm quæritur, quæ signa nocentis & innocentis consequi soleant. Accusator dicet, si poterit, adversarium, cùm ad eum ventum sit, [3] erubuisse, expalluisse, titubasse, inconstanter locutum esse, concidisse, pollicitum esse aliquid; quæ signa conscientiæ sunt. Si reus horum nihil fecerit, accusator dicet, eum usque adeò præmeditatum fuisse, quid sibi esset usu venturum, ut confidentissimè resistens responderet, quæ signa confidentiæ, non innocentiæ sunt. Defensor, si pertimuerit, magnitudine periculi, non conscientia peccati se commotum esse dicet. Si non pertimuerit, fretum innocentia negabit esse commotum. Approbatio est, 6
qua utimur ad extremum, confirmata suspicione. ea habet 9
locos proprios atque communes. [4] Proprii sunt ii, quibus, nisi accusator, & ii, quibus nisi defensor, nemo potest uti. Communes sunt, qui alia in causa ab reo, alia ab accusatore tractantur. In causa conjecturali proprius locus accusatoris est, cùm dicit malorum misereri non oportere, & cùm auget

1. *Aut vestigium repertum fuerit.*] Hæc est primarum editionum lectio, & convenit cum plerisque manuscriptis. sequentes suffecerunt, *aut si vestigium repertum*, sine illo *fuerint*. Victorius edidit, *aut si vestigium rei fuerit*, omisso illo *repertum*. ex quibus omnibus suam concinnavit Lambinus. *Gruter.* *Vestigium repertum* legitur in quibusdam. Sed plane non satisfacit argumentationi. Vestigia adulteri reperiri possunt in lecto; sed ea non utique denotant ab Tarquinio ea venire. Itaque non opinor *τὸ rei* abesse hinc posse, scilicet secundus casus *ἀπὸ τοῦ reus*. Id non observantes alii videntur fecisse, ut vera lectio hîc fluctuaret, & pro *repertum* correxerint *rei fuerit*. Lego *aut vestigium rei certum, si cruor*. Etiam vetustissimus *deprehensus*. Gronovius.

2. *Si cruor in vestimentis.*] Et ista est antiquissimæ editionis scriptura, firmata pluribus manuscriptis, sequentes præposuerunt *aut*, quod quidem retinuit Lambinus, sed reiecit *si*. Pal. pr. loco vocis *cruor*, habet *nota*, quod non arbitror de nihilo, *Grut.*

3. *Erubuisse, expalluisse.*] Sic omnino omnes nostri; ut frustra sit Lambinus, qui heic adhuc paratus videtur admittere, *expavisse*. nam sanè indicium pavoris pallor. *Idem.*

4. *Proprii sunt ii, quibus, nisi accusator*] *Τὸ ii* nusquam mihi in scriptis apparet. *Gronovius.*

get peccati atrocitatem. Defensoris proprius locus est, cùm misericordiam captat, & cùm accusatorem calumniari criminatur. Communes loci sunt cum accusatoris, tum defensoris, à testibus contra testes, à quæstionibus contra quæstiones, ab argumentis contra argumenta, à rumoribus contra rumores. A testibus dicemus secundum auctoritatem & vitam testium, & constantiam testimoniorum. Contra testes, vitæ turpitudinem, testimoniorum inconstantiam: si aut fieri non potuisse dicemus, aut non factum esse quod dicant, aut scire illos non potuisse, [1] aut cupidè dicere, & argumentari. hæc [2] & ad improbationem & approbationem testium pertine-
7 bunt. A quæstionibus dicemus, cùm demonstrabimus, ma-
10 jores nostros veri inveniendi causa tormentis & cruciatibus voluisse quæri, & summo dolore homines cogi, ut quicquid sciant, dicant. Et præterea confirmatior hæc erit disputatio, si quæ dicta erunt argumentando, iisdem viis, quibus omnis conjectura tractatur, trahemus ad verisimilem suspicionem; idemque hoc in testimoniis facere oportebit. Contra quæstiones hoc modo dicemus: primùm majores nostros voluisse certis in rebus interponi quæstiones. [3] cùm, quæ verè dicerentur, sciri; quæ falsò in quæstione pronuntiarentur, refelli possent

1. *Aut cupidè dicere, & argumentari.*] Janus Wouverius annotavit, malle se *putide dicere.* à quo dissentio. qui enim cupide contra aliquem fert testimonium, eo ipso sibi infringit auctoritatem. Inde illa cautio Quintiliani libro quinto Institut. Orator. capit. sept. *Si habet testem cupidum lædendi, cavere debet hoc ipsum, ne cupiditas ejus appareat &c.* Gruter.

2. *Et ad improbationem & approbationem.*] Non sunt concordes libri vett. Alii *& ad impr. & ad argumentationem*, Medicæus cum alio *& ad improb. & ad interrogationem.* In quo etsi tamen adhæream vulgatis, id tamen constat præpositionem *ad* iterandam esse. Nihil minus quam id ipsum ab editoribus observatum; nihil tamen constantius ab auctore servatum docent Mssti codices. Utique & paulo ante habuimus *in causam & in vitam.* Sic cap. 2 habent iidem *ad confirmationem & ad confutationem.* Sic tam III, 15 *nunc ad thesaurum atque ad omnium partium rhetoricæ custodem*, quam III, 13 *& ad confirmandum & ad confutandum accommodata* in vetustis exemplaribus inveni. Hinc etiam colligens prave edi IV, 21, *cum ad idem verbum & idem nomen acceditur*, & de repetitione præpositionis suspicans, video in nullo scripto codice illud posterius *idem* exstare, ut deleri debeat. De aliis præpositionibus idem postea intelligemus. Mox tres MSS. *tormentis & cruciatu.* Deinde edidi consensu msstorum, qui penes me sunt, & editionum omnium, *quibus omnis conjectura;* existimans errorem esse, qui ex Gruteriana propagatur, *omnibus*, quod & Leidensis & Londinensis & Basileensis sunt imperite amplexæ. *Gronov.*

3. *Cum quæ verè dicerentur sciri.*] Sic & edd. primæ, à quibus tamen recedunt membranæ vett. in iis enim partim *servari*, quod Victorio placitum & Manutio, partim *probari* partim *scri.* Gruter.

1. Quod

possent, hoc modo: Quo in loco quid positum sit, & siquid
esset simile, quod videri, aut aliquo simili signo percipi
posset: deinde, dolori credi non oportere, [1] quòd alius alio
recentior sit in dolore, quòd ingeniosior ad comminiscen-
dum, quòd denique sæpe scire, aut suspicari possit, quid
quæsitor velit audire; quod cùm dixerit, intelligat sibi finem
doloris futurum. Hæc disputatio comprobabitur, si refelle-
mus, quæ in quæstionibus erunt dicta probabili argumenta-
tione; idque partibus conjecturæ, quas ante exposuimus, fa-
cere oportebit. Ab argumentis, & signis, & ceteris locis, 11
quibus augetur suspicio, dicere, hoc modo convenit: Cùm
multa concurrant argumenta & signa, quæ inter se consen-
tiant, rem perspicuam, non suspiciosam videri oportere. item
plus oportere signis & argumentis credi, quàm testibus. hæc
enim [2] eo modo exponi, quo re vera sint gesta; testes cor-
rumpi posse vel pretio, vel gratia, vel metu, vel simultate.
Contra argumenta & signa & ceteras suspiciones dicemus hoc
modo: si demonstrabimus, nullam rem esse, quam non su-
spicionibus quivis possit criminari; deinde, unamquamque
suspicionem extenuabimus, & dabimus operam, ut ostenda-
mus, nihilo magis in nos eam, quàm in alium quempiam
convenire; [3] indignum esse facinus, sine testibus conjectu-
ram & [4] suspicionem, firmamenti satis habere. A rumoribus 8
dicemus, [5] si negabimus temerè famam nasci solere, quin 12
subsit aliquid; & si dicemus causam non fuisse, quare quispiam
confingeret, & comminisceretur; & præterea si ceteri falsi
soleant esse, argumentabimur hunc esse verum. Contra ru-
mores dicemus primùm, si docebimus multos esse falsos ru-
mores, & exemplis utemur, de quibus falsa fama fuerit; &
aut inimicos nostros, aut homines natura malevolos & ma-
ledicos confinxisse dicemus; & aut aliquam fictam fabulam in
adversarios afferemus, quam dicamus omnibus in ore esse;
aut

---

1. *Quod alius alio recentior sit in dolore.*] Sic nostri scripti, & antiquitus impressi, probatque Gulielmius; sed tamen non omnino displicet mihi aliorum *reticentior*. Gruter.

2. *Eo modo exponi quo re vera sint gesta.*] Sic Pall. meliores, sine repetitione vocis *modò*, quæ extat in retrò editis. *Idem.*

3. *Indignum esse facinus.*] Miror cur Lambino displicuerit vox *facinus*. mihi heic admodum videtur venusta, extatque adeo in omnibus mss. nostris. *Idem.*

4. *Suspicionem firmamenti satis habere.*] Verbum *firmamenti* non est in Pal. pr. dispiciant otiosiores: nam mihi sane isto in æstu ferè allubescit. *Idem.*

5. *Si negabimus temerè &c.*] Lambinianum illud, *ita temerè* etiam reperi in Palat. pr. sed tanti tamen non erat, ut ideo contra ceteros omnes libros reciperem i[illegible]um. *Idem.*

aut verum rumorem proferemus, qui illis aliquid turpitudinis afferat, neque tamen ei rumori nos fidem habere dicemus; ideo quòd quivis homo possit quemvis turpem de quolibet rumorem proferre, & confictam fabulam dissipare. Veruntamen si rumor vehementer probabilis esse videbitur, argumentando famæ fidem poterimus abrogare. Quòd & difficillima tractatu est constitutio conjecturalis, & in veris causis sæpissimè tractanda est, eo diligentiùs omnes ejus partes perscrutati sumus; ut ne parvula quidem titubatione aut offensione impediremur, si ad hanc rationem præceptionis, assiduitatem exercitationis accommodaremus. Nunc ad legitimæ constitu-
9 tionis partes transeamus. Cum voluntas scriptoris cum scripto
13 diffidere videbitur, si à scripto dicemus, [1] his locis utemur, secundum narrationem: primùm scriptoris collaudatione: deinde scripti recitatione: deinde percunctatione, scirentne adversarii id scriptum fuisse in lege, aut in testamento, aut in stipulatione, aut in quolibet scripto, quod ad eandem rem pertineat. Deinde collatione, quid scriptum sit, quid adversarii se fecisse dicant; quid judicem sequi conveniat, utrum id, quod diligenter perscriptum sit, an id, quod acutè sit excogitatum; deinde ea sententia, quæ ab adversariis sit excogitata, & scripto attributa, contemnetur & infirmabitur. Deinde quæretur, quid ei obfuerit, [2] si id voluisset adscribere, num non potuerit perscribi. Deinde à nobis sententia reperietur, & causa proferetur, quare id scriptor senserit,

quod

1. *His locis utemur secundum narrationem.*] Bruilerensis & Fabricianus non agnoscunt illud *secundum narrationem*. Exstat tamen in Palatinis & edd. primis. *Gruter.*

2. *Si id voluisset adscribere, num non potuerit præscribi.*] Ita scripsit è manuscriptis suis sex Gulielmius. vulgo corrupti sunt omnes libri. & certe variant valde Pall. nam præfert pr. *si id voluisset adscribere, numquid potuerit præscribere.* sec. *si id voluisset adscribere, aut numquid non potuerit perscribere.* tert. *si id voluisset adscribere aut num non potuerit præscribi.* quart. *si id voluisset asscribi, aut num potuerit perscribi.* quint. *si id voluisset adscribere, aut non potuerit perscribere*: quod & in sexto, nisi quod ultima ei vox, *perscribi*. edd. primæ, *si id voluisset perscribere, an non potuerit perscribi:* sequentes, *si id voluisset scribere, ut non potuerit perscribere.* Lambinus, *si id voluisset scribere cur non potuerit perscribere.* Gruter. Saltem tamen nihil hîc de præscribendo: & quum non nisi ex duobus MSS. illud compositum proferatur, æquius erit ex aliis retinere *perscribi*, quippe de quo agi docent præcedentia. Sed etiam duæ instandi causæ videntur in his proferri, ex quibus unam conflat tam Gruteriana hæc sive Gulielmiana mutatio, quam priorum editionum lectio. Nam MSS. vel habent *quid ei obfuerit, si id voluisset adscribere? aut num quid non potuerit perscribi*, vel *aut num non potuerit perscribere.* Obesse dicitur respectu periculi, quod voluntatem coercuerit, alterum facultatis. *Gronov.*

3. Contra

quod perscripsit: & demonstrabitur scriptum illud esse dilucidè, breviter, commodè, perfectè, certa cum ratione. Deinde exempla proferentur, quæ res, cùm ab adversariis sententia redderetur, & voluntas afferretur, à scripto potius judicatæ sint. Deinde ostendetur, quàm periculosum sit à scripto recedere. Locus communis est contra eum, qui, cùm fateatur, se [1] contra id, quod legibus sancitum, aut testamento perscriptum sit, fecisse, tamen facti quærat defensionem. A sententia sic dicemus. Primùm laudabimus scriptoris commoditatem atque brevitatem, quod tantùm scripserit, quod necesse 14
fuerit: illud, quod sine scripto intelligi potuerit, non necessariò scribendum putarit. Deinde dicemus calumniatoris esse officium, verba & litteras sequi, negligere voluntatem. Deinde id, quod scriptum sit, aut non posse fieri, aut non lege, non more, non natura, [2] non æquo & bono posse fieri; quæ omnia [3] scriptorem voluisse quàm rectissimè fieri nemo dubitet: at ea, quæ à nobis facta sint, justissimè facta. Deinde contrariam sententiam aut nullam esse, aut stultam, aut injustam, aut non posse fieri, aut non constare cum superioribus & inferioribus sententiis, aut cum jure communi, aut cum aliis legibus communibus, aut cum rebus judicatis dissentire. Deinde exemplorum à voluntate, & [4] contra scriptum judicatorum enumeratione utemur; deinde legum

1. *Contra id, quod legibus sancitum aut t. p. s. fecisse.*] Sic quidem & alii ex scriptis. Ceterum Medicæus, *contra quam legibus sancitum.* Et quæso an non summo jure sic variavit compositionem? IV, 3 *Contraque faciunt, quam polliceri videntur.* Similiter in cap. 21 observo non consentire Msstos libros, quum in uno sit *si quos præterea quam quos ille collegerit potuisse*, in Medicæo autem *si quos vel ea præter quam ille dixerit, potuisse;* quam ego veram scripturam opinor, modo contemnas ista *vel ea*, quæ ex varia lectione irrepserunt. Etiam cap. 26 non solum Ms. Medicæus, sed & duo alii habent *& contra atque ante dixerit, dicere*, ut habuit quoque Victorius, nec scio cur aut mutarit Lambinus, aut hunc secutus sit Gruterus. *Gron.*

2. *Non æquo & bono posse fieri.*] Postremæ duæ voces non comparent in Palatin. pr. & profectò sunt superfluæ. *Gruter.*

3. *Scriptorem voluisse quam rectissime fieri nemo dubitet.*] Res est, quæ meretur inspectos plures codices antiquos. Nam nostri tres in postremo tantum habent *nemo dicet* vel *docet*. Hinc immensum blanditur, quod colligo ex uno, *scriptorem voluisse quam rectissime fieri nemo dicet*. Gronov.

4. *Contra scriptum judicatorum enumeratio. Deinde.*] Sic fere mss. nostri aliarumque item edd. principes, excludentes nimirum vocem *utemur*, quæ in retro impressis, hac forma, *enumeratione utemur*. Membranæ tamen omnes non consentiunt in alteram vocem. nam quædam habent *enumerationem*, quædam *enumeratione*, quod & in edd. primis. *Gruterus.*

gum & stipulationum [1] breviter excerptarum, in quibus
15 intelligatur scriptorum [2] voluntas & expositio. Locus com-
munis contra eum, qui scriptum recitet, & scriptoris vo-
luntatem non interpretetur. Cùm duæ leges inter se discre-
pant, videndum est primùm, num qua obrogatio aut deroga-
tio sit. Deinde utrùm leges ita dissentiant, ut altera jubeat,
altera vetet: an ita, ut altera cogat, altera permittat. Infir-
ma enim erit ejus defensio, qui negabit [3] se fecisse quod
cogeretur, cùm altera lex permitteret. Plus enim valet sanctio
permissione. Item illa defensio tenuis est, cùm ostenditur id
factum esse, quod ea lex sanciat, cui legi obrogatum, vel de-
rogatum sit: id, quod posteriori lege sancitum sit, esse ne-
glectum. Cùm hæc erunt considerata, statim nostræ legis ex-
positione, recitatione, collaudatione utemur. Deinde con-
trariæ legis enodabimus voluntatem, & eam trahemus ad no-
stræ causæ commodum. Deinde de juridiciali absoluta sume-
mus rationem juris, & quæremus partem juris, utrùm cum
31 ea faciat; de qua parte posteriùs disseremus. [4] Si ambiguum
16 est scriptum, ut puta quod in duas aut plures sententias trahi
possit, hoc modo tractandum est. Primùm, sitne ambiguum,
quærendum est. Deinde, quomodo scriptum esset, si id, quod
adversarii interpretantur, scriptor fieri voluisset, ostendendum
est. Deinde id, quod nos interpretemur, & fieri posse, &
honestè, rectè, lege, more, natura, bono & æquo fieri pos-
se;

---

1. *Breviter excerptarum.*] Liquido in Gemblacensi, Coloniensi, Fabriciano fuit, *excerptarum*, ut Lambinus conjecit: & haud dubio sic legi debet, cum ei adstipulentur Pall. quart. & sextus, alluduntque Pall. alii & olim editi in quibus, *exceptarum*. vulgò erat *exscriptarum*. Gruter.

2. *Voluntas & expositio.*] Ineptissima menda, quæ tamdiu sensum hujus loci obumbravit. Nam delenda erat copula, quum vox *expositio* referri debeat ad *τὰ legum & stipulationum breviter excerptarum*. Et hæc restitutio probat id quod in superiori membro tentavit Gruterus; quippe uno & pari tenore procedens illic dicit *exemplorum enumeratio*, hîc *legum & stipulationum expositio*. Quæso quid commune habent voluntas & expositio? Non dubito, quin boni MSS. quoque copulam istam aversaturi sint, si modo attente fuerint inspecti. Gronov.

3. *Se fecisse quod cogeretur cum altera &c.*] Addit Fabricianus, *ab altera*, Pal. quartus *altera*, *cui altera*, quod item in sexto. *Gruter.*

4. *Si ambiguum est scriptum, ut puta quod.*] Reposuit istud Gulielmius ex Bruilerensi, Tosano, & Gemblacensi, nec abit editio Stephani; imò sic quoque vetustissima, nisi quod voce amplius; *Si ambiguum esse scriptum putabitur, ut puta quod.* quomodo Pal. tert. deincipes: *Si ambiguum esse scriptum putabitur, quod*, ut est in Palat. pr. ac sec. quinto. nam quartus & sextus favent emendationi nostræ. *Idem.*

1. *Neu*

ſe; quod adverſarii interpretentur, è contrario: nec eſſe ambiguè ſcriptum, cùm intelligatur, utra ſententia vera ſit. Sunt qui arbitrantur ad hanc cauſam tractandam vehementer pertinere cognitionem amphiboliarum eam, quæ à dialecticis profertur. Nos verò arbitramur, [1] non modò nullo adjumento eſſe, ſed potius maximo impedimento. omnes enim illi amphibolias aucupantur, eas etiam, quæ [2] ex altera parte ſententiam nullam poſſunt interpretari. Itaque & alieni ſermonis moleſti interpellatores, & ſcripti tum odioſi, tum obſcuri interpretes ſunt; & dum cautè & expeditè loqui volunt, infantiſſimi reperiuntur. Ita dum metuunt in dicendo, nequid ambiguum dicant, nomen ſuum pronuntiare non poſſunt. Verùm horum pueriles opiniones rectiſſimis rationibus, cùm voles, refellemus. [3] In præſentiarum hoc interdicere non alienum fuit, ut hujus infantiæ garrulam diſciplinam contemneremus. Cùm definitione utemur, primùm afferemus 12
brevem vocabuli definitionem, hoc modo: Majeſtatem is mi- 17
nuit, [4] qui ea tollit, ex quibus rebus civitatis amplitudo conſtat: [5] quæ ſunt ea? quæ capiunt ſuffragia populi, & magiſtratus conſilia. Nempe igitur tu & populum ſuffragio & magiſtratum conſilio privaſti, cùm pontes diſturbaſti. Item ex contrario: Majeſtatem is minuit, qui amplitudinem civitatis detrimento afficit. Ego non affeci, ſed prohibui detrimento; ærarium enim conſervavi, libidini malorum reſtiti, majeſtatem omnem interire non paſſus ſum. Primùm igitur vocabuli ſententia breviter, & ad utilitatem cauſæ accommodatè deſcribetur. Deinde factum noſtrum cum verbi deſcriptione conjungetur. Deinde contrariæ deſcriptionis ratio refelle-

1. *Non modò nullo adjumento.*] Mſ. Medicæus perſpicue *ullo*, quod nativi in lingua Latina leporis genus quum & in hoc & alio quocunque ſcriptore mutarint & corruperint recentiores librarii, ex hoc & ſimilibus documentis arbitrium faciendum eſt de ejus membranæ dignitate. *Gronov.*

2. *Ex altera parte ſententiam nullam &c.*] Lambinus interſeruit, *parte in ſentent.* contra omnes libros ſcriptos editoſque. *Gruter.*

3. *In præſentiarum hoc interdicere non alienum.*] Sic vett. edd. Sic ferè Pal. & Gulielmiani, *interdicere* poſitum pro *interfari*, *interloqui*. invenit id etiam in uno ſuorum Lambinus. Stephaniana: *In præſentia hæc interſerere non al.* quomodo & Lamb. niſi quod ea, detracta litera, *In præſenti* ex mſ. tamen, uti indicat. ſed quo? ſed cujus? *Idem.*

4. *Qui ea tollit ex quibus rebus.*] Vox *rebus* non conſpicitur in Palat. primo aut ſexto. neque eâ opus erat. *Idem.*

5. *Quæ ſunt ea? quæ capiunt.*] Interrogationis nota eſt à Lambino hæretque in Pal. quarto. primæ edd. *hæc ſunt ea quæ capiunt*, ſicque Pal. pr. nec improbem. *Idem*

felletur, si aut falsa erit, aut inutilis, aut turpis, aut injuriosa. id quoque ex juris partibus sumetur de juridiciali absoluta,
18 de qua jam loquemur. Quæritur in translationibus, primùm, num aliquis ejus rei [1] actionem, per petitionem aut persecutionem habeat, quem non oporteat; [2] num alio modo, tempore, loco, num alia lege, [3] num alio quærente, aut agente. Hæc legibus, moribus, æquo & bono reperientur, de quibus dicetur in juridiciali absoluta. In causa rationali primùm quæretur, ecquid in rebus majoribus, aut minoribus, aut similibus, similiter scriptum aut judicatum sit. Deinde, utrum ea res similis sit ei rei, qua de agitur, an dissimilis. Deinde utrùm consultò de ea re scriptum non sit, quòd noluerit cavere, an quòd satis cautum putarit, propter ceterorum scriptorum [4] similitudinem. De partibus legitimæ constitu-
13 tionis satis dictum est, nunc ad juridicialem revertamur. Ab-
19 soluta juridiciali constitutione utemur, cùm ipsam rem, quam nos fecisse confitemur, jure factam dicemus, sine ulla assumtione extrariæ defensionis. In ea quæri convenit, [5] jurene factum sit. de eo causa posita dicere poterimus, si, ex quibus partibus jus constet, cognoverimus. Constat igitur ex his partibus; natura, lege, consuetudine, judicato, æquo & bono, pacto. Natura jus est, quod cognationis aut pietatis causa observatur; quo jure parentes à liberis, & à parentibus liberi coluntur. Lege jus est id, quod populi jussu sancitum est; quod genus, ut in jus eas, quum voceris. Consuetudine jus est id, quod sine lege æquè ac si legitimum sit, usitatum est; quod genus,

---

1. *Actionem per petitionem aut persecutionem habeat.*] Sic Palat. quartus & sextus. vulgata, *actionem aut executionem.* Stephaniana, *act. aut persecutionem*, quod arripuit Lambinus, & præmisit, *aut possessionem*, è conjectura Ranconeti. quæ licentia? in nullo certè Pall. comparet vocum illud par. *Gruter.*

2. *Num alio modo, tempore, loco.*] Pall. aliquot. *num alio modo, num alio tempore, num alio loco.* neque aliter Fabrician. at enim quartus & sextus solum agnoscit, *num alio tempore*, excluso *modo & loco.* Gruter.

3. *Num alio quærente aut agente.*] Lambinus iterum edidit ex auctoritate ejusdem Ranconeti *quærente aut judicante*; nimis licenter; sanè contra omnes Gulielmii Pall. què manuscriptos editosque. imò in Pall. sec. non habetur quidem illud *aut agente*, nisi à manu aliena ac recenti; in quarto ac sexto, item Fabriciano ne à tali quidem. Sed & supra, ubi est, *quem non oporteat*, trigam eam verborum spernunt à se Pall. quart. sext. Bruil. fereque est, ut rectè. *Idem.*

4. *Similitudinem.*] Lambinus subtexuit, *an inconsulto*, neque tamen meminit in notis suis. impostura insignis. Biga enim isthæc verborum, in nullo visitur manuscripto in nullo edito. *Idem.*

5. *Iurene factum sit.*] Lambinus amplius, *jure an injuria factum sit*, præter mss. omnes. *Idem.*

1. Quod

nus, id [1] quod argentario tuleris expensum, à socio ejus recte repetere possis. Judicatum est id, de quo sententia lata est, aut decretum interpositum. Ea sæpe diversa sunt, ut aliud alii judici, aut prætori, aut consuli, aut tribuno plebis placitum sit; & fit, ut de eadem re sæpe alius aliud [2] decreverit, aut judicaverit; quod genus, M. Drusus, prætor urbanus, quod cum herede mandati ageretur, judicium reddidit; S. Julius non reddidit. Item, C. Cælius judex absolvit injuriarum eum, qui Lucilium poëtam in scena nominatim læserat; [3] P. Mucius eum, qui L. Accium poëtam nominaverat, condemnavit. Ergo quia possunt res simili de causa dissimiliter judicatæ proferri, cùm id usu venerit, judicem cum judice, tempus cum tempore, [4] numerum cum numero judiciorum proferemus. Ex æquo & bono jus constat, quod ad veritatem & utilitatem communem videtur pertinere; quod genus, ut major annis LX, [5] & cui morbus causa est, cognitorem det. [6] Ex eo vel novum jus constitui convenit ex tempore, & hominis dignitate. Ex pacto jus est, siqui inter se pepigerunt, siquid inter quos convenit. Pacta sunt, quæ legibus observanda sunt, hoc modo, [7] rem ubi pagunt, orato, ni pagunt, in comitio, aut in foro ante meridiem causam conicito. Sunt item pacta, quæ sine legibus observantur [8] ex conventu, quæ juri præstare

1. *Quod argentario obtuleris expensum.*] Pal. sec. ac Bruilerensis, *tuleris expensum*, nihilo pejus, si non melius. *Grut.* Ne in ullo quidem trium nostrorum aliter legitur, quam simplex *tuleris*. Quod quum sit verissimum, ausus fui compositum *obtuleris* amovere. *Gronov.*

2. *Decreverit aut judicaverit.*] In duobus optimis est *judicarit*. Id.

3. *P. Mucius.*] Sic & alii ex MSS. Verum præstans ille Medicæus *que oratius*, h. e. Q. Horatius. *Idem.*

4. *Numerum cum numero judiciorum proferemus.*] Sic omnes manuscripti & vett. edd. Lambinus edidit *conferemus*; forte melius, si niteretur fide membranarum aliquarum: nunc cum eæ taceant, præsumptio est ab ingenio ejus provenisse. *Gruter.*

5. *Et cui morbus causa est.*] Retinuit XII. tabularum formulam: *Cui morbus sonticus ve causa escit.* quare frustra inclinat Lambinus in *morbi causa est*, contra omnes edd. & maximam partem calamo exaratorum codicum. *Idem.*

6. *Ex eo vel novum jus constitui.*] Particula *vel* nunc primum è tenebris venit in lucem. eam deprehendi in Pall. tribus & Fabriciano; multumque in ipsa energiæ. *Idem.*

7. *Rem ubi pagunt orato. ni pagunt, in comitio.*] Sic Lambinus ex certissima conjectura Bosii: itaque heic locum suum dedi: tanto quidem magis, quod nihil idonei esset sensus in prius editis: *Rem ubi pagunt oratione pagunt. In comitio &c.* sic posterius cusi, nam primitus: *Rem ubi pangunt orationem pangunt in comitio &c.* quomodo etiam est in Pall. tribus prioribus. nam quart. *rem ubi paciscuntur in comitio &c.* quomodo & sextus. Fabricianus velificatur veritati, in quo *orationi*. Idem.

8. *Ex conventu, quæ juri præstare dicuntur.*] Divinat Gulielmius,

re dicuntur. His igitur partibus injuriam demonstrari, jus confirmari convenit, idque in absoluta juridiciali faciendum
14 videtur. Cùm ex comparatione quæretur, utrùm satius fuerit
21 agere id, quod reus dicat se fecisse, an id, quod accusator dicat oportuisse fieri: primùm quæri convenit, utrum fuerit utilius ex contentione, hoc est, [1] utrum venustius, facilius, conducibilius. Deinde oportebit quæri, ipsumne oportuerit judicare, utrum fuerit utilius, [2] an aliorum fuerit statuendi potestas. Deinde interponetur ab accusatore suspicio ex constitutione conjecturali, quare putetur non ea ratione factum esse, quo melius deteriori anteponeretur, sed dolo malo negotium gestum. Deinde quæretur, potueritne vitari, ne in eum locum veniretur. Ab defensore contrà refelletur argumentatio conjecturalis, aliqua probabili causâ, de qua antè dictum est.
22 [3] His locis ita tractatis, accusator utetur loco communi in eum, qui inutile utili præposuerit, cùm statuendi non habuerit potestatem. Defensor contra eos, qui æquum censeant, rem perniciosam utili præponi, utetur loco communi per conquestionem, & simul quæret ab accusatoribus, & ab judicibus ipsis, quid facturi essent, si in eo loco fuissent; & tempus,
15 locum, rem, deliberationem suam ponet ante oculos. Translatio criminis est, cùm ab reo facti causa in aliorum peccatum transfertur. In qua primùm quærendum est, jurene in alium crimen transferatur. Deinde spectandum est, [4] an æquè magnum sit illud peccatum, quod in alium transferatur, atque illud, quod reus suscepisse se fateatur. Deinde oportueritne in ea re peccare, in qua alius antè peccarit. Deinde oportueritne judicium antè fieri. Deinde, cùm factum judicium non sit de

---

ax convento, indicatque Fabricianum habere *qua ex jure*. at Pall. pr. ac sec. *de jura*, tert. *jure*, quomodo & edd. primæ. quart. *qui jura*. quint. & sext. *qua jure*. Gruter.

1. *Utrum venustius, facilius &c.*] Editi à Lambino *utrum honestius*, sed præter mss. editosque omnes, ex conjectura Ranconeti, Memmii, Aurati. *Idem.*

2. *An aliorum fuerit statuendi potestas.*] Duo optimi sic repetunt *fuerit utilius statuendi*. *Gronov.*

3. *His locis ita tractatis.*] Vox secunda non est in codice Medicæo & alio. *Idem.*

4. *An æque magnum sit.*] Prima vocula in nullo apparet scripto. & vel abest plane, vel habetur *si æque*. Quod probabiliter ab auctore videtur venisse, ut sæpe notarunt jam docti τὸ *si* pro *an* vitiatum fuisse, & ex ultimis literis verbi substantivi *est* hoc loco potuit esse absorptum. An vero ab postremis literis vocis *æque* credimus elisas literas similes, ut fuerit *æquene magnum*? Videant, quibus copia est consulendi plura scripta exemplaria. Mox etiam nostri tres *suscepisse dicatur*, non *se fateatur*, quod fecerunt posteriores, quum priores omittant pronomen. *Idem.*

1. De

persedenda. Cum à nobis crimen removere volemus, aut in
rem aut in hominem nostri peccati causam conferemus. Si
causa in hominem conferetur, quærendum erit primùm, potueritne tantum, quantum reus demonstrabit, is, in quem
causa conferetur, & ecquonam modo aut honestè, aut sine
periculo potuerit obsisti: si maximè ita sit, num ea re concedi
reo conveniat, quod alieno inductu fecerit. deinde in conjecturalem trahetur controversiam, [1] & edisseretur, num consultò factum sit. Si causa in rem quandam conferetur, & hæc
eadem ferè, & omnia, quæ de necessitudine præcepimus, considerandа erunt. Quoniam satis ostendere videmur, quibus 18
argumentationibus in unoquoque genere causæ judicialis uti 27
conveniret; consequi videtur, ut doceamus, quemadmodum
ipsas argumentationes ornatè & absolutè tractare possimus.
nam ferè non difficile est invenire, quid sit causæ adjumento;
difficillimum verò est, inventum expolire, & expeditè pronuntiare. hæc enim res facit, ut neque diutius, quàm satis sit,
in eisdem locis commoremur, neque eodem identidem revolvamur, neque inchoatam argumentationem relinquamus,
neque incommodè ad aliam deinceps transeamus. Itaque hac
ratione & ipsi meminisse poterimus, quid quoque loco dixerimus, & auditor cùm totius causæ, tum uniuscujusque argumentationis distributionem percipere & meminisse poterit.
Ergo absolutissima & perfectissima argumentatio est ea, quæ 28
in quinque partes est distributa, propositionem, rationem,
rationis confirmationem, exornationem, complexionem.
Propositio est, per quam ostendimus summatim, quid sit, quod
probare volumus. Ratio est causa, quæ demonstrat verum esse id, quod intendimus, brevi subjectione. Rationis confirmatio est ea, quæ pluribus argumentis corroborat breviter expositam rationem. Exornatio est, qua utimur rei honestandæ
& collocupletandæ causa, confirmata argumentatione. Complexio est, quæ concludit breviter, colligens partes argumentationis. Hisce igitur quinque partibus, ut absolutissimè utamur, hoc modo tractabimus argumentationem. Causam 19
ostendemus Ulyssi fuisse, quare interfecerit Ajacem: inimicum enim acerrimum de medio tollere volebat; [2] à quo sibi non injuria summum periculum metuebat. Videbat illo
incolumi, se incolumem non futurum; sperabat illius morte
se

1. *Et edisseretur, num consulto &c.*] Sic omnes libri scripti. *edisserere*, argumentatione disquirere. *differetur* item extat in edd. primis. nam sequentes, *& quæretur*. Gruter.

2. *A quo sibi non injuria summum periculum metuebat.*] Ergo fatetur accusator Ulyssis, justum fuisse hujus odium, quum ita se Ajax gesserit, ut non injuria tale quid metueret. Quod sane non est aliud quam

se salutem sibi comparare; consueverat, si jure non poterat, quavis injuria inimico exitium machinari; cui rei [1] mors indigna Palamedis testimonium dat. Ergo & metus periculi hortabatur eum interimere, à quo supplicium verebatur; & consuetudo peccandi, maleficii suscipiendi removebat dubita-
29 tionem. Omnes enim cùm minima peccata cum causa suscipiunt, tum verò illa, quæ multo maxima sunt maleficia, aliquo certo emolumento ducti suscipere conantur. Si multos induxit in peccatum pecuniæ spes, si complures scelere se contaminaverunt imperii cupiditate, si multi leve compendium fraude maxima commutaverunt; cui mirum videbitur, [2] istum à maleficio propter acerrimam formidinem non temperasse? Virum fortissimum, integerrimum, inimicitiarum persequentissimum, injuria lacessitum, [3] ira excitatum, homo timidus, nocens, conscius sui peccati, [4] insidiosus, inimicum incolumem esse noluit: cui tandem hoc mirum videbitur? Nam cùm feras bestias videamus alacres & erectas vadere, ut alteri bestiæ noceant; non est incredibile putandum, istius quoque animum ferum, crudelem, atque inhumanum, [5] cupidè ad inimici

---

quam totam accusationem corrumpere. An volunt Ulyssem metuisse non injuria, quod nosset ab se irritatum Ajacem esse? Id vero dicit prorsus in sequentibus. Quidquid sit, miror in vetustissimo Mediceo legi *non injuriam, sed summum*. In alio quum sit vulgata lectio, tamen τὸ *sed* ibi superadscriptum; quod ut sine sensu, sic ex veteris codicis collatione vel necessitate sententiæ id factum videtur. Certe non discedens ab sententia præstantissimi MS. opinor ejecto supplemento, quod passim inculcarunt, legendum *a quo sibi non injuriam, summum periculum metuebat*. non leve aliquod malum, ut est injuria, quinimmo vitæ ipsius discrimen. Sic cap. 22 fin. *Non enim reprehensione, ut alia complures, sua sponte vitiosa est*, ut recte Gruterus interpolatum vehementer istum locum sanavit, ut plene habet unus ex nostris. Mox MSS. *contaminarunt* & *commutarunt*. Gronov.

1. *Mors indigna Palamedis testimonium dat.*] Vox ultima non influit suaviter in aureis, estque in Pal. pr. *testimonium prabet*. forsan utraque est à librariis. *Gruter.*

2. *Istum à maleficio &c. temperasse.*] Maluit *istum maleficio*, Gulielmius. *Idem.*

3. *Ira excitatum homo timidus.*] MS. Med. *exsuscitatum, si homo timidus*. Certe id ipsum verbum aliquoties in his libris occurrit. *Gron.*

4. *Insidiosus, inimicum esse incolumem noluit.*] Rectè vidit Lambinus hæc parum ordine collocata, medicinam non vidit, quam arbitror immutatione duarum vocum rite adhiberi. Si legas: *invidiosus inimicus*. Respondent enim illis supra positis, *injuria lacessitum, ira excitatum*. Sunt enim invidiosi, qui injuria grassati adversus jus & æquum videntur. si quis tamen mavult *insidiosus*, liceto, dum hoc maneat, scribendum esse *inimicus*. sic Gulielmius. *Gruter.*

5. *Cupide ad inimici perniciem profectum.*] Convenit hoc cum eo verbo quod in προτάσει est, *vadere*. malim tamen *provectum*. provehitur enim animus ira aut cupiditate, non proficiscitur. Gruterus. Itane?

mici perniciem profectum; præsertim cùm in bestiis nullam neque bonam neque malam rationem esse videamus; in isto plurimas & pessimas rationes semper fuisse intelligamus. Si 30
ergo pollicitus sum, me daturum causam, qua inductus Ulysses accesserit ad maleficium, &, si inimicitiarum acerrimam rationem, & periculi metum intercessisse demonstravi; non est dubium, quin confiteatur causam maleficii fuisse.

Ergo absolutissima est argumentatio ea, quæ ex quinque partibus constat: sed ea non semper necesse est uti. [1] Tum enim complexione supersedendum est, si res brevis est, ut facile memoria comprehendatur: tum exornatio prætermittenda est, si parum locuples ad amplificandum & exornandum res videtur esse. Sin & brevis erit argumentatio, & res tenuis, aut humilis; tum & exornatione & complexione supersedendum est. In omni argumentatione de duabus partibus postremis, hæc, quam exposui, ratio est habenda. Ergo amplissima est argumentatio quinquepartita; brevissima est tripartita; mediocris, sublata aut exornatione aut complexione, quadripartita.

Duo genera sunt vitiosarum argumentationum; unum, 20
quod ab adversario reprehendi potest, idque pertinet ad causam; alterum, quod tametsi nugatorium est, tamen [2] non 31
indiget reprehensione. Quæ sint, quæ reprehensione confutari conveniat, quæ tacitè contemni atque vitari sine reprehensione, si exempla subjecero, intelligere dilucidè poteris. Hæc cognitio vitiosarum argumentationum duplicem utilitatem afferet. nam & vitare in argumentatione vitium admonebit, & ab aliis non vitatum commodè reprehendere docebit. Quoniam igitur ostendimus, perfectam & plenam argumentationem ex quinque partibus constare, in unaquaque parte argumentationis [3] quæ vitia vitanda sunt, consideremus: ut & ipsi ab his vitiis recedere, & adversariorum argumentationes hac præceptione

in

Itane? Quid ergo est, quod ait illa apud Ovidium, *Ibimus in pœnas, & qua vocat ira, sequemur?* Similiaque infinita. Cic. II Inven. 7. *qua cogitatione & spe ad maleficium profectus sit.* Gronov.

1. *Tum enim complexione.*] Particula secunda haud dubie inculcata est ad leniendam connexionem periodi hujus cum præcedente. Certe non est in MS. Medic. In altero est *sed tum compl.* ut pateat quemque pro lubitu adjecisse. *Idem.*

2. *Non indiget reprehensione.*] In uno clare lego *reprehensionis*; quod sane statuerem auctoris esse; adeo libens & frequens secundo isto casu utitur. Sic 4, 8 *non egetis mei:* & cap. 17 *rationis nullius indiget.* & 34 *non indiget mitigationis.* Idem.

3. *Quæ vitia vitanda sunt.*] Sic libri omnes olim editi, nedum scripti, nisi quod Pal. pr. destituatur illo *vitia*; & abesse potest. Stephanus atque Manutius. *vitia evitanda.* Gruter.

3. Ille

in omnibus partibus tentare, & ab aliqua parte labefactare
32 possimus. Expositio vitiosa est, cùm ab aliqua aut à majore parte ad omnes confertur id, quod non necessariò est omnibus attributum; ut si quis hoc modo exponat: Omnes qui in paupertate sunt, malunt maleficio parare divitias, quam officio paupertatem tueri. Si quis hoc modo exposuerit argumentationem, ut non curet quærere, qualis ratio aut rationis confirmatio sit, ipsam facilè reprehendemus expositionem, cùm ostendemus, id quod in aliquo paupere improbo sit, in omnes
33 pauperes falsò & injuria conferri. Item vitiosa expositio est, cùm id, quod raro fit, fieri omnino negatur, hoc modo: Nemo potest uno aspectu, neque præteriens, in amorem incidere. nam cùm nonnemo devenerit in amorem uno aspectu, & cùm ille neminem dixerit omnino, nihil differt rarò id
21 fieri, dummodò aliquando fieri aut posse fieri intelligatur. Item vitiosa expositio est, cùm omnes res ostendimus nos collegisse, & aliquam rem idoneam præterimus, hoc modo: Quoniam igitur hominem occisum constat esse, necesse est aut à prædonibus, aut ab inimicis occisum esse, aut abs te, quem ille heredem testamento ex parte faciebat. Prædones [1] illo loco nunquam sunt visi: inimicum nullum habebat. relinquitur, si neque à prædonibus, neque ab inimicis occisus est, quoniam alteri non erant, alteros non habebat, ut abs te sit interemtus. Nam in hujuscemodi expositione, reprehensione utemur, siquos præter eos, quos ille dixerit, potuisse suscipere maleficium ostenderimus: velut in hoc exemplo, cùm dixerit necesse esse aut à prædonibus, aut ab inimicis, aut à nobis occisum esse; dicemus potuisse vel à familia, vel à coheredibus nostris. Cùm hoc modo illorum collectionem disturbaverimus, nobis latiorem locum defendendi relinquemus. Ergo hoc quoque vitandum est in expositione, ne quando, cùm omnia collegisse videamur, aliquam idoneam partem reliquerimus.
34 Item vitiosa expositio est, quæ constat ex falsa enumeratione: ut si, cùm plura sunt, pauciora dicamus, hoc modo: Duæ res sunt, judices, quæ omnes ad maleficium impellunt, luxuries & avaritia. Quid amor? inquiet quispiam. quid ambitio? [2] quid religio? quid metus mortis? quid imperii cupiditas? quid denique alia permulta? Item falsa enumeratio est, cùm pauciora sunt, & plura dicimus, hoc modo: Tres res sunt, quæ omnes homines sollicitant, metus, cupiditas, ægri-

1. *Illo loco nunquam sunt visi.*] Nostri omnes *in illo loco*. Gronov.
2. *Quid religio.*] Pal. sec. *irreligio*, item Fabricianus editioque princeps, inclinatque in hanc lectionem Gulielmius. at cum & in pluribus mss. inveniatur alterum, ei adquieverim, est enim verbum ambiguum *religio*. Gruter.

1. *Nam*

ægritudo. Satis enim fuerat dixisse metum & cupiditatem; quoniam ægritudinem cum utraque re conjunctam esse necesse est. Item vitiosa expositio est, quæ nimium longè repe- 22
titur, hoc modo: Omnium malorum stultitia est mater, quæ parit immensas cupiditates: immensæ porrò cupiditates infinitæ & immoderatæ sunt. hæ pariunt avaritiam: avaritia porrò hominem ad quodvis maleficium impellit. Igitur avaritia inducti adversarii nostri, hoc in se facinus admiserunt. Hic id, quod extremum dictum est, satis fuit exponere, ne Ennium, & ceteros poëtas imitemur, quibus hoc modo loqui concessum est,

Utinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abiegna ad terram trabes:
Neve inde navis inchoandæ exordium
Cœpisset, quæ nunc nominatur nomine
Argo, qua vecti Argivi delecti viri,
Petebant illam pellem inauratam arietis,
Colchis, imperio regis Peliæ per dolum:
[1] *Nam nunquam hera errans mea, domo efferret pedem*
Medea, animo ægra, amore sævo saucia.

Nam hîc satis erat dicere [2] (si id modò, quod esset satis, curasset poëta)

Utinam ne hera errans mea, domo efferret pedem
[3] *Medea.*

Ergo hac quoque ab ultimo repetitione in expositionibus magnopere supersedendum est. [4] Non enim reprehensione; sicut aliæ complures, [5] sed sua sponte vitiosa est. Vitiosa ratio est, 23.
quæ ad expositionem non est accommodata, vel propter in- 35
firmitatem, vel propter vanitatem. infirma ratio est, quæ non necessariò ostendit ita esse, quemadmodum expositum est: velut apud Plautum,

Ami-

---

1. *Nam nunquam hera errans mea domo efferret pedem &c.*] Fortean rectius; *Nam nusquam.* noti scriptorum loci, ubi hæc copulantur in re eadem, *nusquam domo*, & *nusquam pedem*. Gulielmius. *Gruterus.*

2. *Si id modo quod esset satis curasset poeta.*] Arridet animo meo scriptura Palatina; *si id modo quod satis esset curarent poeta.* ita enim codex numero primus, quartus, sextus. *Idem.*

3. *Medea. Ergo.*] Ita expressi, secutus Pall. sex. qui heic quidem habebant, *animo ægro, amore sævo saucia*, non etiam superius. at ibi propriè habere locum, non etiam heic, nemo non videt, ideoque etiam non habet Victoriana. Idem.

4. *Non enim reprehensione, sicut aliæ complures &c.*] Editi posteriores *reprehensione eget, sicut &c.* sed verbum illud *eget* non habemus in edd. primis, in Pall. aut Bruilerensi; estque magistelli alicujus. *Idem.*

5. *Sed sua sponte vitiosa est.*] Vocula *sed* non extat in Pal. pr, neque requisiverim. *Idem.*

1. *Con-*

Amicum castigare ob meritam noxiam,
Immane est facinus: verùm in ætate utile
Et conducibile.

Hæc expositio est. videamus, quæ ratio afferatur:

Nam ego amicum hodie meum
[1] *Concastigabo pro commerita noxia.*

Ex eo, quod ipse facturus est, non ex eo, quod fieri convenit, utile quid sit, ratiocinatur. Vana ratio est, quæ ex falsa causa constat, hoc modo; Amor fugiendus non est. nam ex eo verissima nascitur amicitia. Aut hoc modo; Philosophia vitanda est. affert enim secordiam atque desidiam. Nam hæ rationes nisi falsæ essent, expositiones quoque ea-
36 rum veras esse confiteremur. Item infirma ratio est, quæ non necessariam causam affert expositionis: velut Pacuvius,

Fortunam insanam esse & cæcam & brutam perhibent Philosophi,
Saxoque illam [2] *instare globoso prædicant volubilem:*
Ideo, quò saxum impulerit fors, cadere eò fortunam autumant.
Cæcam ob eam rem esse iterant, quia nihil cernat, quò sese applicet.
Insanam autem ajunt, quia atrox, incerta, instabilisque sit.
Brutam, quia dignum atque indignum nequeat internoscere.
Sunt autem alii Philosophi, qui contrà fortunam negant
[3] *Miseriam esse ullam, sed temeritate omnia regi. id magis*
Verisimile ajunt; quòd usus reapse experiundo edocet.
Velut Orestes modò fuit Rex, modò mendicus factus est:
[4] *Naufragio res contigit: Nempe ergo haud fortuna obtigit.*

Nam

1. *Concastigabo pro commerita noxia.*] Libri veteres *pro commissa*, non rectè, & aliter in Plauto ipso. adde quod verbum *commerendi*, habitat in re mala & flagitio. *Gruter.*

2. *Instare globoso prædicant volubilem.*] Malè & contra libros, qui rescribunt *volubili*: nam alterum illud epitheton fortunæ proprium. Interim mirandum est manuscriptos omnes habere, *Saxique instar globosi esse volubilem.* ita sanè melioris notæ, hoc est originis Germanæ libri. quippe Italiæ quidam, aut *prædicant* interjiciunt, aut *dicunt.* Idem.

3. *Miseriam esse ullam, sed temeritate omnia regi.*] Sic editi à Victorio, nisi quod habeat priore versu *fortunam*; quod modo item est in omnibus membranis nostris; quarum antiquiores planè præferunt, *Ullam esse miseritatem aut humanitatem, sed temeritate omnia regi.* quæ lectio sane contemnenda minimè videtur: imò amplectenda venit. nam quid nobis cum versibus? alius quis ipsos constituat. Manutius edidit, *Materiam esse ullam, sed &c.* vulgata vetus præfert. *fortunam negent ullam esse, sed tem.* Idem.

4. *Naufragio res contigit nempe: ergo haud fortuna obtigit.*] Pal. quart. *factus est mendicus modo. Naufragos nempe res ista contigit. ergo id non forte neque fortuna obtigit.* & verò sextus habet item inter lineas,

Nam hîc Pacuvius infirma ratione utitur, cùm ait, verius esse temeritate, quàm fortuna res regi. nam utraque opinione philosophorum fieri potuit, ut is, qui rex fuisset, mendicus factus esset. Item infirma ratio est, quæ videtur pro 24
ratione afferri, sed idem dicit, quod in expositione dictum 37
est, hoc modo; Magno malo est hominibus avaritia, idcircò quod homines magnis & multis incommodis conflictantur propter immensam pecuniæ cupiditatem. Nam hîc aliis verbis idem per rationem dicitur, quod dictum est per expositionem. Item infirma ratio est, quæ minus idoneam, quàm res postulat, causam subjicit expositionis, hoc modo; Utilis est sapientia, propterea quòd qui sapientes sunt, pietatem colere consuerunt. Item utile est amicos veros habere. habeas enim quibuscum jocari possis. Nam hujusmodi in rationibus non universa, neque absoluta, sed extenuata ratione expositio confirmatur. Item infirma ratio est, quæ vel alii expositioni potest accommodari, ut facit Pacuvius, qui eandem affert rationem, quare cæca; eandem, quare bruta fortuna dicatur. In confirmatione rationis, multa & vitanda 38
in nostra, & observanda in adversariorum ratione sunt vitia; proptereaque diligentiùs consideranda sunt, quòd accurata confirmatio rationis totam vehementissimè comprobat argumentationem. Utuntur igitur studiosè in confirmanda ratione duplici conclusione, hoc modo:

Injuria abs te afficior indigna, pater.
Nam, si improbum Cresphontem existimaveras,
Cur me huic locabas nuptiis? sin est probus,
Cur talem invitam invitum cogis linquere?

Quæ hoc modo concludentur, aut ex contrario convertentur, aut ex simplici parte reprehendentur. Ex contrario hoc modo:

Nulla te indigna, nata, afficio injuria.
[1] *Si probus est, bene locavi: sin autem improbus,*
Divortio te liberabo incommodis.

Ex simplici parte reprehendentur, si ex duplici conclusione alterutra pars diluitur, hoc modo:

Nam

---

lineas, *medicus modo Naufragus &c.* at quintus. *Naufragio nempe res ista contingit: ergo id fluctu non forte aut fortuna obtigit.* Gulielmius è varietate suorum istud eruebat: *Naufragio contigit. ergo id non forte aut fortuna obtigit.* ut det *contingere* temeritati, fortunæ *obtingere.* Gruter.

1. *Si probus est, bene locavi.*] Adverbium *bene* in nullo Ms. reperis; & puto absurdam esse accessionem. Innuit enim sic locasse & hac conditione, si probus foret, ubi locum non habet ea particula. Itaque unus simpliciter habet, *si probus est, locavi.* Sed Medicæus cum altero *si probus est, collocavi*, quod præferendum puto. *Gronov.*

1. *Hae*

Nam si improbum Cresphontem existimaveras,
Cur me huic locabas nuptiis? Duxi probum.
Erravi: pòst cognovi, & fugio cognitum.

Ergo reprehensio hujus conclusionis duplex est; acutior illa
25 superior, facilior hæc posterior ad excogitandum. Item vitiosa est confirmatio rationis, cùm ea re, quæ plura significat, abutimur pro certo unius rei signo, hoc modo: Necesse est, quoniam pallet, ægrotasse: aut, necesse est peperisse, quoniam sustinet puerum infantem. Nam [1] hæc sua sponte certa signa non habent, si non cetera quoque similia concurrant. quod si concurrerint, nonnihil hujusmodi signa adaugent suspicionem. Item vitiosum est, cùm vel in alium, vel in eum ipsum, qui dicit, id, quod in adversarium dicitur, potest convenire, hoc modo:

Miseri sunt, qui uxores ducunt: at tu duxisti alteram.

Item vitiosum est id, quod vulgarem habet defensionem, hoc modo: Iracundia inductus peccavit, aut adolescentia, aut amore. Hujuscemodi enim deprecationes si probabuntur, [2] impunè maxima peccata dilabentur. Item vitiosum est, cùm id pro certo sumitur, quod inter omnes non constat, quia etiam nunc in controversia est, hoc modo:

Eho tu, dij, quibus est potestas motus superûm, atque inferûm,
Pacem inter se conciliant, conferunt concordiam.

Nam ita pro suo jure hoc exemplo usum Cresphontem Ennius induxit, quasi jam satis certis rationibus ita esse demonstrasset.
40 Item vitiosum est, quod jam quasi serò, atque acto negotio dici videtur, hoc modo: In mentem mihi si venisset, Quirites, non commisissem, ut hunc in locum res veniret; nam hoc, aut hoc fecissem: sed me tum hæc ratio fugit. Item vitiosum est, cum id, quod in aperto delicto positum est, tamen aliqua levi tegitur defensione, hoc modo:

[3] *Cum te expetebant omnes, florentißimo*
Regno reliqui: nunc desertum ab omnibus,

Summo

---

1. *Hæc sua sponte certa signa non habent.*] Med. *hæc certa signa non sunt sua sponte.* Mox omnes tres *nonnihil illius modi.* Gronov.

2. *Impune maxima peccata dilabentur.*] Locus satis incertus, quem sic posteriores constituerunt, quum priores habuissent *impune in maxima.* Hos præpositionem quidem illam omisisse satis credo ex auctoritate codicum veterum. Sed nosse oportet in illis, quum omittitur præpositio, etiam legi *diluuntur*, ut vidi in uno, vel *diluentur*, ut est in Med. quum in tertio diserte sit *impune in maxima peccata dilabentur*, quod ego mutandum non opiner, quum tales instar fluvii fundentis se in varia divortia, discessuros dicat in varii generis sed maxima vitia, habentes parata patrocinia. *Idem.*

3. *Cum te expetebant &c.*] Meliores scripti, *exspectabant*, quod longè verius judicabat Gulielmius. *Gruter.*

1. Satius

Summo pericle sola ut restituam paro.

Item vitiosum est, quod in aliam partem, ac dictum sit, 26
potest accipi. Id est hujusmodi, ut, si quis potens ac factiosus
in concione dixerit, [1] Satius est uti regibus, quam malis legi-
bus. nam & hoc tametsi [2] rei arguendæ causa potest sine ma-
litia dici, tamen propter potentiam ejus, qui dicit, non
dicitur sine atroci suspicione. Item vitiosum est, falsis, aut 41
vulgaribus definitionibus uti. Falsæ sunt hujusmodi, si quis
dicat injuriam esse nullam, nisi quæ ex pulsatione, aut con-
vicio constet. Vulgares sunt, quæ nihilominus in aliam rem
transferri possunt: ut si quis dicat, quadruplator, [3] ut bre-
viter describam, capitalis est. est enim improbus, & pe-
stifer civis. Nam nihilo magis quadruplatoris, quàm furis,
quàm sicarii, aut proditoris attulit definitionem. Item vi-
tiosum est pro argumento sumere, quod in disquisitione po-
situm est: ut si quis, quem furti arguat, dicat, eum esse
hominem improbum, avarum, fraudulentum; ei rei testimo-
nium esse, quòd sibi furtum fecerit. Item vitiosum est, con-
troversiam controversia dissolvere, hoc modo: Non conve-
nit, censores, istum vobis satisfacere ex eo, quòd ait, se
non potuisse adesse, ita ut juratus fuerat. quòd si ad exerci-
tum non venisset, idne tribuno militum diceret? Hoc ideo
vitiosum est, quia non expedita, aut judicata res, sed impe-
dita, & in simili controversia posita, [4] exempli loco perfer-
tur. Item vitiosum est, cùm id, de quo summa controver- 42
sia est, parùm expeditur, & quasi transactum sit, relinqui-
tur, hoc modo:

> [5] *Apertè fatur dictio, si intelligas.*
> *Tali dari arma, qualis qui gessit, fuit,*
> *Jubet, potiri si studeamus Pergamo:*
> *Quæ ego profiteor* [6] *esse mea, me æquum est frui*

Fra-

---

1. *Satius est uti regibus.*] Hoc malo, quam Lambinianum, *bonis regibus*. sic enim nulli mss. nostri; solum aliqui, *malis regibus*. Gruter.

2. *Rei arguendæ causa.*] Libri ferè calamo exarati *augendæ*, placuitque Lambino. nam Gulielmius rescribi voluit *agendæ*. Idem.

3. *Ut breviter describam.*] Scripti omnes *ut breviter scribam*. Gronovius.

4. *Exempli loco perfertur.*] Et quidni *profertur?* quod est in editis prioribus & utique tribus nostris Mss. *Idem.*

5. *Apertè fatur dictio &c.*] Ingeniose quidem Memmius *Aperta*, id est *Apollinis*. sed quia in nullis libris ita legi video, recipere dubitavi. *Gruter.*

6. *Esse mea, Me æquum est frui.*] Sic quantum scio, primus dedit Gruterus, ante quem legebatur *nam me:* quod quum non testetur ex Mss. se fecisse, colligo metri causa id illi placuisse. Sed quum in versu hoc queant supponi tot elisiones, tot syllabarum

con-

[1] *Fraternis armis, mihique adjudicarier.*
Vel quòd propinquus, vel quòd virtutis æmulus.

Item vitiosum est, ipsum sibi in sua oratione dissentire, & contra ea, quæ antè dixerit, dicere; hoc modo:

[2] *Quare accusem hunc, nequeo exputando evolvere.*
Nam si veretur, quid eum accusem, qui est probus?
Sin inverecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accusem, qui id parvi auditu existimet?

27 Non incommoda ratione videtur sibi ostendisse, quare non accusaret. Quid quod postea ait?

Nunc ego te ab summo jam detexam exordio.

43 Item vitiosum est, quod dicitur contra judicis voluntatem, aut eorum, qui audiunt, si aut partes, quibus illi student, aut homines, quos illi caros habent, lædantur, aut aliquo hujusmodi vitio lædatur auditoris voluntas. Item vitiosum est, non omnes res confirmare, quas pollicitus sis in expositione. Item verendum est, ne de alia re dicatur, cùm alia de re controversia sit, inque hujusmodi vitio considerandum est, ne aut ad rem addatur quid, aut quippiam de re detrahatur; aut tota causa mutata in aliam causam derivetur. Uti apud Pacuvium Zethus cum Amphione, quorum controversia cùm de musica inducta sit, disputatio in sapientiæ rationem, & virtutis utilitatem consumitur. Item considerandum est, ne aliud accusatoris criminatio contineat, aliud defensoris ratio purget: quod sæpe consultò multi ab reo faciunt, angustiis causæ coacti. Uti si quis cùm accusetur, ambitu magistratum petisse, ab imperatoribus sæpenumerò se apud exercitum donatum esse dicat. Hoc si diligenter in adversariorum oratione observaverimus, sæpe deprehendemus, & in hujusmodi deprehensione ostendemus,

---

contractiones, ut ferè captari studiose videantur ab auctore, omnino æquissimum reor ab ipsis scriptis non discedere, in quorum tribus apud me video *esse mea. me enim æquum est frui*. Gronov.

1. *Fraternis armis.*] Non variant nostri; ideoque admittere non ausus sum Aurati conjecturam *Paternis*. potuit enim illa heic petere Ajax Telamonius, Achilli patruelis. *Gruter.*

2. *Quare accusem hunc, nequeo exputando evolvere.*] Sic quoque Lambinus & inde Gruterus, quum priores editi simul & MSS. *qua causa*; id quod detrectaverunt retinere, quia tunc syllaba una videretur superfutura, inani sane prætextu, quum & illud *Qua* potuerit fuisse finis versus præcedentis, ut hic versus ab *causa* incipiat, vel magna possit esse elisio in verbo *nequeo*. Sed hic rursum turbæ, quum id verbum in nullo sic exstet MSto & tota hæc copia consentit in *tum id* vel *tamen id* contracte ita scriptum *tn id*. Unde ego non dubito, quin scripserit poëta, *timeo exputando evolvere*, quod usurpaverit pro nolo ac detrecto, ut apud Livium occurrit verbum *metuo*, de quo pater in notis ad XXXII, 31. Gronov.

1. *Tu-*

mus, eos de ea re quid dicant, non habere. Item vitiosum 44
est, artem aut scientiam aut studium quodpiam vituperare propter eorum vitia, qui in eo studio sunt: veluti, qui rhetoricam vituperant, propter alicujus oratoris vituperandam vitam. Item vitiosum est, ex eo, quòd perperam factum esse constat, putare ostendi, à quo homine factum est, hoc modo: Mortuum deformatum, [1] tumore præditum, coloratum fuisse constat. ergo veneno necatus est. Deinde, [2] si sit usque in eo occupatus (ut multi faciunt) venenum datum, vitio non mediocri conflictetur. Non enim factumne sit, quæritur, sed à quo factum sit. Item vitiosum est, in comparan- 28
dis rebus alteram rem efferre, de altera mentionem non fa- 45
cere, aut negligentiùs disputare: ut si comparetur, utrùm satius sit populum frumentum accipere, an non? quæ commoda sint in altera re, curet enumerare: quæ in altera incommoda sint, velut depressa prætereat; aut ea, quæ minima sunt, dicat. Item vitiosum est, in rebus comparandis necesse putare alteram rem vituperari, cùm alteram laudes. Quod genus, si quæratur, utris major honor habendus sit, Albensibus, [3] an Venusinis, quòd reipublicæ & populo Romano profuerunt, & is, qui dicit alteris, alteros lædat. non enim necesse est, si alteros præponas, alteros vituperare. Fieri enim potest, ut, cùm alteros magis laudaris, aliquam alteris laudis partem attribuas, ne cupidè pugnasse contra veritatem puteris. Item vitiosum est, de nomine & [4] vocabulo ejus rei controversiam struere, quam rem consuetudo potest optimè judi-

1. *Tumore præditum, coloratum*] Sic Bruil. sic Pal. quart. ac sextus. antea cusi, *præditum corpore decoloratum*, quod *corpore* aberat item aliquot Lambinianis *Gruter*.

2. *Si sit usque in eo occupatus.*] Ita libri nostri antiquiores, sine illo *adeo*; quod recte abjecit Lambinus, sed perperam alia illa sua inculcavit, non requirente sententia; aut juvantibus libris. *Idem*.

3. *An Venusinis, quod &c.*] Pal. pr. *Vesetinis*. sec. *Vecetinis an Penensibus, quod &c.* quart. *Venussinis an Pennensibus, quod &c.* uti & videtur fuisse à manu prima in sexto. quintus enim *Vejentinis an Pennensibus*. & vero *Pennenses* hos agnoscit Bruilerianum quoque exemplar, & videtur postliminio inferendum hisce nostris libris. nam ponuntur ijdem à Plinio sub Regione IV Italiæ. sed ibidem scribitur *Pinnenses*. Gruter. Exemplum hoc satis obscurum videtur illustrari ex Diodori lib. XXXVII inter Peiresciana. Ὅτι οἱ Πιννῆται δειναῖς συνείχοντο συμφοραῖς. ἀμετάπιστον δ᾽ ἔχοντες τὴν πρὸς Ῥωμαίους συμμαχίαν, ἠναγκάζοντο καὶ ἐξανίστασθαι τῶν περὶ τῆς ψυχῆς παθῶν, καὶ προσορᾷν τὰ τέκνα στερισκόμενα τοῦ ζῆν ἐν ὀφθαλμοῖς τῶν γεγεννηκότων. Ceterum quod in sequentibus dicitur, videtur corruptum, nec placuit Latinis *reipublica & populo Romano*, sed *reipublica populi Romani*, quod ortum fuit ex compendio notarum in scribendo. Gron.

4. *Vocabula ejus rei.*] Duas ultimas voces in nullo vetusto inveni. *Idem*.

judicare. Velut Sulpicius, qui intercesserat, ne exules, quibus causam dicere non licuisset, reducerentur, idem posteriùs immutata voluntate, cùm eandem legem ferret, aliam sese ferre dicebat propter nominum commutationem: nam non exules, sed vi ejectos se reducere ajebat; perinde quasi id fuisset in controversia, quo illi nomine appellarentur à populo Romano, aut perinde quasi non omnes, quibus aqua & igni interdictum est, exules appellentur. Verùm illi fortasse ignoscimus, si cum causa fecit: nos tamen intelligamus, vitiosum esse intendere controversiam propter nominum mutationem.

29 Quoniam exornatio constat ex similibus, & exemplis, &
46 amplificationibus, [1] ex judicatis, & ceteris rebus, quæ pertinent ad exaggerandam & collocupletandam argumentationem, quæ sint iis rebus vitia, consideremus. Simile vitiosum est, quod ex aliqua parte dissimile est, nec habet parem rationem comparationis, aut sibi ipsi obest qui affert. Exemplum vitiosum est, si aut falsum est, ut reprehendatur: aut si improbum, ut non sit imitandum: aut majus, aut minus, quàm res postulabit. Res judicata vitiosè profertur, si aut dissimili de re proferatur; aut de ea re, [2] de qua controversia non est; aut si improba; aut ejusmodi, ut aut plures, aut magis idoneæ res judicatæ ab adversariis proferri possint. Item vitiosum est id, quod adversarii factum esse confiteantur, de eo argumentari, & planum facere factum esse. nam [3] id tantùm augeri oportet. Item vitiosum est, id augere, quod convenit doceri, hoc modo: Ut si quis quem arguat hominem occidisse, & antequam satis idoneas argumentationes attulerit, augeat peccatum, & dicat, nihil indignius esse, quàm hominem occidere. non enim, utrùm indignum sit, an non, sed factumne sit, quæritur.

Complexio vitiosa est, [4] quæ non, ut quidque primum dictum est, primùm complectitur, & quæ non breviter concludit, & quæ non ex enumeratione certùm & constans aliquid relinquit, ut intelligatur; quid propositum in argumentatione sit, quid deinde ratione, quid confirmatione, quid tota

1. *Ex judicatis & ceteris rebus.*] Hanc lectionem in nullo codice observavi; sed quum varie verba ista & digerantur & exhibeantur, omnes tamen pro primo vocabulo retinent *&*, quod nec in editionibus aliis mutatum est, quam Gruteri. Porro unus mox *iis generibus*, quod sane perplacet. *Gronov.*

2. *De qua controversia.*] Mediceus & alius *qua de contr.* Idem.

3. *Id tantum augeri.*] Mediam vocem ubique abesse notavi. *Idem.*

4. *Quæ non ut quidque primum dictum est*] Mss. tres, *quæ non quod quidque pr.* Idem.

1. *Aut*

tota argumentatione demonstratum. Conclusiones, quæ apud Græcos ἐπίλογοι nominantur, tripertitæ sunt. nam constant ex enumeratione, amplificatione, & commiseratione. In quattuor locis uti possumus conclusionibus; in principio, secundùm narrationem, secundùm firmissimam argumentationem, in conclusione. 30 47

Enumeratio est, per quam colligimus & commonemus, quibus de rebus verba fecerimus, breviter; ut renovetur, non redintegretur oratio: & ordine, quidquid erit dictum, referamus, ut auditor, si memoriæ mandaverit, ad id, quod ipse meminerit, reducatur. Item curandum est, ne aut ab exordio, aut à narratione repetatur orationis enumeratio. ficta enim, & dedita opera comparata oratio videbitur esse, [1] aut artificii significandi, aut ingenii venditandi, aut memoriæ ostentandæ caussa. Quapropter initium enumerationis sumendum est à divisione. deinde ordine breviter exponendæ sunt res, quæ tractatæ erunt in confirmatione, & confutatione. Amplificatio est res, quæ per locum communem instigationis auditorum caussa sumitur. Loci communes ex decem præceptis commodissimè sumuntur adaugendi criminis caussa.
Primus locus sumitur ab auctoritate, cùm commemoramus, 48
quantæ curæ ea res fuerit diis immortalibus, aut majoribus nostris, regibus, civitatibus, nationibus, hominibus sapientissimis, senatui. Item maximè quo modo de his rebus legibus sancitum sit. Secundus locus est, cum consideramus, illæ res, de quibus criminamur, ad quos pertineant: utrùm ad omnes, quod atrocissimum est, an ad superiores, (quod genus ii sunt, à quibus auctoritatis locus communis sumitur,) an ad pares, hoc est, in eisdem partibus animi, corporis, fortunarum positos; an ad inferiores, qui omnibus his rebus antecelluntur. Tertius locus est, quo percunctamur, quid sit eventurum, si omnibus idem concedatur: & ea re neglecta, ostendemus, quid periculorum aut incommodorum consequatur. Quartus locus est, quo demonstratur, si huic sit remissum, multos alacriores ad maleficia futuros, quos adhuc ex-spectatio

1. *Aut artificii significandi, aut ingenii v. aut memoriæ ostentandæ.*] Sic Lambinus, unde excepit Gruterus, quum ante non exhiberetur prius *aut*, secundum vero alii retinerent, alii pro eo *ingeniique*, ut est in Victoriana. Pro tertio alii *vel memor.* alii *& memor.* Sed pace illorum qui tam lepide hanc particulam digesserunt, nullus ita nostrorum codicum. Certe prius *aut* legitur nullibi, ut plane isto non egeamus: pro secundo est vel *ingeniique vend.* vel *ingenii vend.* Tertii loco habent omnes tres *memoriæ ostendendæ*. Unde videtur manus auctoris fuisse, *artificii significandi ingeniive venditandi & memoriæ ostendendæ caussa.* Nam hoc satis est, nec frequentativum requiritur, ut patebit ex capite primo libri sequentis. *Gronov.*

ſpectatio judicii remoratur. Quintus locus eſt, per quem oſtendimus, ſi ſemel aliter judicatum ſit, nullam rem fore, quæ incommodo mederi, aut erratum judicum corrigere poſſit. Quo in loco non incommodum erit uti ceterarum rerum comparatione, ut oſtendamus, alias res poſſe aut vetuſtate ſedari, aut conſilio corrigi: hujus rei aut leniendæ, aut cor-
49 rigendæ nullam rem adjumento futuram. Sextus locus eſt, cùm oſtendemus [1] ex conſulto factum, & dicemus voluntario facinori nullam excuſationem; imprudentiæ juſtam deprecationem paratam. Septimus locus eſt, quo oſtendemus tætrum facinus, crudele, nefarium, tyrannicum eſſe: quod genus, injuriæ mulierum, aut earum rerum aliquid, quarum rerum cauſa bella ſuſcipiuntur, & cum hoſtibus de vita dimicatur. Octavus locus eſt, quo oſtendimus, non vulgare, ſed ſingulare eſſe maleficium, ſpurcum, nefarium, inuſitatum, quo maturiùs & atrociùs vindicandum ſit. [2] Nonus locus conſtat ex peccatorum comparatione, quaſi cùm dicemus, majus eſſe maleficium ſtuprare ingenuam, quàm ſacrum legere: quòd propter egeſtatem alterum, alterum [3] propter imperantem ſuperbiam fiat. Decimus locus eſt, per quem omnia, quæ in negotio gerundo acta ſunt, quæque rem conſequi ſolent, exponemus acriter, & criminosè, & diligenter, ut agi res, & geri negotium videatur, rerum conſequentium enumeratio-
51 ne. [4] Miſericordia commovebitur auditoris animus, ſi va-
50 riam fortunarum commutationem dicemus; ſi oſtendemus, in quibus commodis fuimus, quibuſque incommodis ſimus, comparatione. Si, quæ nobis futura ſint, niſi cauſam obtinuerimus, enumerabimus, & oſtendemus. Si ſupplicabimus, & nos ſub eorum, quorum miſericordiam captabimus, poteſtatem ſubjiciemus. Si, quid noſtris parentibus, liberis, ceteris neceſſariis caſurum ſit propter noſtras calamitates, aperiemus, & ſimul oſtendemus, illorum nos ſolitudine & miſeria, non noſtris incommodis dolere. Si de clementia, humanitate, miſericordia noſtra, qua in alios uſi ſumus, aperiemus.

---

1. *Ex conſulto factum*.] Sic Pall. omnes. Lambinus ſuppoſuit, *ex conſilio*. non video quare. *ex conſulto*, ut *de induſtria*. Gruter.

2. *Nonus locus conſtat*.] Nullum codicem video, quin habeat, *nonus locus eſt, qui conſtat*. Gronov.

3. *Propter imperantem ſuperbiam*] Iſtud admiſi fide Palatini quarti, neque aliter Bruil. prius cuſi *intemperantem*. ſupra etiam repoſui, *ſacrum legere*, ex Pal. ſec. ac Fabr. alludebatque quintus, in quo, *ſacram legem*. ſed & præterea reſcribendum *ſtuprare ingenuum*, è quarto Pal. & neſcio quo Gulielmiano. mox ſcripſi *ſolitudine* pro *ſolicitudine*, volentibus Palat. pr. ſec. quinto. *Grut.*

4. *Miſericordia commovebitur auditoris animus*.] Unde in tribus noſtris *commovebitur auditoribus*? Gronov.

5. Nos

riemus. Si nos semper, aut diu in malis fuisse ostendemus. Si nostrum fatum, aut fortunam conqueremur. Si animum nostrum fortem, patientem incommodorum ostendemus futurum. Commiserationem brevem esse oportet. Nihil enim lacryma citiùs arescit. Ferè locos obscurissimos totius artificii tractavimus in hoc libro. quapropter huic volumini modus hic sit. Reliquas præceptiones, quoad videbitur, in tertium librum transferemus. Hæc si, ut conquisitè conscripsimus, ita tu diligenter fueris consecutus, & nos industriæ fructus ex tua scientia capiemus, & tute nostram diligentiam laudabis, tuaque perceptione lætabere: tu scientior eris præceptorum artificiò, nos alacriores ad reliquum persolvendum. Verùm hæc futura satis scio. te enim non ignoro. nos deinceps ad cetera præcepta transeamus, ut, quod libentissimè facimus, tuæ voluntati rectissimæ morem geramus.

RHETORICORUM AD C. HERENNIUM LIBER TERTIUS.

D omnem judicialem causam quemadmodum conveniret inventionem rerum accommodari, satis abundanter, ut arbitror, superioribus libris demonstratum est. Nunc earum rationem rerum inveniendarum, quæ pertinebant ad causas deliberativas & demonstrativas, in hunc librum transtulimus, ut omnis inveniundi præceptio tibi quamprimùm persolveretur. Reliquæ quattuor partes erant artificii. De tribus partibus in hoc libro dicemus, dispositione, pronunciatione, memoria. De elocutione, quia plura dicenda videbantur, in quarto libro conscribere maluimus: quem, ut arbitror, tibi librum celeriter absolutum mittemus, nequid tibi rhetoricæ artis deesse possit. Interea prima quæque & nobiscum, cùm voles, & interdum sine nobis legendo consequêre; nequid impediare, quin ad hanc utilitatem pariter nobiscum progredi possis. Nunc tu fac attentum te præbeas: [1] nos proficisci ad instituta pergemus. De-

1. *Nos proficisci ad instituta pergemus.*] Vox *proficisci* salva sententia auferri poterat. *Gruter.* Frustra. quum habeant omnes scripti. Quo-

 ties

2 Deliberationes partim ſunt hujuſmodi, ut quæratur, utrum potius faciendum ſit: partim hujuſmodi, uti, quid potiſſimùm faciendum ſit, conſideretur. Utrum potius, hoc modo: [1] Carthago tollenda, an relinquenda videatur. Quid potiſſimùm, hoc pacto: ut ſi Hannibal conſultet, cùm ex Italia Karthaginem arceſſitur, in Italia remaneat; an domum redeat; an in Ægyptum profectus occupet Alexandriam. Item deliberationes partim ipſæ propter ſe conſultandæ ſunt: ut ſi deliberet ſenatus, captivos ab hoſtibus redimat, an non; partim propter aliquam extraneam cauſam veniunt in deliberationem & conſultationem: ut ſi deliberet ſenatus, bello Italico ſolvatne legibus Scipionem, ut eum liceat ante tempus conſulem fieri: partim & propter ſe ſunt deliberandæ, & magis propter extraneam cauſam veniunt in conſultationem; ut ſi deliberet ſenatus, bello Italico ſociis civitatem det, an non. In quibus cauſis rei natura faciet deliberationem, omnis ratio ad ipſam rem accommodabitur. In quibus extranea cauſa conficiet deliberationem, in his ea ipſa cauſa erit
8 adaugenda, aut deprimenda. Omnem rationem eorum, qui ſententiam dicent, finem ſibi conveniet utilitatis proponere, ut omnis eò totius orationis ratio conferatur. Utilitas in duas partes in civili conſultatione dividitur, tutam, & honeſtam. Tuta eſt, quæ conficit inſtantis, aut conſequentis periculi vitationem qualibet ratione. Hæc diſtribuitur in vim, & dolum: quorum aut alterum ſeparatim, aut [2] utrumque ſumemus conjunctim. [3] Vis decernitur per exercitus, claſſes, arma, tormenta, evocationes hominum, & alias hujuſmodi res. Dolus conſumitur in pecunia, pollicitatione, diſſimulatione, maturatione, mentione, & ceteris rebus, de quibus magis idoneo tempore loquemur, ſi quando de re militari, aut de adminiſtratione reipublicæ ſcribere velimus. Honeſta res dividitur in rectum, & laudabile.

Rectum eſt, quod cum virtute & officio fit. Id dividitur in prudentiam, juſtitiam, fortitudinem, modeſtiam. Prudentia eſt calliditas, quæ ratione quadam poteſt delectum habere bonorum & malorum. dicitur item prudentia, ſcientia

---

ties enim apud Ciceronem & Livium *perrexit ire!* quod utique idem eſt. In Arateis. *Ore fero Capricornus vadere pergit.* Gronov.

1. *Carthago tollenda*] Apage illud Lambini commentum *delenda*. quid enim venuſtius opponi poteſt, quam hæc verba *tollere*, *relinquere*? & dixit Cicero non ſemel, *urbem tollere.* Gruter.

2. *Utrumque ſumemus conjunctim.*] Scripti omnes *conjuncte*, ut de Invention. 1. 7. *Ac mihi quidem videtur conjuncte agendum de materia ac partibus.* Gronov.

3. *Vis decernitur.*] Sic Pall. & Bruil. maluit Lambinus *diſcernitur*, quàm bene, ipſe viderit. vulgo erat *ſecernitur.* Gruterus.

1. Aut

tiâ cujuſdam artificii. item appellatur prudentia, multarum rerum memoria & uſus complurium negotiorum. Juſtitia eſt æquitas, jus unicuique tribuens pro dignitate cujuſque. Fortitudo eſt rerum magnarum appetitio, & rerum humilium contemtio, & laboris cum utilitatis ratione perpeſſio. Modeſtia eſt in animo continens moderatio cupi-
ditatum. Prudentiæ partibus utemur in dicendo, ſi commoda 3
cum incommodis conferemus, cùm alterum ſequi, vitare al- 4
terum cohortabimur: [1] Aut ſi quam ad rem cohortabimur aliquem, cujus rei aliquam diſciplinabilem ſcientiam poterimus habere; & quo modo, aut qua quidque ratione fieri oporteat, oſtendemus: Aut ſi ſuadebimus quippiam, cujus rei geſtæ aut præſentem, aut auditam memoriam poterimus habere: qua in re facilè id, quod velimus, exemplo allato perſuadere poſſimus. Juſtitiæ partibus utemur, ſi aut innocentum, aut ſupplicum dicemus miſereri oportere: ſi oſtendemus benè merentibus gratiam referri convenire: ſi demonſtrabimus ulciſci malè meritos oportere: ſi fidem magnopere cenſebimus conſervandam: ſi leges & mores civitatis egregiè dicemus ſervari oportere: ſi ſocietates, atque amicitias ſtudioſè dicemus coli convenire: ſi, quod jus in parentes, deos, patriam natura comparavit, id religioſè colendum demonſtrabimus: ſi hoſpitia, clientelas, cognationes, affinitates caſtè colendas eſſe dicemus: ſi nec prece, nec pretio, nec gratia, nec periculo, nec ſimultate à via recta oſtendemus deduci oportere: ſi dicemus in omnibus jus æquabile ſtatui convenire. His atque hujuſmodi partibus juſtitiæ ſi quam rem [2] in concione, aut in conſilio faciendam cenſebimus, juſtam eſſe oſtendemus; contrariis, injuſtam. Ita fiet, ut eiſdem locis & [3] ad ſuadendum, & ad diſſuadendum ſimus comparati. Sin

1. *Aut ſi quam ad rem cohortabimur aliquem.*] Sic opinor correxerunt ex fine lib. III *pluribus verbis ad eam te hortari*, vel ex Medicæo *adhortari*. Victorius *qua in re*, ut eſt quoque in nonnullis ſcriptis, & quidem melioribus, ut in ipſo Medicæo. Sed non viderunt venuſtatem loquendi hoc loco, aut plene commentati ſunt. Nam iidem meliores ſcripti *ſi qua in re cohortabimur aliquid.* Quod quum non dubitem fuiſſe in multis & optimis apud Gruterum alioſque, mireris profecto cur id non admiſerit, præſertim ſi videas, qualem ſe geſſerit ad Tacitum XI annal. 3, ubi addes paterna, in quibus hoc ipſum Ciceronianum eſſe demonſtratur. *Gronov.*

2. *In concione aut in concilio.*] Sic jam & Victorius & Lambinus & Gruterus. Quid autem eſt concio, niſi concilium populi? ut ita non videantur hîc dici diverſa, quod innuit particula. Atqui priores editi & diſtinctè etiam ſcripti noſtri omnes *conſilio*, quod revocandum puto, & ſatis de his vocibus dictum. Utique apud prætorem & ad conſilium judicum pertinet ſæpe, ut oſtendatur aliquid juſtum eſſe. *Idem.*

3 *Ad ſuadendum & ad diſſuadendum ſimus comparati.*] Sic elegantiſſimo

5 Sin fortitudinis retinendæ causa [1] faciendum quid esse dicemus, ostendemus, res magnas & celsas sequi, & appeti oportere, & item res humiles, & indignas viris fortibus; [2] vel viros fortes propterea contemnere oportere, nec idoneas dignitate sua judicare. Item à nulla re honesta, periculi aut laboris magnitudine deduci oportere: antiquiorem mortem turpitudine haberi: nullo dolore cogi, ut ab officio recedatur: nullius pro rei veritate metuere inimicitias: quodlibet pro patria, parentibus, hospitibus, amicis, & iis rebus, quas justitia colere cogit, adire periculum, & quemlibet suscipere laborem. Modestiæ partibus utemur, si nimias libidines honoris, pecuniæ, similiumque rerum vituperabimus. Si unamquamque rem certo naturæ termino definiemus. [3] Si quoad cuique satis sit, ostendemus, & nimium progredi dissuadebimus, & modum unicuique rei statuemus.
6 Hujusmodi partes sunt virtutis, amplificandæ, si suadebimus; attenuandæ, si ab his dehortabimur, ut hæc attenuentur, quæ suprà demonstravi. Nam nemo erit, qui censeat à virtute recedendum: verùm aut res [4] non hujusmodi dicatur esse, ut virtutem possimus egregiam experiri, aut in contrariis potius rebus, quàm in his, virtus constare ostendatur. Item si quo pacto poterimus, quam is, qui contrà dicet, justitiam vocarit, nos demonstrabimus ignaviam esse, & inertiam, ac pravam libertatem: quam prudentiam appellarit, ineptam, & garrulam, & odiosam scientiam esse dicemus: quam ille modestiam dicet esse, eam nos inertiam, & dissolutam negligentiam dicemus: quam ille fortitudinem nominarit, eam nos gladiatoriam, & inconsideratam appellabimus temeritatem.

4 Laudabile est, quod conficit honestam, & [5] præsentem, &
7 sequen-

tissime nostri tres codices; quomodo quum exhibeat quoque Victorius, non putavi ulterius eam lectionem hinc exulare debere, quum pervile sit illud istorum *parati*. Sic *quod quasi ad inspiciendum delectationis causa comparatum est*, in Oratore. & III de Nat. Deor. *ego me ad respondendum compararim*. Gronov.

1. *Faciendum quid esse.*] Vox media nuspiam mihi occurrit *Idem*.

2. *Vel viros fortes propterea &c.*] Addidi è Pal. quarto syllabam *vel*; quod *propterea* illud invenissem in pluribus Palatinis, quod alioquin Gulielmio tollendum videbatūr, utpote è libris aliquot exul. si cui forte *vel* indignum putatur textu, is poterit *propterea* mutare in *præterea*, fide Pal. pr. ac quinti. *Gruter.*

3. *Si quoad cuique satis &c.*] Vulgo, *Si denique quid cuique satis &c.* sed nos venustum loquendi genus reposuimus, repertum in Pal. tert. quinto, sexto, item Fabr. & Coloniensi. Plautus Menæchmis: *Verum est modus tamen, quoad pati uxorem oportet.* Idem.

4. *Non hujusmodi dicatur esse.*] Pal. tert. quar. quin. *dicantur*, quod ferri item queat. Lambinus scripsit *dicetur*: ut & mox *ostendetur*, sed contra omnes libros nostros. *Idem.*

5. *Præsentem & sequentem.*] Scripti tres *consequentem*. Gronov.

1. Cum

ſequentem commemorationem. Hoc nos eò à recto ſeparavimus, non quòd hæ quattuor partes, quæ ſubjiciuntur ſub vocabulo recti, hanc honeſtatis commemorationem dare non ſoleant: ſed quamquam ex recto laudabile naſcatur, tamen in dicendo ſeorſum tractandum eſt hoc ab illo. Neque enim ſolùm laudis cauſa rectum ſequi convenit, ſed ſi laus conſequitur, duplicatur recti appetendi voluntas. [1] Cum igitur erit demonſtrandum rectum, [2] laudabile eſſe demonſtrabimus aut ab idoneis hominibus, ut ſi qua res honeſtiori ordini placeat, quæ à deteriore ordine improbetur: aut ab aliquibus ſociis, aut omnibus civibus, exteris nationibus, poſteriſque noſtris. Cùm hujuſmodi locorum diviſio ſit in conſultatione, breviter aperienda eſt totius tractatio cauſæ. Exordiri licebit, vel à principio, vel ab inſinuatione, vel iiſdem rationibus, quibus in judiciali cauſa. Si cujus rei narratio incidet, eadem ratione narrare oportebit. Quoniam in hujuſmodi cauſis finis eſt utilitas, & ea dividitur in rationem tutam atque honeſtam: ſi utrumque poterimus oſtendere, utrumque pollicebimur nos in dicendo demonſtraturos eſſe: ſin alterum demonſtraturi erimus, ſimpliciter, quòd dicturi ſumus, oſtendemus. At ſi noſtram rationem tutam eſſe dicemus, diviſione utemur in vim, & conſilium. Nam, quod in docendo rei dilucidandæ cauſa dolum appellavimus, id in dicendo honeſtius conſilium appellabimus. Si rationis noſtræ ſententiam rectam eſſe dicemus,

1. *Cum igitur erit demonſtrandum.*] Ita Pal. quart. & ſextus præter Toſanum, Gembl. & Colon. vere. nam eo ipſo quod laudabile demonſtramus, rectum & honeſtum eſſe oſtendimus: prius cuſi, *demonſtratum.* Gruter.

2. *Laudabile eſſe demonſtrabimus aut ab idoneis hominibus.... aut ab aliquibus ſociis, aut omnibus civibus.*] Diverſo modo hic locus ſcribitur. Et quum verum ſit idoneos homines, ut hîc deſcribit ordinem quendam honeſtum, conſiderari poſſe diverſos ab ſociis aliquibus, & omnibus civibus &c. ſic quoque dici poteſt ſocios & cives eſſe ipſos idoneos homines. Quorum prius quum videatur ſequi Lambinus, cujus eſt vulgata hodie lectio; ſic neſcio an conſideraverit quoque auctor, quum illud ſecundum *ab* nec in MSS. noſtris ullis nec in editionibus antè illum, quem dixi, reperiatur, ut inde colligam ab eo additam, tum hoc quo dixi reſpectu, tum forſan ex conſideratione, de qua egimus ſupra lib. II init. Eam ideo reſecandam puto; ſed etiam totum locum veritati facilitatique ſuæ ſic reſtituendum. *Laudabile eſſe demonſtrabimus, ut ab idoneis hominibus, ut ſi quæ res honeſtiori ordini placeat, q. a. d. or. improbetur, aut aliquibus ſociis,* (ſcilicet *illa res placeat*, dicuntur enim hæc per dativum, ut & ſequentia) *aut omnibus civibus* &c. Si placuit Grutero iſta præpoſitio, rectius eam iteraviſſet mox *exordiri licebit vel a principio vel ab inſinuatione vel ab iiſdem rationibus.* Sic enim ter illa repetitur in optimis MSS. & quibuſdam editis, undè ipſe prohibuit quoque. Fraudi fuit τὸ *ut* ſic geminatum, in quo ſæpe auctores ſibi placuerunt. *Gronov.*

mus, & omnes partes recti incident; quadripartita divisione utemur. si non incident, quot erunt, tot exponemus in dicendo. In confirmatione & confutatione utemur locis, quos antè ostendimus, nostris confirmandis, contrariis confutandis. Argumentationis artificiosæ tractanda ratio de secundo libro
5 petetur. Sed si acciderit, ut in consultatione alteri ab tuta ratione, alteri ab honesta, sententia sit, ut in deliberatione eorum, qui à Pœnis circumsessi deliberant quid agant: qui tutam rationem sequi suadebit, his locis utetur: Nullam rem utiliorem esse incolumitate: virtutibus uti neminem posse, qui suas rationes in tuto non collocarit; ne deos quidem esse auxilio iis, qui se inconsultò in periculum mittant: honestum ni-
9 hil oportere existimari, quod non salutem pariat. Qui tutæ rei præponet rationem honestam, his locis utetur: virtutem nullo tempore relinquendam. vel dolorem, si is timeatur; vel mortem, si ea formidetur, dedecore, & infamia leviorem esse considerare, quæ sit turpitudo consecutura. At non immortalitatem, neque æternam incolumitatem consequi: nec esse exploratum, illo vitato periculo, nullum in aliud periculum venturos: virtute vel ultrò ad mortem proficisci, esse præclarum: Fortitudini fortunam quoque esse adjumento solere: eum tutè vivere, qui honestè vivat, [1] non qui in præsentia incolumis sit: & eum, qui turpiter vivat, incolumem in perpetuum esse non posse. Conclusionibus ferè similibus in his, & judicialibus causis uti solemus, nisi quòd in his maximè conducit quamplurima rerum antè gestarum exempla proferre.

6 Nunc ad demonstrativum genus causæ transeamus. Quo-
10 niam hæc causa dividitur in laudem, & vituperationem, quibus ex rebus laudem constituerimus, ex contrariis rebus erit vituperatio comparanda. Laus igitur potest esse rerum externarum, & corporis, & animi. Rerum externarum sunt ea, quæ casu, aut fortuna secunda, aut adversa, accidere possunt: ut genus, educatio, divitiæ, potestates, [2] gloriæ, civitas, amicitiæ, & quæ hujusmodi sunt, & ea, quæ his sunt contraria. Corporis sunt ea, quæ natura corpori attribuit commoda, aut incommoda: ut velocitas, vires, dignitas, valetudo, & quæ contraria sunt. Animi sunt ea, quæ consilio, & cogitatione nostra constant: ut prudentia, justitia, fortitudo, modestia, & quæ contraria sunt. Erit igitur hæc confirmatio & confuta-
11 tio nobis. In hujusmodi igitur causa principium sumetur aut à nostra, aut ab ejus, de quo loquemur, aut ab eorum, qui audient,

1. *Non qui in præsentia incolumis sit.*] Verbum in nullo scripto notavi: & cur non subintellexit *vivat*, vel *esse possit*? Gronov.

2. *Gloria, civitas, amicitia.*] Sic Pall. omnes. item Bruil. & Fabr. recte. nemo enim duarum civitatum esse potest jure naturæ & de datione

dient, persona, aut ab re. [1] A nostra, si laudabimus, dicemus aut officio facere, quòd causa necessitudinis intercedat: aut studio, quòd ejusmodi virtutis sit, ut omnes commemorare debeant velle: [2] aut quòd rectum sit ex aliorum laude ostendere, qualis noster animus sit. Si vituperabimus, aut meritò facere, quòd ita tractati simus: aut studio, quòd utile putemus esse, ab omnibus unicam malitiam atque nequitiam cognosci: aut quòd placeat ostendi, quid nobis displiceat, ex aliorum vituperatione. Ab ejus persona, de quo loquemur; si laudabimus; [3] vereri nos dicemus, ut illius facta verbis consequi possimus: omnes homines illius virtutes prædicare oportere: ipsa facta omnium laudatorum eloquentiam anteire. Si vituperabimus; ea, quæ videbimus contraria, paucis verbis commutatis, dici posse, dicemus: [4] ut paullò antè exempli causa demonstratum est. Ab auditorum persona, si laudabimus, 12
[5] quoniam non apud ignotos laudemus, nos monendi causa pauca esse dicturos: aut si erunt ignoti, ut talem virum velint cognoscere, petemus: quoniam in eodem virtutis studio sint, apud quos laudemus, quo [6] ille, qui laudatur, fuerit, aut sit, sperare nos facile iis, quibus velimus, hujus facta probaturos. Contraria vituperatio: quoniam norint, pauca de nequitia ejus

tione civitatis Romanæ loqui apparet. vulgata, *civitates*. Gruter.

1. *A nostra si laudabimus.*] Illud *dicemus* non adest in Pall. plerisque Gulielmianis; poteratque abesse sine sententiæ incommodo. *Idem.*

2. *Aut quod rectum sit, ex aliorum laude &c.*] Pall. omnes rejiciunt hanc positionem, habentque *velle quod rectum sit; aut ex aliorum.* neque aliter Suffridi codd. item Br. ac Fabr. *Idem.*

3. *Vereri nos dicemus; ut illius facta verbis consequi possimus.*] Pal. tert. quart. sext. Bruil. non agnoscunt illud *dicemus*. quo carere possumus, omnes ij tamen ceterique præter secundum, exhibebant *consequi non possimus*, quod Latine dici posse hac significatione, strenue negat Lambinus. *Idem.*

4. *Ut paulo ante exempli causa demonstratum est.*] Olim hîc edebatur, *paulo ante supra exempli*. Expulerunt tertiam vocem. Nostri tamen codices *paulo supra*. Gronov.

5. *Quoniam non apud ignotos.*] Lectio vehementer debilis. Nam ut forsan ita sit in quibusdam Mstis, ita in aliis est *ignaros*. Verum in aliis, quos inter est Medicæus, legitur, *nihil novi, nihil apud ignotos*, ut habet etiam Victoriana. Deinde scripti nostri omnes *in eodem virtutis studio sint, apud quos laudemus, atque ille*, non *quo ille*, quod post Victorii Stephanicam induxerunt. Et quæso qua causa impulsi? Nonne habes 3, 15. *Similibus ceteris rebus, atque in contentione?* Pro Domo cap. 20. *Hoc ipsum quod nunc agis, unum & idem videtur esse, atque id, quod de me ipso nominatim tulisti.* Contra est 1 Invent. 8, *alio nomine appellari, atque adversarii dicunt.* Et supra 2, 26 *in aliam partem, ac dictum sit.* Idem.

6. *Ille qui laudatur fuerit aut sit.*] Est à Pal. sec. & Suffridi nostri libris, quod attinet ad *laudatur*. nam Pall. ceteri omnes inculcant illud *aut sit*, hactenus libris publicatis ignoratum. Gruter.

ejus nos esse dicturos: quòd si ignorent, petemus ut cognoscant, uti malitiam vitare possint: quoniam dissimiles sint, qui audiunt, atque ille, qui vituperatur, [1] nos sperare illius vitam vehementer improbaturos. Ab rebus ipsis, incertos esse, quid potissimùm laudemus. vereri nos, ne, cùm multa dixerimus, plura prætereamus, & quæ similes sententias habebunt:
7 quibus sententiis contraria sumuntur à vituperatione. [2] Prin-
13 cipio tractato ab aliqua harum, quas antè commemoravimus,
rationum, narratio non erit ulla, quæ necessariò consequatur: sed siqua inciderit, cùm aliquod factum ejus, de quo loquemur, nobis narrandum sit cum laude, aut vituperatione, præceptio narrandi de primo libro repetetur. Divisione hac utemur. [3] Primò exponemus, quas res laudaturi sumus, aut vituperaturi. Deinde ut quæque, quove tempore res erit gesta, ordine dicemus, ut, quid quamque tutè, cauteque egerit, intelligatur. Sed exponere oportebit animi virtutes, aut vitia.

---

1. *Nos sperare illius vitam vehementer improbaturòs.*] Sive ista sit vera lectio, sive ita habeant Msti, sciendum est hos fere tales esse, ut ab nullo eorum absit vocula *eos*; & aut legere omisso verbo *eos illius vit. veh. improbaturos*, aut *sperare nos illius vitam vehementer eos improb.* quorum prius est & in Medicæo. *Gronov.*

2. *Principio tractato ab aliqua harum quas antea &c.*] Ita Lambinus, neque aliter Bruil. aut Pal. sec. quippe ceteri spernunt adhuc à se illud *ab*, vulgo erat. *Princ. tractato tum ab re, tum ab aliqua harum.* Verùm jam deinceps parcius indicabo discrepantias scripturarum: crescunt enim magis ac magis; tanquam si reverentiam sensim omnem removissent librarii, satis est eas annotasse ad libri mei marginem. alias ne intra xx quidem annos huic operi finis imponeretur. nam, ut exhibeam specimen, ubi hodie habemus: *Educatio, in laude: bene & honestè in bonis disciplinis per omnem pueritiam educatum esse. in vituperatione, è contrario. Deinde transire oportet ad corporis commoda, &c.* primum editio Victorii rejicit illud *educatum esse.* Pal. pr. sec. abjiciunt solum *esse.* at inde exhibent: *In vituperatione, inde se retraxisse aperte. At corporis commoda à natura &c.* tert. præfert. *educatum fuisse. In vituperatione è contra inde se retraxisse commodissimum. A corporis commodis à natura. Si sit &c.* quart. item Fabrician. & Bruil. præferunt: *Educatio bene in laude, quod honestè in bonis disciplinis totius pueritiæ fuerit. In vituperatione inde se retraxisse aperte ad corporis commoda. A natura si sit &c.* neque multo aliter Pal. quintus ac sextus; sed aliter tamen, ne videlicet ejusdem viderentur exemplaris secuti dictaturam. Gruterus. Ex hac tamen varietate fuit officii eligere; quod cum ratione videtur ad auctoris manum pertinere & ab vetustissimis approbatur libris MSS. In quibus dubium vix potest esse, quin præferri debeat illud codicum Fabriciani & Bruiler. quibus antiquissimus ille Medicæus accedit. *in bonis disciplinis totius pueritiæ esse* dixit, ut antea posuit *in eodem virtutis studio esse.* Certe non hic solum ista *e contrario* amovenda videntur, sed etiam in cap. 8. ubi Mss. tres omnes legunt *si vituperabimus*, aut *vituperemus*, *aliud injuste*, *aliud ignave* &c. etsi mutent vitiorum ordinem. *Gronov.*

3. *Primo exponemus.*] Nuspiam est vox illa *primo.* Idem.

vitia. deinde commoda, aut incommoda corporis, aut rerum externarum, quomodo ab animo tractata sint, demonstrare. Ordinem hunc adhibere in demonstranda vita debemus. Ab externis rebus: genus in laude, quibus majoribus natus sit: si bono genere, parem aut excelsiorem fuisse: si humili genere, ipsum in suis, non in majorum virtutibus habuisse præsidium. In vituperatione, si bono genere, dedecori majoribus fuisse: si malo, tamen his ipsis detrimento fuisse. Educatio, in laude, benè, & honestè, in bonis disciplinis per omnem pueritiam educatum esse: in vituperatione, è contrario. Dein- 14
de transire oportet ad corporis commoda. A natura, in laude: si sit dignitas, atque forma, laudi fuisse eam; non quemadmodum ceteris, detrimento atque dedecori: si vires, atque velocitas egregia; honestis exercitationibus, & industriis dicemus comparata: [1] si valetudo perpetua; diligentia, & temperantia cupiditatum. In vituperatione, si erunt hæc corporis commoda, malè his usum dicemus, quæ casu & natura, tanquam quilibet gladiator habuerit; si non erunt præter formam, omnia ipsius culpa, [2] & intemperantia non fuisse dicemus.

Deinde revertemur ad extraneas res, & in his, animi virtutes, aut vitia quæ fuerint, considerabimus: divitiæ, an paupertas fuerit, & quæ potestates, quæ gloriæ, quæ amicitiæ, quæ inimicitiæ, & quid fortiter in inimicitiis gerendis fecerit; cujus causa susceperit inimicitias, qua fide, benevolentia,

1. *Si valetudo perpetua; diligentia & temp. cupid.*] Est à Pal. quarto & sexto, neque aliter Becichenio codd. quam quod ii præterea *si valetudo est perp.* inepte huc usque impressi: *si valetudo, ex perpetua dilig. &c.* nam *perpetua valetudo*, eadem est cum *constante*, cui opponitur *varia*. Gruter. Sic est; *constanti* opponitur *varius*. Sed ut inde probaturus sit *valetudinem perpetuam* ita dici apud Latinos, vereor ut probet. Capite quidem 5 occurrit *incolumitas perpetua*, ut & 4, 42. Sed inde valetudinem perpetuam de bona (ut vocat 1 Invent. 50) dici vix sequetur, præsertim si vel ex ipso Cicerone 12 Attic. 13 audiamus *perpetuum morbum jurabo*, ex formula propria & sempiterna Jurisconsultorum, vel ex inscriptione apud Sponium adhibeamus ea verba. *Qui trans mare erunt vel qui perpetua valetudine detinentur.* Itaque ut recte ab Grutero τὸ *ex* deletum reor, ita nihil video causæ, cur non retineamus *valetudo, perpetuâ diligentiâ.* Ipsa valetudo se satis probat non fuisse variam. *Gronov.*

2. *Et intemperantia non fuisse.*] Pall. veriores ignorant negativam. secundus vero habet, *& intemp. accidisse.* ut videatur rescribendum, *afuisse*, hoc est *abfuisse*. Gruterus. Eadem plane quæ disputat Gruterus, in nostris deprehendimus, a quorum duobus exulat τὸ *non*. Sed cur ideo faciendum *abfuisse?* Nonne peregregie id ipsum declaratur ab verbo *fuisse?* a quo non istud substantivum pro perisse, evanuisse, usurpatur? Et quoties ab Cicerone? quod hic quidem videtur perelegans & peropportunum. Mox præclarus ille Mediceus cum alio *deinde vertemur*. Gronov.

tia, officio gesserit amicitias. In divitiis qualis, aut in paupertate cujusmodi fuerit: quemadmodum habuerit in potestatibus gerendis animum. Si interierit, cujusmodi mors ejus fuerit,
8 cujusmodi res mortem ejus sit consecuta. Ad omnes autem
15 res, in quibus animus hominis maximè consideratur, illæ
quattuor animi virtutes erunt accommodandæ: ut, si laudemus, aliud justè, aliud fortiter, aliud modestè, aliud prudenter factum esse dicamus: sin vituperemus, è contrario, aliud injustè, aliud ignavè, aliud immodestè, aliud stultè factum esse dicamus. Perspicuum est jam nimirum ex hac dispositione, quemadmodum sit tractanda tripartita divisio laudis & vituperationis, si illud etiam assumserimus; non necesse esse nos omnes has partes in laudem, aut vituperationem transferre, [1] propterea quòd sæpe ne incidunt quidem: sæpè ita tenuiter incidunt, ut non sint necessariæ dictu. quapropter eas partes, quæ firmissimæ videbuntur, legere oportebit. [2] Conclusionibus brevibus utemur, enumeratione ad exitum causæ: in ipsa causa crebras & breves amplificationes interponemus per locos communes. Nec hoc genus causæ, eò quòd rarò accidit in vita, [3] negligentiùs considerandum est. Neque enim id, quod potest accidere, ut faciendum sit aliquando, non oportet velle quàm accommodatissimè posse facere. Et, si separatim hæc causa minus sæpe tractatur; at in judicialibus,
&

1. *Propterea quod sæpè ne incidunt quidem. sæpè ita tenuiter incidunt, ut non sint necessaria dictu.*] Habentur ista quidem omnia in Pall. quatuor numero. sed quartus & sextus solum habent: *propterea quod sæpe se indicant, ut non sint necessaria dictu*, quomodo item fuit in Bruil. & verò malim præ vulgatis. *Gruter.*

2. *Conclusionibus brevibus ut. enumeratione ad exitum causæ; in ipsa causa crebras &c.*] Non miror in his silentium Gruteri; id enim ante indicavit. Miror unde hæc lectio velut unica auctori sine ambiguitate attribuatur ab omnibus. Quam vero intelligit enumerationem? Ea voce ubi utitur, solet addere cujus generis rerum. Quomodo autem in conclusione ipsa causa potest dici? quum hæc agatur vere ante conclusionem. Immo totum est absurdum, & ideo præcipue sollicitor altera lectione *Conclusionibus breviter utemur; nostri causa crebras & breves amplificationes interponere oportebit per locos comm.* Illud *nostri causa* præbet Mediceus cum altero, quorum postremus agnoscit istud *breviter*, quod mihi videtur habere venerem. *Grenov.*

3. *Negligentius considerandum est.*] Vox penultima alia est in Pal. nam in primo visitur, *commandandam.* in sec. *commodandum.* in tert. & quart. item Br. & Fabr. *commendandum.* in quinto *commemorandum*, in sexto *commendatum.* Gulielmius formabat *commentandum.* Gruterus. Verum est *commendandum.* Aliquis commendat sibi genus studiorum, qui in eo diligens est & fervide se exercet; contra negligenter commendat, qui operæ pretium in eo non ponit, nec tanti facit, imo ut mox se exponit, in hoc genere causæ nihil industriæ consumendum putat. *Grenov.*

1. *Non-*

& in deliberativis caussis sæpe magnæ partes versantur laudis, aut vituperationis. quare in hoc quoque genere caussæ [1] nonnihil industriæ consummandum putamus.

Nunc, absoluta nobis difficillima parte rhetoricæ, hoc est, inventione perpolita, atque ad omne caussæ genus accommodata, tempus est [2] ad ceteras partes proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus.

Quoniam dispositio est, per quam illa, quæ invenimus, 9
in ordinem redigimus, ut certo quicque loco pronuntietur: 16
videndum est, cujusmodi rationem in disponendo habere
conveniat. Genera dispositionis sunt duo: unum ab institutione artis profectum: alterum ad casum temporis accommodatum. Ex institutione artis disponemus, cùm sequemur eam præceptionem, quam in primo libro exposuimus, hoc est, ut utamur principio, narratione, divisione, confirmatione, confutatione, conclusione: & hunc ordinem, quemadmodum præceptum est antè, in dicendo sequemur. Item ex institutione artis, non modò totas caussas per orationem, [3] sed per singulas quoque argumentationis partes disponemus, quemadmodum in secundo libro docuimus, id est, expositionem, rationem, confirmationem rationis, exornationem, complexionem. Hæc igitur duplex dispositio est: [4] una per orationes, altera per argumentationes, ab
institutione artis profecta. Est autem & alia dispositio, quæ, 17
cùm

1. *Nonnihil industriæ consummandum putamus.*] Ita erat in Br. in Pal. pr. & sexto; cui ultimo superscriptum, id est *conferendum*, quod deinde irrepsit in contextum. Gulielmius malebat *consumendum*, uti erat in Fabr. firmatque Pal. tert. sed, *velle suum cuique est*. Vulgata *putavimus* potest quidem tolerari; dum norint lectores, auctorem de oratoriæ studiosis loqui, non de ipso se, ut hactenus perperam explicarunt. *Gruter.*

2. *Ad ceteras partes proficisci.*] Potest repleri subaudiendo *rhetorica*, quæ præcedit, sed omnes nostri MSS. *ad ceteras partes orationis prof.* Gronov.

3. *Sed per singulas quoque argumentationis partes.*] Est procul dubio plena vitii scriptura, ab Lambino inventa, ab Grutero retenta, quum Stephanica Victorii habeat cum aliis ultra editis *sed per singulas quoque argumentationes*. Quæ verissima est lectio. Argumentationis enim partes aut non sunt ullæ aut locum hîc non habent, sed ipsæ argumentationes distinguuntur ab oratione, quia sunt ejus partes: atque adeo ista lectio inde formata est, quod voci *argumentationes* nonnulli superscripserunt aut *partes* aut *partes earum* scilicet orationum, vel causarum. Idem judica de sequente Gruteri nota. *Idem.*

4. *Una per orationes, altera per argumentationes.*] Sic Pall. omnes præter secundum, in quo, *orationis*, *altera per argumentationis partes*. Suffridus noster ait fuisse in suis *orationem* & hoc amplius eodem numero *argumentationem*; quod verius esse, ex superioribus planum putabat Gulielmius. *Gruter.*

1. Quo-

cùm ab ordine artificioſo recedendum eſt, oratoris judicio
ad tempus accommodatur: ut ſi à narratione dicere incipiamus,
aut ab aliqua firmiſſima argumentatione, aut à litterarum
aliquarum recitatione: aut ſi ſecundum principium confirmatione
utamur, deinde narratione: aut, ſi quam hujusmodi
permutationem ordinis faciamus: [1] quorum nihil, niſi
cauſa poſtulet, fieri oportebit. Nam ſi vehementer aures auditorum
obtuſæ videbuntur, atque animi defatigati ab adverſariis
multitudine verborum, commodè poterimus principio
ſuperſedere, & exordiri cauſam aut à narratione, aut ab
aliqua firma argumentatione. deinde, ſi commodum erit,
quia non ſemper neceſſe eſt, ad principii ſententiam reverti
10 licebit. Si cauſa noſtra magnam difficultatem videbitur habere,
ut nemo æquo animo principium poſſit audire; à narratione
cùm inceperimus, ad principii ſententiam revertamur licebit.
Si narratio parùm probabilis eſt, exordiemur ab aliqua
firma argumentatione. His commutationibus, & tranſlationibus
partium ſæpè uti neceſſe eſt, cùm ipſa res artificioſam
11 diſpoſitionem artificiosè commutare cogit. In confirmatione,
& confutatione argumentationum diſpoſitiones hujuſmodi
convenit habere: firmiſſimas argumentationes in primis & in
poſtremis cauſæ partibus collocare: mediocres, & neque inutiles
ad dicendum, neque neceſſarias ad probandum, quæ ſi
ſeparatim ac ſingulæ dicantur, infirmæ ſint, cum ceteris conjunctæ,
firmæ, & probabiles fiant, interponi, & in medio
collocari oportet. nam re narrata, ſtatim exſpectat animus
auditoris, ex qua re cauſa confirmari poſſit. Quapropter continuò
firmam aliquam oportet inferre argumentationem. Et
quoniam nuperrimè dictum facilè memoriæ mandatur, utile
eſt, cùm dicere deſinamus, recentem aliquam relinquere
in animis auditorum bene firmam argumentationem. Hæc
diſpoſitio locorum, tanquam inſtructio militum, facillimè
in

1. *Quorum nihil niſi cauſa poſtulet, fieri oportebit.*] Certe tamen & hactenus ab judicio oratoris dependet, quod ipſius eſt conſiderare, ubi cauſa poſtulet. & poteſt interdum illi videri, etſi cauſa non poſtulet. Quid quod perſpicue in ſequentibus dicat ſæpe neceſſe eſſe uti his commutationibus, ubi res ipſa, hoc eſt, prudentia oratoris videntis jam nauſeare animos judicum defatigatos & aures obtuſas ſimiliaque, exiget ab artificio legitimo artis abire. Hinc mihi arridet ſcriptura codicis Medicæi, *quorum nihil non, cauſa poſtulet, fieri oportebit*. Omnem enim converſionum iſtarum, quas nominavit, ſpeciem licitam & decoram pronunciat, ubi orator judicabit eam qualemcunque ab cauſa poſtulari. Id genus loquendi animadvertis, docte lector, corruptum eſſe ab illis, qui ignorabant particulam *ſi* eleganter omitti ſolitam, & id genus loquendi ſæpius ab antiquis adhibitum, quam nos ſcimus aut nobis imaginamur. Vide Obſervat. Patris IV, 20. *Gronov.*

2. *Nos*

in dicendo, ficut illa in pugnando, parare poterit victoriam.
Pronuntiationem multi maximè utilem oratori dixerunt esse, 11
& ad persuadendum plurimùm valere. [1] nos quidem unum de 19
quinque rebus plurimùm posse non facilè dixerimus; [2] nec
egregiè magnam esse utilitatem in pronuntiatione, audacter
confirmaverimus. nam commodæ inventiones, & concinnæ
verborum elocutiones, & partium causæ artificiosæ dispositiones, & horum omnium diligens memoria, fine pronuntiatione, non plus, quàm fine his rebus pronuntiatio sola valere poterit. Quare, quia nemo de ea re diligenter scripsit (nam omnes vix posse putarunt de voce, & vultu, & gestu dilucidè scribi, cùm hæ res ad sensus nostros pertinerent) & quia magnopere ea pars à nobis ad dicendum comparanda est, non negligenter videtur tota res consideranda. Dividitur igitur pronuntiatio in vocis figuram, & corporis motum. Figura vocis est, quæ suum quemdam possidet habitum ratione & industria comparatum.

Ea dividitur in tres partes, magnitudinem, firmitudinem, 20
mollitudinem. Magnitudinem vocis maximè comparat natura, nonnihil hanc auget, sed maximè conservat cura. Firmitudinem vocis maximè natura comparat, nonnihil adauget, & maximè conservat [3] exercitatio declamationis. Mollitudinem vocis, hoc est, ut eam torquere in dicendo pro nostro commodo possimus, maximè faciet exercitatio declamationis. Quapropter de magnitudine vocis, & firmitudinis parte, quoniam altera naturâ, altera curâ comparatur, [4] nihil ad nos at-

---

1. *Nos quidem unum de quinque rebus plurimum posse, non &c.*] Secuti sumus auctoritatem Pal. quarti, sexti, & Bruil. nam recepta lectio: *Nos quid unum &c. plurimum profit, non &c.* Gruter.

2. *Nec egregie magnam.*] Videtur illa negativa adversari periodo subservienti. & verò Pal.quartus servat, *& egregiè*, ut videatur retrahenda adhuc litera à voce præcedenti, quô fieret *sed*; aut rescribendum, *at*. Gruterus. Immo nequaquam; & utique in consensu tot optimorum codicum se mancipare uni singulari, id vero perquam est suspectum. Quin tu in construendo, voculam *nec* separa in *&* *non*, hoc est, *& egregie magnam esse utilitatem in pronunciatione non audacter confirmaverimus*. Non audacter, sed scilicet juste & cum æquitate, non temere, quum sit egregie magna utilitas in ea. *Gronov.*

3. *Exercitatio declamationis.*] Palat. sec. quart. sext. *exercitatio imitationis*. quod ferè malim; imò omnino. nam *exercitatio declamationis*, servit magis *mollitudini vocis*, quæ mox sequitur. *Gruter.*

4. *Nihil ad nos attinet commonere.*] Sic sane etiam alibi loquitur Cicero. Sed hoc loco non intelligo, quî sic exhibere queant editiones omnes, quum nullum viderim codicem, in quo exstabat particula *ad*. Et utique sic quoque loquitur Cicero, ut pro Quintio. *Neque quenquam attinebat id recusare.* 1 Invent. 36. *Quæ propositio in se quiddam continet perspicuum, eo quod constare inter omnes necesse est, hanc velle approbare & affirmare nihil attinet*, ut legi in MS. *Gronov.*

1. *Ar-*

attinet commonere, nisi ut ab iis, qui non inscii sunt ejus
12 artificii, ratio curandæ vocis petatur. De ea parte firmitudinis, quæ conservatur ratione declamationis, & de mollitudine vocis, quæ maximè necessaria est oratori, quoniam ea quoque moderatione declamationis comparatur, dicendum
21 videtur. Firmam igitur maximè poterimus in dicendo vocem conservare, si quàm maximè sedata & depressa voce principia dicemus. nam læduntur [1] arteriæ, si antequàm leni voce permulsæ sunt, acri clamore compleantur. Etiam intervallis longioribus uti conveniet. recreatur enim vox spiritu, & arteriæ reticendo acquiescunt. Et continuum clamorem remittere, & ad sermonem transire oportet: (commutationes enim faciunt, ut [2] nullo genere vocis effuso, in omni voce integri simus,) & acutas vocis [3] exclamationes vitare. ictus enim fit, & vulnerantur arteriæ acuta atque attenuata nimis acclamatione, & siquis splendor est vocis, consumitur uno clamore universus. Et uno spiritu continenter multa dicere in extrema convenit oratione. fauces enim calefiunt, & arteriæ complentur, & vox, quæ variè tractata est, reducitur in quendam sonum æquabilem atque constantem. Sæpe rerum naturæ, gratia quædam jure debetur, velut accidit in hac re. nam quæ diximus ad vocem servandam prodesse, [4] eadem attinent ad suavitatem pronunciationis: ut, quod nostræ voci prosit, idem vo-
22 luptate auditoris probetur. Utile est ad firmitudinem vocis,
se-

1. *Arteriæ, si ante quam leni voce permulsa sunt, acri clamore compleantur.*] MS. Med. *antequam vox bene permulsa est, acri labore.* Alius. *læditur arteria si antequam vox permulsa est bene, acri labore compleatur.* Gronov.

2. *Nullo genere vocis effusa.*] Lambinus *mustò*, perperam. Hoc ait, si neque contentione, neque sermone exhauriantur vires, in omni vocis genere integros nos fore, & ab uno ad alterum posse transire: hæc Gulielmius. *Gruter.*

3. *Exclamationes vitare.*] Hoc modo erat in Pal. quarto, sexto, Bruil. nonnullisque Lambini, subintelligiturque superius *oportet.* vulgata addidit, *vitare debemus*: Gruter. Id verbum quoque servatur ab omnibus nostris Mss. & quia video originem hujus varietatis, quæ profecto non est alia quam nota parentheseos vel apposita vel omissa (apponunt autem editiones omnes, nisi quod ridicule dimidiatam servavit Gruterus.) puto conservandum id verbum rejecta ista parenthesi, quum nulla sit in scriptis. Quid enim lenius procedere potest? *Et continuum clamorem remittere & ad sermonem transire oportet. Commutationes enim faciunt, ut nullo gen. v. eff. in omni voce integri simus. Et acutas vocis exclamationes vitare debemus. Ictus enim* &c. Sunt singulæ prohibitiones diversæ cum diversa ratiocinatione. Mox notabiliter codex Mediceus *Ictus enim fit & vulnus arteria.* Tum MS. alter *atque exattenuata.* Gronov.

4. *Eadem attinent ad suavitatem pronuntiationis.*] Bruil. & Pal. quart. *eadem etiam ostentatione fit.* neque aliter sextus, nisi quod is, *item attinent.* Gruter.

1. *De*

ſedata vox in principio. quid inſuavius, quàm clamor in exordio cauſæ? Intervalla vocem confirmant: eadem ſententias concinniores diviſione reddunt, & auditori ſpatium cogitandi relinquunt. Conſervat vocem continui clamoris remiſſio. Et auditorem quidem varietas maximè delectat; cùm ſermone animum ejus retinet, aut exſuſcitat clamore. Acuta exclamatio vocem & fauces vulnerat: eadem lædit auditorem. habet enim quiddam illiberale, & ad muliebrem potiùs vociferationem, quàm ad virilem dignitatem in dicendo accommodatum. In extrema oratione continens vox remedio eſt voci. quid? hæc eadem nonne animum vehementiſſimè calefacit auditoris, in totius concluſione cauſæ? Quoniam igitur res eædem vocis firmitudini, & pronuntiationis ſuavitudini proſunt, de utraque re ſimul erit in præſentia dictum, [1] de firmitudine quæ viſa ſunt, de ſuavitate, quæ conjuncta fuerunt: cætera ſuo loco paullo pòſt dicemus. Mollitudo igi- 13
tur vocis, quoniam omnis ad rhetoris præceptionem perti- 23
net, diligentiùs nobis conſideranda eſt. Eam dividimus in ſermonem, contentionem, amplificationem. Sermo eſt oratio remiſſa, & finitima quotidianæ locutioni. Contentio eſt oratio acris, [2] & ad confirmandum, & confutandum accom-

1. *De firmitudine quæ viſa ſunt.*] Lambinus delet tres poſtremas dictiones; ſed libris invitis, neque favente orationis contextu. *Gruter.*

2. *Et ad confirmandum & confutandum accomm.*] Sic edant licet & ſileant omnes de ſuis MSS. ego in duobus invenio. *& ad confirmandum & ad confut.* iterata præpoſitione; quam negari nequit eſſe auctoris ingenuam, quum & alibi in impreſſis fiat toties, & ſupra jam monuerim, ubi contra MSS. omiſerunt, ut hîc quoque. Quare nunc detexamus illud dubium pluribus advocatis locis. Sic IV, 18 edunt *in ſermonibus & conventu amicorum*, ubi ex ipſo Mediceo annotatum habeo *& in conventu.* Sic ſupra cap 10 edunt Victoriana Stephani, Lambiniana, Gruteriana *in primis & poſtremis cauſæ partibus*, quum priores & ſimul ſcripti omnes *in primis & in poſtremis*, quod ideo revocavi. Sic IV, 44 legi in ſcripto *per dedecus & per ignaviam*, ubi in editis una vice tantum patet. Ita hoc libro cap. 4 in ſcripto offendi *diviſione utemur in vim & in conſilium.* Cap. 11 *in duas aut in plures*, Cap. 28, *de nomine & de vocabulo.* Sic & I Invent 15 MS. optimus habet *in principium & in inſinuationem* Ibidemque idem & cap. 33. *a veſtra religione & a ſapientia*, ut & notavit Gothofredus. Adeo ut etiam dubitem, an vere citaverit Gruterus ad librum II Invent. c. 30 ex àntiquis, ut ipſe ait, *& omnibus honeſtatis partibus & omnibus utilitatis partibus*, quod & in vulgata eſſe dicit; quum in vulgatis per typos ante eum omnibus ſit *ex omnibus partibus honeſtatis & omnib. util. partibus*: at in duobus meis ſcriptis diſerte *ex omnibus partibus honeſtatis & ex omnibus utilitatis partibus*, quod non auſim imminuere, & refingere ad placitum Gruteri, ut videtur, ex capite XLVIII & ſequentis fine: quum non minus licitum fuerit Ciceroni nunc ita abundare, quam lib. II Invent. 32 *potuiſſe vitari & hac ratione potuiſſe provideri*, ubi *potuiſſe* alterum deleſſe Lambinum notat

commodata. Amplificatio est oratio, quæ [1] aut ad iracundiam inducit, aut ad misericordiam trahit auditoris animum. Sermo dividitur in partes quattuor, dignitatem, demonstrationem, narrationem, jocationem. Dignitas est oratio cum aliqua gravitate, & vocis remissione. [2] Demonstratio est, quæ docet remissa voce, quomodo quid fieri potuerit, aut non potuerit. Narratio est rerum gestarum, aut perinde ut gestarum, expositio. Jocatio est oratio, [3] quæ ex aliqua re risum pudentem, & liberalem potest comparare. Contentio dividitur in continuationem, & distributionem. Continuatio est orationis enuntiandæ acceleratio clamosa. Distributio est in contentione oratio frequens, cum raris, & brevibus
24 intervallis, acri vociferatione. Amplificatio dividitur in cohortationem, & conquestionem. Cohortatio est, quæ aliquod peccatum amplificans, auditorem ad iracundiam adducit. Conquestio est oratio, quæ incommodorum amplificatione animum auditoris ad misericordiam perducit. Quoniam igitur mollitudo vocis in tres partes divisa est, & hæ partes ipsæ in octo partes alias distributæ, harum octo partium quæ cujusque idonea pronuntiatio sit, demonstrandum
14 videtur. Sermo cùm est in dignitate, plenis faucibus quàm sedatissima, & depressissima voce uti conveniet: ita tamen, ut ne ab oratoria consuetudine ad tragicam transeamus. Cùm autem est in demonstratione, voce paullulum attenuata, crebris intervallis, & divisionibus uti oportebit: ut ipsa pronuntiatione eas res, quas demonstrabimus, [4] inserere, atque intersecare videamur in animis auditorum. Cùm autem sermo in narratione est, tum vocum varietate opus est, ut, quo quidque pacto gestum sit, ita narrari videatur. Strenuè quod

notat Gothofredus; quo jure, dicat ipse. Adde ad 2, 6. 11 Invent. 33 *de scripto & de sententia* duo nostri codices. Cap. 34 *In senatu aut in consilio*, ubi sæpius iteratur ea præpositio. *Gronov.*

1. *Aut ad iracundiam inducit.*] Ita quidem in nullo scripto legi, qui vel habent *aut iracundiam* vel *aut in iracundiam*, quomodo etiam Medicæus. Quod unice probandum. Supra enim dixit 11, 19 *si multos induxit in peccatum veniæ spes.* 1 Invent. 2 *eas in unamquamque rem inducens utilem.* Idem.

2. *Demonstratio est quæ docet.*] MSti omnes *demonstratio est oratio quæ*, nec ulla causa est, cur ea vox hinc sit expulsa, ut item mox *Cohortatio est oratio, quæ.* Idem.

3. *Quæ ex aliqua re risum.*] Pal. quart. sext. Bruil. *re verisimili risum.* qui libri nihil temerè addunt. *Gruter.*

4. *Inserere atque intersecare.*] Ita libri nostri, præterquàm quod in quibusdam *insecare*, vel *intersetare*. Lambinus admisit conjecturam Io. Aurati, *inculcare*; nimium quantum à veteri scriptura: Gulielmius maluit *injectare* qui serit, intervallis suis injectat in agrum semen; ita qui loquitur distinctione certa in animos sermonem. etiam legi posset *interjectare*, argutius forsan & Latinius. *Idem.*

1. At

quòd volumus ostendere factum, celeriusculè dicemus: [1] at aliud otiosè, retardabimus. Deinde modò acriter, tum clementer, mæstè, hilariter in omnes partes commutabimus, ut verba, ita pronuntiationem. Si qua inciderint in narratione dicta, rogata, responsa, si quæ admirationes, de quibus nos narrabimus: diligenter animum advertemus, ut omnium personarum sensus, atque animos voce exprimamus. Sin erit sermo in jocatione, leniter tremebunda voce, 25
cum parva significatione risus, [2] sine ulla suspicione mimæ cachinnationis [3] leniter oportebit à sermone serio torquere ad liberalem jocum vocem. Cùm autem contendere oportebit, quoniam id aut per continuationem, aut per distributionem faciendum est, in continuatione, adaucto mediocriter sono vocis, verbis continuandis, [4] vocem quoque adaugere oportebit, & torquere sonum, & celeriter cum clamore verba conficere, ut vim volubilem orationis vociferatio consequi possit. In distributione vocem ab imis faucibus exclamatione quàm clarissima adhibere oportet: & quantum spatii per singulas exclamationes sumserimus, tantum in singula intervalla spatii consumere jubemur. In amplificationibus, cum cohortatione utemur [5] voce attenuatissima, clamore leni, sono æquali, commutationibus crebris, maxima celeritate. In conquestione utemur voce depressa, inclinato sono, crebris intervallis, longis spatiis, magnis commutationibus. De figura vocis satis dictum est: nunc de corporis 15
motu dicendum videtur. Motus est corporis gestus, & vul- 26
tus moderatio quædam, quæ pronuntianti convenit, & proba-

1. *At aliud otiose, retardabimus*] Distinctio est à Gulielmio. Strenuè est celeriter, industriè: contra otiose, secure, negligenter. nec aliter Plautus aut Terentius. *Gruter.*

2. *Sine ulla suspicione animæ cachinnationis.*] Manuscripti nostri ita scripti sunt, ut videri possit *nimia*, quemadmodum vulgatum hactenus. aut adeo *mimæ*, uti erat disertè in Fabriciano, & heic propriè quadrat. *Idem.*

3. *Leniter oportebit.*] MS. Med. *leviter:* etiam alii MSS. in hac subita repetitione semel mutant. Tum MSS. omnes *inciderint in narrationem.* Gronov.

4. *Vocem quoque adaugere.*] Sic ediderunt Lambinus & Gruterus ex quibusdam editis prioribus, quum Stephanica Victorii habeat *jungere*. In hac hæsitatione testor me in uno tantum scripto invenisse *augere* simplex, in uno *adjungere*, in Medicæo *jungere*. Quo nihil commodius huc adferri potuit, nec debuit mutari. Quid enim aliud id notat, quam ipsum continuare? Sufficit adauctum esse sonum vocis. Restat, ut sicut verba continuari debent, etiam vox ipsa duret ac continuetur. Vide quæ de hoc verbo Pater lib. II observ. III notavit. *Gronov.*

5. *Voce attenuatissima.*] Palat. quart. & sext. *attentissima;* neque aliter Brulleriense exemplar. *Gruter.*

babiliora reddit ea, quæ pronuntiantur. Convenit igitur [1] in vultu pudorem & acrimoniam esse: In gestu nec venustatem conspicuam, nec turpitudinem esse, ne aut histriones, aut operarii videamur esse. Ad easdem igitur partes, in quas vox est distributa, motus quoque corporis ratio videtur esse accommodanda. Nam si erit sermo cum dignitate; stantes in vestigio, levi dexteræ motu loqui oportebit, hilaritate, tristitia, mediocritate vultus ad sermonis sententias accommodata. Sin erit in demonstratione sermo; paullulum corpus à cervicibus demittemus. Nam hoc est à natura datum, ut quàm proximè tum vultum admoveamus ad auditores, si quam rem docere eos, & vehementer instigare velimus. Sin erit in narratione sermo; idem motus poterit idoneus esse, qui paullo antè demonstrabatur in dignitate. Sin in jocatione; vultu quandam debebimus hilaritatem significare, sine
27 commutatione gestus. Si contendemus per continuationem; brachio celeri, mobili vultu, acri aspectu utemur. Sin contentio fiet per distributionem; celeri porrectione brachii, inambulatione, pedis dextri rara supplausione, acri & defixo aspectu uti oportebit. Sin utemur amplificatione per cohortationem; paullo tardiore & consideratiore gestu conveniet uti, similibus ceteris rebus, atque in contentione per continuationem. Sin utemur amplificatione per conquestionem, fæmineo plangore, & capitis ictu, nonnunquam sedato & constanti gestu, mæsto & conturbato vultu uti oportebit. Non sum nescius, quantum susceperim negotii, qui motus corporis exprimere verbis, imitari scriptura conatus sim voces. Verum nec hoc confisus sum posse fieri, ut de his rebus satis commodè scribi posset; nec, si id fieri non posset, hoc, quod feci, fore inutile putabam, propterea quòd hîc admonere voluimus, quod oporteret: reliqua trademus exercitationi. Hoc scire tamen oportet pronuntiationem bonam id perficere, ut res ex animo agi videatur.

Nunc ad thesaurum inventorum, atque omnium partium
16 rhetoricæ custodem, memoriam transeamus. Memoria utrùm
28 habeat [2] quidquam artificiosi, an omnis à natura proficiscatur,

1. *In vultu pudorem & acrimoniam esse.*] In duobus scriptis *inesse*, ut solet sæpe, & sic Lambinus. Et forsan quoque mutavit verbum simplex substantivum toties hic repetitum. Præterea MSS. omnes *conspiciendam*, & utique cap. 16 maluit dicere *habeat quiddam artificiosi*, ut recte ex MSS. optimis correxit Gruterus, quam *artificii*, ut priores editi; & notus in Ovidio *conspiciendus eques*. Gronov.

2. *Quiddam artificiosi.*] Sic Pal. quart. sext. Gemb. Br. & Liliensis. *artificiosum*, quod ex arte factum; cui contrarium naturale. vulgata *artificii*. Gruter.

1. *Esse*

tur, aliud dicendi tempus magis idoneum dabitur. Nunc perinde atque constet in hac re multùm valere artem & præceptionem, ita ea de re loquemur. placet enim nobis [1] esse artificium memoriæ: quare placeat, aliàs ostendemus: in præsentia cujusmodi ea sit, apèriemus. Sunt igitur duæ memoriæ; una naturalis, altera artificiosa. Naturalis est ea, quæ nostris animis insita est, [2] & simul cum cogitatione nata. Artificiosa est ea, quam confirmat inductio quædam, & ratio præceptionis. Sed quia in ceteris rebus ingenii bonitas imitatur sæpè doctrinam, ars porrò naturæ commoda confirmat & auget: ita fit in hac re, ut nonnunquam naturalis memoria, si cui data est egregia, similis sit huic artificiosæ. Porrò hæc artificiosa, naturæ commoda retinet, & amplificat ratione doctrinæ. Quapropter & naturalis memoria præceptione confirmanda est, ut sit egregia: & hæc, quæ doctrina datur, indiget ingenii. Nec hoc magis, aut minus in hac re, quàm in ceteris artibus fit, [3] ut ingenio, doctrina, præceptione, natura nitescat. Quare & illis, qui natura memores sunt, utilis hæc erit institutio: quod tute [4] paullo pòst poteris intelligere. Quòd si illi freti ingenio [5] nostra præceptione non indigerent, tamen justa causa daretur, quare iis, qui minus ingenii habent, adjumento velimus esse. Nunc de arti-

1. *Esse artificium memoriæ.*] Ita iidem scripti, nec non Pal. sec. alii tamen *memoriam*, quod exhibet editio Victorii. Lambinus invenit in suis esse *artificii memoriam*, quod antiqua ratione scribendi est *artificii*. nam ille cur exsculpat *artificiosam*, non video. *Grut.*

2. *Et simul cum cogitatione nata.*] Pal. quart. Bruil. Gembl. item margo Liliani & Tosani, *& sine multa concitatione*. sed non abeo à vulgata quæ & ipsa commoda est. *Grut.* Etiam præstans Mediceus habet *sine multa concit.* Hanc, quanquam vulgata etiam bona est, negligere est vel indecorum vel signum clarum desperantis adsequi manum scriptoris: qui si scripsisset *simul cum cogitatione*, utique voces eæ tam sunt liquidæ ac notæ, ut in iis variatio accidere vix potuerit. Sed nempe quia secretiore loquutione fuerat usus, hinc illa varietas in τῷ *sine* & *simul*. Scribo *simul cogitatione*. Qui nesciebant usum talem τοῦ *simul*, addidere suis exemplaribus τὸ *cum*; quod quum alii conferentes sua cum vetustioribus, in his non invenirent, correxerunt *sine multa*. Gronov.

3. *Ut ingenio doctrina, præceptione natura nitescat.*] Ita omnes mss. nostri. sententia est; ut in omnibus artibus, ita & in hac memoriæ, nitescere doctrinam, si sortita sit ingenium docile, & naturam vel optimam magis exsplendescere, si præceptionum adhibita sit ratio. non vidit hoc Lambinus, & locum audacter contaminavit, rescribendo, *ut doctrina & præceptione natura nitescat.* hoc enim nec terram, nec cœlum, ut dicitur. Gulielmius. *Gruter.*

4. *Paulo post poteris,*] In uno legitur *post paulo*. Gronov.

5. *Nostra præceptione non indigerent.*] Vox secunda in nullo mihi apparuit MSto; ac præterea in uno *nostro*, in duobus *nostri*, quæ verissima est auctoris manus. *Idem.*

1. *In*

tificiosa memoria loquemur. Constat igitur artificiosa memoria ex locis & imaginibus. Locos appellamus eos, qui breviter, perfectè, insignitè, aut natura, aut manu sunt absoluti, ut eos facilè naturali memoria comprehendere & amplecti queamus, ut ædes, intercolumnium, angulum, fornicem, & alia, quæ his similia sunt. Imagines sunt formæ quædam, & notæ, & simulacra ejus rei, quam meminisse volumus: quod genus, equi, leones, aquilæ, quorum memoriam si volemus habere, imagines eorum certis in locis collocare nos oportebit.

16 Nunc, cujusmodi locos invenire, & quo pacto reperire, & [1] in locis imagines constituere oporteat, ostendemus.
17 Quemadmodum igitur qui litteras sciunt, possunt id, [2] quod dictatum est, scribere, & recitare, quod scripserunt: ita qui μνημονικὰ didicerunt, possunt, quæ audierunt, in locis collocare, & ex his memoriter pronuntiare. Loci enim ceræ, aut chartæ simillimi sunt; imagines, litteris; dispositio & collocatio imaginum, scripturæ; pronuntiatio, lectioni. Oportet igitur, si volumus multa meminisse, multos nobis locos comparare, ut in multis locis multas imagines collocare possimus. Item putamus oportere ex ordine hos locos habere, nequando perturbatione ordinis impediamur, quo secius quoto, quoque loco libebit, vel à superiore, vel ab inferiore, vel à media parte imagines sequi, ut ea, quæ man-
18 data locis erunt, [3] edere, & proferre possimus. Nam ut, si in ordine stantes notos complures viderimus, nihil nostra intersit, utrùm à summo, an ab imo, an ab medio nomina eorum dicere incipiamus: item in locis ex ordine collocatis eveniet, ut [4] in quamlibet partem quoto, quoque loco libebit, ima-

1. *In locis imagines constituere.*] MS. Medicæus cum alio *continere*. Gronov.

2. *Quod dictatum est scribere.*] Edidi *dictatum*, ejecto vulgari *dictum* è Pal. sec. quart. sexto, item Coloniensi. Gembl. Tosano, Lovaniensi. notum enim *dictatores* fuisse, qui scribis suggererent quod exciperent; vel ex joco Cæsaris apud Suetonium, negantis *nullam scivisse literas*, quod deposuisset Dictaturam *Gruter*.

3. *Edere & proferre possimus.*] Apparet loco vocis primæ fuisse aliquid, librariis minus cognitum. nam vacuum relictum est in Palat. sec. primus verò habet *dicere*. quintus *videre*. an fuit *educere*. Grut. Haud dubium mihi, quin præferri debeat *videre* ab Lambinianis libris quoque confirmatum, cujus arcanam significationem vel ignoravere vel nunc ex memoria ejecerunt; ut notet vel petere & comparatum habere, ut alibi dixit *videre talaria*, *consilium*, de quo pater ad Livium 21, 4; vel proponere sibi & in oculis habere, ut apud eundem Livium dixit 2, 12 Scævola, *ut sentias quam vile corpus sit iis, qui magnam gloriam vident*. Gronov.

4. *In quamlibet partem quoto quoque loco libebit.*] Sic quidem satis concinne edunt, sed quod non firmatur ab MSStis. Nam istud que-

imaginibus commoniti dicere possimus id, quod locis man-
daverimus. Quare placet & ex ordine locos comparare; & 18
locos, quos assumserimus, egregiè [1] commeditari oportebit,
ut perpetuò nobis hærere possint. nam imagines, sicut litte-
ræ, delentur, ubi nihil illis utimur: loci, tanquam cera,
remanere debent. Et, ne fortè in numero locorum falli
possimus, quintum quemque locum placet notari: quod ge-
nus, si in quinto loco manum auream collocemus, & si in
decimo aliquem notum, cui prænomen sit Decimo; [2] dein-
de facile erit similes notas quinto quoque loco collocare.
Item commodius est in derelicta, quam in celebri regione 19
locos comparare: propterea quòd frequentia, & obambula-
tio hominum conturbat, & infirmat imaginum notas; soli-
tudo conservat integras simulacrorum figuras. [3] Præterea dis-
similes forma atque natura loci comparandi sunt, ut distin-
ctè interlucere possint. nam si quis multa intercolumnia sum-
serit, conturbabitur similitudine locorum, ut ignoret, quid
quoquo in loco collocarit. [4] Et magnitudine modica, & me-
diocres locos habere oportet. nam & præter modum ampli,
vagas imagines reddunt; & nimis angusti, sæpe non viden-
tur posse capere imaginum collocationem. Tum nec nimis il- 21
lustres, nec vehementer obscuros locos haberi oportet, [5] ne
aut obcæcentur tenebris imagines, aut splendore præfulgeant.
[1] In-

---

quoto in nullo exstat scripto. Et postea quidam *quoquo loco*. Sed delicatissimum mihi accidit & pro unice vero amplector, quod in uno offendi *in quamlibebit partem quoque loco libebit*. Cui non dissimile est IV, 5. *Liceret enim eligerent*. Gronov.

1. *Commeditari oportebit.*] Magis placebat Gulielmio quod in suis invenerat Suffridus, *commoditerque notare*. & vero ita quoque erat in Palat. quarto, sexto, Coloniensi, sed sine enclitica. *Gruterus*. Sic quoque sine copula erat in Medicæo: in alio ad marginem *memoriter & commode notare*, ut plane hinc pateat copulativam esse ab ludibrio librariorum. Sed etiam MSSti nostri omnes *quos sumpserimus*; & cur non id æque hîc potuit placere, quam capite seq. *intercolumnia sumpserit?* Scribe & distingue *quos sumpserimus egregie, commoditer notare. Egregie* intelligit, ut & multi sint, & ex ordine collocati. *Gronov.*

2. *Deinde facile erit similes notas.*] MSS. nostri tres interponunt vocem *facile erit deinceps similes*. Nec est cur abigatur, quum & diversum quid significet, & in Bruto sic occurrat, c. 3. *posteaque prospera res deinceps multa consecuta*. Idem.

3. *Præterea dissimiles forma atque natura,*] Palat. sec. quart. sext. *propterea*. quidam etiam *dissimili*. Gruter.

4. *Et magnitudine modica, & mediocreis locos &c.*] Fabricianus. *id est mediocres:* adeo ut Gulielmius habeat *& mediocres* pro glossemate. erat in Pal. quinto, *ex magn. modica*. quod excutient quibus otium est, quo careo. *Idem.*

5. *Ne aut obcæcentur.*] Vitium ex Lambini, tum Gothofredi editione in Gruterianam translatum correxi restituenda media parti-

[1] Intervalla locorum mediocria esse placet, ferè paulo plus, aut minus [2] pedum tricenûm. Nam ut aspectus, ita cogitatio minus valet, sive nimis procul removeris, sive vehementer propè admoveris id, quod oportet videri. Sed quanquam facile est ei, qui paullo plura exploraverit, quamvis multos, & idoneos locos comparare: tamen si quis ad ista satis idoneos invenire se non putabit, ipse sibi constituat quàm volet multos licebit. Cogitatio enim quamvis regionem potest amplecti, & in ea situm loci cujusdam ad suum arbitrium fabricari & architectari. Quare licebit, si hac promta copia contenti non erimus, nosmetipsos nobis cogitatione nostra regionem constituere, & idoneorum locorum commodissimam distinctionem comparare. De locis satis dictum est: nunc ad ima-
20 ginum rationem transeamus. Quoniam ergo rerum similes
11 imagines esse oportet, & ex omnibus verbis notas nobis similitudines eligere debemus, duplices similitudines esse debent; unæ rerum, alteræ verborum. Rerum similitudines exprimuntur, cùm summatim ipsorum negotiorum imagines comparamus. Verborum similitudines constituuntur, cùm uniuscujusque nominis, & vocabuli memoria imagine notatur. Rei totius memoriam sæpe una nota, & imagine simplici comprehendemus, hoc modo: Ut, si accusator dixerit, ab reo hominem veneno necatum; & hereditatis causa factum arguerit, & ejus rei multos dixerit testes & conscios esse: si hoc primùm, ut ad defendendum nobis expeditum sit, meminisse volemus; in primo loco rei totius imaginem conformabimus; ægrotum in lecto cubantem faciemus ipsum illum, de quo agetur, si formam ejus detinebimus. [3] si eum non agnoverimus, aliquem ægrotum [4] non de minimo loco sumemus, ut citò in mentem venire possit, & reum ad lectum ejus adstituemus, dextra poculum, sinistra tabulas, medico te-

---

cula, quam habent editiones simul omnes & scripti. *Gronov.*

1. *Intervalla locorum mediocria esse placet.*] Insignis ille Medicæus *mediocria valent esse*, quod mutandum opinor in *volent*, ut solent eleganter id verbum de aliis rebus usurpare quam animatis: id quod ignorantes alii mutarunt. Et notes opòrtet hunc verborum ordinem esse in MSS. *Idem.*

2. *Pedum tricenum.*] Palat. secundus *trigenum.* pr. *trecencium.* sextus retinet quidem vulgatum, sed habet inter lineas, *id est trinum pedum.* & vero facilè inclinaverim in conjecturam Delbenii, malentis *trinum pedum.* Pal. pr. ait esse qui legant *triginta.* Gruter.

3. *Si eum non agnoverimus.*] Palat. quartus & sextus excludunt, *agnoverimus*; probem, si & tolleretur una, *eum.* Gulielmius maluisset *cognoverimus.* Idem.

4. *Non de minimo loco.*] Pall. iidem non agnoscunt negativam. *Idem.* Nec Medicæus eam agnoscit; ut videatur scripsisse *ægrotum de non imo loco.* Gronov.

a. Jam

testiculos arietinos tenentem. Hoc modo & testium, & he-
reditatis, & veneno necati memoriam habere poterimus.
Item deinceps cetera crimina ex ordine in locis ponemus: 34
&, quotiescumque rem meminisse volemus, si formarum
dispositione, & imaginum diligenti notatione utemur, facilè
ea, quæ volemus, memoria consequemur. Cum verborum 21
similitudines imaginibus exprimere volemus, plus negotii
suscipiemus, & magis ingenium nostrum exercebimus. Id
nos hoc modo facere oportebit. [1] *Jam domuitionem reges
Atridæ parant.* In loco constituere oportet manus ad cœ-
lum tollentem Domitium, [2] cùm à Regibus Marciis loris
cædatur. Hoc erit, *Jam domuitionem reges.* In altero loco
Æsopum & Cimbrum [3] subornare Iphigeniam, Agamemno-
nem & Menelaum. Hoc erit, *Atridæ parant.* Hoc modo
omnia verba erunt expressa. Sed hæc imaginum conformatio
tum valet, si naturalem memoriam exsuscitaverimus hac no-
tatione, ut, versu posito, ipsi nobiscum primùm transeamus
bis, aut ter eum versum; deinde cum imaginibus verba ex-
primamus. Hoc modo naturæ suppeditabit doctrina. [4] nam
utraque altera separata minus erit firma; ita tamen ut multo
plus in doctrina atque arte præsidii sit. Quod docere non gra-
varemur, ni metueremus, ne, cùm ab instituto nostro re-
cessissemus, minùs commodè servaretur hæc dilucida brevi-
tas præceptionis. Nunc, quoniam solet accidere, ut ima- 35
gines partim firmæ & ad monendum idoneæ sint, par-
tim imbecilles & infirmæ, quæ vix memoriam possint ex-
ci-

---

1. *Jam domuitionem reges Atridæ parant.*] Est à Victoriana. nam prius impressi, *domi ultionem*, quod servant Pall. omnes; etiam Bruil. & Fabr. nec non ii quos excussit Petrejus. eique scripturæ patrocinatur Gulielmius, ac putat favere imaginem quam subjicit, in qua facies vapulantis. *Gruter.*

2. *Cùm à Regibus Marciis.*] Sic revocavi scripturam priorum editionum, relicto Lambino, Gothofredo & Grutero; quoniam videtur certe intelligere Marcios Reges, quos sic etiam appellat Julius apud Suetonium cap. 6. Martios autem reges aut Martia lora quæ intellexerunt? *Gronov.*

3. *Subornare Iphigeniam, Agamemnonem & Menelaum.*] Quot excussi Palatinos, totidem inveni lectiones variantes. meliores tamen inclinabant, in *subornari ut ad Iphigeniam in Agamemnonem & Menelaum.* Grut. Vera notat Gruterus; & utinam tamen posuisset præcipuas! Nam ut fatear etiam videri hanc in codice Medicæo *subornari ut ad Iphigeniam*, sic tamen in alio esse video *ut vel vagantem ephigeniam*, omissis duobus regum nominibus, quæ sequuntur: in alio plenissime *ut ad iphigeniam ad vagantem Agamemnonem & Menelaum.* Hæc omnino orta sunt ex occasu veræ lectionis, cujus vestigia satis, ut puto, liquida sequens eruo *ut ad Iphigeniam, Calchantem, Agamemnonem & Menelaum.* Sed & sic aliquid restat. *Gron.*

4. *Nam utraque altera separata minus erit firma.*] Pall. meliores: *nam cum ex utraque altera est parata, magis erit firma.* Tos. Gembl.

citare: qua de causa utrumque fiat, considerandum est, ut, cognita causa, quas vitemus, & quas sequamur ima-
22 gines, scire possimus. Docet igitur nos ipsa natura, quid oporteat fieri. nam si quas res in vita videmus parvas, usitatas, quotidianas, eas meminisse non solemus; propterea quod nulla nisi nova, aut admirabili re commovetur animus. at si quid videmus, aut audimus egregiè turpe, aut honestum, inusitatum, magnum, [1] incredibile, ridiculum, id diu meminisse consuevimus. Itemque quas res ante ora videmus, aut audimus, obliviscimur plerumque; quæ acciderunt in pueritia, meminimus optimè sæpe: nec hoc alia de causa potest accidere, nisi quòd usitatæ res facilè è memoria elabun-
36 tur, insignes & novæ manent diutius. Solis exortus, cursus, occasus nemo admiratur, propterea quod quotidie fiunt: at eclipses solis mirantur, quia rarò accidunt, & solis eclipses magis mirantur, quàm lunæ, quoniam hæ crebriores sunt. Docet ergo se natura, vulgari & usitata re non exsuscitari; novitate verò & insigni quodam negotio commoveri. Imitetur igitur ars naturam, & quod ea desiderat, inveniat: quod ostendit, sequatur. Nihil est enim, quod aut natura extremum invenerit, aut doctrina primum: sed rerum principia ab ingenio profecta sunt, & exitus disciplina comparantur.
37 Imagines igitur nos in eo genere constituere oportebit, quod genus manere in memoria diutissimè potest. id accidet, si quàm maximè notas similitudines constituemus: si non mutas, nec vagas, sed aliquid notum agentes imagines ponemus: si egregiam pulchritudinem, aut unicam turpitudinem eis attribuemus: si aliqua re exornabimus, ut si coronis, aut veste purpurea, [2] quo nobis notatior sit similitudo: aut si qua re deformabimus, ut si cruentam, aut cœno oblitam, aut rubrica delibutam inducemus, quo magis insignita sit forma: aut si ridiculas res aliquas imaginibus attribuemus. nam ea res quoque faciet, ut faciliùs meminisse possimus. Nam, quas res veras facilè meminimus, easdem fictas & diligenter notatas meminisse non est difficile. Sed illud facere oportebit, ut identidem primos quosque locos imaginum renovan-
23 38 darum causa celeriter animo percurramus. Scio, plerosque Gra-

Br. *nam cum ex utraque ab altera est parata, minus erit infirma.* Grut.

1. *Incredibile, ridiculum, id diu &c.*] Pal. quintus subjicit *periculosum.* sed primus id positum habet in vicem *ridiculum.* neque aliter Fabr. & mss. Suffridi; veriusque putabat Guliel. nam *periculi* sane tenacissima est memoria; & de *ridiculo* intra agit; ita ut simul innuat se de ea antea non meminisse. *Gruter.*

2. *Quo nobis notatior sit.*] Ita Br. & tres è Pall. vulgata *notior* Pal. sec. *notabilior* præfert. *Idem.*

1. In

Græcos, qui de memoria scripserunt, fecisse, ut multorum verborum imagines conscriberent, uti, qui eas ediscere vellent, paratas haberent, nequid in quærendo operæ consumerent. Quorum rationem aliquot de caussis improbamus: primùm, quòd in verborum innumerabilium multitudine ridiculum sit mille verborum imagines comparare. Quantulum enim poterunt hæc valere, cùm ex infinita verborum copia, modò aliud, modò aliud nos verbum meminisse oportebit? Deinde cur volumus ab industria quemquam removere, ut nequid ipse quærat, cùm illi omnia parata quæsitaque tradamus? Præterea similitudine alia alius magis commovetur. Nam ut sæpe formam si quam similem cuipiam dixerimus esse, non omnes habemus assensores, quòd alii videtur aliud: ita fit in imaginibus, ut, quæ nobis diligenter notæ sint, eæ parum videantur insignes aliis. Quare sibi quemque suo com- 39
modo convenit imagines comparare. Postremò præceptoris est docere, quemadmodum quæri quidque conveniat, & unum aliquod, aut alterum, non omnia, quæ ejus generis erunt, exempli caussa subjicere, quo res possit esse dilucidior. ut cùm de prooemiis quærendis disputamus, rationem damus quærendi, non mille prooemiorum genera conscribimus: ita arbitramur de imaginibus fieri convenire. Nunc, ne forte 24
verborum memoriam, aut nimis difficilem, aut parum utilem arbitreris, & ipsarum memoria rerum contentus sis, quòd & utiliores sint, & plus habeant facilitatis; admonendus es, quare verborum memoriam non improbemus. Nam putamus oportere, eos, qui velint res faciliores sine labore & molestia facilè meminisse, in rebus difficilioribus esse antè exercitatos. Nec nos hanc verborum memoriam inducimus, ut versus meminisse possimus, sed ut hac exercitatione, illa, rerum memoria, quæ pertinet ad utilitatem, confirmetur; ut ab hac difficili consuetudine sine labore ad illam facilitatem transire possimus. Sed cùm in omni disciplina infirma 40
est artis præceptio sine summa assiduitate exercitationis, tum verò [1] in μνημονικοῖς minimùm valet doctrina, nisi industria, studio, labore, diligentia comprobetur. Quàm plurimos locos ut habeas, & quàm maximè ad præcepta accommodatos, curare debebis. In imaginibus collocandis exerceri quotidie conveniet. Non enim sicut à ceteris studiis abducimur nonnunquam occupatione, ita ab hac re nos potest caussa deducere aliqua. Nunquam est enim, quin aliquid memoriæ tradere velimus, & tum maxime, cùm aliquo majore negotio detinemur. Quare cùm sit utile, facilè meminisse, non te fallit, quod

1. *In μνημονικοῖς.*] MSS. tres *in memoriis*. Gronov.

quod tantopere utile sit, quanto labore sit appetendum: quod poteris existimare, utilitate cognita. Pluribus verbis ad eam te hortari non est sententia, ne aut tu nostro, aut nos [1] tuo studio diffisi; aut minus, quàm res postulat, dixisse videamur. De quinta parte rhetoricæ deinceps dicemus: tu primas quasque partes in animo frequenta, &, quòd maximè necesse est, exercitatione confirma.

1. *Tuo studio diffisi.*] Haud aliter Pall. aut quos consuluit Suffridus. posterius cusi, *diffidere.* minus recte. pendent enim isthæc ab subsequenti *videamur.* Gruter.

RHETORICORUM
AD
C. HERENNIUM
LIBER QUARTUS.

I UONIAM [1] in hoc libro, C. Herenni, de elocutione conscripsimus, & quibus in rebus opus fuit exemplis uti, nostris exemplis usi sumus; & id fecimus præter consuetudinem Græcorum, qui de hac re scripserunt; necessariò faciendum est, ut paucis rationem nostri consilii demus. Atque hoc nos necessitudine facere, non studio, satis erit signi, quod in superioribus libris nihil neque ante rem, neque præter rem locuti sumus. Nunc, si pauca, quæ res postulat, dixerimus, tibi id, quod reliquum est artis, ita, ut instituimus, persolvemus. Sed faciliùs nostram rationem intelliges, si priùs, quid illi dicant, cognoveris. Compluribus de causis [2] putant oportere, cùm ipsi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, uniuscujusque generis ab oratore, aut poëta probato sumtum ponere exemplum. Et primùm se id modestia commotos facere dicunt, propterea quòd videatur esse ostentatio quædam, non satis habere præcipere de artificio, sed ipsos etiam videri velle artifi-

1. *In hoc libro, C. Herenni.*] Mihi non contigit nancisci ullum codicem, in quo exstaret prænomen; in omnibus tantum est *Herenni.* Etiam Medicæa membrana hîc *faciundum*, ut & in fine capitis XXIV. Sic contra video edi solere *aperiundum* 1, 5, ubi omnes scripti *aperiendum.* 4, 47 in uno *amicitia gerunda.* Gronov.

2. *Putant oportere.*] Medic. *disputant.* Utique & sic claudit, ma-

tificiosè gignere exempla: hoc eſt, inquiunt, oſtentare ſe,
non oſtendere artem. Quare pudor in primis eſt ad eam rem 1
impedimento, ne nos ſolos probare, nos amare, alios con-
temnere & deridere videamur. Etenim cùm poſſimus [1] ab
Ennio ſumtum, aut à Graccho ponere exemplum, videtur
eſſe arrogantia, illa relinquere, & ad ſua devenire. Præterea
exempla teſtimoniorum locum obtinent. Id enim, quod ad-
monuerit, & leviter fecerit præceptio, exemplo, ſicut teſti-
monio, comprobatur. Non igitur ridiculus ſit, ſiquis in lite,
aut in [2] judicio, domeſticis teſtimoniis pugnet, & ſui ipſius
abutatur exemplo? Ut enim teſtimonium, ſic exemplum,
rei confirmandæ cauſa ſumitur. Non ergo oportet hoc, niſi
à probatiſſimo ſumi, ne, quod aliud confirmare debeat,
egeat ipſum confirmationis. Etenim neceſſe eſt aut ſe omni-
bus anteponant, & ſua maximè probent; aut negent optima
eſſe exempla, quæ à probatiſſimis oratoribus, aut poëtis ſum-
ta ſunt. Si ſe omnibus anteponant, intolerabili arrogantia
ſunt. Si quos ſibi præponant, & eorum exempla ſuis exem-
plis non putent præſtare, non poſſunt dicere, quare ſibi illos
anteponant. Quid igitur ipſa auctoritas antiquorum? nam 2
cùm res probabiliores, tum hominum ſtudia, ad imitan-
dum alacriora reddit: immò erigit omnium cupiditates, &
acuit induſtriam, cùm ſpes injecta eſt, poſſe imitando, Grac-
chi, aut Craſſi conſequi facultatem. Poſtremò hoc ipſum eſt 3
ſummum artificium, res varias & diſpares in tot poëmatibus
& orationibus ſparſas, & vagè disjectas, ita diligenter elige-
re, ut unumquodque genus exemplorum ſub ſingulos artis lo-
cos ſubjicere poſſis. Hoc ſi induſtria ſolùm fieri poſſet, ta-
men eſſemus laudandi, cùm talem laborem non fugiſſemus:
[3] nunc verò ſine ſummo artificio non poteſt fieri. Quis eſt
enim, qui non, cùm ſummè teneat artem, poſſit ea, quæ
jubeat ars, de tanta, & tam diffuſa ſcriptura notare, & ſepa-
rare;

---

magis nos auctoritate ſua commovent, quam veritate diſputationis, ubi mirifice codex Medicæus habet. *Hæc illi cum dicunt magis nova auctoritate diſputationis, illud veremur, ne cui ſatis ſit.* Gronovius.

1. *Ab Ennio ſumptum.*] Scripti omnes *ſumere*. Neque enim τοῖς *ponere à Graccho* debet neceſſario apponi *ſumptum*. Ipſe ait c. 3 dicens *ponimus hoc exemplum à Craſſo*. Idem.

2. *Judicio domeſticis teſtimoniis pugnet, & ſui ipſius abutatur exemplo.*] Secutus ſum auctoritatem Pal primi. quibus ſuffragantur & alii, niſi quod ii, *teſtimonio abutatur*. Victorii editio invexit, *judicio domeſtico pugnet, & ſui ipſius teſtimonio abutatur*. at velim doceri, quid ſit illud *judicium domeſticum*. Gruter.

3. *Nunc vero ſine ſummo.*] Sic fecerunt citeriores, quum olim ederetur *vere*. Sed in nullo MS. alterutrum reperire potui. *Gronovius*.

rare? Ceteri, cùm legunt orationes bonas aut poëmata, pro-
bant oratores, & poëtas, neque intelligunt, qua re commo-
ti probent: quòd ſcire non poſſunt, ubi ſit, nec quid ſit,
nec quo modo factum ſit id, quod eos maximè delectet. At
is, qui & hæc omnia intelligit, & idonea maximè eligit, &
omnia in arte maximè ſcribenda, redigit in ſingulas rationes
præceptionis, neceſſe eſt ejus rei ſummus artifex ſit. Hoc
igitur ipſum maximum artificium eſt, in arte ſua poſſe &
4 alienis exemplis uti. Hæc illi cùm dicunt, magis nos aucto-
ritate ſua commovent, quàm veritate diſputationis. Illud
enim veremur, necui ſatis ſit ad contrariam rationem pro-
bandam, [1] quòd ab ea parte ſteterint ii, qui & inventores
hujus artificii fuerunt, & vetuſtate jam ſatis omnibus probati
ſunt. Quòd ſi, illorum auctoritate remota, res omnes volent
cum re comparare, intelligent, non omnia eſſe concedenda
3 antiquitati. Primùm igitur, quod ab eis de modeſtia dicitur,
videamus, ne [2] nimiùm pueriliter proferatur. Nam ſi tacere,
& nihil ſcribere modeſtia eſt, cur quicquam ſcribunt, aut lo-
quuntur? Sin aliquid ſuum ſcribunt; cur, quo ſecius omnia
ſcribant, impediuntur modeſtia? Quaſi ſi quis ad Olympia-
cum venerit curſum, & ſteterit, ut mittatur, impudenteſque
illos dicat eſſe, qui currere cœperint, ipſe intra carceres ſtet,
& narret aliis, quomodo [3] Ladas aut Bojus cum Sicyoniis
curſitarint. Sic iſti, cùm in artis curriculum deſcenderunt,
illos, qui in eo, quod eſt artificii, elaborent, ajunt facere
immodeſtè; ipſi aliquem antiquum oratorem, aut poëtam
laudant, aut ſcripturam, ſic ut in ſtadium artis rhetoricæ pro-
5 dire non audeant. Non auſim dicere, ſed tamen vereor, ne
qua in re laudem modeſtiæ venentur, in ea ipſa re ſint impu-
dentes. Quid enim tibi vis? aliquis inquiet. artem tuam ſcri-
bis:

1. *Quod ab ea parte.*] Additum illud *parte*, e Pal. pleriſque, item Suffridi ſcriptis & Fabriciano. *Gruter.*

2. *Nimium pueriliter proferatur.*] Vulgati addiderant *inutiliter &*, quod rejeci, fide quatuor Pall. & Bruil. *Idem.*

3. *Ladas aut Boiſcus Sicyonius curſitarint.*] Videatur ſuper hac emendatione, Turnebus libro xx. Adverſ. cap. 25. *Idem.* Quum nullus non ex ſcriptis codicibus habeat *cum*, ea vox primo non debuit mutari. Licet Boiſcus ſit vere nomen proprium apud veteres, unde Boiſcus Theſſalus pugil Xenoph. 5 exp. Cyri p. 369. Noſtri autem MSS. habent vel *Bois cum*, vel *Boys cum*, vel denique *Boyis cum ſiſoniis*, ut omnino vera manus fuerit *Boius cum Sicyoniis*, quod interpretatur pater lib. IV Obſerv. cap. 25, ubi præter Bœos illic notatos adſcripſit, (Boῖ@ nomen Salmaſ. Sol. 65.) Et mirum profecto non cogitaſſe viros doctiſſimos hoc loco de his calceis, quum & ipſe Balduinus hanc eorum appellationem ſatis illuſtret in libello de eis ſcripto, eorumque mentio ſatis frequens alibi occurrat. *Gronov.*

1. Nex

bis: gignis nobis novas præceptiones: eas ipse confirmare non potes: ab aliis exempla sumis. vide ne facias impudenter, qui tuo nomini velis ex aliorum laboribus libare laudem. Nam si eorum volumina prehenderint antiqui oratores, & poëtæ, & suum quisque de libris sustulerit; nihil istis, quod suum velint, relinquetur. At exempla, quoniam testimoniorum similia sunt, item convenit, ut testimonia, ab hominibus probatissimis sumi. Primùm omnium exempla ponuntur hîc non confirmandi, neque testificandi causa, sed demonstrandi. Non enim cùm dicimus esse exornationem, quæ, verbi causâ, constet ex similiter desinentibus verbis, & ponimus hoc exemplum à Crasso, *quibus possumus, & debemus*, [1] non testimonium collocamus, sed exemplum. Hoc igitur interest inter exemplum, & testimonium: Exemplo demonstratur id, quod dicimus, cujusmodi sit: Testimonio, esse illud ita, ut nos dicimus, confirmatur. Præterea oportet 5
testimonium cum re convenire. aliter enim rem non potest confirmare. at id, quod illi faciunt, cum re non convenit. Quid ita? quia pollicentur artem se scribere, & exempla proferunt ab iis plerumque, qui artem nescierunt. Tum quis est, qui possit id, quod de arte scripserit, comprobare, nisi aliquid scribat ex arte? Contraque faciunt, quàm polliceri videntur. nam cùm scribere artem instituunt, videntur dicere se excogitasse, quod alios docerent: cùm verò scribunt, ostendunt nobis, quid alii excogitarint. At hoc ipsum diffi- 6
cile est, inquiunt, eligere de multis. Quid dicitis difficile? utrùm laboriosum, an artificiosum? Si laboriosum, non statim præclarum. sunt enim multa laboriosa, quæ si faciatis, non continuò gloriemini: nisi fortè etiam, si vestra manu fabulas, aut orationes totas transcripsissetis, gloriosum putaretis. [2] Sin autem istud artificium egregium dicitis; videte, ne insueti rerum majorum videamini, si vos parva res, sicuti magna, delectat. Nam isto modo eligere rudis quidem nemo potest, sed sine summo artificio multi. Quisquis enim audie- 7
rit de arte paullo plus, in elocutione præsertim, omnia videre poterit, quæ ex arte dicuntur; facere nemo poterit, nisi eruditus. ita ut, si de tragœdiis Ennii velis sententias eli-
ge-

1. *Non testimonium collocamus.*] Negativam addidi suasu Pal. quarti ac quinti, nec aliter Bruil. *Gruter.*

2. *Sin autem istud artificium egregium dicitis.*] Scripti nostri omnes *artificiosum*, ut omnino decet esse, sive construas *sin autem istud artificiosum dicitis egregium*, sive *sin autem istud difficile dicitis artificiosum egregium*, quod doctius est quam ferre potuerunt, plane ut alii semidocti hæserunt ad illa *pessimum publicum*, *optimum publicum*, de quo alias. *Gronov.*

 3. Quia

gere, aut de Pacuvianis periodos, [1] quia planè rudis id facere nemo poterit, cùm feceris, te litteratissimum putes, ineptus sis; propterea quòd id facilè faciat quivis mediocriter litteratus: item si, cùm ex orationibus, aut poëmatis elegeris exempla, quæ certis signis artificii notata sunt, quia rudis id nemo facere possit, artificiosissimè te fecisse putes, erres; propterea quòd isto signo videmus te nonnihil ejus scire: [2] aliis signis, multa scire intelligimus. Quòd si artificiosum est intelligere quæ sunt ex arte scripta, multo est artificiosius, ipsum scribere ex arte. Qui enim scribit artificiosè, ab aliis commodè scripta facilè intelligere poterit: qui eliget facile, non continuò ipse commodè scribit. Et, si est maximè artificiosum; alio tempore utantur ea facultate, non tum, cùm parere ipsi, & gignere, & proferre debent. Postremò, in eo vim artificii consumant, ut ipsi ab aliis potius eligendi, quàm aliorum boni electores existimentur. Contra ea, quæ ab iis dicuntur, qui dicunt alienis se exemplis uti oportere, satis est dictum. Nunc, quæ separatim dici possunt, consideremus.

5 [3] Dicimus ergo, eos omnes, ideò quòd alienis utantur, peccare, tum etiam magis delinquere, quòd à multis exempla sumant. sed de eo, quòd postea diximus, antè videamus. Si concederem, aliena oportere assumere exempla, vincerem unius oportere: primùm, quòd contra hoc nulla staret eorum ratio. liceret enim eligerent, & probarent quemlibet, qui sibi in omnes res suppeditaret exempla, vel poëtam, vel oratorem, cujus auctoritate niterentur. Deinde interest magni

1. *Quia plane rudis id facere nemo poterit.*] His olim præmittebatur vocula *sed*; quam deleverunt posteriores; recte, si eam non invenerunt in scriptis; verum ideo negligere non debuerant aliud, quod in omnibus vetustis codicibus legi opinor, quum certe in nostris sit, ut in Mediceo *nam si quia*. In alio crasa antiqua, *nam si*, quod & in tertio. Habebis perfectissimam pericopem, legendo: *Ita ut si de tragœdiis Ennii velis sententias eligere, aut de Pacuvianis periodos, tum si, quia plane rudis id facere nemo poterit, cum feceris, te litteratissimum putes, ineptus sis.* Est idem sermonis processus & interjectio vocularum istarum eadem Virgilianæ 1 Æn.

Ac veluti magno in populo quum sæpe coorta est
Seditio, sævitque animis ignobile vulgus,
Jamque faces & saxa volant, furor arma ministrat;
Tum pietate gravem ac meritis si forte virum quem
Aspexere, silent. Gronov.

2. *Aliis signis multa scire intelligemus.*] Istud malui cum Pall. pri quarto: quam vulgatum *te scire multa intelligimus.* libri heic valde sunt mendosi; nulli tamen accedebant illi Lambiniano *aliis signis multa nescire intelligimus.* Gruter.

3. *Dicimus ergo eos omnes.*] Sic nullus veterum codicum, qui habent. *D. e. eos cum ideo, quod alienis utantur, peccare, tum etiam magis*, quod est rectissimum. *Gronov.*

gni ejus, qui discere vult, [1] utrùm unum omnia, an omnia neminem, sed aliud alium putet consequi posse. Si enim putabit posse omnia penes unum consistere, ipse quoque ad omnium nitetur facultatem. sin id desperabit, in paucis se exercebit. ipsis enim contentus erit. nec mirum, cùm ipse præceptor artis omnia penes unum reperire non potuerit. Allatis igitur exemplis à Catone, à Gracchis, à Lælio, à Scipione, Galba, Porcina, Crasso, Antonio, ceterisque; item sumtis aliis à poëtis, & historiarum scriptoribus, necesse erit, eum, qui discet, ab omnibus putare omnia, ab uno pauca vix potuisse sumi. Quare si unius alicujus esse similem satis habebit, omnia, quæ omnes habuerint, solum habere se posse diffidet. ergo inutile est ei, qui discere vult, [2] non putare unum posse omnia. Igitur nemo [3] in hanc incidet opinionem, si ab uno exempla sumsissent. nunc hoc signi est, ipsos artis scriptores non putasse unum potuisse in omnibus elocutionis partibus enitere, quoniam neque sua protulerunt, neque unius alicujus, aut denique duorum, sed ab omnibus oratoribus, & poëtis exempla sumserunt. Deinde, si quis velit artem demonstrare, nihil prodesse ad discendum, non malè utatur hoc adjumento, quòd unus omnes artis partes consequi nemo potuerit. Quod igitur juvat eorum rationem, [4] qui omninò improbent artem, id non ridiculum est, ipsum scriptorem artis suo judicio comprobare? Ergo ab uno sumenda fuisse docuimus exempla, si semper aliunde sumerentur. Nunc omninò aliunde sic intelligemus sumenda non fuisse. Primùm omnium, quod ab artis scriptore affertur exemplum, de ejus artificio debet esse, non ut si quis purpuram, aut aliud quippiam vendens, dicat, Sume à me, sed hujus exemplum aliunde rogabo, tibique ostendam. Si merces ipsi qui venditant, aliunde exemplum quæritent aliud mercis; ut si acervos se dicant tritici habere, & eorum exemplum pugno non habeant, quod ostendant: si Triptolemus, cùm hominibus semen largiretur, ipse ab aliis id hominibus mutuaretur: aut si Prometheus, cùm mortalibus ignem dividere vellet, ipse à vicinis cum testa ambulans, carbunculos corro-

1. *Utrum unum omnia &c.*] Pall. aliquot & Petreji nostri, item Bruil. præferunt: *utrum ab uno omnia, an omnia à nemine, an aliud ab alio.* quod an de veritate concertet cum vulgato, perpendat otiosior me. *Gruter.*

2. *Non putare unum omnia posse.*] Sic quidam Pall. alii, *putare à nemine omnia posse.* Gembl. & Br. *putare neminem omnia posse.* quod fortè melius recepto. *Idem.*

3. *In hanc incidet opinionem.*] MSSti tres *incideret*, quod & notum Lambino & prioribus. *Gronov.*

4. *Qui omnino improbent artem.*] Mediceus *probibent*. Idem.

 1. Qui

rogaret, non ridiculus videretur? Isti magistri, omnium dicendi præceptores, non videntur, sibi ridiculè facere, cùm id, quod aliis pollicentur, ab aliis quærunt. Si, qui se fontes maximos, penitus absconditos, aperuisse dicat, & hoc, sitiens quàm maximè, loquatur, neque habeat [1] qui sitim sedet, non rideatur? Isti cùm non modò dominos se fontium, sed se ipsos fontes esse dicant, & omnium rigare debeant ingenia, non putant fore ridiculum, si, cùm id polliceantur aliis, arescant ipsi siccitate. Chares à Lysippo statuas facere non isto modo didicit, ut Lysippus [2] caput ostenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti: sed omnia coràm magistrum facientem videbat, ceterorum opera vel sua sponte
7 10 te considerare poterat. Isti credunt, eos, qui hæc velint discere, alia ratione doceri posse commodius. Præterea ne possunt quidem ea, quæ sumuntur ab aliis exempla, tam esse accommodata ad artem, quàm propria; propterea quòd in dicendo leviter unusquisque locus plerumque tangitur, ne ars appareat. In præcipiendo expresse conscripta ponere oportet exempla, ut in artis formam convenire possint: & post in dicendo, ne possit ars eminere & ab omnibus videri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam ut magis ars cognoscatur, suis exemplis melius est uti. Postremò hæc quoque res nos duxit ad hanc rationem, quòd [3] nomina rerum Græca, quæ convertimus, ea [4] remota sunt à consuetudine. quæ enim res apud nostros non erant, earum rerum nomina non poterant esse usitata. Ergo hæc asperiora primò videantur necesse est, idque fiet rei, non nostra, difficultate. Reliquùm scripturæ consumetur in exemplis. hæc aliena si posuissemus, factum esset,

1. *Qui sitim sedet.*] Est à Pall. plerisque & Gulielmianis. supra quoque reposui *non ridiculus*, iisdem libris auctoribus. *Grutersus.*

2. *Caput ostenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti.*] Credo editoribus, in vulgatissimis exemplaribus ad hunc modum fere legi, sed ea tanti non erant, ut præ illis contemnerentur meliora. Primo enim in omnibus nostris tribus exhibetur *Praxitela*, quod procul dubio erit in pluribus, & placuisse vetustioribus docent *Socrata* & *Hippocrata*, quos animadvertit in notis ad Gellium nuper editis Pater. Sed eximie præstans ille Mediceus *caput ostenderet Myronium, brachia Praxitela, pectus Polycletium.* Ipsa varietate hoc magnificum & grave. Sic *Aristotelia* in epistolis ad Atticum & Familiares. Sic *Carneadium* in libro 3 de Oratore. *Hesiodium* Bruto c. 4. *Gronov.*

3. *Nomina rerum Græca quæ convertimus.*] In veteribus libris aut non est vocula *quæ*, aut abolita est prima verbi sequentis syllaba, ut alterutra haberi debeat insiticia. Scribendum vero *Græca cum vertimus.* Idem.

4. *Remota sunt à consuetudine.*] Berichemii codices scripti adjiciunt *Latina.* quod tamen in nullo nostrorum. *Gruter.*

1. *Sunt*

esset, ut, quod commodius esset in hoc libro, id nostrum non esset; quod asperius, & inusitatum, id propriè nobis attribueretur. Ergo hanc quoque incommoditatem fugimus. His de causis, cùm artis inventionem Græcorum probassemus, exemplorum rationem secuti non sumus.

Nunc tempus postulat, ut ad elocutionis præcepta transeamus. Bipertita erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primùm dicemus, quibus in generibus semper omnis oratoria elocutio debeat esse. Deinde ostendemus, quas res semper
habere debeat. [1] Sunt igitur tria genera, quæ nos figuras ap- 8
pellamus, in quibus omnis oratio non vitiosa consumitur; 11
unam gravem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam vocamus. Gravis est, quæ constat ex verborum gravium [2] lævi & ornata constructione. Mediocris est, quæ constat ex humiliore, neque tamen ex infima & pervulgatissima [3] verborum dignitate. Attenuata est, quæ demissa est usque ad usitatissimam puri sermonis consuetudinem. [4] In gravi figura consumetur oratio, si quæ cujusque rei poterunt ornatissima verba reperiri, sive propria, sive translata, sive extranea, [5] ad unamquamque rem accommodabuntur: &, si

1. *Sunt igitur tria genera, quæ nos figuras.*] Non debuit hîc taceri ab illis, qui sic primo ediderunt, hanc lectionem ab ipsis fuisse compositam, quum in MSStis libris sit gemina, vel, *Figuræ orationis sunt tres, quas figuras alii genera nominaverunt.* vel, *Figuræ orationis sunt tres*, (quibus rubrica præmissis subnectitur) *sunt igitur tria genera, quæ genera nos figuras appellamus.* Unde si aliud nihil, in hoc temere eos peccasse intelligas, quod genus loquendi placitissimum auctori corruperint, & repetitionem illam *figuræ quas figuras*, vel *genera quæ genera* velut odiosam vitantes non dubitarint abigere vocem, quam prorsus fuisse ortam ab calamo Ciceronis vel Cornuficii probant illa, *earum rerum aliquid, quarum rerum causa* 2, 30; *quarto libro, quem tibi librum* 3, 1; *in eo genere, quod genus* 3, 22; & talia infinita. Ita mox cap. 9 *non denique ullam rem, quæ res pertinet*, vel *pertineat*, ut alii. Ubi rursum obviavit Gruterus, sed temere. *Gronov.*

2. *Lævi & ornata.*] Ita Pal. quart. sext. Bruil. nam tert. *levi.* vulgò *magna & ornata.* Gruter.

3. *Verborum dignitate.*] Aut Gulielmius, aut sanè Wouverius, contra libros scribendum censebat *indignitate.* Idem,

4. *In gravi figura consumetur oratio.*] Ita plerique è nostris, item Gulielmiani, nisi quod Bruileriensis, *consummabitur.* vulgata, *In gravi consumetur oratio figura.* admodum turbatè. *Idem.*

.5 *Ad unamquamque rem accommodabuntur.*] Ex scriptis unus *in unamquamque rem*, Medicæus cum altero, *unamquamque in rem.* An id mutari debuit? Utique dixit 1, 7 *in plures causas accommodari*, quod etiam habes 1 Invent. 18. 2, 16. *ut in omnes eadem fere possint accommodari.* 11 Invent. 14. *Aut in omnes ejusdem generis aut in plerasque causas accommodata.* Et ibidem cap. 51. *Quæ in judiciale causarum genus accommodantur.* Gronov.

si graves sententiæ, [1] quæ in amplificatione, & commiseratione tractantur, eligentur: &, si exornationes sententiarum, aut verborum, quæ gravitatem habebunt, de qui-
11 bus post dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum: Nam quis est vestrûm, judices, qui satis idoneam possit in eum pœnam excogitare, qui prodere hostibus patriam cogitarit? quod maleficium cum hoc scelere comparari, quod huic maleficio dignum supplicium potest inveniri? In iis, qui violassent ingenuum, matremfamiliàs constuprassent, pulsassent aliquem, aut postremò necassent, maxima supplicia majores nostri consumserunt: huic truculentissimo, ac nefario facinori singularem pœnam non reliquerunt. Atque in aliis maleficiis ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato injuria pervenit; hujus sceleris qui sunt affines, uno consilio universis civibus atrocissimas calamitates machinantur. O feros animos! ô crudeles cogitationes! ô derelictos homines ab humanitate! [2] quid agere ausi sunt, aut cogitare potuerunt? quo pacto hostes, revulsis majorum sepulcris, dejectis mœnibus, ovantes irruerent in civitatem: quo modo deûm templis spoliatis, optimatibus trucidatis, aliis arreptis in servitutem, [3] matribusfamiliàs & ingenuis sub hostilem libidinem subjectis, urbs acerbissimo concidat incendio conflagrata: qui se non putant, id, quod voluerint, ad exitum perduxisse, nisi sanctissimæ patriæ miserandum scelerati viderint cinerem. Nequeo verbis consequi, judices, indignitatem rei: sed negligentiùs id fero, quia [4] vos mei non indigetis. Vester enim vos animus amantissimus reipublicæ facilè edocet, ut eum, qui for-

---

1. *In amplificatione & quæ commiseratione tractantur.*] Ridiculos sane simios! Nam quum in Gruteriana voces illæ, ut suspicor, typorum vitio lapsantes ad hunc modum aberravissent, id ut de industria factum & velut seriem ab ipso auctore datam sequuntur editio nupera Leidensis, Londinensis & Basileensis, quum ab antiquitus editis, etiam ab Lambino, non discrepent scripti libri, exhibentes sicut ego nunc collocavi, nempe *quæ in amplificatione & commis. tractantur*. Gron.

2. *Qui agere ausi sunt aut cogitare potuerunt.*] Hoc quoque cavendum, ne serpat. Nam quum sic nescio unde contigisset in Gruteriana, Londinenses retenta lectione deleverunt distinctionem post τὸ *potuerunt*. Scias licet, lector, in omnibus ante editis atque adeo etiam scriptis exstare *Quid agere ausi sunt aut cogitare potuerunt?* Id revocavi. Et est longe efficacius. nam in mox sequentibus subintelligi debet *nempe*, estque gravis exaggeratio per enumerationem. *Idem.*

3. *Matribusfamilias & ingenuis.*] Præposuit Lambinus *virginibus*, superflue. nam latet ea vox sub illo *ingenuis:* quo intelliguntur & pueri simul & puellæ. *Gruter.*

4. *Vos mei non indigetis.*] MSSti tamen nostri omnes *non egetis*. Gron.

1. Si

fortunas omnium voluerit prodere, præcipitem perturbetis ex ea civitate, quam ipse spurcissimorum hostium dominatu
nefario voluerit obruere. In mediocri figura versabitur ora- 9
tio, [1] si hæc, ut ante dixi, aliquantulum demiserimus, neque 13
tamen ad infimum descenderimus, sic: Quibuscum bellum gerimus, judices, videtis; cum sociis, qui pro nobis pugnare, & imperium nostrum nobiscum simul virtute & industria conservare soliti sunt. Hi cùm se, & opes suas, & copiam necessariorum norunt; tum verò nihilominus propter propinquitatem, & omnium rerum societatem, quid in omnibus rebus populus Romanus posset, [2] scire & æstimare poterant. Hi, cùm deliberassent nobiscum bellum gerere, quæso, quæ res erat, qua freti bellum suscipere conarentur, cùm multo maximam sociorum partem in officio manere intelligerent? cùm sibi non multitudinem militum, non idoneos imperatores, non pecuniam publicam præstò esse viderent? non denique ullam rem, quæ pertineat ad bellum administrandum? Si cum finitimis de finibus bellum gererent; si totum certamen in uno prœlio positum putarent: tamen omnibus rebus instructiores, ac paratiores venirent; nedum illud imperium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges, nationes, partim vi, [3] partim voluntate consenserunt, cùm aut armis, aut liberalitate à populo Romano superati essent, ad se transferre tantulis viribus conarentur. Quæret aliquis. Quid Fregellani, non sua sponte conati sunt? Eo quidem minus isti facilè conarentur, quo, illi quemadmodum descissent, videbant. Nam rerum imperiti, qui uniuscujusque rei de rebus antè gestis exempla petere non possunt, ii per imprudentiam facillimè deducuntur in fraudem. at ii, qui sciunt, quid aliis acciderit, facilè ex aliorum eventu, suis rationibus possunt providere. Nulla igitur re inducti, nulla spe freti arma sustulerunt? Quis hoc credat, tantam amentiam quemquam tenuisse, ut imperium populi Romani tentare

1. *Si hæc, ut ante aliquantulum demiserimus.*] Hic quoque tres eædem istæ succenturiant errori Gruterianæ editionis, in qua sic legitur; quibus tamen hîc venia tanto impetrabilior, quod ipse Gruterus cœce hic sequutus sit Lambinum, quem caute reliquerat jam Gothofredus. Sed cuperem monstrari mihi, ubi ante aliquantulum demiserit. Itaque reduxi neglectum verbum ex editis & scriptis simul omnibus *dixi* & sententiam absolutam reddidi. *Gron.*

2. *Scire & æstimare poterant*] Immo *existimare*, quod testor esse in tribus scriptis, hoc est, judicare & comprehendere, vulgari more confundendi hæc duo verba. Vide paterna ad Livium & notavit jam quoque Lambinus. Mox etiam MSS. *instructiores & apparatiores*. Idem.

3. *Partim voluntate consenserunt.*] Lambiniana *concesserunt*, quod & in Suffridi nostri libris, & melius videtur. *Gruter.*

1. *Ali-*

tare auderet, nullis copiis fretus? Ergo [1] aliquid fuisse necesse est. quid aliud, nisi id, quod dico, potest esse? In attenuato figuræ genere, quod ad infimum, & quotidianum sermonem demissum est, hoc erit exemplum. Nam, ut forte hic in balneas venit, cœpit, postquàm perfusus est, defricari. Deinde, ubi visum est, ut in alveum descenderet, ecce ibi iste de transverso, Heus, inquit, adolescens, pueri tui modò me pulsaverunt; satisfacias oportet. Hic, qui id ætatis ab ignoto præter consuetudinem appellatus esset, erubuit. Iste clariùs eadem, & alia dicere cœpit. Hic vix tandem inquit, Sine me considerare. Tum verò iste cœpit clamare voce ista, [2] quæ vel facilè cuivis [3] rubores elicere posset: Ita petulans es, atque acer, [4] ut ne ad solarium quidem idoneus, ut mihi videtur, sed ponè scenam, & in ejusmodi locis exercitatus sis. Conturbatus est adolescens; nec mirum, cui etiam nunc pædagogi lites ad auriculas versarentur, imperito ejusmodi conviciorum. Ubi enim iste vidisset scurram exhausto rubore, qui se putaret nihil habere, quod de existimatione perderet, ut omnia sine famæ detrimento facere posset? Igitur genera figurarum ex ipsis exemplis intelligi poterunt. Erit enim & attenuata verborum constructio quædam, & item alia in gravitate, alia posita in mediocritate. Est autem cavendum, ne, dum hæc genera consectamur, in finitima & propinqua vitia veniamus. Nam gravi figuræ, quæ laudanda est, propinqua est ea, quæ fugienda est, quæ rectè videbitur appellari, si [5] sufflata nominabitur. Nam ut corporis bonam habitudinem tumor imitatur sæpe; ita gravis oratio sæpè imperitis videtur ea, quæ turget, & inflata est, cùm aut novis, aut priscis verbis, aut duriter aliunde translatis, aut gravioribus, quàm res postulat, aliquid dicitur, hoc modo: Nam qui perduellionibus venditat patriam, non satis supplicii dederit, si præceps in Neptunias depultus erit lacunas. Pœnitet igitur istum, qui montes belli fabricatus est, campos sustulit pacis. In hoc genus plerique cum declinassent, & ab eo, quò profecti sunt, aber-

1. *Aliquid fuisse necesse est.*] MSS. tres *necessarium*. Gronov.

2. *Quæ vel facile cuivis*] Sic duo codices scripti è nostris, quum Medicæus *quæ perfacile cuivis*. Omnes interim *vix tamen*. Gronov.

3 *Rubores elicere.*] Est à conjectura Ranconeti, cum perstaret in manusc. omnibus *ejicere*. neque devertunt Pall. Suffridi tamen præ se ferunt, *injicere*. quod placuit Gulielmio. *Gruter*.

4. *Ut ne ad solarium quidem &c. sed pone scenam & hujusmodi.*] Hæc est scriptura meliorum Pall. nisi quòd quartus adhuc habeat *exercitate;* ubi vulgo *exercitatus sis*. sed & illud *pone* invenit item in suis Petrejus noster. Eratque in Br. *penes*. recepta lectio, *penes scenam*. locum istum explicamus in Suspicionum libellis. *Idem*.

5. *Sufflata*] MSSti nostri tres *Suffulta*. Gronov.

1. Ab

aberraverunt, & specie gravitatis falluntur, nec prospicere
possunt orationis tumorem. Qui in mediocre genus orationis 11
profecti sunt, si pervenire eò non poterunt, errantes perve- 16
niunt [1] ad confine genus ejus generis, [2] quod appellamus fluctuans, & dissolutum; eò quòd sine nervis, & articulis fluctuat huc & illuc, [3] nec potest confirmatè, neque viriliter sese expedire. Id est hujusmodi: Socii nostri cùm belligerare nobiscum vellent, profectò ratiocinati essent etiam atque etiam, quid possent facere, si quidem sua sponte facerent, & non haberent hic adjutores multos, & malos homines, & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt agere. Non potest hujusmodi sermo tenere attentum auditorem. diffluit enim totus, neque quicquam comprehendens perfectis verbis amplectitur. Qui non possunt in illa facetissima verborum attenuatione commodè versari, veniunt ad aridum & exsangue genus orationis, quod non alienum est exile nominari, cujusmodi est hoc: Nam istic ille [4] ad balneas accessit; ad hunc postea dicit, hic tuus servus me pulsavit. Posteà dicit hic illi, considerabo. Pòst ille huic convicium fecit, & magis magisque præsentibus multis clamavit. Frivolus hic quidem jam, & illiberalis est sermo. Non enim adeptus est id, quod habet attenuata figura, puris verbis & electis compositam orationem. Omne genus orationis, & grave, & mediocre, & attenuatum, dignitate afficiunt exornationes, de quibus pòst loquemur: quæ si raræ disponentur, distinctam, sicuti coloribus; si crebræ collocabuntur, oblitam reddunt orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, ut gravem mediocris, mediocrem excipiat attenuata. Deinde identidem commutentur, ut facile satietas varietate vitetur. Quoniam, quibus in generibus 12
elocutio versari debeat, dictum est, videamus nunc, quas res 17
debeat habere elocutio commoda, & perfecta. Quæ maximè admodum oratori accommodata est, tres res in se debet habere,

1. *Ad confine genus ejus generis.*] Palat. pr. & tert. non habent illud *genus*, exstatque in Bruil. *ad confinenm ejus generis*; quod pronum est mutare cum Gulielmio in *confinium*. Gruter.

2. *Quod appellamus fluctuans & dissolutum.*] Palat. quint. & Fabr. respuunt *fluctuans &c.* ceteri verò Pall. excludunt, *& dissolutum* retento illo *fluctuans*. & malim sanè primum. *Idem.*

3. *Nec potest confirmatè, neque viriliter.*] Scripsi ita cum Pal. quarto & Bruil. ac Fabr. vulgata; *nec potest confirmare, nec viriliter.* nam Lambinus quidem reposuit, *nec potest sese confirmare, nec* verum præter libros nostros. *Idem.*

4. *Ad balneas accessit.*] MSSti omnes *in balneas*. Et utique dicit etiam Cicero *accedere in Macedoniam, in provinciam, in fundum, in oppidum, in funus, in senatum.* Miror id Lambino non visum, qui hic alia notat in margine. *Gronov.*

bere, elegantiam, compositionem, dignitatem. Elegantia est, quæ facit, ut unumquidque purè, & apertè dici videatur. hæc distribuitur in Latinitatem, & explanationem. Latinitas est, quæ sermonem purum conservat, ab omni vitio remotum. Vitia in sermone, quo minùs is Latinus sit, duo possunt esse; Soloecismus, & Barbarismus. Soloecismus est, cùm verbis pluribus consequens verbum superiori non accommodatur. Barbarismus est, cùm verbum aliquod vitiosè effertur. Hæc qua ratione vitare possimus, in arte Grammatica [1] dilucidè discemus. Explanatio est, quæ reddit apertam & dilucidam orationem. Ea comparatur duabus rebus, usitatis verbis, & propriis. Usitata sunt ea, quæ versantur in sermone, & consuetudine quotidiana. Propria, quæ ejus rei

18 verba sunt, aut esse possunt, qua de loquemur. Compositio est verborum constructio, quæ facit omnes partes orationis æquabiliter perpolitas. Ea conservabitur, si fugiemus crebras vocalium concursiones, quæ vastam atque hiantem orationem reddunt, ut hoc est: Baccæ æneæ amoenissimæ impendebant. & si vitabimus ejusdem litteræ nimiam assiduitatem: cui vitio versus hic erit exemplo. nam hîc nihil prohibet in ,, vitiis, alienis exemplis uti. O Tite, tute, Tati, tibi tanta ,, tyranne tulisti. Et hic ejusdem poëtæ: Quidquam quis- ,, quam cuiquam quod conveniat, neget. Et, si ejusdem verbi assiduitatem nimiam fugiemus. ea est hujusmodi: Nam cujus rationis ratio non extet, ei rationi ratio non est fidem habere. Et, si non utemur continenter similiter cadentibus ,, verbis, hoc modo: Flentes, plorantes, lacrymantes, obtestantes. Et, si verborum transjectionem vitabimus, nisi quæ erit concinna, qua de re posteriùs loquemur, quo in vitio est Lucilius assiduus, ut hoc est in priore libro: Has res ,, ad te scriptas, Luci, misimus, Æli. Item fugere oportet longam verborum continuationem, quæ & auditoris aures, & oratoris spiritum lædit. His vitiis in compositione vitatis,

13 reliquum operis consumendum est in dignitate. Dignitas est, quæ reddit ornatam orationem varietate distinguens. Hæc in verborum & sententiarum exornationem dividitur. Verborum exornatio est, quæ ipsius sermonis insignita continetur perpolitione. Sententiarum exornatio est, quæ non in verbis, sed in ipsis rebus quandam habet dignitatem.

19 Repetitio est, cùm continenter ab uno atque eodem verbo in rebus similibus & diversis principia sumuntur, hoc

1. *Dilucide discemus,*] Pall. tres *dicemus*. exemplaria examinata Suffrido nostro, item Fabr. & Br. *dicimus*. rectè putabat emendari Gulielmius *discimus*. Gruter.

hoc modo: Vobis istud attribuendum est, vobis gratia habenda, vobis res ista erit honori. Item, Scipio Numantiam sustulit, Scipio Karthaginem delevit, Scipio pacem peperit, Scipio civitatem servavit. Item, Tu in forum prodire, tu lucem conspicère, tu in horum conspectum venire conaris? Audes verbum facere? audes quidquam ab istis petere? audes supplicium deprecari? Quid est, quod possis defendere? quid est, quod audeas postulare? quid est, quod tibi putes concèdi oportere? Non jusjurandum reliquisti? non amicos prodidisti? non parenti manus intulisti? non denique in omni dedecore volutatus es? Hæc exornatio, cùm multum venustatis habet, tum gravitatis & acrimoniæ plurimum. Quare videtur esse adhibenda & [1] ad ornandam & ad augendam orationem. Conversio est, per quam non, ut antè, primum repetimus verbum, sed ad postremum continenter revertimur, hoc modo: Pœnos populus Romanus justitia vicit, armis vicit, liberalitate vicit. Item, ex quo tempore concordia de civitate sublata est, libertas sublata est, fides sublata est, amicitia sublata est, respublica sublata est. Item, C. Lælius homo navus erat, ingeniosus erat, doctus erat, [2] bonis viris & studiosis amicus erat. ergo in civitate primus erat. Item, Nam cùm istos, ut absolvant te, rogas: ut pejerent, rogas: ut existimationem negligant, rogas: ut leges populi Romani tuæ libidini largiantur, rogas.

Complexio est, quæ utramque complectitur exornationem, 14
& hanc, & quàm antè exposuimus, ut & repetatur idem pri- 20
mum verbum sæpius, & crebrò ad idem postremum revertamur, hoc modo: Qui sunt, qui fœdera sæpe ruperunt? Karthaginienses. Qui sunt, qui crudele bellum in Italia gesserunt? Karthaginienses. Qui sunt, qui Italiam deformaverunt? Karthaginienses. Qui sunt, qui sibi postulant ignosci? Karthaginienses. Videte ergo, quid conveniat eos impetrare. Item, Quem senatus damnarit, quem populus Romanus damnarit, quem omnium existimatio damnarit, eum vos sententiis vestris

1. *Ad ornandam & ad augendam.*] Ita Gruterus, quum ante *ad exornandam & ad aug.* Et juste quidem præpositionem ab eo verbo removit; sed quod penitus sustulit, vix dixerim, an laudari debeat, quum nullum viderim antiquum codicem, in quo non esset *adornandam & ad exaugendam*, ut notat quoque Lambinus. Quam compositionem etsi ignoret Nizolius, quid tamen in ea est vel Cicerone indignum? Utique etiam cap. 24 *ut exaugeatur indignitas rei* MSS. duo. *Gronov.*

2. *Bonis viris & studiosis.*] Palat. quart. sext. item Br. & Fabr. *studiis.* quam varietatem peperit insolentia verbi. rarius enim *studiosum* pro bono & probo dici. Cicero pro Ligario: *Nisi tu eum studiosum & bonum virum judicares.* Gruter.

1. Non

ſtris abſolvetis? Traductio eſt, quæ facit, ut, cùm idem verbum crebriùs ponatur,[1] non modò non offendat animum, ſed etiam concinniorem orationem reddat, hoc pacto: Qui nihil habet in vita jucundius vita, is cum virtute vitam non poteſt colere. Item, Eum tu hominem appellas, qui ſi fuiſſet homo, numquam tam crudeliter vitam hominis petiiſſet. At erat inimicus. ergo inimicum ſic ulciſci voluit, ut ipſe ſibi reperiretur inimicus? Item,[2] Divitias ſine divitum eſſe: tu verò virtutem præfer divitiis. nam ſi voles divitias cum virtute comparare, vix ſatis idoneæ tibi videbuntur divitiæ, quæ virtutis pediſequæ ſint.

21 Ex eodem genere exornationis eſt, cùm idem verbum modò ponitur in hac, modò in altera re, hoc modo: Cur eam rem tam ſtudiosè curas, quæ multas tibi dabit curas? Item,[3] Amari jucundum ſit, ſi curetur, nequid inſit amari. Item, Veniam ad vos, ſi mihi ſenatus det veniam. In his quattuor generibus exornationum, quæ adhuc propoſitæ ſunt, non inopia verborum fit, ut ad idem verbum redeatur ſæpius; ſed[4] ineſt feſtivitas quædam, quæ faciliùs auribus dijudicari,
15 quàm verbis demonſtrari poteſt. Contentio eſt, cùm ex contrariis verbis, aut rebus oratio conficitur, hoc pacto: Habet aſſentatio jucunda principia, eadem exitus amariſſimos affert. Item, Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. Item, In otio tumultuaris, in tumultu ſolus es otioſus. In re fri-

1. *Non modo non offendat animum.*] Monuerat jam diu P. Victorius in notis ad epiſtolas ad Atticum 3, 15 duas priores voces in antiquioribus non eſſe. Non placuit poſteris eum audire, quod excuſare illos poſſe crediderim per alios ſcriptos codices, in quibus eas reperiebant. Id mihi indicium eſt non fuiſſe eis ad manum codices primæ notæ. Nam Longobardicus ille Medicæus plane omittit has voces, quum duo minore ætate turbent, alio exhibente *ut modo non*, cui primæ voci τὸ *non* ſuperſcriptum eſt, alio eraſæ veteri lectioni inſcriptum habente *dum modo non*. Gronov.

2. *Divitias ſine divitum eſſe, tu vero virtutem præfer.*] Adverſativa *vero* abeſt ab Medic. Et hoc ſufficit eam ab aliis interjectam ad connexionis commoditatem, ut videtur illis. Sed non ſic antiquis. Quid enim aliud eſt? *Bella gerant fortes, tu, Pari, ſemper ama.* Et Poeta alter, quum alias artes juberet ſinere aliarum gentium eſſe, *Tu regere imperio populos, Romane, memento.* 4, 50 *Tu illo plures mittas oportet.* Scipio ad Hannibalem *Quidnam tu diceres, ſi me viciſſes,* apud Livium 35, 14. in quibus locis illud *vero* videretur quoque futurum valde commodum. *Idem.*

3. *Amari jucundum ſit.*] Sic Pal. quart. & ſext. alluditque Br. in quo *Amare juc. ſit.* vulgo erat, *amari jucundum eſt.* minus efficaciter. *Grut.* Et tamen unice ac neceſſario ad conſtituendum carmen, quale videtur hoc fuiſſe; etſi in Medicæo legatur, *nam amare jocundum eſt ſi curetur nequid inſit amare.* Gronov.

4. *Ineſt feſtivitas quædam.*] In nullo ſcripto reperi iſtud *quædam.* Idem.

1. *Fri-*

frigidissima cales, in ferventissima [1] friges. Tacito cùm opus est, clamas: ubi loqui convenit, obmutescis. Ades? abesse vis: abes? reverti cupis. In pace bellum quæritas: in bello pacem desideras. In concione de virtute loqueris, in prœlio præ ignavia tubæ sonitum perferre non potes. Hoc genere si distinguemus orationem, & ornati & graves poterimus esse.

Exclamatio est, quæ conficit significationem doloris, aut 22
indignationis alicujus, per hominis, aut urbis, aut loci aut rei cujuspiam compellationem, hoc modo: Te nunc alloquor, Africane, cujus mortui quoque nomen splendori ac decori est civitati. Tui clarissimi nepotes suo sanguine aluerunt inimicorum crudelitatem. Item, O perfidiosæ Fregellæ, quàm facilè scelere vestro contabuistis! ut, cujus nitor urbis Italiam nuper illustravit, ejus nunc vix fundamentorum reliquiæ maneant. Item, Bonorum insidiatores latrocinio vitam innocentissimi cujusque petistis: tantamne ex iniquitate judiciorum vestris calumniis assumitis facultatem? Hac exclamatione si loco utemur, & rarò, & cùm rei magnitudo postulare videbitur; ad quam volemus indignationem animum auditoris adducemus. Interrogatio non omnis gravis est, neque concinna, sed hæc, quæ, cùm enumerata sunt ea, quæ obsunt causæ adversariorum, confirmat superiorem orationem, hoc pacto: Cùm igitur hæc omnia faceres, diceres, administrares, utrùm animos sociorum ab republica removebas, & alienabas, an non? &, [2] utrùm aliquem exornari oportuit, qui ista prohiberet, ac fieri non sineret, an non?

Ratiocinatio est, per quam ipsi à nobis rationem poscimus, 16
quare quidque dicamus, & crebrò nosmet à nobis petimus 23
uniuscujusque propositionis explanationem. Ea est hujusmodi: Majores nostri siquam unius peccati mulierem damnabant, simplici judicio multorum maleficiorum convictam putabant, quo pacto? quoniam, quam impudicam judicarant, eam veneficii quoque damnatam existimabant. Quid ita? quia necesse est, eam, quæ suum corpus addixerit turpissimæ cupiditati, timere permultos. Quos istos? virum, parentes, ceteros, ad quos videt sui dedecoris infamiam pertinere. Quid postea? quos tantopere timeat, eos necesse est, ut, quoquo modo possit, veneficio petat. Cur? quia nulla potest honesta ratio

1. *Friges.*] Medicæus *frigescis*. Gron.

2. *Utrumne aliquem exornare oportuit*] Sic retinuerunt Lambinus & Gruterus ex quibusdam anterioribus, quum Victorii Stephanica habeat *utrum aliquem*, quam lectionem in tribus MSS. observo. Et sane, cur modo dixit, *utrum animos .. removebas?* Itaque hoc restitui. Sed etiam Medicæus *ista aut probiberet*. An scripsit *à vi probiberet?* ut, *ab armatorum impetu virginem probibere*, dixit de Claris Orat. in fine. *Idem*.

3. Quia

ratio retinere eam, quam magnitudo peccati facit timidam, intemperantia audacem, natura muliebris inconsideratam. Quid veneficii damnatam? quid? putabant impudicam quoque necessario. Quare? quia nulla facilius ad id maleficium causa, quàm turpis amor, & intemperans libido commovere potuit: cùm, cujus animus mulieris esset corruptus, ejus corpus castum esse non putaverunt. Quid in viris? idemne hoc observabant? minime. Quid ita? quia viros ad unumquodque maleficium singulæ cupiditates impellunt: mulieres ad omnia maleficia cupiditas una ducit. Item, Bene majores nostri hoc comparaverunt, ut neminem regem, quem armis cepissent, vita privarent. Quid ita? quia, quam nobis facultatem fortuna dedisset, iniquum erat in eorum supplicio consumere, quos eadem fortuna paullo antè in amplissimo statu collocarat. Quid quòd exercitum contrà duxit? desino meminisse. Quid ita? quia viri fortis est, qui de victoria contendant, eos hostes putare; [1] qui victi sunt, eos homines judicare, ut possit bellum fortitudo minuere, pacem humanitas augere. At ille, si vicisset, num idem fecisset? non profectò tam sapiens fuisset. [2] Quid igitur ei parcis? quia talem stultitiam contemnere, non imitari consuevi.

24 Hæc exornatio ad sermonem vehementer accommodata est, & [3] animum auditoris retinet attentum, tum venustate
17 sermonis, tum rationum exspectatione. Sententia est oratio sumta de vita, quæ aut quid sit, aut quid esse oporteat in vita, breviter ostendit, hoc modo: [4] Difficile est primùm virtutes revereri, qui semper secunda fortuna sit usus. Item, Liber is est existimandus, qui nulli turpitudini servit. Item, Egens æquè est is, qui non satis habet, & is, cui nihil satis potest esse. Item, Optima vivendi ratio est eligenda. eam jucundam consuetudo reddet. Hujusmodi sententiæ simplices, non sunt improbandæ, propterea quòd habet brevis expositio, si rationis nullius indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque probandum est genus sententiæ, quod confirmatur sub-

1. *Quia victi sunt.*] Nauci non est (monendum tamen, ut caveatur posthac) quod Gruteriana ex aliis, ex ista Londinensis & Basileensis admiserunt, hanc nempe lectionis ineptiam, quum alii habeant *qui victi*, quod est quoque in libris scriptis, & ipsa ratio postulat. *Gron.*

2. *Quid igitur ei parcis.*] MSSti omnes nostri *cur igitur*. Idem.

3. *Animum auditoris retinet attentum.*] Ita plures Pall. & Br. nam Fabr. *continet*. prius cusi *reddit*. Gruter.

4. *Difficile est primum virtutes revereri.*] Est hoc à Gulielmianis omnibus ac Pal. pr. tert. quint. antea cusi *virtutem*; nisi quod Lambinus adhæserit conjecturæ Ranconeti *plurimum virtutem*. non necessario; nam *primum* notat heic *in primis*, *ante omnia*. Idem.

1. *Sub-*

subjectione rationis, hoc modo: Omnes bene vivendi rationes in virtute sunt collocandæ, propterea quod sola virtus in sua potestate est; omnia præter eam [1] subjecta sunt fortunæ dominationi. Item, Qui fortunis alicujus inducti amicitiam ejus secuti sunt, hi, simul ac fortuna dilapsa est, devolant omnes. Cùm enim recessit ea res, quæ fuit consuetudinis causa, nihil superest, quare possint in amicitia retineri. Sunt item sententiæ, quæ dupliciter efferuntur [2] sine ratione, & cum ratione. hoc modo sine ratione: Errant, qui in prosperis rebus omnes impetus fortunæ se putant fugisse. Sapienter cogitant, qui temporibus secundis casus adversos reformidant.

Cum ratione, hoc pacto: Qui adolescentium peccatis ignosci putant oportere, falluntur, propterea quòd [3] ætas illa non 17
est impedimento bonis studiis. at hi sapienter faciunt, qui adolescentes maximè castigant, ut, quibus virtutibus omnem vitam tueri possunt, eas in ætate maturissima velint comparare. Sententias interponi raro convenit, ut rei actores, non vivendi præceptores esse videamur. cùm ita interponentur, multum afferent ornamenti. [4] Nam necesse est animo eam comprobet tacitus auditor, cùm ad causam videat accommodari rem certam, ex vita & moribus sumtam. Contrarium, 18
idem ferè est, quod contentio. Contrarium est, quod ex rebus

1. *Subjecta sunt fortunæ dominationi.*] Nihil moror, si sic priores invenerunt in scriptis; eademque constructio est IV, 40. Sed ex Medicæo notatum inveniens *dominatione*, nec quidquam amplius, & ideo consulens alios, video in omnibus duobus *sub fortunæ dominatione*. Forsan hoc maluit, qui supr. cap. 8 dicere maluit *ingenuis sub hostilem libidinem subjectis*. Adde Nizoliana. IV, 2 *unumquodque genus exemplorum sub singulos artis locos subjicere*. Invent. I, 52 *Unum sub aspectum subjiciuntur*. Gronov.

2. *Sine ratione, & cum ratione.*] Verba isthæc addidi ex auctoritate Pal. pr. ac tertii. reliquis exciderunt, ob repetitionem vocum similium. *Gruter.*

3. *Ætas illa non est impedimento.*] Particulam negativam, etsi agnoscant alii, non tamen video esse in optimo Medicæo, & forsan auctor non addidit, quoniam in his videntur illi constituere causam, cur putent oportere ignosci, scilicet, quia ætas illa attendere bonis exercitiis & liberali meditationi nequit, & ipsius ætatis vitium obstat disciplinis, ut sic sine ipsorum adolescentum culpa fiat, quod non discant, & quod peccent. *Gronov.*

4. *Nam necesse est animo eam comprobet tacitus auditor.*] Mirum si ita invenerint in scriptis codicibus viri docti. Certe ex Medicæo notatum video primam voculam in eo non esse. Præterea duo MSSti *Necesse est enim probet eam*, qui ordo quoque est in Medicæo, servante tamen compositum, & hanc veram scripturam censeo, maxime quum & *tacitus* & *animo facere* toties in Cicerone occurrant, sed nunquam juncta. in lege Manilia: *qui à diis tot & tantas res tacitus auderet optare*. & alterutrum sufficit. Quod ut pateat, ecce egregia verba Livii 34, 31. *Tacitus eventum fortunæ meæ exspectassem. nunc imperare animo meo nequivi*. Idem.

1. E

bus diversis duabus, alteram breviter & facilè confirmat, hoc pacto: Nam, qui suis rationibus inimicus fuerit semper, eum quomodo alienis rebus amicum fore speres? [1] Et item, Nam, quem in amicitia perfidiosum cognoveris, eum quare putes inimicitias cum fide habere posse? Et, Qui privatus intolerabili superbia fuerit, eum commodum, & sui cognoscentem videre in potestate [2] quis speret? Et, Qui in sermonibus & conventu amicorum verum dixerit numquam, eum sibi in concionibus credis à mendacio temperaturum? Item, Quos ex collibus dejecimus, cum iis in campo metuimus dimicare? Qui cùm plures erant, paucis nobis exæquari non poterant; hi postquàm pauciores sunt, metuimus, ne sint superiores?

16 Hoc exornationis genus, [3] brevibus & continuatis verbis perfectum esse debet, & cùm commodum est auditu, propter brevem & absolutam conclusionem; tum verò vehementer, id, quod opus est oratori, comprobat contraria re, & ex eo, quod dubium non est, expedit illud, quod dubium est, ut aut dilui non possit, aut multo difficillimè possit.

19 Membrum orationis appellatur res breviter absoluta sine totius sententiæ demonstratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo: Et inimico proderas. id est unum, quod appellatur membrum: deinde hoc excipiatur oportet ab altero; Et amicum lædebas. [4] Ex duobus membris hæc exornatio potest constare: sed commodissima & absolutissima est, quæ ex tribus constat, hoc pacto: Et inimico proderas, & amicum lædebas, & tibi ipsi non consulebas. Item, Nec reipublicæ consuluisti, nec amicis profuisti, nec inimicis restitisti. Articulus dicitur, cùm singula verba intervallis distinguuntur cæsa oratione, hoc modo: Acrimonia, voce, vultu adversarios perterruisti. Item, Inimicos invidia, injuriis, potentia, perfidia sustulisti. Inter hujus generis, & illius superioris vehementiam hoc interest, quòd illud tardiùs & rariùs venit, hoc crebriùs & celeriùs pervenit. Ita-

1. *Et item*] In nullo codice est copulativa. *Gron.*

2. *Quis speret.*] In MS. uno *quid speres*, alter *qui speres*, quæ videtur integrior lectio, etsi Medicæus hic singularis, *videre poteris in potestate;* quasi illud *poteris* notaret, speres fore ut unquam posses. Idem mox habet *verum non dixerit unquam*, quod sane videntur velle & alii, & *credas*. Idem.

3. *Brevibus & continuatis verbis.*] Brevia admodum esse hæc verba nullus video, quum tot sint, quot ad sententiæ integritatem requiruntur. Sane multum præfero, quod est in scriptis tribus *breviter*. Idem.

4. *Ex duobus membris hæc exornatio.*] Sic posteriores, quum priores haberent editum vel *membris his*, vel *membris solis*, ut Stephanica Victorii. Sed in omnibus tribus scriptis invenio *ex duobus mem-*

Itaque in illo genere, ex remotione brachii, & contortione dexteræ gladius ad corpus afferri; in hoc autem crebro & celeri vulnere corpus consauciari videtur.

Continuatio est densa & continens frequentatio verborum 27
cum absolutione sententiarum. Ea utemur commodissimè tripertitò; in sententia, in contrario, in conclusione. In sententia, hoc pacto: Ei non multùm potest obesse fortuna, qui sibi firmius in virtute, quàm in casu, præsidium collocavit. In contrario, hoc modo: Nam si quis spei non multùm collocarit in casu, quid est, quod ei magnopere casus obesse possit? In conclusione, hoc pacto: Quòd si in eos plurimùm fortuna potest, qui suas rationes omnes in casum contulerunt; non sunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominationem. In his tribus generibus ad continuationis vim adeò frequentatio est necessaria, ut infirma facultas oratoris videatur, nisi sententiam, & contrarium, & conclusionem [1] frequentibus efferat verbis. Sed & aliàs quoque nonnunquam non alienum est, tametsi necesse non est, eloqui res aliquas per hujuscemodi continuationes. Compar 20
appellatur, quod habet in se membra orationis, de quibus antè diximus, quæ constant ex pari ferè numero syllabarum. Hoc non de enumeratione nostra fiet: (nam id quidem puerile est,) sed tantum affert usus & exercitatio facultatis, ut animi quodam sensu par membrum superiori referre possimus, hoc modo: In prœlio mortem pater oppetebat, domi filius nuptias comparabat; hæc omnia graves casus administrabant. Item, [2] Alii fortuna felicitatem dedit, huic industria virtutem comparavit.

In hoc genere sæpe fieri potest, ut non planè par sit nume- 28
rus syllabarum, & tamen esse videatur, si una aut etiam altera syllaba est alterum brevius: aut si, cùm in altero plures sunt, in altero longior, aut longiores, plenior, aut pleniores syllabæ erunt: ut longitudo, aut plenitudo harum, multitudinem alterius assequatur & exæquet. Similiter cadens exornatio dicitur, cùm in eadem constructione verborum, duo aut plura sunt verba, quæ similiter iisdem casibus efferuntur, hoc modo: Hominem laudas egentem virtutis, abun-

---

membris suis hac. Quod cur mutetur, non intelligo, quum sit percommodum & elegans; duobus membris, quæ sunt ei propria & naturalia, quæ habere minimum semper solet. Mox Medicæus *tibi non consulebas*, sine τῷ *ipsi*. Idem.

1. *Frequentibus efferat verbis.*] Alii ediderunt *afferat*. Sed Medicæus cum alio *efferat*. Idem.

2. *Alii fortuna felicitatem.*] Haud aliter Pal. sec. quar. quin. sextus. & Bruil. hactenus impressi *Illi fortuna*. Gruter.

abundantem felicitatis. Item, Cujus omnis in pecunia ſpes eſt, ejus à ſapientia eſt animus remotus. Diligentia comparat divitias, negligentia corrumpit animum; & tamen cùm ita vivit, neminem præ ſe ducit hominem. Similiter deſinens eſt, cùm, tametſi caſus non inſunt in verbis, tamen ſimiles exitus ſunt, hoc pacto: Turpiter audes facere, nequiter ſtudes dicere. Vivis invidioſè, delinquis ſtudioſè, loqueris odioſe. Item, Audacter territas, humiliter placas. Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in caſus ſimilitudinè verſatur, inter ſe vehementer conveniunt: & ea re, qui his bene utuntur, plerumque ſimul ea collocant in iiſdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet: Perditiſſima ratio eſt amorem petere, pudorem fugere; diligere formam, negligere famam. Hîc & ea verba, quæ caſus habent, ad caſus ſimiles; & illa, quæ non habent, ad ſimiles exitus veniunt.

21 Annominatio eſt, cùm ad idem verbum & idem nomen
19 acceditur commutatione unius litteræ aut litterarum, ſyllabæ aut ſyllabarum; aut ad res diſſimiles ſimilia verba accommodantur. Ea multis & variis rationibus conficitur. Attenuatione, aut complexione ejuſdem litteræ, ſic: Hic, qui ſe magnificè jactat, atque oſtentat, veniit à te antè, quàm Romam venit. Ex contrario: Hic, [1] quos homines alea vicit, eos ferro ſtatim vincit. Productione ejuſdem litteræ, hoc modo: Hunc avium dulcedo ducit ad avium. Brevitate ejuſdem litteræ, hoc modo: Hic tametſi videtur eſſe honoris cupidus, tamen non tantum curiam diligit, quantum Curiam. Addendis litteris, hoc pacto: Hic ſibi poſſet temperare, niſi amori mallet obtemperare. Demendis litteris, ſic: Si lenones, tanquam leones vitaſſet, vitæ ſe tradidiſſet. Transferendis litteris, ſic: Videte, judices, utrùm homini navo, an vano credere malitis. Item, Nolo eſſe laudator, ne videar adulator. Commutandis, hoc modo: Deligere oportet, quem velis diligere. Hæ ſunt annominationes, quæ in litteratura, [2] brevi commutatione, aut productione, aut tranſlatione, aut aliquo hujuſmodi genere verſantur.

22 Sunt autem aliæ, quæ non habent tam propinquam in verbis
30 ſimilitudinem, & tamen diſſimiles non ſunt; quibus de generibus unum eſt hujuſmodi: Quid veniam, qui ſim, quare veniam, quem inſimulem, cui proſim, quem poſtulem, bre-

vi

1. *Quos homines alea vicit.*] Sequor Pall. & Bru. ac Fabr. nam vulgati, *vincit*. Gron.

2. *Brevi commutatione aut productione*] Revocavi ſcripturam editionum antiquatarum Pall. confirmatam libris, item Br. & Fabr. nam Victorius maluerat, *commutatione, brevitate, aut productione*. Idem.

1. *Cum*

vi cognoſcetis. Nam hîc eſt in quibuſdam verbis quædam ſimilitudo non tam affectanda, quàm illæ ſuperiores, ſed tamen adhibenda nonnunquam. Alterum genus hujuſmodi: Demus operam, Quirites, ne omnino Patres Conſcripti circumſcripti putentur. Hæc annominatio accedit magis ad ſimilitudinem, quàm ſuperior: ſed minus, quàm illæ ſuperiores: propterea quòd non ſolùm additæ, ſed uno tempore demtæ quoque litteræ ſunt. Tertium genus eſt, quod verſatur in caſuum commutatione, aut unius, aut plurium nominum.

Unius nominis, hoc modo: Alexander Macedo ſummo 31
labore animum ad virtutes à pueritia confirmavit. Alexandri virtutes per orbem terræ [1] cum laude & gloria ſunt. Alexandrum omnes, ut maximè metuerunt, item plurimùm dilexerunt. Alexandro ſi vita longior data eſſet, [2] Oceanum manus Macedonum tranſvolaſſet. Variè hîc unum nomen in commutatione caſuum volutatum eſt. Plura nomina caſibus commutatis, hoc modo faciunt annominationem: Ti. Gracchum rempublicam adminiſtrantem indignà prohibuit nex diutius in ea commorari. [3] C. Graccho ſimiliter occiſio oblata eſt, quæ virum reipublicæ amantiſſimum ſubitò de ſinu civitatis eripuit. Saturninum [4] fide captum malorum, perfidiæ ſcelus vita privavit. Tuus, ô Druſe, ſanguis domeſticos parietes, & vultum parentis aſperſit. [5] Sulpicium, cui paullo antè omnia concedebant, eum brevi ſpatio non modò vivere, ſed etiam ſepeliri prohibuerunt.

Hæc

1. *Cum laude & gloria ſunt.*] Libuit ſequi auctoritatem Pal. quarti ac ſexti, confirmatam fide Gemblacenſis libri & Bruilerenſis. vulgata habebat amplius, *gloria vulgata ſunt;* quæ vox in quatuor illis nulla eſt. *Gron.*

2. *Oceanum manus Macedonum tranſvolaſſet.*] Et hoc noſtrum eſt facinus; ad quod induxit Palatinorum ſenio. quorum pr. quart. ſextus tantum repræſentabant, *Oceanum Macedonum tranſvolaſſet.* quintus vero *Oceanum fama Macedonum tranſ.* ſec. vero ac tert. ſervabant illud *manus:* vere. legatur modo Suaſoria 1 Senecæ patris. retro cuſi habebant, *Oceanum Macedonum gloria tranſvolaſſet.* inficete prorſus, & falſo: utique ſi verum dixit prius, *gloria ac laude impleſſe orbem Alexandri vitutes.* Idem.

3. *C. Graccho ſimiliter occiſio oblata eſt, quæ virum reip. amantiſſimum &c.*] Ita quidem nonnulli è Pall. ſed plerique tamen oggerunt *occiſo, ablata eſt reſpubl. quæ virtutis amantiſſimum.* Aldus Nepos expreſſit, *occaſio oblata eſt, quæ virum &c.* nec omnino diſplicet. *Idem.*

4. *Fide captum malorum, perfidiæ ſcelus vita &c.*] Placuit iſtud Gulielmio, ex Bruil. & ſic quoque reperi in Pal. quarto & ſexto. nam ceteri ſubſcribebant vulgato, *fide captum, malorum perfidia per ſcelus vita &c.* Idem.

5. *Sulpicium, cui paulo ante omnia concedebant, eum brevi ſpatio.*] Sic edunt, & ſic ſolere Latinos agnoſco, & alibi alios, qui adhuc ignorantur, ſic loquutos monſtrabo. Sed nunc MSSti tres omnes

 con-

22 Hæc tria genera proxima exornationum, quorum unum in similiter cadentibus, alterum in similiter desinentibus verbis, tertium in annominationibus positum est, perrarò sumenda sunt, cùm in veritate dicemus: propterea quòd non hæc videntur reperiri posse sine elaboratione & consumtione operæ.
23 Ejusmodi autem studia ad delectationem, quàm ad veritatem videntur accommodatiora. Quare fides, & gravitas, & severitas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis: & [1] non modò tollitur auctoritas dicendi, sed offenditur quoque in ejusmodi oratione auditor; propterea quòd est in his lepos & festivitas, non dignitas, neque pulchritudo. Quare quæ sunt ampla & pulchra, diu placere possunt: quæ lepida & concinna, [2] citò satietate afficiunt aurium sensum fastidiosissimum. Quo modo igitur, si crebrò his generibus utemur, puerili videbimur elocutione delectari: ita si rarò has interseremus exornationes, & in causa tota variè dispergemus, commodè luminibus distinctis illustrabimus orationem.

24 Subjectio est, cùm interrogamus adversarios, aut quærimus ipsi, quid ab illis, aut quid contra nos dici possit: deinde subjicimus id, [3] quod dici oportet, aut quod non oportet, aut nobis adjumento futurum sit, aut offuturum illis è contrario, hoc modo: Quæro igitur, unde iste tam pecuniosus sit factus. Amplum patrimonium relictum est? at patris bona venierunt. Hereditas aliqua obvenit? non potest dici, sed etiam

concordes legunt *Sulpicio cui*. Sic fluctuat formula Varronis ab Gellio XI, 1 servata. *M. Terentio, quando citatus neque respondit, neque excusatus est, ego ei unum ovem mulctam dico*, ut habet illic bona pars veterum librorum. Sunt tamen qui præferunt *Terentius*. Gronov.

1. *Non modo tollitur auctoritas dicendi, sed offenditur quoque in ejusmodi oratione auditor.*] Quum sic præferant omnes quas novi aut vidi editiones, & sententia sit perfecta, plane non hærerem, nisi comperirem vocem postremam ab nullo nostrorum MSStorum confirmari. Id fieri non potuit, si non etiam ab aliis vetustis codicibus abesset, quod ab ullo indicatum non memini. Sed quid si nos dicamus adjectam esse ab illis, qui constare sententiam non putarunt, nisi ea inserta vel adnexa? plane ut in uno MS. superscriptum video *suple animus auditoris*. Nam *offenditur* refero ad eam quæ præcessit *auctoritas dicendi*, tum quæ ante appellavit *fides & gravitas & severitas oratoria*. Quam expositionem ab ipso auctore mihi porrectam offero ex cap. 31. *Si commode quis eo utatur & raro, non modo non offendet novitate, sed exornabit etiam orationem.* Cur enim & hîc non interposuerunt *auditorem?* sed offenditur & ipsa oratio, & in hac auctoritas dicendi. *Idem.*

2. *Citò satietate afficiunt*] Rectè Bruilerianus liber *cita satietate*. Gruter.

3. *Quod dici oportet aut quod non oportet*] Secundum *quod* in nullo mihi occurrit codice. *Gronov.*

1. At

etiam à necessariis omnibus exheredatus est. Præmium aliquod ex lite aut judicio cepit? non modò id non fecit, sed etiam insuper ipse grandi sponsione victus est. Ergo si his rationibus locupletatus non est, sicut omnes videtis; aut isti domi nascitur aurum, aut, unde licitum non est, pecunias accepit. Item, Sæpe, judices, animadverti, multos aliqua 24
ex honesta re, quam ne inimici quidem criminari possint, sibi præsidium petere: quorum nihil potest adversarius facere. Nam utrùm ad patris virtutem confugiet? at eum vos jurati capite damnastis. An ad suam revertetur antiquam vitam, alicubi honestè tractatam? [1] at hic quidem ante oculos vestros quomodo vixerit, scitis omnes. An cognatos suos enumerabit, quibus vos conveniat commoveri? at hi quidem nulli sunt. Amicos proferet? at nemo est, qui sibi non putet turpe, istius amicum nominari. Item, Credo, inimicum, quem nocentem putabas, in judicium adduxisti: non. nam indemnatum necasti. Leges, quæ id facere prohibent, veritus es? at ne scriptas quidem judicasti. Cùm ipse te veteris amicitiæ commonefaceret, commotus es? at nihilo minus, sed etiam studiosiùs occidisti. Quid? cùm tibi pueri ad pedes volutarentur, misericordia motus es? at eorum patrem crudelissimè sepultura quoque prohibuisti.

Multùm inest acrimoniæ, & gravitatis in hac exornatione, propterea quòd, cùm quæsitum est, quid oporteat, subjicitur id non esse factum. Quare facillimè fit, ut augeatur indignitas negotii. Ex eodem genere, ut ad nostram quoque personam referamus subjectionem, sic: Nam quid me facere conveniret, cùm à tanta Gallorum multitudine circumsederer? an dimicarem? at cùm parva manu tum prodiremus, locum quoque inimicissimum habebamus. Sederem in castris? at neque subsidium, quod exspectarem, habebamus, [2] neque erat, quo vitam produceremus. Castra relinquerem? at obsidebamur. Vitam militum negligerem? at [3] ea videbar eos accepisse conditione, ut, quoad possem, incolumes patriæ & parentibus conservarem. Hostium conditionem repudiarem? at salus antiquior est militum, quàm impedimento- 34

1. *At hic quidem ante oc. v.*] Cur hæc lectio placuerit posterioribus præ illa, quam habebant editiones aliæ *nam hic quid.* vix decerno. Certe quum illud *nam* exstare deprehendam in tribus meis MSStis, & vis voculæ sit aptissima, ego hoc prætulerim merito. *Gron.*

2. *Neque erat quo vitam produceremus.*] In uno inveni *qui*, quod & doctius opinor, quam ut ab sciolo potuerit exsistere, & vulgatum est mera ejus interpretatio. Ad Attic. 15, 11 *ut sit qui utamur.* Idem.

3. *Ea videbar eos accepisse conditione, ut quoad possem.*] MSS. omnes repetunt pronomen, *ut eos quoad possem.* Idem.

torum. Hujusmodi consequuntur identidem subjectiones, ut ex omnibus ostendi videatur, nihil potius, quàm, quod fa-
25 ctum sit, faciendum fuisse. Gradatio est, in qua non antè ad consequens verbum descenditur, quàm ad superius conscensum est, hoc modo: Nam quæ reliqua spes manet libertatis, si illis, & quod libet, licet; & quod licet, possunt; & quod possunt, audent; & quod audent, faciunt; & quod faciunt, vobis molestum non est? Item, Non sensi hoc & non suasi; neque suasi, & non ipse statim facere cœpi; neque facere cœpi, & non perfeci; neque perfeci, & non probavi. Item, Africano industria virtutem, virtus gloriam, gloria æmulos comparavit. Item, [1] Imperium Græciæ fuit apud Athenienses, Atheniensium potiti sunt Spartiatæ, Spartiatas superavere Thebani, Thebanos Macedones vicerunt, qui ad imperium Græciæ brevi tempore adjunxerunt Asiam bello subactam.

35 Habet in se quendam leporem superioris cujusque crebra repetitio verbi, quæ propria est hujus exornationis. Definitio est, quæ rei alicujus proprias amplectitur potestates breviter & absolutè, hoc modo: Majestas reipublicæ est, in qua continetur dignitas & amplitudo civitatis. Item, Injuriæ sunt, quæ aut pulsatione corpus, aut convicio aures, aut aliqua turpitudine vitam cujuspiam violant. Item, Non est ista diligentia, sed avaritia; ideo quòd diligentia est accurata conservatio suorum: avaritia, injuriosa appetitio alienorum. Item, Non est ista fortitudo, sed temeritas; propterea quòd fortitudo est contemtio laboris & periculi cum ratione utilitatis, & compensatione commodorum: temeritas est cum inconsiderata laborum perpessione gladiatoria periculorum susceptio. Hæc ideò commoda putatur exornatio, quòd omnem rei cujuspiam vim & potestatem ita dilucidè proponit, & breviter explicat, ut neque pluribus verbis oportuisse dici vi-
26 deatur, neque lucidiùs potuisse dici putetur. Transitio vocatur, quæ cùm ostendit breviter, quid dictum sit, proponit item brevi quid sequatur, hoc modo: [2] In patriam cujusmodi fuerit, habetis: nunc in parentes qualis exstiterit, considerate. Item, Mea in istum beneficia cognoscitis: nunc, quomodo iste mihi gratiam retulerit, accipite. Proficit hæc aliquantum exornatio ad duas res. nam & quid dixerit commonet, & ad reliquum comparat auditorem.

36 Correctio est, quæ tollit id, quod dictum est, & pro eo id,

1. *Imperium Græciæ fuit apud Athenienses.*] Medicæus cum aliis *fuit penes Athen.* quod & notum Lambino ex aliis. *Gron.*

2. *In patriam cujusmodi &c.*] Sic libros nostros mss. sequimur, vox addenda est una, altera transponenda. Pall. enim omnes & Bruil. *hoc pacto: Modò in patriam &c,* Gruter.

1. Imò

id, quod magis idoneum videtur, reponit, hoc pacto: Quòd si iste suos hospites rogasset, [1] immò innuisset modò; hoc facilè perfici posset. Item, Nam postquàm isti vicerunt, atque adeò victi sunt, eam quomodo victoriam appellem, quæ victoribus plus calamitatis, quàm boni dederit? O virtutis comes invidia, quæ bonos insequeris plerumque, atque adeò insectaris! Commovetur hoc genere animus auditoris. Res enim communi verbo elata, tantummodo dicta videtur: [2] ast ea post ipsius oratoris correctionem magis idonea fit pronuntiatione. Non igitur satius esset, dicet aliquis, ab initio, præsertim cùm scribas, ad optimum, & electissimum verbum devenire? Est, cùm non est satius, si commutatio verbi id erit demonstratura, ejusmodi rem esse, ut, cùm eam communi verbo appellâris, levius dixisse videaris: [3] cùm ad electius verbum accedas, insigniorem rem facias. quòd si continuò venisses ad id verbum; nec rei, nec verbi gratia animadversa esset.

Occupatio est, cùm dicimus, nos præterire, aut non scire, aut nolle dicere id, quod tunc maximè dicimus, hoc modo: Nam de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantiæ addixisti, dicerem, si hoc tempus idoneum putarem: nunc consultò relinquo. Et illud prætereo, [4] quòd te tribuni rei militaris infrequentem tradiderunt. Deinde quòd injuriarum satisfecisti L. Labeoni, nihil ad rem pertinere puto. Horum nihil dico: revertor ad illud, de quo judicium est. Item, Non dico te ab sociis pecunias accepisse: non sum in eo occupatus, quòd civitates, regna, domos omnium depeculatus es: furta, rapinas tuas omnes omitto. Hæc utilis est exornatio, si aut rem, quam non pertineat aliis ostendere, occultè admonuisse prodest, aut si longum est, aut igno- 27 37

1. *Imò innuisset modo*] Fatuè editi à Lambino *si invenisset*. stultius adhuc, nescio quis Cæpola, emendat, *si invenisset modum*. nostrum hæret in plerisque impressis, firmantque Palatt. nisi quod nonnulli, *imò annuisset modò*. nihilò pejus. *Idem*. Medicæus cum alio *annuisset*. Gronov.

2. *Ast ea post ipsius &c.*] Reposui illud *ast* volente Pala. sec. ac sexto, item Gembl. & Liliensi. nam Pal. tert. ac quint. *at ea*. Lambinus non contentus, nihil addere auctori, detraxit ei adhuc voculam *ea*. Gruter.

3. *Cum ad electius verbum accedas.*] Notabile est, quod in Medicæo legatur *cum affectantius verbum acc*. Gronov.

4. *Quod te tribuni rei militaris infrequentem tradiderunt.*] Emendatio hujus loci nata è Pal. pr alluduntque ferè ceteri: sed totidem literis ita quoque concepta est isthæc lectio in Br. in Gembl. Lil. item Fabr. & Persini in hunc diem legimus, *quod rei militaris te infrequentem reddidisti*. Gruter.

ignobile, [1] aut planum, aut non potest fieri, aut facilè potest reprehendi; ut utilius sit occultè fecisse suspicionem, quàm hujusmodi intendisse orationem, quæ redarguatur. Disjunctio est, cùm eorum de quibus dicimus, aut utrunque, aut unumquodque certo concluditur verbo, sic: Populus Romanus Numantiam delevit, Karthaginem sustulit, Corinthum disjecit, Fregellas evertit. Nihil Numantinis vires corporis auxiliatæ sunt; nihil Karthaginiensibus scientia rei militaris adjumento fuit; nihil Corinthiis erudita calliditas præsidii tulit; nihil Fregellanis morum & sermonis societas opitulata est. Item, Formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut vetustate exstinguitur. Hîc utrumque, & in superiore exemplo unamquamque rem certo verbo concludi videmus.

38 Conjunctio est, cùm interpositione verbi & superiores orationis partes comprehenduntur, & inferiores, hoc modo: Formæ dignitas aut morbo deflorescit, aut vetustate. Adjunctio est, cùm verbum, quo res comprehenditur, non interponimus, sed aut primum, aut postremum collocamus. Primum, hoc pacto: Deflorescit formæ dignitas aut morbo, aut vetustate. Postremum sic: Aut morbo, aut vetustate formæ dignitas deflorescit. Ad festivitatem disjunctio est apposita; quare rariùs utemur ea, ne satietatem pariat: ad brevi-
28 tatem conjunctio; quare sæpius adhibenda est. Hæ tres exornationes de simplici genere manant. Conduplicatio est, cum ratione amplificationis, aut commiserationis, ejusdem unius, aut plurium verborum iteratio, hoc modo: Tumultus C. Gracchi, tumultus domesticos & intestinos comparat. Item, Commotus non es, cùm tibi mater pedes amplexaretur, non es commotus? Item, Nunc etiam audes in horum conspectum venire, proditor patriæ, proditor, inquam, patriæ, venire audes in horum conspectum? Vehementer auditorem commovet ejusdem redintegratio verbi, & vulnus majus efficit in contrario causæ; quasi aliquod telum sæpius perveniat in eandem partem corporis. Interpretatio est, quæ non iterans idem redintegrat verbum, sed id commutat, quod positum est, alio verbo, quod idem valeat, hoc modo: Rempublicam radicitus evertisti, civitatem funditus dejecisti. Item, Patrem nefariè verberasti, parenti manus sceleratè intulisti. Necesse est ejus, qui audit, animum commoveri, cùm gravitas prioris dicti renovatur interpretatione verborum.

39 Commutatio est, cum duæ sententiæ inter se discrepantes ex transjectione ita efferuntur, ut à priore posterior, contra-

1. *Aut planum aut non potest fieri.*] Secundam conjunctionem non invenio ullibi in MSS. quæ satis bene hinc potest abesse. *Gronov.*

1. *Omni-*

traria priori, proficiſcatur, hoc modo: Eſſe oportet, ut vivas; non vivere, ut edas. Item, Ea re poëmata non facio, quia cujuſmodi volo non poſſum; cujuſmodi poſſum nolo. Item, Quæ de illo dicuntur, dici non poſſunt; quæ dici poſſunt, non dicuntur. Item, Si poëma loquens pictura eſt; pictura tacitum poëma debet eſſe. Item, Quia ſtultus es, ea re taces; non tamen, quia taces, ea re ſtultus es. Non poteſt dici, quin commodè fiat, cùm contrariæ ſententiæ tranſlatione, verba quoque convertantur. Plura ſubjecimus exempla, ut, quoniam difficile eſt hoc genus exornationis inventu, dilucidum eſſet, ut, cùm benè eſſet intellectum, faciliùs in dicendo inveniretur. Permiſſio eſt, 29
cùm oſtendimus in dicendo nos aliquam rem totam tradere & concedere alicujus voluntati, ſic: Quoniam [1] omnibus rebus ereptis, ſupereſt animus & corpus, hæc ipſa, quæ mihi de multis ſola relicta ſunt, vobis & veſtræ condono poteſtati. [2] Vos me, quo pacto vobis videbitur, utamini, atque [3] abutamini licebit impunè: in me, quicquid libet, ſtatuite: dicite, atque obtemperabo. Hoc genus tametſi aliâs quoque nonnunquam tractandum eſt, tamen ad miſericordiam commovendam vehementiſſimè eſt accommodatum.

Dubitatio eſt, cùm quærere videtur orator, utrum de duobus potius, aut quid de pluribus potiſſimùm dicat, hoc modo: Obfuit eo tempore plurimùm reipublicæ conſulum ſive ſtultitiam, ſive malitiam dicere oportet, ſive utrumque. Item, Tu iſtud auſus es dicere, homo omnium mortalium? [4] quæro, quonam te digno moribus tuis appellem nominè. Expeditio eſt, cùm rationibus compluribus enumeratis, quibus aliqua res aut fieri, aut non fieri potuerit, 40

1. *Omnibus rebus ereptis, ſupereſt &c.*] Secutus ſum Palat. quart. & ſext. quibus ſecundas faciebat Bruiſ. additum hactenus, *omnibus ereptis ſolum mihi ſupereſt*. plane ſuperfluè. *Gruter.*

2. *Vos me, quo pacto vobis videbitur, utamini.*] Mediceus cum altero *vos me veſtro, quo*. Id mihi videtur vere antiquum. h. e. qui jam velut per deditionem veſter ſum factus. Plane ut Campani ad Patres Conſcriptos, *Quandoquidem noſtra tueri juſta vi non vultis, veſtra certe defendetis. Itaque populum .. divina humanaque omnia in veſtram populique Romani ditionem dedimus; quicquid deinde patiemur, dediticii veſtri paſſuri* apud Livium VII, 31. Ovidius 7 Metam. 507.

Ne petite auxilium, ſed ſumite, dixit, Athena,
Nec dubie vires, quas hæc habet inſula, veſtras
Ducite. Gronov.

3. *Abutamini licebit impunè.*] Pal. quart. ſext. Bruil. habent *impunitè*. Gruter.

4. *Quæro quonam te digno &c.*] Palat. quartus: *quæro jam quo te digno &c.* ſed magis placet quod inveni in ſec. & tertio: *homo omnium mortalium? nam quo te digno &c.* ſine voce *quæro*. Idem.

rit, ceteræ tolluntur, una relinquitur, quam nos intendimus, hoc modo: Necesse est, cùm constet istum nostrum fundum fuisse, ostendas, te aut vacuum possedisse, aut usu tuum fecisse, aut emisse, aut hereditate tibi venisse. Vacuum, cùm ego adessem, possidere non potuisti. tuum usu fecisse etiamnum non potes. emtio nulla profertur. hereditate tibi, me vivo, mea pecunia venire non potuit.

41 Relinquitur ergo, ut me vi de meo fundo dejeceris. Hæc exornatio plurimùm juvabit conjecturales argumentationes. sed non erit, tanquam in plerisque, ut, cùm velimus, ea possimus uti. nam facere id non poterimus, nisi nobis ipsa
30 negotii natura dabit facultatem. Dissolutio est, quæ conjunctionibus verborum è medio sublatis, partibus separatis effertur, hoc modo: Gere morem parenti, pare cognatis, obsequere amicis, obtempera legibus. Item, Descende in integram defensionem, noli quidquam recusare, da servos in quæstionem, stude verum invenire. Hoc genus & acrimoniam habet in se, & vehementissimum est; & ad brevitatem accommodatum. Præcisio est, cùm, dictis quibusdam, reliquum, [1] quod cœptum est dici, relinquitur in audientium judicio, sic: Mihi tecum præcertatio non est, ideò quòd populus Romanus me nolo dicere, ne cui fortè arrogans videar: te autem sæpe ignominia dignum putavit. Item, Tu ista nunc audes dicere, qui nuper alienæ domui? non ausim dicere, ne, cùm te digna dixero, me indignum quidpiam dixisse videar. Hic atrocior tacita suspicio, quàm diserta explanatio facta est. Conclusio est, quæ brevi argumentatione ex iis, quæ antè dicta sunt, aut facta, conficit id, quod necessariò consequatur, hoc modo: Quòd si Danais datum erat oraculum, non posse capi Trojam sine Philoctetæ sagittis, hæ autem nihil aliud fecerunt, nisi Alexandrum perculerunt: hunc exstinguere, id nimirum capi fuit Trojam.

31
42 Restant etiam decem exornationes verborum, quas idcircò non vagè dispersimus, sed à superioribus separavimus, quòd omnes in uno genere positæ sunt. Nam earum omnium hoc proprium est, ut ab usitata verborum potestàte recedatur, atque in aliam rationem cum quadam venustate oratio conferatur. De quibus exornationibus nominatio est prima, quæ nos admonet, ut, [2] cui rei nomen aut non sit, aut satis idoneum non sit, eam nosmet idoneo verbo nominemus, aut imitationis, aut significationis causa. Imitationis, hoc modo,

1. *Quod cœptum est dici, relinquitur in audientium judicio, sic: mihi.*] Pall. aliquot, item Tosanus Br. Fabr. *relinquitur inchoatum, sic mihi tecum.* non probem. *Gruter.*

2. *Cui rei nomen aut non sit.*] MSS. tres *cujus rei.* Gronov.

do, ut majores rudere, & vagire, & mugire, & murmurare, & sibilare appellaverunt. Significandæ rei causa, sic: Postquam iste in rempublicam fecit impetum, fragor civitatis inprimis est auditus. Hoc genere rarò utendum est, ne novi verbi assiduitas odium pariat: sed si commodè quis eo utatur, & rarò, non modò non offendet novitate, sed exornabit etiam orationem. Pronominatio est, quæ sicuti cognomine quodam extraneo demonstrat id, quod suo nomine appellari non potest: ut, siquis, cum loquatur de Gracchis, At non Africani nepotes, inquiet, istiusmodi fuerunt. Item, [1] siquis de adversario dicat: Videte nunc, inquit, judices, quemadmodum me [2] Plagiosippus iste tractarit. Hoc pacto non inornatè poterimus & in laudando, & in lædendo, aut in corpore, aut in animo, aut in extraneis rebus dicere, sicuti cognomen, quod pro certo nomine collocamus.

Denominatio est, quæ à propinquis & finitimis rebus tra- 32
hit orationem, qua possit intelligi res, quæ non suo vocabulo 43
sit appellata. Id aut ab inventore conficitur, ut si quis de Tarpejo loquens, eum Capitolinum nominet: aut ab invento, ut si quis pro Libero vinum, pro Cerere frugem appellet: aut ab instrumento dominum, ut si quis Macedonas appellarit, hoc modo; Non tam cito sarissæ Græcia potitæ sunt: aut idem Gallos significans dicat, Nec tam facilè ex Italia materis Transalpina depulsa est: aut id, quod fit, ab eo, qui facit, ut, siquis cùm bello velit ostendere aliquid quempiam fecisse, dicat; Mars istud te facere necessariò coëgit: aut si, quod facit, ab eo, quod fit, ut, cùm desidiosam artem dicemus, quia desidiosos facit: & frigus pigrum, quia pigros facit. ab eo, quod continet, id, quod continetur, hoc modo denominabitur: Armis Italia non potest vinci, nec Græcia disciplinis. nam hic pro Græcis & Italis, quæ continent, notata sunt. Ab eo, quod continetur, id, quod continet, ut, si quis aurum, vel argentum, aut ebur nominet, cùm divitias velit nominare. Harum omnium denominationum magis in præcipiendo divisio, quàm in quærendo difficilis inventio est, ideò quòd plena consuetudo est non modò poëtarum & oratorum, sed etiam quotidiani sermonis, hujusmodi denomina-

---

1. *Si quis de adversario dicat.*] MSSti tres eodem modo nunc procedunt, quo ante, *si quis, de adversario cum dicat, videte nunc, inquit*, ut etiam notat Lambinus. *Gron.*

2. *Plagiosippus iste.*] Ita maxima pars Pall. quippe unus atque alter *Plagioxyppus*, quomodo Br. & Petrejani, sed unico p Fabr. *Plagioxiphus*, quod placuisse Turnebo, refert quidem heic Lambinus, sed tacet ipsemet lib. xx. adversarior. cap. 25. ubi alias potius conjecturas suas producit. *Gruter.*

nationum. Circuitio est oratio, rem simplicem assumtam circumscribens elocutione, hoc pacto: Scipionis providentia Karthaginis opes fregit. Nam hic, nisi ornandi ratio quædam esset habita, Scipio potuit & Karthago simpliciter appellari.

44 Transgressio est, quæ verborum perturbat ordinem perversione, aut transjectione. Perversione sic: Hoc vobis deos immortales arbitror [1] dedisse pietate pro vestra. Transjectione hoc modo: Instabilis in istum plurimùm fortuna valuit. Item, Omnes invidiosè eripuit tibi bene vivendi casus facultates. Hujusmodi transjectio, quæ rem non reddit obscuram, multum proderit ad continuationes, de quibus antè dictum est: in quibus [2] oportet verba, sicut à poetis, in quendam exstruere numerum, ut perfectè & perpolitissimè possint esse

33 absolutæ. Superlatio est oratio superans veritatem, alicujus augendi, minuendive causâ. Hæc sumitur separatim, aut cum comparatione. Separatim sic: Quod si [3] concordiam retinebimus, imperii magnitudinem solis ortu atque occasu metiemur. Cum comparatione, aut à similitudine, aut à præstantia superlatio sumitur. A similitudine sic: Corpore niveum candorem, aspectu igneum ardorem assequebatur. A præstantia hoc modo: Cujus ore sermo melle dulcior profluebat. Eodem genere hoc est: Tantus erat in armis splendor, ut solis fulgor obscurior videretur. Intellectio est, cùm res tota parva de parte cognoscitur, aut de toto pars. De parte totum sic intelligitur: Non illæ te nuptiales tibiæ ejus matrimonii commonebant? Nam hîc omnis sanctimonia nuptiarum, uno signo tibiarum intelligitur. De toto pars, ut siquis ei, qui vestitum aut ornatum sumtuosum ostentet, dicat, Ostentas mihi divitias, & locupletes copias jactas.

44 Ab uno plura intelliguntur, hoc modo: Pœno fuit Hispanus auxilio, fuit immanis ille Transalpinus: in Italia quoque idem nonnemo togatus sensit. A pluribus unum sic intelligitur: Atrox calamitas pectora mœrore pulsabat. Itaque anhelans ex imis pulmonibus præ cura spiritus ducebatur. Nam in superioribus plures Hispani, & Galli, & togati, hîc unum pectus, & unus pulmo intelligitur: & erit illic diminutus nume-

1. *Dedisse pietate pro vestra.*] Sic Pal. pr. & sec. neque aliter Fabr. aut libri Suffridi. frequens id verbum apud Comicos. vulgò erat *virtute pro vestra.* Grut.

2. *Oportet verba, sicut à poetis, in quendam exstruere numerum.*] Gulielmius malebat cum Lambino, *sicut ad poeticum.* & vero in Pal. sec. & Fabr. erat, *sint ad poeticum quendam exstructa numerum,* quod maluerim; si modo quid venit mutandum. *Idem.*

3, *Concordiam retinebimus.*] Libri publicati adjiciunt, *in civitate:* quod exclusi, quod abesset Pal. quar. sexto, item Br. ac Fab. *Idem.*

34. Exa-

merus festivitatis, hic adauctus gravitatis gratia. Abusio est, quæ verbo simili & propinquo, pro certo & proprio abutitur, hoc modo: Vires hominis breves sunt, aut parva statura, aut longum in homine consilium, aut oratio magna, aut uti pauco sermone. Nam hic facile est intellectu, finitima verba rerum dissimilium, ratione abusionis esse traducta. Translatio 34
est, cùm verbum in quandam rem transfertur ex alia re, quod propter similitudinem rectè videtur posse transferri. Ea utimur rei ante oculos ponendæ causa, sic: Hic Italiam tumultus expergefecit terrore subito. Brevitatis causa, sic: Recens adventus exercitus subitò civitatem exstinxit. Obscœnitatis vitandæ causa, sic: Cujus mater quotidianis nuptiis delectatur. Augendi causa, sic: Nullius mœror & calamitas istius explere inimicitias, & nefariam saturare crudelitatem potuit. Minuendi causa, sic: Magno se prædicat auxilio fuisse, quia paullulum in rebus difficillimis aspiravit. Ornandi causa, sic: Aliquando reipublicæ rationes, quæ malitia nocentum [1] exaruerant, virtute optimatium reviruere. Translationem dicunt pudentem esse oportere, ut cum ratione in consimilem rem transeat, ne sine delectu temerè & cupidè videatur in dissimilem transcurrisse.

Permutatio est oratio, aliud verbis, aliud sententia demon- 35
strans. Ea dividitur in tres partes, similitudinem, argumentum, contrarium. Per similitudinem sumitur, cùm translationes, una, aut plures, frequenter ponuntur à simplici ratione ductæ, sic: Nam cùm canes funguntur officiis luporum, [2] cui præsidio pecua credemus? Per argumentum tractatur, cùm à persona, aut à loco, aut à re aliqua, similitudo, augendi aut minuendi causa, ducitur: [3] ut siquis Drusum, Gracchum, nitorem obsoletum dicat. Ex contrario ducitur sic; ut siquis hominem prodigum, & luxuriosum illudens, parcum, & diligentem appellet. Et in hoc postremo, quod ex contrario sumitur; & in illo primo, quod à similitudine duci-

1. *Exaruerant, virtute optimatium reviruere.*] Est à Pal. quarto & sexto: neque recedit Br. quam quod is *reviruerunt*. Gruter.

2. *Cui præsidio pecua credemus.*] Ita apertè Pal. quartus, nisi quod is adhuc *quo præsidio*. sext. habet *peculia*. reliqui *pecuaria*, ut vulgata. scripsi etiam *funguntur*, fide quarti & primi. nam sextus *fungerentur*. Bruil. *fungentur*; non, ut editi prius, *funguntur*. Idem.

3. *Ut si quis Drusum, Gracchum, nitorem obsoletum dicat.*] Repræsentavi quod repereram in Pal. quarto, restabatque item in Bruileriensi. quippe Pal. sext. *mitorem*. *nitor obsoletus* dicitur quemadmodum *Est honesta turpitudo pro bona causa mori* apud P. Syrum. Turnebus lib. XX cap. 25 legendum credidit, *munitoremque obsoletum*. recepta lectio, *Numitorem obsoletum*. Idem.

citur, per translationem argumento poterimus uti. Per similitudinem, sic: Quid ait hic rex, atque Agamemnon noster, sive, ut crudelitas est, potius Atreus? Ex contrario, si quem impium, qui patrem verberaverit, Æneam vocemus: intemperantem & adulterum, Hippolytum nominemus. Hæc sunt ferè, quæ dicenda videbantur de verborum exornationibus. Nunc res ipsa monet, ut deinceps ad sententiarum exornationes transeamus.

35 Distributio est, cùm in plures res, aut personas certas ne-
47 gotia quædam dispertiuntur, hoc modo: Qui vestrûm, judices, nomen senatus diligit, hunc oderit necesse est. petulantissimè enim semper iste oppugnavit senatum. Qui equestrem locum, splendidissimum cupit esse in civitate, [1] is oportet istum maximas pœnas dedisse velit, ne iste sua turpitudine ordini honestissimo maculæ atque dedecori sit. Qui parentes habetis, ostendite istius supplicio, vobis homines impios non placere. Quibus liberi sunt, statuite exemplum, quantæ pœnæ in civitate sint hominibus hujusmodi comparatæ. Item, Senatus officium est, consilio civitatem juvare. Magistratus officium est, opera & diligentia consequi voluntatem senatus. Populi officium est, res optimas, & homines idoneos maximè suis sententiis eligere & probare. Accusatoris officium est, inferre crimina. Defensoris, diluere & propulsare. Testis est, dicere, [2] quæ scierit, aut audierit. Quæsitoris est, unumquemque horum in officio suo continere. Quare, L. Cassi, si testem, præterquam quod sciat, aut audierit, argumentari, & conjectura prosequi patieris; jus accusatoris cum jure testimonii commiscebis, testis improbi cupiditatem confirmabis, reo duplicem defensionem parabis. Est hæc exornatio copiosa. Comprehendit enim brevi multa, & suum cuique [3] tribuens officium, separatim res dividit plures.

Licentia est, cùm apud eos, quos aut vereri, aut metuere
36 debemus, tamen aliquid pro jure nostro dicimus, quod eos
48 minimè offendat, aut quos ii diligunt, cùm in aliquo errato verè reprehendi posse videantur, hoc modo: Miramini, Quirites, quòd ab omnibus vestræ rationes deserantur? quòd causam vestram nemo suscipiat? quòd se nemo vestri defensorem profiteatur? id tribuite vestræ culpæ; atque desinite mira-

1. *Is oportet istum maximas pœnas dedisse velit.*] Vox *velit* non est in Pal. quarto aut sexto, mutatque *oportet* in *optet*: neque secus Bruil. forsan melius. *Grut.*

2. *Quæ scierit aut audierit.*] Immo *sciat*, ut est in omnibus scriptis. *Gronov.*

3. *Tribuens officium, separatim &c.*] Est à Pall. iisdem & Br. quibus accessit & Pal. quintus. hactenus impressi *separat & res. &c.* Gruter.

1. *Pri-*

mirari. Quid enim est, quare non omnes istam rem fugere ac vitare debeant? Recordamini, quos habueritis defensores; studia eorum vobis ante oculos ponite; deinde exitus omnium considerate. tum vobis veniet in mentem, ut verè dicam, negligentia vestra, sive ignavia potius illos omnes ante oculos vestros trucidatos esse, inimicos eorum vestris suffragiis in amplissimum locum pervenisse. Item, Nam quid fuit, judices, quare in sententiis ferendis dubitaveritis, aut istum hominem nefarium ampliaveritis? non apertissimæ res erant crimini datæ? non omnes hæ testibus comprobatæ? non contrà tenuiter & nugatoriè responsum? Hic vos veriti estis, si [1] primo cœtu condemnassetis, ne crudeles existimaremini? Dum eam vitastis vituperationem, quæ longè à vobis erat absutura, eam invenistis, ut timidi atque ignavi putaremini. Maximas, & privatas, & publicas calamitates accepistis: cùm etiam majores impendere videantur, sedetis, & oscitamini. Luce noctem, nocte lucem exspectatis. Aliquid quotidie acerbi atque incommodi nuntiatur, & eum, cujus opera vobis hæc accidunt, remoramini diutius, & alitis; [2] ac reipublicæ perniciem retinetis, quoad potestis, in civitate.

Ejusmodi licentia si nimium videbitur acrimoniæ habere, 37
multis mitigationibus lenietur. nam continuò aliquid hujus- 49
modi licebit inferre. Hic ego virtutem vestram quæro, sapientiam desidero, veterem consuetudinem requiro; [3] ut quod erit commotum licentia, id laude mitigetur, ut altera res ab iracundia & molestia removeat, altera ab errato deterreat. Hæc res, sicut in amicitia, ita in dicendo, si loco fit, maximè facit, [4] ut & illi, qui audiunt, à culpa absint, & nos, qui dicimus, amici eorum & veritatis esse videamur.

Est

1. *Primo cœtu.*] Bene interpretatur Turnebus lib. xx Advers. cap. 25. qui adeatur. *Grut.*

2. *Ac reip. perniciem &c.*] Libri illi nostri tres, *ad reip. pern.* quod satisfaciebat Gulielmio. *Idem.*

3. *Ut quod erit commotum licentia, id laude mitigetur.*] Non damno. Sed adeone inops verborum auctor iste fuit, ut ab illo *mitigare* non potuerit discedere? Certe ita habent codices scripti; sed inter eos excellens iste Medicæus quantum abit? *Quod erit commotum licentia, id comprimitur laude.* Hæc non videntur ab tenui homine venisse, sibi optime respondentia, quum *aspera mitigari* infra dicat, & ante ponit *acrimoniam mitigatione leniendam*. Gronovius.

4. *Ut & illi qui &c. dicimus, amici eorum & veritatis esse videamur.*] Suffridus ait exstare in Erfurdiensi *veritatis adsertores esse videamur;* quod & à manu recenti in Pal. sexto. prius n. scriptum in illo; *ut & illi qui &c. dicimus, tamen tam sententia eorum qui dicunt, quam de quib. dicitur vera habeatur:* quomodo item restat in quarto & Bruil. qui ultimus superscriptum habet; *tamen tam ipsos veriti esse videamur, quam &c.* Gruter.

1. Qui

Est autem quoddam genus licentiæ in dicendo, quod astutiore ratione comparatur: cùm aut ita objurgamus eos, qui audiunt, quomodo ipsi se cupiunt objurgari: aut id, quod scimus facilè omnes audituros, dicimus nos timere, quomodo accipiant; sed tamen veritate commoveri, ut nihilo secius dicamus. Horum amborum generum exempla subjiciemus. Prioris, hujusmodi: Nimiùm, Quirites, animis estis simplicibus & mansuetis, nimiùm creditis unicuique. existimatis unumquemque eniti, ut perficiat, quæ vobis pollicitus sit: erratis, & frustra falsa spe jam diu detinemini: stultitia vestra est, [1] qui, quod erat in vestra potestate, ab aliis petere, quàm ipsi sumere maluistis. Posterioris licentiæ hoc erit exemplum. Mihi cum isto, judices, fuit amicitia, sed [2] ista tamen amicitia, tametsi vereor quomodò accepturi sitis, vos me privastis. Quid ita? quia ut vobis essem probatus, eum, qui vos oppugnabat, inimicum, quàm amicum habere malui.

50 Ergo hæc exornatio, cui licentiæ nomen est, sicuti demonstravimus, duplici ratione tractabitur; acrimonia, quæ si nimiùm fuerit aspera, mitigabitur laude; & assimulatione, de qua posteriùs diximus, quæ non indiget mitigationis, propterea quod imitatur licentiam, & sua sponte ad animum auditoris se accommodat.

38 Deminutio est, [3] cùm aliquid esse in nobis, aut in iis, quos defendimus, aut natura, aut fortuna, aut industria dicemus egregium: quod, ne qua significetur arrogans ostentatio, deminuitur, & attenuatur oratione, hoc mo-

1. *Qui quod erat in vestra pot. &c.*] Ita Pall. aliquot & Bru. vulgata enim, *quia quod.* Grut.

2. *Ista tamen amicitia, tametsi vereor quomodo accepturi sitis, vos me privastis.*] Et cur hinc expelli meruit, quod est in quondam editis & omnibus certe tribus nostris scriptis, *tamen dicam*, notavitque Lambinus? An repetitio τῦ *tamen* potest efficere, ut non sit perfectissima hæc ῥῆσις? *Ista tamen amicitia (tametsi vereor quomodo accepturi sitis, tamen dicam) vos me privastis.* Illud *dicam* non potest abesse, ut quod solet adjicere auctor. Hoc lib. cap. 3: *Non ausim dicere, sed tamen vereor ne qua in re laudem modestiæ venentur, in ea ipsa re sint impudentes.* Poterat ibi tertium verbum omisisse, ut intelligeretur *suspectos agere* aut simile. Pro Plancio, *Timide dico, sed tamen dicendum.* Porro illud *tametsi* cum sequente *tamen* non potest ab hoc auctore abigi, ut quod & in Cicerone passim legitur, tum ab nostro adhibetur supr. cap. 20 & 21, & denuo mox seq. cap. & 51. *Gronov.*

3. *Cum aliquid esse nobis aut in iis.*] Nulli humaniori & qui paulum intentiore doctrina hos libros legit, placere potest hæc nescio cujus sic mutantis κακοζηλία, quam sequutus tamen est Gruterus, quum anteriores editi haberent *esse in nobis aut in iis*, quod ipsum firmant bene multi codices scripti, firmant ea quæ de geminari solita præpositione in hoc auctore ostendi. Quid quod præterea insignis ille Medicæus (ut in marginem conjecit Lambinus), *aliquid inesse in-*

modo: Nam hoc pro meo jure, judices, dico, me labore & industria curasse, ut disciplinam militarem non in postremis tenerem. Hic siquis dixisset, ut optimè tenerem, tametsi verè dixisset, tamen arrogans visus esset. nunc & ad invidiam vitandam, & ad laudem comparandam satis dictum est. Item, Utrùm igitur avaritiæ causa an egestatis accessit ad maleficium? Avaritiæ? at largissimus fuit in amicos, quod signum liberalitatis est, quæ contraria avaritiæ est. Egestatis? at huic quidem pater, (nolo nimium dicere) non tenuissimum patrimonium reliquit. Hîc quoque vitatum est, ne magnum aut maximum diceretur. hoc igitur in nostris, aut eorum, quos defendemus, egregiis commodis proferendis observabimus. nam ejusmodi res & invidiam contrahunt in vita, & odium in oratione, si inconsideratè tractes. Quare, [1] quemadmodum ratione vivendi fugitur invidia, sic in dicendo, consilio vitatur odium.

Descriptio nominatur, quæ rerum consequentium conti- 39
net perspicuam & dilucidam cum gravitate expositionem, hoc modo: Quòd si istum, judices, vestris sententiis liberaveritis, statim sicut è cavea leo missus, aut aliqua tæterrima bellua soluta ex catenis, volitabit, & vagabitur in foro, [2] acuens dentes multos in cujusque fortunas, in omnes amicos atque inimicos, notos atque ignotos incursans; aliorum famam depeculans, aliorum caput oppugnans, aliorum domum atque omnem familiam perfringens, rempublicam funditus labefactans. Quare, judices, ejicite eum de civitate, liberate omnes formidine; vobis denique ipsis consulite. nam si istum impunitum dimiseritis, in vosmet ipsos, mihi credite, feram & truculentam bestiam, judices, immiseritis. Item, Nam si de hoc, judices, gravem sententiam tuleritis, uno judicio simul mul-

---

in nobis aut in iis, ut 2, 33. & 40. Itaque unum saltem restitui. *Gron.*

1. *Quemadmodum ratione vivendi fugitur invidia.*] Istud malui cum Pal. pr. ac sec. quam quod erat in ceteris, *in ratione vivendi*, aut *ratione in vivendo*. vulgata, *ratione in vivendo*. Grut. Non invideo hoc aliis. Sed quod expressum invenio in sola D. Gothofredi ann. 1594. *quemadmodum ratione in vivendo fug.* mihi unica & verissima videtur manus doctissimi hujus scriptoris; non tantum ideo, quod sic reperiam in tribus meis codicibus, & quod ratio in vivendo sic recte opponatur consilio in dicendo, sed etiam quod illud *ratione* elegantius est, quam ut corruptum videri queat aut debeat. ut 3, 11 *ratione comparatum*. 4, 17 *indiget rationis*. quod alias solet augere & dicere *ratione quadam*. Gronov.

2. *Acuens dentes multos.*] Gembl. Tos. Liliensis Bruil. *habens dentes multos*, quod forsan melius; neque aliter est in Pal. quarto aut sexto. posset tamen retineri vulgatum, dummodo *multos* reformaretur in *inultos*. Gruter.

1. Et

multos jugulaveritis. grandis natu parens, cujus spes senectutis omnis in hujus adolescentiâ posita est, quare velit in vita manere, non habebit: filii parvi, privati patris auxilio, ludibrio & despectui paternis inimicis erunt oppositi: tota domus hujus indigna concidet calamitate: at inimici statim sanguinolenta palma, crudelissima victoria potiti, insultabunt in horum miserias, [1] & superbi re simul, & verbis invehentur. Item, Nam neminem nostrûm fugit, Quirites, capta urbe, quæ miseriæ consequi soleant: arma qui contrà tulerint, statim crudelissimè trucidantur: cæteri, qui possunt [2] per ætatem & vires laborem ferre, rapiuntur in servitutem: qui non possunt, vita privantur: uno denique atque eodem tempore domus hostili flagrabit incendio, & quos natura, aut voluntas necessitudine, aut benivolentia conjunxit, distrahuntur: liberi partim [3] è gremiis parentum diripiuntur, partim in sinu jugulantur, [4] partim ante pedes constuprantur. nemo, judices, est, qui possit satis rem consequi verbis, nec referre oratione magnitudinem calamitatis. Hoc genere exornationis, vel indignatio, vel misericordia potest commoveri, cùm res consequentes comprehensæ universæ perspicua breviter exprimuntur oratione.

52 Divisio est, quæ rem semovens à re, utramque absolvit,
40 ratione subjecta; hoc modo: Cur ego nunc tibi quicquam objiciam? si probus es, non meruisti: sin improbus, non commoveris. Item, Quid nunc ego de meis propriis meritis prædicem? si meministis, obtundam: sin obliti estis, cùm re

1. *Et superbi re simul & verbis.*] Ita libri nostri meliores. vulgata sine copula, *superbia re &c.* Grut.

2. *Per ætatem & vires laborem ferre.*] Bruil. & Pal. quart. *per ætatem, heri laborem.* vix admiserim. *Gruter.* Hi quum sint in collatione Gruteriana non plane infimi, est utique operæ pretium adhærere iis paululum, præsertim quum & Medicæus *Per ætatem herium laborem*, adeo ut vix dubitare queam, quin & plures apud Gruterum abierint ab vulgato, quod est recentiorum codicum: qui jure suo & more id confecerunt, quum prave spectarent illud vetus, in quo latere opinor *qui per ætatem servum laborem*, qui scilicet omnino est gravissimus ac minime tolerabilis, ut in tertia Agraria dixit *prædia libera vel serva*, & *servas urbes* Livius. *Gronov.*

3. *E gremiis parentum diripiuntur.*] Insulse heic Lambinus, *deripiuntur.* alterum enim heic proprium est, ut exemplis aliquot palam fecimus ante viginti aliquot annos, in animadversionibus ad Senecam. *Gruter.*

4. *Partim ante pedes constuprantur.*] Iidem videntur velle *ante ædes*, quod esset *in publico.* sed præferendum vulgatum. *Gruter.* In Medicæo nullum vestigium vel hujus vel illius vocis, & forsan debet universa abesse, quum ferocia & violentia hostilis huc quoque accedant ut antequam indulgere mortem velit, ludibriis quibuscunque & inter hæc stupris quoque prius illudat. *Gronov.*

1. Co-

re nihil egerim, quid est, quod verbis proficere possim? Item, Duæ res sunt, quæ possunt homines ad turpe compendium commovere, inopia, atque avaritia. Te avarum in fraterna divisione cognovimus: inopem atque egentem nunc videmus. quî potes igitur ostendere causam maleficii non fuisse? Inter hanc divisionem, & illam, quæ de partibus orationis tertia est, de qua in libro primo diximus secundùm narrationem, hoc interest: Illa dividit per enumerationem, aut per expositionem, quibus de rebus in tota oratione disputatio futura sit: hæc se statim explicat, & brevi duabus, aut pluribus pártibus subjiciens rationes, exornat orationem. Frequentatio est, cùm res in tota causa dispersæ [1] coguntur in unum, quo gravior, aut acrior, aut criminosior oratio fit, hoc pacto: A quo tandem abest iste vitio? quid est, judices, cur velitis eum liberare? Suæ pudicitiæ proditor est, insidiator alienæ; cupidus, intemperans, petulans, superbus; impius in parentes, ingratus in amicos, [2] infestus in cognatos, in superiores contumax, in æquos & pares fastidiosus, in inferiores crudelis, denique in omnes intolerabilis.

Ejusdem generis est illa frequentatio, quæ plurimùm con- 53
jecturalibus causis opitulatur, cùm suspiciones, quæ separatim dictæ, minutæ & infirmæ erant, unum in locum coactæ rem videntur perspicuam facere, non suspiciosam, hoc pacto: Nolite igitur, nolite, judices, ea, quæ dixi, separatim spectare: sed omnia colligite, & conferte in unum. Si & com- 41
modum ad istum ex illius morte veniebat, & vita hominis est turpissima, animus avarissimus, [3] fortuna familiaris rei attenuatissima, & res ista bono nemini præter istum fuit: neque alius quisquam æquè commodè, neque iste aliis commodioribus rationibus facere potuit: neque præteritum quicquam est ab isto, quod opus fuerit ad maleficium; neque factum, quod opus non fuerit: & cùm locus idoneus maximè quæsitus, tum occasio aggrediendi commoda, tempus adeundi opportunissimum, spatium conficiendi longissimum sumtum est, non sine maxima occultandi & perficiendi maleficii spe: & præterea antè quam occisus homo is est, iste visus est

1. *Coguntur in unum.*] Prætuli istud, inventum in Pal. quarto, quinto, Br. publicati, *unum in locum.* Gruter.

2. *Infestus in cognatos.*] Sic tamen in nullo meorum trium reperio; qui omnes *infestus cognatis*, ut in margine Lambinus. *Gronov.*

3. *Fortuna familiaris rei attenuatissima.*] MSS. omnes *fortuna* & duo *fortuna familiares attenuatissima*, ut Lambinus in ora. Sed videtur fuisse *fortuna familiaris rei attenuatissima*, ut cap. 43 *reipublicæ fortunis*. Mox Medicæus *spatium conveniendi largissimum*, t um *partim quæstionibus, partim argumentis*. Gron.

1. In

est in eo loco, in quo est occisio facta, solus: paullo pòst [1] in ipso maleficio, vox illius, qui occidebatur, audita est: deinde post occisionem, istum multa nocte domum rediisse constat; postera die titubanter & inconstanter de occisione illius locutum: hæc partim testimoniis, partim quæstionibus, & argumentis omnia comprobantur, & rumore populi, quem ex argumentis natum, necesse est esse verum: vestrum est, judices, his in unum locum collatis, [2] certam sumere scientiam, non suspicionem maleficii. Nam unum aliquid, aut alterum potest in istum casu cecidisse suspiciosè. ut omnia inter se à primo ad postremum conveniant maleficia, necesse est casu non posse fieri. Vehemens est hæc exornatio, & in conjecturali constitutione causæ fermè semper necessaria, & in ceteris generibus causarum, & in omni oratione adhibenda nonnunquam.

42 Expolitio est, cùm in eodem loco manemus, & aliud at-
54 que aliud dicere videmur. Ea dupliciter fit, si aut eandem planè rem dicemus, aut de eadem re. Eandem rem dicemus, non eodem mòdo (nam id quidem obtundere auditorem est, non rem expolire) [3] sed commutatè. Commutabimus tripliciter, verbis, pronuntiando, tractando. Verbis commutabimus, cùm, re semel dicta, iterum, aut sæpius aliis verbis, quæ idem valeant, eadem res proferetur, hòc modo: Nullum tantum est periculum, quod sapiens pro salute patriæ vitandum arbitretur. [4] Cùm agetur incolumitas perpetua civitatis; qui bonis erit rationibus præditus, profectò nullum vitæ discrimen sibi pro fortunis reipublicæ fugiendum putabit: & erit in ea sententia semper, ut [5] pro patria studiosè quamvis in magnam descendat vitæ dimicationem. Pronuntiando commutabimus, si tum in sermone, tum in acrimonia, tum in alio atque alio genere vocis, atque gestus, eadem verbis commutando, pronuntiatione quoque vehementiùs immutabimus. Hoc neque commodissimè scribi potest, neque parum est apertum. quare non eget exempli.

Ter-

1. *In ipso maleficio.*] Necesse habui istud admittere, ob consensum omnium Pall. & Br. nam alioqui non absurde impressi, *in ipso loco maleficii.* Gruter.

2. *Certam sumere scientiam.*] Sic passim omnes edd. at enim mss. nostri persistunt in *sumere sententiam.* Idem.

3. *Sed commutatè.*] Ita quoque præter Lambinianos noster quartus. & sic omnino legendum, non *commutare*, cuivis patet ex nostra distinctione. *Idem.*

4. *Cum agitur incolumitas.*] Ita quoque noster quartus, non *augetur*, quod in vulgatis posterioribus, & plerisque mss. *Idem.*

5. *Pro patria studiose, quamvis &c.*] Haud aliter omnes nostri. ii tamen quos contulit Suffridus noster, addunt vocem, *studiose laboret, quamvis &c.* non necessario. *Idem.*

1. *Sa-*

Tertium genus est commutationis, quod tractando conficitur, si sententiam trajiciemus aut ad sermocinationem, aut 55
ad exsuscitationem. Sermocinatio est, (de qua planiùs paullo 43
pòst suo loco dicemus, nunc breviter ad hanc rem, quod satis sit, attingemus) in qua constituetur alicujus personæ oratio accommodata ad dignitatem, hoc modo, ut, quo faciliùs res cognosci possit, ne ab eadem sententia recedamus: [1] Sapiens, qui omnia reipublicæ causa suscipienda pericula putabit, sæpe ipse secum loquitur: Non mihi soli, sed etiam, atque adeò multo potius, natus sum patriæ: vita, quæ fato debetur, saluti patriæ potissimùm solvatur. Aluit hæc me: tutè, atque honestè produxit usque ad hanc ætatem: muniit meas rationes bonis legibus, optimis moribus, honestissimis disciplinis. Quid est, quod à me satis ei persolvi possit, unde hæc accepta sunt? [2] Quia hæc loquitur secum sapiens, sæpe ego in periculis reipublicæ nullum ipse periculum fugi. Item mutatur res tractando, si traducitur ad exsuscitationem, cùm & nos commoti dicere videamur, & auditoris animum commovemus, sic: Quis est tam tenui cogitatione præditus, cujus animus tantis angustiis invidiæ continetur, qui non hunc hominem studiosissimè laudet, & sapientissimum judicet, qui pro salute patriæ, pro incolumitate civitatis, pro reipublicæ fortunis, quamvis magnum atque atrox periculum [3] studiosè suscipiat, & libenter subeat? Equidem hunc hominem magis cupio satis laudare, quàm possum: idemque hoc certò scio vobis omnibus usu venire.

Eadem res igitur [4] his tribus in dicendo commutabitur 56
rebus, verbis, pronuntiando, tractando: sed tractando dupli-

1. *Sapiens qui omnia &c.*] Pal. quartus excludit pronomen *qui*; forsan rectè. *Grut.*

2. *Quia hæc loquitur.*] In duobus legitur *quare hæc.* Ut appareat hunc locum hæsisse in varietate. Sed Medicæus *in hac loquitur.* Gronovius.

3. *Studiose suscipiat.*] MSS. duo habere video *studiosissime.* Et nescio an non captet eandem in hac voce rationem, qua modo præmisit *studiosissime laudet.* Sic certè iterat supra cap. 2. *Qui hæc omnia intelligit, & idonea maxime eligit, & omnia in arte maxime scribenda redigit &c.* Lib. 1 Orat. 34. *ut aut versibus propositis quam maxime gravibus aut oratione . . . verbis aliis quam maxime possem lectis pronunciarem.* Infra cap. 45. *Hæc uti maxime convenit, & id est oratoris boni maxime proprium.* Idem.

4. *His tribus in dicendo commutabitur modis.*] Hæc lectio quum nescio unde in Gruterianam invasisset, secutæ sunt eam & prima hujus urbis, tum Londinensis, tum Basileensis editiones, & haud dubie processura foret, nisi tempus juberet nunc intercedere, & restituere vocem *rebus* in fine, quam agnoscunt non editi modo omnes, sed etiam tres scripti nostri: sed & ipsa sic eleganter usurpari solet. *Idem.*

1. Con-

pliciter, sermocinatione, & exsuscitatione. Sed de eadem re cùm dicemus, pluribus utemur commutationibus. Nam cùm rem simpliciter pronuntiaverimus, rationem poterimus subjicere: Deinde duplicem, vel sine rationibus vel cum rationibus pronuntiare sententiam: Deinde afferre contrarium; de quibus omnibus diximus in verborum exornationibus: Deinde simile, & exemplum, de quo suo loco plura dicemus:
44 Deinde conclusionem, de qua in secundo libro, quæ opus fuerunt, diximus, demonstrantes, argumentationem quemadmodum concludere oporteat. In hoc libro docuimus, cujusmodi esset exornatio verbi, cui conclusioni nomen est. Ergo hujusmodi vehementer ornata poterit esse expolitio, quæ constabit ex frequentibus verborum exornationibus & sententiarum. Hoc modo igitur septem partibus tractabitur. sed ab ejusdem sententiæ non recedamus exemplo, ut scire possis, quàm facilè præceptione rhetorica res simplex multiplici ratione tractetur.

57 Sapiens nullum pro republica periculum vitabit; ideò quòd sæpe fit, ut, cùm pro republica perire noluerit, necessariò cum republica pereat. Et quoniam sunt omnia commoda à patria accepta, nullum incommodum pro patria grave putandum est. ergo qui fugiunt id periculum, quod pro republica subeundum est, stultè faciunt. Nam neque effugere incommoda possunt, & ingrati in civitatem reperiuntur. At, qui patriæ pericula suo periculo expetunt, hi sapientes putandi sunt, cùm & eum, quem debent, honorem reipublicæ reddunt, & pro multis perire malunt, quàm cum multis. Etenim vehementer est iniquum, vitam, quam à natura acceptam propter patriam [1] conservaveris, naturæ, cùm cogat, reddere; patriæ, cùm roget, non dare: & cùm possis cum summa virtute & honore pro patria interire, malle per dedecus & ignaviam vivere: &, cùm pro amicis & parentibus & ceteris necessariis adire periculum velis, pro republica, in qua & hoc, & illud sanctissimum nomen patriæ continetur, nolle in discrimen venire, Itaque uti contemnendus est, qui in navigando se, quàm navim, mavult incolumem: ita vituperandus, qui in reipublicæ discrimine, suæ plus, quàm communi saluti, consulit. Náve enim fracta, multi incolumes evaserunt: ex naufragio patriæ salvus nemo potest enatare. Quod mihi bene videtur Decius intellexisse, qui se devovisse dicitur, & pro legionibus in hostes immisisse medios. amisit vi-

1. *Conservaveris.*] Medic. *Conservaris.* Mox idem & alius *&* *hae*, scilicet nomina amicorum, parentum & necessariorum. Puto enim id præferendum, non *hoc*. Gron.

2 *Re.*

vitam; at non perdidit. [1] re enim viliſſima & perparva maximam redemit. dedit vitam, accepit patriam: amiſit animam, potitus eſt gloria, quæ cum ſumma laude prodita vetuſtate quotidie magis enitefcit. Quòd ſi [2] pro republica debere accedere ad periculum & ratione demonſtratum eſt, & exemplo comprobatum, ii ſapientes ſunt exiſtimandi, qui nullum pro ſalute patriæ periculum vitant.

In his igitur generibus expolitio verſatur, de qua producti ſumus, ut plura diceremus, quòd non modò, cùm cauſam dicimus, adjuvat & exornat orationem, ſed multo maximè per eam exercemur ad elocutionis facultatem. Quare conveniet extra cauſam in exercendo rationes adhibere expolitionis, in dicendo uti, [3] cùm exornabimus argumentationem, de qua diximus in libro ſecundo. Commoratio eſt, cùm in loco firmiſſimo, quo tota cauſa continetur, manetur diutius, & eodem ſæpius reditur. hac uti maximè convenit, & id eſt oratoris boni maximè proprium. Non enim datur auditori poteſtas animum de re firmiſſima dimovendi. Huic exemplum ſatis idoneum ſubjici non potuit, propterea quòd hic locus non eſt à tota cauſa ſeparatus, ſicuti membrum aliquod, ſed tanquam ſanguis, perfuſus eſt per totum corpus orationis. Contentio eſt, per quam contraria referuntur. Ea eſt in verborum exornationibus, ut antè docuimus, ejuſmodi: Inimicis te placabilem, amicis inexorabilem præbes. In ſententiarum, hujuſmodi: Vos hujus incommodis lugetis, iſte reipublicæ calamitate lætatur. Vos veſtris fortunis diffiditis, iſte ſolus ſuis eo magis confidit. Inter hæc duo contentionum genera hoc intereſt: illud ex verbis celeriter relatis conſtat; hic ſententiæ contrariæ ex comparatione referantur oportet.

In his igitur generibus ... (margin numbers: 58 at "In his igitur", 45 at "de qua diximus in libro ſecundo")

Similitudo, eſt oratio traducens ad rem quampiam aliquid ex re diſpari ſimile. Ea ſumitur aut ornandi cauſa, aut probandi, aut apertiùs dicendi, aut ante oculos ponendi. Quomodo igitur quattuor de cauſis ſumitur, ita quattuor modis dicitur; per contrarium, per negationem, per brevitatem, per

1. *Re enim viliſſima & perparva.*] Vocem poſtremam ita extenuatam nullibi in ſcriptis reperi, qui tantum *& parva.* unus etiam *re enim viliſſima certam & parva.* Gron.

2. *Pro rep. debere accedere ad periculum.*] Lambinus *debere accedi ad per.* ſed præter mſſ. qui mirifice heic variant, Br. ſervat *decere*, quod placuit Gulielmio. Pal. pr. habet *pro rep. debere ſuſcipere periculum.* ſec. *pro rep. deberemus accedere, ſuſcipere periculum.* tert. *pro rep. dixerit ſuſcipere periculum. prope debere accedere ad periculum;* quod & fuit initio in ſexto, ſed mutatum ad faciem vulgatæ, quintus *pro rep. debere vel ſuſcipere vel adire periculum.* Gruter.

3. *Cum exornabimus argumentationem, de qua diximus.*] Scripti noſtri omnes *de qua re diximus*, & hoc probandum exiſtimo. *Gron.*

1. *T*-

per collationem. Ad unamquamque ſumendæ cauſam ſimilitudinis accommodabimus ſingulos modos pronuntiandi.

46 Ornandi cauſa ſumitur per contrarium, ſic: Non enim, quemadmodum in palæſtra qui [1] tædas candentes accipit, celerior eſt in curſu continuo, quàm ille, qui tradit; ita melior imperator novus, qui accipit exercitum, quàm ille, qui decedit: propterea quòd defatigatus curſor integro facem, hîc peritus imperator imperito exercitum tradit. Hoc ſine ſimili ſatis planè, & perſpicuè, & probabiliter dici potuit, hoc modo: [2] Dicitur, minus bonos imperatores à melioribus exercitum accipere ſolere, ſed ornandi cauſa ſimile ſumtum eſt, ut orationi dignitas quædam comparetur. Dictum eſt autem per contrarium. Nam tunc ſimilitudo ſumitur per contrarium, cùm ei rei, quam nos probamus, aliquam rem negamus eſſe ſimilem, ut paullò antè, [3] cùm de curſoribus diſſerebamus. Per negationem dicetur, probandi cauſa hoc modo: Neque equus indomitus, quamvis natura bene compoſitus ſit, [4] idoneus poteſt eſſe ad eas utilitates, quæ deſiderantur ab equo, neque homo indoctus, quamvis ſit ingenioſus, ad virtutem poteſt pervenire. Hoc probabilius factum eſt, [5] quod magis eſt veriſimile, non poſſe virtutem ſine doctrina comparari, quoniam ne equus quidem indomitus, idoneus poſſit eſſe. ergo ſumtum eſt probandi cauſa.

Dictum eſt autem per negationem. id enim perſpicuum
47 eſt de primo ſimilitudinis verbo. [6] Sumetur & apertius dicendi cauſâ ſimilitudo per brevitatem, hoc modo: In amicitia gerenda, ſicut in certamine currendi, non ita convenit exerceri, ut, quoad neceſſe ſit, pervenire poſſis: ſed ut productus ſtudio, & viribus, ultra facilè procurras. Nam hoc ſimile eſt, ut apertiùs intelligatur, mala ratione facere, qui re-

---

1. *Tædas candentes.*] Lambini *ardentes* exſtat in Pall. aliquot, ſed alii retinent item alterum. quintus præterea ac Bruil. præferunt *cadentes*, quod rectum eſſe poſſe annotavit Gulielmius. *Gruter.*

2. *Dicitur minus bonos.*] Vox *dicitur* abeſt Br. item Pal. quarto & ſexto; meo animo rectè. *Idem.*

3. *Cum de curſoribus differebamus.*] Hoc præter libros noſtros eſt, qui habent vel *aſſerebatur*, ut Mediceus, vel *aſſerebamus*, ut duo alii, quodcunque ſit. Certe ſic & Stephanica Victorii, & mutavit Lambinus. *Gronov.*

4. *Idoneus ad eas utilitates quæ &c.*] Delevi duas voculas, *& aptus*, repertas tantum in uno Palatino, cum haberemus ſex. ſed neque exſtabat in Bruil. *Gruter.*

5. *Quod magis eſt veriſimile &c.*] Lambinus libris omnibus reclamantibus ſuppoſuit *minus* non neceſſario. Gulielmius rectius putabat ſcripturam à Suffrido erutam, *ac magis &c.* Idem.

6. *Sumetur & apertius dicendi cauſa ſimilitudo per &c.*] Secutus ſum Pall. omnes Br. Lil. & Perſini codd. *Idem.*

reprehendant eos, qui, verbi causa, post mortem amici liberos ejus custodiant, propterea quòd in cursore tantum velocitatis esse oporteat, ut efferatur usque ad finem: in amico [1] tantum benivolentiæ, ut ultra, quàm amicus sentire possit, procurrat amicitiæ studio. Dictum autem simile est per brevitatem. non enim ita, ut in cæteris rebus, res ab re separata est, sed utraque res conjunctè [2] & confusè comparata. Ante oculos ponendi negotii causa, sumetur similitudo per collationem, sic: Uti citharœdus, cùm prodierit optimè vestitus, palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea, coloribus variis intexta, & cum corona aurea [3] magnis fulgentibus gemmis illuminata, citharam tenens exornatissimam, auro & ebore distinctam, ipse præterea forma & specie sit & statura apposita ad dignitatem; si, cùm magnam populo commoverit his rebus exspectationem, repentè silentio facto, vocem emittat acerbissimam cum turpissimo corporis motu; quo meliùs ornatus & magis fuerit exspectatus, eo magis derisus & contemtus, ejicitur: ita si quis in excelso loco, & in magnis ac locupletibus copiis collocatus, fortunæ muneribus, & naturæ commodis omnibus abundabit; si virtutis, & artium, quæ virtutis magistræ sunt, egebit; quo magis ceteris rebus erit copiosus, & industrius, & exspectatus, eo vehementiùs derisus & contemtus, ex omni conventu bonorum ejicietur. Hoc simile [4] exornatione utriusque rei, & alterius inertiæ artificis, alterius stultitiæ simili ratione collata, sub aspectum omnium rem subjecit.

Dictum autem est per collationem, propterea quòd pro- 61
positâ similitudine, paria sunt omnia relata. In similibus ob- 48
servare oportebit diligenter: ut, cùm rem afferamus similem,

1. *Tantum benivolentia, ut ultra, quàm amicus sentire possit, procurrat amicitia studio.*] Rescidi *studium*, quod aliis positum post *benevolentia*, præeuntibus Pal. pr. ac sec. si tamen sequimur Pal. quart. & sext. nec non Br. tunc rescribendum erit, *tamen benivolentia studium, ut efferatur ultra finem*, ceteris omissis omnibus, neque displicet. *Grut.*

2. *Et confuse comparata.*] Sic. Pal. quart. sextus, Bruil. nam prius cusi, *utraque & confuse pronunciata.* Idem.

3. *Magnis fulgentibus gemmis &c.*] Pall. iidem & Bru. *magna.* forsan bene. Vox ea non visitur in Pal. tert. nimisque petulans Lambinus, qui obtrusit lectori, *magni fulgoris gemmis ill.* Idem.

4. *Exornatione utriusque rei, & alterius inertia artificis, alterius stultitia &c.*] Hæc est lectio Pal. quarti, quinti, sexti, item Bruil. quorum duo cum habeant *artificis scilicet* & punctis notarit Bruil. illud *scilicet*, suspicor adhuc abjiciendum alterum *artificis*, ut locus sit perpurgatus; quem mirè corruperat de suo Lambinus. *inertia* heic est ἀτεχνία. supra etiam rescripsi *& industrius*, ubi antea erat *& illustris*, iisdem codicibus volentib. *Idem.*

lem, cujus rei causa similitudinem attulerimus, verba quoque ad similitudinem habeamus accommodata. Id est hujusmodi: Ut hirundines æstivo tempore præstò sunt, frigore pulsæ recedunt. Ex eadem similitudine nunc per translationem verba sumimus: ita falsi amici sereno vitæ tempore præstò sunt; simulatque hiemem fortunæ viderint, devolant omnes. Sed inventio similium facilis erit, siquis sibi omnes res animatas & inanimatas, mutas & loquentes, feras & mansuetas, terrestres & cœlestes & maritimas, artificio, casu, natura comparatas, usitatas atque inusitatas, frequenter ante oculos poterit ponere, & ex his aliquam venari similitudinem, quæ aut ornare, aut docere, aut apertiorem rem facere, aut ponere ante oculos possit. Non enim res tota toti rei necesse est similis sit, sed ad ipsum, ad quod conferetur, similitudinem habeat oportet.

49 Exemplum est alicujus facti, aut dicti præteriti cum certi
62 auctoris nomine propositio. Id sumitur iisdem de causis, quibus similitudo: Rem ornatiorem facit, cùm nullius rei, nisi dignitatis, causa sumitur: Apertiorem, cùm id, quod sit obscurius, magis dilucidum reddit: Probabiliorem, cùm magis verisimilem facit: Ante oculos ponit, cùm exprimit omnia perspicuè, ut res dicta propè manu tentari possit. Uniuscujusque generis singula subjecissemus exempla, nisi exemplum, quod genus esset, in expolitione demonstrassemus, & causas sumendi in similitudine aperuissemus. Quare noluimus, neque pauca, quo minùs intelligeretur, neque, re intellecta, plura conscribere. Imago est formæ cum forma cum quadam similitudine collatio. Hæc sumitur aut laudis, aut vituperationis causa. Laudis causa, sic: [1] Ibat in prœlium, corpore tauri validissimi, impetu leonis acerrimi similis. Vituperationis, ut in odium, aut in invidiam, aut in contemtionem adducat. Ut in odium, hoc modo: Iste quotidie per forum medium, tamquam jubatus draco serpit, dentibus aduncis, [2] aspectu venenato, spiritu rabido, circumspectans huc, & illuc, siquem reperiat, cui aliquid mali fau-

1. *Ibat in prelium &c.*] Sic Pall. omnes, nisi quod pr. *Inibat prelium*, quod & in suis reperit Petrejus. Lambinus invenit in antiquis; *Ibat Turnus in prelium*. vellem nobis singularius antiquos illos digito quasi indicasset, sed non erat scilicet tanti. at tanti tamen mihi videtur significare, in quarto non inveniri illud *similis*, imò nequidem in sexto. mea sententia rectè. *Grut.*

2. *Aspectu venenato, spiritu rabido.*] Ita omnes Pall. nisi quod unus & alter *rapido*. nam Victorius ediderat, *serpit aspectu rabido circumspectat.* alii, *adspectu rabido, spiritu venenato.* non malè, nisi contradicerent exemplaria tenebricosa, quibus tamen item sua ratio. *Idem.*

3. Ore

faucibus afflare, [1] ore attingere, dentibus insecare, lingua aspergere possit. Ut in invidiam adducat, hoc modo: Iste, qui divitias suas jactat, sicut Gallus è Phrygia, aut ariolus quispiam, depressus & oneratus auro, [2] clamat, & dejerat. Ut in contentionem adducat, sic: Iste, [3] qui tamquam cochlea, abscondens retentat sese tacitus, quo sit tutus, comeditur cum domo sua, & aufertur.

Effictio est, cùm exprimitur & effingitur verbis, cor- 63
poris cujuspiam forma, quod satis sit ad intelligendum, hoc modo: Hunc dico, judices, rubrum, brevem, incurvum, canum, subcrispum, cæsium, cui sanè magna est in mento cicatrix, si quomodo potest vobis in memoriam redire. Habet hæc exornatio cùm utilitatem, [4] si quem velis ostendere: tum venustatem, si breviter & dilucidè facta
est. Notatio est, cùm alicujus natura certis describitur signis, 50
quæ, sicuti notæ quædam, naturæ sunt attributa. Ut si velis non divitem, [5] sed ostentatorem pecuniosum describere, Iste, inquies, judices, qui se dici divitem, putat esse præclarum, primùm nunc videte, quo vultu nos intueatur. nonne vobis videtur dicere? [6] Darem, si mihi molesti non essetis: [7] cùm verò sinistra mentum sublevat, existimat se gem-

1. *Ore attingere.*] Præmittunt aliæ edd. *quem.* sed dictio ea non exstat in Pall. quattuor aut Bruil. *Grut.*

2. *Clamat & deierat.*] Sic quoque Victoriana, respondentque Pal. quart. & sext. alii tamen *delirat*, quod & in primitus impressis. *Idem.*

3. *Qui tanquam cochlea abscondens &c.*] Nescio an habeamus lectionem auctoris genuinam. nam mirè variant Pall. è quibus pr. habet, *Iste qui tanquam testudo se cochlea abscondens & retentat sese tacitus eum in domo sua totus ut comedatur aufertur.* sec. *Iste qui tanquam cochlea abscondens retentat se tacite cum, Domo tutus comedatur & aufertur.* tert. *tacite quomodo sit tutus comeditur & aufertur.* quart. & sext. *abscondens & retentans sese tacitus, quomodo ut tutus comeditur & aufertur.* sicque item Bruil. nisi quod is, *& auferatur*, à manu prima. *Gruter.* Medic. *Iste qui tanquam cochleæ abscondens & retentans sese tacitus quo modo ut tutus comeditur & aufertur.* Alius. *Iste qui tanquam cochlea abscondens retentat sese tacite, cum domo totus ut comedatur aufertur.* Quæ forsan non aliena ab vera manu. *Gronov.*

4. *Si quem velis ostendere.*] Tres MSSti nostri *demonstrare*, cui alius velut interpretationem adscripsit, *expressè ostendere*, alius *per signa accidentalia declarare*, ut omnino exstantem in scriptis lectionem pro veteri habere cogar. *Idem.*

5. *Sed ostentatorem pecuniosum.*] Non improbo Memmii Auratique conjectaneum, *pecuniæ sua*, sed videsis, ne acutius sit quod inveni in Pal. quarto ac sexto, *ostentatorem pecuniosi.* Gruter.

6. *Darem si mibi molesti non essetis.*] Melius fortè Pal. pr. quar. sext. *Daretis mibi locum, si mibi molésti non essetis.* & ita quoque Bruil. *Idem.*

7. *Cum vero sinistra mentum sublevat.*] MSSti vel *sublevabit* vel *sublevavit.* Gronov.

 1. *Vos*

gemmæ nitore, & auri ſplendore aſpectus omnium præſtringere: Cùm puerum reſpicit hunc unum, quem ego novi, (1 vos non arbitror noviſſe,) alio nomine appellat, deinde alio atque alio: 2 Heus tu, inquit, veni Sannio, nequid iſti Barbari perturbent: ut ignoti, qui audiunt, unum putent eligi de multis: ei dicit in aurem, 3 aut ut domi lectuli ſternantur, aut ab avunculo rogetur Æthiops, qui ad balneas veniat, aſturconi locus ante oſtium ſuum detur, aut aliquod fragile falſæ choragium gloriæ comparetur. Deinde exclamat, ut omnes audiant, Videto, ut diligenter numeretur, ſi poteſt ante noctem. Puer, qui jam bene hominis naturam novit, Tu illò plures mittas oportet, inquit, ſi hodie vis tranſnumerari. Age, inquit, duc tecum Libanum, & Soſiam. Sanè. Deinde caſu veniunt hoſpites 4 homini, qui iſtum ſplendidè, dum peregrinaretur, receperant. ex ea re homo hercle ſanè conturbatur: ſed tamen à vitio naturæ non recedit. Bene, inquit, facitis, cùm venitis: ſed rectiùs feciſſetis, ſi ad me domum rectà abiiſſetis. Id feciſſemus, inquiunt illi, ſi domum noviſſemus. At iſtud quidem facile fuit undelibet invenire. 5 Verùm ite mecum. Sequuntur illi. Sermo interea hujus conſumitur omnis in oſtentatione. Quærit, in agris cujuſmodi frumenta ſint: negat, ſe, quia villæ incenſæ ſint, accedere poſſe, nec ædificare etiam nunc audere; tametſi in Tuſculano quidem cœpi inſanire, & in iiſdem fundamentis ædificare. Dum

1. *Vos non arbitror noviſſe.*] Illud *noviſſe*, non reſtat in Pal. quarto aut ſexto, & ſatis ſubintelligeretur. *Gruter.*

2. *Heus tu &c.*] Medic. *At heus tu, inquit, veni Sannio, nequid iſtos barbaros perturbem.* Gronov.

3. *Aut ùt domi lectuli ſternantur.*] Miror hæc iſto ordine legi in omnibus, quod ſciam, editis pariter & ſcriptis, præter unum Medicæum, qui exhibet *ut aut*, quomodo neceſſario converti debet, quum cauſalis iſta vocula pertineat ad omnes, quæ ſequuntur, partes. Sed & τὸ *aut* ante *aſturconi* in omnibus noſtris MSStis habetur, ut & legunt primi ex editis; neque utique oſtium de balneis intelligere cogimur. Sic 1 Invent. 8 edunt *quod non aut is agere videtur quem oportet.* Quum & MS. & ratio ſequentium flagitet *quod aut non.* Gron.

4. *Homini, qui iſtum ſplendide dum peregrinaretur receperant.*] Videtur prius fuiſſe *invitarant.* cujus vocis ignorantia mirè torſit librarios. nam pr. *homini quos iſte dum ſplendidè peregrinantur invitat.* ubi forte legendum, *quos iſte dum ſplendidè peregrinaretur, invitarat.* ſec. *qui iſtum ſplendidè receperunt dum peregrinabatur, invitat.* quart. & Br. *homini quos iſte dum ſplendide peregrinaretur ex ea re.* ſine alio verbo. *Gruter.*

5. *Verum ite mecum. Sequuntur illi.*] Non modo præſignis iſte Medicæus, ſed etiam duo reliqui *verum. Euntem illum ſequuntur illi.* Quæ apoſiopeſis mihi videtur opportuniſſima, ſcilicet, quod tamen exprimere nolebat, ſic quoque adventum gratulor, aut ipſe vos ad domum ducam. *Gronov.*

1. Per-

Dum hæc loquitur, venit in ædes quaſdam, in quibus ſodalitium erat eodem die futurum: quò iſte pro notitia domini ædium ingreditur cum hoſpitibus. Hìc, inquit, habito. [1] perſpicit argentum, quod erat expoſitum, viſit triclinium ſtratum, probat. accedit ſervulus: dicit homini clarè, dominum jam venturum, ſi velit exire. Itane inquit? Eamus hoſpites; frater venit ex Salerno: ego illi obviam pergam: vos huc [2] decuma venitote. hoſpites diſcedunt. Iſte ſe raptim domum ſuam conjicit: illi decuma, quò juſſerat, veniunt. quærunt hunc. reperiunt, domus cuja ſit: in diverſorium deriſi conferunt ſeſe. Vident hominem poſtera die: narrant, expoſtulant, accuſant. [3] ait iſte, eos ſimilitudine loci deceptos, angiporto toto deerraſſe: [4] contra valetudinem ſuam ad noctem multam exſpectaſſe. Sannioni puero negotium dederat, ut vaſa, veſtimenta, pueros corrogaret. ſervulus non inurbanus ſatis ſtrenuè, & concinnè comparat: iſte hoſpites domum deducit. Ait ſe ædes maximas cuidam amico ad nuptias commodaſſe. nuntiat interea puer argentum repeti (pertimuerat enim qui commodarat) Apagete, inquit, ædes commodavi, familiam dedi: argentum quoque vult? tametſi hoſpites habeo, tamen utatur licet, nos Samiis delectabimur. Quid ego, quæ deinde efficiat, narrem? ejuſmodi eſt hominis natura, ut, quæ ſingulis diebus efficiat gloria atque oſtentatione, ea vix annuo ſermone enarrare poſſim. 51 64

Hujuſmodi notationes, quæ deſcribunt, quid conſentaneum ſit uniuſcujuſque naturæ, vehementer habent magnam delectationem. totam enim naturam cujuſpiam ponunt ante oculos, aut glorioſi, ut nos, exempli cauſa, cœperamus; aut invidi, aut timidi, aut avari, ambitioſi, amatoris, luxurioſi, furis, quadruplatoris: denique cujuſvis ſtudium protrahi poteſt in medium tali notatione. 65 Sermocinatio eſt, cùm 52 alicui perſonæ ſermo attribuitur, & is exponitur cum ratione digni-

1. *Perſpicit argentum &c. viſit &c. probat.*] Hoc modo Pall. noſtri: inepte igitur Lambinus, *perſpiciunt argentum &c. viſunt, &c. probant.* pertinent enim iſthæc ad oſtentatorem, non ad hoſpites. *Gruter.*

2. *Decuma venitote.*] Giſanius maluit, *ad decumam*, quomodo exſtare in aliquot ſuis teſtatur Lambinus, & reperi in Pal. tertio, ſed ideo tamen nihil muto. *Idem.*

3. *Ait iſte eos &c.*] Pal. quart. ſext. Bruil. à manu ſecunda, *at iſte eos &c.* placet. *Idem.*

4. *Contra valetudinem ſuam ad noctem multam expectaſſe.*] Prima ſic Gruteriana, quam ſequuntur, quas aliquoties ſupra numeravi, expulſo *ſe*, quod habent & editi omnes & MSSti noſtri, vel in principio apponentes, vel interponentes poſt *ſuam*; & in hac ſermonis alternatione non debebat abeſſe; certe non erat cauſa, cur fugaretur. *Gronov.*

dignitatis, hoc pacto: Cùm militibus urbs redundaret, & omnes timore oppressi domi continerentur, venit iste cum sago, gladio succinctus, tenens jaculum: quinque adolescentes hominem simili ornatu subsequuntur. irrumpit in ædes subitò, deinde magna voce, Ubi est iste beatus, inquit, ædium dominus? [1] quin mihi præstò fit? quid tacetis? Hîc alii omnes stupidi timore obmutuerunt. Uxor illius infelicissimi cum maximo fletu ad istius pedes abjecit sese. Parce, inquit, & per ea, quæ tibi dulcissima sunt in vita, miserere nostri: noli exstinguere exstinctos. Fer mansuetè fortunam. nos quoque fuimus beati: nosce te esse hominem. At ille: Quin illum mihi datis, ac vos auribus meis oplorare desinitis? non abibit. Illi nuntiatur interea venisse istum, & clamore maximo mortem minari. Quod simul ut audivit, Heus, inquit, Gorgia, pedisequæ puerorum, absconde pueros: defende: fac, ut incolumes ad adolescentiam perducas. Vix hæc dixerat, [2] cùm ecce iste præstò, Sedes, inquit, audax? non vox mea tibi vitam ademit? exple inimicitias meas, & iracundiam satura tuo sanguine. Ille cum magno spiritu, [3] Metuebam, inquit, ne planè victus essem. nunc video in judicio mecum contendere non vis, ubi superari turpissimum, & superare pulcherrimum est: interficere me vis: occidar equidem, sed victus non peribo. [4] At ille, In extremo vitæ tempore [5] etiam sententiosè loqueris? neque ei, quem vides dominari, vis supplicare? Tum mulier, Immò quidem iste rogat, & supplicat: sed tu, quæso, commo-

1. *Quin mihi præsto fit?*] Pall. ferè *fuit?* nisi quod sec. *is quomodo mihi præsto fuit;* unde forsan hæret in Gembl. Tosano & Lil. *qui non mihi præstò fuit?* Gruter.

2. *Cum ecce iste præsto, Sedes, inquit, audax?*] Nihil varians Pal. quàm quod tertius addat *Etiam sedes.* quintus verò destituatur illo *sedes.* sed enim non displicet quod restat in Liliensi: *cum ecce, inquit iste, præsto sum Sedes, ait, audax &c.* Idem.

3. *Metuebam, inquit, ne planè victus essem.*] Pal. sextus non agnoscit vocem *Metuebam*, habetque *esset*, quod ultimum etiam in quarto, sed is loco alterius vôcis præfert *verba;* ceteri retento *Metuebam* præmittunt, *verba.* quidam etiam adjiciunt, vel *emittens*, vel *dedit.* Idem.

4. *At ille-in extremo.*] Secundum vocabulum paulò ante sic quoque positum, in reliquo nonnisi de infelici marito usurpatur: de quo tanto fidentius dubito, quod etiam in tribus MSS. legatur non aliter quam *at in extremo* &c. Quod postea induxit Gruterus *examplexare*, ejus nullum auctorem video, quum & MSS. & editi habeant simplex *amplexare.* Gronov.

5. *Etiam sententiose loqueris.*] Pal. quart. sext. *sententias eloqueris?* quod amplectar, aut *sententias loqueris?* ut habet Bruil. videndum tamen, num venustius Pal. pr. *etiam sententias?* ut subintelligatur id verbi. quod mihi quidem videtur. *Gruter.*

1. *Fit*

movere; & tu, per deos, inquit, hunc examplexare. dominus est; vicit hic te, vince tu nunc animum. Cur non desinis, inquit, uxor, loqui, quæ me digna non sunt? tace, &, quæ curanda sunt, cura: tu cessas mihi vitam, tibi omnem bene vivendi spem mea morte eripere? Iste mulierem repulit ab se lamentantem: illi, nescio quid incipienti dicere, quod dignum videlicet illius virtute esset, gladium in latere defixit. Puto in hoc exemplo datos esse unicuique sermones ad dignitatem accommodatos, quod oportet in hoc genere observare. Sunt item sermocinationes consequentes hoc genus: Nam quid putamus illos dicturos, si hoc judicaveritis? nonne hac omnes utentur oratione? deinde subjicere sermonem.

Conformatio est, cùm aliqua, quæ non adest, persona 65
confingitur, quasi adsit, aut cùm res muta, aut informis, 66
[1] fit eloquens, & formata, & ei oratio attribuitur ad dignitatem accommodata, aut actio quædam, hoc pacto: Quòd si nunc hæc urbs invictissima vocem mittat, non hoc pacto loquatur? Ego illa plurimis tropæis ornata, triumphis ditata certissimis, clarissimis locupletata victoriis, nunc vestris seditionibus, ô cives, vexor: quam dolis malitiosa Karthago, viribus probata Numantia, disciplinis erudita Corinthus labefactare non potuit, eam patiemini nunc ab homunculis deterrimis proteri, atque conculcari? Item, Quòd si nunc L. ille Brutus reviviscat, & hic ante pedes vestros adsit, non hac utatur oratione? Ego reges ejeci, vos tyrannos introduxitis: ego libertatem, quæ non erat, peperi, vos partam servare non vultis: ego capitis mei periculo patriam liberavi, vos liberi sine periculo esse non curatis. Hæc conformatio, licet in plures res [2] mutas atque inanimas transferatur, proficit tamen plurimùm in amplificationis partibus, & commiseratione.

67 Significatio est, quæ plus in suspicione relinquit, quàm positum est in oratione. ea fit [3] per exuberationem, ambiguum, consequentiam, abscissionem, similitudinem. Per exuberationem, cùm plus dictum est, quàm patitur veritas, augendæ suspicionis causa, sic; Hic de tanto patrimonio tam cito testam, qua sibi petat ignem, non reliquit. Per ambiguum,

1. *Fit eloquens & formata & ei oratio attribuitur.*] Sic quidem habent quoque veteres libri. Sed quam bene dixerit hic auctor *fieri formatam*, videant. Longe suavius & Latinius crediderim, quod est in Mediceo, *fit eloquens, & forma ei & oratio attribuitur.* Gronov.

2. *Mutas atque inanimas.*] MSS. nostri tres retinent *inanimatas*, ut cap. 48. *res animatas & inanimatas, mutas & loquentes.* Idem.

3. *Per exuberationem.*] Placuit istud ex Pal. quint. & Bruileriensi pro eo hactenus *exsuperationem.* Gruter.

guum, cùm verbum poteſt in duas pluresve ſententias accipi, ſed accipitur in eam partem, quam vult is, qui dixit: ut de eo ſi dicas, qui multas hereditates adierit, Proſpice tu,
54 qui plurimum cernis. Ambigua quemadmodum vitanda ſunt, quæ obſcuram reddunt orationem, ita hæc conſequenda, quæ conficiunt hujuſmodi ſignificationem. Ea reperientur facilè, ſi noverimus & animadverterimus verborum ancipites aut multiplices poteſtates. Per conſequentiam ſignificatio fit, cùm res, quæ ſequuntur aliquam rem, dicuntur, ex quibus tota res relinquitur in ſuſpicione, ut ſi ſalſamentarii filio dicas: Quieſce tu, cujus pater cubito ſe emungere ſolebat. [1] Per abſciſſionem, ſi, cùm incipimus aliquid dicere, præcidimus, & ex eo, quod jam diximus, ſatis relinquitur ſuſpicionis, ſic: Qui iſta forma & ætate nuper alienæ domui; nolo plura dicere. Per ſimilitudinem, cùm aliqua re ſimili allata, nihil ampliùs dicimus, ſed ex ea ſignificamus, quid ſentiamus, hoc modo: Noli, Saturnine, nimiùm populi frequentia fretus eſſe. [2] inulti jacent Gracchi. Hæc exornatio plurimum feſtivitatis habet interdum, & dignitatis: ſinit enim quiddam, tacito oratore, ipſum auditorem ſuſpicari.

68 Brevitas eſt res ipſis tantummodò verbis neceſſariis expedita, hoc modo: Lemnum præteriens cepit: [3] inde Thaſi præſidium reliquit: pòſt urbem in Bithynia ſuſtulit: [4] inde pulſus in Helleſpontum, ſtatim potitur Abydo. Item, Modò conſul, quondam tribunus, [5] deinde primus erat civitatis. tum proficiſcitur in Aſiam, deinde exſul, & hoſtis eſt dictus, pòſt

1. *Per abſciſſionem.*] Bruil. exemplar *abſciſionem*, quod miro probat, tueturque e ſcriptis item ſuis Giſanius in Obſervationibus ſuis linguæ Latinæ; ubi oſtendit veteribus fuiſſe in uſu, *Abſciſum*, *abſcidere*, *abſciſionem*. Grut.

2. *Inulti jacent Gracchi.*] Sic Pall. in Italia ſcripti: at quar. ſex. *ſtultitiæ C. Gracchi memento.* quintus *ſtultitiam cerne Gracchi.* mediumque illud expreſſum item in Gembl. Lil. & Bruil. haud probem tamen. multo minus ut admittam quod erat in exemplari Perſiniano: *ſtultitiam noſce: inulti jacent Gracchi.* Idem.

3. *Inde Thaſi præſidium reliquit.*] Sic repoſuit Turneb. alluduntque omnes Palat. in quorum nullo viſitur vulgatum *Tharſi.* Idem.

4. *Inde pulſus in Helleſpontum.*] Lambinus, Auratum ſecutus, maluit *appulſus*, quod eſt in Palat. ſexto tanquam interpretatio vocis *rurſus*, quæ ibidem radices egerat. neque ſecus Pal. quartus. *Idem.*

5. *Deinde primus erat civitatis. Tum proficiſcitur &c.*] Ita hæc ab omnibus eduntur, quaſi duo tantum brevitatis forent poſita exempla, unum ex Græcia, alterum Romanum. Sed, niſi fallor, tria ſunt, & in his duo Romana, quæ in edendo ſic diſtingui oportebat. *Item; modo conſul, quondam tribunus, deinde primus erat civitatis. Tum; Proficiſcitur in Aſiam, deinde exul & hoſtis* &c. *Gronov.*

pòst imperator, postremò consul factus est. Habet paucis
comprehensa brevitas multarum rerum expeditionem. Quare
adhibenda sæpe est, cùm aut res non egent longæ orationis,
aut tempus non sinit commorari. Demonstratio est, cùm 55
ita res verbis exprimitur, ut geri negotium, & res ante ocu-
los esse videatur. Id fieri poterit, si, quæ antè, & pòst, &
in ipsa re facta erunt, comprehendemus, aut si à rebus con-
sequentibus, aut à circumstantibus non recedemus, hoc mo-
do: Quod simul atque Gracchus prospexit, fluctuare popu-
lum, verentem, ne ipse auctoritate senatus commotus à sen-
tentia desisteret, jubet advocari concionem. Iste interea sce-
lere, & malis cogitationibus redundans, evolat ex templo
Jovis, & sudans, oculis ardentibus, erecto capillo, contor-
ta toga, cum pluribus aliis ire celeriùs cœpit. Illi præco fa-
ciebat audientiam: hic subsellium quoddam calce premens,
dextra pedem defringit, & alios hoc idem jubet facere. Cùm
Gracchus deos inciperet precari, cursim isti impetum faciunt:
ex aliis aliisque partibus convolant: atque è populo unus,
fuge, inquit, Tiberi, fuge. non vides? respice, inquam.
Deinde vaga multitudo, subito timore perterrita, fugere cœ-
pit. At iste [1] spumans ex ore scelus, anhelans ex intimo pe-
ctore crudelitatem, contorquet brachium; & dubitanti Grac-
cho, quid esset, neque tamen locum, in quo constiterat, re-
linquenti, percutit tempus. [2] Ille nulla voce delabans insita
virtute concidit tacitus. Iste viri fortissimi miserando sangui-
ne adspersus, quasi facinus præclarissimum fecisset, [3] cir-
cumspectans, & hilaris sceleratam gratulantibus manum por-
rigens, in templum Jovis contulit sese.

[4] Hæc exornatio plurimum prodest in amplificanda & 69
commiseranda re, hujusmodi enarrationibus. statuit enim
totam rem, & propè ponit ante oculos. Omnes rationes 56
ho-

1. *Spumans ex ore scelus.*] Malui istud cum Victorianis, repertumque in Pal. quar. ac sex. quam quod Manutiani sequuntur, *spumam ex ore rejiciens.* rejicit enim hanc scripturam membrum sequens. *Gruter.*

2. *Ille nulla voce delabans, insita virtute.*] Reposui quod erat in Pal. quarto ac sexto, item Bruilerlensi. nam ceteri, *nullam vocem edens, insita virtute.* Victorius edidit *voce delibans insitam virtutem.* nostrum genuinum magis videtur. *Nulla delabi voce*, est facecere illud quod fecit Pompejus apud Lucanum libr. VIII. *Contitinuitque animam, ne quas effundere voces Posset, & æternam fletu corrumpere famam.* Idem.

3. *Circumspectans.*] Medicæus *circumspectans, & hilariter.* Gron.

4. *Hæc exornatio &c. re hujusmodi enarrationibus.*] Adhæsimus Pal. quarto ac sexto & Bruil. positura enim verborum elegantior est, & alioquin illa, *& in*, non erat simul in aliis mss. nostris. *Gruter.*

 1. De-

honestandæ elocutionis studiosè collegimus, in quibus, Herenni, si te diligenter exercueris, & gravitatem, & dignitatem, & suavitatem habere in dicendo poteris, ut oratoriè planè loquaris: ne nuda, atque inornata inventio vulgari sermone efferatur. Nunc identidem nosmet ipsi nobis instemus. res enim communis agitur, ut frequenter, & assiduè consequamur artis rationem studio, & exercitatione: quod alii cum molestia tribus de causis maximè faciunt; aut si, cum quibus libenter exerceantur, non habent; aut si sibi diffidunt; aut si nesciunt, quam viam sequi debeant, quæ à nobis absunt omnes difficultates. Nam & simul libenter exercemur propter amicitiam, cujus initium cognatio fecit, cetera philosophiæ ratio confirmavit: & nobis non diffidimus, propterea quod & aliquantulum processimus; & alia meliora sunt, quæ multo intentiùs petimus in vita, ut, etiamsi non pervenerimus in dicendo, quò volumus, parva pars vitæ perfectissimæ desideretur: & viam, quam sequamur, habemus, propterea quod in his libris nihil præteritum est rhetoricæ præceptionis. [1]Demonstratum est enim, quomodo res in omnibus generibus causarum inveniri oporteat. Dictum est, quo pacto eas disponere conveniat. Traditum est, qua ratione esset pronuntiandum. Præceptum est, qua via meminisse possemus. Demonstratum est, quibus modis perfecta elocutio compararetur. [2]Quæ si exsequimur, acutè & citò reperiemus: distinctè & ordinatè disponemus: graviter & venustè pronuntiabimus: firmè & perpetuò meminerimus: ornatè & suaviter eloquemur. Ergo amplius in arte rhetorica nihil est. Hæc omnia adipiscemur, si rationes præceptionis [3]diligentia consequemur & exercitatione.

---

1. *Demonstratum est.*] Non agnosco aliquot sequentibus periodis Cornificium. & mirum est, nisi tota hæc recapitulatio, sit magistelli alicujus trivialis, annumerantis minima maxima discipulis suis. *Gruter.*

2. *Quæ si exsequimur.*] Est à Pal. quarto, Gembl. & Bruile. vulgo *sequamur.* Idem.

3. *Diligentia consequemur & exercitatione.*] Non absurde Pal. quar. sex. Gembl. Tos. Br. *consequamur exercitationis.* Idem.

M. TUL-

M. TULLII CICERONIS

RHETORICORUM,

SEU DE

INVENTIONE RHETORICA,

LIBRI DUO,

Qui reliqui ſunt ex quattuor.

LIBER PRIMUS.

SÆPE & multum hoc mecum cogitavi, bonine, an mali plus attulerit hominibus & civitatibus copia dicendi, ac ſummum eloquentiæ ſtudium. nam cùm & noſtræ reipublicæ detrimenta conſidero, & maximarum civitatum veteres animo calamitates colligo, non minimam video per diſertiſſimos homines invectam partem incommodorum. cùm autem res ab noſtra memoria, propter vetuſtatem, remotas, ex litterarum monumentis repetere inſtituo; multas urbes conſtitutas, plurima bella reſtincta, firmiſſimas ſocietates, ſanctiſſimas amicitias intelligo, cùm animi ratione, tum faciliùs eloquentia comparatas. Ac me quidem diu cogitantem, ratio ipſa in hanc potiſſimùm ſententiam ducit, ut exiſtimem, ſapientiam ſine eloquentia parum prodeſſe civitatibus, eloquentiam verò ſine ſapientia nimiùm obeſſe plerumque, prodeſſe nunquam. Quare ſi quis, omiſſis rectiſſimis atque honeſtiſſimis ſtudiis rationis & officii, conſumit omnem operam in exercitatione dicendi, is inutilis ſibi, [1] perniciosus patriæ civis alitur: qui verò ità ſeſe armat eloquentia, ut non oppugnare commoda patriæ, ſed pro his pugnare poſſit, is mihi vir & ſuis, & publicis rationibus utiliſſimus, atque amiciſſimus civis fore videtur. I 1

Ac ſi volumus hujus rei, quæ vocatur eloquentia, ſive ſtudii, ſive artis, ſive exercitationis cujuſdam, ſive facultatis à natura profectæ conſiderare principium; reperiemus id ex hone- 2

1. *Perniciosus patriæ civis alitur*] Sic enim ut ederem, coegit me univerſa ratio, quum & MSSti ita legant & priores editi, & ſententiæ neceſſitas id poſtulet. *Alitur* dicit, h. e. poteſt fieri, & unicam ſpem videtur præbere. Gruteriana dedit *dicitur* neſcio vel unde vel quare, & tamen eam ſequutæ ſunt tres poſt apparatæ editiones, quum certe non is ſtatim poſſit dici talis. *Grævius.*

nestissimis causis natum, atque optimis rationibus profectum.
2 Nam fuit quoddam tempus, cum in agris homines passim [2] bestiarum modo vagabantur, & sibi victu ferino vitam propagabant; nec ratione animi quidquam, sed pleraque viribus corporis administrabant. nondum divinæ religionis, non humani officii ratio colebatur: nemo nuptias viderat legitimas: non certos quisquam inspexerat liberos: non jus æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem, [3] atque inscientiam, cæca ac temeraria dominatrix animi cupiditas, ad se explendam viribus corporis abutebatur, perniciosissimis satellitibus. Quo tempore quidam [4] magnus videlicet vir, & sapiens, cognovit, quæ materia esset, & quanta ad maximas res opportunitas in animis esset hominum, siquis eam posset elicere, & præcipiendo meliorem reddere: qui dispersos homines in agris, & in tectis silvestribus abditos, ratione quadam compulit unum in locum, & congregavit, & eos in unamquamque rem inducens utilem atque honestam, primò propter insolentiam reclamantes, deinde propter rationem atque orationem studiosius audientes, ex feris & immanibus, mites reddidit & mansuetos.
3 Ac mihi quidem videtur hoc nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisse, ut homines à consuetudine subitò converteret, & ad diversas vitæ rationes traduceret. Agè verò, urbibus constitutis, ut fidem colere, & justitiam retinere discerent, & aliis parêre sua voluntate consuescerent, ac non modò labores excipiendos communis commodi causa, sed etiam vitam amittendam existimarent: quî tandem fieri potuit, nisi homines ea, quæ ratione invenissent, eloquentia persuadere potuissent? Profectò nemo, nisi gravi ac suavi commotus oratione, cùm viribus plurimùm posset, ad jus voluisset sine vi descendere: ut inter quos posset excellere, cum iis se pateretur æquari, & sua voluntate à jucundissima consuetudine recederet, [5] quæ præsertim jam naturæ vim obti-

2. *Bestiarum modo.*] Sic Pal. sec. ac tert. item Gre. vulgati, *more*. quod quis non videt interpretamentum alterius? *Gruter.*

3. *Atque inscientiam.*] Ita quoque Pall. iidem, item Greve. & Fabr. legitur passim, *inscitiam.* Idem.

4. *Magnus videlicet vir & sapiens,*] Enclytica non est in Pal. sec.: quod noto, ut juniores qui deinde Tullio auxiliares sunt admoturi aliquando manus, attendant libris suis veteribus, numquid & heic varient. nam codex ille in Germania scriptus fuit de exemplari antiquissimo, quique fere respondeat membranis Erfurdiensibus ac Gemblacensibus. *Idem.*

5. *Quæ præsertim jam naturæ vim &c.*] Pal. sec. *Præsertim cum jam naturæ &c.* Lambinus divinat *naturæ vicem* infeliciter. *Idem.*

6. Re-

obtineret propter vetustatem. Ac primò quidem sic & nata, & progressa longius eloquentia videtur; & item postea maximis in rebus pacis & belli cum summis hominum utilitatibus esse versata. Postquàm verò commoditas quædam, prava virtutis imitatrix, sine ratione officii, dicendi copiam consecuta est; tum ingenio freta malitia, pervertere urbes, & vitas hominum labefactare assuevit. Atque hujus quoque exor- 3
dium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus.

Verisimillimum mihi videtur, quodam tempore neque in 4
publicis rebus infantes & insipientes homines solitos esse versari, nec verò ad privatas causas magnos ac disertos homines accedere: sed cùm à summis viris maximæ res administrarentur, arbitror alios fuisse non incallidos homines, qui ad parvas controversias privatorum accederent. quibus in controversiis cùm sæpe à mendacio contra verum homines stare consuescerent, dicendi assiduitas aluit audaciam, ut necessariò superiores illi propter injurias civium [6] resistere audacibus, & opitulari suis quisque necessariis cogerentur. Itaque cùm in dicendo sæpe par, nonnunquam etiam superior visus esset is, qui, omisso studio sapientiæ, nihil sibi præter eloquentiam comparasset, fiebat, ut & multitudinis & suo judicio, dignus, qui rempublicam gereret, videretur. Hinc nimirum non injuria, cùm ad gubernacula reipublicæ temerarii atque audaces homines accesserant, maxima ac miserrima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odii atque invidiæ suscepit eloquentia, ut homines ingeniosissimi, quasi ex aliqua turbidà tempestate in portum, sic ex seditiosa & tumultuosa vita se in studium aliquod traderent quietum. Quare mihi videntur postea cetera studia recta atque honesta, per otium concelebrata ab optimis, enituisse: hoc verò à plerisque eorum desertum obsolevisse eo tempore, quo multo vehementiùs erat retinendum, & studiosiùs adaugendum.

Nam quo indigniùs rem honestissimam & rectissimam vio- 5
labat stultorum & improborum temeritas & audacia, summa cum reipublicæ detrimento; eo studiosiùs & illis resistendum fuit, & reipublicæ consulendum. Quod nostrum illum non 4
fugit Catonem, neque Lælium, neque horum ([7] ut verè dicam) discipulum Africanum, neque Gracchos Africani nepotes: quibus in hominibus erat summa virtus, & summa virtute amplificata auctoritas, &, quæ his rebus ornamento; &

6. *Resistere audacibus.*] Grev. *restare.* quod placuit Gulielmio. Sic Terentius: *confidenter restas stulta.* Grut.

7. *Ut verè dicam.*] Pal. sec. non agnoscit voculam *ut* & nescio quam istud fortius videtur altero. *Idem.*

& reipublicæ præsidio esset, eloquentia. Quare, meo quidem animo, nihilo minus eloquentiæ studendum est, etsi ea quidam & [8] privatim, & publicè perversè abutuntur: sed eò quidem vehementiùs; ne mali magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie plurimùm possint: cùm præsertim hoc unum sit, quod ad omnes res & privatas, & publicas maximè pertineat; hoc tuta, hoc honesta, hoc illustris, hoc eodem vita jucunda fiat. Nam hinc ad rempublicam plurima commoda veniunt, si moderatrix omnium rerum præstò est sapientia. hinc ad ipsos, qui eam adepti sunt, laus, honos, dignitas confluit: hinc amicis quoque eorum certissimum, ac tutissimum præsidium comparatur. Ac mihi quidem videntur homines, cùm multis rebus humiliores & infirmiores sint, hac re maximè bestiis præstare, quod loqui possunt. Quare præclarum mihi quiddam videtur adeptus is, qui, qua re homines bestiis præstent, ea in re hominibus ipsis antecellat. Hoc si fortè non natura modò, neque exercitatione conficitur, verùm etiam artificio quodam comparatur; non alienum est videre, quæ dicant ii, qui quædam ejus rei præcepta nobis reliquerunt. Sed antequàm de præceptis oratoriis dicamus, videtur dicendum de genere ipsius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. nam his rebus cognitis, faciliùs & expeditiùs uniuscujusque animus ipsam rationem, ac viam artis considerare poterit.

5 Civilis quædam ratio est, quæ multis & magnis ex rebus
6 constat. ejus quædam magna & ampla pars est, artificiosa eloquentia, quam rhetoricam vocant. nam neque cum iis sentimus, qui civilem scientiam eloquentia non putant indigere; & ab iis, qui eam putant omnem rhetoris vi & artificio contineri, magnopere dissentimus. quare hanc oratoriam facultatem in eo genere ponemus, ut eam civilis scientiæ partem esse dicamus. Officium autem ejus facultatis videtur esse, dicere appositè ad persuasionem: finis, persuadere dictione. inter officium autem & finem hoc interest, quòd [9] in officio, quid fieri; in fine, quid officio conveniat, consideratur: ut medici officium dicimus esse, curare ad sanandum apposite; finem, sanare curatione. Item oratoris quid

8. *Privatim & publice perverse abutuntur.*] Non moveo. Sed tamen quum in uno codice vox quarta penitus desideretur, in altero nova manu superscriptum sit; atque etiam libro 3 Nat. Deor. dicat *perverse uti beneficio Deorum*, decerne quicunque legis, an hæc pro veris haberi debeant. *Gronov.*

9. *In officio quid fieri.*] Non recedunt ab hac scriptura Pall. nostri. Fulvius tamen noster Ursinus prodit in suis reperiri; *quid fieri*, quod non displicuit Gulielmio. *Gruter.*

10. In-

quid officium, & quid finem esse dicamus, [10] intelligemus, cùm id, quod facere debet, officium esse dicemus: illud, cujus causâ facere debet, finem appellabimus.

Materiam artis eam dicimus, in qua omnis ars, & ea facultas, quæ conficitur ex arte, versatur. ut si medicinæ materiam dicamus morbos, ac vulnera, quod in his omnis medicina versetur: item, [11] quibus in rebus versatur ars, & facultas oratoria, eas materiam artis rhetoricæ nominamus. Has autem res, alii plures, alii pauciores existimaverunt. nam Gorgias Leontinus, antiquissimus ferè rhetor, omnibus de rebus oratorem optimè posse dicere existimavit. hic infinitam, & immensam [12] huic artificio materiam subjicere videtur. Aristoteles autem, qui huic arti plurima adjumenta atque ornamenta subministravit, tribus in generibus rerum versari rhetoris officium putavit, demonstrativo, deliberativo, judiciali. Demonstrativum est, quod tribuitur in alicujus certæ personæ laudem, aut vituperationem. Deliberativum est, quod positum in disceptatione, & consultatione civili, habet in se sententiæ dictionem. Judiciale est, quod positum in judicio, habet in se accusationem & defensionem, aut petitionem & recusationem. Et, quemadmodum nostra quidem fert opinio, oratoris ars, & facultas in hac materia tripertita versari existimanda est. 7

Nam Hermagoras quidem, nec quid dicat, attendere, 6
nec quid polliceatur, intelligere videtur; qui oratoris ma- 8
teriam in causam [13] & in quæstionem dividat. Causam esse dicit rem, quæ habeat in se controversiam in dicendo positam cum personarum certarum interpositione; quam nos quoque oratori dicimus esse attributam. nam tres ei partes, quas antè diximus, supponimus, judicialem, deliberativam, demonstrativam. Quæstionem autem eam appellat, quæ habeat in se controversiam in dicendo positam, sine certarum perso-

na-

10. *Intelligemus &c. esse dicemus &c. appellabimus.*] Hoc malim cum Pall. & mss. Suffridi Petrei nostri, quam retro vulgatum, *intelligemus &c. esse dicimus &c. appellamus*. neque aliter ediderat Victorius; sed non invenit qui sequerentur. *Idem.*

11. *Quibus in rebus versatur ars, eas materiam.*] MSSti duo plenius, *eas res*, ut & editiones vett. quod non potest Ciceroni auferri, quum singulæ paginæ eo se exornent. Mox optimus codex *existimarunt*. Gronov.

12. *Huic artificio materiam subjicere &c.*] Grev. *huic arti.* & concinnum Gulielmio visum, etiamsi paullo post ead. vox sequeretur; & vero sic quoque Pal. tert. sed alterum remansit in ceteris: nec temerè loco moverim. *Gruter.*

13. *Et in quæstionem dividat.*] Scripti *dividit*. Gronov.

14. *Et-*

narum interpositione, ad hunc modum: [14] Ecquid sit bonum præter honestatem, Verine sint sensus, Quæ sit mundi forma, Quæ solis magnitudo. quas quæstiones procul ab oratoris officio remotas, facilè omnes intelligere existimamus. Nam, quibus in rebus summa ingenia philosophorum plurimo cum labore consumta intelligimus, eas, sicut aliquas parvas res, oratori attribuere, magna amentia videtur. Quòd si magnam in his Hermagoras habuisset facultatem, studio & disciplina comparatam, videretur fretus sua scientia, falsum quiddam constituisse de oratoris officio, & non quid ars, sed quid ipse posset exposuisse. nunc verò ea vis est in homine, ut ei multo rhetoricam citiùs quis ademerit, quàm philosophiam concesserit. [15] Neque eò dico, quòd ejus ars, quam edidit, mihi mendosissimè scripta videatur. (nam satis in ea videtur [16] ex antiquis artibus ingeniosè & diligenter electas res collocasse, & nonnihil ipse quoque novi protulisse) verùm oratori minimum est de arte loqui, quod hic fecit: multo maximum ex arte dicere, quod eum minimè potuisse omnes videmus. Quare materia quidem nobis rhetoricæ videtur ea, quam Aristoteli visam esse diximus.

7 Partes autem hæ sunt, quas plerique dixerunt, inventio,
9. dispositio, elocutio, memoria, pronuntiatio. Inventio est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ causam probabilem reddant. Dispositio est rerum inventarum in ordinem distributio. Elocutio est idoneorum verborum, & sententiarum ad inventionem accommodatio. Memoria est firma animi rerum ac verborum ad inventionem perceptio. Pronuntiatio est ex rerum & verborum dignitate, vocis & [17] corporis moderatio. Nunc his rebus breviter constitutis, eas rationes, quibus ostendere possimus genus, & officium, & finem hujus artis, aliud in tempus differemus. nam & multorum verborum indigent, & non tantoperè ad artis descriptionem & præcepta tradenda pertinent. Eum autem, qui artem rhetoricam scribat, [18] de duabus reliquis rebus, de ma-

14. *Ecquid sit bonum præter honest.*] Post tertiam vocem interponunt scripti *in vita*, quod videtur auctoris esse. Tum mox *Quæ sit sol. mag.* ut verbum substantivum etiam ultimo exemplo adsit. *Grev.*

15. *Neque eo dico.*] Verbum in nullo codice invenio, qui uterque mox quoque *quare materia quidem nobis rhetoricæ videtur artis quam Ar. v. e. diximus.* (& tum procedit melior) *Partes autem hæ, quas,* sine verbo substantivo. Subintellige *videntur*. Idem.

16. *Ex antiquis artibus.*] Codex Fabr. *antiquissimis artibus*. fortasse, inquit Gulielmius, *antiquissimis artificibus*. Gruter.

17. *Corporis moderatio.*] Tosanus, *modulatio*. sed quis probet? *Idem.*

18. *De duabus reliquis rebus, de materia artis ac partibus.*] In neu-

materia artis, ac partibus scribere oportere existimamus. Ac mihi quidem videtur conjunctè agendum de materia ac partibus. Quare inventio, quæ princeps est omnium partium, potissimùm in omni causarum genere, qualis debeat esse, consideretur.

Omnis res, quæ habet in se positam in dictione aut disce- 8
ptatione aliquam controversiam, aut facti, aut nominis, 10
aut generis, aut actionis continet quæstionem. Eam igitur quæstionem, ex qua causa nascitur, constitutionem appellamus. Constitutio est prima conflictio causarum ex depulsione intentionis profecta, hoc modo: Fecisti, non feci, aut jure feci. Cùm facti controversia est, quoniam conjecturis causa firmatur, constitutio conjecturalis appellatur. Cùm autem nominis, quia vis vocabuli definienda verbis est, constitutio definitiva nominatur. Cùm verò, qualis sit res, quæritur, quia & de vi, & de genere negotii controversia est, constitutio generalis vocatur. At cùm causa ex eo pendet, quòd non aut is agere videtur, quem oportet, aut non cum eo, quicum oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua poena oportet, translativa dicitur constitutio; quia actio, translationis & commutationis indigere videtur. Atque harum aliquam in omne causæ genus incidere necesse est. nam [19] in quam non inciderit, in ea nihil esse poterit controversiæ. quare eam ne causam quidem convenit putari.

Ac facti quidem controversia, in omnia tempora potest 11 distribui. nam quid factum sit, potest quæri, hoc modo: Occideritne Ajacem Ulysses. Et quid fiat, hoc modo: Bonone animo sint erga populum Romanum Fregellani. Et quid futurum sit, hoc modo: Si Karthaginem reliquerimus incolumem, num quid sit incommodi ad rempublicam perventurum. Nominis controversia est, cùm de facto convenit, & quæritur, id quod factum est, quo nomine appelletur. quo in genere necesse est ideò nominis esse controversiam, ([20] non quod de re ipsa non conveniat) non quod de facto non constet, sed quod id, quod factum sit, aliud alii videatur esse, &

---

neutro MS. præpositionem repetitam percepi, & melius abest. Etiam melior codex paulo ante habebat *tanto opere*, ut cap. 15 uterque scriptus *& non magno opere attendendum videtur*. Gronov.

19. *In quam non inciderit.*] Sic jam bene multæ editiones. Sed aliæ *in quam rem non*, id quod invenio in scriptis omnibus Quod licet abesse ea vox possit, mirifice tamen sibi placuit in illa Cicero. *Idem.*

20. *Non quod de re ipsa non conveniat.*] Hæc uncis circumscripsi, tanquam spuria. certe Pal. sec. habebat, *quod de re quod ipsa non con-*

& idcirco alius alio nomine id appellet. Quare in hujusmodi generibus definienda res erit verbis, & breviter describenda: ut, si quis sacrum ex privato surripuerit, utrùm fur, an sacrilegus sit judicandus. nam id cùm quæritur, necesse erit definire utrunque, quid sit fur, quid sacrilegus, & sua descriptione ostendere alio nomine illam rem, de qua agitur, appellari oportere, atque adversarii dicunt.

9 Generis est controversia, cùm & quid factum sit, con-
20 venit, & quo id factum nomine appellari oporteat, constat: & tamen, quantum, & cujusmodi, & omnino quale sit, quæritur; hoc modo: Iustum, an injustum: utile, an inutile; & omnia, in quibus, quale sit id quod factum est, quæritur, sine ulla nominis controversia. Huic generi Hermagoras partes quattuor supposuit, deliberativam, demonstrativam, juridicialem, negotialem. quod ejus, ut nos putamus, non mediocre peccatum reprehendendum videtur:
21 verùm brevi, ne, si aut taciti præterierimus, sine causa non secuti eum putemur; aut si diutiùs in hoc constiterimus, moram atque impedimentum reliquis præceptis intulisse videamur. Si deliberatio & demonstratio genera sunt causarum, non possunt rectè partes alicujus generis causæ putari. Eadem enim res alii genus esse, alii pars potest: eidem genus esse & pars non potest. Deliberatio autem, & demonstratio, genera sunt causarum. nam aut nullum causæ genus est, aut judiciale solum, aut & judiciale, & demonstrativum, & deliberativum. Nullum dicere causæ esse genus, cum causas esse multas dicat, & in eas præcepta det, 22 amentia est. Unum autem judiciale solum esse quî potest, cùm deliberatio & demonstratio, neque ipsæ similes inter se sint, & ab judiciali genere plurimum dissideant, & 23 suum quæque finem habeat, quò referri debeat? relinquitur ergo, ut omnia tria genera sint causarum. Deliberatio igitur, & demonstratio, non possunt rectè partes alicujus generis causæ putari. Male igitur eas generalis constitutionis partes esse dixit.

10 Quòd si generis causæ partes non possunt rectè putari, mul-
23 to minus rectè partis causæ partes putabuntur. Pars autem causæ, constitutio est omnis. non enim causa ad constitutio-

conveniat, sine priore *non*; quod neque in tertio, imo horum nihil erat in Fabriciano, nisi ad marginem. *Gruter.*

21. *Verum brevi.*] Haud aliter quoque Pall. nostri: itaque non est mutandum in *breviter*. Idem.

22. *Amentia est.*] Liber Suffridi *summa amentia est*. Idem.

23. *Suum quæque finem habeat.*] MSS. *habeant, quo referri debeant*. Gronov.

24. Con-

tionem, ſed conſtitutio ad cauſam accommodatur. Sed demonſtratio & deliberatio, generis cauſæ partes non poſſunt rectè putari, quòd ipſa ſunt genera. multo igitur minus rectè partis ejus, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde ſi [24] conſtitutio, & ipſa, & pars conſtitutionis ejus qualibet, intentionis depulſio eſt; quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. At ſi, quæ intentionis depulſio non eſt, ea nec conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt; demonſtratio, & deliberatio, neque conſtitutio, nec pars conſtitutionis eſt. Si igitur conſtitutio, & ipſa, & pars ejus, intentionis depulſio eſt; deliberatio, & demonſtratio, neque conſtitutio, neque pars conſtitutionis eſt. Placet autem ipſi, intentionis eſſe depulſionem. Placeat igitur oportet, demonſtrationem & deliberationem, nec eſſe conſtitutionem, nec partem conſtitutionis. Atque hoc eodem urgebitur, ſive conſtitutionem, primam cauſæ accuſatoris confirmationem dixerit, ſive defenſoris primam deprecationem. nam eum eadem omnia incommoda ſequentur.

Deinde conjecturalis cauſa non poteſt ſimul ex eadem par- 10
te, eodem in genere & conjecturalis eſſe, & definitiva. Rurſus nec definitiva cauſa poteſt ſimul ex eadem parte, eodem in genere & definitiva eſſe, & tranſlativa. Et omnino nulla conſtitutio, nec pars conſtitutionis poteſt ſimul & ſuam habere, & alterius in ſe vim continere: ideò quòd unaquæque ex ſe, & ex ſua natura ſimpliciter conſideratur: altera aſſumta, numerus conſtitutionum duplicatur, non vis conſtitutionis augetur. At deliberativa cauſa ſimul ex eadem parte, eodem in genere & conjecturalem, & generalem, & definitivam, & tranſlativam ſolet habere conſtitutionem, & unam aliquando, & plures nonnumquam. ergo ipſa [25] nec conſtitutio eſt, nec pars conſtitutionis. Idem in demonſtratione ſolet uſu evenire. Genera igitur, ut antè diximus, hæc cauſarum putanda ſunt, non partes alicujus conſtitutionis. Hæc 11
ergo

24. *Conſtitutio & ipſa, & pars conſtitutionis ejus qualibet.*] Vox *conſtitutionis* dubia eſt, quum in antiquiore non appareat; cujus lectionem vel ideo probare cogimur, quod etiam mox, ubi litigant editiones, legat accurate ſatis *Si igitur conſtitutio & ipſa & pars ejus qualibet intentionis depulſio eſt.* ubi alter exhibebat *& pars qualibet*, ubi vulgo *pars ejus* omiſſo τῷ *qualibet*, quod ſufficere non poteſt, ſed etiam MSS. ſtatim, *Placet autem ipſi conſtitutionem intentionis dep. eſſe.* Gron.

25. *Nec conſtitutio eſt, nec pars conſtitutionis.*] Ne hoc quidem præterire fas duco. Licet enim ſic legatur in omnibus, quod ſcio, editis, tamen in utroque MS. habetur *neque conſtitutio eſt, nec.* Id quod in fideliſſimis membranis ſic perſæpe offendi. Infr. cap. 37 *in qua nec propoſitio neque aſſumptio*, ut vidi ipſe in ſcripto. *Idem.*

26. *In*

ergo constitutio, quam generalem nominamus, partes nobis videtur duas habere, juridicialem, & negotialem. Juridicialis est, [26] in qua æqui & iniqui natura, aut præmii, aut pœnæ ratio quæritur. Negotialis est, in qua, quid juris ex civili more, & æquitate sit, consideratur: cui diligentiæ præesse apud nos jurisconsulti existimantur.

15 Ac juridicialis quidem ipsa in duas distribuitur partes, absolutam, & assumtivam. Absoluta est, quæ ipsa in se continet juris & injuriæ quæstionem. Assumtiva est, quæ ipsa ex se nihil firmi dat ad recusationem; foris autem aliquid defensionis assumit. Ejus partes sunt quattuor, concessio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. Concessio est, cùm reus non id, quod factum est, defendit, sed ut ignoscatur, postulat. hæc in duas partes dividitur, purgationem, & deprecationem. Purgatio est, cùm factum conceditur, culpa removetur. hæc partes habet tres, imprudentiam, casum, necessitatem. Deprecatio est, cùm & peccasse, & consultò peccasse reus se confitetur, & tamen, ut ignoscatur, postulat: quod genus perrarò potest accidere. Remotio criminis est, cùm id crimen, quod infertur, ab se, & à sua culpa, vi, & potestate in alium reus removere conatur. id dupliciter fieri poterit, si aut causa, aut factum in alium transferetur. Causa transfertur, cùm aliena dicitur vi & potestate factum. Factum autem, cùm alius aut debuisse, aut potuisse facere dicitur. Relatio criminis est, cùm ideò jure factum dicitur, quòd alius antè injuria lacessierit. Comparatio est, cùm aliud [27] aliquod factum rectum, aut utile contenditur, quod ut fieret, illud, quod arguitur, dicitur esse commissum.

16 In quarta constitutione, quam translativam nominamus, ejus constitutionis est controversia, cùm aut quem, aut quicum, aut quomodo, aut apud quos, aut quo jure, aut quo tempore agere oporteat, quæritur, aut omnino aliquid de commutatione, aut infirmatione actionis agitur. Hujus constitutionis Hermagoras inventor esse existimatur, [28] non quo non

---

26. *In qua æqui & iniqui natura.*] Sic reponendum censuit Gulielmius, ex libris omnibus Suffridi nostri; quibus respondet Pal. sec. ceteri, *æqui & recti*, quomodo antea vulgati. *Gruter*

27. *Aliquod factum rectum aut utile contenditur.*] Pal. sec. *aliquod rectum aut utile conceditur.* Fabr. *cum aliquod alicui factum rectum.* liber Tosanus, *cum alicujus aliquod factum rectum &c.* quod amplectebatur Gulielmius. *Gruter.* MS. noster *cum aliud aliquod alicujus factum.* Sic initio libri II. *aliud alii commodi aliquo adjuncto incommodo muneratur.* Gronov.

28. *Non quia non usi sint.*] Libens hanc mutationem reliqui auctoribus suis & illis, qui hos imitati sunt, & nimis quidem festinate,

non usi sint ea veteres oratores sæpe multi, sed quia non animadverterint [29] artis scriptores eam superiores, nec retulerint in numerum constitutionum. Pòst autem ab hoc inventam multi reprehenderunt, quos non tam imprudentia falli putamus, (res enim perspicua est) quàm invidia atque obtrectatione quadam impediri. Et constitutiones quidem, 12
& earum partes exposuimus: exempla autem cujusque generis tunc commodiùs expositури videmur, cùm in unumquodque eorum argumentorum copiam dabimus. nam argumentandi ratio dilucidior erit, cùm & ad genus, & ad exemplum causæ statim poterit accommodari.

Constitutione causæ reperta, statim placet considerare, 17
utrùm causa sit simplex, [30] an juncta; & si juncta erit, utrum sit ex pluribus quæstionibus juncta, an ex aliqua comparatione. Simplex est, quæ absolutam in se continet unam quæstionem, hoc modo: Corinthiis bellum indicamus, an non. Conjuncta ex pluribus quæstionibus, in qua plura quæruntur, hoc pacto: Utrùm Karthago diruatur, an Karthaginiensibus reddatur, an eò colonia deducatur. Ex comparatione, in qua per contentionem, utrum potius, aut quid potissimum sit, quæritur, ad hunc modum: Utrùm exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui sociis sit auxilio; an teneatur in Italia, ut quàm maximæ contra Hannibalem copiæ sint. Deinde considerandum est, in ratione, an in scripto sit controversia. nam scripti controversia est ea, quæ ex scriptionis genere nascitur. Ejus autem genera, quæ sunt separata à con- 13
stitutionibus, quinque sunt. nam cùm verba ipsa videntur cum sententia scriptoris dissidere, tum inter se duæ leges, aut plures discrepare, tum id, quod scriptum est, duas aut plures res significare: tum ex eo, quod scriptum est, aliud quoque, quod non scriptum est, inveniri: tum vis verbi quasi in definitiva constitutione, in quo posita sit, quæri. Qua-

---

nate, Victorio, Lambino & Grutero, discedens ad vetustiores editiones ac duos nostros MSS. in quibus *non quo non*. Certe enim & hoc ipsum toties in Cicerone occurrit, ut addubitari nequeat. & vide hic cap. 33. Quod si sequens *quia* eos movit, nihil egerunt. Licet enim etiam cap. 33 aliter sic loquatur, tamen & sic mutat Cicero v ad Att. 10. *Non quo te celem, non perscribo, sed quia δυσεξήγητα sunt.* xv, 22. *Non quo jam adesset, sed quia certe id ageret.* V ad fam. 19. *Non quo celandus esses, sed quia communicatio consilii* &c. Immo sic prorsus infra 11, 51. *Non quo non in aliqua constitutione omnis semper causa versetur, sed quia proprii* &c. *Gron.*

29. *Artis scriptores eam superiores.*] Videntur esse ab aliquo librario: certè si absint, nihil sententiæ defuerit. *Gruter.*

30. *An juncta; & si juncta.*] Ita erat in Pall. omnibus, & Grevenb. vulgata enim *an conjuncta; & si conjuncta*, Idem.

Quare primum genus, de scripto & sententia; secundum, ex contrariis legibus; tertium, ambiguum; quartum, ratiocinativum; quintum, definitivum nominamus.

18 Ratio autem est, cùm omnis quæstio non in scriptione, sed in aliqua argumentatione consistit. At tum [31] considerato genere causæ, & cognita constitutione, cum, simplexne, an conjuncta sit, intellexeris, & scripti, an rationis habeat controversiam, videris; deinceps erit videndum, quæ quæstio, quæ ratio, quæ judicatio, quod firmamentum causæ sit: quæ omnia à constitutione proficiscantur oportet. Quæstio est ea, quæ ex conflictione causarum gignitur controversia, hoc modo: Non jure fecisti: jure feci. Causarum autem hæc est conflictio, in qua constitutio constat. ex ea igitur nascitur controversia, quam quæstionem dicimus, hoc modo: Jurene fecerit. Ratio est ea, quæ continet causam, quæ si sublata sit, nihil in causa controversiæ relinquetur, hoc modo, ut docendi causa in facili, & pervulgato exemplo consistamus: Orestes si accusetur matricidii, nisi hoc dicat, Jure feci; illa enim patrem meum occiderat: non habet defensionem. qua sublata, omnis quoque controversia sublata sit. Ergo ejus causæ ratio est, quòd illa Agamemnonem occiderit. Judicatio est, quæ ex infirmatione, & confirmatione rationis nascitur controversia. nam sit ea nobis exposita ratio, quam paullo antè exposuimus. Illa enim, inquit, patrem occiderat. At non, inquit adversarius, abs te filio matrem necari oportuit. potuit enim sine tuo scelere illius factum puniri.
14 Ex hac deductione rationis, illa summa nascitur controversia, quam judicationem appellamus. ea est hujusmodi: Rectumne fuerit, ab Oreste matrem occidi, cùm illa Orestis patrem occidisset.

19 Firmamentum est firmissima argumentatio defensoris, [32] & aptissima ad judicationem: ut si velit Orestes dicere, ejusmodi animum matris suæ fuisse in patrem suum, in se ipsum ac sorores, in regnum, in famam generis & familiæ, ut ab ea pœnas liberi sui potissimùm petere debuerint. Et in ceteris quidem constitutionibus ad hunc modum judicationes reperiuntur: in conjecturali autem constitutione, quia ratio non est (factum enim non conceditur) non potest ex deductione rationis nasci judicatio. Quare necesse est eandem esse quæstionem, & judicationem: ut factum est, factum non est; factumne sit. Quot autem in causa constitutio-

---

31. *Considerato genere causa & cognita constitutione.*] Copulativa in nullo est scripto. *Gronov.*

32. *Et aptissima ad judicationem.*] Pal. sec. & Grev. à manu principe, *appositissima*, non malè. *Gruter.*

33. Pri-

tiones, aut earum partes erunt, totidem necesse erit quæstiones, rationes, judicationes, firmamenta reperiri. His omnibus in causa repertis, tunc denique singulæ partes totius causæ considerandæ sunt. nam non ut quidque dicendum primum, ita primum animadvertendum videtur: ideò quòd illa, quæ prima dicuntur, si vehementer velis congruere, & cohærere cum causa, ex eis ducas oportet, quæ pòst dicenda sunt. Quare cùm judicatio, & ea, quæ ad judicationem oportet inveniri argumenta, diligenter erunt artificio reperta, cura & cogitatione pertractata; tum denique ordinandæ sunt ceteræ partes orationis. Hæ partes sex esse omnino nobis videntur; exordium, narratio, partitio, confirmatio, reprehensio, conclusio. Nunc quoniam exordium princeps omnium esse debet, nos quoque 33 primùm in ratione exordiendi præcepta dabimus.

Exordium est oratio animum auditoris idoneè comparans 15
ad reliquam dictionem: quod eveniet, si eum benevolum, 20
attentum, docilem fecerit. quare qui bene exordiri causam volet, eum necesse est genus suæ causæ diligenter antè cognoscere. Genera causarum sunt quinque, honestum, admirabile, humile, anceps, obscurum. Honestum causæ genus est, cui statim sine oratione nostra auditoris favet animus. Admirabile, à quo alienatus est animus eorum, qui audituri sunt. Humile, quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum videtur. Anceps, in quo aut judicatio dubia est; aut causa, & honestatis, & turpitudinis particeps: ut & benivolentiam pariat, & offensionem. Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotiis causa implicita est. Quare quoniam tam diversa sunt genera causarum, exordiri quoque dispari ratione in unoquoque genere necesse est. Igitur exordium in duas partes dividitur, in principium, & insinuationem. Principium est oratio perspicuè & protinus perficiens auditorem benivolum, aut docilem, aut attentum. Insinuatio est oratio quadam dissimulatione, & circuitione obscurè subiens auditoris animum.

In admirabili genere causæ, si non omnino infesti auditores erunt, principio benivolentiam comparare licebit. sin 21
erunt vehementer abalienati, confugere necesse erit ad insinuationem. nam ab iratis si perspicuè pax, & benivolentia petitur; non modò ea non invenitur, sed augetur atque inflammatur odium. In humili autem genere causæ, contem-

33. *Primum in ratione exordiendi præcepta dabimus.*] MS melior *in rationem exord.* Quod sane probandum videtur, ut patet ex cap. 9. *Et in eas præcepta det.* Et 12, *cum in unumquodque eorum argumentorum copiam dabimus.* Tale est cap. 52. *præceptum datur ad enumerationem.* Gronov.

34. Sin

temtionis tollendæ causa, necesse erit attentum efficere auditorem. Anceps genus causæ, si dubiam judicationem habebit, ab ipsa judicatione exordiendum est. sin autem partem turpitudinis & partem honestatis habebit, benivolentiam captare oportebit, ut in genus honestum causa translata videatur. Cùm autem erit honestum causæ genus, vel præteriri principium poterit, vel, si commodum fuerit, aut à narratione incipiemus, aut à lege, aut ab aliqua firmissima ratione nostræ dictionis: [34] sin uti principio placebit, benivolentiæ
16 partibus utendum est, ut id, quod est, augeatur. In obscuro causæ genere, per principium dociles auditores efficere oportebit. Nunc, quoniam, quas res exordio conficere oporteat, dictum est; reliquum est, ut ostendatur, quibus quæque res rationibus confici possit.

22 Benivolentia quattuor ex locis comparatur: ab nostra, ab adversariorum, ab judicum persona, [35] ab ipsa causa. Ab nostra, si de nostris factis, & officiis sine arrogantia dicemus: si crimina illata, & aliquas minus honestas suspiciones injectas diluemus: si, quæ incommoda acciderint, aut quæ instent difficultates, proferemus: si prece, & obsecratione humili, ac supplici utemur. Ab adversariorum autem, si eos aut in odium, aut in invidiam, aut in contemtionem adducemus. In odium adducentur, si quod eorum spurcè, superbè, crudeliter, [36] malitiosè factum proferetur. In invidiam, si vis eorum, potentia, divitiæ, cognatio, pecuniæ proferentur, atque eorum usus arrogans, & intolerabilis; ut his rebus magis videantur, quàm causæ suæ confidere. In contemtionem adducentur, si eorum inertia, negligentia, ignavia, desidiosum studium, & luxuriosum otium proferetur. Ab auditorum persona benivolentia captabitur, si res ab his fortiter, sapienter, mansuetè gestæ proferentur, ut ne qua assentatio nimia significetur: & si de his, quàm honesta existimatio, quantaque eorum judicii, & auctoritatis exspectatio sit, ostendetur. Ab ipsis rebus, si nostram causam laudando extollemus, adversariorum causam per contemtionem deprimemus.

23 Attentos autem faciemus, si demonstrabimus, ea, quæ di-

34. *Sin uti principio placebit.*] Vulgata, *vel si uti principio*, sed alterum restabat in Pal. habebat præterea Grev. *sin autem uti.* Supra etiam auctoribus iisdem mss. substitui, *vel si commodum &c.* cum prius fuisset, *&, si comm.* Gruter.

35. *Ab ipsa causa*] Legebatur antea, *ab ipsa re*, sed præter Pall. in quorum secundo alterum exstabat: nam pr. & tert. *ab causa*, sine pronomine, quod tamen in editione Victorii. *Idem.*

36. *Malitiose factum proferetur*] Grev. *ostendatur*, placuitque Gulielmio. sed stant pro vulgata Pall. tres. *Idem.*

37. *Ad*

dicturi erimus, magna, nova, incredibilia esse, aut ad
omnes, aut [37] ad eos, qui audiunt, aut ad aliquos illustres
homines, aut ad deos immortales, aut ad summam reipublicæ
pertinere: & si pollicebimur, nos brevi nostram causam de-
monstraturos, atque exponemus judicationem, aut judica-
tiones, si plures erunt. Dociles auditores faciemus, si aper-
tè & breviter summam causæ exponemus; hoc est, in quo
consistat controversia. nam & cum docilem velis facere, si-
mul attentum facias oportet. nam is maximè docilis est, qui
attentissimè est paratus audire. Nunc insinuationes quemad- 17
modum tractari conveniat, deinceps dicendum videtur. In-
sinuatione igitur utendum est, cùm admirabile genus causæ
est, hoc est, ut antè diximus, cùm animus auditoris infe-
ctus est. Id autem tribus ex causis fit maximè: si aut inest in
ipsa causa quædam turpitudo, aut ab iis, qui antè dixerunt,
jam quiddam auditori persuasum videtur, aut eo tempore lo-
cus dicendi datur, cùm jam illi, quos audire oportet, defessi
sunt audiendo. nam ex hac quoque re non minùs, quàm ex
primis duabus, [38] in oratione nonnumquam animus audito-
ris offenditur.

Si causæ turpitudo contrahet offensionem; aut pro eo ho- 24
mine, in quo offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi oportet: aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur: aut pro re hominem, aut pro homine rem, ut ab eo, quod odit, ad id, quod diligit, auditoris animus traducatur, & dissimulare id te defensurum, quod existimeris defensurus: deinde, cùm jam mitior factus erit auditor, ingredi pedetentim in defensionem, & dicere, ea, quæ indignantur adversarii, tibi quoque indigna videri: deinde, cùm lenieris eum, qui audiet, demonstrare, nihil eorum ad te pertinere, & negare te quidquam de adversariis esse dicturum, neque hoc, neque illud: ut neque apertè lædas eos, qui diliguntur, & tamen id obscurè faciens, quoad possis, alienes ab eis auditorum voluntatem: & aliquorum judicium simili de re, aut auctoritatem proferre imitatione dignam: deinde eandem, aut consimilem, aut majorem, aut minorem agi rem in præsentia demonstrare.

Sin

37. *Ad eos qui audiunt.*] MSSti *audient*, ut 1 ad Herenn. 4. Hinc etiam nescio, unde capit. 17 edant *maxime ii qui audierint probarint*, quum in optimo meo *qui audient*, in altero *qui audierunt*. Etiam cap. 21 in meliore membrana legitur *ad eorum qui audient opinionem*, etsi non etiam in verbis paulo post ibi sequentibus. *Gronov.*

38. *In oratione nonnunquam animus aud. offenditur.*] Aut sic habent editiones aut *in oratorem*, quod est in Stephanica Victorii, ut & Lambiniana, & sic quoque habet una membrana nostra; sed al-

tera

17 Sin oratio adversariorum fidem videbitur auditoribus fecisse, [39] quod ei, qui intelligit, quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu; oportet aut de eo, quod adversarii sibi firmissimum putarint, & maximè ii qui audierint, probarint, primùm te dicturum polliceri, aut ab adversarii dicto exordiri, & ab eo potissimùm, quod ille nuperrimè dixerit: aut dubitatione uti, quid primùm dicas, aut cui potissimùm loco respondeas, cum admiratione. Nam auditor cùm eum, quem adversarii perturbatum putant oratione, videt animo firmissimo contrà dicere paratum, plerumque se potiùs temerè assensisse, quàm illum sine causa confidere arbitratur. [40] Sin auditoris studium defatigatio abalienavit à causa, te breviùs, quàm paratus fueris, esse dicturum, commodum est polliceri; non imitaturum adversarium. Sin res dabit, non inutile est ab aliqua re nova, aut ridicula incipere: aut ex tempore quæ nata sit; quod genus, strepitum, [41] acclamationem: aut jam parata, quæ vel apologum, vel fabulam, vel aliquam contineat irrisionem: aut, si rei dignitas adimet jocandi facultatem, aliquid triste, novum, horribile, statim non incommodum est injicere. nam ut cibi satietas, & fastidium aut subamara aliqua re relevatur, aut dulci mitigatur; sic animus defessus audiendo, aut admiratione integratur, aut risu
18 renovatur. Ac separatim quidem, quæ de principio, & insinuatione dicenda videbantur, hæc ferè sunt. Nunc quiddam breviter, & communiter de utroque præcipiendum videtur. Exordium, sententiarum & gravitatis plurimum debet habere, & omnino omnia, quæ pertinent ad dignitatem, in se continere, propterea quòd id optimè faciendum est, quod oratorem auditori maximè commendat: splendoris, & festivitatis, &

tera *in oratore*, quod solum verum puto. quum & mox ita sequatur & frequenter Cicero. Adde Gruterum ad libri II caput secundum. *Gron.*

39. *Quod ei qui intelligit quibus r. f. f. facile erit cognitu.*] Ex quorum codicum fide & qua auctoritate sic composuerint locum fluctuantem sane, ignoro. Editi magna pars habuerunt ab principio *idque ei*, quod & in una membrana invenio; alii *id quod*, unde alii priorem voculam eliserunt, quam ego non dubito, quin exstet in vetustis omnibus: & quis neget optime haberi in membrana nostra meliore? *Sin oratio adversariorum fidem videbitur auditoribus fecisse* (*& id ei, qui intelligit, quibus rebus fides fiat, facile erit cognitu*) *oportet aut* &c. Similiter cap. 23 MSS. & quondam editi habent *idque perraro potest accidere*. Idem.

40. *Sin auditoris studium defatigatio.*] Suffridi codd. aliquot *aud. animum specie recti*. sed non relinquimus publicatam. *Gruterus*.

41. *Acclamationem : aut jam parata.*] Gulielmius præferebat scripturam libri Grevenb. *exclamationem: aut jam peracta*. adhæreo ipse vulgatæ. *Idem.*

42. Al

& concinnitudinis minimam, propterea quod ex his suspicio quædam apparationis atque artificiosæ diligentiæ nascitur: quæ maximè orationi fidem, oratori adimit auctoritatem.

Vitia verò hæc sunt certissima exordiorum, quæ summope- 26
rè vitare oportebit; vulgare, commune, commutabile, longum, separatum, translatum, contra præcepta. Vulgare est, quod in plures causas potest accommodari, ut convenire videatur. Commune est, quod nihilo minus in hanc, quàm in contrariam partem causæ, potest convenire. Commutabile est, quod ab adversario potest, leviter mutatum, ex contraria parte dici. Longum est, quod pluribus verbis, aut sententiis, ultrà quàm satis est producitur. Separatum est, quod non ex ipsa causa ductum est, nec, sicut aliquod membrum, annexum orationi. Translatum est, quod aliud conficit, quàm causæ genus postulat: ut si quis docilem faciat auditorem, cùm benivolentiam causa desiderat: aut, si principio utatur, cùm insinuationem res postulat. Contra præcepta est, quod nihil eorum efficit, quorum causa de exordiis præcepta traduntur: hoc est, quod eum, qui audit, neque benivolum, neque attentum, neque docilem efficit: aut, quo profectò nihil pejus est, ut contrà sit, facit. Ac de exordio quidem satis dictum est.

Narratio est rerum gestarum, aut ut gestarum, expositio. 19
Narrationum tria sunt genera. unum genus est, in quo ipsa 27
causa, & omnis ratio controversiæ continetur. Alterum, in quo digressio aliqua extra causam aut criminationis, aut similitudinis, aut delectationis non alienæ ab eo negotio, quo de agitur, aut amplificationis causa, interponitur. Tertium genus est remotum à civilibus causis, quod delectationis causa, non inutili cum exercitatione, dicitur, & scribitur. Ejus partes sunt duæ, quarum altera in negotiis, altera in personis maximè versatur. Ea, quæ in negotiorum expositione posita est, tres habet partes, fabulam, historiam, argumentum. Fabula est, in qua nec veræ, nec verisimiles res continentur. cujusmodi est:

Angues ingentes alites, juncti jugo.

Historia est gesta res, [42] ab ætatis nostræ memoriâ remota. quod genus, Appius indixit Karthaginiensibus bellum. Argumentum est ficta res, quæ tamen fieri potuit. Hujusmodi apud Terentium:

Nam is postquam excessit ex ephebis, Sosia.

Il-

42. *Ab ætatis nostræ memoria remota.*] Lambinus *memoria propter vetustatem remota.* scilicet metuendum erat, ne remota esset propter novitatem. nihil ineptius tali adsutamento, sine librorum auctoritate. *Grut.*

Illa autem narratio, quæ versatur in personis, ejusmodi est, ut in ea simul cum rebus ipsis personarum sermones, & animi perspici possint, hoc modo:

Venit ad me sæpe clamitans, Quid agis Mitio?
Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?
Cur potat? cur tu his rebus sumtum suggeris?
Vestitu nimio indulges, nimiùm ineptus es.
Nimium ipse durus est præter æquumque & bonum.

Hoc in genere narrationis multa inesse debet festivitas, confecta ex rerum varietate, animorum dissimilitudine, gravitate, lenitate, spe, metu, suspicione, desiderio, dissimulatione, errore, misericordia, fortunæ commutatione, insperato incommodo, subita lætitia, jucundo exitu rerum. Verùm hæc ex his, quæ postea de elocutione præcipientur, ornamenta sumentur.

28 Nunc de narratione ea, quæ causæ continet expositionem,
20 dicendum videtur. Oportet igitur eam tres habere res, ut brevis, ut aperta, ut probabilis sit. Brevis erit, si, unde necesse est, inde initium sumetur, & non ab ultimo repetetur, & si cujus rei satis erit summam dixisse, ejus partes non dicentur. nam sæpè satis est, quod factum sit, dicere; non ut enarres, quemadmodum sit factum: & si non longiùs, quàm quod scitu opus est, in narrando procedetur: & si nullam in rem aliam transibitur: & si ita dicetur, ut nonnunquam ex eo, quod dictum sit, id, quod dictum non sit, intelligatur: & si non modò id, quod obest, verùm etiam id, quod nec obest, nec adjuvat, præteribitur: & si semel unum quidque dicetur: & si non ab eo, in quo proximè desitum erit, deinceps incipietur. Ac multos imitatio brevitatis decipit, ut, cùm se breves putent esse, longissimi sint: cum dent operam, ut res multas breviter dicant, 43 non ut omnino paucas res dicant, & non plures, quàm necesse sit. Nam plerisque breviter dicere videtur, qui ita dicit: Accessi ad ædes, puerum evocavi: respondit: quæsivi dominum: domi negavit esse. Hîc, tametsi tot res breviùs non potuit dicere, tamen, quia satis fuit dixisse, domi negavit esse, fit rerum multitudine longus. Quare hoc quoque in genere vitanda est brevitatis imitatio, & non minùs rerum non necessariarum, quàm verborum multitudine supersedendum est.

29 Aperta autem narratio poterit esse, si, ut quidque primum gestum erit, ita primum exponetur, & rerum ac temporum ordo servabitur, ut ita narrentur, ut gestæ res erunt, aut ut potuis-

43. *Non ut omnino paucas res dicant.*] Fabr. & Grev. hæc ignorant. conspiciuntur tamen in Pall. absque quibus, omnino item exterminassem. *Grut.*

44. Et

tuisse geri videbuntur. Hic considerandum erit, nequid perturbatè, nequid contortè dicatur, ne quam in aliam rem transeatur, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne quid, quod ad rem pertineat, prætereatur: & omnino, quæ præcepta de brevitate sunt, hoc quoque in genere sunt conservanda. nam sæpe res parum est intellecta longitudine magis, quàm obscuritate narrationis. Ac verbis quoque dilucidis utendum est: quo de genere dicendum est in præceptis elocutionis. Probabilis erit narratio, si in ea videbuntur inesse 21 ea, quæ solent apparere in veritate; si personarum dignitates servabuntur; si caussæ factorum exstabunt; si fuisse facultates faciundi videbuntur; si tempus idoneum; si spatii satis; si locus opportunus ad eandem rem, qua de re narrabitur, fuisse ostendetur; si res & ad eorum, qui agent, naturam, [44] & ad vulgi rumorem, & ad eorum, qui audiunt, opinionem accommodabitur. Ac veri quidem similis ex his rationibus esse poterit.

Illud autem præterea considerare oportebit, ne aut, cum 30 obsit narratio, aut cùm nihil prosit, [45] tunc interponatur; aut non loco, aut non, quemadmodum causa postulat, narretur. Obest tum, cùm ipsius rei gestæ expositio magnam excipit offensionem, quam argumentando, & causam agendo leniri oportebit. Quod cùm acciderit, membratim oportebit partes rei gestæ dispergere in causam, & ad unamquamque confestim rationem accommodare, ut vulneri præstò medicamentum sit, & odium statim defensio mitiget. Nihil prodest narratio tunc, cùm ab adversariis re exposita nostra nihil interest iterum, aut alio modo narrare: aut cùm ab iis, qui audiunt, ita tenetur negotium, ut nostra nihil intersit eos alio pacto docere. Quod cùm acciderit, omnino narratione supersedendum est. Non loco dicitur, cùm non in ea parte orationis collocatur, in qua res postulat: quo de genere agemus tum, cùm de dispositione dicemus; nam hoc ad dispositionem pertinet. Non quemadmodum causa postulat, narratur, cùm aut id, quod adversario prodest, dilucidè & ornatè exponitur, aut id quod ipsum adjuvat, obscurè dicitur, & negligenter. Quare, ut hoc vitium vitetur, omnia torquenda sunt ad commodum suæ causæ, contraria, quæ præteriri poterunt, prætereundo; quæ illius erunt, leviter attingendo, sua

44. *Et ad vulgi rumorem.*] Lambinus nobis obtrusit *vulgi morem*: ineptè & præter editos scriptosque. *Grut.*

45. *Tunc interponatur.*] MSS. uterque *tamen interponatur.* Plane ut cap. 23. *Aut cum in causa partitio nulla sit, & cum quiddam simplex agatur, tamen utamur*, ut legunt illa vett. codices particula *cum* repetita, quibus accedunt quoque veteres editi. *Gronov.*

 46. *Ejus*

sua diligenter & enodatè narrando. Ac de narratione quidem satis dictum videtur. deinceps ad partitionem transeamus.

22 Recte habita in causa partitio, illustrem & perspicuam to-
31 tam efficit orationem. Ejus partes duæ sunt, quarum utraque magnopere ad aperiendam causam, & constituendam pertinet controversiam. Una pars est, quæ, quid cum adversariis conveniat, & quid in controversia relinquatur, ostendit: ex qua certum quiddam designatur auditori, in quo animum debeat habere occupatum. Altera est, in qua rerum earum, de quibus erimus dicturi, breviter expositio ponitur distributa: ex qua conficitur, ut certas animo res teneat auditor, quibus dictis intelligat fore peroratum. Nunc utroque genere partitionis quemadmodum conveniat uti, breviter dicendum videtur. Quæ partitio, quid conveniat, aut quid non conveniat, ostendit; hæc debet illud, quod convenit, inclinare ad suæ causæ commodum, hoc modo: Interfectam matrem esse à filio, convenit mihi cum adversariis. Item contra: Interfectum esse à Clytæmnestra Agamemnonem, convenit. nam hîc uterque & id posuit, quod conveniebat, & tamen suæ causæ commodo consuluit. Deinde, quid controversiæ sit, ponendum est in judicationis expositione: quæ quemadmodum inveniretur, antè dictum est.

32 Quæ autem partitio rerum distributam continet expositionem, hæc habere debet brevitatem, absolutionem, paucitatem. Brevitas est, cùm, nisi necessarium, nullum assumitur verbum. Hæc in hoc genere idcircò utilis est, quòd rebus ipsis, & partibus causæ, non verbis, neque extraneis ornamentis animus auditoris tenendus est. Absolutio est, per quam omnia, quæ incidunt in causam, genera, de quibus dicendum est, amplectimur. in qua partitione videndum est, ne aut aliquod genus utile relinquatur, aut serò extra partitionem, id quod vitiosissimum ac turpissimum est, inferatur. Paucitas in partitione servatur, si genera ipsa rerum ponuntur, neque permistè cum partibus implicantur. Nam genus est, quod plures partes amplectitur, ut animal. Pars est, quæ subest generi, ut equus. Sed sæpe eadem res alii genus, alii pars est. Nam homo, animalis pars est; Thebani, aut Tro-
23 jani genus. Hæc ideo diligentiùs inducitur præscriptio, ut apertè intellecta generali partitione, paucitas generum in partitione servari possit. Nam qui ita partitur, Ostendam, propter cupiditatem, & audaciam, & avaritiam adversariorum, omnia incommoda ad rempublicam pervenisse; is non intellexit, in partitione, exposito genere, partem se generis admiscuisse. Nam genus est omnium nimirum libidinum, cupiditas: ejus autem generis sine dubio pars est avaritia.

Hoc igitur vitandum est, ne, cujus genus posueris, [46] ejus 33
secum aliquam sicut diversam ac dissimilem partem, ponas in eadem partitione. Quòd si quod in genus plures incident partes, id cùm in prima partitione causæ erit simpliciter expositum, distribuetur eo tempore commodissimè, cùm ad ipsum ventum erit explicandum in causæ dictione post partitionem. Atque illud quoque pertinet ad paucitatem, ne aut plura, quàm satis est, demonstraturos nos dicamus, hoc modo: Ostendam, adversarios, quod arguimus, & potuisse facere, & voluisse, & fecisse. nam fecisse ostendere satis est: Aut, cùm in causa partitio nulla sit, & quiddam simplex agatur, tamen utamur distributione: id quod perrarò potest accidere. Ac sunt alia quoque præcepta partitionum, quæ ad hunc usum oratorium non tantopere pertinent: quæ versantur in philosophia, ex quibus hæc ipsa transtulimus, quæ convenire videbantur. quorum nihil in ceteris artibus inveniebamus. Atque his de partitione præceptis, in omni dictione meminisse oportebit, ut & prima quæque pars, ut exposita est in partitione, sic ordine transigatur: & omnibus explicatis, peroratum sit; [47] hoc modo, ut nequid posteriùs præter conclusionem inferatur. Partitur apud Terentium breviter & commodè senex in Andria, quæ cognoscere libertum velit:

Eo pacto, & gnati vitam, & consilium meum
Cognosces, &, quid facere in hac re te velim.

Itaque quemadmodum in partitione proposuit, ita narrat, primùm gnati vitam:

Nam is postquam excessit [48] ex ephebis, Sosia,
Liberius vivendi fuit potestas.

„ Deinde suum consilium: *Et nunc id operam do.* Posthæc quid Sosiam velit facere, id quod postremum posuit in partitione, postremum dicit:

Nunc tuum est officium.

Quemad-

46. *Ejus secum aliquam, sicut diversam &c.*] Haud aliter editus ab Victorio. priores enim tempore, certè publicati Venetiis CIↃ CCCC XCVI præferunt, *ejus secum secuti aliquam diversam &c.* Lambinus habet, *ejus sicuti diversam* &c. quomodo & Pal. tert. nam pr. *secuti:* secundus *secum &.* forte fuit initio; *ejusce aliquam diversam &c.* Gruter. Nostri codices *ejus, sicuti aliquam diversam ac dissimilem, partem,* quæ sane est integerrima scriptura. Mox MSSti *non tantopere pertineant.* Gronov.

47. *Hoc modo, ut ne quid &c. inferatur. Partitur.*] Hæc est lectio omnium Pall. item edd. ante Lambinum, qui transposuit priores duas voces: *ut ne quid &c. inferatur. Hoc modo partitur &c.* Laudarem, si usus fuisset duce aliquo libro veteri. *Gruter.*

48. *Ex ephebis Sosia. Deinde suum.*] Est à Pall. nostris, neque secus editio Rob. Stephani anni CIↃ IↃ XLIV. aliæ adjecerant *Sosia, Liberius vivendi fuit potestas.* Idem.

 49. Omnes

Quemadmodum igitur hîc & ad primam quamque partem primùm accessit, & omnibus absolutis, finem dicendi fecit, sic nobis placet, & ad singulas partes accedere, & omnibus absolutis, perorare. Nunc de confirmatione deinceps, ita ut ordo ipse postulat, præcipiendum videtur.

24 34 Confirmatio est, per quam argumentando, nostræ causæ fidem, & auctoritatem, & firmamentum adjungit oratio. Hujus partis certa sunt præcepta, quæ in singula causarum genera dividentur. Verumtamen non incommodum videtur, quandam silvam, atque materiam universam antè permistam, & confusam exponere omnium argumentationum: pòst autem tradere, quemadmodum unumquodque genus causæ, omnibus hinc argumentandi rationibus tractis, confirmare oporteat. [49] Omnes res argumentando confirmantur, aut ex eo, quod personis, aut ex eo, quod negotiis est attributum. Ac personis has res attributas putamus, nomen, naturam, victum, fortunam, habitum, affectionem, studia, consilia, facta, casus, orationes. Nomen est, quod unicuique [50] personæ datur, quo suo quæque proprio & certo vocabulo appellatur. Naturam ipsam definire difficile est: partes autem ejus enumerare eas, quarum indigemus ad hanc præceptionem, facilius est.

35 Hæ autem partim divino, partim mortali in genere versantur. Mortalium autem pars in hominum, pars in bestiarum genere numeratur. Atque hominum genus & in sexu consideratur, virile, an muliebre sit: & in natione, patria, cognatione, ætate. Natione, Grajus, an Barbarus; patria, Atheniensis, an Lacedæmonius; cognatione, quibus majoribus, quibus consanguineis: ætate, puer, an adolescens, natu grandior, an senex. Præterea commoda, & incommoda considerantur ab natura data animo, aut [51] corpori, hoc modo: valens, an imbecillus: longus, an brevis: formosus, an deformis: velox an tardus sit; acutus an hebetior: memor, an obliviosus: comis, [52] officiosus, pudens, patiens,

---

49. *Omnes res arg. confirmantur.*] MSSti nostri per singularem *omnis res arg. confirmatur*, ut notat quoque ex aliis Gothofredus. *Gronov.*

50. *Personæ datur &c.*] Grev. & Pal. sec. ter. *tribuitur*. pr. & editio vetustior, *attribuitur*. Lambinus excusso fræno, repositum ivit: *Nomen est certum & proprium uniuscujusque personæ vocabulum quo quæque appellatur.* Gruter.

51. *Corpori, hoc modo &c. tardus sit: acutus &c.*] Lamb. interposuit, *corpori. corpori hoc modo &c. tardus sit animo, acutus &c.* non malè, si auctorem haberet hujus additionis. nam mss. nostri, aut antiquitus cusi stant pro vulgata. *Idem.*

52. *Officiosus, pudens*] His alter codex interponit *facetus*. Et memini

tiens, an contra. Et omnino quæ à natura data animo & corpori considerabuntur, in natura consideranda sunt. nam quæ industria comparantur, ad habitum pertinent, de quo posterius dicendum est. In victu considerare oportet, apud 25
quos, & quo more, & cujus arbitratu sit educatus, quos habuerit artium liberalium magistros, quos vivendi præceptores, quibus amicis utatur, quo in negotio, quæstu, artificio sit occupatus: quo modo rem familiarem administret, qua consuetudine domestica sit. In fortuna quæritur, servus sit, an liber: pecuniosus, an tenuis: privatus, an cum potestate: si cum potestate, jure an injuria: felix, clarus, an contrà: quales liberos habeat. Ac si de non vivo quæretur, etiam quali morte sit affectus, erit considerandum.

Habitum autem appellamus, animi, aut corporis constan- 36
tem, & absolutam aliqua in re perfectionem; ut virtutis, aut artis perceptionem alicujus, aut quamvis scientiam. Et item corporis aliquam commoditatem, non natura datam, sed studio industriaque partam. Affectio est, animi, aut corporis ex tempore, aliqua de causa, commutatio, ut lætitia, cupiditas, metus, molestia, morbus, debilitas, & alia, quæ genere in eodem reperiuntur. Studium autem est animi assidua, & vehemens ad aliquam rem applicata magna cum voluntate occupatio, ut philosophiæ, poetices, geometriæ, litterarum. Consilium est aliquid faciendi, aut non faciendi verè excogitata ratio. Facta autem, & casus, & orationes tribus ex temporibus considerabuntur, quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit; aut quid faciet, quid ipsi accidat, quid dicat; aut quid facturus sit, quid ipsi casurum sit, qua sit usurus oratione. Ac personis quidem hæc videntur esse attributa.

Negotiis autem quæ sunt attributa, partim sunt continen- 26
tia cum ipso negotio, partim in gestione negotii consideran- 37
tur, 53 partim adjuncta negotio sunt, partim gestum negotium consequuntur. Continentia cum ipso negotio sunt ea, quæ semper affixa esse videntur ad rem, neque ab ea possunt separari. Ex his prima est brevis complexio totius negotii, quæ summam continet facti, hoc modo: Parentis occisio, patriæ proditio. Deinde causa ejus summæ, per quam, & quamobrem, & cujus rei causa factum sit, quæritur. Deinde ante rem gestam quæ facta sunt, continenter usque ad ipsum nego-

mini codicem Laudianum, quo Oxonii usus fui, item immittere *an infacetus*. Gronov.

53. *Partim adjuncta negotio sunt.*] Sic antiquiores editi, sic quoque nostri MSS. Recentiores male carent verbo substantivo. *Idem.*

gotium. Deinde, in ipso gerendo negotio quid actum sit. Deinde, quid postea factum sit.

38 In gestione autem negotii, qui locus secundus erat de iis, quæ negotiis attributa sunt, quæretur locus, tempus, modus, occasio, facultas. [54] Locus consideratur, in quo res gesta sit, ex opportunitate, quam videatur habuisse ad negotium administrandum. Ea autem opportunitas quæritur ex magnitudine, intervallo, longinquitate, propinquitate, solitudine, celebritate, natura ipsius loci, & vicinitate totius regionis. Ex his etiam attributionibus: sacer, an profanus: publicus, an privatus: alienus, an ipsius, de quo agitur, [55] locus sit, an fuerit.

39 Tempus autem est, id quo nunc utimur, (nam ipsum quidem generaliter definire difficile est) pars quædam æternitatis cum alicujus [56] annui, menstrui, diurni, nocturnive spatii certa significatione. In hoc & quæ præterierunt, considerantur, & eorum ipsorum, quæ propter vetustatem obsoleverunt, ut incredibilia videantur, & jam in fabularum numerum [57] reponantur: & quæ jam diu gesta, & à memoria nostra remota, tamen faciant fidem, verè tradita esse, quòd eorum monumenta certa in litteris exstent: & quæ nuper gesta sint, quæ scire plerique possint: & item quæ instent in præsentia, & quæ maximè fiant, & quæ consequantur. In quibus potest considerari, quid ocyus, & quid seriùs futurum sit. Et item communiter in tempore perspiciendo longinquitas ejus est consideranda. nam sæpe oportet commetiri cum tempore negotium, & videre, [58] potueritne aut magni-

54. *Locus consideratur.*] In bonæ notæ exemplari reperio. *Locus non ex eo nobis, quod est locus, considerandus est, sed qualis sit, ut ex oportunitate ejus ad aliquid, in eo aut fieri potuisse aut non potuisse doceamur. Locus cons.* Gron.

55. *Locus sit an fuerit.*] Sic quoque duo nostri codices, ut primæ editiones: nec causa justa fuit aliis ut mutarent *aut fuerit.* Idem.

56. *Annui, menstrui &c.*] Pal. pr. à manu secunda, Grev. item duo antiquissimi quos excussit Suffridus Petrejus, *mensurni*, quod ipsum Ciceroni restituendum erit, si admittimus arbitrum Priscianum, qui consulatur fine ferè libri 2. *Grut.* Etiam uterque noster *mensurni.* Sed mirum est ita procedere optimam membranam *mensurni, vespertini nocturnive.* Gronov.

57. *Reponantur: & quæ jam diu gesta &c.*] Lamb. heic & tempora mutat, & verba interserit, sed nullo suffragante membranaceo vetere. ideoque quis sequatur, nisi ferreæ frontis? *Gruterus.*

58. *Potuerit in eo transigi tempore.*] Gulielmius, quod Grevenbruchianus non agnosceret *in*, ibat præterea deletum verbum *tempore.* & copiosa quidem Ciceronis omnia; at non supervacua. verum quei admittam mera conjectanea? *Idem.*

59. *Mors*

gnitudo negotii, aut multitudo rerum in eo transigi tempore. Consideratur autem tempus & anni, & mensis, & diei, & noctis, & vigiliæ, & horæ, & in aliqua parte alicujus horum.

Occasio autem, est pars temporis, habens in se alicujus 27
rei idoneam faciendi aut non faciendi opportunitatem. qua- 40
re cum tempore hoc differt. nam genere quidem utrumque idem esse intelligitur: verùm in tempore spatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur: in occasione, ad spatium temporis, faciendi quædam opportunitas intelligitur adjuncta. quare cùm genere idem sit, fit aliud, quòd parte quadam, & specie, ut diximus, differat. Hæc distribuitur in tria genera, publicum, commune, singulare. Publicum est, quod civitas universa aliqua de causa frequentat, ut ludi, dies festus, bellum. Commune, quod accidit omnibus eodem ferè tempore, ut messis, vindemia, calor, frigus. Singulare autem est, quod aliqua de causa privatim solet alicui accidere, ut nuptiæ, sacrificium, funus, convivium, somnus.

Modus autem est, in quo, quemadmodum, & quo animo 41
factum sit, quæritur. ejus partes sunt, prudentia & imprudentia. Prudentiæ autem ratio quæritur ex iis, quæ clàm, palàm, vi, persuasione fecerit. Imprudentia autem in purgationem confertur, cujus partes sunt inscientia, casus, necessitas: & in affectionem animi, hoc est, molestiam, iracundiam, amorem, & cetera, quæ in simili genere versantur. Facultates sunt, aut quibus faciliùs fit, aut sine quibus aliquid confici non potest. Adjunctum autem negotio id in- 28
telligitur, quod majus, & quod minus, & quod simile erit ei negotio, quo de agitur, & quod æquè magnum, & quod contrarium, & quod disparatum, & genus, & pars, & eventus. Majus, & minus, & æquè magnum, ex vi, & ex numero, & ex figura negotii, sicut ex statura corporis, consideratur.

Simile autem ex specie comparabili: comparabile autem 42
ex conferenda, atque assimulanda natura judicatur. Contrarium est, quod positum in genere diverso, ab eodem, cui contrarium esse dicitur, plurimum distat, ut frigus calori, vitæ mors. Disparatum autem est id, quod ab aliqua re per oppositionem negationis separatur, hoc modo; sapere & non sapere. Genus est, quod partes aliquas amplectitur, ut cupiditas. Pars est, quæ subest generi, ut amor, avaritia. Eventus est alicujus exitus negotii, in quo quæri solet, quid ex quaque re evenerit, eveniat, eventurumque sit. Quare hoc in genere, ut commodiùs, quid eventurum sit, antè animo colligi possit, quid quaque ex re soleat evenire, consideran-

dum eſt, hoc modo: Ex arrogantia odium, ex inſolentia arrogantia.

43 Quarta autem pars eſt ex iis, quas negotiis dicebamus eſſe attributas, conſecutio. In hac eæ res quæruntur, quæ geſtum negotium conſequuntur. Primùm, quod factum eſt, quo id nomine appellari conveniat. Deinde, ejus facti qui ſint principes & inventores, qui denique auctoritatis ejus, & inventionis comprobatores, atque æmuli. Deinde ecquæ ea de re, aut ejus rei ſit lex, conſuetudo, actio, judicium, ſcientia, artificium. Deinde natura ejus evenire vulgò ſoleat, an inſolenter ac raro. Poſtea homines id ſua auctoritate comprobare, an offendi in his conſueverint, & cetera, quæ factum aliquod ſimiliter confeſtim, aut ex intervallo ſolent conſequi. Deinde poſtremò, attendendum eſt, num quæ res ex iis rebus, quæ ſunt poſitæ in partibus honeſtatis, aut utilitatis, conſequantur: de quibus in deliberativo genere cauſæ diſtinctiùs erit dicendum. Ac negotiis quidem ferè res eæ, quas commemoravimus, ſunt attributæ.

29 Omnis autem argumentatio, quæ ex iis locis, quos com-
44 memoravimus, ſumetur, aut probabilis, aut neceſſaria debebit eſſe. Etenim, ut breviter deſcribamus; argumentatio videtur eſſe inventum ex aliquo genere, rem aliquam aut probabiliter oſtendens, aut neceſſariè demonſtrans. Neceſſariè demonſtrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari poſſunt, hoc modo: Si peperit, cum viro concubuit. Hoc genus argumentandi, quod in neceſſaria demonſtratione verſatur, maximè tractatur in dicendo, aut per complexionem, aut per enumerationem, aut per ſimplicem concluſionem.

45 Complexio eſt, in qua, utrum conceſſeris, reprehenditur, ad hunc modum: Si improbus eſt, cur uteris? ſin probus, cur accuſas? Enumeratio eſt, in qua, pluribus rebus expoſitis, & ceteris infirmatis, una reliqua neceſſariò confirmatur, hoc pacto: Neceſſe eſt aut inimicitiarum cauſa ab hoc eſſe occiſum, aut metus, aut ſpei, aut alicujus amici gratia, aut, ſi horum nihil eſt, ab hoc non eſſe occiſum. nam ſine cauſa maleficium ſuſceptum eſſe non poteſt. Sed neque inimicitiæ fuerunt, nec metus ullus, nec ſpes ex morte illius, alicujus commodi, neque ad amicum hujus aliquem 59 mors ejus pertinebat. relinquitur igitur, ut ab hoc non ſit occiſus. Simplex autem concluſio ex neceſſaria conſecutione conficitur, hoc modo: Si vos me iſtud eo tempore feciſſe dicitis, ego au-

59. *Mors ejus.*] Perſiſtunt MSSti negare aliquem ſcrupulum eſſe, cur ſic hæc mutentur, quum in prioribus editis etiam ſit *mors illius*, cui lectioni accedunt noſtri ſcripti. *Græv.*

60. Ut

autem eo ipso tempore trans mare fui: relinquitur, ut id, quod dicitis, non modò non fecerim, sed ne potuerim quidem facere. Atque hoc diligenter videre oportebit, nequo pacto genus hoc refelli possit, [60] ut ne confirmatio modum in se argumentationis solùm habeat, & quandam similitudinem necessariæ conclusionis, verùm ipsa argumentatio ex necessaria ratione consistat.

Probabile autem est id, quod ferè fieri solet, aut quod in 46
opinione positum est, aut quod habet in se ad hæc quandam similitudinem, sive id falsum est, sive verum. In eo genere, quod ferè solet fieri, probabile hujusmodi est: si mater est, diligit filium: si avarus est, negligit jusjurandum. In eo autem, quod in opinione positum est, hujusmodi sunt probabilia; Impiis apud inferos [61] pœnas esse præparatas; Eos, qui philosophiæ dent operam, non arbitrari deos esse. Simi- 30
litudo autem in contrariis, & paribus, & in iis rebus, quæ sub eandem cadunt rationem, maximè spectatur. In contrariis, hoc modo: Nam si iis, qui imprudentes læserunt, ignosci convenit, iis, qui necessariò profuerunt, haberi gratiam non oportet.

Ex pari, sic: Nam [62] ut locus sine portu, navibus esse 47
non potest tutus: sic animus sine fide, stabilis amicis non potest esse. In iis rebus, quæ sub eandem rationem cadunt, hoc modo probabile consideratur: Nam si Rhodiis turpe non est portorium locare, ne Hermacreonti quidem turpe est conducere. Hæc tum vera sunt, hoc pacto: Quoniam cicatrix est, fuit vulnus; tum verisimilia, hoc modo: Si multus erat in calceis pulvis, ex itinere eum venire oportebat. Omne autem, (ut certas quasdam in partes distribuamus,) probabile, quod sumitur ad argumentationem, aut signum est, aut credibile, aut judicatum, aut comparabile.

Signum est, quod sub sensum aliquem cadit, & quiddam 48
significat, quod ex ipso profectum videtur, quod aut antè fuerit, aut in ipso negotio, aut pòst sit consecutum, & tamen indiget testimonii, & gravioris confirmationis; ut cruor, fuga, pallor, pulvis, & quæ his sunt similia. Credibile est, quod sine ullo teste, auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo est, qui non liberos suos incolumes & beatos esse cupiat.

60. *Ut ne confirmatio modum.*] Lambinus asseverat legendum ex vett. *ne infirmatio*, quod in nullo est nostrorum, neque meminerunt alii editores. *Gruter.*

61. *Pœnas esse præparatas.*] Grev. *paratas*, sequiturque Gulielmius. alterum restat in Pall. omnibus editionibusque exoletis. *Idem.*

62. *Ut locus sine portu.*] Scriptus melior etiam, ut alii, *locus in mari sine portu*. Gronov.

piat. Judicatum est, res assensione, aut auctoritate, aut judicio alicujus, aut aliquorum conprobata. id tribus in generibus spectatur, religioso, communi, approbato. Religiosum est, quod jurati legibus judicarunt. Commune est, quod omnes vulgò probarunt, & secuti sunt, hujusmodi: ut majoribus natu assurgatur, [63] ut supplicum misereatur. Approbatum est, quod homines, cùm dubium esset, quale haberi oporteret, sua constituerunt auctoritate: [64] velut Gracchi patris factum, quem populus Romanus ob id, quòd insciente collega in censura nihil egisset, post censuram consulem fecit.

49 Comparabile autem est, quod in rebus diversis similem aliquam rationem continet. Ejus partes sunt imago, collatio, exemplum. Imago est oratio demonstrans corporum, aut naturarum similitudinem. Collatio est oratio, rem cum re ex similitudine conferens. Exemplum est, quod rem auctoritate, aut casu alicujus hominis, aut negotii confirmat, aut infirmat. Horum exempla, & descriptiones in præceptis elocutionis cognoscentur. Ac fons quidem confirmationis, ut facultas tulit, apertus est, nec minus dilucidè, quàm rei natura ferebat, demonstratus est. Quemadmodum autem quæque constitutio, & pars constitutionis, & omnis controversia, sive in ratione, sive in scripto versetur, tractari debeat, & quæ in quasque argumentationes conveniant, singillatim in secundo libro de unoquoque genere dicemus. [65] In præsentia tantummodò numeros, & modos, & partes argumentandi confusè, & permixtè dispersimus. pòst [66] discretè & electè in genus quodque causæ, quid cuique conveniat, ex hac copia digeremus.

50 Atque inveniri quidem omnis ex his locis argumentatio poterit: [67] inventam exornari, & certas in partes distingui & sua-

63. *Ut supplicum misereatur.*] Pal. pr. *simplicium*. Grev. *supplicium*, ἀρχαϊκῶς. editio prima *supplicantium*. Gruter.

64. *Velut Gracchi patris factum &c.*] Pal. primus præmittit; *velut gracci factum est a populo Rom. approbatum, quod occidit sororem, cum illa devictum ab eo Curiatium hostem deleret, & velut Gracchi.* elegans clausula, & sine dubio auctoris genuina germana; dummodo *gracci* illud reformetur in *Horatii*. *deleret*, in *desleret*. historia notissima est. *Idem*.

65. *In præsentia.*] Pal. sec. *In præsentiarum*. Grev. *In præsenti*. Idem.

66. *Discrete & electe.*] Est ab editione Victorii. neque aliter editio vetus. recentior, *descripte*, quod in Pall. tribus. prius tamen erat in Grevenbruchiano. *Idem*.

67. *Inventum exornari.*] Est aberratio Lambini, ante quem etiam editi omnes *inventam*; quod quum sit in nostris quoque scriptis, opinor in omnibus existere. Mox *absolutio argumentandi*

suavissimum est, & summè necessarium, & ab artis scriptoribus maximè neglectum. quare & de ea præceptione [68] nobis in hoc loco dicendum est, ut ad inventionem [69] argumenti, absolutio quoque argumentandi adjungeretur. Et magna cum cura, & diligentia locus hic omnis considerandus est, quòd non solùm rei magna utilitas est, sed præcipiendi quoque summa difficultas.

Omnis igitur argumentatio aut per inductionem tractanda 31
est, aut per ratiocinationem. Inductio est oratio, quæ rebus 51
non dubiis captat assensionem ejus, quicum instituta est: quibus assensionibus facit, ut illi dubia quædam res, propter similitudinem earum rerum, quibus assensit, probetur: velut apud Socraticum Æschinem demonstrat Socrates, cum Xenophontis uxore, & cum ipso Xenophonte Aspasiam locutam: Dic mihi, quæso, Xenophontis uxor, si vicina tua melius habeat aurum, quàm tu habes, utrùm illius, an tuum malis? Illius, inquit. [70] Quid si vestem, & ceterum ornatum muliebrem pretii majoris habeat, quàm tu habes, tuumne, an illius malis? Illius verò, respondit. [71] Age, inquit, si virum illa meliorem habeat, quàm tu habes, [72] utrumne tuum, an illius malis? Hîc mulier erubuit.

'Aspa-

---

di sine vocula *quoque* iidem, quod ab pluribus Gruteri abfuisse patet ex relatione ejus. Mox melior codex *utrum illiusne an tuum.* Gronov.

68. *Nobis in hoc loco dicendum est.*] Sic Pal. tert. prius cusi *nobis & in hoc loco dicendum visum est*, quod & in ceteris Pall. sed non uno modo. imo in Grev. exstat, *nobis in hoc loco videtur dicendum.* quæ varietas arguit falsitatem vulgatæ. *Gruter.*

69. *Arg. absolutio quoque argumentandi adjungeretur.*] Pal. sec. *expositio quoque arg. adjung.* primus, *argumentandi absolutio adjungeretur*, omissa voce *argumenti*, quemadmodum item est in editione principe, præterquam quod admiserit *quoque.* at tert. solum habet *inventionem argumentandi adjung.* Greven. *argumenti absolutio adjungeretur.* Idem.

70. *Quod si vestem.*] Id opinor primum exstitit in quibusdam Lambinianis, ut nunc ita legeretur, postea bis *quid si*, quum in prioribus editis ubique ter excudatur *quod si*; quod sane melius opinor in uno constantem esse, quam indecenter nutare. Sed MSSti nostri semper usurpant *quid si*, idque commodius, ut pote in interrogatione. *Gronov.*

71. *Age inquit si virum.*] Locum incertæ lectionis ita refert codex melior, *age, sit, inquit. Quid si virum.* In quo nihil video, quod mutari optem, etsi vehementer viri docti id fecerint. Sed etiam is statim *utrumne tuum malis virum, an illius?* Idem.

72. *Utrumne tuum an &c.*] Pal. pr. non agnoscit *utrum*, habetque *ne tuum an illius malis?* tert. vero adhuc omisit *ne*; quomodo edidit Lambinus. at enim sec. noster hæc omnia concepit: *utrumne tuum an illius malis? Respondit, illius vero. Quid si vestem &c. malis? Illius, inquit. Age, si inquit illa &c.* quæ fere præposuerim vulgatis. *Gruter.*

73. *Utrum*

52 Aspasia autem cum ipso Xenophonte sermonem instituit. Quæso, inquit, Xenophon, si vicinus tuus equum meliorem habeat, quàm tuus est, tuumne equum malis, an illius? Illius, inquit. Quid si fundum meliorem habeat, quàm tu habes, utrum tandem fundum habere malis? Illum, inquit, meliorem scilicet. Quid si uxorem meliorem habeat, quàm tu habes, 73 utrùm illius malis? Atque hîc Xenophon quoque ipse tacuit. Pòst Aspasia: Quoniam uterque vestrûm, inquit, id mihi solum non respondit, quod ego solum audire volueram, egomet dicam, quid uterque cogitet. nam & tu mulier optimum virum mavis habere, & tu Xenophon uxorem habere lectissimam maximè vis. Quare, nisi hoc perfeceritis, ut neque vir melior, neque fœmina lectior in terris sit, profectò id semper, quod optimum putabitis esse, multo maximè requiretis, ut & tu 74 maritus sis quàm optimæ, & hæc quàm optimo viro nupta sit. Hîc cùm rebus non dubiis esset assensum, factum est propter similitudinem, ut etiam illud, quod dubium videbatur, si quis separatim quæreret, id pro certo, propter rationem rogandi concederetur.

53 Hoc modò sermonis plurimùm Socrates usus est, propterea quod nihil ipse afferre ad persuadendum volebat, sed ex eo, quod sibi ille dederat, quicum disputabat, aliquid conficere malebat, quod ille ex eo, quod jam concessisset, necessariò

32 approbare deberet. Hoc in genere præcipiendum nobis videtur, primùm, ut illud quod inducemus per similitudinem, ejusmodi sit, ut sit necesse concedi. nam ex quo postulabimus nobis illud, quod dubium sit, concedi, dubium esse idipsum non oportebit. Deinde illud, cujus confirmandi caussa fiet inductio, videndum est, ut simile iis rebus sit, quas res, quasi non dubias, antè induxerimus. nam antè aliquid nobis concessum esse nihil proderit, si ei dissimile erit id, cujus caussa illud concedi primum voluerimus. deinde non intelligat, quò spectent illæ primæ inductiones, & ad quem sint exitum perventuræ.

54 Nam qui videt, si ei rei, quæ primò rogetur, rectè assenserit, illam quoque rem, quæ sibi displiceat, esse necessariò concedendam, plerumque aut non respondendo, aut malè respondendo longius procedere rogationem non finit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo, quod concessit, ad id, quod non vult concedere, deducendus est. Extremum autem aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. Si ne-

73. *Utrum illius malis.*] Optimus *utram malis?* qui etiam mox *Virum vis habere*, non *mavis*. Gronov.

74. *Maritus sis quàm optimæ.*] Vulgata adtexuit *mulieris*: sed id voculæ non comparet in ullo Palatinorum. *Gruter.*

75. Ni-

negabitur, aut ostendenda est similitudo earum rerum, quæ antè concessæ sunt, aut alia utendum inductione. Si concedetur, concludenda est argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda est responsio; aut, quoniam taciturnitas imitatur confessionem, pro eo, ac si concessum sit, concludere oportebit argumentationem. Ita fit hoc genus argumentandi tripertitum. Prima pars ex similitudine constat una, pluribusve. Altera ex eo, quod concedi volumus, cujus causa similitudines adhibitæ sunt. Tertia ex conclusione, quæ aut confirmat concessionem, aut, quid ex ea conficiatur, ostendit.

Sed quia non satis alicui videbitur dilucidè demonstratum, 33
nisi quod ex civili causarum genere exemplum subjecerimus: 55
videtur hujusmodi quoque utendum exemplo, non quo præceptio differat; aut aliter hoc in sermone, atque in dicendo sit utendum: sed ut eorum voluntati satisfiat, qui, quod aliquo in loco viderint, alio in loco, 75 nisi demonstratum est, nequeunt cognoscere. ergo in hac causa, quæ apud Græcos est pervagata, quòd Epaminondas, Thebanorum imperator, ei, qui sibi ex lege prætor successerat, non tradidit, & cùm paucos ipse dies contra legem exercitum tenuisset, Lacedæmonios funditus vicit, poterit accusator argumentatione uti per inductionem, cùm scriptum legis contra sententiam defendat, ad hunc modum:

Si, judices, id, quod Epaminondas ait legis scriptorem 56
sensisse, adscribat ad legem, & addat exceptionem hanc, EXTRA QUAM SI QUIS REIPUBLICÆ CAUSA EXERCITUM NON TRADIDERIT, patiemini? non opinor. Quòd si vosmetipsi, quòd à vestra religione & sapientia remotissimum est, istius honoris causa hanc eandem exceptionem, injussu populi, ad legem adscribi jubeatis, populus Thebanus id patieturne fieri? profectò non patietur. Quod ergo adscribi ad legem nefas est, id sequi, quasi adscriptum sit, 76 rectumne vobis videtur? Novi vestram intelligentiam, non potest ita videri, judices. Quòd si litteris corrigi neque ab illo, neque à vobis scriptoris voluntas potest; videte ne multo indignius sit, id re & judicio vestro mutari, quod ne verbo quidem commutari potest. Ac de inductione quidem satis in præsentia dictum videtur.

Nunc deinceps ratiocinationis vim, & naturam considere- 57
mus. Ratiocinatio est oratio ex ipsa re probabile aliquid eli- 34
ciens, quod expositum & per se cognitum, sua se vi & ratione con-

75. *Nisi demonstratum est.*] MSSti habent aut *nisi monstratum sit* aut *monstretur*. Gronov.

76 *Rectumne vobis videtur.*] Imo *rectum vobis videatur*, ut est in duobus scriptis, & editis ante Lambinum quantum scio omnibus. *Idem.*

77. So-

confirmet. Hoc de genere qui diligentiùs considerandum putaverunt, cùm idem usu dicendi sequerentur, paullulum in præcipiendi ratione dissenserunt. nam partim quinque ejus partes esse dixerunt, partim non plus, quàm in tres partes posse distribui putaverunt. Eorum controversiam non incommodum videtur cum utrorumque ratione exponere. nam & brevis est, & non ejusmodi, ut alteri prorsus nihil dicere putentur, & locus hic nobis in dicendo minimè negligendus videtur.

58 Qui putant in quinque distribui partes oportere, ajunt primùm convenire exponere summam argumentationis, ad hunc modum: melius accurantur, quæ consilio geruntur, quàm quæ sine consilio administrantur. Hanc primam partem numerant: eam deinceps rationibus variis, & quàm copiosissimis verbis approbari putant oportere, hoc modo: Domus ea, quæ ratione regitur, omnibus instructior est rebus, & apparatior, quàm ea, quæ temerè, & nullo consilio administratur. Exercitus is, cui præpositus est sapiens & callidus imperator, omnibus partibus commodiùs regitur, quàm is, qui stultitia, & temeritate alicujus administratur. Eadem navigii ratio est. nam navis optimè cursum conficit ea, quæ scientissimo gubernatore utitur.

59 Cum propositio sit hoc pacto approbata, & duæ partes transierint ratiocinationis, tertia in parte ajunt, quod ostendere velis, id ex vi propositionis oportere assumere, hoc pacto: nihil autem omnium rerum meliùs, quàm omnis mundus, administratur. Hujus assumtionis quarto in loco aliam porrò inducunt approbationem, hoc modo: Nam & signorum ortus & obitus definitum quemdam ordinem servant, & annuæ commutationes, non modò quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt; verum ad utilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ, & diurnæ, nocturnæque vicissitudines, nulla in re unquam mutatæ quidquam nocuerunt. Quæ signo sunt omnia, non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari. Quinto inducunt loco complexionem eam, quæ aut id infert solum, quòd ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Consilio igitur mundus administratur: aut unum in locum cùm conduxerit breviter propositionem & assumtionem, id adjungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum: Quòd si meliùs geruntur ea, quæ consilio, quàm quæ sine consilio administrantur: nihil autem omnium rerum meliùs administratur, quàm omnis mundus; consilio igitur mundus administratur. Quinquepertitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem.

Qui autem tripertitam esse dicunt, ii non aliter putant
60 tractari oportere argumentationem, sed partitionem horum re-

reprehendunt. negant enim neque à propositione, neque ab assumtione approbationes earum separari oportere, neque propositionem absolutam, neque assumtionem sibi perfectam videri, quæ approbatione confirmata non sit. Quare quas illi duas partes numerant, propositionem & approbationem, sibi unam partem videri, propositionem: quæ si approbata non sit, propositio non sit argumentationis. Item, quæ ab illis assumtio, & assumtionis approbatio dicitur, eandem sibi assumtionem solam videri. Ita fit, ut eadem ratione argumentatio tractata, aliis tripertita, aliis quinquepertita videatur. quare evenit, ut res non tam ad usum dicendi pertineat, quàm ad rationem præceptionis.

Nobis autem commodior illa partitio videtur esse, quæ in 61 quinque partes distributa est, quam omnes ab Aristotele & Theophrasto profecti, maximè secuti sunt. Nam quemadmodum illud superius genus argumentandi, quod per inductionem sumitur, maximè Socrates, & [77] Socratici tractaverunt: sic hoc, quod per ratiocinationem expolitur, summè est ab Aristotele, atque à Peripateticis, & Theophrasto frequentatum; deinde à rhetoribus iis, qui elegantissimi, atque artificiosissimi putati sunt. Quare autem nobis illa magis partitio probetur, dicendum videtur, ne temerè secuti putemur: & breviter dicendum, ne in hujusmodi rebus diutiùs, quàm ratio præcipiendi postulat, commoremur.

Si quadam in argumentatione satis est uti propositione, & 36 non oportet adjungere approbationem propositioni; quadam 62 autem in argumentatione infirma est propositio, nisi adjuncta sit approbatio; separatum quiddam est à propositione approbatio. Quod enim adjungi & separari ab aliquo potest, id non potest idem esse, quod est id, ad quod adjungitur, & à quo separatur. Est autem quædam argumentatio, in qua propositio non indiget approbatione; & quædam, in qua nihil valet absque approbatione, ut ostendemus. separata est igitur à propositione approbatio. Ostendemus autem id, quod polliciti sumus, hoc modo: Quæ propositio in se quiddam continet perspicuum, eò quòd constare inter omnes necesse est, hanc velle approbare & firmare nihil attinet.

Ea est hujusmodi: Si, quo die ista cædes Romæ facta est, 63 ego Athenis eo die fui, interesse in cæde non potui. Hoc quia perspicuè verum est, nihil attinet approbari. Quare assumi statim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die. hoc si

---

77. *Socratici tractaverunt.*] Sic sane omnes editi. Sed in scriptis tamen melioribus reperio esse vel *tractarunt* vel *pertractarunt*. Gronov.

78. Nam

ſi non conſtat, indiget approbationis: qua inducta, complexio conſequetur: Igitur in cæde intereſſe non potui. Eſt igitur quædam propoſitio, quæ non indiget approbatione. [78] nam eſſe quandam, quæ indigeat, quid attinet oſtendere, quod cuivis facilè perſpicuum eſt? Quod ſi ita eſt, ex hoc, & ex eo, quod propoſueramus, hoc conficitur, ſeparatum eſſe quiddam à propoſitione approbationem. Si autem ita eſt, falſum eſt non eſſe plus, quàm tripertitam argumentationem.

64 Simili modo liquet alteram quoque approbationem ſeparatam eſſe ab aſſumtione. nam ſi quadam in argumentatione ſatis eſt uti aſſumtione, & non oportet adjungere approbationem aſſumtioni; quadam autem in argumentatione infirma eſt aſſumtio, niſi adjuncta ſit approbatio: ſeparatum quiddam eſt extra aſſumtionem approbatio. Eſt autem argumentatio quædam, in qua aſſumtio non indiget approbationis; quædam autem, in qua nihil valet ſine approbatione, ut oſtendemus. ſeparata eſt igitur ab aſſuntione approbatio. Oſtendemus autem id, quod polliciti ſumus, hoc modo:

65 Quæ perſpicuam omnibus veritatem continet aſſumtio, nihil indiget approbationis. ea eſt hujuſmodi: [79] Si oportet ſapere, dare operam philoſophiæ convenit. Hæc propoſitio indiget approbationis. non enim perſpicua eſt, neque conſtat inter omnes, propterea quòd multi nihil prodeſſe philoſophiam, plerique etiam obeſſe arbitrantur. Aſſumtio perſpicua eſt hæc: Oportet autem ſapere. Hoc autem quia ipſum ex re perſpicitur, & verum eſſe intelligitur, nihil attinet approbari. Quare ſtatim concludenda eſt argumentatio: Igitur dare operam philoſophiæ convenit. Eſt ergo aſſumtio quædam, quæ approbationis non indiget. nam quandam indigere perſpicuum eſt. ſeparata eſt igitur ab aſſumtione approbatio. Falſum ergo eſt, non eſſe plus quàm tripertitam argumentationem.

37 66 Atque ex his illud jam perſpicuum eſt, eſſe quandam argumentationem, in qua neque propoſitio, neque aſſumtio indigeat approbationis, hujuſmodi, ut certum quiddam, & breve, exempli cauſa, ponamus: Si ſummopere ſapientia petenda eſt, ſummopere ſtultitia vitanda eſt. ſummo autem opere ſapientia petenda eſt: ſummo igitur opere ſtultitia vitanda eſt. Hic & aſſumtio, & propoſitio perſpicua eſt. quare neutra quoque indiget approbatione. Ex his omnibus illud perſpicuum eſt, approbationem tum adjungi, tum non ad-

78. *Nam eſſe quandam.*] Uterque ſcriptus *nam eſſe quidem quandam*, ut fuit in primis editionibus. *Idem*.

79. *Si oportet ſapere.*] Atqui uterque noſter ſcriptus *ſi oportet velle ſapere*. Mox etiam *ex biſce omnibus*. Tum *oportet ut emanet*. Idem.

80. *De*

adjungi. Ex quo cognoſcitur, neque in propoſitione, neque in aſſumtione contineri approbationem, ſed utramque ſuo loco poſitam, vim ſuam, tanquam certam & propriam obtinere. Quod ſi ita eſt, commodè partiti ſunt illi, qui in quinque partes diſtribuerunt argumentationem.

Quinque ſunt igitur partes ejus argumentationis, quæ per 67
ocinationem tractatur? Propoſitio, per quam locus is bre-
er exponitur, ex quo vis omnis oportet emanet ratiocina-
nis. Propoſitionis approbatio, per quam id, quod brevi-
expoſitum eſt, rationibus affirmatum, probabilius &
rtius fit. Aſſumtio, per quam id, quod ex propoſitione ad
endendum pertinet, aſſumitur. Aſſumtionis approbatio,
quam id, quod aſſumtum eſt, rationibus firmatur. Com-
exio, per quam id, quod conficitur ex omni argumenta-
ne, breviter exponitur. Quæ plurimas habet argumenta-
partes, ea conſtat ex his quinque partibus. Secunda eſt
adripertita. Tertia tripertita. Dein bipertita, quod in con-
overſia eſt. [80] De unaquaque parte poteſt alicui videri poſ- 38
conſiſtere. Eorum igitur, quæ conſtant, exempla pone-
ius: horum, quæ dubia ſunt, rationes afferemus.

Quinquepertita argumentatio eſt hujuſmodi: Omnes le- 68
es, judices, ad commodum reipublicæ referre oportet, &
as ex utilitate communi, non ex ſcriptione, quæ in litteris
ſt, interpretari. Ea enim virtute & ſapientia majores no-
ri fuerunt, ut in legibus ſcribendis nihil ſibi aliud, niſi ſa-
utem, atque utilitatem reipublicæ proponerent. neque enim
pſi, quod obeſſet, ſcribere volebant: &, ſi ſcripſiſſent,
um eſſet intellectum, repudiatum iri legem intelligebant.
Nemo enim leges legum cauſa ſalvas eſſe vult, ſed reipublicæ, quod [81] ex legibus omnes rempublicam optimè putant adminiſtrari. Quam ob rem igitur leges ſervari oportet, ad eam cauſam ſcripta omnia interpretari convenit: hoc eſt, quoniam reipublicæ ſervimus, ex reipublicæ commodo atque utilitate leges interpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet putare proficiſci, niſi quod ad corporis utilitatem ſpectet, quoniam ejus cauſâ eſt inſtituta; ſic à legibus nihil convenit arbitrari, niſi quod reipublicæ conducat, proficiſci, quoniam ejus cauſa ſunt comparatæ.

Ergo in hoc quoque judicio definite litteras legis perſcrutari; 69

80. *De unaquaque parte poteſt &c. poſſe conſiſtere.*] Ita olim impreſſi; recedunt Pall. poſteriores interſeruere, *poteſt &c. argumentationem poſſe conſiſtere.* ſunt etiam qui *quaque* mutarunt in *quoque.* Gruter.

81. *Ex legibus omnes rempublic.*] Vulgata *reſp.* ſed præter Pall. & Grëvenb. imo & edd. priſcas, in quibus, *omnem rempublic.* Idem.

tari; & legem, ut æquum est, ex utilitate reipublicæ [82] considerate. Quid enim magis utile Thebanis fuit, quàm Lacedæmonios opprimi? [83] Cui rei magis Epaminondam, Thebanorum imperatorem, quàm victoriæ Thebanorum, consulere decuit? Quid hunc tanta Thebanorum gloria, tam claro atque exornato tropæo [84] carius, aut antiquius habere convenit? Scripto videlicet legis omisso, scriptoris sententiam considerare debebat. [85] Atque hoc quidem satis consideratum est, nullam esse legem, nisi reipublicæ causa scriptam. Summam igitur amentiam esse existimabat, quod scriptum esset reipublicæ salutis causa, id non ex reipublicæ salute interpretari. Quòd si leges omnes ad utilitatem reipublicæ referri convenit, hic autem saluti reipublicæ profuit, profectò non potest eodem facto & communibus fortunis consuluisse, & legibus non obtemperasse.

39 Quattuor autem partibus constat argumentatio, cùm aut
70 proponimus, aut assumimus sine approbatione. Id facere oportet, cùm aut propositio ex se intelligitur, aut assumtio perspicua est, & nullius approbationis indiget. Propositionis approbatione præterita, quattuor ex partibus argumentatio tractatur ad hunc modum: judices, [86] qui ex lege jurati judicatis, legibus obtemperare debetis. Obtemperare autem legibus non potestis, nisi id, quod scriptum est in lege, sequamini. quod enim certius legis scriptor testimonium voluntatis suæ relinquere potuit, quàm, quod ipse magna cum cura, atque diligentia scripsit? Quod si litteræ non exstarent, magnopere eas requireremus, ut ex his scriptoris voluntas cognosceretur; nec tamen Epaminondæ permitteremus, ne si extra judicium quidem esset, ut is nobis sententiam legis interpretaretur, [87] nedum nunc istud patiamur, cum præstò lex

---

82. *Considerate. Quid enim.*] Editi nuper, *considerate quod hic fecit. Quid enim.* quomodo nulli scripti quos Lambinus consuluit, nulli Palatini, nullus Gulielmianus: sed nec conspicitur in editione veterrima, imo ne quidem in Stephaniana anni XLIV. *Grut.*

83. *Cui rei magis Epaminondam.*] Recepit istud Lambinus, sed ex libro aliquo. sic certè Pal. sec. vulgo *Quid magis Epam.* Idem.

84. *Carius aut antiquius.*] Solius hoc Gruteri est, quantum vestigare licet, quum in omnibus eum antecedentibus legatur *carius atque antiquius*, quod legitur etiam in utroque scripto. Non intelligo, unde Nizolius citet *nihil carius, nihil antiquius.* Gronov.

85. *Atque hoc quidem &c.*] Lambinus, *At hoc quidem.* olim cusi, *Atque hoc idem.* Pal. pr. *Ac hoc quidem* sec. *Adhuc quidem*, quod ultimum placet. nam tert. luxuriatur, in quo *Ac per hoc quidem.* Gruter.

86. *Qui ex lege jurati judicatis, legibus &c.*] Habet Lambinus *lege jurati estis, legibus &c.* ineptè, præterque omnes libros. *Idem.*

87. *Nedum nunc istud patiamur.*] Sic quidem omnes prorsus edi[ti] quos consului, quum tamen sermo sit defectus, quem videbis ex [...]

lex sit, non ex eo, quod apertissimè scriptum est, sed ex eo, quod suæ causæ convenit, scriptoris voluntatem interpretari. Quòd si vos, judices, legibus obtemperare debetis, & id facere non potestis, nisi quod scriptum est in lege, sequamini, quid causæ est, quin istum contra legem fecisse judicetis?

Assumtionis autem approbatione præterita, quadripertita sic fiet argumentatio: Qui sæpenumerò nos per fidem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non debemus. Siquid enim perfidia illorum detrimenti acceperimus, nemo erit, præter nosmetipsos, quem jure accusare possimus. Ac primò quidem decipi incommodum est: iterum, stultum: tertiò, turpe. Karthaginienses autem persæpe jam nos fefellerunt. Summa igitur amentia est in eorum fide spem habere, quorum perfidia toties deceptus sis.

Utraque approbatione præterita tripertita fit, hoc pacto: 72
Aut metuamus Karthaginienses oportet, si incolumes eos reliquerimus; aut eorum urbem diruamus. Ac metuere quidem non oportet. Restat igitur, ut urbem diruamus. Sunt autem 40
qui putant nonnunquam [88] posse complexione & oportere supersederi, cum id perspicuum sit, quod conficiatur ex ratiocinatione. quod si fiat, bipertitam quoque fieri argumentationem, hoc modo: Si peperit, virgo non est. peperit autem. hic satis esse dicunt proponere, & assumere: [89] quoniam perspicuum sit, quod conficiatur, complexionis rem non indigere. Nobis autem videtur & omnis ratiocinatio concludenda esse; & illud vitium, quod illis displicet, magnopere vitandum, ne, quod perspicuum sit, id in complexionem inferamus.

Hoc autem fieri poterit, si complexionum genera intelli- 73
gantur. Nam aut ita complectemur, ut in unum conducamus propositionem, & assumtionem, hoc modo: Quòd si leges omnes ad utilitatem reipublicæ referri convenit, hic autem saluti reipublicæ profuit; profectò non potest eodem facto, & saluti communi consuluisse, & legibus non obtemperasse. [90] Aut ita, ut ex contrario sententia conficiatur, hoc modo: Sum-

mie integrari, si reposueris *istum*, prout est in utroque scripto. *Gronov.*

88. *Posse complexione & oportere supersederi.*] Illud & interposui suasu Pall. omnium, neque aliter etiam editio Rob. Stephani. Victorius, *posse complexione supersedere opportunè.* Lambinus, *oportere* totum delevit. ita scilicet fit, cum abitur à mss. *Gruter.*

89. *Quoniam perspicuum sit quod conficiatur, complexionis &c.*] Habuerim quinque voces priores pro supervacuis, repetitis scilicet ex superiori clausula; quod ipsum adhuc magis detegunt libri nostri mss. in quibus, *conficiatur ex ratione, quod si fiat, complexionis &c.* quæ omnia præcesserant, ut dixi. *Idem.*

90. *Aut ita, ut ex contrario sententia conficiatur, hoc modo.*] Notat Go-

Summa igitur amentia eſt, in eorum fide ſpem habere, quo-
rum perfidia toties deceptus ſis. Aut ita, ut id ſolum, quod
conficitur, inferatur, ad hunc modum: Urbem igitur dirua-
mus. Aut ut id, quod eam rem, quæ conficitur, ſequatur,
neceſſe eſt. Id eſt hujuſmodi: Si peperit, cum viro concu-
buit. peperit autem. Conficitur hoc: Concubuit igitur cum
viro. Hoc ſi nolis inferre, & inferas id, quod ſequitur, Fe-
cit igitur inceſtum: & concluſeris argumentationem, & per-
ſpicuam fugeris complexionem.

74 Quare in longis argumentationibus, ex conductionibus, aut
ex contrario complecti oportet: in brevibus id ſolum, quod
conficitur, exponere: in iis, in quibus exitus perſpicuus eſt,
conſecutione uti. Si qui autem ex una quoque parte putabunt
conſtare argumentationem, poterunt dicere, ſæpe ſatis eſſe
hoc modo argumentationem facere: Quoniam peperit, cum
viro concubuit. nam hoc nullius neque approbationis, neque
aſſumtionis, vel ejus approbationis, neque complexionis in-
digere. Sed nobis ambiguitate nominis videntur errare. nam
argumentatio nomine uno res duas ſignificat, ideò, quòd &
inventum aliquam in rem probabile, aut neceſſarium, argu-
mentatio vocatur, & ejus inventi artificioſa expolitio.

75 Quando igitur proferent aliquid hujuſmodi: Quoniam pe-
perit, cum viro concubuit: inventum proferent, non expo-
41 litionem. nos autem de expolitionis partibus loquimur. Ni-
hil igitur ad hanc rem ratio illa pertinebit: atque hac diſtin-
ctione, alia quoque, quæ videbuntur officere huic partitioni,
propulſabimus, ſi qui aut aſſumtionem aliquando tolli poſſe
putent, aut propoſitionem. Quæ ſi quid habet probabile, aut
neceſſarium, quoquo modo commoveat auditorem neceſſe
eſt. Quod ſi ſolum ſpectaretur, ac nihil, quo pacto tractaretur
id, quod excogitatum eſſet, referret: nequaquam tantum [91] in-
ter ſummos oratores, & mediocres intereſſe exiſtimaretur.

76 Variare autem orationem magnopere oportebit. nam omni-
bus in rebus ſimilitudo eſt ſatietatis mater. Id fieri poterit,
ſi non ſimiliter ſemper ingrediamur in argumentationem.
Nam primùm omnium generibus ipſis diſtinguere convenit
orationem, hoc eſt, tum inductione uti, tum ratiocinatione.
Deinde in ipſa argumentatione non ſemper à propoſitione
incipere, nec ſemper quinque partibus abuti, neque eadem
ratio-

Gothofredus, al. *aut contrarium concluſionis hoc modo.* Quæ neſcio an velit regi per præcedens verbum *conducamus.* Sed ſi MSStos rogemus, illi teſtantur id defectum eſſe, quum optimus illorum habeat *aut contrarium concluſionis inferemus, hoc modo.* Mox MSSti *aut ex conductionibus aut ex contrario.* Gronov.

91. *Inter ſummos oratores & mediocres.*] Verbum *oratores*, abeſt à Pall. omn. & Grevenb. videtur tamen neceſſarium. *Gruter.*

92. No-

ratione partitiones expolire: sed tum ab assumtione incipere licet, tum ab approbatione alterutra, tum utraque, tum hoc, tum illo genere complexionis uti. Id ut perspiciatur, aut scribamus, aut in quolibet exemplo de iis, quæ proposita sunt, hoc idem exerceamus, ut quàm facile factu sit.

Ac de partibus quidem argumentationis satis nobis dictum 77
videtur. Illud autem volumus intelligi, nos probè tenere, aliis quoque rationibus tractari argumentationes in philosophia multis, & obscuris, de quibus certum est artificium constitutum. Verùm illa 92 nobis abhorrere ab usu oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodiùs, quàm ceteros, attendisse non affirmamus, sed perquisitiùs & diligentiùs conscripsisse pollicemur. Nunc, ut instituimus, proficisci ordine ad reliqua pergemus.

Reprehensio est, per quam argumentando adversariorum 42
confirmatio diluitur, aut infirmatur, 93 aut allevatur. Hæc 78
fonte inventionis eodem utetur, quo utitur confirmatio, propterea quòd, quibus ex locis aliqua res confirmari potest, iisdem potest ex locis infirmari. nihil enim considerandum est in his omnibus inventionibus, nisi id, quod personis, aut negotiis attributum est. Quare inventionem, & argumentationum expolitionem ex illis, quæ antè præcepta sunt, hanc quoque in partem orationis transferri oportebit. Verumtamen, ut quædam præceptio detur hujus quoque partis, exponemus modos reprehensionis; quos qui observabunt, faciliùs ea, quæ contrà dicentur, diluere, aut infirmare poterunt.

Omnis argumentatio reprehenditur, si aut ex iis, quæ 79
sumta sunt, non conceditur aliquod unum, plurave: aut, his concessis, complexio confici ex his negatur: aut si genus ipsum argumentationis vitiosum ostenditur: aut si contra firmam argumentationem, alia æquè firma, aut firmior ponitur. Ex iis, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, cùm aut id, quod credibile dicunt, negatur esse ejusmodi: aut quod comparabile putant, dissimile ostenditur: aut judicatum aliam in partem traducitur, aut omnino judicium improbatur: aut, quod signum esse adversarii dixerunt, id ejusmodi negatur esse: aut si complexio, aut una, aut ex utraque parte reprehenditur: aut si enumeratio falsa ostenditur, aut si simplex conclusio falsi aliquid continere demonstratur. Nam omne, quod sumitur ad argumentandum, sive pro proba-

92. *Nobis abhorrere ab usu oratorio videbitur.*] Veterrima impressio, *nobis ab usu oratorio visa sunt aliena.* Grev. & Pall. *nobis abh. ab usu orat. visa sunt.* Grut.

93. *Aut allevatur.*] P. Victorius, *levatur.* Pall. nostri ut & editi antiquitus *alleviatur.* Idem.

babili, sive pro necessario, necesse est sumatur ex his locis, ut antè ostendimus.

43 Quod pro credibili sumtum erit, id infirmabitur, si aut
80 perspicuè falsum erit, hoc modo: Nemo est, qui non pecuniam, quàm sapientiam malit. Aut ex contrario quoque credibile aliquid habebit, hoc modo: Quis est, qui non officii cupidior sit, quàm pecuniæ? Aut erit omnino incredibile, ut si quis, quem constet esse avarum, dicat alicujus mediocris officii causa, se maximam pecuniam neglexisse. Aut si, quod in quibusdam rebus, aut hominibus accidit, id omnibus dicatur usu evenire, hoc pacto: Qui pauperes sunt, iis antiquior officio pecunia est. Qui locus desertus est, in eo cædem factam esse oportet. In loco celebri homo occidi qui potuit? Aut si id, quod raro fit, fieri omnino negatur: ut Curius pro Fulvio; Nemo potest uno aspectu, neque præteriens in amorem incidere.

81 Quod autem pro signo sumetur, id ex iisdem locis, quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in signo, primùm verum esse ostendi oportet: deinde ejus esse rei signum proprium, qua de re agitur, ut cruorem cædis: deinde factum esse, quod non oportuerit; aut non factum, quod oportuerit: postremò scisse eum, de qua quæritur, ejus rei legem & consuetudinem. nam eæ res sunt signo attributæ: quas diligentiùs aperiemus, cùm separatim de ipsa conjecturali constitutione dicemus. Ergo horum unumquodque in reprehensione, aut non esse signo, aut parum magno esse, aut à se potius, quàm ab adversariis stare, aut omnino falsò dici, aut in aliam quoque suspicionem duci posse, demonstrabitur.

44 Cùm autem pro comparabili aliquid inducetur, quoniam
82 id per similitudinem maximè tractatur, in reprehendendo conveniet simile id negare esse, quod conferetur 94 ei, quicum conferetur. id fieri poterit, si demonstrabitur diversum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: ac si, quo in numero illud, quod per similitudinem afferetur, & quo in loco hoc genus, cujus causa afferetur, haberi conveniat, ostendetur. Deinde quid res cum re differat, demonstrabitur. ex quo docebimus, aliud de eo, quod comparabitur, & de eo, quicum comparabitur, existimari oportere. Hujus facultatis maximè indigemus, cùm ea ipsa argumentatio, quæ per inductionem tractatur, erit reprehendenda. Si judicatum aliquod inferetur, 95 quoniam id ex

94. *Ei, quicum conferetur.*] Sic Pall. at Grevenb. *ei cui confertur,* quod malebat Gulielmius. *Grut.*

95. *Quoniam id ex his locis maximè firmatur.*] Revocavi *his* ex libris, temerè omissum à neotericis, certè à Lambinianis. *Idem.*

96. Quo

ex his locis maximè firmatur: laude eorum, qui judicarunt: similitudine ejus rei, qua de agitur, ad eam rem, qua de judicatum est, commemorando non modò non esse reprehensum judicium, sed ab omnibus approbatum: & demonstrando, difficilius, & majus fuisse id judicatum, quod afferatur, quàm id, quod instet: ex contrariis locis, si res aut vera, aut verisimilis permittet, infirmari oportebit. Atque erit observandum diligenter, ne nihil ad id, [96] quo de agatur, pertineat id, quod judicatum sit: & videndum est, ne ea res proferatur, in qua sit offensum, ut de ipso, qui judicarit, judicium fieri videatur.

Oportet autem animadvertere, ne, cùm aliter multa sint 83
judicata, solitarium aliquod, aut rarum judicatum afferatur. nam his rebus auctoritas judicati maximè potest infirmari. Atque ea quidem argumenta, quæ quasi probabilia sumuntur, ad hunc modum tentari oportebit. Quæ verò sicuti necessaria in- 45
ducentur, ea si fortè imitabuntur modò necessariam argumentationem, neque erunt ejusmodi, sic reprehendentur. Primùm complexio, quæ, utrum concesseris, debet tollere, si vera est, nunquam reprehendetur; sin falsa, duobus modis, aut conversione, aut alterius partis infirmatione. Conversione, hoc modo:

Nam si veretur, quid eum accuses, qui est probus?
Sin inverecundum animi ingenium possidet,
Quid eum accuses, qui id [97] parvi auditu æstimet?

Hic, si vereri dixeris, sive non vereri, [98] concludendum hoc putat, ut neges esse accusandum. Quod conversione sic reprehendetur: Immo verò accusandus est. Nam si veretur, accuses: non enim parvi auditu æstimabit. Sin inverecundum animi ingenium possidet, tamen accuses. non enim probus est.

Alterius autem partis infirmatione, hoc modo reprehende- 84
tur: Verùm si veretur, accusatione tua correctus, ab errato recedet. Enumeratio vitiosa intelligitur, si aut præteritum quiddam dicemus, quod velimus concedere, aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contrà dici possit, aut causa non sit, quare non honestè possimus concedere. Præteritur quiddam in ejusmodi enumerationibus: Quoniam habes istum equum, aut emeris oportet, aut hereditate possideas, aut mu-

96. *Quo de agatur.*] Lambini hanc conjecturam adprobat Palatinus sec. vulgata enim *quod agatur.* Grut.

97. *Parvi auditu æstimet?*] Ita etiam nostri, sed non omnes, nam tert. *existimet.* editio Victorii *existimat*; ut & mox *existimabit* uterque. *Idem.*

98. *Concludendum hoc putat.*] Primitus eusi, & Pall. *concedendum hoc putat*; nisi quod sec. *concendum hic putat.* Idem.

 99. Ne-

munere acceperis, aut domi tibi natus sit, aut, si horum nihil est, surripueris necesse est. sed neque emisti, neque hereditate venit, [99] neque domi natus est, neque donatus est; necesse est ergo surripueris.

85 Hoc commodè reprehenditur, si dici possit ex hostibus equus esse captus, [100] cujus prædæ sectio non venierit: quo illato, infirmatur enumeratio, quoniam id sit inductum,
46 quod præteritum sit in enumeratione. Altero autem modo reprehendetur, si aut contrà aliquid dicetur: hoc est, si, exempli causa, ut in eodem versemur, poterit ostendi hereditate venisse. aut si extremum illud non erit turpe concedere: ut si quis, cùm dixerint adversarii; Aut insidias facere voluisti, aut amico morem gessisti, aut cupiditate elatus es, amico se morem gessisse fateatur.

86 Simplex autem conclusio reprehenditur, si id, quod sequitur, non videatur necessariò cum eo, quod antecessit, cohærere. nam hoc quidem, Si spiritum ducit, vivit: Si dies est, lucet: ejusmodi est, ut cum priore necessariò posterius cohærere videatur. Hoc autem, Si mater est, diligit: Si aliquando peccavit, numquam corrigetur: sic conveniet reprehendi, ut demonstretur non necessariò cum priore posterius cohærere. Hoc genus, & cetera necessaria, & omnino omnis argumentatio, & ejus reprehensio majorem quandam vim continet, & latiùs patet, quàm hìc exponitur: sed ejus artificii cognitio hujusmodi est, ut non ad hujus artis partem aliquam adjungi possit, sed ipsa separatim longi temporis, & [1] magnæ atque arduæ cogitationis indigeat. quare illa nobis alio tempore atque ad aliud institutum, si facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus rhetorum ad usum oratorium contentos nos esse oportebit. Cùm igitur ex iis, quæ sumuntur, aliquid non conceditur, sic infirmabitur.

Quum

99. *Neque domi natus est, neque donatus est.*] Hic locus opponi posset Gothofredo notanti ad cap. 26 ordinem ibi hunc servari debere *tempus, occasio, modus*, quum sic infra in explicandis singulis procedat. Sed hinc patet ab auctore non habitam ejus definitam rationem, ubi non eo ordine repetit, quo primum recensuit. Sed scias oportet in optimo nostro legi *neque donatus est, neque domi natus est*. Et in altero loco habuit suas causas, cur mutare placuerit. *Gronov.*

100. *Cujus prædæ sectio non venierit.*] Haud aliter editio prima, quàm quod ipsa, *venerit*. sequentes *venierit*, usque ad Victorianam credo. ea namque *sectione venierit*, quomodo item ferè Pall. nostri. nam pr. *qui prædæ sectione venerit*. sec. ac tert. item Grev. *sectione evenerit*; quæ ultima habet quo se tueatur. consulantur tamen commentaria Fabii Victorini. *Gruter.*

1. *Magnæ atque arduæ cogitationis indigeat.*] Istud voluit Gulielmius ex Grevenbruchiano, nostri tamen accedant vulgatis, *cognitionis*. Idem.

2. *Si*

Quum autem, his concessis, complexio ex his non confi- 47
citur, hæc erunt consideranda; num aliud conficiatur, aliud 87
dicatur, hoc modo: Si, quum aliquis dicat se profectum esse
ad exercitum, contraque eum quis velit hac argumentatione
uti: Si venisses ad exercitum, à tribunis militaribus visus es-
ses. non es autem ab his visus. non es igitur profectus ad ex-
ercitum. Hic cùm concesseris propositionem, & assumtionem,
complexio est infirmanda. aliud enim, quàm cogebatur, il-
latum est.

At nunc quidem, quo faciliùs res cognosceretur, perspicuo 88
& grandi vitio præditum posuimus exemplum: sed sæpe ob-
scurius positum vitium pro vero probatur, cùm aut parum me-
mineris quod concesseris, aut ambiguum aliquod pro certo
concesseris. Ambiguum si concesseris ex ea parte, quam ipse
intellexeris, eam partem si adversarius ad aliam partem per
complexionem velit accommodare; demonstrare oportebit,
non ex eo, quod ipse concesseris, sed ex eo, quod ille sum-
serit, confici complexionem, ad hunc modum: Si pecuniæ
indigetis, pecuniam non habetis. si pecuniam non habetis,
pauperes estis. Indigetis autem pecuniæ. mercaturæ enim,
nisi ita esset, operam non daretis. pauperes igitur estis. Hoc
sic reprehenditur: Cùm dicebas, si indigetis pecuniæ, pecu-
niam non habetis; hoc intelligebam, Si propter inopiam in
egestate estis, pecuniam non habetis: & idcircò concedebam.
Cùm autem hoc sumebas, Indigetis autem pecuniæ; illud
accipiebam, Vultis autem pecuniæ plus habere. Ex quibus
concessionibus non conficitur hoc, Pauperes igitur estis. Con-
ficeretur autem, si tibi primò quoque hoc concessissem, Qui
pecuniam majorem vellet habere, eum pecuniam non habere.

Sæpe autem oblitum putant, quid concesseris, & idcircò 48
id, quod non conficitur, quasi conficiatur, in conclusione in- 89
fertur, hoc modo: Si ad illum hereditas veniebat, verisimi-
le est ab illo esse necatum. Deinde hoc approbant plurimis
verbis. pòst assumunt, Ad illum autem hereditas veniebat.
Deinde infertur, Ille igitur occîdit. id ex iis, quæ sumserant,
non conficitur. Quare observare diligenter oportet, & quid
sumatur, & quid ex his conficiatur. Ipsum autem genus argu-
mentationis, vitiosum his de causis ostendetur, si aut in ipso
vitium erit, aut si non ad id, quod instituitur, accommoda-
bitur. Atque in ipso vitium erit, si omnino totum falsum
erit, si commune, si vulgare, si leve, si remotum, [2] si mala
definitio, si controversum, si perspicuum, si non concessum,
si

2. *Si mala definitio.*] Pal. sec. tert. *definitione*, Suffridi nostri libri, *si malè definitum*, quod verum ut existimem, reliqua periodi fere cogunt. reponendumque ex eisdem mox, cap. seq. *Grut.*

si turpe, si offensum, si contrarium, si inconstans, si adversum.

90 Falsum est, in quo perspicuè mendacium est, hoc modo: Non potest esse sapiens, qui pecuniam negligit. Socrates autem pecuniam negligebat. non igitur sapiens erat. Commune est, quod nihilo magis ab adversariis, quàm à nobis facit, hoc modo: Idcircò, judices, quia veram causam habebam, brevi peroravi. Vulgare est, quod in aliam quoque rem non probabilem, si nunc concessum sit, transferri possit, hoc modo: Si veram causam non haberet, vobis se, judices, non commisisset. Leve est, quod aut post tempus dicitur, hoc modo: Si in mentem venisset, non commisisset: [3] aut si perspicuè rem turpem levi tegere vult defensione, hoc modo:

Cùm te expetebant omnes, florentissimo
Regno reliqui: nunc desertum ab omnibus,
Summo periclo, sola ut restituam, paro.

49 Remotum est, quod ultra quàm satis est, petitur, hoc mo-
91 do: Quòd si non P. Scipio Corneliam filiam Ti. Graccho collocasset, atque [4] ex ea duos Gracchos procreasset, tantæ seditiones natæ non essent. quare hoc incommodum Scipioni adscribendum videtur. Hujusmodi est illa quoque conquestio:

Utinam ne in nemore Pelio securibus
Cæsa cecidisset abjegna ad terram trabes!

Longiùs enim repetita est, quam res postulabat. Mala definitio est, cùm aut communia describit, hoc modo: Seditiosus est is, qui malus atque inutilis est civis. nam hoc non magis seditiosi, quàm ambitiosi, quàm calumniatoris, quàm alicujus improbi hominis vim describit. Aut falsum quiddam dicit, hoc pacto: Sapientia est pecuniæ quærendæ intelligentia. Aut aliquid non grave, nec magnum continens, sic: Stultitia est immensæ gloriæ cupiditas. Est hæc quidem stultitia, sed ex parte quadam, non ex omni genere, definita. Controversum est, in quo ad dubium demonstrandum, dubia causa affertur, hoc modo:

Eho tu, dii, quibus est potestas motus superûm atque inferûm,
Pacem inter sese conciliant, conferunt concordiam.

92 Perspicuum est, de quo non est controversia: ut, siquis, cùm Orestem accuset, planum faciat, ab eo matrem esse occisam. Non concessum est, cùm id, quod augetur, in controversia est, ut, si quis, cùm Ulyssem accuset, in hoc maximè commoretur: Indignum esse, ab homine ignavissimo virum

3. *Aut si perspicuè rem turpem &c.*] Syllabam *si* addidi secutus fidem codicis Grev. *Grut.*

4. *Ex ea duos Gracchos.*] Monet ad oram Grev. etiam legi *duo*, antiquo videlicet modo. *Idem.*

5. Spe-

virum fortissimum, Ajacem, necatum. Turpe est, quod aut eo loco, in quo dicitur; aut eo homine, qui dicat; aut eo tempore, quo dicitur; aut iis, qui audiunt; aut ea re, qua de agitur, indignum, propter inhonestam rem, videtur. Offensum est, quod eorum, qui audiunt, voluntatem lædit: ut, si quis apud equites Romanos, cupidos judicandi, Cæpionis legem judiciariam laudet.

Contrarium est, quod contra ea dicitur, quæ ii, qui audiunt, fecerunt: ut, si quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem urbis expugnatorem diceret, nihil esse crudelius, quàm urbes diruere, cùm ipse Alexander Thebas diruisset. Inconstans est, quod ab eodem de eadem re, diversè dicitur: ut, si quis, cùm dixerit, qui virtutem habeat, eum nullius rei ad benè vivendum indigere, neget postea sine bona valitudine posse bene vivere: aut se amico adesse propter benivolentiam; 5 sperare enim aliquid commodi ad se perventurum. 50 93

Adversum est, quod ipsi causæ aliqua ex parte officit, ut si quis hostium vim, & copias, & felicitatem augeat, cùm ad pugnandum milites adhortetur. Si non ad id, quod instituitur, accommodabitur aliqua pars argumentationis, horum aliquo in vitio reperietur. Si plura pollicitus, pauciora demonstrabit; aut, si, cùm totum debebit ostendere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mulierum genus avarum est. nam Eriphyle auro viri vitam vendidit. Aut, si non id, quod accusabitur, defendet: ut, si quis, cùm ambitus accusabitur, manu se fortem esse defendet; ut Amphion apud Euripidem: item apud Pacuvium, qui, vituperata musica, sapientiam laudat. Aut si res ex hominis vitio vituperabitur, ut, si quis doctrinam ex alicujus docti vitiis reprehendat. Aut, si qui, cùm aliquem volet laudare, de felicitate ejus, non de virtute dicat. Aut, si qui rem cum re ita comparabit, ut alteram se non putet laudare, nisi alteram vituperarit: aut si alteram ita laudet, ut alterius non faciat mentionem. 94

6 Aut si, cùm de certa re quæretur, de communi instituetur oratio: ut, si quis, cùm aliqui deliberent, bellum geratur, an non, pacem laudet omnino, non illud bellum inutile esse demonstret. Aut, si ratio alicujus rei reddetur falsa, hoc modo: Pecunia bonum est, propterea quòd ea maximè vitam 95

5. *Sperare enim aliquid commodi &c.*] Sic omnino Pal. sec. nam pr. *sp. tamen*, quod erat in Grevenb. placebatque Gulielmio; non etiam mihi. *Grut.*

6. *Aut si cum de certa re &c.*] Periodum hanc, loco tanquam suo motam sic transposuerat Janus Gulielmius indicio Greve. membranarum. adsentior & ego, cum & eundem deprehenderim situm in Pall. pr. ac sec. *Idem.*

 7. Con-

vitam beatam efficiat. Aut si infirma: ut Plautus,

Amicum castigare ob meritam noxiam,
Immune est facinus. verum in ætate utile
Et conducibile: nam ego amicum hodie meum
[7] *Concastigabo pro commerita noxia.*

51 Aut eadem, hoc modo: Maximum malum est avaritia. multos enim magnis incommodis afficit pecuniæ cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo: Maximum bonum est amicitia. plurimæ enim delectationes sunt in amicitia.

96 Quartus modus erat reprehensionis, per quem contra firmam argumentationem, æquè firma, aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus [8] maximè versabitur, cùm aliquid, quod contrà dicatur, æquum esse concedimus, sed id, quod nos defendimus, necessarium esse demonstramus: aut cùm id, quod illi defendant, utile esse fateamur; quod nos dicamus, demonstremus esse honestum. Ac de reprehensione hæc quidem existimavimus esse dicenda. [9] Deinceps nunc de conclusione ponemus.

97 Hermagoras [10] degressionem deinde, tum postremam conclusionem ponit. In hac autem degressione ille putat oportere quandam inferri orationem, à causa, atque à judicatione ipsa remotam, quæ aut sui laudem, aut adversarii vituperationem contineat, aut in aliam causam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis, aut reprehensionis, non argumentando, sed augendo per quandam amplificationem. Hanc siquis partem putarit orationis, [11] sequatur Hermagoram licebit. Nam & augendi, & laudandi, & vituperandi præcepta à nobis partim

---

7. *Concastigabo pro commerita noxia. Aut eadem.*] Ita rescripsimus, secuti fidem Pall. & Grev. item editionum meliorum, nam Lambinus adjecerat adhuc versum, *Invitus, ni id me invitet ut faciam fides;* qui nuspiam aliorum in libris comparet. *Grut.*

8. *Maximè versabitur.*] Pall. istud volebant & editio vetus. recentior, *versatur*, quam etiam deserit Grev. *Idem.*

9. *Deinceps nunc de conclusione ponemus.*] Pal. tert. *conclusionem ponemus*, ut publicavit Lambinus, sed alterum restat in ceteris mss. prima vero editio præfert, *de conclusione dicemus*, ut fortean ultima illa vox ejici debeat, tanquam adscititia. *Idem.*

10. *Degressionem.*] Sic primus fecit Lambinus, ante quem omnes *digressionem*, quæ scriptura quum sit quoque in nostris scriptis, habeat etiam Marius Victorinus, aliis quidem verbis, sed eadem sententia eam describens, qua Cicero, unde pateat, aliquem ea utentem non degredi a causa, sed vel maxime ei inservire laudando suos & adversarium vituperando, ut eo magis sua confirmet, nihil video, cur non prius præferretur. Contra cap. 55 retinui vetus *demittitur animus hominum*, ubi novicii *dimittitur*. Gronov.

11. *Sequatur Hermagoram licebit.*] In duobus codd. non legi mediam vocem, quam & priores omittunt editiones; in uno tamen exstat. *Idem.*

12. *Transi-*

tim data sunt, partim suo loco dabuntur. Nobis autem non
placet, hanc partem in numero reponi, quòd de causa degre-
di, nisi per locum communem, displicet, quo de genere po-
sterius est dicendum. Laudes autem, & vituperationes non
separatim placet tractari, sed in ipsis argumentationibus esse
implicitas. Nunc de conclusione dicemus.

Conclusio est exitus, & determinatio totius orationis. hæc 52
habet partes tres, enumerationem, indignationem, con- 98
questionem. Enumeratio est, per quam res dispersè, & dif-
fusè dictæ, unum in locum coguntur, & reminiscendi causa,
unum sub aspectum subjiciuntur. Hæc si semper eodem modo
tractabitur, perspicuè ab omnibus artificio quodam tractari
intelligetur. sin variè fiet, & hanc suspicionem & satietatem
vitare poterit. Quare tum oportebit ita facere, ut plerique
faciunt propter facilitatem, singillatim unamquamque rem
attingere, & ita omnes [12] transire breviter argumentationes:
tum autem id, quod difficilius est, dicere, quas partes expo-
sueris in partitione, de quibus te pollicitus sis dicturum, [13] &
reducere in memoriam, quibus rationibus unamquamque
partem confirmaris: tum ab iis, qui audiunt, quærere, quid
sit, quod sibi velle debeant demonstrari, hoc modo: [14] Illud
docuimus, illud planum fecimus. ita simul & in memoriam
redibit auditor, & putabit nihil esse præterea, quod debeat
desiderare.

Atque in his generibus (ut antè dictum est) tum tuas argu- 99
mentationes transire separatim, tum id, quod artificiosius est,
cum tuis contrarias conjungere; & cùm tuam argumentatio-
nem dixeris, tum, contra eam quod afferebatur, quemad-
modum dilueris, ostendere. Ita per brevem comparationem,
auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehensione
redintegrabitur. Atque hæc aliis actionis quoque modis va-
riare oportebit. Nam cùm ex tua persona enumerare possis,
ut, quid, & quo quidque loco dixeris, admoneas: tum ve-
rò personam, aut rem aliquam inducere, & enumerationem
ei totam attribuere. Personam, hoc modo: [15] Nam si legis
scriptor exsistat, & quærat à vobis, quid dubitetis, quod
pos-

12. *Transire breviter argumentationes.*] Placebat Lambino alio-
rum *transigere:* sed contra exemplaria vetusta: neque ratio postu-
lat. *Gruter.*

13. *Et reducere in memoriam.*] Pal. sec. ac tert. *reducturum.* quod
monere visum est. *Idem.*

14. *Illud docuimus, illud planum fecimus.*] Sic Pal. pr. ac sec.
neque abibat editionum prima, nisi quod haberet, *illud docuimus,
hoc planum fec.* vulgata: *Docuimus hoc, illud pl. fec.* Idem.

15. *Nam si legis scriptor.*] Equidem sic habent omnes editi, quos
vidi, & sic etiam lego in scripto. Verum in meliore animadverto

possitis dicere, cùm vobis hoc & hoc sit demonstratum. Atque hîc, item ut in nostra persona, licebit aliàs singillatim transire omnes argumentationes; aliàs ad partitiones singula genera referre, aliàs ab auditore, quid desideret, quærere, aliàs hæc facere per comparationem suarum, & contrariarum argumentationum.

100 Res autem inducetur, si alicui rei hujusmodi, legi, loco, urbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid si leges loqui possent? nonne hæc apud vos quererentur? Quidnam ampliùs desideratis, judices, cùm vobis hoc & hoc planum factum sit? In hoc quoque genere omnibus eisdem modis uti licebit. Commune autem præceptum hoc datur ad enumerationem, ut ex unaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non potest, id eligatur, quod erit gravissimum, & unumquodque quàm brevissimè transeatur;

53 ut memoria, non oratio renovata videatur. Indignatio est oratio, per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem gravis offensio concitetur. In hoc genere illud primùm intelligi volumus, posse omnibus ex locis iis, quos [16] in confirmandi præceptis posuimus, tractari indignationem. nam ex iis rebus, quæ personis, atque negotiis attributæ sunt, quævis amplificationes, & indignationes nasci possunt: sed tamen ea, quæ separatim de indignatione præcipi possunt, consideremus.

101 Primus locus sumitur ab auctoritate, quum commemoramus, quantæ curæ res ea fuerit aut Diis immortalibus, aut eis, quorum auctoritas gravissima debeat esse. Qui locus sumetur ex sortibus, ex oraculis, vatibus, ostentis, prodigiis, responsis, & similibus rebus. item ex majoribus nostris, regibus, civitatibus, gentibus, hominibus sapientissimis, senatu, populo, legum scriptoribus. Secundus locus est, per quem, illa res ad quos pertineat, cum amplificatione, per indignationem, ostenditur, an ad omnes, an ad majorem partem, quod atrocissimum est; an ad superiores, quales sunt ii, quorum ex auctoritate indignatio sumitur, quod indignissimum est; an ad pares animo, fortuna, corpore, quod iniquissimum est: an ad inferiores, quod superbissimum est. Ter-

numquid. Et sane Victorinus in suis codicibus simile quid habuit, citans *Nam quid si legis scriptor*. Sed etiam MS. meus unus *& quærat si id a vobis*, alter *& quærat sic id a vobis*. Forte *scilicet*. Gronovius.

16. *In confirmandi præceptis*.] Pessime Lambiniana *in confirmandis præceptis*, quæ tamen sequutus Gothofredus notat eum legisse *confirmationis* contra omnes credo scriptos, qui exhibent, ut recudi curavit Gruterus, nisi quod melior noster *in confirmandi præceptione*, quod non temere contemnam. *Idem*.

Tertius locus est, per quem quærimus, quidnam sit eventurum, si idem ceteri faciant: & simul ostendimus, huic si concessum sit, multos æmulos ejusdem audaciæ futuros: ex quo, quid mali sit eventurum, demonstrabimus.

Quartus locus est, per quem demonstramus, multos ala- 102
cres exspectare, quid statuatur, ut ex eo, quod uni concessum sit, sibi quoque tali de re quid liceat, intelligere possint. Quintus locus est, per quem ostendimus, ceteras res perperam constitutas, intellecta veritate, commutatas corrigi posse: hanc esse rem, quæ si sit semel judicata, neque alio commutari judicio, neque ulla potestate corrigi possit. Sextus locus est, per quem consulto, & de industria factum esse demonstratur, & illud adjungitur, voluntario maleficio veniam dari non oportere: imprudentiæ concedi nonnumquam convenire. Septimus locus est, per quem indignamur, quòd tætrum, crudele, nefarium, tyrannicum factum esse dicamus, [17] per vim, per manum opulentam, quæ res ab legibus, & ab æquabili jure remotissima sit.

Octavus locus est, per quem demonstramus, non vulgare, 54
neque factitatum esse, ne ab audacissimis quidem hominibus, 103
id maleficium, de quo agitur. atque id à feris quoque hominibus, & à barbaris gentibus, & immanibus bestiis remotum esse. Hæc erunt, quæ in parentes, liberos, conjuges, consanguineos, supplices, crudeliter facta dicentur; & deinceps siqua proferantur in majores natu, in hospites, in vicinos, in amicos; in eos, quibuscum vitam egeris; in eos, apud quos educatus sis; in eos, à quibus eruditus; in mortuos, in miseros & misericordia dignos, in homines claros, nobiles & honore usos, in eos, qui neque lædere alium, nec se defendere potuerunt, ut in pueros, senes, mulieres: quibus omnibus acriter excitata indignatio, summum in eum, qui violarit horum aliquid, odium commovere poterit.

Nonus locus est, per quem cum aliis, quæ constat esse 104
peccata, hoc, quo de quæstio est, comparatur; & ita per contentionem, quanto atrocius, & indignius sit illud, quo de agitur, ostenditur. Decimus locus est, per quem omnia, quæ in negotio gerendo acta sunt, quæque post negotium consecuta sunt, cum uniuscujusque indignatione, & criminatione colligimus, & rem verbis quam maximè ante oculos ejus, apud quem dicitur, ponimus, ut id, quod indignum est,

17. *Per vim, per manum opulentam.*] Ferè adsentiar scripturæ Pal. sec. *per vim, manum, opulentiam*, neque abit tertius, quam quod is, *opulentam.* habet tamen vulgata suam Venerem, quam non videtur assecutus Wouverius noster, arbitratus forte rescribendum, *manum violentam.* Gruter.

est, perinde illi videatur indignum, ac si ipse interfuerit, ac præsens viderit. Undecimus locus est, per quem ostendimus, ab eo factum, à quo minimè oportuerit, & à quo, si alius faceret, prohiberi conveniret. Duodecimus locus est, per quem indignamur, quòd nobis hoc primis acciderit, nec [18] alicui unquam usu evenerit.

105 Tertiusdecimus locus est, si cum injuriâ contumelia juncta demonstratur, per quem locum in superbiam & arrogantiam [19] odium concitatur. Quartusdecimus locus est, per quem petimus ab iis, qui audiunt, ut ad suas res nostras injurias referant: si ad pueros pertinebit, de liberis suis cogitent: si ad mulieres, de uxoribus: si ad senes, de patribus, aut parentibus. Quintusdecimus locus est, per quem dicimus, inimicis quoque & hostibus, ea, quæ nobis acciderint, indigna videri solere. Et indignatio quidem his ferè de locis gravissimè sumetur.

106 Conquestionis autem hujusmodi de rebus partes petere oportebit. Conquestio est oratio, auditorum misericordiam captans. in hac primùm animum auditoris mitem, & misericordem conficere oportet, quo faciliùs conquestione commoveri possit. Id locis communibus efficere oportebit, per quos fortunæ vis in omnes, & hominum infirmitas ostenditur: qua oratione habita graviter, & sententiosè, maximè demittitur animus hominum, & ad misericordiam comparatur; cùm in alieno malo suam infirmitatem considerabit.

107 Deinde primus locus est misericordiæ, per quem, quibus in bonis fuerint, & nunc, quibus in malis sint, ostenditur. Secundus, qui in tempora tribuitur, per quem, quibus in malis fuerint, & sint, & futuri sint, demonstratur. Tertius, per quem unumquodque deploratur incommodum, ut in morte filii, pueritiæ delectatio, amor, spes, solatium, educatio, &, si qua simili in genere, quolibet de incommodo per conquestionem dici poterunt. Quartus, per quem res turpes, & humiles, & illiberales proferentur, & indignæ ætate, genere, fortuna, pristino honore, beneficiis; quas passi, perpessurive sint. Quintus est, per quem omnia ante oculos singillatim incommoda ponentur, ut videatur is, qui audit, videre, & re quoque ipsa, quasi adsit, non verbis solùm, ad misericordiam ducatur.

108 Sextus, per quem præter spem in miseriis demonstratur esse; &, cùm aliquid exspectaret, non modò id non adeptum

18. *Alicui unquam usu evenerit.*] Ita Pal. sec. ceter. & Grev. *venerit*, quod maluit Gulielmius. *Grut.*

19. *Odium concitatur.*] Haud secus Pall. quippe Grev. & primo cusus *incitatur*. Lambini editio prior, *odio concitatur*. Idem.

20. *Esse*

ptum esse, sed in summas miserias incidisse. Septimus, per
quem ad ipsos, qui audiunt, similem casum convertimus,
& petimus, ut de suis liberis, aut parentibus, aut aliquo, qui
illis carus debeat esse, nos cùm videant, recordentur. Octa-
vus, per quem aliquid dicitur esse factum, quod non opor-
tuerit, aut non factum, quod oportuerit, hoc modo: Non
affui, non vidi, non postremam ejus vocem audivi, non ex-
tremum ejus spiritum excepi. Item, inimicorum in manibus
mortuus est, hostili in terra turpiter jacuit insepultus, à feris
diu vexatus, communi quoque honore in morte caruit.

Nonus, per quem oratio ad mutas & expertes animi res 108
refertur: ut, si ad equum, domum, vestem, sermonem ali-
cujus accommodes, quibus animus eorum, qui audiunt, &
aliquem dilexerunt, vehementer commovetur. Decimus, per
quem inopia, infirmitas, solitudo demonstratur. Undecimus,
per quem aut liberorum, aut parentum, aut sui corporis se-
peliendi, aut alicujus ejusmodi rei commendatio fit. Duode-
cimus, per quem disjunctio deploratur ab aliquo, cùm didu-
caris ab eo, quicum libentissimè vixeris, ut à parente, filio,
fratre, familiari. Tertiusdecimus, per quem cum indignatio-
ne conquerimur, quod ab iis, à quibus minimè conveniat,
malè tractemur, propinquis, amicis, quibus benefecerimus,
quos adjutores fore putaverimus, aut à quibus indignum est,
ut servis, libertis, clientibus, supplicibus. Quartusdecimus, 56
qui per obsecrationem sumitur: in quo orantur modò illi,
qui audiunt, humili & supplici oratione, ut misereantur.
Quintusdecimus, per quem non nostras, sed eorum, qui ca-
ri nobis debent esse, fortunas conqueri nos demonstramus.
Sextusdecimus est, per quem animum nostrum in alios mi-
sericordem esse ostendimus. & tamen amplum, & excelsum,
& patientem incommodorum [20] esse, & futurum, siquid ac-
ciderit, demonstramus. nam sæpe virtus, & magnificentia,
in qua gravitas & auctoritas est, plus proficit ad misericor-
diam commovendam, quàm humilitas, & obsecratio. Con-
motis autem animis, diutiùs in conquestione morari non
oportebit. Quemadmodum enim dixit rhetor Apollonius,
lacrima nihil citius arescit. Sed quoniam & satis, ut vide-
mur, de omnibus partibus orationis diximus; & hujus volu-
minis magnitudo longiùs processit; quæ sequuntur deinceps,
in secundo libro dicemus.

---

20. *Esse & futurum.*] MSSti iterant *esse & futurum esse*, quod non magis respui debet, quam quod paulo ante dixit, *præter spem in miseriis demonstratur esse, & cum aliquid exspectaret, non modo id non adeptum esse.* Tanto autem minus id facere nunc debuerunt, quod ferre potuerunt cap. 30. *fons apertus est, nec minus dilucide, quam rei natura ferebat, demonstratus est.* Gronov.

M. TULLII CICERONIS RHETORICORUM, SEU DE INVENTIONE RHETORICA,

LIBER SECUNDUS.

1 ROTONIATÆ quondam, cùm florerent omnibus copiis, & in Italia cùm in primis beati numerarentur, templum Junonis, quod religiosissimè colebant, egregiis picturis locupletare voluerunt. Itaque Heracleotem Zeuxin, qui tum longè ceteris excellere pictoribus existimabatur, magno pretio conductum adhibuerunt. Is & ceteras complures tabulas pinxit, quarum nonnulla pars usque ad nostram memoriam propter fani religionem remansit: &, ut excellentem muliebris formæ pulchritudinem muta in sese imago contineret, Helenæ se pingere simulacrum velle dixit. Quod Crotoniatæ, qui eum muliebri in corpore pingendo plurimùm aliis præstare sæpe accepissent, libenter audierunt. [1] putaverunt enim, si, quo in genere plurimùm posset, in eo magnopere elaborasset, egregium sibi opus illo in fano relicturum.

2 Neque tum eos illa opinio fefellit. Nam Zeuxis illicò quæsivit ab eis, quasnam virgines formosas haberent. Illi autem statim hominem duxerunt in palæstram, atque ei pueros ostenderunt multos, magna præditos dignitate. Etenim quodam tempore Crotoniatæ multùm omnibus corporum viribus & dignitatibus antestiterunt, atque honestissimas ex gymnico certamine victorias domum cum maxima laude retulerunt. [2] Cùm puerorum igitur formas, & corpora magno hic opere miraretur: Horum, inquiunt, sorores sunt apud nos virgines. quare, qua sint illæ dignitate, potes ex his suspicari. Præbete igitur mihi, quæso, inquit, ex istis virginibus formosissimas, dum pingo id, quod pollicitus sum vobis, ut mutum

---

1. *Putaverunt enim, si quo &c.*] Delevi pronomen *eum* quod erat in hactenus vulgatis, ita tamen ut non compareret in editione principe, neque agnoscerent Pal. nostri. *Gruter.*

2. *Cum puerorum igitur formas & corpora magno.*] Est versus longus; quem destruendum putabat Gulielmius fide libri Grevenb. *corpora & formas.* Pall. adhærent vulgatæ. *Idem.*

3. Pu-

tum in simulacrum ex animali exemplo veritas transferatur.

Tunc Crotoniatæ [3] publico de consilio virgines unum in 3
locum conduxerunt, & pictori, quas vellet, eligendi potestatem dederunt. Ille autem quinque delegit; quarum nomina multi poetæ memoriæ tradiderunt, quòd ejus essent judicio probatæ, qui verissimum pulchritudinis habere judicium debuisset. neque enim putavit, omnia, quæ quæreret ad venustatem, uno in corpore se reperire posse; ideò quòd nihil simplici in genere [4] omni ex parte perfectum natura expolivit. itaque, tanquam ceteris non sit habitura quod largiatur, si uni cuncta concesserit, aliud alii commodi aliquo adjuncto incommodo muneratur.

[5] Quod quoniam nobis quoque voluntatis accidit, ut ar- 2
tem dicendi perscriberemus, non unum aliquod proposuimus 4
exemplum, cujus omnes partes, quocumque essent in genere, exprimendæ nobis necessariò viderentur: sed, omnibus unum in locum coactis scriptoribus, quod quisque commodissimè præcipere videbatur, excerpsimus, & ex variis ingeniis excellentissima quæque libavimus. Ex his enim, qui nomine & memoria digni sunt, nec nihil optimè, nec omnia præclarissimè quisquam dicere nobis videbatur. quapropter stultitia visa est, aut à bene inventis alicujus recedere, [6] siquo in vitio ejus offenderemur, aut ad vitia quoque ejus accedere, cujus aliquo bene præcepto duceremur.

Quòd si in ceteris quoque studiis à multis eligere homines 5
com-

---

3. *Publico de consilio.*] Sic Pall. omnes. Grev. tamen *communi de cons.* quod præferebat Gulielmius; nondum ego. *Grut.*

4. *Omni ex parte perfectum.*] Si sic correxerunt ex libris vetustis bonæ notæ, & non ex libri de Amicitia verbis, quæ sunt cap. 21, ubi fere ipsa hæc occurrunt, sustinere possum. Sed quid ergo & unde est, quod & in antiquis editis, & tribus scriptis lego *omnibus ex partibus?* An non infra cap. 40 *totam omnibus ex partibus pertentare.* Etiam 2 de Nat. D. *perfectum expletumque omnibus numeris & partibus.* 1 de Legg. *mundum omnibus partibus inter se congruentibus cohærere?* Sed etiam supra 1, 34 *omnibus partibus commodius regitur.* & infra c. 12 *si totius administratio negotii ex ipsius omnibus partibus pertentabitur.* Ubi licet & in ipso Ciceronis contextu aliter legatur, & ut hodie leguntur, citentur quoque ab Mario Victorino, tamen is eam paraphrasin sic concludit: *Suspiciones ducentur, id est, conjectura capietur ex ipsis omnibus partibus, ex omnibus partibus pertentabitur* &c. certissimo indicio eum illic vel *ipsis* vel *ipsius* legisse. *Gronov.*

5. *Quod quoniam nobis voluntatis accidit.*] Grev. *voluntati*; vultque Gulielmius, voluisse exprimere *voluptati.* Gruter.

6. *Siquo in vitio ejus offenderemur.*] Gulielmius Lambinum secutus, deleverat *in*, & aberat ea syllaba Pal. tert. sed erat in pr. & sec. libris melioribus, sic & mox *offendere in arrogantia.* ita enim Pall. nostri, non *arrogantiam*, ut vulgo editum est. *Idem.*

7. I

commodissimum quodque, quàm sese uni alicui certo vellent addicere, minus in arrogantia offenderent; non tantopere in vitiis perseverarent: aliquanto 7 levius ex inscientia laborarent. Ac si par in nobis hujus artis, atque in illo picturæ, scientia fuisset, fortasse magis hoc suo in genere opus nostrum, quàm ille in sua pictura nobilis eniteret. Ex majore enim copia nobis, quàm illi, fuit exemplorum eligendi potestas. Ille una ex urbe, & ex eo numero virginùm, quæ tum erant, eligere potuit: nobis omnium, quicumque fuerunt, ab ultimo principio hujus præceptionis, usque ad hoc tempus, expositis copiis, quodcumque placeret, eligendi potestas fuit.

6 Ac veteres quidem scriptores artis usque à principe illo atque inventore Tisia repetitos, unum in locum conduxit Aristoteles, & nominatim cujusque præcepta magna conquisita cura perspicuè conscripsit, atque enodata diligenter exposuit: ac tantùm inventoribus ipsis suavitate & brevitate dicendi præstitit, ut nemo illorum præcepta ex ipsorum libris cognoscat, sed omnes, qui, quod illi præcipiant, velint intelligere, ad hunc, quasi ad quendam multo commodiorem explicatorem, revertantur.

7 Atque hic quidem ipse, & sese ipsum nobis, & eos, qui ante se fuerant, in medio posuit, ut ceteros, & seipsum per se cognosceremus. ab hoc autem qui profecti sunt, quamquam in maximis philosophiæ partibus operæ plurimùm consumserunt, sicut & ipse, cujus instituta sequebantur, fecerat; tamen permulta nobis præcepta dicendi reliquerunt. Atque alii quoque alio ex fonte præceptores dicendi emanaverunt, qui item permultum ad dicendum, siquid ars proficit, opitulati sunt. nam fuit tempore eodem, quo Aristoteles, magnus & nobilis rhetor Isocrates: cujus ipsius quam constet esse artem, non invenimus.

8 Discipulorum autem, atque eorum, qui protinus ab hac sunt disciplina profecti, multa de arte præcepta reperimus.
3 Ex his duabus diversis sicuti familiis, quarum altera cùm versaretur in philosophia, nonnullam rhetoricæ quoque artis sibi curam assumebat, altera verò omnis in dicendi erat studio & præceptione occupata; unum quoddam est conflatum genus à posterioribus, qui ab utrisque ea, quæ commodè dici videbantur, in suas artes contulerunt: quos ipsos simul, atque illos superiores, nos nobis omnes, quoad facultas tulit,

7. *Levius ex inscientia laborarent.*] Ita Pall. etiam omnes, non *inscitia*, ut aliæ fere edd. *Grut.*

tulit, proposuimus, [8] & ex nostro quoque nonnihil in commune contulimus.

Quòd si ea, quæ in his libris exponuntur, tantòpere eligen- 9
da fuerunt, quanto studio electa sunt, profectò neque nos, neque alios industriæ nostræ pœnitebit. Sin autem temerè aliquid alicujus præteriisse, aut non satis eleganter secuti videbimur, docti ab aliquo, facilè & libenter sententiam commutabimus. Non enim parum cognosse, sed in parum cognito stultè & diu perseverasse, turpe est: propterea quòd alterum communi hominum infirmitati, alterum singulari uniuscujusque vitio est attributum.

Quare nos quidem sine ulla affirmatione, simul quærentes, 10
dubitanter unumquidque dicemus, ne, dum parvulum hoc consequimur, ut satis commodè hæc perscripsisse videamur; illud amittamus, quod maximum est, ut ne cui rei temerè, atque arroganter assenserimus. [9] Verùm hoc quidem nos, & in hoc tempore, & in omni vita studiosè, quoad facultas ferret, consequemur. Nunc autem, ne longiùs oratio progressa videatur, de reliquis, quæ præcipienda videntur esse, dicemus.

Igitur primus liber exposito genere hujus artis, & officio, 11
& fine, & materia, & partibus, genera controversiarum, & inventiones, [10] & constitutiones, & judicationes continebat. Deinde partes orationis, & in eas omnes omnia præcepta. Quare cùm in eo ceteris de rebus distinctiùs dictum sit, dispersè autem de confirmatione, & de reprehensione: nunc certos confirmandi & reprehendendi in singula causarum genera, locos tradendos arbitramur. Et quia, quo pacto tractari conveniret argumentationes, in libro primo non indiligenter expositum est, hìc tantùm ipsa inventa unamquamque in rem exponentur simpliciter sine ulla exornatione, ut ex hoc inventa ipsa, ex superiore autem expolitio inventorum petatur. Quare hæc, quæ nunc præcipientur, ad confirmationis & reprehensionis partes referre oportebit.

Omnis & demonstrativa, & deliberativa, & judicialis 4
causa, necesse est in aliquo eorum, quæ antè exposita sunt, 12
constitutionis genere, uno pluribusve versetur. Hoc quamquam ita est, tamen cùm communiter quædam de omnibus præ-

---

8. *Et ex nostro quoque.*] Pall. duo priores, & Grev. *ex nostra*; quod forsan sequendum erit. *Grut.*

9. *Verum hoc quidem nos.*] Vocula postrema, quum in neutro MS. occurrat, & in præcedenti periodo illud *nos quidem* jam dixerit, merito suspecta haberi debet. *Gronov.*

10. *Et constitutiones, & judicationes &c.*] Sic Pal. sec. Grev. & mss. Suffridi Petrei. ante vulgatis plerisque absfuerat, *& judicationes*: præcipue vero Manutianis. *Gruter.*

11. Seq

præcipi possint, [11] separatim quoque aliæ sunt cujusque generis, & diversæ præceptiones. Aliud enim laus, aut vituperatio, aliud sententiæ dictio, aliud accusatio, aut recusatio, conficere debet. In judiciis, quid æquum sit, quæritur: In demonstrationibus, quid honestum: In deliberationibus, ut nos arbitramur, quid honestum sit, & quid utile. nam ceteri utilitatis modò finem in suadendo & in dissuadendo exponi oportere arbitrati sunt.

13 Quorum igitur generum fines, & exitus diversi sunt, eorum præcepta eadem esse non possunt. Neque nunc hoc dicimus, non easdem incidere constitutiones: verumtamen oratio quædam [12] ex ipso fine, & genere causæ nascitur, quæ pertineat ad vitæ alicujus demonstrationem, aut ad sententiæ dictionem. Quare nunc in exponendis controversiis, in judiciali genere causarum & præceptorum versabimur. Ex quo pleraque in cetera quoque causarum genera simili implicata controversiâ, nulla cum difficultate transferentur: post autem separatim de reliquis dicemus.

14 [13] Nunc à conjecturali constitutione proficiscemur, cujus exemplum sit hoc expositum: In itinere quidam proficiscentem ad mercatum quendam, & secum aliquantum nummorum ferentem, [14] est consecutus. cum hoc, ut fere fit, in via sermonem contulit, ex quo factum est, ut illud iter familiariùs facere vellent. quare cùm [15] in eandem tabernam devertissent, simul cœnare, & in eodem loco somnum capere voluerunt. Cœnati discubuerunt ibidem. Caupo autem (nam ita dicitur post inventum, cùm in alio maleficio deprehensus esset) [16] cùm illum alterum, videlicet qui nummos

ha-

---

11. *Separatim quoque aliæ sunt cujusque generis & diversæ.*] In nullo codice exstat copulativa. *Gronov.*

12. *Ex ipso fine & genere.*] Repetunt scripti & *ex genere*, quod mutari non decuit. Sed & Oxonii inveni *ex ipsa fine.* Idem.

13. *Nunc à conjecturali constitutione proficiscemur.*] Gulielmius malebat cum Lambinianis *ad conjecturalem constitutionem.* & sic editio prima. *Gruter.*

14. *Est consecutus.*] Malui istud cum Pal. sec. & Grev. & marginalibus, quàm quod hactenus obsedit libros, *est comitatus.* vult enim in itinere posito supervenisse. *Idem.*

15. *In eandem tabernam.*] Et istud oræ librorum nostrorum adsitum, intuli in contextum, auctoritate Pal. pr. sec. Grev. & libris à Suffrido nostro pertractatis. antea erat *quandam tabernam.* neque enim omnes qui ad eundem devertebant, eadem utebantur mensa, nedum cubili. *Idem.*

16. *Cum illum alterum, videlicet qui nummos haberet animadvertisset.*] Lambinus tentabat, *alterum nummos habere animadverteret;* quod non displicet, ejectis *videlicet qui.* Idem.

17. Cum

haberet,.animadvertisset: noctu, postquàm illos arctiùs jam, ut fit, ex lassitudine dormire sensit, accessit, & alterius eorum, qui sine nummis erat, gladium propter appositum è vagina eduxit, & illum alterum occidit, nummos abstulit, gladium cruentatum in vaginam recondidit, ipse sese in lectum suum recepit.

Ille autem, cujus gladio occisio erat facta, multò ante lu- 15
cem surrexit, comitem illum suum inclamavit semel & sæpius. illum somno impeditum non respondere existimavit: ipse gladium, & cetera, quæ secum attulerat, sustulit, solus profectus est. Caupo non multo post conclamavit, hominem esse occisum, & [17] cum quibusdam deversoribus illum, qui antè exierat, consequitur. in itinere hominem comprehendit, gladium ejus è vagina educit, [18] reperit cruentum: homo in urbem ab illis deducitur, ac reus fit. In hac intentio est criminis, Occidisti. Depulsio, Non occidi. Ex quibus [19] constitutio est. Quæstio eadem in conjecturali, quæ judicatio, Occideritne.

Nunc exponemus locos, quorum pars aliqua in omnem 5
conjecturalem incidit controversiam. Hoc autem & in horum 16
locorum expositione, & in ceterorum, oportebit attendere, non omnes in omnem causam convenire. Ut enim omne nomen ex aliquibus, non ex omnibus litteris scribitur: sic omnem in causam non omnis argumentorum copia, sed eorum necessaria pars aliqua conveniet. Omnis igitur, ex causa, ex persona, ex facto ipso, conjectura capienda est.

Causa distribuitur in impulsionem, & in ratiocinationem. 17
Impulsio est, quæ sine cogitatione per quandam affectionem animi facere aliquid hortatur, ut amor, iracundia, ægritudo, [20] vinolentia, & omnino omnia, in quibus animus ita videtur affectus fuisse, ut rem perspicere cum consilio & cura non potuerit: & id, quod fecit, impetu quodam animi potiùs, quàm cogitatione fecerit.

Ra-

---

17. *Cum quibusdam deversoribus.*] Mss. sec. *diversoriis.* quod excutient non festinantes. *Grut.*

18. *Reperit cruentum.*] Utraque membrana *cruentatum* ut ante. *Gron.*

19. *Constitutio est. Quæstio eadem.*] Sic quidem editi. Sed MSSti sunt ampliores *constitutio est, id est, quæstio, eadem,* ut 1 Inv. 8. *Eam igitur quæstionem, ex qua causa nascitur, constitutionem vocamus.* Et similia in capite XIII. *Gronov.*

20. *Violentia.*] Sic post Gruterum Londini & Basileæ nuper editur, prorsus maculose, quum omnes editi ante, quibus accedunt etiam nostri duo scripti, habeant *vinolentia*, nec est nisi typorum error in Gruteriana. Ideo mutavi. *Idem.*

21. *Qua*

18 Ratiocinatio autem est diligens & considerata faciendi aliquid, aut non faciendi excogitatio. Ea dicitur tum interfuisse, cùm aliquid faciendum, aut non faciendum, certa de causa vitasse, aut secutus esse animus videtur, ut, si amicitiæ quid causa factum dicetur, si inimici ulciscendi, si metus, si gloriæ, si pecuniæ, si denique, ut omnia generatim amplectamur, alicujus retinendi, augendi, adipiscendive commodi, aut contra rejiciendi, deminuendi, devitandive incommodi causa. nam horum in genus alterutrum illa quoque incident, in quibus aut incommodum aliquod majoris vitandi incommodi causa, aut majoris adipiscendi commodi suscipitur: aut commodum aliquod majoris adipiscendi commodi, aut majoris vitandi incommodi, præteritur.

19 Hic locus sicut aliquod fundamentum est hujus constitutionis. nam nihil factum esse cuiquam probatur, nisi aliquid, quare factum sit, ostenditur. Ergo accusator, cùm aliquid impulsione factum esse dicet, illum impetum, & quandam commotionem animi, affectionemque verbis & sententiis amplificare debebit, & ostendere, quanta vis amoris sit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua causa earum, qua impulsum aliquem id fecisse dicet. Hic & exemplorum commemoratione, qui simili impulsu aliquid commiserint, & similitudinum collatione, & ipsius animi affectionis explicatione, curandum est, ut non mirum videatur, si quod ad facinus tali perturbatione commotus animus accesserit.

6 Cùm autem non impulsione, verùm ratiocinatione aliquem
20 commisisse quid dicet, quid commodi sit secutus, aut quid incommodi fugerit, demonstrabit, & id augebit, quàm maximè poterit, ut, quoad ejus fieri possit, idonea quammaximè causa ad peccandum hortata videatur. Si gloriæ causa, quantam gloriam consecuturam existimarit. Item si dominationis, si pecuniæ, si amicitiæ, si inimicitiarum; & omninò quicquid erit, quod causæ fuisse dicet, id summè augere debebit.

21 Et hoc eum magnopere considerare oportebit, non quid in veritate modò, verùm etiam vehementiùs, quid in opinione ejus, quem arguet, fuerit. Nihil enim refert, non fuisse, aut non esse aliquid commodi, aut incommodi, si ostendi potest, ei visum esse, qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines, cùm aut res aliùsmodi est, ac putatur, aut non is eventus est, quem arbitrati sunt. Res aliùsmodi est tum, cùm aut id, quod bonum est, malum putant: aut contrà, quod malum est, bonum: aut quod nec malum est, nec bonum, malum, aut bonum: aut quod malum, aut bonum est, nec malum, nec bonum.

Hoc

Hoc intellecto, siquis negabit, ullam esse pecuniam, fra- 22
tris, aut amici vita, aut denique officio suo antiquiorem, aut suaviorem, non erit hoc accusatori negandum. nam in eum culpa, & summum odium transferetur, qui id, quod tam verè, & piè dicetur, negabit. Verùm illud dicendum erit, illi non esse ita visum: quod sumi oportet ex iis, quæ ad personam pertinent, de quo pòst dicendum est.

Eventus autem tum fallit, cùm aliter accidit, atque ii, qui 7
arguuntur, arbitrati esse dicuntur: ut, si quis dicatur alium 23
occidisse, ac voluerit, quòd aut similitudine, aut suspicione, aut demonstratione falsa deceptus sit: aut eum necasse, cujus testamento non sit heres, quòd ejus testamento se heredem arbitratus sit. Non enim ex eventu cogitationem spectari oportere, sed [21] qua cogitatione & spe ad maleficium profectus sit, considerare: & quo animo quid quisque faciat, non quo casu utatur, ad rem pertinere.

In hoc autem loco, caput illud erit accusatori, si demon- 24
strare poterit, alii nemini causam fuisse faciendi. Secundarium, si tantam, aut tam idoneam nemini. Sin fuisse aliis quòque causa faciendi videbitur; aut potestas aliis defuisse demonstranda est, aut facultas, aut voluntas. Potestas, si aut nescisse, aut non affuisse, aut conficere aliquid non potuisse dicetur. Facultas, si ratio, adjutores, adjumenta, & cetera, quæ ad rem pertinebunt, defuisse alicui demonstrabuntur. Voluntas, si animus à talibus factis vacuus, & integer esse dicetur. Postremò, quas ad defensionem rationes reo dabimus, iis accusator ad alios ex culpa eximendos abutetur. Verùm id brevi faciendum est, & in unum multa sunt conducenda, ut ne alterius defendendi causa hunc accusare, sed hujus accusandi causa defendere alterum videatur.

Atque accusatori quidem hæc ferè sunt in causâ facienda, 8
& consideranda. Defensor autem ex contrario primùm im- 25
pulsionem aut nullam fuisse dicet, aut, si fuisse concedet, extenuabit, & parvulam quandam fuisse demonstrabit, aut non ex ea solere hujusmodi facta nasci docebit. Quo erit in loco demonstrandum, quæ vis & natura ejus sit affectionis, qua impulsus aliquid reus commisisse dicetur: in quo & exempla, & similitudines erunt proferendæ, & ipsa diligenter natura ejus affectionis quàm lenissimè quietissimam [22] ad partem explicanda, ut & res ipsa à facto crudeli, & turbulento ad quod

21. *Qua cogitatione & spe ad maleficium &c.*] Pall. omnes & Grev. amplius, *qua cog. animus & spe &c.* Gruter.

22. *Ad partem explicanda*] Subnectunt scripti *est*. Mox unus *similiter in incommodi q. vitatione*. Gronov.

23. *Ne-*

quoddam mitius, & tranquillius traducatur, & oratio tamen ad animum ejus, qui audiet, & ad animi quendam intimum sensum accommodetur.

26 Ratiocinationis autem suspiciones infirmabit, si aut commodum nullum fuisse, aut parvum, aut aliis magis fuisse, aut nihilo sibi magis, quàm aliis, aut incommodum sibi majus, quam commodum dicet: ut nequaquam fuerit illius commodi, quod expetitum dicatur, magnitudo aut cum eo incommodo, quod acciderit, aut cum illo periculo, quod subeatur, comparanda: qui omnes loci similiter incommodi quoque vitatione tractabuntur.

27 Sin accusator dixerit, eum id esse secutum, quod ei visum sit commodum, aut id fugisse, quod putarit esse incommodum, quamquam in falsa fuerit opinione: demonstrandum erit defensori, [23] neminem tanta esse stultitia, qui tali in re possit veritatem ignorare. Quòd si id concedatur, illud non concessum iri; ne dubitasse quidem hunc, quid ejus juris esset, sed id, quod falsum fuerit, sine ulla dubitatione pro falso; quod verum, pro vero probasse. Quòd si dubitaverit, summæ fuisse amentiæ, dubia spe impulsum, certum in periculum se committere.

28 Quemadmodum autem accusator, cùm ab aliis culpam dimovebit, defensoris locis utetur: sic iis locis, qui accusatori dati sunt, utetur reus, cùm in alios ab se crimen volet transferre.
9 Ex persona autem conjectura capietur, si eæ res, quæ personis attributæ sunt, diligenter considerabuntur, quas omnes in primo libro exposuimus. nam & de nomine nonnumquam aliquid suspicionis nascitur. Nomen autem cùm dicimus, [24] cognomen quoque intelligatur oportet. De hominis enim certo, & proprio vocabulo agitur: ut si dicamus, idcircò aliquem Caldum vocari, quod temerario & repentino consilio sit: aut si ea de re hominibus Græcis imperitis verba dedisse, quòd Clodius, aut Cæcilius, aut Mucius, vocarentur.

29 Et de natura licet aliquantulum ducere suspicionis. omnia enim

---

23. *Neminem tanta esse stultitia.*] In duobus meis reperio, ut fuit in editis ante Lambinum, Gothofredum & Gruterum, *tanta stultitia.* Qua loquutione non minus potuit hic uti, quam scripsit cap. 41 *amentia igitur fuisse*, quum cap. 45 dicat *amentiam fuisse.* Gron.

24. *Cognomen quoque intelligatur oportet.*] Prima editio, *cognomenque & agnomen intell.* & vero editi à Victorio & Lambino, *cognomen quoque & agnomen intelligatur &c.* nec aliter Grev. aut Pal. pr. sed malim tamen primo loco positum, cui respondet sec. ac tertius. *Gruter.*

25. Pri-

enim hæc, vir, an mulier; hujus an illius civitatis sit; quibus sit majoribus, quibus consanguineis, qua ætate, quo animo, quo corpore, quæ naturæ sunt attributa, ad aliquam conjecturam faciendam pertinebunt. Et ex victu multæ trahuntur suspiciones, cùm, quemadmodum, & apud quos, & à quibus educatus & eruditus sit, quæritur, & quibuscum vivat, qua ratione vitæ, quo more domestico vivat.

Et ex fortuna sæpe argumentatio nascitur, cùm servus, an 30
liber; pecuniosus, an pauper; nobilis, an ignobilis; felix, an infelix; [25] privatus, an in potestate sit, aut fuerit, aut futurus sit, consideratur: aut denique aliquid eorum quæritur, quæ fortunæ esse attributa intelliguntur, Habitus autem, quoniam in aliqua perfecta & constanti animi, aut corporis absolutione consistit, quo in genere est virtus, scientia, & quæ contraria sunt; res ipsa, causâ positâ, docebit, ecquid hic quoque locus suspicionis ostendat. Nam affectionis quidem ratio perspicuam solet præ se gerere conjecturam, ut, amor, iracundia, molestia: propterea quòd & ipsorum vis intelligitur, &, quæ res harum aliquam rem consequantur, faciles cognitu sunt.

Studium autem quoniam est assidua & vehemens ad ali- 31
quam rem applicata magna cum voluntate occupatio, facilè ex eo ducetur argumentatio, quam res ipsa desiderabit in causa. Item ex consilio sumetur aliquid suspicionis. nam consilium est, aliquid faciendi, non faciendive excogitata ratio. Jam facta, & casus, & orationes, quæ sunt omnia (ut in confirmationis præceptis dictum est) in tria tempora distributa, facile erit videre, ecquid afferant ad conjecturam confirmandam suspicionis.

Ac personis quidem res eæ sunt attributæ, ex quibus omni- 10
bus unum in locum coactis, accusatoris erit improbatione ho- 32
minis uti. nam causa facti, parum firmitudinis habet, nisi animus ejus qui insimulatur, in eam suspicionem adducatur, ut à tali culpa non videatur abhorruisse. Ut enim animum alicujus improbare nihil attinet, cùm causa, quare peccaverit, non intercesserit: sic causam peccati intercedere leve est, si animus nulli minus honestæ rationi affinis ostenditur. Quare vitam ejus, quem arguit, ex antè factis accusator improbare debebit, & ostendere, siquo in pari antè peccato convictus sit.

25. *Privatus an in potestate sit.*] Lambini tres istud habent, item totidem Pall. ideoque ejeci publicatum prius, *cum potestate.* sic & lege 13 ff. de jurisd. magist. *vel is qui in potestate aliqua.* Idem.

26. Ut

sit. Si id non poterit; siquam in similem antè suspicionem venerit, ac maximè, si fieri poterit, simili aliquo in genere ejusdem modi causa aliqua commotum peccasse, aut in æquè magna re, aut in majore, aut in minore: [26] ut si, quem pecunia dicat inductum fecisse, possit demonstrare, aliqua in re ejus aliquod factum avarum.

33 Item in omni causa naturam, aut victum, aut studium, aut fortunam, aut aliquid eorum, quæ personis attributa sunt, ad eam causam, qua commotum peccasse dicet, adjungere, atque ex dispari quoque genere culparum, si ex pari sumendi facultas non erit, improbare animum adversarii oportebit: ut si avaritia inductum arguas fecisse, & avarum eum, quem accuses, demonstrare non possis; aliis affinem esse vitiis doceas, & ex ea re non esse mirandum, qui in illa re turpis, aut cupidus, aut petulans fuerit, hac quoque in re eum deliquisse. Quantum enim de honestate & auctoritate ejus, qui arguitur, detractum est, [27] tantundem de facultate totius est defensionis deminutum.

34 [28] Si nulli affinis poterit vitio reus ante *admisso* demonstrari; locus inducetur ille, per quem hortandi judices erunt, ut veterem famam hominis, nihil ad rem putent pertinere. nam eum antè celasse, nunc manifestò teneri; quare non oportere hanc rem ex superiori vita spectari, sed superiorem vitam ex hac re improbari, & aut potestatem antè peccandi non fuisse, aut causam. Aut, si hæc dici non poterunt, dicendum erit illud extremum, non esse mirum, si nunc primùm deliquerit. nam necesse est, eum, qui velit peccare, aliquando primùm delinquere. Sin vita antè acta ignorabitur, hoc loco præterito, & cur prætereatur, demonstrato, argumentis accusationem statim confirmare oportebit.

11 Defensor autem primùm, si poterit, debebit vitam ejus,
35 qui insimulabitur, quàm honestissimam demonstrare. Id faciet, si ostendet aliqua ejus nota, & communia officia: quod gen,

---

26. *Ut si, quem pecunia.*] Est ab éditione prima; ne hoc forte quis attribuat Lambino. vulgata, *si qui pecunia.* mss. *si quidem p.* item *si quid pec. &c.* Grut.

27. *Tantundem de facultate totius est defensionis deminutum.*] In MSS. lego vel *de facultate totius ejus defensionis*, vel *totius est ejus.* Quam scripturam etsi memoret nemo, vix dubito tamen, quin exstet in pluribus codicibus, nec puto spernendam, certe præ vulgata. *Gronov.*

28. *Si nulli affinis poterit vitio reus ante admisso demonstrari.*] Videntur, *reus ante admisso*, esse à manu potius interpretis quàm auctoris. *Gruter.*

29. *Etiam*

genus, in parentes, cognatos, amicos, affines, necessarios: [29] etiam quæ magis rara, & eximia sunt, si ab eo cum magno aliquo labore, aut periculo, aut utraque re, cùm necesse non esset, officii causa, aut in rempublicam, aut in parentes, aut in aliquos eorum, qui modo expositi sunt, facta esse dicet, deinde si nihil deliquisse, nulla cupiditate impeditum ab officio recessisse. quod eò confirmatius erit, si, cùm potestas impunè aliquid faciendi minus honestè fuisse dicetur, voluntas ei faciendi demonstrabitur abfuisse.

Hoc autem ipsum genus erit eo firmius, si eo ipso in genere, quo arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur: ut si, cùm avaritiæ causa fecisse arguatur, minimè omni in vita pecuniæ cupidus fuisse doceatur. Hîc illa magna cum gravitate inducetur indignatio, juncta conquestioni, [30] per quam miserum facinus esse, & indignum demonstrabitur, cùm animus omni in vita fuerit à vitiis remotissimus, eam causam putare, quæ homines audaces in fraudem rapere soleat, castissimum quoque hominem ad peccandum potuisse impellere: aut iniquum esse, & optimo cuique perniciosissimum, non vitam honestè actam tali in tempore quàm plurimùm prodesse, sed subita ex criminatione, [31] quæ confingi facilè possit, non ex antè acta vita, quæ neque ad tempus fingi, neque ullo modo immutari possit, facere judicium. 36

Sin autem in antè acta vita aliquæ turpitudines erunt; aut falsò venisse in eam existimationem dicentur, aut ex aliquorum invidia, aut obtrectatione, aut falsa opinione, aut imprudentiæ, necessitudini, aut persuasioni adolescentiæ, aut alicui non malitiosæ animi affectioni attribuentur, aut dissimili in genere vitiorum, ut animus non omnino integer, sed à tali culpa remotus esse videatur. Ac si nulla modo vitæ turpitudo, aut infamia leniri poterit oratione; negare oportebit [32] de vita 37

29. *Etiam quæ magis rara &c.*] Grevenb. habet omnino, *& quæ magis rara & eximia sunt, ab eo cum magno aliquid labore &c. factum esse dicet*. quod *factum* etiam restat in Pall. sed in ceteris confirmant vulgatam, ut videatur legendum distinguendumque: *etiam quæ magis rara & eximia sunt, si ab eo cùm magno aliquid labore &c. factum esse dicet*. Grut.

30. *Per quam miserum facinus &c. demonstrabitur.*] Spurium quid sapit auribus meis illud *demonstrabitur*. si abesset, & *perquam* unica dictione enunciaretur, melius esset sententiæ. *Idem*.

31. *Quæ confingi facile possit.*] Meliores codices auctiores, *quæ confingi quamvis facile possit*. Vix credi potest id non reperiri etiam in aliorum libris. An repudiarunt, quia ignarum id Nizolio? Sic tamen Cicero pro S. Rosc. 16, *quamvis multos proferre*. Et cap. 32, *quamvis diu aliquid dicere*. 2, 43 *re quamvis leviter probabili*. Tacitus 2 ann. 82, *quamvis leviter audita*. Adde 4 ad Heren. 42. *Gronov.*

32. *De vita ejus, & moribus.*] Scriptus uterque *& de moribus*. Idem.

vita ejus, & moribus quæri, sed de eo crimine, quo de arguatur: quare, antè factis omissis, illud, quod instet, agi oportere.

12 Ex facto autem ipso suspiciones ducentur, si totius admi-
38 nistratio negotii ex omnibus partibus pertentabitur: atque hæ suspiciones partim ex negotio separatim, partim communiter ex personis, atque ex negotio proficiscentur. Ex negotio duci poterunt, si eas res, quæ negotiis attributæ sunt, diligenter considerabimus. Ex iis igitur in hanc constitutionem convenire videntur genera eorum omnia, partes generum pleræque.

39 Videre igitur primùm oportebit, quæ sint continentia cum ipso negotio, hoc est, quæ ab re separari non possunt. Quo in loco satis erit diligenter considerare, quid sit ante rem factum, ex quo spes perficiendi nata, & faciendi facultas quæsita videatur; quid in ipsa re gerenda; quid postea consecutum sit. Deinde ipsius est negotii gestio pertractanda. nam hoc genus earum rerum, quæ negotio attributæ sunt, secundo in loco nobis est expositum.

40 Hoc ergo in genere spectabitur locus, tempus, occasio, facultas: quorum uniuscujusque vis diligenter in confirmationis præceptis explicata est. Quare, ne aut hìc non admonuisse, aut ne eadem iterum dixisse videamur, 33 breviter demonstrabimus, quid quaque in parte considerari oporteat. In loco igitur opportunitas, in tempore longinquitas, in occasione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia & potestas earum rerum, propter quas aliquid facilius fit, aut sine quibus omnino confici non potest, consideranda est.

41 Deinde videndum est, quid adjunctum sit negotio, hoc est, quid majus, quid minus, quid æquè magnum sit, quid simile: ex quibus conjectura quædam ducitur, si, quemadmodum res majores, minores, æquè magnæ similesque agi soleant, diligenter considerabitur. Quo in genere eventus quoque videndus erit: hoc est, quid ex unaquaque re soleat evenire, magnoperè considerandum est; ut metus, lætitia, titubatio.

42 Quarta autem pars erat ex iis, quas negotiis dicebamus esse attributas, consecutio. In ea quæruntur ea, quæ gestum negotium confestim, aut ex intervallo consequuntur. In qua videbimus ecquæ consuetudo sit, 34 ecquæ actio, ecquod ejus rei

---

33. *Breviter demonstrabimus.*] MS, melior *breviter injecimus*, qui & mox *aut quibus sine omnino*, & *Quarta autem pars restat ex iis.* Gron.

34. *Ecquæ actio.*] Pal. pr. non habet voculam ultimam. sec. præfert litera una plus *pactio*, quod placet. nam tert. *erat.* Gruterus.

35. *Sunt*

rei artificium fit, aut usus, aut exercitatio hominum, aut approbatio, aut offensio; ex quibus nonnumquam elicitur aliquid suspicionis. [35] Sunt autem aliquæ suspiciones, quæ 13
communiter & ex negotiorum, & ex personarum attributionibus sumuntur. nam & ex fortuna, & ex natura, & ex victu, studio, factis, casu, orationibus, consilio, & ex habitu animi, aut corporis pleraque pertinent ad easdem res, quæ rem credibilem, aut incredibilem facere possunt, & cum facti suspicione junguntur.

Maximè enim quæri oportet in hac constitutione, pri- 43
mùm potueritne aliquid fieri: deinde ecquo ab alio potuerit: deinde facultas, de qua antè diximus: deinde utrùm id facinus sit, quod pœnitere fuerit necesse: item [36] quod spem celandi haberet: deinde necessitudo; in qua, num necesse fuerit id aut fieri, aut ita fieri, quæritur. Quorum pars ad consilium pertinet, quod personis attributum est, ut in ea causa, quam exposuimus. Ante rem erit, quod in itinere se tam familiariter applicaverit, quod sermonis causam quæsiverit, quod simul diverterit, cœnarit. In re, nox, somnus. Post rem, quod solus exierit, quòd illum [37] tam familiarem comitatum tam æquo animo reliquerit, quòd cruentum gladium habuerit.

Horum pars ad consilium pertinet. Quæritur enim, utrùm 44
videatur diligenter ratio faciendi esse habita, & excogitata, [38] an ita temerè, ut non verisimile sit, quemquam tam temerè

35. *Sunt autem aliquæ.*] MSS. habent vel *sunt autem & aliæ*, vel *sunt autem aliæ*. Id quod tanto magis ridiculum in vulgatis, quod in harum nonnullis notent ad marginem (Aliæ suspiciones.) Ita quod ipsi intelligunt & pronunciant, nolunt tamen Ciceronem dicere. Marius Victorinus. *Invenitur autem argumentatio preterea, quæ communiter* &c. *Gronov.*

36. *Quod spem celandi haberet.*] Ut ex Lambino edidit Gothofredus *quod spem celandi non haberet*, sic legitur in utroque nostro, qui etiam mox uterque *quæsierit*, de quo supra. & *quod simul diverterit*; *dein* vel *deinde cœnarit*. Idem.

37. *Tam familiarem comitatum.*] Victorii editio *comitem*. neque aliter Pal. tert. aut Grev. haud tamen temere aliquid mutarim. P. Manutius expressit *jam familiarem comitatum*. Gruter.

38. *An ita temerè, ut non verisimile sit, quemquam tam temerè ad maleficium accessisse.*] Etiam Grevenb. non agnoscit illa omnia, *ut non verisimile &c. accessisse*, & abesse poterant sine damno sententiæ. conspiciuntur tamen in Palatinis; quorum primus supra, amplius habet; *quod cruentum gladium habuerit. quorum pars dicit propter facultatem quæ ad consilium non pertinet, si ipsa negatur, vel quorum locorum pars continet ad consilium, pars ad fortunam, pars ad naturam, quod reus hic cruentatum habuit gladium, non pertinet ad consilium. itaque dicit, Horum pars pertinet ad consilium. Quæritur, &c.* Idem.

 39. Si

merè ad maleficium accessisse. In quo quæritur, num quò alio modo commodiùs potuerit fieri, vel à fortuna administrari. Nam sæpe 39 si pecuniæ, adjumenta, si adjutores desint, facultas fuisse faciendi non videtur. Hoc modo si diligenter attendamus, apta inter se esse intelligimus hæc, quæ negotiis, & illa, quæ personis sunt attributa. Hîc neque facile est, neque necessarium distinguere, ut in superioribus partibus, quo pacto quidque accusatorem, & quomodo defensorem tractare oporteat. Non necessarium, propterea quòd, causa posita, quid in quamque conveniat, res ipsa docebit eos, qui non omnia hîc se inventuros putabunt, sed ad ea, quæ præcepta sunt, comparationis modo quandam in commune mediocrem intelligentiam conferent.

45 Non facile autem, quòd & infinitum est tot de rebus
14 utramque in partem singillatim de unaquaque explicare, & aliàs aliter hæc in utramque partem causæ solent convenire. Quare considerare hæc, quæ exposuimus, oportebit. Faciliùs autem ad inventionem animus incedet, si gesti negotii & suam, & adversarii narrationem sæpe & diligenter pertractabit, & quid quæque pars suspicionis habebit, eliciens, considerabit, quare, quo consilio, qua spe perficiendi quidque factum sit: cur hoc modo potiùs, quàm illo: cur ab hoc potiùs, quàm ab illo: cur nullo adjutore, aut cur hoc: cur nemo sit conscius, aut cur sit, aut cur hic sit: cur hoc antè factum sit: cur hoc antè factum non sit: cur hoc in ipso negotio: cur hoc post negotium: aut quid factum de industria, aut quid rem ipsam consecutum sit: constetne oratio aut cum re, aut ipsa secum: hoc hujusne rei sit signum, an illius, an hujus & illius, & utrius potius: quid factum sit, quod non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit.

46 Cùm animus hac intentione omnes totius negotii partes considerabit, tum illi ipsi in medium conservati loci procedent, de quibus antè dictum est: & cùm ex singulis, tum ex conjunctis argumenta certa nascentur. quorum argumentorum pars probabili, pars necessario in genere versabitur. Accedunt autem ad conjecturam sæpe quæstiones, testimonia, rumores: quæ contrà omnia uterque simili via præceptorum torquere ad suæ causæ commodum debebit. Nam & 40 ex quæstione suspiciones, & ex testimonio, & ex rumore ali-

39. *Si pecuniæ adjumenta, si adjutores.*] Pall. pr. *si pecuniæ, si adjumenta, si adjutores.* ter. *si pecuniæ, si adjumenta, adjutores.* media locum heic habere posset. *Grut.*

40. *Ex quæstione suspiciones &c.*] Lambini editiones præferunt, *suspiciosior*, quo quid sibi velit nescio. alterum enim restat in mss. nostris & editis; nisi quod P. Manutii *suspicionem*. Idem.

41. *Et*

aliquo pari ratione, ut ex causa, & ex persona, & ex facto duci oportebit.

Quare nobis & ii videntur errare, qui hoc genus suspicio- 47
num, artificii non putant indigere, & ii, qui aliter hoc de genere, ac de omni conjectura præcipiendum putant. Omnis enim iisdem ex locis conjectura sumenda est. nam & ejus, qui in quæstione aliquid dixerit, & ejus, qui in testimonio, [41] & ipsius rumoris causa, & veritas ex iisdem attributionibus reperietur. Omni autem in causa pars argumentorum est adjuncta ei causæ solum, quæ dicetur, & ab ipsa ita ducta, ut ab ea separatim in omnes ejusdem generis causas transferri non satis commodè possit: pars autem est pervagatior, & aut in omnes ejusdem generis, aut in plerasque causas accommodata.

Hæc ergo argumenta, quæ transferri in multas causas pos- 15
sunt, locos communes nominamus. nam locus communis 48
aut certæ rei quandam continet amplificationem: ut si quis hoc velit ostendere, eum, qui parentem necarit, maximo supplicio esse dignum: quo loco, nisi perorata, & probata causa, non est utendum: Aut dubiæ, quæ ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi: [42] ut suspicionibus credi oportere, & contrà, suspicionibus credi non oportere. Ac pars locorum communium, aut per indignationem, aut per conquestionem inducitur, de quibus antè dictum est; pars per aliquam probabilem utraque ex parte rationem.

Distinguitur autem oratio, atque illustratur maximè, rarò 49
inducendis locis communibus, & aliquo loco jam certioribus illis auditoribus, & argumentis confirmatis. Nam & tum conceditur commune quiddam dicere, cùm diligenter aliquis proprius causæ locus tractatus est, & auditoris animus aut renovatur ad ea, quæ restant, aut omnibus jam dictis exsuscitatur. Omnia enim ornamenta elocutionis, in quibus & suavitatis, & gravitatis plurimum consistit, & omnia, quæ in inventione verborum, & sententiarum aliquid habent dignitatis, in communes locos conferuntur.

Quare; non ut causarum, sic oratorum quoque multorum 50
com-

---

41. *Et ipsius rumoris causa, & veritas ex &c.*] Editio prima, *rumoris veritas ex*. Pall. sec. *caussa & veritatis ex &c.* Grut.

42. *Ut suspicionibus credi oportere, & contra, suspicionibus credi non oportere.*] MS. melior immutat, & voculam negativam apponit prioribus verbis, non postremis; quomodo sane videtur & in suis legisse Marius Victorinus, dum hic ita scribit: *Suspicionibus credi non oportere, aut oportere.*] *Id est thesis.* Gronovius.

communes loci sunt. nam nisi ab iis, [43] qui multa exercitatione magnam sibi [44] & verborum, & sententiarum copiam comparaverint, tractari non poterunt ornatè, & graviter, quemadmodum natura ipsorum desiderat. Atque hoc sit nobis dictum communiter de omni genere locorum commu-
16 nium. Nunc exponemus, in conjecturalem constitutionem qui loci communes incidere soleant: suspicionibus credi oportere, & non oportere: rumoribus credi oportere, & non oportere: testibus credi oportere, & non oportere: quæstionibus credi oportere, & non oportere: vitam antè actam spectari oportere, & non oportere: ejusdem esse, qui in illa re peccarit, & hoc quoque admisisse, & non esse ejusdem: maximè spectari causam oportere, & non oportere. Atque hi quidem, & si qui ejusmodi ex proprio argumento communes loci nascentur, in contrarias partes diducentur.

51 Certus autem locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatem; & alter, per quem negat malorum misereri oportere. Defensoris, per quem calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur; & per quem cum conquestione misericordia captatur. Hi, & ceteri omnes loci communes, ex iisdem præceptis sumuntur, quibus ceteræ argumentationes: sed illæ tenuiùs, & acutiùs, & subtiliùs tractantur: hi autem graviùs, & ornatiùs, & cùm verbis, tum etiam sententiis excellentibus. in illis ènim finis est, ut id, quod dicitur, verum esse videatur: in his, tametsi hoc quoque videri oportet, tamen finis est amplitudo. Nunc ad aliam constitutionem transeamus.

17 Cum est nominis controversia, quia vis vocabuli definien-
52 da verbis est, constitutio definitiva dicitur. Ejus generis exemplo nobis posita sit hæc causa: C. Flaminius is, qui consul rempublicam malè gessit bello Punico secundo, cùm tribunus plebis esset, invito senatu, & omnino contra voluntatem omnium optimatum, per seditionem ad populum legem agrariam ferebat. Hunc pater suus concilium plebis habentem de templo deduxit: [45] arcessitur majestatis. Intentio est, Majestatem minuisti, quòd tribunum plebis de templo deduxisti. Depulsio est, Non minui majestatem. Quæstio est, Majestatemne minuerit. Ratio, In filium enim quam

43. *Qui multa exercitatione.*] Membrana utraque *qui multa in exercitatione*. Gron.

44. *Et verborum & sententiarum.*] In utroque nostro codice copula prior non exstat, & forsan eam non scripsit auctor, ut cap. 5 *affectionemque verbis & sententiis amplificare*. Idem.

45. *Accersitur majestatis.*] Quum in uno codice legam diserte *arcessitur*, putavi hunc unum vere declarantem, quid antiquæ manus fuerit, prægravare debere omnes alios, qui vitiosum retinent, maxime

quam habebam potestatem, ea usus sum. Rationis infirmatio, At enim, qui patria potestate, hoc est, privata quadam [46] tribuniciam potestatem, hoc est, populi potestatem infirmat, minuit is majestatem. Judicatio est, Minuatne is majestatem, qui in tribuniciam potestatem patria potestate utatur. ad hanc judicationem argumentationes omnes afferri oportebit.

Ac, nequis fortè arbitretur nos non intelligere aliam quoque incidere constitutionem in hanc causam, eam nos partem solam sumimus, in quam præcepta nobis danda sunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quivis omni in causa, si diligenter attendet, omnes videbit constitutiones, & earum partes, & controversias, siquæ fortè in eas incident. Nam de omnibus perscribemus. Primus ergo accusatoris locus est, ejus nominis, cujus de vi quæritur, brevis, & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo: Majestatem minuere, est de dignitate, aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum, quibus populus potestatem dedit, aliquid derogare. Hoc sic breviter expositum, pluribus verbis est & rationibus confirmandum, & ita esse, ut descripseris, ostendendum. Postea ad id, quod definieris, factum ejus, qui accusabitur, adjungere oportebit, & ex eo, quod ostenderis esse; verbi causa, Majestatem minuere; docere, adversarium majestatem minuisse, & hunc locum totum communi loco confirmare, per quem ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur. 53

Pòst erit infirmanda adversariorum descriptio. Ea autem infirmabitur, si falsa demonstrabitur. Hoc ex opinione hominum sumetur, cùm, quemadmodum, & quibus in rebus homines in consuetudine scribendi, aut sermocinandi eò verbo uti soleant, considerabitur. Item infirmabitur, si turpis, aut inutilis esse ostendetur ejus descriptionis approbatio, & si, quæ incommoda consecutura sint, eo concesso, ostendetur. Id autem [47] ex honestatis & utilitatis partibus su- 54

maxime quum sic & ex Lambinianis notet Gothofredus. Illud *arcessitur* etiam exstat in Laudiano, sed is amplior *arcessitur reus maj.* Quod mireris, habes hoc ipsum mox cap. 24 & 31 *capitis arcessiverunt*. Gron.

46. *Tribuniciam potestatem, id est, populi potestatem.*] Non opinor quemquam credidisse aut crediturum sic ab Cicerone scribi potuisse; præsertim qui præmisit *patria potestate, hoc est, privata quadam.* Itaque adsentirer ferme codici ignoranti voces postremas quatuor; sed ut tenorem suum servet, puto delendam solam ultimam. *Idem.*

47. *Ex honestatis & utilitatis partibus.*] MS. alter repetit *& ex utilitatis.* Id vide ne sit melius. Habes enim cap. 13 *Ex negotiorum*

ſumetur, de quibus in deliberationis præceptis exponemus. [48] Et ſi cum definitione noſtra adverſariorum definitionem conferemus, & noſtram, veram, honeſtam, utilem eſſe demonſtrabimus; illorum, contra.

55 Quæremus autem res, aut majori, aut minori, aut pari in
18 negotio ſimiles, ex quibus affirmetur noſtra deſcriptio. Jam ſi res plures erunt definiendæ: ut, ſi quæratur, Fur ſit, an ſacrilegus, qui vaſa ex privato ſacra ſurripuerit; erit utendum pluribus definitionibus: deinde ſimili ratione cauſa tractanda. Locus autem communis in ejus malitiam, qui non modò rerum, verùm etiam verborum poteſtatem ſibi arrogare conetur, ut & faciat quod velit, & id, quod fecerit, quo velit nomine appellet. Deinde defenſoris primus locus eſt, item nominis brevis, & aperta, & ex opinione hominum deſcriptio, hoc modo: Majeſtatem minuere, eſt aliquid de republica, cùm poteſtatem non habeas, adminiſtrare. Deinde hujus confirmatio ſimilibus, & exemplis, & rationibus. Poſtea ſui facti ab illa definitione ſeparatio. Deinde locus communis, per quem facti utilitas, aut honeſtas adaugetur.

56 Deinde ſequitur adverſariorum definitionis reprehenſio, quæ iiſdem ex locis omnibus, quos accuſatori præſcripſimus, conficitur: & cetera pòſt eadem præter communem locum inducentur. Locus autem communis erit defenſoris is, per quem indignabitur, accuſatorem ſui periculi cauſa, non res ſolùm convertere, verùm etiam verba commutare conari. Nam illi quidem communes loci, qui aut calumniæ accuſatorum demonſtrandæ, aut miſericordiæ captandæ, aut facti indignandi, aut à miſericordia deterrendi cauſa ſumuntur, ex periculi magnitudine, non ex cauſæ genere, ducuntur. Quare non in omnem cauſam, ſed in omne cauſæ genus incidunt. Eorum mentionem in conjecturali conſtitutione fecimus. Inductione autem eorum, cùm cauſa poſtulabit, utemur.

19 Cum autem actio, tranſlationis, aut commutationis indi-
57 gere videtur, quòd non aut is agit, quem oportet, [49] aut cum eo, quicum oportet, aut apud quos, qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tempore oportet, conſtitutio tranſlativa

tiorum & ex perſonarum attributionibus. 1 Orat. 3 *Et ex noſtrorum & ex Græcorum copia.* Gron.

48. *Et ſi cum definitione noſtra &c.*] Libri Suffrid. noſtri verbo auctiores, *& ſi infirmabitur cum defin.* Pall. non variant, niſi quod exſtet in ſec. *Aut ſic cum de definitione &c.* Gruter.

49. *Aut cum eo, quicum oportet.*] Scripti duo *aut non cum eo q. o.* ut ſcilicet ſicut τὸ *oportet* repetitur, ſic vocula *non*. Mox etiam iidem *nam & ex prætoris exceptionibus* vel *nam ex præt.* Gronov.

50. Id

tiva appellatur. Hujus nobis exempla permulta opus sunt, si singula translationum genera quæramus: sed quia ratio, præceptorum similis est, exemplorum multitudine supersedendum est. Atque in nostra quidem consuetudine multis de causis fit, ut rariùs incidant translationes. nam & prætoriis exceptionibus multæ excluduntur actiones, & ita jus civile habemus constitutum, ut causa cadat is, qui non, quemadmodum oportet, egerit.

Quare in jure plerumque versantur. Ibi enim & exceptiones postulantur, & quodammodo agendi potestas datur, & omnis conceptio privatorum judiciorum constituitur. In ipsis autem judiciis rariùs incidunt, & tamen si quando incidunt, ejusmodi sunt, ut per se minus habeant firmitudinis: confirmentur autem assumta alia aliqua constitutione. Ut in quodam judicio, cùm venefici cujusdam nomen esset delatum, &, quia parricidii causa subscripta esset, extra ordinem esset acceptum, cùm in accusatione alia quædam crimina testibus & argumentis confirmarentur, parricidii autem solùm mentio facta esset: defensor in hoc ipso multum oportet, ut diu consistat: cùm de nece parentis nihil demonstratum sit, indignum facinus esse ea pœna afficere eum, qua parricidæ afficiuntur: 50 Id autem, si damnaretur, fieri necesse esse, quoniam & id causæ subscriptum, & ex ea re nomen extra ordinem sit acceptum. 58

Ea igitur pœna si affici reum non oporteat, damnari quoque non oportere, quoniam ea pœna damnationem necessariò consequatur. Hîc defensor pœnæ commutationem ex translativo genere inducendo, totam infirmabit accusationem. Verum tamen ceteris quoque criminibus defendendis conjecturali constitutione translationem confirmabit. Exemplum autem translationis in causa nobis positum sit hujusmodi: Cùm ad vim faciendam quidam armati venissent, armati contrà præstò fuerunt, & cuidam equiti Romano quidam ex armatis resistenti, gladio manum præcidit. Agit is, cui ma- 59 20

50. *Id autem, si damnaretur, fieri necesse esse.*] Sic animadverto edidisse Gruterum ex inductione Lambini, in quo primo id reperio. Sed perperam sine dubio, & certe utique contra geminam nostram membranam. Non enim hæc sic sunt annexa præcedentibus proxime, ut ex ore defensoris dici videantur, atque ideo egeant infinitivo; sed tanquam parenthesin faciunt immissam medio defendentis sermoni, quæ ex sua persona auctor interponit, præcedentem sermonem, qui ex defendentis personâ concipitur in infinitivo, confirmantia. Ideo quum omnia alia tangat, hanc interpositionem solam, utpote explicantis Ciceronis, omittit Marius Victorinus: *Reus parricidii factus, probatis aliis criminibus, an damnandus sit, quæstio est. Utitur translatione reus, cum dicit se non parricidii damnan-*

manus præcisa est, injuriarum. postulat is, quicum agitur, à prætore exceptionem, [51] EXTRA QUAM IN REUM CAPITIS PRÆJUDICIUM FIAT.

60 Hic is, qui agit, judicium purum postulat. Ille, quicum agitur, exceptionem addi ait oportere. Quæstio est, Excipiendum sit, an non. Ratio, Non enim oportet, in recuperatorio judicio, ejus maleficii, de quo inter sicarios quæritur, præjudicium fieri. Infirmatio rationis, Ejusmodi sunt injuriæ, ut de his indignum sit non primo quoque tempore judicari. Judicatio, Atrocitas injuriarum satisne causæ sit, quare, dum de ea judicetur, de aliquo majore maleficio, de quo judicium comparatum sit, præjudicetur. atque exemplum quidem hoc est. In omni autem causa ab utroque quæri oportebit, à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut judicari, aut quid statui de ea re conveniat.

61 Id ex partibus juris, de quibus pòst dicendum est, sumi oportebit, & ratiocinari, quid in similibus rebus fieri soleat, & videre, [52] utrùm malitia quid aliud agatur, aliud simuletur, an stultitia, an necessitudine, quòd alio modo agi non possit, an occasione agendi sic sit judicium, aut actio constituta, an rectè sine ulla re ejusmodi res agatur. Locus autem communis contra eum, qui translationem inducet, fugere judicium ac pœnam, quia causæ diffidat. A translatione autem, omnium fore

---

mnandum esse, quia nihil inde sit approbatum, sed aliorum criminum, quæ probata sint, affici oportere supplicio: ac ne eo quidem, quod non inde judicium constitutum sit. Ita si neque probatorum criminum pœna esse debet, quia non inde judicium constitutum est; neque parricidii, quia nihil probatum, confirmat non esse damnandum. Propterea veterem lectionem prorsus retineo *necesse esset*. Gronov.

51. *Extra quam in reum capitis &c.*] Scio eruditos hæc mendi suspecta habuisse, & conatos mederi tanquam corruptis. sed frustra. postulat enim à Prætore exceptionem, ne in reum capitis præjudicium fiat; extra quam præjudicium fiat. Actor sine ulla conditione vult agi. is qui cum agitur, petit exceptionem. *Wouwerius.* Gruter.

52. *Utrum malitia quid aliud agatur.*] Quum sic in omnibus, quantum scio, editis legatur, idque approbent scripti nostri (unde judicium de aliis etiam facio) nec ratio Latini sermonis repudiet, nescio quid mentis vel Gothofredo (nam in Lambini editionibus etiamnum anno 1608 ad plenum sic legitur) fuerit, qui neglexit vocem quartam sine monitione ulla; vel Grutero, qui sequutus est nulla data ratione, quem cœco impetu suspexerunt sequentes. In Laudiano sane tertia vox primitus omissa, dein superscripta est. Nec dubito, quin per eosdem mera depravatio invecta mox sit, quum edi curaverunt *hanc orationem ad perturbationem jud. omn. pertinere*. Non enim ullus locus illic est orationi, sed innuit auctor, quod testantur omnes ante hos editi simul & scripti, *hanc rationem*, hoc est, hunc usum translationis, hanc decursionem ad translationem. *Gronov.*

53. Quam

fore perturbationem, si non ita res agantur, & in judicium veniant, quo pacto oporteat: hoc est, si aut cum eo agatur, quicum non oporteat, aut alia poena, alio crimine, alio tempore: atque hanc rationem ad perturbationem judiciorum omnium pertinere. Tres igitur ex constitutiones, quæ partes non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem constitutionem, & partes ejus consideremus.

Cum & facto, & facti nomine concesso, neque ulla actio- 21
nis illata controversia, vis, & natura, & genus negotii ipsius 62
quæritur; constitutionem generalem appellamus. Hujus primas esse partes duas nobis videri diximus, negotialem, & juridicialem. Negotialis est, quæ in ipso negotio juris civilis habet implicitam controversiam. Ea est hujusmodi: Quidam pupillum heredem fecit; pupillus autem antè mortuus est, [53] quàm in suam tutelam veniret. De hereditate ea, quæ pupillo venit, inter eos, qui patris pupilli heredes secundi sunt, & inter agnatos pupilli controversia est. Possessio heredum secundorum est. Intentio est agnatorum, Nostra pecunia est, de qua is, cujus agnati sumus, testatus non est. Depulsio est, Immò nostra, qui heredes secundi testamento patris sumus. Quæstio est, Utrorum sit. Ratio est, Pater enim & sibi, & filio testamentum scripsit, dum is pupillus esset. Quare, quæ filii fuerunt, testamento patris nostra fiant necesse est. Infirmatio est rationis. Immò pater sibi scripsit, & secundum heredem non filio, sed sibi jussit esse. Quare, præterquàm quod ipsius fuit in testamento, ullius vestrûm esse non potest. Judicatio, Possitne quisquam de filii pupilli re testari. An heredes secundi, ipsius patrisfamiliâs, non filii quoque ejus pupilli heredes sint.

Atque hoc non alienum est, quòd ad multa pertineat, ne 63
aut nusquam, aut usquequaque dicatur, hìc admonere. Sunt causæ, quæ plures habent rationes in simplici constitutione: quod fit, cùm id, quod factum est, aut quod defenditur, pluribus de causis rectum, aut probabile videri potest, ut in hac ipsa causa. Supponatur enim ab heredibus hæc ratio, Unius enim pecuniæ plures dissimilibus de causis heredes esse non possunt, nec umquam factum est, ut ejusdem pecuniæ alius testamento, alius lege heres esset.

Infirmatio autem hæc erit, Non est una pecunia, propterea 64
quòd altera jam erat pupilli adventicia: cujus heres non, illo in tempore, in testamento quisquam scriptus erat, si quid pupillo accidisset: & de altera, patris etiam nunc mortui voluntas

53. *Quam in suam tutelam veniret.*] Non variant Pall. at *in sui* placet Wouverio, ex duobus nescio quibus mss. *Gruter.*

luntas plurimùm valebat, quæ jam mortuo pupillo suis heredibus concedebat. Judicatio est, Unane pecunia fuerit: ac, si hac erunt usi infirmatione, Posse plures esse unius pecuniæ heredes dissimilibus de causis; de eo ipso judicatio nascitur, Possitne ejusdem pecuniæ plures dissimilibus generibus esse
22 heredes. [54] Ergo una in constitutione intellectum est, quomodo & rationes, & rationum infirmationes, & præterea judicationes plures fiant.

65 Nunc hujus generis præcepta videamus. Utrisque aut etiam omnibus, si plures ambigent, jus ex quibus rebus constet, est considerandum. Initium ergo ejus ab natura ductum videtur: quædam autem ex utilitatis ratione aut perspicua nobis, aut obscura, in consuetudinem venisse: pòst autem, approbata [55] quædam aut à consuetudine, aut à vero utilia visa, legibus esse firmata. [56] Ac naturæ quidem jus est, quod nobis non opinio, sed quædam innata vis afferat, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, observantiam, veritatem.

66 Religionem, eam, quæ in metu & ceremonia deorum sit, appellant. Pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios sanguine conjunctos officium conservare moneat. Gratiam, quæ in memoria, & remuneratione officiorum, & honorum, & amicitiarum, observantiam teneat. Vindicationem, per quam, vim, & contumeliam, defendendo, aut ulciscendo, propulsamus à nobis, & à nostris, qui nobis esse cari debent, & per quam peccata punimus. Observantiam, per quam ætate, aut sapientia, aut honore, aut aliqua dignitate antecedentes [57] veremur, & colimus. Veritatem, per quam damus operam, nequid aliter, quàm confirmaverimus, fiat, aut factum, aut futurum sit.

67 Ac naturæ quidem jura minus ipsa quæruntur ad hanc controversiam, quòd neque in hoc civili jure versantur, & à vulgari intelligentia remotiora sunt: ad similitudinem verò aliquam, aut ad rem amplificandam sæpe sunt inferenda. Consuetudinis autem jus esse putatur id, quod voluntate omnium sine lege vetustas comprobarit. in ea autem jura sunt

---

54. *Ergo una in constitutione &c.*] Aberat *una* codici Grevenb. & probabat Gulielmius. *Grut.*

55. *Quædam aut à consuetudine aut à vero utilia visa.*] Est ab editione prima, & lectio, & interpunctio: neque aliter expressit voces Victorius, sed interpunxit aliter; præter mss. nostros. *Idem.*

56. *Ac naturæ quidem jus est.*] *Jus esse videtur* nostri codices; quorum tamen ultimum quum ignoret membrana Laudiana, eo libenter omisso retineam τὸ *esse*. Gronov.

57. *Veremur & colimus.*] Habent alii complures *reveremur*. Sed nostri duo *veneramur & col.* Idem.

58. Ut

ſunt quædam ipſa jam certa propter vetuſtatem. quo in genere & alia ſunt multa, & eorum multo maxima pars, quæ prætores edicere conſuerunt. Quædam autem genera juris, jam certa, conſuetudine facta ſunt. Quod genus, pactum, par, judicatum.

Pactum eſt, quod inter aliquos convenit, quod jam ita 68
juſtum putatur, [58] ut juri præſtare dicatur. Par, quod in omnes æquabile eſt. Judicatum, de quo jam antè ſententia alicujus, aut aliquorum conſtitutum eſt. Jam jura legitima ex legibus cognoſci oportebit. His ergo ex partibus juris, quidquid aut ex ipſa re, aut ex ſimili, [59] aut ex [60] majore minoreve naſci videbitur, attendere, atque elicere pertentando unamquamque partem juris oportebit. Locorum autem communium, quoniam (ut antè dictum eſt) duo ſunt genera, quorum alterum dubiæ rei, alterum certæ continet amplificationem, quid ipſa cauſa det, & quid augeri per communem locum poſſit, & oporteat, conſiderabitur. Nam certi, qui in omnes incidant, loci, præſcribi non poſſunt: in pleriſque fortaſſe ab auctoritate juriſconſultorum; & contra auctoritatem dici oportebit. Attendendum eſt autem & in hac, & in omnibus, num quos locos communes, præter eos, quos expoſuimus, ipſa res oſtendat. Nunc juridiciale genus, & partes ejus conſideremus.

Juridicialis eſt, in qua æqui & iniqui natura, & præmii aut 23
pœnæ ratio quæritur. Hujus partes ſunt duæ, quarum alte- 69
ram abſolutam, aſſumtivam alteram nominamus. Abſoluta eſt, quæ ipſa in ſe, non ut negotialis implicitè & abſconditè, ſed patentiùs & expeditiùs recti & non recti quæſtionem continet. Ea eſt hujuſmodi: Cùm Thebani Lacedæmonios bello ſuperaviſſent, & ferè mos eſſet Grajis, cùm inter ſe bellum geſſiſſent, ut ii, qui viciſſent, tropæum aliquod in finibus

58. *Ut juri præſtare dicatur.*] Noſtri codices, ut priores editi habent *jure*, quod ego repellendum non puto. Præterquam enim quod ſic auctor ad Herennium II, 13 *Sunt item pacta, quæ ſine legibus obſervantur ex conventu, quæ jure præſtari dicuntur;* tum non alio reſpectu hæc dici opinor, quam quo dixerunt *leges jure rogatas, tribus jure vocatas*, de quo pater ad Livium XXVII, 6. Paulo ante codices quoque noſtri, *quam prætores edicere conſueverunt*, quod ideo animadvertendum, quia ſic quoque citat hæc verba Marius Victorinus, non *quæ*. Sed & in Laudiano codice vidi *conſuerunt*, quod ſecutus ſum. *Gronov.*

59. *Aut ex majore minorive naſci videbitur, attendere &c.*] Ita Pall. noſtri, comptius multo quàm hactenus vulgata, *aut ex majore, aut ex minore naſci videbitur, quemque attendere &c.* nam editio prima, *quiſque attendere &c.* habebat. *Gruter.*

60. *Majore minorive*] Cur ita Gruterus, non intelligo. Certe comptius non eſt. *Minore* eſt manifeſtum in Laudiano. *Gronov.*

bus ſtatuerent, victoriæ modò in præſentia declarandæ cauſa, non ut in perpetuum belli memoria maneret; æneum ſtatuerunt tropæum. Accuſantur apud Amphictyonas, [61] id eſt, apud commune Græciæ concilium.

70 Intentio eſt, Non oportuit. Depulſio eſt, Oportuit. Quæſtio eſt, Oportueritne. Ratio eſt, Eam enim ex bello gloriam virtute peperimus, ut ejus æterna inſignia poſteris noſtris relinquere vellemus. Infirmatio eſt, Attamen æternum inimicitiarum monumentum Grajos de Grajis ſtatuere non oportet. Judicatio eſt, Cùm [62] ſummæ virtutis celebrandæ cauſa Graji de Grajis æternum inimicitiarum monumentum ſtatuerint, rectene, an contrà fecerint. Hanc ideo rationem ſubjecimus, ut hoc cauſæ genus ipſum, de quo agimus, cognoſceretur. Nam ſi eam ſuppoſuiſſemus, qua fortaſſe uſi ſunt; Non enim juſtè, neque piè bellum geſſiſtis; in relationem criminis delaberemur, de qua poſt loquemur. Utrumque autem cauſæ genus in hanc cauſam incidere perſpicuum eſt. In hanc argumentationes ex iiſdem locis ſumendæ ſunt, atque in cauſam negotialem, qua de antè dictum eſt.

71 Locos autem communes & ex cauſa ipſa, ſiquid inerit indignationis aut conqueſtionis, & ex juris utilitate, & natura multos & graves ſumere licebit, & oportebit, ſi cauſæ di-
24 gnitas videbitur poſtulare. Nunc aſſumtivam partem juridicialis conſideremus. Aſſumtiva igitur tunc dicitur, cùm ipſum ex ſe factum probari non poteſt; aliquo autem foris adjuncto argumento defenditur. Ejus partes ſunt quattuor; comparatio, relatio criminis, remotio criminis, conceſſio.

72 Comparatio eſt, cùm aliquod factum, quod per ſe ipſum non ſit probandum, ex eo [63] cujus id cauſa factum eſt, defenditur. Ea eſt hujuſmodi: Quidam imperator, cùm ab hoſtibus circumſideretur, neque effugere ullo modo poſſet, depactus eſt cum eis, ut arma & impedimenta relinqueret, milites educeret, itâque fecit: armis & impedimentis amiſſis, præter ſpem milites conſervavit. Accuſatur majeſtatis. Incurrit huc definitio. Sed nos hunc locum, de quo agimus, conſideremus.

73 Intentio eſt, Non oportuit arma & impedimenta relinquere. Depulſio eſt, Oportuit. Quæſtio eſt, Oportueritne. Ratio eſt, Milites enim omnes periiſſent. Infirmatio eſt, aut con-

---

61. *Id eſt apud commune Græciæ concilium.*] Gulielmius habet pro adulterinis. & poterant abeſſe ſine detrimento ſententiæ, viſuntur tamen in membranis noſtris omnibus. *Gruter.*

62. *Summæ virtutis celebrandæ cauſa.*] MSS. *concelebrandæ*, qui & mox, *ut hoc cauſæ genus ipſum, de quo agimus, demonſtraretur*, mira poſtremi verbi immutatione. *Gronov.*

63. *Ex*

conjecturalis, Non periissent: aut altera conjecturalis, Non
ideo fecisti. [63] Ex quibus sunt judicationes, Periissentne:
&, Ideone fecerit: aut hæc comparativa, cujus nunc indigemus, At enim satius fuit amittere milites, quàm arma & impedimenta hostibus concedere. Ex qua judicatio nascitur, Cùm omnes perituri milites essent, [64] nisi ad hanc pactionem venissent, utrùm satius fuerit amittere milites, an ad hanc conditionem venire. [65] Hoc causæ genus ex his locis tractari conveniet.

Oportebit adhibere ceterarum quoque constitutionum ra- 74
tionem, atque præcepta, ac maximè conjecturis faciendis infirmare illud, quod cum eo, quod crimini dabitur, ii, qui accusabuntur, comparabunt. Id fiet, si aut id, quod dicent defensores futurum fuisse, nisi id factum esset, quo de facto judicium est, futurum fuisse negabitur: aut si alia ratione, & aliam ob causam, ac dicet se reus fecisse, demonstrabitur esse factum. Ejus rei confirmatio, & item contraria de parte infirmatio ex conjecturali constitutione sumetur. Sin autem certo nomine maleficii vocabitur in judicium, sicut in hac causa (nam majestatis arcessitur,) definitione & definitionis
præceptis uti oportebit. [66] Atque hoc quidem plerumque in 25
genere accidit, ut conjectura & definitione utendum sit. Sin aliud quoque aliquod genus incidet, ejus generis præcepta licebit huc pari ratione transferre. nam accusatori maximè est in hoc elaborandum, ut id ipsum factum, propter quod sibi reus concedi putat oportere, quàm plurimis infirmet rationibus. quod facile est, si quàm plurimis constitutionibus aggrediatur id improbare.

Ipsa

63. *Ex quibus sunt judicationes.*] Non erat illud *sunt* in Pal. pr. unde verum videtur, *ex quibus judicatio est.* quod repræsentat secundus. *Gruter.*

64. *Nisi ad hanc pactionem venissent.*] Ita quidem constanter video legi in editis pariter & in scriptis, nec tamen probare possum, quum hæc pactio militum non fuerit, neque hi se excusent de pactione quadam sua, sed, ut ante dixit, ipse Imperator, & omnino militum hic nulla vel causa vel persona est; unde vide, an non auctor dederit *venissem*, quod censebam. tum hîc, tum capite sequenti, ubi quidem perspicue dicit agi de eo, quod vitarit reus, utrum fuerit honestius, quam illud quod fecerit. Non autem rei sunt milites, sed ipse Imperator. *Gronov.*

65. *Hoc causæ genus ex his locis tract. &c.*] Grevenb. *ex suis locis.* ceterum nostri omnes retinent *conveniet*, quod uni suorum abesse testatur Lambinus. *Gruter.*

66. *Atque hoc quidem plerumque in genere accidit, ut conjectura.*] Ita emendavit Gulielmius, secutusne Lambini conjecturam, an libros suos, nescio. nam Pall. omnes præferunt, *Atque hoc quidem pl. in hoc genere accidunt, ut conj.* vulgata, *Atque hæc quidem plerumque in hoc genere accidunt &c.* Idem.

67. *Tribus*

75 Ipsa autem comparatio separata à ceteris generibus controversiarum sic ex sua vi considerabitur, si illud, quod comparabitur, aut non honestum, aut non utile, aut non necessarium fuisse, aut non tantopere utile, aut non tantopere honestum, aut non tantopere necessarium fuisse demonstrabitur. Deinde oportet accusatorem, illud, quod ipse arguat, ab eo, quod defensor comparat, separare. Id autem faciet, si demonstrabit non ita fieri solere, neque oportere, neque esse rationem, quare hoc propter hoc fiat, ut propter salutem militum ea, quæ salutis causâ comparata sunt, hostibus tradantur. Postea comparare oportebit cum beneficio maleficium, & omnino id, quod arguitur, cum eo, quod factum ab defensore laudabitur, aut faciendum fuisse demonstrabitur, contendere, & hoc extenuando, maleficii magnitudinem simul adaugere. Id fieri poterit, si demonstrabitur, honestius, utilius, magis necessarium fuisse illud, quod vitarit reus, quàm illud, quod fecerit.

76 Honesti autem, & utilis, & necessarii vis & natura, in deliberationis præceptis cognoscetur. Deinde oportebit ipsam illam comparativam judicationem exponere, tanquam causam deliberativam, & de ea ex deliberationis præceptis deinceps dicere. Sit enim hæc judicatio, quam antè exposuimus. Cùm omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem venissent, utrùm satius fuerit perire milites, an ad hanc pactionem venire. Hoc ex locis deliberationis, quasi aliquam in
26 consultationem res veniat, tractari oportebit. Defensor autem, quibus in locis ab accusatore aliæ constitutiones erunt inductæ, in iis ipse quoque ex iisdem constitutionibus defensionem comparabit: ceteros autem omnes locos, qui ad ipsam comparationem pertinebunt, ex contrario tractabit.

77 Loci autem communes erunt, Accusatoris, in eum, qui cùm de facto turpi aliquo, aut inutili, aut utroque fateatur, quærat tamen aliquam defensionem, & facti inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione proferre. Defensoris est, nullum factum inutile, neque turpe, neque item utile, neque honestum putari oportere, nisi, quo animo, quo tempore, qua de causa factum sit, intelligatur. qui locus ita communis est, ut bene tractatus in hac causa, magno ad persuadendum momento futurus sit. Et alter locus, per quem magna cum amplificatione, beneficii magnitudo ex utilitate, aut honestate, aut facti necessitudine demonstratur.

78 Et tertius, per quem res expressa verbis, ante oculos eorum, qui audiunt, ponitur, ut ipsi se quoque idem facturos fuisse arbitrentur, si sibi illa res, atque ea faciendi causa per idem tempus accidisset. Relatio criminis est, cùm reus id, quod

quod arguitur, confessus, alterius se inductum peccato, jure fecisse demonstrat. Ea est hujusmodi: Horatius occisis [67] tribus Curiatiis, & duobus amissis fratribus, domum se victor recepit. Is animadvertit sororem suam de fratrum morte non laborantem: sponsi autem nomen appellantem identidem Curiatis cum gemitu & lamentatione. indignè passus, virginem occidit. accusatur.

Intentio est, Injuria sororem occidisti. Depulsio est, Jure 79
occidi. Quæstio est, Jurène occiderit. Ratio est, Illa enim hostium mortem lugebat, fratrum negligebat: me & populum Romanum vicisse molestè ferebat. Infirmatio est, Tamen à fratre indemnatam necari non oportuit. Ex qua judicatio fit; Cùm Horatia fratrum mortem negligeret, hostium lugeret, fratris & populi Romani victoria non gauderet,
oportueritne eam à fratre indemnatam necari. Hoc in genere 27
causæ, primùm si quid ex ceteris dabitur constitutionibus, sumi oportebit, sicut in comparatione præceptum est. Postea si qua facultas erit, per aliquam constitutionem illum, in quem crimen transfertur, defendere.

Deinde, levius esse illud, quod in alterum peccatum reus 80
transferat, quàm quod ipse susceperit. Postea translationis partibus uti, & ostendere à quo, & per quos, & quo modo, & quo tempore aut agi, aut judicari, aut statui de ea re convenerit: ac simul ostendere, non oportuisse antè supplicium, quàm judicium, interponere. Tum leges quoque & judicia demonstranda sunt, per quæ potuerit id peccatum, quòd sponte sua reus punitus sit, moribus & judicio vindicari. Deinde negare debebit, audiri oportere id, quod in eum criminis conferatur, de quo is ipse, qui conferat, judicium fieri noluerit: & id, quod judicatum non sit, pro infecto haberi oportere.

Postea impudentiam demonstrare eorum, qui eum nunc 81
apud judices accusent, quem sine judicibus ipsi condemnarint: & de eo judicium faciant, de quo jam ipsi supplicium sumserint. Postea perturbationem judicii futuram dicemus, & judices longiùs, quàm potestatem habeant, progressuros, si simul & de reo, & de eo, quem reus arguat, judicarint. Deinde, hoc si constitutum sit, ut peccata homines peccatis, & injurias injuriis ulciscantur, quantum incommodorum consequatur. Ac si idem facere ipse, qui nunc accusat, voluisset,

67. *Tribus Curiatiis.*] Ita Lambinus, neque abit Pal. sec. quam quod is *Curiatis*; vulgata *Curiatibus*. non damno. imò ideo mox retinui *Curiatis*, quod sic quoque esset in sec. ac reliquis, cum Lambinus oggessisset *Curiatii*, nihil enim vetat, quin utraque terminatio fuerit in usu. *Grut.*

68. *Omnium*

luisset, ne hoc quidem ipso quidquam opus fuisse judicio: si verò ceteri quoque idem faciant, [68] omnino judicium nullum futurum.

82 Postea demonstrabitur, ne, si judicio quidem illa damnata esset, in quam id crimen ab reo conferatur, potuisse hunc ipsum de illa supplicium sumere. Quare esse indignum, eum, qui ne de damnata quidem poenas [69] sumere potuisset, de ea supplicium sumsisse, quae ne adducta quidem sit in judicium. Deinde postulabit, ut legem, qua lege fecerit, proferat. Deinde quemadmodum in comparatione praecipiebamus, ut illud quod comparabatur, extenuaretur ab accusatore quàm maximè: sic in hoc genere oportebit illius culpam, in quem crimen transferetur, cum hujus maleficio, qui se jure fecisse dicat, comparare. Postea demonstrandum est, non esse illud ejusmodi, ut ob id hoc fieri conveniret. Extrema est, ut in comparatione, assumtio judicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis praeceptis dictio.

28 Defensor autem quae per alias constitutiones inducentur,
83 ex iis locis, qui traditi sunt, infirmabit. Ipsam autem relationem comprobabit, primùm augendo ejus, in quem refert crimen, culpam & audaciam, & quàm maximè per indignationem, si res feret, juncta conquestione, ante oculos ponendo. Posteà leviùs demonstrando reum punitum, quàm sit ille promeritus, & suum supplicium cum illius injuria conferendo. Deinde oportebit eos locos, qui ita erunt ab accusatore tractati, ut refelli, & contrariam in partem converti possint, quo in genere sunt tres extremi, contrariis rationibus infirmare.

84 Illa autem acerrima accusatorum criminatio, per quam perturbationem fore omnium judiciorum demonstrant, si de indemnato supplicii sumendi potestas data sit, levabitur: Primùm si ejusmodi demonstrabitur injuria, ut non modò viro bono, verùm omninò homini libero videatur non fuisse toleranda: Deinde ita perspicua, ut ne ab ipso quidem, qui fecisset, in dubium vocaretur: Deinde ejusmodi, ut in eam is maximè debuerit animadvertere, qui animadverterit: ut non tam rectum, non tam fuerit honestum, in judicium illam rem pervenire, quàm eo modo, atque ab

eo

68. *Omnium judicium nullum futurum.*] Unde hoc? nam editi priores & nostri duo scripti *omnino judicium*, quae integerrima scriptura est, quam agnoscit quoque Victorinus, & ideo eam recipiendam judicavi. *Gronov.*

69. *Sumere potuisset.*] Augent efficaciam intentionis membranacei nostri interponendo *ipse*, quod & Gothofredus ex lib. v. agnoscit, ut fit quoque in praecedente versu. *Idem.*

70. *Au-*

eo vindicare, quómodo, & à quo sit vindicata: Postea sic rem fuisse apertam, ut judicium de ea re fieri nihil attinuerit.

Atque hîc demonstrandum est rationibus, & rebus similibus, permultas ita atroces, & perspicuas res esse, ut de his 85
non modò non necesse sit, sed ne utile quidem, quin mox judicium fiat, exspectare. Locus communis accusatoris in eum, qui cùm id, quod arguitur, negare non possit, tamen aliquid sibi spei comparet ex judiciorum perturbatione. Atque hîc utilitatis judiciorum demonstratio, & de eo conquestio, qui supplicium dederit indemnatus; in ejus autem, qui sumserit, audaciam & crudelitatem, indignatio.

Ab defensore, in ejus, quem ultus sit, 70 audaciam sui 86
conquestione: rem non ex nomine ipsius negotii, sed ex consilio ejus, qui fecerit, & causa, & tempore considerari oportere: quid mali futurum sit, aut ex injuria, aut ex scelere alicujus, nisi tanta, & tam perspicua audacia ab eo, ad cujus famam, aut ad parentes, aut ad liberos pertinuerit, aut ad aliquam rem, quam caram esse omnibus, aut necesse est, aut oportet esse, fuerit vindicata. Remotio criminis est, 29
cùm ejus intentio facti, quod ab adversario infertur, in alium, aut in aliud dimovetur. Id fit bipertito. nam tum causa, tum res ipsa removetur.

Causæ remotionis hoc nobis exemplo sit: Rhodii quosdam 87
legarunt Athenas. Legatis quæstores sumtum, quem oportebat dari, non dederunt. Legati profecti non sunt. Accusantur. Intentio est, Proficisci oportuit. Depulsio est, Non oportuit. Quæstio est, Oportueritne. Ratio est, Sumtus enim qui de publico dari solet, is ab quæstore non est datus. Infirmatio est, Vos tamen id, quod publicè vobis datum erat negotii, conficere oportebat. Judicatio est, Cùm iis, qui legati erant, sumtus, qui de publico debebatur, non daretur, oportueritne eos conficere nihilominus legationem. Hoc in genere primùm, sicut in ceteris, si quid aut ex conjecturali, aut ex alia constitutione sumi possit, videri oportebit. Deinde pleraque ex comparatione, & ex relatione criminis in hanc quoque causam convenire poterunt.

Accusator autem illum, cujus culpa id factum reus dicet, 88
primùm defendet; si poterit. sin minus poterit; negabit, ad hoc judicium, illius, sed hujus, quem ipse accuset, culpam pertinere. Postea dicet, Suo quemque officio consulere oportere: nec, si ille peccasset, hunc oportuisse peccare. Dein-

70. *Audaciam sui conquestione.*] Conjecit Lambinus, *audaciam conquestio*, quod secutus fuerat Gulielmius: non ausim ego; Palatinis nihil variantibus. *Gruter.*

71. *Iidem*

Deinde si ille deliquerit, separatim illum, sicut hunc, accusari oportere, & non cum hujus defensione conjungi illius accusationem. Defensor autem cùm cetera, siqua ex aliis incident constitutionibus, pertractarit, de ipsa remotione sic argumentabitur.

89 Primùm cujus acciderit culpa, demonstrabit. Deinde, cùm id aliena culpa accidisset, ostendet se aut non potuisse, aut non debuisse id facere, quod accusator dicat oportuisse. Quòd non potuerit, ex utilitatis partibus, in quibus est necessitudinis vis implicata, demonstrabit. Quòd non debuerit, ex honestate considerabitur. De utroque distinctiùs in deliberativo genere dicetur. Deinde omnia facta esse ab reo, quæ in ipsius fuerint potestate; quòd minus, quàm convenerit, factum sit, culpa id alterius accidisse.

90 Deinde in alterius culpa exponenda demonstrandum est, quantum voluntatis, & studii fuerit in ipso: & id signis confirmandum hujusmodi, ex cetera diligentia, ex antè factis, aut dictis; atque hoc ipsi utile fuisse facere, inutile autem non facere, & cum cetera vita magis hoc fuisse consentaneum,
30 quàm quod propter alterius culpam non fecerit. Si autem non in hominem certum, sed in rem aliquam causa dimovebitur, ut in hac eadem re, si quæstor mortuus esset, & idcirco legatis pecunia data non esset; accusatione alterius, & culpæ depulsione demta ceteris similitèr uti locis oportebit, & ex concessionis partibus quæ convenient, assumere: de quibus pòst nobis dicendum erit.

91 Loci autem communes, [71] iidem utrisque ferè, qui superioribus assumtivis, incident. Hi tamen certissimi; accusatoris, facti indignatio; defensoris, cùm in aliò culpa sit, [72] in ipso non sit, supplicio reum affici non oportere. Ipsius autem rei fit remotio, cùm id, quod datur crimini, negat neque ad se, neque ad officium suum reus pertinuisse: nec, si quod in eo sit delictum, sibi attribui oportere. Id genus causæ est hujusmodi: In eo fœdere, quod factum est quondam cum Samnitibus, quidam adolescens nobilis porcam sustinuit jussu imperatoris. Fœdere autem ab senatu improbato, & imperatore Samnitibus dedito, quidam in senatu eum quoque dicit, qui porcam tenuerit, dedi oportere. Intentio est, Dedi oportet.

92 Dépulsio est, Non oportet. Quæstio est, Oporteatne. Ratio est, Non enim meum fuit officium, nec mea potestas, cùm

71. *Iidem utrisque ferè.*] Lambinus *utrique*, quod & in Grev. & Pal. sec. tert. at enim pr. *utriusque*. Grut.

72. *In ipso non sit.*] Delevi voculam *aut*, quæ his præmittebatur, suasu Palatini secundi. *Idem*.

73. Eam

cùm & id ætatis, & privatus essem, & esset summa cum auctoritate & potestate imperator, qui videret, ut satis honestum fœdus feriretur. Infirmatio est, At enim quoniam tu particeps factus es in turpissimo fœdere summæ religionis, dedi te convenit. Judicatio est, Cùm is, qui potestatis nihil habuerit, jussu imperatoris in fœdere, & in tanta religione interfuerit, dedendusne sit hostibus, necne. Hoc genus causæ à superiore hoc differt, quòd in illo concedit se reus oportuisse facere id, quod fieri dicat accusator oportuisse, sed alicui rei, aut homini causam attribuit, quæ voluntati suæ fuerit impedimento sine concessionis partibus. Nam earum major quædam vis est; quod paulo pòst intelligetur.

In hoc autem non accusare alterum, nec culpam in alium 93 transferre debet, sed demonstrare, 73 eam rem nec ad se, nec ad potestatem, neque ad officium suum pertinuisse aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit novi, quòd accusator quoque sæpe ex remotione criminationem conficit. Ut si quis eum accusat, qui, cùm prætor esset, in expeditionem ad arma populum vocarit, cùm consules adessent. Nam ut in superiore exemplo reus ab suo officio, ac potestate factum dimovebat; sic in hoc ab ejus officio ac potestate, qui accusatur, ipse accusator factum removendo, hac ipsa ratione confirmat accusationem.

In hac ab utroque 74 ex omnibus honestatis, & utilitatis 94 partibus, exemplis, signis, ratiocinando, quid cujusque officii, juris, potestatis sit, quæri oportebit, &, fueritne ei, quo de agitur, id juris, officii, potestatis attributum, necne. Locos autem communes ex ipsa re, si quid indignationis, ac conquestionis habebit, sumi oportebit. Concessio est, per 31 quam 75 non factum ipsum improbatur ab reo: sed ut ignosca-

73. *Eam rem nec ad se nec ad potest.*] Sic omnes omninò editi, quos vidi. In tribus tamen scriptis observavi *eam rem nihil ad se, nec ad potestatem, neque ad officium suum pertinuisse*, ut debeat sic quoque exstitisse in aliis, licet taceant, a quibus illi sunt inspecti. Quod miror. Sed causam fuisse suspicor particularum varietatem, quum inhæreret eis, quod pueri didicerant *nec* & *nec*, *neque* & *neque* jungi solere, unde meminimus nos vidisse complura loca, ubi in MSStis τῷ *nec* apponebatur *neque*, sed studiose in editionibus mutata. Etiam lib. 1 Orat. cap. 35 MS. habebat. *Itaque nec hoc possum dicere me omnino ignorare, quid possideat, neque plane nosse ac vidisse*; nisi quod etiam pro prioribus *hoc ipsum nec omnino*. Gronov.

74. *Ex omnibus honestatis & utilitatis partibus*] Ita & Pal. sec. nam editio prima omisit *honestatis &*: ideo videlicet quod reperisset in antiquis, *& omnibus honestatis partibus, & omnibus utilitatis partibus*; quod & in vulgata: arbitrareturque alterum membrum esse è varia lectione. *Gruter.*

75. *Non factum ipsum improbatur.*] Sequentia volunt legamus, *probamus*; quod & Vossius noster vidit electis illis Oratoriarum Institu-

ignoscatur, id petitur. cujus partes sunt duæ, purgatio, & deprecatio. Purgatio est, per quam ejus, qui accusatur, non factum ipsum, sed voluntas defenditur. Ea habet partes tres, imprudentiam, casum, necessitudinem.

95 Imprudentia est, cùm scisse aliquid is, qui arguitur, negatur: ut apud quosdam lex erat, Ne quis Dianæ vitulum immolaret. Nautæ quidam, cùm adversa tempestate in alto jactarentur, voverunt, si eo portu, quem conspiciebant, potiti essent, ei deo, qui ibi esset, se vitulum immolaturos. Casu erat in eo portu fanum Dianæ ejus, cui vitulum immolari non licebat. Imprudentes legis, cùm exissent, vitulum immolaverunt. Accusantur. Intentio est, Vitulum immolastis ei deo, cui non licebat. Depulsio est in concessione posita. Ratio est, Nescivi non licere. Infirmatio est, Tamen, quoniam fecisti quod non licebat, ex lege supplicio dignus es. Judicatio est, Cùm id fecerit, quod non oportuerit, & id non oportere nescierit, sitne supplicio dignus.

96 Casus autem inferetur in concessionem, cùm demonstrabitur aliqua fortunæ vis voluntati obstitisse, ut in hac: Cùm Lacedæmoniis lex esset, hostias nisi ad sacrificium quoddam redemtor præbuisset, 76 capitale esset, hostias is, qui redemerat, cùm sacrificii dies instaret, in urbem ex agro coepit agere. tum subitò 77 magnis commotis tempestatibus fluvius Eurotas is, qui propter Lacedæmonem fluit, ita magnus & vehemens factus est, ut eo traduci victimæ nullo modo possent.

97 Redemtor, suæ voluntatis ostendendæ causa, hostias constituit omnes in litore, ut, qui trans flumen essent, videre possent. Cùm omnes studio ejus subitam fluminis magnitudinem scirent fuisse impedimento, tamen quidam capitis accessierunt. Intentio est, Hostiæ, quas debuisti ad sacrificium præstò non fuerunt. Depulsio est, concessio. Ratio, Flumen enim subitò accrevit, & ea re traduci non potuerunt. Infirmatio est, Tamen, quoniam, quod lex jubet, factum non est,

stitutionum libris: neque aliter Pall. sec. *Grut.*

76. *Capitale esset.*] Sic quidem vulgo codices antiqui: ut tamen aliquid scrupuli in eo agnoscas, in meo codice postrema prioris vocis litera puncto subnotata est: quo ut scias quid voluerit, idem in eo fit paulo ante in his, ubi scriptum fuit *ei deo qui ibi essent*, ubi quintam literam postremæ vocis similiter tribus punctis subnotavit, ut scilicet deleretur, agnito vitio. Hinc patet eum saltem voluisse *capital esset*. Etiam pater in suo exemplari literam istam induci monuit. *Gronov.*

77. *Magnis commotis tempestatibus;*] Est à Pal. sec. quemadmodum conjecerat Lambinus, retrò cusi *commotus*. *Gruter.* Immo jam Veneta anni 1545 *commotis* habet; & miror cur in postrema Leidensi fuerit receptum *commotus*, ut & modo sequuta est Basileensis. *Gronov.*

78. De-

est, supplicio dignus es. Judicatio est, Cùm in ea re redemtor
contra legem aliquid fecerit, qua in re studio ejus subita fluminis obstiterit magnitudo, supplicione dignus sit.

Necessitudo autem infertur, cùm vi quadam reus id, quod 32
fecerit, fecisse defenditur, hoc modo: Lex est apud Rho- 98
dios, ut, si qua rostrata in portu navis deprehensa sit, publicetur. Cùm magna in alto tempestas esset; vis ventorum, invitis nautis, Rhodiorum in portum navim coëgit. Quæstor navim populi vocat. Navis dominus negat publicari oportere. Intentio est, Rostrata navis in portu deprehensa est. Depulsio est, concessio. Ratio, Vi & necessariò sumus in portum coacti. Infirmatio est, Navim ex lege tamen populi esse oportet. Judicatio est, Cùm rostratam navim in portu [78] deprehensam lex publicarit, cumque hæc navis, invitis nautis, vi tempestatis in portum conjecta sit; oporteatne eam publicari.

Horum trium generum idcircò unum in locum contulimus 99
exempla, quòd similis in ea præceptio argumentorum traditur. Nam in his omnibus primùm, si quid res ipsa dabit facultatis, conjecturam induci ab accusatore oportebit, ut id, quod voluntate factum negabitur, consultò factum suspicione aliqua demonstretur: deinde inducere definitionem necessitudinis, aut casus, aut imprudentiæ, & exempla ad eam definitionem adjungere, in quibus imprudentia fuisse videatur, aut casus, aut necessitudo, & ab his id, quod reus inferat, separare, id est, ostendere dissimile, quòd levius, facilius, non ignorabile, non fortuitum, non necessarium fuerit: postea demonstrare, potuisse vitari, & hac ratione provideri potuisse, si hoc, aut illud fecisset, [79] aut nisi fecisset, præcaveri: & definitionibus ostendere, non hanc imprudentiam, aut casum, aut necessitudinem, sed inertiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere.

Ac si qua necessitudo turpitudinem videbitur habere, opor- 100
tebit per locorum communium implicationem redarguentem demonstrare, quidvis perpeti, mori denique satius fuisse, quàm ejusmodi necessitudini obtemperare. Atque tum ex his locis, de quibus in negotiali parte dictum est, juris & æquitatis naturam oportebit quærere, &, quasi in absoluta juridiciali, per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim considerare.

78. *Deprehensam lex publicarit.*] Lambini editio, *lex jubeat publicari*, sed præter editionem cascam & Pall. tres. *Grut.*

79. *Aut nisi fecisset, præcaveri.*] Editionum prima, *aut ne sic fecisset præc.* quomodo & Pal. sec. nam pr. tres priores voces non habet. offendi tamen vulgatum in Pal tertio. Lambinus finxit, *ac ne si faceret, præc.* Gulielmius scribebat è plerisque Suffridi libris, *aut nec fecisset præc.* quod non contempserim. *Idem.*

re. Atque hoc in loco, si facultas erit, exemplis uti oportebit, quibus in simili excusatione non sit ignotum: & contentione, magis illis ignoscendum fuisse: & ex deliberationis partibus, turpe aut inutile esse concedi eam rem, quæ ab adversario commissa sit; permagnum esse, & magno futurum detrimento, si ea res ab iis, qui [80] potestatem habent vindicandi, neglecta sit.

33 Defensor autem conversis omnibus his partibus poterit uti.
101 Maximè autem in voluntate defendenda commorabitur, & in ea re adaugenda, quæ voluntati fuerit impedimento: & se plus, quàm fecerit, facere non potuisse: & in omnibus rebus voluntatem spectari oportere: & se convinci non posse, quòd non absit à culpa: & ex suo nomine communem hominum infirmitatem posse damnari. Deinde nihil indignius esse, quàm eum, qui culpa careat, supplicio non carere. Loci autem communes accusatoris, [81] unus in confessione, & alter, quanta potestas peccandi relinquatur, si semel institutum sit, ut non de facto, sed de facti causa quæratur.

102 Defensoris conquestio calamitatis ejus, quæ non culpa, sed vi majore quadam acciderit, & de fortunæ potestate, & hominum infirmitate, & uti suum animum, non eventum considerent. In quibus omnibus conquestionem suarum ærumnarum, & crudelitatis adversariorum indignationem inesse oportebit. Ac neminem mirari conveniet, si aut in his, aut in aliis exemplis scripti quoque controversiam adjunctam videbit. Quo de genere pòst erit nobis separatim dicendum, propterea quòd quædam genera causarum, simpliciter, & ex sua vi considerantur: quædam autem sibi aliud quoque aliquod controversiæ genus assumunt.

103 Quare omnibus cognitis, non erit difficile in unamquamque causam transferre, quod ex eo quoque genere conveniet: ut in his exemplis concessionis inest omnibus scripti controversia ea, quæ ex scripto & sententia nominatur: sed quia de concessione loquebamur, in eam præcepta dedimus. Alio autem loco de scripto & sententia dicemus. Nunc in alteram concessionis partem considerationem intendemus.

34 Deprecatio est, in qua non defensio facti, sed ignoscendi
104 postulatio continetur. Hoc genus vix in judicio probari potest, ideò quòd concesso peccato, difficile est ab eo, qui peccatorum vindex esse debet, ut ignoscat, impetrare. Quare parte

80. *Potestatem habent vindicandi.*] Ita quoque Pall. pr. ac tert. item Grev. & Suffridæi. recepta lectio *judicandi*. Grut.

81. *Unus in confessione, & alter, quanta.*] In tribus scriptis memini & istud *unus* & istud *alter* mihi non fuisse observatum, nec exstitisse. Gronov.

82. *Tam*

parte ejus generis, cùm causam non in eo constitueris, uti licebit. Ut si pro aliquo claro, aut forti viro, cujus in rempublicam multa sint beneficia, dixeris; possis, cùm videaris non uti deprecatione, uti tamen, ad hunc modum: Quòd si, judices, hic pro suis beneficiis, pro suo studio, quod in vos habuit semper, tali suo tempore, multorum suorum rectè factorum causa, uni delicto ut ignosceretis postularet, [82] tam dignum vestra mansuetudine, quàm virtute hujus esset, judices, à vobis hanc rem, hoc postulante, impetrari. Deinde augere beneficia licebit, & judices per locum communem [83] ad ignoscendi voluntatem ducere.

Quare hoc genus, quamquam in judiciis non versatur, nisi quadam ex parte: tamen quia & pars ipsa inducenda nonnumquam est, & in senatu, aut consilio sæpe omni in genere tractanda, in id quoque præcepta ponemus. Nam in senatu, & in consilio de Syphace diu deliberatum est; & de Q. Numitorio Pullo apud L. Opimium, & ejus consilium diu dictum est. Et magis in hoc quidem ignoscendi, quàm cognoscendi postulatio valuit. nam semper animo bono se in populum Romanum fuisse non tam facilè probabat, cùm conjecturali constitutione uteretur, quàm ut, propter posterius beneficium, sibi ignosceretur, cùm deprecationis partes adjungeret. 105

Oportebit igitur eum, qui sibi ut ignoscatur, postulabit, commemorare, si qua sua poterit beneficia, & si poterit, ostendere, ea majora esse, quàm hæc, quæ deliquerit, ut plus ab eo boni quàm mali profectum esse videatur: deinde majorum suorum beneficia, si qua exstabunt, proferre. Deinde ostendere, non odio, neque crudelitate fecisse quod fecerit, sed aut stultitia, aut impulsu alicujus, aut aliqua honesta, aut probabili causa: postea polliceri, & confirmare, se & hoc peccato doctum, & beneficio eorum, qui sibi ignoverint, confirmatum, omni tempore à tali ratione abfuturum: deinde spem ostendere, aliquo se in loco, magno iis, qui sibi concesserint, usui futurum. 35 106.

Po-

82. *Tam dignum vestra mansuetudine, quam virtute hujus.*] Secutus sum Victorianam, cui favet etiam editio princeps, item Pal. tert. nam pr. *tunc dign. &c.* at sec. *tamen dignum v. mans. dignum virtute &c.* quod quidem restat in vulgata, sed rejicit etiam codex Grev. item liber Augustanus, in quò nihilominus remanet *tamen* pro *tam*. *Gruter*.

83. *Ad ignoscendi voluntatem ducere.*] Pal. pr. *inducere.* sec *deducere*, quod & in ed. prima. *Idem*. Nostri duo *deducere*, & id verius videtur. 1 Orat. *ut is qui audit, ad fletum misericordiamque deducatur.* 9 ad Attic. 11 ipse scribit ad Cæsarem, *spe tamen deducebar ad eam cogitationem*. Gronov.

 84. *Aut*

107 Postea, si facultas erit, se aut consanguineum, [84] aut iam à majoribus inprimis amicum esse demonstrabit; & amplitudinem suæ voluntatis, & nobilitatem generis eorum, qui se salvum velint, & dignitatem ostendere, & cetera ea, quæ personis ad honestatem, & amplitudinem sunt attributa, cum conquestione, sine arrogantia in se esse demonstrabit, ut honore potius aliquo, quàm ullo supplicio dignus esse videatur: deinde ceteros proferre, quibus majora delicta concessa sint. Ac multum proficiet, si se misericordem in potestate, & propensum ad ignoscendum fuisse ostendet. Atque ipsum illud peccatum erit extenuandum, ut quàm minimùm obfuisse videatur; & aut turpe, aut inutile demonstrandum, tali de homine supplicium sumere.

108 Deinde locis communibus misericordiam captare oporte-
36 bit ex iis præceptis, quæ in primo libro sunt exposita. Adversarius autem malefacta augebit: nihil imprudenter, sed omnia ex crudelitate & malitiâ facta dicet. Ipsum [85] immisericordem, superbum fuisse, &, si poterit, ostendet semper inimicum fuisse, & amicum fieri nullo modo posse. *Si beneficia* proferet: aut aliqua de causa facta, non propter benivolentiam demonstrabit; [86] aut postea odium esse acre susceptum, aut illa omnia maleficiis esse deleta: aut leviora beneficia, quàm maleficia: aut, cum beneficiis honos habitus sit, pro maleficio pœnam sumi oportere. Deinde turpe esse, aut inutile, ignosci.

109 Deinde, de quo ut potestas esset, sæpe optarint, in eum potestate non uti, summam esse stultitiam: & cogitare oportere, quem animum in eum, vel quale odium habuerint. Locus autem communis erit, indignatio maleficii, & alter, eorum misereri oportere, qui propter fortunam, non propter malitiam in miseriis sint. Quoniam igitur in generali constitutione tamdiu propter ejus partium multitudinem commoramur, ne fortè varietate & dissimilitudine rerum diductus alicujus animus in quendam errorem deferatur: quid etiam no-

84. *Aut jam à majoribus in primis &c.*] Pall. repetita vocula; *aut in primis*. Grev. *majoribus aut primis*; quomodo emendatum in Pal. tert. videturque probasse Gulielmius. maluissem ego cum libro Augustano, *à majoribus primis*. Lambinus heic regnum suum exercuit, transponendis vocibus, præter omnes mss. *Gruter*.

85. *Immisericordem, superbum.*] Sic edidi ejecta copulativa, quam & pristinæ editiones ignorant, & in nullo fuit mihi conspecta MSto. Immo & ipse Victorinus sic indigetat. Sæpe idem contigit in Livio. *Gronov*.

86. *Aut postea odium esse acre susceptum &c.*] Pal. pr. *abre susceptum*. sec. tert. *hac re susc.* utrumque habet quo se tueatur; præsertim ultimum, quod & comparet in amplissimi Caroli Rechlingeri membranis Ulricianis. *Gruter*.

87. *Cum*

nobis ex eo genere restet, & quare restet, admonendum videtur. Juridicialem causam esse dicebamus, in qua æqui & iniqui natura, præmii aut pœnæ ratio quæreretur. Eas causas, in quibus de æquo & iniquo quæritur, exposuimus.

Restat nunc, ut de præmio, & de pœna explicemus. Sunt 37
enim multæ causæ, quæ ex præmii alicujus petitione constant. 110
nam & apud judices de præmio sæpe accusatorum quæritur, & à senatu, aut consilio aliquod præmium sæpe petitur. Ac neminem conveniet arbitrari, nos, cùm aliquod exemplum ponamus, quod in senatu agatur, ab judiciali genere exemplorum recedere. Quicquid enim de homine probando, aut improbando dicitur, cùm ad eam dictionem, sententiarum quoque ratio accommodetur, id non, si per sententiæ dictionem agitur, deliberativum est: sed quia de homine statuitur, judiciale est habendum. Omnino autem qui diligenter omnium causarum vim, & naturam cognoverit, [87] cùm genere primò, tum etiam forma eas intelliget dissidere. Ceteris autem partibus aptas inter se omnes, & aliam in aliam implicatam videbit.

Nunc de præmiis consideremus. L. Licinius Crassus consul 111
quosdam in citeriore Gallia, nullo illustri, neque certo duce, neque eo nomine, neque numero præditos, ut digni essent, qui hostes populi Romani esse dicerentur; quòd tamen excursionibus, & latrociniis infestam provinciam redderent, consectatus est, & confecit: Romam rediit: triumphum ab senatu postulat. Hîc, ut & in deprecatione, nihil ad nos attinet, rationibus & infirmationibus rationum supponendis, ad judicationem pervenire: propterea quòd, nisi alia quoque incidet constitutio, aut pars constitutionis, simplex erit judicatio, & in quæstione ipsa continebitur. In deprecatione, hujusmodi, Oporteatne pœna affici; in hac, hujusmodi, Oporteatne præmium dari.

Nunc ad præmii quæstionem appositos locos exponemus. 112
Ratio igitur præmii quattuor est in partes distributa; in be- 38
neficia, in hominem, in præmii genus, in facultates. Beneficia ex sua vi, ex tempore, ex animo ejus, qui fecit, [88] ex casu considerantur. Ex sua vi quærentur, hoc modo: Magna,

87. *Cum genere primò.*] Vox *primò* non exstat in ullo Pall. habet tamen editio princeps. Grevenb. præfert, *genere primò & forma*, sine illo *cum*, aut *tum etiam*. Grut.

88. *Ex casu considerantur.*] Sic non cunctatus fui in hac editione corrigere; quum videns fluctuantes editiones animadverterem & in utroque MS. meo sic exhiberi, & ipsum Ciceronem ordine procedentem explicare de ipsorum beneficiorum vi, tum tempore, tum animo auctoris, tandem quoque addere de casu, (ubi consentiant jam in id editiones omnes) atque adeo ipsum sic confirmare quid

gna, an parva; facilia, an difficilia; ſingularia ſint, an vulgaria; vera, an falſa [89] quadam ex oratione honeſtentur. Ex tempore autem, Si tum, cùm indigeremus; cùm ceteri non poſſent, aut nollent opitulari; ſi tum, [90] cùm ſpes deſeruiſſet. Ex animo, Si non ſui commodi cauſa, ſed eo conſilio fecit omnia, ut hoc conficere poſſet. Ex caſu, Si non fortuna, ſed induſtria factum videbitur, aut ſi induſtriæ fortuna obſtitiſſe.

113 In hominem autem, Quibus rationibus vixerit, quid ſumtus in eam rem, aut laboris inſumſerit; ecquid aliquando tale fecerit, num alieni laboris, aut deorum bonitatis præmium ſibi poſtulet; num aliquando ipſe talem ob cauſam præmio aliquem affici negarit oportere; aut [91] num jam ſatis pro eo, quod fecerit, honos habitus ſit; aut num neceſſe fuerit ei facere id, quod fecerit; aut num hujuſmodi ſit factum, ut, niſi feciſſet, ſupplicio dignus eſſet, non, quia fecerit, præmio; aut num ante tempus præmium petat, & ſpem incertam certo venditet pretio; aut num, quò ſupplicium aliquod vitet, eò præmium poſtulet, uti de ſe præjudi-
39 cium factum eſſe videatur. In præmii autem genere, quid, & quantum, & quamobrem poſtuletur, [92] & quo, & quanto quæque res præmio digna ſit, conſiderabitur. Deinde, apud majores quibus hominibus, & quibus de cauſis talis honos ſit habitus, quæretur. Deinde ne is honos [93] nimiùm pervagetur.

114 Atque hic ejus, qui contra aliquem præmium poſtulantem di-

---

quid ſcripſerit, non modo quod ibi dicat *ex caſu*, ſed etiam quod vere interpretetur fortuita & ex caſu frequenter intervenientia. Equidem plane non intelligo, quem locum hic obtinere queat τὸ *ex cauſa*, quum cauſa tantum non ſedeat in eo ipſo, quod *ex animo* dicit Cicero. *Gronov.*

89. *Quadam ex oratione honeſt.*] Hæc ſcriptura plane mihi non ſatisfacit, quum & nihili ſit (cur enim *quadam oratio* potius, quam plures, quam omnes omnium, qui conſuli favent?) & facinus aliquod honeſtari poſſit non tantum ex oratione, ſed diverſimoda ratione, ut ex opibus & factione & cognatione ejus qui fecit, immo etiam connivendo & adulando. Tum ſcias licet in utraque membrana noſtra exſtare illud ipſum *ratione*, quod eſt pulcherrimum & veriſſimum. *Gron.*

90. *Cum ſpes deſeruiſſet.*] Adtextum hactenus, *opitulatus ſit*, cujus nullum indicium in Pal. ſec. aut Grev. ideoque abjeci. *Gruterus.*

91. *Num jam ſatis &c. honos habitus ſit.*] Editio Lambini habet appoſitum oræ, fortè *honoris*, non alterum æquè Latinè dicitur; ut pluribus oſtendi in libellis Suſpicionum. *Idem.*

92. *Et quo & quanto.*] Caveant hic, oro, Baſileenſes, nec vitium ab ſola nupera Leidenſi importatum propagare velint omiſſa ſecunda copulativa, quam & ſcripti & editi agnoſcunt omnes. *Gronovius.*

93. *Nimium pervagetur.*] Lambinus ait eſſe, qui autument ſubſti-

dicet, locus erit communis, Præmia virtutis & officii, ſancta & caſta eſſe oportere; neque eá aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus pervulgari. Et alter, minus homines virtutis cupidos fore, virtutis præmio pervulgato. quæ enim rara, & ardua ſint, 94 ea ex præmio pulcra, & jucunda hominibus videri. Et tertius, ſi exſiſtant, qui apud majores noſtros ob egregiam virtutem tali honore dignati ſunt, nonne de ſua gloria, cùm pari præmio tales homines affici videant, 95 deliberari putent? & eorum enumeratio, & cum eis, quos contra dicat, comparatio. Ejus autem, qui præmium petet, facti ſui amplificatio, & eorum, qui præmio affecti ſunt, cum ſuis factis contentio.

Deinde ceteros à virtutis ſtudio repulſum iri, ſi ipſe præmio non ſit affectus. 115 Facultates autem conſiderantur, cum aliquod pecuniarium præmium poſtulatur: in quo utrum copiane ſit agri, vectigalium, pecuniæ, an penuria, conſideratur. Loci communes, Facultates augere, non minuere, oportere, & Impudentem eſſe, qui pro beneficio non gratiam, verùm mercedem poſtulet: contrà autem de pecunia ratiocinari, ſordidum eſſe, cùm de gratia referenda deliberetur: & ſe non pretium pro facto, ſed honorem, ita ut factitatum ſit, pro beneficio poſtulare. Ac de conſtitutionibus quidem ſatis dictum eſt: nunc de iis controverſiis, quæ in ſcripto verſantur, dicendum videtur.

In ſcripto verſatur controverſia, cùm ex ſcriptionis ratione 40
aliquid dubii naſcitur. Id fit ex ambiguo, ex ſcripto & ſen- 116
tentia, ex contrariis legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex ambiguo autem naſcitur controverſia, cùm quid ſenſerit ſcriptor, obſcurum eſt, quod ſcriptum duas pluresve res ſignificat, ad hunc modum: Paterfamilias, cùm filium he-

---

ſtituendum, *pervulgetur*, quod ea voce mox utatur. at ideo mihi minimè quid mutandum videtur. *Gruter.*

94. *Ea experiundo pulcra &c.*] Revocavi quod erat in Pall. tribus & Grevenb. neque recedebat editio antiqua; niſi quod *ea expediendo*, deinceps publicata, *ea ex præmio pulcra &c.* quam lectionem non ſollicitaſſem, niſi à noſtra ſtetiſſent etiam mſſ. Lambiniani. item Rechlingeranus. *Idem.* Ergo doctum virum fefellit memoria. Certe etiam in duobus noſtris eſt *experiendo*. Et tamen ſequor exemplum Gruteri, quum non impetrem a me, ut mutem, quod ſententiæ neceſſitas flagitat. *Gronov.*

95. *Deliberari putent?*] Lambinus emendat *delibrari*. mihi videbatur ferri poſſe vulgata. Si vellemus in dubium vocari an operæ pretium fecerint, alioquin veniebat ſub ſtylum, *delibari*. videatur & hujus libri cap. penultimum. *Gruter.* Par hæſitatio jam apud atavos; quum in MS. uno legatur *deliberari*, ſupernotatum video *derogari*: & in margine *deliberari* 1. *delibrari* 1. *ſubtrahi de ſua gloria*. Sed in altero liquide *delibari*. Idem.

heredem faceret, vasorum argenteorum centum pondo uxori suæ sic legavit: HERES MEVS VXORI MEAE VASORVM ARGENTEORVM PONDO CENTVM, QVAE VOLET, DATO. Post mortem ejus vasa magnifica, & pretiosè cælata petit à filio mater. ille se, quæ ipse vellet, debere dicit. Primùm, si fieri poterit, demonstrandum est, non esse ambiguè scriptum, propterea quòd omnes in consuetudine sermonis sic uti solent eo verbo uno, pluribusve in ea sententia, in qua is, qui dicet, accipiendum esse demonstrabit.

117 Deinde ex superiore, & ex inferiore scriptura docendum, id, quod quæratur, fieri perspicuum. Quare si ipsa separatim ex se verba considerentur, omnia, aut pleraque, ambigua visum iri. Quæ autem ex omni considerata scriptura perspicua fiant, hæc ambigua non oportere existimari. Deinde qua in sententia scriptor fuerit, ex ceteris ejus scriptis, factis, dictis, animo, atque vita ejus sumi oportebit, & eam ipsam scripturam, in qua inerit illud ambiguum, de quo quæritur, totam omnibus ex partibus pertentare, si quid, aut ad id appositum sit, quod nos interpretemur, aut ei, quod adversarius intelligat, adversetur. Nam facilè, quid verisimile sit eum voluisse, qui scripsit, ex omni scriptura, & ex persona scriptoris, atque iis rebus, quæ personis attributæ sunt, considerabitur.

118 Deinde erit demonstrandum, si quid ex ipsa re dabitur facultatis, id, quod adversarius intelligat, multo minus commodè fieri posse, quàm id, quod nos accipimus, quòd illius rei neque administratio, neque exitus ullus exstet: nos quod dicamus, facilè & commodè transigi posse. ut in hac lege (nihil enim prohibet fictam exempli loco ponere, quo faciliùs res intelligatur) MERETRIX CORONAM AVREAM NE HABETO. SI HABVERIT, PVBLICA ESTO, contra eum, qui meretricem publicari dicat ex lege oportere, posset dici, neque administrationem esse ullam publicæ meretricis, neque exitum legis in meretrice publicanda. at in auro publicando & administrationem & exitum facilem esse, & incommodi nihil inesse.

41 Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num, il-
119 lo probato, quod adversarius intelligat, utilior res, aut honestior, aut magis necessaria, à scriptore neglecta videatur. Id fiet, si id, quod nos demonstrabimus, honestum, aut utile, aut necessarium demonstrabimus: &, si id, quod ab adversariis dicetur, minimè ejusmodi dicemus esse. Deinde si in lege erit ex ambiguo controversia, dare operam oportebit, ut de eo, quod adversarius intelligat, alia in lege cautum esse doceatur.

120 Permultum autem proficiet illud demonstrare, quemadmo-

modum scripsisset, si id, quod adversarius accipiat, fieri, aut
intelligi voluisset: ut in hac causa, in qua de vasis argenteis
quæritur, possit mulier dicere, nihil attinuisse adscribi, quæ
volet, si heredis voluntati permitteret. eo enim non adscripto
nihil inesse dubitationis, quin heres, quæ ipse vellet, daret.
Amentiæ igitur fuisse, cùm heredi vellet cavere, id adscribere,
quo non adscripto, nihilominus heredi caveretur.

Quare hoc genere magnopere talibus in causis uti oporte- 121
bit: si hoc modo scripsisset, isto verbo usus non esset, non
isto loco verbum istud collocasset. Nam ex his sententia
scriptoris maximè perspicitur. Deinde quo tempore scriptum
sit, quærendum est, ut, quid eum voluisse in ejusmodi tempore
verisimile sit, intelligatur. Pòst ex deliberationis partibus,
quid utilius, & quid honestius, & illi ad scribendum, &
his ad comprobandum sit, demonstrandum: & ex his, si quid
amplificationis dabitur, communibus utrumque locis uti
oportebit. Ex scripto & sententia controversia consistit, cùm 42
alter verbis ipsis, quæ scripta sunt, utitur: alter ad id, quod
scriptorem sensisse dicet, omnem adjungit dictionem.

Scriptoris autem sententia ab eo, qui sententia se defen- 122
det, tum semper ad idem spectare, & idem velle demonstrabitur:
tum aut ex facto, aut ex eventu aliquo ad tempus id,
quod instituit, accommodabitur. Semper ad idem spectare,
hoc modo: Paterfamilias cùm liberorum nihil haberet, uxorem
autem haberet, in testamento ita scripsit: 96 SI MIHI
FILIVS GENITVS VNVS, PLVRESVE, IS MIHI HERES ESTO.
Deinde quæ assolent. Postea, SI FILIVS ANTE MORITVR,
QVAM IN TVTELAM SVAM VENERIT, TV MIHI, dicebat,
SECVNDVS HERES ESTO. Filius non est natus. ambigunt
agnati cum eo, qui est heres, si filius antè, quàm in suam
tutelam veniat, mortuus sit.

In hoc genere non potest hoc dici, ad tempus, aut ad even- 123
tum aliquem sententiam scriptoris oportere accommodari.
propterea quòd ea sola demonstratur, qua fretus ille, qui
contra scriptum dicit, suam esse hereditatem defendit. Alterum
autem genus est eorum, qui sententiam inducunt. in
quo non simplex voluntas scriptoris ostenditur, quæ in omne
tempus, & in omne factum idem valeat: sed ex quodam facto,
aut eventu ad tempus interpretanda dicitur. Ea partibus
juridicialis assumtivæ maximè sustinetur. Nam tum indu-

96. *Si mihi filius genitus unus, &c.*] Ita Pall. & Lambiniani. nam editio prima, *Si mihi genitus sit filius unus.* sequentes, *Si mihi fil. genitus fuerit unus.* Lambinus finxit, *filius genitur unus*; non necessariò. *Gruter.*

ducitur comparatio, ut in eum, qui, cùm lex aperiri portas noctu vetaret, aperuit quodam in bello, & auxilia quædam in oppidum recepit, ne ab hostibus opprimerentur, si foris essent, quòd prope muros hostes castra haberent.

124 Tum relatio criminis, 97 ut in eo, qui, cùm communis lex omnium hominem occidere vetaret, tribunum militum suum, qui vim sibi inferre conaretur, occidit. Tum remotio criminis, ut in eo, qui, cùm lex, quibus diebus in legationem proficisceretur, præstituerat, quia sumtum quæstor non dedit, profectus non est. Tum concessio per purgationem, & per imprudentiam, ut in vituli immolatione: & per vim, ut in navi rostrata: & per casum, ut in Eurotæ fluminis magnitudine. Quare aut ita sententia inducetur, ut unum quiddam voluisse scriptor demonstretur: aut sic, ut in ejusmodi re, & tempore hoc voluisse doceatur.

43 Ergo is, qui scriptum defendit, his locis plerumque omni-
125 bus, majore autem parte semper poterit uti: Primùm scriptoris collaudatione, & loco communi, nihil eos, qui judicent, nisi id, quod scriptum sit, spectare oportere: & hoc eo magis, si legitimum scriptum proferetur, id est, aut lex ipsa, aut ex lege aliquid. Postea quod vehementissimum est, facti, aut intentionis adversariorum cum ipso scripto contentione, quid scriptum sit, quid factum, quid juratus judex: quem locum multis modis variare oportebit. Tum ipsum secum admirantem, quidnam contrà dici possit: tum ad judicis officium revertentem, & ab eo quærentem, quid præterea audire, aut exspectare debeat: tum ipsum adversarium, quasi intentantis loco, producendo, hoc est, interrogando, utrùm scriptum neget esse eo modo, an ab se contrà factum esse, aut contrà contendi neget: utrùm negare ausus sit, se dicere desiturum.

126 Si neutrum neget, & contrà tamen dicat: nihil esse, quò hominem impudentiorem quisquam se visurum arbitretur. In hoc ita commorari conveniet, quasi nihil præterea dicendum sit, & quasi contrà dici nihil possit, sæpe id, quod scriptum est, recitando; sæpe cum scripto factum adversarii confligendo; atque interdum acriter ad judicem ipsum revertendo. Quo in loco judici demonstrandum est, quid juratus sit, quid sequi debeat: duabus de causis judicem dubitare oportere, si aut scriptum sit obscurè, aut neget aliquid adversarius.

44 Cùm & scriptum apertè sit, & adversarius omnia confi-
127 tea

97. *Ut in eo qui &c. tribunum militum suum &c.*] MSS. & olim vulgati, *eo milite qui;* ut putem rescribendum, *ut in eo milite qui &c. tribunum suum &c.* Grut.

98. Ju-

teatur, tum judicem legi parêre, non interpretari legem oportere. Hoc loco confirmato, tum diluere ea, quæ contrà dici poterant, oportebit. Contrà autem dicetur, si aut prorsus aliud sensisse scriptor, & scripsisse aliud demonstrabitur: ut in illa de testamento, quam posuimus, controversia, aut causa assumtiva inferetur, quamobrem scripto non potuerit, aut non oportuerit obtemperari.

Si aliud sensisse scriptor, aliud scripsisse dicetur, is, qui 128
scripto utetur, hoc dicet, non oportere de ejus voluntate nos argumentari, qui, ne id facere possemus, [98] judicium nobis reliquerit suæ voluntatis: multa incommoda consequi, si instituatur, ut à scripto recedatur. nam & eos, qui aliquid scribant, non existimaturos, id, quod scripserint, ratum futurum: & eos, qui judicent, certum, quod sequantur, nihil habituros, si semel à scripto recedere consueverint. Quòd si voluntas scriptoris conservanda sit, se, non adversarios, à voluntate ejus stare. nam multo propius accedere ad scriptoris voluntatem, eum, qui ex ipsius eam litteris interpretetur, quàm illum, qui sententiam scriptoris non ex ipsius scripto spectet, quod ille suæ voluntatis quasi imaginem reliquerit, sed domesticis suspicionibus perscrutetur.

Sin causam afferet is, qui à sententia stabit, primùm erit 129
contrà dicendum: quàm absurdum, non negare contra legem fecisse, sed quare fecerit, causam aliquam invenire. Deinde conversa omnia esse: antè solitos esse accusatores judicibus persuadere, affinem esse alicujus culpæ eum, qui accusaretur: causam proferre, quæ eum ad peccandum impulisset: nunc ipsum reum causam afferre, quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionem, cujus in singulas partes multæ convenient argumentationes.

Primùm nulla in lege ullam causam contra scriptum accipi 130
convenire: Deinde si in ceteris legibus conveniat, hanc esse hujusmodi legem, ut in ea non oporteat. Postremò si in hac quoque lege oporteat, hanc quidem causam accipi minimè oportere. Prima pars his ferè locis confirmabitur, scriptori 45
neque ingenium, neque operam, neque ullam facultatem defuisse, quo minus posset apertè perscribere id, quod cogitaret: non fuisse ei grave, nec difficile, eam causam excipere, quam adversarii proferant, si quicquam excipiendum putasset: consuesse eos, qui leges scribant, exceptionibus uti.

Dein-

98. *Judicium nobis reliquerit suæ voluntatis.*] Pal. sec. tert. Grevenb. *indicium.* hæreo in eligendo. *Gruter.*

131 Deinde oportet recitare leges cum exceptionibus scriptas, & maximè videre, si qua in ea ipsa lege, qua de agitur, sit exceptio aliquo in capite, aut apud eundem legis scriptorem, quo magis eum probetur fuisse excepturum, si quid excipiendum putaret: & ostendere, causam accipere, nihil aliud esse, nisi legem tollere: ideò quòd, cùm semel causa consideretur, nihil attineat eam ex lege considerare, quippe quæ in lege scripta non sit. Quod si sit institutum; omnibus causam dari, & potestatem peccandi, cùm intellexerint, vos ex ingenio ejus, qui contra legem fecerit, non ex lege, in quam jurati sitis, rem judicare. Deinde & ipsis judicibus judicandi, & ceteris civibus vivendi rationes perturbatum iri, si semel à legibus recessum sit.

132 Nam & judices neque quid sequantur, habituros, si ab eo, quod scriptum sit, recedant: neque, [99] quo pacto aliis improbare possint, quod contra legem judicarint: & ceteros cives, quid agant, ignoraturos, si ex suo quisque consilio, & ex ea ratione, quæ in mentem, aut in libidinem venerit, non ex communi præscripto civitatis unamquamque rem administrabit. Postea quærere à judicibus ipsis, quare in alienis detineantur negotiis: cur reipublicæ munere impediantur, [100] cùm sæpius feriis suis rebus & commodis servire possint: cur in certa verba jurent: cur certo tempore conveniant, certo discedant: nihil quisquam afferat causæ, quo minus frequenter operam reipublicæ det, nisi quæ causa ex lege excepta sit: an se legibus obstrictos in tantis molestiis esse æquum censeant, adversarios nostros leges negligere concedant.

133 Deinde item quærere ab judicibus, si [1] ejus rei causam, propter quam se reus contra legem fecisse dicat, exceptionem ipse in lege adscribat, passurine sint. Postea hoc, quod faciat, indignius & impudentius esse, quam si adscribat. Age porrò, quid si ipsi velint judices adscribere? passurusne sit populus? atque hoc esse indignius, quam rem verbo & litteris mutare non possint, eam re ipsa, & judicio maximè commutare.

134 Deinde indignum esse de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari, cùm populo cognoscendi, & probandi, aut improbandi potestas nulla fiat: hoc

99. *Quo pacto aliis improbare possit.*] Victoriana *alios*. Lambin. *in aliis impr.* membranæ Suffridi nostri *probarem*. an fuit? *improperare* aut *exprobrare*? Grut.

100. *Cum sæpius feriis suis rebus.*] Adjeci vocem *feriis*, fide Pall. sec. tert. ac Grevenb. ejus loco erat in pr. *necessariis*, interpretamentum scilicet alterius. *Idem*.

1. *Ejus rei causam &c.*] Primitus cusi *causa*, quod & in Grevenb. at enim Pall. *causa*. quod ferè malim. Lambinus *causam* abjecit. *Idem*.

2. Et

hoc ipsis judicibus invidiosissimum futurum. non hunc locum esse, neque hoc tempus legum corrigendarum: apud populum hoc, & per populum agi convenire. quòd si nunc id agant, velle se scire, qui lator sit, qui sint accepturi: [2] se actiones videre, & dissuadere velle. Quòd si hæc cùm summè inutilia, tum multo turpissima sint; legem cujuscemodi sit, in præsentia conservari à judicibus; pòst, si displiceat, à populo corrigi convenire. Deinde, si scriptum non exstaret, magnopere quæreremus: neque isti, ne si extra periculum quidem esset, crederemus. nunc cùm scriptum sit, amentiam esse, ejus, qui peccarit potiùs, quàm legis ipsius verba cognoscere. His, & hujusmodi rationibus ostenditur, causam extra scriptum accipi non oportere.

Secunda pars est, in qua est ostendendum, si in ceteris 46
legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demonstrabitur, 135
si lex aut ad res maximas, utilissimas, honestissimas, religiosissimas videbitur pertinere: aut inutile, aut turpe, aut nefas esse tali in re non diligentissimè legi obtemperare: aut ita lex diligenter perscripta demonstrabitur, ita cautum unaquaque de re, ita quod oportuerit, exceptum, ut minimè conveniat quidquam in tam diligenti scriptura prætermissum arbitrari. Tertius locus est ei, qui pro scripto dicet, maximè necessarius, per quem ostendat oportet, si conveniat causam contra scriptum accipi, eam tamen minimè oportere, quæ ab adversariis afferatur.

Qui locus idcirco est huic necessarius, quòd semper is, qui 136
contra scriptum dicit, æquitatis aliquid afferat oportet. nam summa impudentia est, eum, qui [3] contra quod scriptum sit, aliquid probare velit, non æquitatis præsidio id facere conari. [4] Siquid igitur ex hac ipsa quippiam accusator deroget, omnibus partibus justiùs, & probabiliùs accusare videatur. [5] Nam

2. *Se actiones videre.*] Pal. pr. *accessiones videre.* & blanditur auribus. *Grut.*

3. *Contra quod scriptum sit.*] Significat Gothofredus in libro v. esse *contra quam script. sit.* Ego vero testor in gemino nostro legi *contra quam quod scriptum sit.* Gronov.

4. *Siquid igitur ex hac ipsa quippiam acc. deroget.*] Locus negligenter admodum habitus, ut patet ex silentio omnium & tamen conspirantium in hanc lectionem. At, o boni, ubi Cicero scripsit, *siquid quippiam?* Id quod vitiose se habere non fugit vetustiores, unde in uno codice penitus omitti video τὸ *quippiam.* Marius Victorinus citavit *siquidem igitur ex hac ipsa quippiam*, sane multo melius, quam omnes hodie per typos editæ. Immo & alter MStus *Set quid igitur ex hac ipsa quipiam*, vitiata scil. prima vocula ex nota *ſ;*, quæ fere est ipsum *si*, & tamen solet exprimere *sed.* Itaque alterutrum quisque eligat. *Idem.*

[5] Nam superior oratio hoc omnis faciebat, uti judices, etiamsi nollent, necesse esset; hæc autem, etiamsi necesse non esset, ut vellent contrà judicare.

137 Id autem fiet, si, quibus ex locis culpa demonstrabitur non esse in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut concessionis partibus se defendit, (de quibus antè, ut potuimus, diligenter perscripsimus) de his locis quæ res postulabit, ad causam adversariorum improbandam transferemus: aut causæ & rationes afferentur, quare, & quo consilio ita sit in lege, aut in testamento scriptum: ut sententia quoque, & voluntate scriptoris, non ipsa solùm scripturæ causa confirmatum esse videatur. aut aliis quoque constitutionibus factum coarguetur.

47 Contra scriptum autem qui dicet, primùm eum inducet
138 locum, per quem æquitas causæ demonstretur: aut ostendet, quo animo, quo consilio, qua de causa fecerit: &, quamcunque causam assumet, assumtionis partibus se defendet, de quibus antè dictum est. Atque hoc in loco cùm diutiùs commoratus, sui facti rationem, & æquitatem causæ exornaverit, tum ex his locis ferè contra adversarios dicet oportere causas accipi. demonstrabit, nullam esse legem, quæ aliquam rem inutilem, aut iniquam fieri velit: omnia supplicia, quæ à legibus proficiscantur, culpæ ac malitiæ vindicandæ causa constituta esse:

139 Scriptorem ipsum, si existat, factum hoc probaturum: & idem ipsum, si ei talis res accidisset, facturum fuisse: & ea re legis scriptorem certo ex ordine judices, certa ætate præditos constituisse, ut essent, non qui scriptum suum recitarent, quod quivis puer facere posset, sed qui cogitationem assequi possent, & voluntatem interpretari. Deinde illum scriptorem, si scripta sua stultis hominibus, & barbaris judicibus committeret, omnia summa diligentia perscripturum fuisse: nunc verò, quòd intelligeret, [6] quales viri judicaturi essent, idcirco eum, quæ perspicua videret esse, non adscripsisse: neque enim vos scripti sui recitatores, sed voluntatis interpretes fore putavit.

140 Postea quærere ab adversariis, quid si hoc fecissem? quid si hoc accidisset à eorum aliquid, in quibus, aut causa sit ho-

ne-

5. *Nam superior oratio hoc omnis faciebat.*] Lambinus transponit, *Nam superior omnis oratio hoc faciebat*, non volentibus mss. nimirum ignorabat *hoc* positum heic ἀντὶ τοῦ *huc* antiquè. *Gruter.*

6. *Quales v. judicaturi essent.*] Ex duobus codicibus antiquis observavi *qu. v. res judicaturi essent*, quod forsan non alienum ab Ciceronis manu, ut cap. 45. *Cum intellexerint vos ex ingenio ejus .. rem judicare.* 8 fam. L. ep. 14. Vide ad Livium III, 44. *Gronov.*

7. Scri-

nestissima, aut necessitudo certissima; tumne accusaretis? Atqui hoc lex nusquam excepit. Non ergo omnia scriptis, sed quædam, quæ perspicua sunt, tacitis exceptionibus caveri. Deinde nullam rem neque legibus, neque scriptura ulla, denique ne in sermone quidem quotidiano, atque imperiis domesticis rectè posse administrari, si unusquisque velit verba spectare, & non ad voluntatem ejus, qui verba habuerit, accedere.

Deinde ex utilitatis & honestatis partibus ostendere, quàm 48
inutile, aut quàm turpe sit id, quod adversarii dicant fieri 141
oportuisse, aut oportere: & id, quod nos fecerimus, aut postulemus, quàm utile, aut quàm honestum sit. Deinde leges nobis caras esse non propter litteras, quæ tenues & obscuræ notæ sint voluntatis, sed propter earum rerum, quibus de scriptum est, utilitatem, & eorum, qui scripserint, sapientiam & diligentiam. Posteà, quid sit lex, describere, ut ea videatur in sententiis, non in verbis consistere: & judex is videatur legi obtemperare, qui sententiam ejus, non qui scripturam sequatur. Deinde, quàm indignum sit, eodem affici supplicio eum, qui propter aliquod scelus & audaciam contra legem fecerit, & eum, qui honesta, aut necessaria de causa, non ab sententia, sed ab litteris legis recesserit: atque his, & hujusmodi rationibus, & accipi causam, & in hac lege accipi, & eam causam, quam ipse afferat, oportere accipi demonstrabit.

Et quemadmodum ei dicebamus, qui à scripto diceret, hoc 142
fore utilissimum, si quid de æquitate ea, quæ cum adversario staret, derogasset: sic huic, qui contra scriptum dicet, plurimum proderit, ex ipsa scriptura, aliquid ad suam causam convertere, aut ambiguè aliquid scriptum ostendere: deinde ex illo ambiguo eam partem, quæ sibi prosit, defendere, aut verbi definitionem inducere, & illius verbi vim, quo urgeri videatur, ad suæ causæ commodum traducere, aut ex scripto non scriptum aliquod inducere per ratiocinationem, de qua pòst dicemus.

Quacumque autem in re, quamvis leviter probabili, 143
7 scripto ipso se defenderit, etiam cùm æquitate causa abundabit, necessariò multum proficiet, ideò quòd, si id, quo nititur

7. *Scripto ipso defenderit.*] Uterque MSS. *Scripto ipso se defenderit.* Ita quoque habent editi priores. In Lambini quibusdam editionibus video primum omissum esse nulla facti causa addita, quod parum sane probari potest. Exstitisse enim & in MSStis, quos vir ille doctus vidit, vel hinc suspicor, quod in margine etiam notavit *quacumque autem in re scripto ipso quamvis leviter probabili se d.* Itaque Ciceroni vocem necessariam restitui. *Gron.*

titur adversariorum causa, subduxerit, omnem illam ejus vim, & acrimoniam lenierit, ac diluerit. [8] Loci autem communes certis ex assumtionis partibus in utramque partem convenient. Praeterea ejus, qui à scripto dicet, leges ex se, non ex ejus, qui contrà commiserit, utilitate spectari oportere, & legibus antiquius haberi nihil oportere. Contra scriptum, leges in consilio scriptoris, & utilitate communi, non in verbis consistere. Quàm indignum sit, aequitatem litteris urgeri, quae voluntate ejus, qui scripserit, defendatur.

49 Ex contrariis autem legibus controversia nascitur, cùm in-
144 ter se duae videntur leges, aut plures discrepare, hoc modo: Lex est, QUI TYRANNUM OCCIDERIT, OLYMPIONICARUM PRAEMIUM CAPITO, ET QUAM VOLET SIBI REM A MAGISTRATU DEPOSCITO, ET MAGISTRATUS EI CONCEDITO. Et altera lex, TYRANNO OCCISO, QUINQUE EIUS PROXIMOS COGNATIONE, MAGISTRATUS NECATO. Alexandrum, qui apud Pheraeos in Thessalia tyrannidem occuparat, uxor sua, cui Thebe nomen fuit, noctu, cùm simul cubaret, occidit. Haec filium suum, quem ex tyranno habebat, sibi praemii loco deposcit. Sunt qui ex lege puerum occîdi dicant oportere. Res in judicio est. In hoc genere utramque in partem iidem loci, atque eadem praecepta convenient, ideò quod uterque suam legem confirmare, contrariam infirmare debebit.

145 Primùm igitur leges oportet contendere, considerando, utra lex ad majores, hoc est, ad utiliores, ad honestiores ac magis necessarias res pertineat. Ex quo conficitur, ut, si leges duae, aut si plures, aut, quotquot erunt, conservari non possint, quia discrepent inter se; ea maximè conservanda putetur, quae ad maximas res pertinere videatur. Deinde utra lex posteriùs lata sit. nam postrema quaeque gravissima est. Deinde utra lex jubeat aliquid, utra permittat. nam id, quod imperatur, necessarium: illud, quod permittitur, voluntarium est. Deinde in utra lege, si non obtemperatum sit, poena afficiatur, aut in utra major poena statuatur.

146 Nam maximè conservanda est ea, [9] quae diligentissimè sancta est. Deinde utra lex jubeat, utra vetet. nam saepe ea, quae vetat, quasi exceptione quadam corrigere videtur illam, quae jubet. Deinde utra lex de genere omni; utra de parte quadam; utra communiter in plures; utra in aliquam certam

8. *Loci autem communes certis &c.*] Editio veterrima *ceteri.* neque aliter Grevenb. Pal. pr. sec. nam tert. *ceteris* quod & in Victorini antiquiore editione. *Gruter.*

9. *Quae diligentissimè sancta est.*] Sic P. Man. & Lamb. nam prius excusi, *quae diligentissima & sancta est*, quod & in Pal. pr. & tert. quippe sec. *diligentissimè scripta est.* Idem.

10. *Prom-*

tam rem ſcripta videatur. nam quæ in partem aliquam, & quæ in certam quandam rem ſcripta eſt, [10] promtiùs ad cauſam accedere videtur, & ad judicium magis pertinere. Deinde ex lege utrùm ſtatim fieri neceſſe ſit: utrùm habeat aliquam moram, & ſuſtentationem. nam id, quod ſtatim faciendum ſit, perfici prius oportet:

Deinde operam dare, ut ſua lex ipſo ſcripto videatur niti. 147
Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem induci; quo ſanctius & firmius id videatur eſſe, quod apertiùs deſcriptum ſit: Deinde ſuæ legis ad ſcriptum, ipſam ſententiam quoque adjungere, contrariam legem item [11] ad aliam ſententiam traducere, ut, ſi fieri poterit, ne diſcrepare quidem videantur inter ſe: Poſtremò facere, ſi cauſa dabit facultatem, ut noſtra ratione utraque lex conſervari videatur; & adverſariorum ratione, altera ſit neceſſariò negligenda. Locos autem communes, & quos ipſa cauſa det, videre oportebit, & ex utilitatis & honeſtatis ampliſſimis partibus ſumere, demonſtrantem per amplificationem, ad utram potius legem accedere oporteat.

Ex ratiocinatione naſcitur controverſia, cùm ex eo, quod 50
uſpiam eſt, ad id quod nuſquam ſcriptum eſt, pervenitur, 148
hoc pacto: Lex eſt, SI FVRIOSVS EST, AGNATVM GENTILIVMQVE IN EO, PECVNIAQVE EIVS POTESTAS ESTO. Et lex: PATERFAMILIAS VTI SVPER FAMILIA [12] PECVNIAQVE SVA LEGASSIT, ITA IVS ESTO. Et lex: SI PATERFAMILIAS INTESTATO MORITVR, FAMILIA PECVNIAQVE EIVS AGNATVM GENTILIVMQVE ESTO.

Qui-

10. *Promptius ad cauſam.*] Sic ſcripti omnes. maluit Lambinus *propius*, non à ſe tamen, ſed à Petro Fabro, qui videatur ad L. LXXX *ff. de regulis juris*. Grut.

11. *Ad aliam ſententiam traducere.*] MSS. duo *tranſducere*. Gronovius.

12. *Pecuniaque ſua legaverit.*] Pal. ſec. ac tert. *legaſſet*. legendum ſcilicet *legaſſit*. Gruter. Si ſic duo boni codices quondam Palatini, ſi ipſe ſic corrigit, quid cauſæ igitur CL. Grutero fuit, ut editam ab Lambino ac reſtitutam, ut ipſe profitetur, etſi non addita auctoritate librorum veterum, mutaret, & hanc emendationem ita ſeram ſubnecteret? Certe quum & ipſe in uno membranaceo nunc ita videam, non debui dubitare de hac veritate, quum illud *legaſſit* in libros ſcriptos venturum nullos eſſet, niſi ab auctoris manu per quoſdam probos librarios fuiſſet propagatum. Quod non in omnibus ita legatur, ubique novimus regnare nugatores. Porro quæ hîc hæſitatio & varietas? In utraque lege olim legebatur *agnatorum*. Circa annum 1545 Venetiis ita dederunt in poſteriore, at in priore *agnatûm*. Omnes deinde probarunt iſtud *agnatorum*, nec quidquam de ſuis libris fatentur. In meo uno MS. diſerte reperio utrobique *agnatûm*, qui quum ſit bonæ notæ, cogor credere ſimiliter legi in ſimilibus, atque adeo id quoque reddidi

149 Quidam judicatus est parentem occidisse. ei statim, quòd effugiendi potestas non fuit, ligneæ soleæ in pedes inductæ sunt: os autem obvolutum est folliculo, & præligatum: deinde est in carcerem deductus, ut ibi esset tantisper, dum culeus, [13] in quem conjectus in profluentem deferretur, compararetur. Interea quidam ejus familiares in carcerem tabulas afferunt, & testes adducunt. Heredes, quos ipse jubet, scribunt: tabulæ obsignantur. De illo pòst supplicium sumitur. Inter eos, qui heredes in tabulis scripti sunt, & inter agnatos, de hereditate controversia est. Hic certa lex, quæ testamenti faciendi iis, qui in eo loco sint, adimat potestatem, nulla profertur. Ex ceteris legibus, & quæ hunc ipsum supplicio hujusmodi afficiunt, & quæ ad testamenti faciendi potestatem pertinent, per ratiocinationem veniendum est ad ejusmodi rationem, ut quæratur, habueritne testamenti faciendi potestatem.

150 Locos autem communes hoc in genere argumentandi, hos, & hujusmodi quosdam esse arbitramur. Primùm, ejus scripti, quod proferas, laudationem & confirmationem: Deinde ejus rei, qua de quæratur, cum eo, de quo constat, collationem ejusmodi, ut id, de quo quæritur, rei, de qua constet, simile esse videatur. [14] Postea admirationem percontatione, quî fieri possit, ut, qui hoc æquum esse concedat, illud neget; quod aut æquius, aut eodem sit in genere: Deinde idcirco de hac re nihil esse scriptum, quòd, cùm de illa esset scriptum, de hac re is, qui scribebat, neminem dubitaturum arbitratus sit:

151 Postea multis in legibus multa esse præterita, quæ idcirco præterita nemo arbitretur; quòd ex ceteris, de quibus scriptum sit, intelligi possint: Deinde æquitas rei demonstranda est, ut in juridiciali absoluta. Contrà autem qui dicet, similitudinem infirmare debebit: quod faciet, si demonstrabit, illud, quod conferatur, ab eo, cui conferatur, diversum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, locò, persona, opinione: si, quo in numero illud, quod per similitudinem affertur, & quo in loco illud, cujus causa affertur, haberi conveniat, ostendetur: Deinde, quid res cum re differat, demonstrabitur, ut non idem videatur de utraque existimari oportere.

Ac,

didi auctori suo, utpote quod in eis, quæ ad Herennium scripta sunt, 1, 15, jam feceram. *Gronov.*

13. *In quem conjectus.*] Pal. pr. ita ferè hæc concepit, ut legi possit, *conlectus*; quod ferri queat. *Gruter.*

14. *Postea admirationem percontatione.*] Lambinus interposuit *cum*, sed non è libris. iis enim adest *per contentionem*, neque spreverim. *Grut.*

15. Na-

Ac, si ipse quoque poterit ratiocinationibus uti, iisdem ra- 152
tiocinationibus, quibus antè dictum est, utetur: si non po-
terit, negabit oportere quidquam, nisi quod scriptum sit,
considerare: periclitari omnia jura, si similitudines accipian-
tur: nihil esse pœnè, quod non alteri simile esse videatur:
multis dissimilibus rebus, in unamquamque rem tantùm sin-
gulas esse leges: omnia posse inter se vel similia vel dissimilia
demonstrari. Loci communes à ratiocinatione, oportere con-
jectura ex eo, quod scriptum sit, ad id, quod non scriptum sit,
pervenire: & neminem posse omnes res per scripturam am-
plecti, sed eum commodissimè scribere, qui curet, ut quæ-
dam ex quibusdam intelligantur.

Contra ratiocinationem, hujuscemodi: conjecturam di- 153
vinationem esse, & stulti scriptoris esse, non posse omnibus
de rebus cavere, quibus velit. Definitio est, cùm in scripto 51
verbum aliquod est positum, cujus de vi quæritur, hoc mo-
do: Lex, QVI IN ADVERSA TEMPESTATE NAVIM RELIQVE-
RINT, OMNIA AMITTVNTO: EORVM NAVIS ET ONERA SVN-
TO, QVI IN NAVI REMANSERINT. Duo quidam, cùm jam
in alto navigarent, & eorum alterius navis, alterius onus es-
set, naufragum quendam natantem, & manus ad se tenden-
tem animadverterunt: misericordia commoti, navim ad eum
applicaverunt: hominem ad se sustulerunt.

Postea aliquanto, ipsos quoque tempestas vehementiùs ja- 154
ctare cœpit, usque adeò, ut dominus navis, cùm idem gu-
bernator esset, in scapham confugeret, & inde funiculo, qui
à puppi religatus scapham annexam trahebat, [15] navim,
quoad posset, moderaretur: ille autem, cujus merces erant,
in gladium in navi ibidem incumberet. Hîc ille naufragus ad
gubernaculum accessit, & navi, quoad potuit, est opitula-
tus. Sedatis autem fluctibus, & tempestate jam commutata,
navis in portum provehitur. Ille autem, qui in gladium in-
cubuerat, leviter saucius facilè est ex vulnere recreatus. Na-
vim cum onere, horum trium suam quisque esse dicit. Hîc
omnes scripto ad causam accedunt, & ex nominis vi nasci-
tur controversia. nam & relinquere navem, & remanere in
navi, denique navis ipsa quid sit, definitionibus quæritur.
Iisdem autem ex locis omnibus, quibus definitiva constitu-
tio, tractabitur.

Nunc, expositis iis argumentationibus, quæ in judiciale 155
causarum genus accommodantur, deinceps in deliberativum
ge-

15. *Navim, quoad posset, moderatus est.*] Sic nequaquam prave omnes editi; quod miror, quum uterque noster MS. habeat *navi*, qua constructione non minus gavisum fuisse Tullium docent exempla apud Nizolium. *Gronov.*

16. *Pru-*

genus & demonstrativum, argumentandi locos & præcepta dabimus, non quò non in aliqua constitutione omnis semper causa versetur; sed quia proprii tantùm harum causarum quidam loci sunt, non à constitutione separati, sed ad fines horum generum accommodati.

156 Nam placet, in judiciali genere finem esse æquitatem, hoc est, partem quandam honestatis. in deliberativo autem Aristoteli placet utilitatem, nobis & honestatem, & utilitatem. in demonstrativo autem, honestatem. Quare in hoc quoque genere causæ quædam argumentationes communiter, ac similiter tractabuntur: quædam separatiùs ad finem, quò referri omnem rationem oportet, adjungentur. Atque uniuscujusque constitutionis exemplum supponere non gravaremur, nisi illud videremus, quemadmodum res obscuræ dicendo fierent apertiores; sic res apertas, obscuriores fieri oratione. Nunc ad deliberationis præcepta pergamus.

52 Rerum expetendarum tria genera sunt. Par autem nume-
157 rus vitandarum ex contraria parte. Nam est quiddam, quod sua vi nos alliciat ad sese, non emolumento captans aliquo, sed trahens sua dignitate: quod genus, *virtus*, *scientia*, veritas est. Aliud autem non propter suam vim & naturam, sed propter fructum, atque utilitatem, petendum: quod genus, pecunia est. Est porrò quiddam ex horum partibus junctum, quod & sua vi, & dignitate nos inductos ducit, & præ se quandam gerit utilitatem, quo magis expetatur, ut amicitia, bona existimatio.. Atque ex his horum contraria facilè, tacentibus nobis, intelligentur.

158 Sed ut expeditiùs ratio tradatur, ea, quæ posuimus, brevi nominabuntur. Nam in primo genere quæ sunt, honesta appellabuntur. quæ autem in secundo, utilia. hæc autem *tertia*, quia partem honestatis continent, & quia major est vis honestatis, junctæ res omnino ex duplici genere intelligentur: sed in meliorem partem vocabuli conferantur, & honesta nominentur. Ex his illud conficitur, ut appetendarum rerum partes sint, honestas & utilitas: vitandarum, turpitudo & inutilitas. His igitur duabus rebus duæ res grandes sunt attributæ, necessitudo, & affectio: quarum altera ex vi, altera ex re & personis consideratur. de utraque pòst apertiùs perscribemus. Nunc honestatis rationes primùm explicemus.

53 Quod aut totum, aut aliqua ex parte propter se petitur, ho-
159 nestum nominabimus. Quare cùm ejus duæ partes sint, quarum altera simplex, altera juncta sit, simplicem priùs consideremus. Est igitur in eo genere omnes res una vi, atque uno nomine amplexa virtus. nam virtus est animi habitus naturæ modo, rationi consentaneus. quamobrem omnibus ejus

par-

partibus cognitis, tota vis erit simplicis honestatis considerata. Habet igitur partes quattuor; prudentiam, justitiam, fortitudinem, temperantiam.

[16] Prudentia est rerum bonarum, & malarum, & utrarum- 160
que scientia. Partes ejus, memoria, intelligentia, providentia. Memoria est, per quam animus repetit illa, quæ fuerunt. Intelligentia est, per quam ea perspicit, quæ sunt. Providentia est, per quam futurum aliquid videtur antè quàm factum sit. Justitia est habitus animi, communi utilitate conservata, suam cuique tribuens dignitatem. Ejus initium est ab natura profectum: deinde quædam in consuetudinem ex utilitatis ratione venerunt: postea res & ab natura profectas, & ab consuetudine probatas, legum metus, & religio sanxit.

[17] Naturà jus est, quod non opinio genuit, sed quædam in- 161
nata vis inseruit, ut religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, observantiam, veritatem. Religio est, quæ superioris cujusdam naturæ (quam divinam vocant) curam, cæremoniamque affert. Pietas, per quam [18] sanguine conjunctis, patriæque benivolis officium & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas continetur. Vindicatio est, per quam vis & injuria, & omnino omne, quod obfuturum est, defendendo, aut ulciscendo propulsatur. Observantia est, per quam homines aliqua dignitate antecedentes, cultu quodam, & honore dignantur.

Veritas est, per quam, immutata ea, quæ sunt, aut antè 162
fuerunt, aut futura sunt, dicuntur. Consuetudine jus est, 54
quod aut leviter à natura tractum aluit, & majus fecit usus, ut religionem: aut siquid eorum, quæ antè diximus, ab natura profectum, majus factum propter consuetudinem videmus, aut quod in morem vetustas vulgi approbatione perduxit:

---

16. *Prudentia est rerum bonarum & malarum, & utrarumque scientia.*] MSS. nostri non agnoscunt copulam &; unde factum puto, ut Lambinus ediderit, *& malarum, neutrarumque scientia.* erat in Pal. sec. *malarum utrarum vitandum scientia.* quod excutient feriatiores. *Gruter.* Etiam MSSti nostri ignorant copulam; & quod notabile est, in uno bene antiquo voci *utrarumque* superscriptum est *quasi prolepsis*, non secus ac si Ciceronem tunc ita intelligerent *est scientia rerum utrarumque, bonarum* scilicet *& malarum.* Gronovius.

17. *Natura jus est &c.*] Pal. omnes, item primitus cusi *Naturæ.* sed reciperem, nisi sequeretur mox, *consuetudine jus est &c.* Gruterus.

18. *Sanguine conjunctis, patriæque benivolis.*] Hæc mutavit Lambinus, sed nullo præeunte manuscripto. Itaque licet nihilo sint istis pejora, minimè tamen recipienda duximus. impudens est os hominis, qui in alterius scriptis agit ingeniosum. *Idem.*

19. *Pars.*

xit: quod genus, pactum, par, judicatum. Pactum est, quod inter aliquos convenit. [19] Par, quod in omnes æquabile est. Judicatum, de quo alicujus, aut aliquorum jam sententiis constitutum est. Lege jus est, quod in eo scripto, quod populo expositum est, ut observet, continetur.

163 Fortitudo est considerata periculorum susceptio, & laborum perpessio. Ejus partes, magnificentia, fidentia, patientia, perseverantia. Magnificentia est rerum magnarum, & excelsarum cum animi ampla quadam, & splendida propositione agitatio, atque administratio. Fidentia est, per quam magnis & honestis in rebus multum ipse animus in se fiduciæ certa cum spe collocavit. Patientia est honestatis, au utilitatis causa, rerum arduarum, ac difficilium voluntaria ac diuturna perpessio.

164 Perseverantia est in ratione bene considerata stabilis & perpetua permansio. Temperantia est rationis in libidinem atque in alios non rectos impetus animi, firma & moderat dominatio. Ejus partes sunt, continentia, clementia, modestia. Continentia est, per quam cupiditas, [20] consilii gubernatione regitur. Clementia, per quam animi [21] temei in odium alicujus invectionis concitati, comitate retinentu Modestia, per quam pudor honestus, claram & stabilei comparat auctoritatem. Atque hæc omnia propter se solùm ut nihil adjungatur emolumenti, petenda sunt. quod ut de monstretur, neque ad hoc nostrum institutum pertinet, & brevitate præcipiendi remotum est.

165 Propter se autem vitanda sunt, non ea modò, quæ his co traria sunt, ut fortitudini ignavia, & justitiæ injustitia: v rùm etiam illa, quæ propinqua videntur & finitima esse, a sunt autem longissimè: quod genus, fidentiæ contrarium diffidentia, & ea re vitium est: audacia non contrarium, s appositum est, ac propinquum, & tamen vitium est. Sic u cuique virtuti finitimum vitium reperietur, aut certo jam n mine appellatum; ut audacia, quæ fidentiæ; pertinacia, q perseverantiæ finitima est; superstitio, quæ religioni propi qua est: aut sine ullo certo nomine. Quæ omnia item contraria rerum bonarum, in rebus vitandis reponemus. A

---

19. *Par, quod in omnes æquabile*] Sic posui præeunte Pal. ter. & Grevenb. vulgata *inter omnes*. Grut.

20. *Consilii gubernatione regitur.*] Pal. pr. initio habuit gen *tione*; unde fit ut non abhorream à scriptura Grevenb. *consili tione regitur*. Idem.

21. *Temere in odium alicujus invectionis concitati.*] Lectio m vera. ineptit enim hæc definitio, neque integrat eam Lambi reponendo, *inferioris*. Pal. sec. habet *alicujus invectio conci* tert. *alicujus injectionis concitati*. Idem.

de eo quidem genere honestatis, quod omni ex parte propter se petitur, satis dictum est.

Nunc de eo, in quo utilitas quoque adjungitur, quod ta- 55
men honestum vocamus, dicendum videtur. Sunt igitur mul- 166
ta, quæ nos cùm dignitate, tum fructu quoque suo [22] ducunt ad se: quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria est frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicujus honesta, & cultu, & honore, & verecundiâ digna auctoritas. Amplitudo, potentiæ, aut majestatis, aut aliquarum copiarum magna abundantia. Amicitia, voluntas erga aliquem rerum bonarum, illius ipsius causa, quem diligit, cum ejus pari voluntate.

Hîc, quia de civilibus causis loquimur, fructus ad amici- 167
tiam adjungimus, ut eorum quoque causa petenda videatur: ne fortè qui nos de omni amicitia dicere existimant, reprehendere incipiant. quanquam sunt qui propter utilitatem modò petendam putant amicitiam: sunt qui propter se solum: sunt qui propter se, & utilitatem. quorum quid verissimè constituatur, alius locus erit considerandi. Nunc hoc sic ad usum oratorium relinquatur, utramque propter rem amicitiam esse expetendam.

Amicitiarum autem ratio, quoniam partim sunt religioni- 168
bus junctæ, partim non sunt: & quia partim veteres sunt, partim novæ, partim ab illorum, partim ab nostro beneficio profectæ, partim utiliores, partim minus utiles: ex causarum dignitatibus, ex temporum opportunitatibus, ex officiis, ex religionibus, ex vetustatibus habebitur. Utilitas autem aut 56
in corpore posita est, aut in extraneis rebus: quarum tamen rerum multo maxima pars ad corporis commodum revertitur, ut in republica quædam sunt, quæ (ut sic dicam) ad corpus pertinent civitatis, ut agri, portus, pecunia, classes, nautæ, milites, socii; quibus rebus incolumitatem, ac libertatem retinent civitates: Alia verò, quæ jam quiddam magis amplum, & minus necessarium conficiunt, ut urbis egregia exornatio, atque amplitudo, ut quædam excellens pecuniæ magnitudo, amicitiarum ac societatum multitudo.

Quibus rebus non illud solùm conficitur, ut salvæ & incó- 169
lumes, verùm etiam, ut amplæ, atque potentes sint civitates. Quare utilitatis duæ partes videntur esse, incolumitas, & potentia. Incolumitas est salutis tuta, atque integra conservatio. Potentia est ad sua conservanda, & alterius obtinen-

22. *Ducunt ad se.*] Lambinus abscidit *ad se*, & verò non comparent in Pal. sec. aut tert. aut Gronenb. non tamen est dedecori sententiæ. *Grut.*

nenda, idonearum rerum facultas. Atque in iis omnibus, quæ antè dicta sunt, quid difficulter fieri & quid facilè fieri possit, oportet considerare. Facilè fieri id dicimus, quod sine magno, aut sine ullo labore, sumtu, molestia, quàm brevissimo tempore confici potest. Difficilè autem fieri, quod quamquam laboris, sumtus, molestiæ, longinquitatis indiget, atque aut omnes, aut plurimas, aut maximas causas habet difficultatis; tamen, his susceptis difficultatibus, compleri, atque ad exitum perduci potest.

170 Quoniam ergo de honestate, & de utilitate diximus, nunc restat, ut de iis rebus, quas his attributas esse dicebamus,
57 necessitudine & affectione perscribamus. Puto igitur esse hanc necessitudinem, cui nulla vi resisti potest; quæ neque mutari, neque leniri potest. Atque, ut apertius hoc sit, exemplis licet vim rei, qualis & quanta sit, cognoscamus. Uri posse flamma ligneam materiam necesse est. Corpus mortale aliquo tempore interire necesse est; atque ita necesse, ut vis ea postulat, quam modò describebamus, necessitudinis, cui nulla vi resisti potest, quæ neque *mutari*, neque leniri potest. Hujusmodi necessitudines, 23 cùm in dicendi rationes incident, rectè necessitudines appellabuntur. Sin aliquæ res incident difficiles, in illa superiori, possitne fieri, quæstione considerabimus.

171 Atque etiam hoc mihi videor videre, esse quasdam cum adjunctione necessitudines, quasdam simplices & absolutas. Nam aliter dicere solemus; necesse est Casilinenses se dedere Annibali: aliter autem, necesse est Casilinum venire in Annibalis potestatem. illic in superiore adjunctio est hæc, nisi malint fame perire. si enim id malunt, non necesse. Hoc inferius non item, propterea quòd sive velint Casilinenses se dedere, sive famem perpeti, atque ita perire, necesse est Casilinum venire in Annibalis potestatem. Quid igitur perficere potest hæc necessitudinis distributio? Prope dicam, plurimum, cùm is locus necessitudinis videbitur incurrere. Nam cùm simplex erit necessitudo, nihil erit quòd multa dicamus, cùm eam nulla ratione lenire possimus.

172 Cùm autem ita necesse erit, ut aliquid effugere, aut adipisci velimus, tum adjunctio illa, quid habeat utilitatis, aut quid honestatis, erit considerandum. Nam si velis attendere,

23. *Cum in dicendi rationes incidunt.*] Sic primus edidit Lambinus sequente Gothofredo & Grutero: debuerant igitur pariter mutare *appellantur.* Itaque verius puto edi ab majoribus *incident*, quod ego integrum exstare quoque video in duobus scriptis, ut merito revocaverim. In iisdem mox legitur *Sin aliquæ res accident diff.* Gronov.

re, (ita tamen, ut id quæras, quod conveniat ad usum civitatis) reperias nullam esse rem, quam facere necesse sit, nisi propter aliquam causam, quam adjunctionem nominamus: [24] pariter autem esse multas res necessitudinis, ad quas similis adjunctio non accedit. quod genus, ut homines mortales necesse est interire, sine adjunctione: ut cibo utantur, non necesse est, nisi cum illa exceptione: Extra quam, si nolint fame perire.

Ergo, ut dixi, illud, quod adjungitur, semper, cujusmodi 173
sit, erit considerandum. nam omni tempore [25] id pertinebit, ut aut ad honestatem hoc modo exponenda necessitudo sit: necesse est hoc faciamus, si honestè volumus vivere: aut ad incolumitatem, hoc modo: necesse est, si incolumes volumus esse: aut ad commoditatem, hoc modo: necesse est, si sine incommodo volumus vivere. Ac summa quidem necessi- 58
tudo videtur esse honestatis: huic proxima, incolumitatis: tertia ac levissima, commoditatis: quæ cum his nunquam poterit duabus contendere.

Hasce autem inter se sæpe necesse est comparari, ut, quam- 174
quam præstet honestas incolumitati, tamen, utri potissimùm consulendum sit, deliberetur. cujus rei certum quoddam præscriptum videtur in perpetuum dari posse. Nam, qua in re fieri poterit, ut, cùm incolumitati consuluerimus, quod sit in præsentia [26] de honestate delibatum, virtute aliquando & industria recuperetur, incolumitatis ratio videbitur habenda: cùm autem id non poterit, honestatis. Ita in ejusmodi quoque re, cùm incolumitati videbimur consulere, verè poterimus dicere, nos honestatis rationem habere, quoniam sine incolumitate eam nullo tempore possumus adipisci. Qua in re vel concedere alteri, vel ad conditionem alterius descendere, [27] vel in præsentia quiescere, atque aliud tempus exspectare oportebit.

[28] In commoditatis verò ratione, modò illud attendatur, 175
digna-

24. *Pariter autem esse multas.*] Ita Manutiana nupera, neque aliter Pal. sec. alii enim voce immissa, *invenias esse multas*; non necessario. reperitur quippe superius *reperias*. Prima editio præfert: *præter hæc autem invenies esse multas*, quam secuti sunt Victorius ac Lambinus. *Gruter.*

25. *Id pertinebit, ut aut ad honestatem &c.*] Pal. sec. *id pert. ut honestam ad partem.* Idem.

26. *De honestate delibatum.*] Ita quidem hodie legitur; sed antiquitus cusi exhibent, *deliberatum*, quod & in tribus Pall. mutavitque Lambinus in *delibratum*, forsan bene; ita tamen ut sumatur non à *libro*, sed à *libra*. Idem.

27. *Vel in præsentia quiescere.*] Sic omnis scripta lectio. primitus cusi, *ut in præs.* deinceps vulgati *& in præs.* Idem.

28. *In commoditatis verò ratione.*] Quatuor hæ voces non sunt in

Pal.

dignane causa videatur ea, quæ ad utilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honestate quiddam derogetur. Atque in hoc loco mihi caput illud videtur esse, ut quæramus, quid sit illud, quod si adipisci, aut effugere velimus, aliqua res nobis sit necessaria, hoc est, quæ sit adjunctio, ut proinde, uti quæque res erit, laboremus, & gravissimam quamque causam vehementissimè necessariam judicemus.

176 Affectio est quædam ex tempore, aut ex negotiorum eventu, aut administratione, aut hominum studio, commutatio rerum, ut non tales, quales antè habitæ sint, aut plerumque haberi soleant, habendæ videantur esse: ut ad hostes transire turpe videtur esse; at non illo animo, quo Ulysses transiit: & pecuniam in mare dejicere, inutile; at non eo consilio, 29 quo Aristippus fecit. Sunt igitur res quædam ex tempore, & ex consilio, non ex sua natura considerandæ: quibus in omnibus, quid tempora petant, aut quid personis dignum sit, considerandum est: & non quid, sed quo quidque animo, quicum, quo tempore, quandiu fiat, attendendum est. His ex partibus ad sententiam dicendam, locos sumi oportere arbitramur.

59 Laudes autem, & vituperationes ex his locis sumentur,
177 qui loci personis sunt attributi, de quibus antè dictum est. Sin distributiùs tractare quis volet, partiatur in animum, & corpus, & extrarias res licebit. Animi est, virtus, cujus de partibus paullò antè dictum est. Corporis, valetudo, dignitas, vires, velocitas. Extrariæ, honos, pecunia, affinitas, genus, amici, patria, potentia, & cetera, 30 quæ simili esse in genere intelligentur. Atque in his, id, quod in omnia valet, valere oportebit; contraria quoque, & quæ, & qualia sint, intelligentur.

178 Videre autem in laudando, & in vituperando oportebit, non tam quæ in corpore, aut in extraneis rebus habuerit is, de quo agetur, quàm quo pacto his rebus usus sit. nam fortunam quidem & laudare, stultitia, & vituperare, superbia est. Animi autem, & laus honesta, & vituperatio vehemens est. Nunc quoniam omne in causæ genus argumentandi ratio tradita est, de inventione, prima ac maxima parte rhetoricæ, satis dictum videtur. Quare, quoniam & una pars ad exitum hunc ab superiore libro perducta est, & hic liber non parum continet litterarum, quæ restant, in reliquis dicemus.

Pal. secundo. Grev. autem eorum loco habet *In commoditatis tantummodo illud &c.* Grut.

29. *Quo Aristippus fecit.*] Pal. sec. item Grev. *dejecit*, adeo ut suspicer utramque vocem esse ab interprete. *Idem.*

30. *Quæ simili esse in genere.*] Dictio *esse* non extat in Pal. sec. Gulielmius eam mutabat in *ex se*. Idem.

M. Tul-